CEMİL KOÇAK

Belgelerle Heyeti Mahsusalar

iletişim

CEMİL KOÇAK, 1956'da İzmir'de doğdu. Orta öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra, 1978'de SBF Basın-Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. SBF'de yüksek-lisans ve doktora eğitimine devam etti (1978-1980). Âfet İnan Tarih Araştırmaları Ödülü'nü kazanan (1990) *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)* yazarın doktora tezidir (1985). Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi doktorasından sonra, 1991 yılında Siyasal ve Sosyal Bilimler doçenti oldu. *Abdülhamid'in Mirası* (1990) ile Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler Ödülü'nü kazanan (1991) *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)* (1991) adlı araştırmaları yayınlandı. Makaleleri ve kitap tanıtma yazıları, başta *Tarih ve Toplum* ve *Toplumsal Tarih* olmak üzere, çeşitli dergilerde yayımlandı. Samet Ağaoğlu'nun *Siyasî Günlük; Demokrat Parti'nin Kuruluşu* adını taşıyan günlüğünü (1992) ve Haldun Derin'in *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)* adlı anılarını (1995) yayına hazırladı. Sabancı Üniversitesi tarafından 1998 yılında yayınlanan *Birinci Meclis* adlı kitabın da editörlüğünü yaptı. 2003 yılında İletişim Yayınları tarafından *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)* adlı kitabı yayımlandı. 1984-1999 yılları arasında TÜBİTAK'ta çalışan yazar, halen Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak, yakın dönem siyasî tarihimizle ilgili araştırmalarını sürdürmektedir.

İletişim Yayınları 1065 • Araştırma-İnceleme Dizisi 177
ISBN 975-05-0301-5
© 2005 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2005, İstanbul (1000 adet)

EDİTÖR Tanıl Bora
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Cumhuriyet'in ilk yıllarında TBMM toplantısı
KAPAK FİLMİ 4 Nokta Grafik
UYGULAMA Hüsnü Abbas
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ
Kaynaklar, Amaç ve Yöntem 13

GİRİŞ 17

BİRİNCİ BÖLÜM
"Heyeti Mahsusalar (1923-1938): Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasinin Ayıklanması"
METE TUNÇAY 45

İKİNCİ BÖLÜM
"Heyeti Mahsusalar: Bir Soru, Bir Yanıt ve Öykünün Sonu"
CEMİL KOÇAK 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
"Heyeti Mahsusa'dan Geçen Bahriyeliler ve (Vahdettin'in Yâveri) Yüzbaşı Fahri Efendi"
FAHRİ ÇOKER 87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
"Bir Roman Gibi"
BEZMİ NUSRET KAYGUSUZ 97

"80 Yıllık Hâtırâlarım"
CEMİL TOPUZLU 106

BEŞİNCİ BÖLÜM
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerinde Heyeti Mahsusalar 111

BİRİNCİ KISIM
MEVZUATA İLİŞKİN BELGELER 111

Bir Tefsir Talebi 111

23 Haziran 1927 Târihli Heyeti Umûmîye Karârı 113

Elâziz [Elâzığ] Mebusu Hüseyin (Gökçelik) Bey'in 854 Numaralı Yasaya Ek Önerisi 114

İKİNCİ KISIM
HEYETİ MAHSUSA KARARLARINA VE UYGULAMALARINA İLİŞKİN BELGELER 115

(Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı)'nın Emekli Diş Hekimi Sâmi Günzberg Hakkındaki Karârı 115

(Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) Tarafından Askerlikle İlişkisi Kesilen Bir Subay 117

(Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) Tarafından Askerlikle İlişkileri Kesilen Bâzı Subaylar 118

(Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) Karârı ile Askerlikle İlişkileri Kesilen Bâzı Subaylar Hakkında Yapılan Muameleler 132

Bahriye Vekâleti'nin (Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı'n)ca Askerlikle İlişkileri Kesilen Bahriyeli Subayların Durumlarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Yolundaki Önerisi ve Sonucu 134

(Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) Tarafından Askerlikle İlişkileri Kesilen Bâzı Subaylar 137

Erzincan Mebusu Abdülhak Bey'in (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın Yanısıra Her Vekâletten İptidâi ve İhzâri Bir Komisyonu Mahsus Teşkili Yönündeki Önerisi 143

Sinop Mebusu Recep Zühtü Bey'in (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın Derhâl Teşkili Yönündeki Önerisi 145

Başvekâlet'in (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın Zamânında Tamamlanamayan Faaliyetlerine ve Bu Konuda Alınması Gereken Önlemlere İlişkin Görüş, Düşünce ve Önerileri 146

Sinop Mebusu Recep Zühtü Bey'in (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın Bir Yıllık Faaliyetleri Hakkında Dâhiliye Vekili'nden Şifâhi Sorusu 150

854 Sayılı Yasanın Uygulamasına Bir Örnek 151

(Mülkî ve Askerî) Heyeti Mahsusalar Tarafından Tasfiye Edilen Memur ve Subayların Emekli Maaşlarına İlişkin Talep ve Tartışmalar 151

Âli Karar Heyeti Relsliği'nin Bir Tâmimi 161

Moskova Eski Büyükelçisi Gâlip Kemâlî (Söylemezoğlu) Bey Hakkındaki Muamele 161

ÜÇÜNCÜ KISIM

HEYETİ MAHSUSA KARARLARINA KARŞI İTİRAZLAR VE İTİRAZLARIN SONUÇLARINA İLİŞKİN BELGELER 164

I) HEYETİ MAHSUSA KARARLARINDAN SONRA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE, BAŞBAKANLIĞA VE MÜDÂFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE YAPILAN İTİRAZLAR VE SONUÇLARI 164

Emekli Binbaşı Ahmet Oğlu Mustafa'nın İtirâz Dilekçesi 164

TBMM Başkanlığı'nın Bahriye Yedek Subaylarından Emekli Teğmen İshak Efendi'nin Başvurusuna İlişkin Muamelesi 165

Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin (Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) Tarafından Askerlikten Çıkarılan Mustafa Nûri Efendi Hakkındaki Muamelesi 166

Dört Yol Kazâsı Mahkeme Eski Baş Kâtibi Hasan Fehmi Efendi'nin İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 167

İstanbul Eski Telgrafçılarından Ahmet Eyüp Efendi'nin İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 170

İkinci Abdülhamid'in Yakınlarından Ali Rızâ Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 171

Başvekâlet Muamelât Müdüriyeti'nin 41. Alay Birinci Tabur Kumandanlığı'ndan Emekli Binbaşı İhsan Oğlu Mehmet Sâlih Efendi Hakkındaki Muamelesi 174

II) ÂLİ KARAR HEYETİ'NE YAPILAN İTİRAZLAR VE SONUÇLARI 175

Âli Karar Heyeti'nin Emet Müftüsü Osman Efendi Hakkındaki Karârı 175

III) ÂLİ KARAR HEYETİ'NİN ÇALIŞMALARINI TAMAMLAMASINDAN SONRA HAKLARINDA BİR KARAR ALINAMAYANLAR TARAFINDAN CUMHURBAŞKANLIĞI'NA VE BAŞBAKANLIĞA YAPILAN İTİRAZLAR VE SONUÇLARI 183

Antalya'da Gâziantep Eski Sûlh Hâkimi Tikveşli Mehmet Hamdi Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 183

IV) ÂLİ KARAR HEYETİ'NİN ALEYHTE KARARLARINA KARŞI BAŞBAKANLIĞA YAPILAN İTİRAZLAR VE SONUÇLARI 185

Balıkesir Eski Mutasarrıfı Cevdet Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 185

Balıkesir Vilâyeti Vâridat Dâiresi Tahsil Şûbesi Tebliğ Eski Memuru Ahmet Mucip Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 189

Hukuk Öğrencisi Ispartalı (Mustafa) Afif Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 191

TBMM Arzuhâl Encümeni'nin İtirâz Dilekçelerinin Yeniden Tetkikine İlişkin Önerisi 195

Tahran Eski Büyükelçisi Sadrettin Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 198

Cidde Eski Kadısı İsmâil Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 199

Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü'nün Bursa Askerî Heyeti Mahsusası'nın Emekli Yüzbaşı Sâlih Bey Hakkındaki Karârı Hakkında Bir Yazısı 205

Heyeti Mahsusa Kararlarını Temyiz Eden Âli Karar Heyeti'nden Olumlu Sonuç Alanlar Hakkında Bir Yazı 205

Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin Sâbık Miralay [Albay] Yusuf Bey ile Beş Arkadaşı Hakkındaki Muamelesi 206

V) ŞÛRÂYI DEVLET (DANIŞTAY) MÜLKİYE DÂİRESİ'NE YAPILAN İTİRAZLAR VE SONUÇLARI 208

Mehmet Sait Oğlu İsmâil Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 209

Eski Zâbit Vekili Hasan Hilmi Oğlu Fâik Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 209

Makinalı Tüfek Eski Mülâzımı (Teğmeni) Lütfü Oğlu Ahmet Burhânettin Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 211

Piyâde Yüzbaşı Hüseyin Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 212

17. Alay İmamlığı'ndan Emekli Hüseyin Hüsnü Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 213

Sâbık Birinci Mülâzım (Üstteğmen) Mahmut Hamdi Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 214

Eski Tabip Kıdemli Yüzbaşı Vâsıf Semuki Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 214

Doktor Kimyâger Hüseyin Hüsnü Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 215

Sâlihli Eski Kadısı Mehmet Emin Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 216

Emekli Askerî Hesap Memuru Hasan Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 216

Eski Yedek Teğmen Kavalalı Mustafa Oğlu Necmettin Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 217

Eski Yedek İkinci Mülâzımı (Teğmen) Ârif Oğlu Nazif Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 218

Eski Süvâri Yüzbaşı Abdullah Avni Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 218

Hâfız Ahmet Oğlu Sâkıp Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 219

Kırşehir İstinaf Mahkemesi Eski Reisi Sâlih İzzet Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 219

Eski Piyâde Birinci Mülâzımı (Üstteğmen) Halil Oğlu
Mehmet Sezâî Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 220

Üsküdar Eski Mutasarrıfı Samih Fethi Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 221

Eski Yedek Piyâde Teğmeni Ziyâ Oğlu Hüseyin Hasip Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 222

Eski Topçu İkinci Mülâzımı (Teğmen) İzzet Oğlu
Feyzi İzzet Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 222

Eski Piyâde Birinci Mülâzımı (Üstteğmen) Mustafa Oğlu
Cemâl Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 223

Eski Piyâde Birinci Mülâzımı (Üstteğmen)
İsmâil Hakkı Tarhan Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 224

Mülgâ İstanbul Şehremâneti Eski Muavini
M. Sâmi Baykal Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 224

Galata Paket Postahânesi Eski Memuru
Serkis [Sarkis] Ohannisyan Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 225

Mehmet Oğlu Musâ Kâzım Bey'in
İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi 227

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi'nin Askerî ve Mülkî
Heyeti Mahsusa Kararlarını Temyiz Eden Âli Karar Heyeti'nin
Temyiz Sonuçlarına İlişkin Bir Raporu 228

Bir Sonuca Doğru 231

Ekler 233

EK A: TBMM Gizli Celse Zabıtları (20/22/24 Eylül 1339/1923) 235

EK B: TBMM Zabıt Ceridesi
(24/27 Aralık 1340/1924 ve 26 Mayıs 1926) 346

EK C: İstanbul Milletvekilliğine Seçilen Zeki Rızâ Sporel'in
Seçim Tutanağı Hakkında Tutanakları
İnceleme Komisyonu Raporu 405

EK D: İstanbul Milletvekilliğine Seçilen Zeki Rızâ Sporel'in
Seçim Tutanağı Hakkında Tutanakları
İnceleme Komisyonu Raporu'na İlişkin
TBMM'deki Tartışmalar/
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
(Birleşim: 13/Oturum: 1) (6 Aralık 1946) 411

EK E: Belgeler 439

Kaynakça 527

SUNUŞ
Kaynaklar, Amaç ve Yöntem

Yaklaşık onbeş yıl önce yazdığım bir yazıda, (Askerî ve Mülkî) "Heyeti Mahsusalar konusunda bilgi almak isteyenlerin bakmaları gereken ilk ve sanırım tek kaynak, Mete Tunçay'ın (...) yazısıdır"[1] demiş(t)im.[2] Yazımın yayınlanmasından çok kısa bir süre sonra, kendisini yıllar sonra kişisel olarak tanımaktan da büyük onur duyduğum merhum Emekli Hâkim Tümamiral Fahri Çoker'in konuya ilişkin önemli bir yazısı yayınlandı.[3] Tunçay'ın yazısı, Heyeti Mahsusalar'ın önemini gündeme getiren ve dikkate sunan ilk makâleydi. Benimkisi ise, bu makâleye ilişkin küçük bir düzeltme notundan ve Tunçay'ın yazısının sonunda sorduğu bir soruyu yanıtlamaktan ibâretti. Çoker de, Askerî Heyeti Mahsusa'nın bahriyelilerle ilgili kararları ile karar süreçlerine ilişkin Deniz Kuvvetleri Komutanlığı arşivine dayanan çok değerli bir

---

1 Mete Tunçay, "Heyeti Mahsusalar (1923-1938): Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasinin Ayıklanması", **Armağan, (Kânunu Esâsî'nin 100. Yılı)**, SBF Yayınları, Ankara, 1978, s. 307-329. Makâlenin yeni târihli basımı için bkz. Mete Tunçay, **Bilineceği Bilmek**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 132-160.

2 Cemil Koçak, "Heyeti Mahsusalar (Bir Soru, Bir Yanıt ve Öykünün Sonu)", **Târih ve Toplum**, Sayı: 52, (Nisan 1988), s. 9-13.

3 Fahri Çoker, "Heyeti Mahsusa'dan Geçen Bahriyelilerden Yüzbaşı Fahri Efendi", **Târih ve Toplum**, Sayı: 61, (Ocak 1989), s. 11-15. Makâlenin yeni târihli basımı için bkz. Fahri Çoker, "Heyeti Mahsusa'dan Geçen Bahriyeliler va Vahdettin'in Yâveri Yüzbaşı Fahri Efendi", **Bahriyemizin Yakın Târihinden Kesitler**, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, 1994, s. 179-185.

araştırma yazısı yayınlamıştı. Tunçay, çok kısa bir süre önce yayınlanan bir başka yazısında, (ama Çoker'in söz konusu yazısına değinmeksizin) o târihten beri bu konuda başkaca bir araştırma yapılmamış olmasından (haklı olarak) yakınıyor.[4]

Başbakanlık Arşivi'nde yaptığım araştırmalar sırasında, (gerek Mülkî ve gerekse Askerî) Heyeti Mahsusalar ile ilgili bâzı belgeler buldum. Burada hem mevzuata, hem uygulamaya ve hem de (Mülkî ve Askerî) Heyeti Mahsusa kararlarına karşı bâzı itiraz dilekçeleri ile bu dilekçelerle ilgili kararlara yer verecek ve Heyeti Mahsusalar konusuna yalnızca bu belgeler temelinde değineceğim. Bu nedenle, Heyeti Mahsusalar'ın ne olduğunu merâk edenler, öncelikle Tunçay'ın sözünü ettiğim ve Birinci Bölümde sunduğum yazısını okumalıdırlar. Bunun ardından, eğer isterlerse, yine İkinci Bölümde sunduğum yazımla, Üçüncü Bölümde sunduğum Fahri Çoker'in yazısını da okuyabilirler. Okuyucular, Dördüncü Bölümde de, (Mülkî) Heyeti Mahsusa tarafından yargılanarak mahkûm edilen Bezmi Nusret Kaygusuz'un başına gelenleri, yine kendi anılarından okuyabilirler.[5] Benzer bir başka anı metni ise, İstanbul eski Belediye Başkanı Dr. Cemil Topuzlu'ya âiddir. Kaygusuz'un ardından da Topuzlu'nun yine anılarına dayanarak mahkûmiyetine yer verdim.[6]

Elimdeki belgeleri belirli başlıklar altında sunacağım.[7] Böylece Beşinci Bölüm sâdece belgelere tahsis edilmiş oluyor. Beşinci bölümün ilk kısmında, mevzuata ilişkin yasallaşmış ya da yalnızca

---

4 Mete Tunçay, "Târihyazımının Bâzı Sorunları Üstünde Düşünceler", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 91, (Kış 2001/2002), s. 280-283.

5 Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşayak Matbaası, İzmir, 1955, s. 231-243. (Anıların yeni basımı için bkz. Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, *Kent Kitaplığı Dizisi* 33, İzmir, 2002). *Anıların tanıtım yazısı için bkz. Cemil* Koçak, "Bezmi Nusret Kaygusuz'un Hâtıraları", **Târih ve Toplum**, Sayı: 13, (Ocak 1985), s. 68-71.

6 Dr. Camil Topuzlu, (Eski Şehremini, Ilk Tıp Fakültesi Reisi, Fransa Cerrâhî Akademisi Âzâsından), **Istibdat, Meşrûtiyet, Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hâtırâlarım**, Güven Basın ve Yayınevi, İstanbul, 1951, s. 228-230 (Kitabın daha sonraki baskıları için bkz. (İkinci Baskıyı Hazırlayanlar: Hüsrev Hatemi ve Aykut Kazancıgil), İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982 ve (üçüncü baskı) Arma Yayınları, İstanbul, 1994).

7 Metin içinde her alt başlığın hemen yanında dipnot olarak ilgili dosyanın Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde (BCA) bulunduğu katalog adını ve numarasını veriyorum.

Ricâm üzerine eski yazı belgelerin yeni harflere transkripsiyonunu yapan Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi Öğretim Görevlisi Sayın Side Emre ile Bora Keskiner'e teşekkür ederim. Transkripsiyonlarda günümüz imlâsını kullandım.

tasarı hâlinde kalmış önerilere yer verilmiştir. İkinci kısımda ise bulabildiğim Heyeti Mahsusa kararlarına ilişkin belgeler yer alıyor. Nihâyet sonuncu ve üçüncü kısımda da, gerek Mülkî ve gerekse Askerî Heyeti Mahsusa kararlarına karşı değişik aşamalarda yapılmış itirâzlara ve sonuçlarına yer verdim.

Yeri geldiğinde, belgeler arasında kısa değerlendirmeler de yapacağım. Gerek Tunçay'ın, gerekse Çoker'in daha önce yazdıklarıyla, benim sözünü ettiğim makâlemde yazdıklarımı bu belgelerle karşılaştırmaya ve tamamlamaya çalışacağım. Bâzı belgelerin orjinallerine de en sonda *Ekler* kısmında yer verdim.

GİRİŞ

Bu kitap, Cumhuriyetin kuruluşundan hemen önce ve sonra oluşturulan Heyeti Mahsusalar hakkında... Ama öncelikle bu özel iki ayrı heyetin niçin oluşturulduğunu, nasıl çalıştığını ve ne gibi kararlar aldığını açıklamak gerekecek...

İlk Heyeti Mahsusa, 1923 yılının sonbaharında yasayla oluşturuldu. 20 Eylül 1923 târihinde, hükûmetin önerisiyle, TBMM'de ele alınan yasa tasarısının görüşmelerinin, herhangi bir gerekçe gösterilmeksizin, gizli ve ivedilikle yapılması yönünde milletvekillerinin önerisinin benimsenmesi ile, tasarı Mecliste gizli oturumlarda görüşülmüş ve kabûl edilmişti.* Tasarının ivedilikle görüşülmesinin onaylanması, tasarının yalnızca bir kez görüşülmesi ve oylanması anlamına geliyordu. Oysa olağan prosedürde yasa tasarıları iki kez görüşülür ve iki kez oylanırdı.

Hükûmet tasarısı, Millî Mücâdele'ye düşmanca tavır almış veyâ Millî Mücâdele'ye katılması yönünde Ankara Hükûmeti'nden çağrı alsın almasın harekete katılmamış veyâ Lozan Antlaşması ile saptanan Türkiye'nin yeni sınırları dışında kalan ülkelerin "ahâlisi"nden olup, söz konusu ülkelere giden ve geri dönmeyen veyâ aynı "ahâli"den olup Ankara Hükümeti'nce oluşturulan "millî ordu"da görev almakla birlikte artık kendi ülkelerine dön-

(*) Tasarının TBMM'deki görüşmeleri için bkz. **EK A**.

mek isteyen subaylara ilişkindi ve bu subayların yeni oluşturulacak olan ordu kadrosundan tasfiye edilmesini öngörüyordu. Lozan'ın imzâlanmasından sonra antlaşmanın 23 Ağustos'ta TBMM tarafından onaylanmasından sadece bir ay kadar sonra bu tasarının gündeme gelmesinin nedeni, 5 Ağustos'ta orduda barış şartlarına göre yeni bir düzenlemeye gidilmesi yönünde alınan karardı. Ordu, Millî Mücâdele sonrasında, savaş koşullarının yol açtığı geniş kadrosunu, barış şartlarındaki olağan hâle indirmek istiyordu. Bütçe imkânları (daha doğrusu imkânsızlıkları) ve mâlî sorunlar, konunun derhâl çözülmesini gerektiriyordu. Orduda bir tasfiye söz konusuydu ve tasfiyeye uğraması gereken subaylar olarak, yukarıdaki kategoriye girenler öngörülmüştü. Millî Mücâdele'nin kazanılmasından yaklaşık bir yıl sonra, bu mücâdeleye katılmamış, hattâ bu mücâdeleye kişisel olarak ya da örgütlü bir şekilde karşı çıkmış olan İstanbul Hükûmeti'nin emrinde kalan subayların ordudan tasfiye edilmesinden daha doğal bir şey olamazdı. Ankara Hükûmeti'nin "millî ordu"su içinde, bu subaylara maaş ödenmeye devâm edilmesi de beklenemezdi. Zâten Ankara Hükûmeti'nin istese de bunu gerçekleştirebilecek mâlî gücü yoktu.

Yasa tasarısı, Mecliste uzun uzun görüşüldü, tartışıldı ve eleştirildi. Bir görüşe göre, hükûmet tasarısında yer aldığı şekli ile, Millî Mücâdele'ye karşı düşmanca davranışlarda bulunmuş subayların yalnızca ordudan çıkarılmaları ve onlara emeklilik maaşı bağlanması yönündeki öneri, son derece yumuşak bir tasfiye olabilirdi. Oysa daha şiddetli bir cezâ söz konusu olmalıydı. Bir başka görüşe göre, eğer bu gibiler, zamânında millî güçlerin eline düşmüş olsalardı, sonları yalnızca idâm olabilirdi. Harekete katılması için dâvet aldığı hâlde Millî Mücâdele'ye katılmayan subayların da isteklerine bakılmaksızın emekliye sevk edilmesi tasarıda öngörülmüş iken, bu yöndeki talep de eleştirilmişti. Bu kez bu nokta sert bulunmuştu. Çünkü, bâzı görüşlere göre, Anadolu'ya geçmesi istenen bâzı subaylar ya mâkûl bir mâzeretlerine istinâden ya da mâlî güçleri yetmediğinden, bunu başaramamışlardı. Bâzıları ise gelmişler, fakat kendilerine ihtiyaç olmadığı ya da kalmadığı gerekçesi ile geri gönderilmişlerdi. Şimdi bunları isteklerine bakmaksızın emekliye sevk etmek doğru olmayacaktı. Bir de, harekete katılması için çağrı alıp da gelmeyenler ile, hiç çağrı al-

madığı için harekete katılmayanlar arasında bir ayrım çizgisi çizilmemiş olması, eleştirilen bir başka noktaydı. Ayrıca, orduda tasfiye yaparken, bu türden siyâsî kıstaslar yanında, uzmanlık, tecrübe ve işe yararlık gibi kıstasları da göz önüne almak gerekirdi ki, ileride bu konularda sorun yaşanmasın... Dikkat çekilen bir başka konu da, İstanbul Hükümeti emrinde kalan subayların bu dönemde aldıkları terfiler idi. Bu terfilerin emekliliğe sayılmaması isteniyordu. Bir başka eleştiri konusu, Millî Mücâdele'nin başlangıcında zâten Anadolu'da görev yapan bâzı subayların İstanbul'a döndükleri, bunların daha sonra yeniden Anadolu'ya geçerek terfi ettikleriydi.

Dikkat edilirse hemen görülecektir ki, tasarının tartışılması sırasında işin odak noktası, birdenbire Millî Mücâdele süreci olmuştu. Tartışmalar, Millî Mücâdele'nin niteliği ve gelişimi hakkındaydı. Bu tartışmayı yapan ise, ikinci Meclisti. İçlerinde ilk Meclisten pek çok üye vardı ve bu üyeler, geçmiş dönemin bir tasvirini yapmakta son derece açık sözlüydüler. Bu bakımdan tartışmaların Millî Mücâdele ekseninde geçmesi şaşırtıcı değildi. Fakat bu tasarı dolayısıyla gündeme gelen görüşlerin Meclis zabıtlarında kalmış ve fark edilmemiş olması ilginçtir. Bu vesile ile (*eklerde* de tamâmını sunmuş olduğum) bu zabıtları daha ayrıntılı bir şekilde incelemek gerekir.

Bir görüşe göre, Millî Mücâdele'yi de dönemlere ayırmak ve kimin hangi dönemde "millî ordu"ya katıldığını saptamak gerekirdi. Kimisi önce gelmiş; kimisi daha sonra "rütbe var, para var, eşyâ var" diye gelmek istemişti. Kimisi rütbe pazarlığı ile gelmişti ya da gelmek istemişti. Ama bir milletvekiline (Rüştü Paşa'ya) göre, gelenler "hizmet için" gelmemişti. "Bir rütbe kapayım, bir makam kapayım diye" gelmişlerdi. Hattâ bu tasarı ile tasfiye edilmesi öngörülen İngiliz Muhibleri Cemiyeti üyeleri ile Amerikan mandası isteyenler de gelmişlerdi. Tasfiye sürecinde çok dikkatli olunmalıydı, aksi hâlde "birçok zâbitânı aleyhimize" çevirmek söz konusuydu. Bir diğer konu da, Osmanlı ordusunda görevli olup da, artık sınır dışında kalmış olan ülkelerde izin alarak kalmış subayların durumuydu. Bunların bir kısmı izinle gittikleri yerlerden geri dönmüşler ve orduda yer almak için müktesep hak talebinde bulunmuşlardı. Yemen'in durumu ise tamâmen başkay-

dı. Oradaki subaylar, yeni idâre tarafından zorla Yemen'de tutuluyorlardı. O bakımdan onlar için istisnâ getirmek lâzımdı.

Tasarı, Mecliste Recep (Peker) tarafından savunuluyordu. Ama Peker'in de tasarı konusunda ısrarlı bir tutumda olmadığını belirtmek gerekir. Maddelerde değişiklikler yapılabileceğini belirtiyor, ama tasarının heyeti umûmîyesinin kabûlünde ısrâr ediyordu. Ona göre, Millî Müdâfaa Vekâleti'nden alınan, ama tahminî rakam ölçeğinde, yaklaşık olarak bin ilâ binbeşyüz subayın tasfiyesi söz konusuydu. Bunlar "millî ordu"ya katılmayan subaylardı. Ama tasfiye edilmesi öngörülen subay sayısı yaklaşık olarak 3.900 idi. Bunlara yeni orduda ihtiyaç duyulmamıştı. 2.000 küsûr subay ise, "millî ordu"da görev almakla birlikte, yine de emekli edilmek durumundaydı. Fakat bu subayların emeklilik hakları konusunda yeterli duyarlılık gösterilecekti. Yine Millî Müdâfaa Vekili Kâzım (Özalp) Paşa, bir başka açıklamasında, Millî Mücâdele'ye karşı bir şekilde düşmanca tutum almış olan subay sayısının 1.200 ilâ 1.300 kadar olduğunu da açıklayacaktır.

Bâzı milletvekilleri ise, Kuvâyı Milliye'ye katılmak için çağrı gerekmediğini, harekete baştan katılanlara bir çağrı da yapılmadığını haklı olarak hatırlatıyorlar ve bu konuda daha sert davranılması gerektiğini belirtiyorlardı. Millî Mücâdele'nin ilk dönemlerinde harekete katılmayan, hattâ harekete karşı olan örgütlere katılan pek çok subay, daha sonra Anadolu'ya geçerek terfi dahi etmişti. Aslında Mecliste yapılan bâzı konuşmalardan, Millî Mücâdele'ye karşı tavırları nedeniyle, üçyüz ilâ dörtyüz subayın Divânı Harblerde yargılandığı da anlaşılıyordu. Fakat bu dâvâlarda suçlu görülenler zâten yasa gereğince idâm edileceklerdi. Ama açık delliller bulunmadığı sürece mahkûm edilmeleri mümkün değildi. İşte emeklilikle tasfiye bunun/bunlar için öngörülmüştü.

Müdâfaai Milliye Vekili Kâzım (Özalp) Paşa ise Mecliste yaptığı açıklamada, 1924 yılı için ordu kadrosunda hâli hazırda 3.000 küsûr subay ve 1.600 kadar da mensûbini askeriye kadrosu olduğunu, yâni toplam 5.000'e yakın bir kadro mevcut bulunduğunu belirtiyor ve bu kadronun azaltılacağını açıklıyordu. Millî Mücâdele'ye katılmamış ve İstanbul'da kalmış olan subay kadrosunu mevcut yasalara göre tasfiye etmek mümkün olmadığından, 25-30 yıllık hizmet süresi olanları ancak kendi arzuları ile emekliye

sevk etmek mümkündü. Sicil, yaş haddi ya da sağlık durumu nedeniyle Mart ayından beri bu gibi subayların emeklilik işlemleri zâten sürmekteydi. Bu koşullarda bin kadar subay emekli edilmişti. Ama olması gereken sayı daha yüksekti ve hepsini emekli etmeye yasal olarak imkân bulunamamıştı. Bunun için de olağanüstü bir yasa ile bu tasfiyenin gerçekleşmesi öngörülmüştü. Yasa tasarısının amacı buydu... Millî Mücâdele'ye kişisel olarak ya da örgütlü olarak karşı çıkanlar, Divânı Harbe verilmişlerdi ve yargılanmışlardı. Ama ancak bir kısmı mahkûm edilebilmişti. On, onbeş yıl kürek cezâsına çarptırılanlar vardı. Bir kısmı da değişik nedenlerle ve gerekçelerle cezâ almaktan kurtulmuşlardı. Arzu edilen, bu gibi subayların Divânı Harbler tarafından cezâya çarptırılmasıydı, fakat bu gerçekleşmemişti. İçlerinde beraat edenler vardı. Bunlar için tasarı hazırlanmıştı. Paşa, bundan daha ağır bir cezânın, "idârî olarak bir makâma" verilmesinden yana değildi. Hattâ Millî Mücâdele'ye karşı tavır almış dahi olsalar...Özalp Paşa, eleştirileri yanıtlarken, Anadolu'ya geç gelenlere de haksızlık etmemek gerektiğini vurguluyordu. "Bunların bir kısmı ihtimâl şaşır"mışlardı. Fakat "millet de öyle idi." "Mâlûmu âliniz, her tarafta bir tereddüt vardı. Herkes şaşkın idi." Diğer yandan, Özalp Paşa, ilk zamanda Anadolu'dan İstanbul'a dönenlerin hepsini Divânı Harbe vermişti.

Peker'in açıklamalarına göre, tasfiye edilmesi öngörülen ve mevcut yasalara göre hiçbir şekilde cezâlandırılamayan ve emekliye de sevk edilemeyen subaylar, yeniden görev talep etmeye başlamışlardı. Yasalara göre de buna karşı yapılabilecek bir şey yoktu. Onun için de yeni bir yasayla ihtiyaç vardı. Hâlen görüşülmekte olan tasarı bu amaçla ortaya çıkarılmıştı. Peker, ortada bir cezâ varsa, bunun, zamânında Millî Mücâdele'ye karşı tavır almaktan değil, sâdece Millî Mücâdele'ye katılmamaktan ileri geldiğini vurguluyordu. Peker, encümence düzenlenen tasarıda, bu gibi subayların usûlüne ve yasaya uygun olarak askerlikle ilişkisinin kesilmesinin ve emekli edilmesinin öngörüldüğünü, fakat eğer Meclis daha şiddetli bir cezâdan yanaysa, bundan da kaçınılmaması gerektiğini belirtiyordu.

Bâzı milletvekilleri, Divânı Harbde yargılanarak beraat eden bir subayın, idârî bir karar sonucunda ve cezâ niteliğinde, emekliye

sevk edilmesinin âdil olmayacağını ileri sürmüşlerdi. Bir görüş de, söz konusu subayların nisbeti askeriyelerinin kat edilmesiydi. Bunun için ayrı bir yasanın onaylanması gerektiğinin hatırlatılması üzerine, bu türden bir yasanın kabülü yönünde görüşler de açıklanmıştı. Divânı Harblerin kararları da ılımlı bulunarak eleştiriliyordu. Ağır basan bir görüş, bu subayların, emeklilik haklarından da yararlanmalarına imkân bırakmadan, nisbeti askeriyelerinin kat edilmesiydi. Bir görüş de, Divânı Harbde beraat eden subayların cezâen tasfiye edilmelerinin yasal ve âdil olamayacağı noktasındaydı. Bir görüş de, hiç olmazsa Ankara'da Meclis açıldıktan sonra harekete katılmayanların cezâlandırılması gerektiği yönündeydi. Bu kişiler bu sûretle af edilmiş olacaklardı. Oysa mutlaka cezâlandırılmaları gerekirdi. Meclisteki tartışmalar sırasında Divânı Harbin 4.000 subayı yargıladığı, fakat sâdece ikiyüzünü mahkûm ettiği de ileri sürülüyordu. Ayrıca, Divânı Harb kararlarının bâzıları temyizde onaylanmamıştı.

Tartışmaların ilginç bir yönü de, bir yandan şiddetle cezâlandırma gereği üzerinde durulurken, bir yandan da Lozan Antlaşması'na göre bu dönemde işlenmiş suçlar için çıkan af yasasından sonra, bu türden cezâlandırma işlemlerinin yapılamayacağı ve eğer yapılırsa da bunun Lozan Antlaşması'na aykırı düşeceği yolundaki uyarılardı.

İlginç olan nokta şudur: (Askerî) Heyeti Mahsusa ile ilgili yasa tasarısı, Millî Mücâdele'nin hemen bitiminde, 1922 yılı sonbaharında değil de, aradan tam bir yıl geçtikten sonra gündeme geliyordu. Eğer amaç sâdece Millî Mücâdele'ye karşı tavır almış olanlarla harekete karşı kayıtsız kalmış olan subayları tasfiye etmek olsaydı, bu tasarının bir yıl önce gündeme getirilmesi gerekirdi. Oysa bu subaylara bir yıl boyunca maaş ödenmiş, muhtemelen terfileri yapılmış ve bâzıları emekli de edilmişti. Yâni ortada sîyâsî şiddeti gerektirecek bir durum varsa, bu durumun daha o zaman ele alınmış olması beklenirdi. Üstelik bu takdirde konuyu birinci Meclis ele alacağından, bu alanda siyâsî bir ayıklama yapılması daha doğal karşılanabilirdi. Bu gecikme, konunun (en azından tam olarak) bu şekilde algılanmadığını göstermektedir. Nitekim Meclisteki tartışmalar sırasında bir milletvekili, "Bu cezâ bütçe ve kadro dolayısıyla değil, selâmeti memleket dolayısıyla ve bu felâ-

ketin bu memlekete bir daha avdet etmemesi için tatbik edilmelidir" diyecektir. Diğer yandan, bâzı subayların İstanbul'da gizlice Millî Mücâdele lehine davranmalarına karşın, tasarı ile oluşacak süreçte bu tür subaylara haksızlık yapılabileceği konusundaki kuşku ve endişeler de gündeme geliyordu. Bu subayların durumlarını kanıtlamaları güçtü. Nitekim, Divânı Harblerin saptamakta güçlük çektikleri suç ögeleri, yeni tasarının öngördüğü süreçte nasıl ortaya konulabilecekti? Bâzı milletvekilleri de bu kuşkularını ortaya koyuyorlardı. Diğer yandan, aynı durumdaki subay ve erlerin İstiklâl Mahkemeleri tarafından mahkûm edilmeleri, cezâlandırılmaları ve hattâ bâzılarının idâm edilmeleri karşısında, aradan geçen zamanda bu kez aynı durumda olanların af edilmekte oldukları ve bunun da adâlete aykırılığı vurgulanmaya çalışılıyordu. Ancak bir görüşe göre de, yargı karârı olmadan bu subaylar hakkında aynı karar verilemezdi. Bir görüşe göre de, sâdece Millî Mücâdele'ye katılmayan ya da ona karşı tutum almış olan subayların değil, fakat memurların da cezâlandırılması gerekirdi. Nitekim Mecliste bu görüş ağırlık kazanacak ve hükûmetten en kısa zamanda bu yönde bir tasarı hazırlaması için talepte bulunulacaktır.

Meclisteki tartışmalar sonucunda, encümen birinci maddeyi geri alacak ve Mecliste ortaya konulan görüşler ve tasarı hakkındaki önergeler ışığında, maddeyi yeniden kaleme almak isteyecektir. Bunun üzerine Peker, Müdâfaai Milliye Encümeni Mazbata Muharrirliği'nden istifâ edecektir. Önergeler ise, Millî Mücâdele'ye karşı tavır alan ve çağrıldığı hâlde Anadolu'ya geçmeyen subayların nisbeti askeriyelerinin kat edilmesine, emeklilik haklarının tasfiyesine ve bir daha devlet kurum ve kuruluşlarında çalışmalarının yasaklanmasına yönelikti. Bâzı önergelerde ise, emeklilik hakkının korunması talep ediliyordu.

Tasarının ikinci maddesi, Mudanya Mütârekesi'ne kadar Millî Mücâdele'ye katılmamış olan subaylar arasında 30 yılını ve ümerâ, memurin ve mensûbini askeriyeden de 25 yılını tamamlamış olanların, bir kereye mahsus olmak üzere, taleplerine bakılmaksızın, emekliye sevklerine ilişkindi. Sâdece Bahriye kadrosunu oluşturacak ve 1924 yılı bütçesine dâhil olacaklar, sağlık sorunları nedeniyle göreve devâm edemeyecekler, özel bir görevle is-

tihdam edilecekler, esâretten dönenler ile 26 Ağustos 1922 târihine kadar Anadolu'ya geçmek için girişimde bulunan, fakat kadro yokluğu nedeniyle geri çevrilenler, bu maddenin istisnâsını oluşturacaklardı. Ancak tasarının birinci maddesi kararlaştırılmadan bu maddenin görüşülmesinin doğru olamayacağı yönündeki açıklama üzerine, üçüncü maddenin görüşülmesine geçilecektir.

Üçüncü madde, imparatorluğun son dağılma sürecinde, İkinci Meşrûtiyet'ten sonra imparatorluktan ayrılan yerlerde herhangi bir şekilde kalan ve geri dönmeyen subay ve askerî görevlilerin nisbeti askeriyelerinin kat edilmesini öngörüyordu. Bu maddenin tek istisnâsı Yemen'de bulunanlardı ve bu kişilere geri dönüş için altı ay izin veriliyordu. Bir görüş, altı aylık sürenin yetersiz olduğu yolundaydı ve sürenin daha da uzatılması isteniyordu. Yemen'de kalanlar esir edilmişlerdi ve geri dönmeleri ancak Türkiye'nin bu sorunu çözmesine bağlıydı.

Fakat Meclisteki görüşmeler sırasında, hâli hazırda Türkiye'de bulunan erkân, ümerâ ve zâbitan sayısının kesin miktârı, Müdâfaai Milliye Vekili Kâzım Özalp Paşa tarafından da kesin olarak yanıtlanamamıştı.

Tasarının görüşülmesi sırasında gündeme gelen bence önemli bir konu da, imparatorluğun dağılması sürecinde yeni ortaya çıkan ve Türkiye'nin Lozan Antlaşması ile oluşturulan yeni sınırları dışında kalan ülkelerde bulunan ya da bu ülke doğumlu Osmanlı subaylarının âkıbeti hakkındaki tartışmalardı. Tasarıda, bu kategorideki subayların da askerlikten çıkarılmaları öngörülmüştü. Bir görüşe bu tutum doğruydu. "Artık memleket[in] sizi beslemeye kudreti yoktur; memletinize gidiniz ve nankörlüğünüzün cezâsını çekiniz" demek gerekirdi. "Esâsen bunlara emniyet câiz değildi." Aksi hâlde, "emniyeti dâhiliye ve âtiyemizi tehlikeye " düşürürdük.

Belirtmek gerekir ki, bu madde Türk kimliği, Türklük, Türkiye ve Türkiyelilik gibi kavramların tanımını yapmak bakımından, Mecliste ilginç görüşmelere neden olmuştur. Onun içindir ki, bu tartışmaları bir de yeni yeni (yeniden) ortaya çıkmakta olan Türk milliyetçiliğinin görünümleri açısından da ele almak gerekir.

Osmanlı subayları arasında sâdece Türkiye'nin yeni oluşturu-

lan sınırları içinde doğanlar ve bu sınırlar içinde yaşayanlar yoktu; aksine, Osmanlı coğrafyasının değişik köşelerinde doğan ve yaşayanlar da vardı. Şimdi Türk olarak adlandırılanların dışında kalanların âkıbetinin ne olması gerektiğine ilişkin yeni bir tartışma gündeme gelmişti. Müdâfaai Milliye Vekili Kâzım Özalp Paşa, Yemen'de kalmış olanların bir kısmının içinde Arnavut, Arap ve Suriyelilerin de bulunduğunu şöyle açıklıyordu: "Muhtelif milletlere mensup olanlar var demektir. Biz işi tabiî kendi hudûdu millîmiz dâhilinde olanlara, Türkiyeli olanlara hasrettirmek istiyoruz. Hudûdu millîmizden hâriç bulunanlar, kendi memleketlerine avdet edebilirler ve orada iş bulurlar. Fakat bu memleketin evlâdından olup da, orada bir mecbüriyet tahtında kalanlar, bu memlekete geldikleri zaman, uzun müddet memleketten ve ordudan ayrılmışlardır diye, bunlara kânunen lâzım gelen cezâ muamelesini yapmayalım." Bu cümlede Türk ile Türkiyeli arasında bir eşitlik varmış gibi görünüyor. Ama Türk yerine Türkiyeli kavramının kullanılması ilginçtir. Henüz bir açıklık bulunmamakla birlikte, yeni sınırlar içinde mevcut olanların, söz konusu Türkiyeli sıfatını kazandıkları açıktır. Kezâ, Arnavutlar, Araplar ve Suriyeliler, yeni devletlerin uyrukları hâline gelecekleri düşünülerek, Türkiyeli tanımından tamâmen çıkarılmışlardı.

Bir milletvekili bu görüşe karşı benzer bir ifâde kullanıyordu:

> "Fakat bu hususta bu madde sâkıttır. Tasrih etmek icâb eder. Osmanlı İmparatorluğu beynelmileldi. Falân yerde bir kıtamız vardı. Bilâhare o kıtalarda kalanlardan birisi buraya gelir, oturur, memurumuz olur, Nâzırımız olur; sonra kalkar gider, falân yerin Nâzırı olur. Orada da sıkışır, gelir bizden tekâüd maaşı alır. Şimdi de bunu bu maddede müphem bırakacak olursak, gelecek zâbitânın Türkiyeli olduğunu tasrih etmezsek, falân yerli zâbit orduya mensuptur diyerek, gelip bizden maaş isteyecek, vazife isteyecek... Onun için (...) Türkiyalı olduğu tasrih edilmelidir."

Bir başka milletvekili ise aynı konuda şu benzer görüşleri ortaya koyuyordu:

> "Bizim hudûdumuz hâricinde kalan mahâller zâbitânı bidâyette mezûniyet, tebdili hava alır ve maalesef mezun ve tebdili hava müddetince hava alır ve altı ay burada maaş alırdı. Fakat bu tebdili hava müddetince

başka yerlere gidiyor ve bu müddet zarfında kabûlünü temin için uğraşıyor. Ay ay tebdili hava maaşını aldıktan sonra, gittiği yerde üç ay sonra hizmet buluyor ve maalesef üç ay daha mezûniyetini temdit ettirerek, maaşını almış bulunuyor. (...) Gittiği yerlerde hizmet buluyor ve buldukları hizmetleri kabûl ederek ihânet ediyor, orada kalıyor. Binâenaleyh bâzısının orada yaptığı hizmet makbûl olmuyor, Ooradan kovuluyor, sonra hakkı müktesebini dâvâ etmek sûretiyle yine bize mürâcaata mecbur oluyor. Binâenaleyh buna merhamet etmek lâzım mıdır? Kat'iyen... Türk zâbitânı Türkiye'de hizmet edecektir. Ahar memlekete hizmet etmiş olanların burada yeri yoktur."

Bir milletvekili, maddenin "Türkiyeli olup oraya gidip kalanlar[a] mı. yoksa zâten oraları ahâlisinden olup bizim ordumuzda hizmet edip orada kalanlar[a mı]" âid olduğunun belirsiz kaldığını ileri sürüyordu. Müdâfaai Milliye Vekili Kâzım Özalp Paşa, bu soruyu net olarak yanıtlamaktaydı: "Türkiyeli ister olsun, ister olmasın, ecnebi bir memlekete gitmiş ve orada hizmet etmiş birisine, nereli olursa olsun, biz ordumuzda hizmet veremeyiz. (...) Yemen'de kalmış olanlardan Türkiyelileri istisnâ ediyoruz. Diğerlerine kendi memleketlerine gitsinler, fakat Türkiyeli buraladır, buraya gelecektir diyoruz." Yine de Türkiyeli tanımının açık olmadığını belirten bir başka milletvekili, "Bu Türkiyeli olmayı tahdit ettik mi? Kime Türkiyeli diyoruz? Onu anlayalım..." diyordu. Bu soruya karşılık, Özalp Paşa, "Türkiyeli kelimesi fırka nizamnâmelerinde ve kânunlarımızda mevcuttur. Bunu burada nasıl izah edeyim ben? Türkiyeli, bizim hudûdu millîmiz dâhilinde tavattun etmiş Türk zâbitleridir." şeklinde konuşuyor; ama hemen ardından da "Benim fikrime göre böyledir... Bunu herkes nasıl tefsir ediyor bilmem..." diyordu. Bu konuşmalar, Türkiyeli tanımının pek açık olmadığını ve üzerinde tartışılabilir olduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü bir başka milletvekili, Yemen'de kalan "ırkdaşlarımızı getirmek"ten söz ediyordu.

Bir başka milletvekili ise, aynı konuda şu görüşleri savunuyordu:

"Burada en mühim bir meseleye temâs ediyoruz. O da Türkiyeli meselesidir. Benim fikrimce hiçbir zaman Türkiye hudûdunu tâyin etmemişizdir. Efendiler, zâbitan içerisinde öyle insanlar bulunacak ki, kendisi Şam'da doğmuş, Halep'de doğmuş, fakat ırken kendisi Türk kanıyla yoğrulmuş-

tur ve oradaki Arap cereyanlarına karşı bütün rûhu ile Türklüğü müdâfaa etmiş ve onlarla mütemâdiyen çarpışmıştır. Şimdi biz bu adamın memlekette, hudûdu millî dâhilinde selâmeti nâmına memur olan pederinin tesâdüfen Şam'da, Bağdat'ta dünyâya gelmiş bir adama, biz Türk ve Türkiyeli demeyecek miyiz? Bu memleketin Türk evlâdı kanı ile yoğrulmuştur. Binâenaleyh Türk kanı olan bir kimse, isterse Türkiye'nin bugünkü hudûdu kenarında bulunsun, bu Türkiyelidir benim için... Onun için çok ricâ ederim... Bizim memlekette doğmuş, ne ahlâkı ile, ne rûhiyâtı ile memleketimizle kat'iyen alâkası olmayan adamları, memleketin dâhilindekileri, memleketin evlâdıdır diye, Türkiyeli diye, bunu kabûl edip, memleketi için dâimâ zihnî, rûhî, bütün maddiyâtı ile memleket hizmetinde eskimiş bir adama, biz nasıl olur da Türkiyeli demiyeceğiz? Ricâ ederim... Bu tashih edilmedikten sonra bu madde kabûl edilemez ve gâyet yanlış bir şeye gitmiş oluruz ve memlekete bütün rûhiyâtı ile merbut olan evlâdı çıkarmış oluruz. Hiç doğru değildir..."

Kâzım Özalp Paşa ise, bu görüşe şu katkıda bulunuyordu:

"Şimdi farz edelim, Şam'da doğmuş ve Yemen'e gitmiş, orada hizmet etmiş bir zâbit... Bunun Türkiyeli tâbirini biz istimâl ederken, bu eğer mââile Türkiye'de mutavattın ise, bu Türkiyeli olur. Yâni bizim hudûdu millimiz dâhilinde mutavattın ise... Fakat âilesi Şam'da, Beyrut'ta, Süriye'de, kendisi oraya gitmiyor, buraya geliyor... Belki çok fedâkârlık etmiştir, yâni her türlü hidemâtı sebketmiştir. Olabilir... Fakat âilesini buraya getirmiş, bizim memleketimiz dâhilinde iskân etmişse, Türkiyeli olur. Yok, eğer âilesini orada bırakmış, gelip burada ben vatanıma hizmet edeceğim... Biz buna Türkiyeli demeyeceğiz. Behemehâl mââile hudûdu millî dâhilinde iskân etmesi lâzımdır."

Bu görüşlerin ardından verilen önergelerle maddeye Türkiyeli sözcüğünün eklenmesi talep edilecekse de, madde Mecliste ortaya konulan görüşler ve önergeler ışığında yeniden düzenlenmek üzere encümene iâde edilecektir.

Bu arada, dördüncü madde için verilen bir önerge de aynı konuda idi. Bir milletvekili "Gayri Türk mensûbini askeriye memuriyetlerinden af edilmişlerdir" şeklinde bir öneride bulunmuştu. Meclis Başkanı, konunun anayasa ile ilgili olduğunu savunadursun, bir millevekili de, Türkiyeli tanımının üzerinde bir mutâba-

kat oluşmadığını vurguluyor ve "sarih fikir gayri mevcuttur" diyordu. "Belki şimdiye kadar tedvin edilen kavâninde Türkiyeli tâbiri belki ifâde edilmemişti." Türkiyeli tâbirinin açıklaması için anayasa komisyonuna mürâcaat etmek gerekirdi.

Tasarının dördüncü maddesi de aynı konuyla yakından ilgiliydi. Öngörülen maddeye göre, hâli hazırda ordu mensubu olan, fakat "memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan" ve "memleketlerine gitmek arzu ve talebinde bulunanlar, istifâ, tekâüd" ve yaş haddi gibi kurallara bakılmakzısın, "ileride hiçbir hak talebinde bulunmamak şartı ile memleketlerine terhis" olunacaklardı. Görüldüğü gibi "yabancılar", ordudan kendi talepleri söz konusu olduğunda, herhangi bir hak talebinde bulunmaksızın ayrılabileceklerdi.

Kâzım Özalp Paşa, bu durumu şöyle özetliyordu: "Bizim hudûdumuz dâhilinde olanlar, bizim memleketimiz ahâlisinden olanlar, mecburdur orduda muayyen müddet hizmet etmeye... Eğer kadrolar taşar da, bu kânuna göre istifâ ve tekâüd müddetini tenzil etmek icâb ederse, o ayrı bir meseledir. Surîyeli'dir, gözü Süriye'dedir. Bunu biz zorla tutmak istemiyoruz. Gitsin Süriye'ye..." Fakat bâzı farkı görüşler de vardı. Bir görüşe göre, haklar teslim edilmeli, fakat tasfiye isteğe bağlı olmamalıydı. Özalp Paşa'nın ifâdesiyle, "Yâni orduda müstahdem Süriyeli, hudûdu millî hâricindeki ahâliden olanları kendi arzularına bırakmayalım, cebren çıkaralım... Yâni böyle söylemek istiyorlar. Bugünün işi değildir bu..." Bir milletvekili de, görüşlerini açıklarken, tasarının "bir rûhu millî" içerdiğini vurguluyordu. Arap vardı, Arnavut vardı ve bunların dışarıda hükümetleri vardı. "Hâriçte hükümetleri olması dolayısıyla ve bir hissî dinî ile bu adamların artık bizim içimizde durmamaları lâzımdı." "Lüzum yoktu..." "Gitsinler, memleketlerinde çalışsınlar"dı. "Çünkü (...) bizim memleketimiz Türktü." "Artık bizim memleketimizde ve bizim ordumuzda Türk yaşamalı"ydı. Bir başka milletvekiline göre, "Türkiyeli olmayan memurin, bundan sonra Türkiye'de ifâyı hizmet edemez"di.

Diğer yandan, Millî Mücâdele sırasında "millî ordu" içinde yer almış "yabancı arkadaşlarımız" da vardı! Bir milletvekilinin ifâdesi ile, "Yanlış telâkki edilmesin... Bu yabancı telâkki ettiğimiz arkadaşlar belki bizim kadar bu memlekete hizmet etmişlerdir; bel-

ki bizim kadar bu millete ve bu memlekete karşı sadâkat göstermişledir. Yâni Arap, Arnavut unsurlarını sırf ihraç için (...) Arapla yabancı usurları çıkarmak maksadı ile değildir."

Milliyet konusu bâzı görüşlere göre, sâdece "kan"la ilgili değildi: "Milliyet için şimdiye kadar kan tahlil edilmemişti. Milliyet revâbıtı kandan ibâret değildi; harstı, dindi." Eski bir Maarif Vekili, Mecliste yaptığı açıklamada, Millî Mücâdele sırasında, Bakanlıkta "dâimâ bu memleketin evlâdından memur tâyin etmiş" olduğunu bildiriyordu. "Böyle bir memur varsa, tedricen çıkarmış"tı. Diğer yandan, milliyet tâyin etmek pek çok milletvekili için güç bir sorundu. "Bugün vâhidi kıyâsi olarak milliyeti" alacaklardı, fakat "mâziyi de nazarı itibara" alacaklardı. Nihâyet "milliyet mefhumunda, Türk milliyetperverliğine kanla, harsla, anane itibâriyle, hâtırâtı müştereke ile, hulâsa mâzi ile merbut bütün evlâdı vatan dâhildi." "Bunlar Türktü ve Türkten başka bir şey değildi." "Bir adamın babası Arnavut olabilir"di. "Arnavut olan Arnavutluğa, Arap olan Arap memleketlerine gitsin"di. "Fakat bundan sonra memlekette kalan evlâdı vatan içerisinde ecnâsı muhtelife vardı." "Yâni Çerkes, Boşnak vesâir vardı." "Bunlar ne olacaktı?" Bunlara ne isim verilecekti? Söz konusu milletvekiline göre, bunları ya memleketten kovmak gerekecekti ya da onları "bir hayâti siyâsîyeye" karıştıracaktık. Çünkü, "kendilerine Çerkes" diyecektik. Oysa, "Çerkeslik yoktu." "Memleketimizde tek bir milliyet vardı." "Belki muhtelif ırklara mensup olanlar vardı." "Fakat harsı birdi." "O da Türk milletindendi." "Biz kanla, fikirle, herhangi bir duygu ile, bu harsın etrâfında herkesi toplamak mecbüriyetinde"ydik. "Şimdi biz Türk harsını kabûl" etmiştik. Bu durumda millevtekilinin ifâdesi ile, "Şimdi evlâdı vatandan birisi Türk harsını kabûl etmiş ve 'Türküm' demiş ve 'Türk milliyetperverliğinin bütün icâbâtını kabûl etmişimdir' derse, siz, 'yok arkadaş, sen Türk değilsin, Çerkessin; bana arkadaş olamazsın' demek doğru olmaz"dı. "Ve kimsenin de kalbini kırmak doğru değildi." "Yâni memlekete hizmet etmiş ve memlekete gayret etmiş evlâdı arasında bir esas kabûl etmeliydik. "O esâsı da hars birliği, yâni bu vatanda ve bu millet içerisinde erimek harsı" olarak benimsemeliydik. "Erimek istemeyenin bizim vatanımızda yeri yoktu." "Onların yeri bizim memleketimizin hârici"ydi.

"Türklük içerisinde erimek istemeyen yoktu." "Fakat Türklük içerisinde erimek isteyen ve bize karşı biz olmak isteyenlere karşı (...) vatanın selâmet ve saadeti nâmına, her türlü harekâtımızda seyyânen adâletle muamele yapılması" gerekliydi.

Görüldüğü gibi, Türk, Türklük, Türkiyeli, Türkiyelilik gibi tanımlar henüz bulanıktı. Fakat anayasal vatandaşlık yanında, Türklük kavramı, bir de Ziyâ Gökalp tarzı hars tanımına oturan tanımlar yan yana, bâzen birbirinin içine girmiş hâlde bulunuyordu. Tek bir görüşün içinde bile bu vuzuhsuzluk kendisini hemen belli ediyordu.

Benzer görüşler Mecliste yankı buluyordu. Bir milletvekili şöyle diyordu:

> "Bendenizin bu maddeden anladığım, memleketten hudûdu millî hâricinde kalan ve orduda istihdam edilen ümerâ ve zâbitânı memleketlerine gidip gitmemekte muhtar bırakıyoruz. Mâdem ki vatanın en felâketli devirlerinde de harekâtı milliyeye iştirâk etmiş, memlekete kanı ile, canı ile iştirâk etmiş bir zâbiti serbest bıraktırmayıp da, bu Arnavuttur, Araptır diye kapı dışarı atmak doğru değildir. Bu memlekette şimdiye kadar Türk oğlu Türk olarak tanınmış olduğu hâlde, memleketi felâkete sürüklemiş, kana boğmuş olan Çapanoğullarını tecziye eden ve onları ıslâh eden şimdiki dışarı atmak istediğimiz kimselerdir. Binâenaleyh bunların hizmetini takdir etmek ve kendilerine gitmek istemediği hâlde gitmeye icbâr etmek, Meclisi âlinin şiarı merhametiyle kâbili telif değildir."

Benzer şekilde bir milletvekili de, bu tarz bir tasfiyenin, ordu içindeki pek çok değerli subayın kaybı ile sonuçlanacağı uyarısında bulunma ihtiyâcını hissetmişti.

Ergâni milletvekili Mehmet Emin Yurdakul şöyle diyordu:

> "Bu noktai nazardan, dilimizi kendisinin dili yapmış, terbiyesi Türk terbiyesi olmak üzere kendisinin terbiyesi olmuş birçok kardeşlerimizi, kendi millî hudûdumuz dâhilinde bulunan kardeşler gibi telâkki ediyoruz ki, orduda kahramanlık gösterdikleri bahis olunan zatlar da cümledendirler. Fakat bunun hâricinde olmak üzere taazzuu siyâsîyeye sâhip olmuş olan memleketlerin kendi evlâtlarını kendileri beslemeleri, kendi mukadderatlarına kendilerinin hâkim olması lâzım gelir. Türk bundan sonra artık yabancı dişler için ot olmayacaktır."

Bu gibi subayların talepleri dışında, zorla ve hiçbir hak tanımaksızın askerlikten tasfiyesine karşı tutum alanlar da söz konusuydu. Fakat diğer yandan farklı görüşler de dile getiriliyordu. Bir milletvekili, "Hudûdu millî hâricinde kalan birçok Türkler var... Bu madde ile Türkler kendi memleketlerine, yâni İşkodra'ya, Üsküp'e gidecek diye fiilin vûkû bile imkân dâhilinde değildir. Bunu tasavvur etmek bile imkânsızdır. Burada 'hudûdu millî hâricinde kalanlar' denilince, Türkler değil, gayri Türklerin maksut olduğu tamâmiyle meydana çıkar." diyordu. Maddeye ilişkin değişiklik önergelerinin birinde yine "Türk olmayan" tanımına yer verilmişti.

Tasarı ile ilgili tartışmaların ilginç bir başka noktası, yine Millî Mücâdele ile ilgili olanıydı. Bu tartışma da Millî Mücâdele'nin başlangıç târihi konusundaydı. 1923 yılının sonbaharında ikinci Mecliste yapılan görüşmeler sırasında, Millî Mücâdele'nin başlangıç târihi olarak İzmir'in işgâl târihi olan 15 Mayıs 1919 târihinin kabûl edilmesi talep ediliyordu. Recep Peker, bu konunun önemine dikkat çekiyor ve subaylar açısından savaşta geçen her yıl için çift kıdem alınmakta olduğunu belirttikten sonra, Millî Mücâdele'ye katılan subaylar açısından hangi târihten itibâren her savaş yılı için çift kıdem almaya başlayacaklarının hesâbında, bu başlangıç noktasının önemini açıklıyordu. Peker, Millî Mücâdele'nin başlangıç ve bitiş târihlerinin bu bakımdan saptanması gerektiğini vurguluyor ve Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin subayların kıdem ve emeklilik haklarının hesâbında bu nedenle güçlük içinde kaldığını gözlediğini bildiriyordu. Örneğin, 16 Mart 1920 târihi de, bir görüşe göre, Millî Mücâdele'nin başlangıç târihi olarak söz konusu edilmişti. Peker, Millî Mücâdele'nin sona eriş târihi olarak da, Mudanya Mütârekesi'nin esas alınmasını istiyordu. Mütârekenin imzâsından sonra dahi Anadolu'ya gelmiş ve çift kıdem hakkından yararlanmak isteyen subaylar bulunuyordu ve bunlara bu hakkın tanınması hiçbir şekilde doğru olmazdı. Bir milletvekili de 26 Ağustos 1922 târihini önermişti. Bu târihten sonra Anadolu'ya geçen subayların kıdemleri sayılmamalıydı. Bir başka görüş ise, İzmir'in işgâl târihinden önce Erzurum Kongresi'nden önce Erzurum'da yapılan kongrenin başlangıç sayılması yönündeydi. Bu görüşün ana fikri, kongrelerin başlangıç olması yönündeydi.

Tasarının birinci maddesinin encümende yeniden düzenlenmesinden sonra, maddeye bir Heyeti Mahsusa oluşturulması yönündeki ifâde eklenmişti. Heyeti Mahsusa, özel bir komite olacaktı. Fakat bir milletvekili, tasfiyenin ancak yargıçlar tarafından ve yargı organlarınca gerçekleşmesi gerektiğini belirtiyordu. Tasfiye, idârî kararlarla olmamalıydı. Bu, yasal olmazdı. Nihâyet özel komite tarafından incelenecek subayların önemli bir kesimi Divânı Harblerce yargılanmış ve beraat etmişlerdi. Şimdi bu subaylar buna rağmen yeniden inceleneceklerdi. Bir görüşe göre de, idârî soruşturma sonucunda cezâ verilecek ve mahkûmiyet kararları ortaya çıkacaktı. Ama bütün bu süreç, hukûkun ana ilkesine, yasaların makabline şâmil olamayacağı ilkesine aykırıydı:

> "Mâdem ki cezâdır, bir cezâ makabline şâmil olabilir mi? Hıyâneti Vataniye Kânunu vardır. Hıyâneti Vataniye Kânunu mûcibince veyâhut hangi kânunu askeriyemiz mûcibince Divânı Harbe sevk olunmuş birçok kimseler vardır. Şimdi Divânı Harbimizden beraat karârı almış olan bu adamların bu beraatlerinin hükmü olmadığını, yeni baştan bir istinâfa ve temyize tâbi olacağını ilân ediyoruz. Evet, ben de ihtilâl ve inkılâp târihini okumuştum. İnkılâp devrinde kânunun, kâidei hukûkîyesinin hükmü olmaz... Fakat sarahaten burayı tetkik edelim... Selâmeti memleket kusvai bir kânundur. Fakat ricâ ederim, şimdi memlekete dikkat ediniz. Bugün memleket devri ihtilâl mi yaşıyor? Yoksa musalâhayı imzâlamakla bir devri intizama, bir devri kânuna mı tâbi olmuştur? Eğer memleket bir devri kânuna dâhil oldu ise, ortada efendiler, İstanbul'da, bilmem nerede kalmış zâbitan meselesi yoktur. Evvel emirde Divânı Harbler meselesi vardır. Evvel emirde bu adamları mugâyiri kânun olarak veyâhut onları teşriki cinâyet ederek itham, Divânı Harbler meselesi vardır. Ben bu kânunu kat'iyen kabûl etmeyeceğim. Benim vicdânım bu kânunu kabûl etmiyor. Ne zamanki karşımda o Divânı Harbleri mahkûm edersiniz, Divânı Harblerden çıkmış o kararların kat'iyen cürüm olduğunu ispât edersiniz, o zaman vicdânımın huzûrunda yırtarım ve ondan sonra bu kânunu kabûl ederim."

Bir başka milletvekili de benzer görüşler ileri sürüyordu:

> "Efendiler, şimdi beyan buyurulduğu üzere, bu 1.200, 1.300 kişi hiçbir zaman tek adam değildir. Bunlar bir âile sâhibidir. Bir âile ocağının başın-

da bulunurlar. Âile ocağı teşkilâtının mâhiyet ve mânâsı, karakteri, nisbiye ve sıhriye itibâriyle ne derece dal budak saldığını bir kere nazarı dikkatte tutmalısınız. Binâenaleyh bir defâ devletin kânunlarıyla müeyyed ve müesses olan mahkemelerin herhangi bir mahkemenin hükmüne, karârına iktirân ettikten sonra, bu zevâtı tekrar bir Heyeti Mahsusa tarafından böyle zân ve şüphede bulundurarak, haklarında tahkikat icrâsı ve hükmi bir sıfatı hâiz olmayan kimseler tarafından böyle hükmü kat'i itâsına bendeniz taraftâr değilim. Arkadaşlar gibi, bendeniz onu muvafık bulmuyorum. Ben onu devlet mefhumunun selâmeti nâmına muvafık bulmuyorum."

Bir mebus: "Eyi ama bunlar Ferid Paşa'nın yarânıdır..."

"Bendeniz bu hususta kanaati zâtiye ve şahsiyemi arz ediyorum. Binâenaleyh bu meselelerde daha ziyâde düşünmek lâzımdır. Çünkü, bu hem içtimâî, hem siyâsî bir meseledir. Memleketimiz her zaman olduğu gibi bugün de, yarın da sükûnete ihtiyâcı vardır. Binâenaleyh bunlar eğer 1.200 kişiden ibâret ise, ya bunun dâiresinin hudûdunu teşmil etmek süretiyle veyâ herhangi bir sûretle yapmak lâzımsa teşmil edelim... Yâhut bunlara müsamaha edelim... Herbirinizin arânızı izhâr etmek kudretini alacak hiçbir kuvvet yoktur. Benim şahsî kanaatim bu merkezdedir. Binâenaleyh eğer böyle Divânı Harbin karârına iktirân etmiş beraat ve mahkûmiyet kararları varsa, ondan başka yapılacak bir mesele yok olduğunu söylemekle berâber, eğer zarûrî görülüyorsa, ne derece doğru olduğunu bilmemekle berâber, bir mesele teklif ediyorum. Paşa Hazretleri, 1.000, 1.200'den ibâret olduğunu beyan buyurdukları şu zevat hakkında ve şu zevâta karşı isnâd olunan delâil ve emârat nelerden ibâret ise, bunların herbiri hakkında bir, iki celse yapalım... Âdetâ heyeti âdil mâhiyetinde ferden ferde rey verelim diyorum bendeniz... Bilmem ne dereceye kadar muvafıktır? Yoksa bir Heyeti Mahsusa'ya işin tevdiini devletin müessesâtı ile, müdevvenâtiyle kâbili telif görmüyorum. Binâenaleyh hiç olmazsa bunun iyice tetkiki için bir kere de encümeni adliyeye bu maddenin havâlesini teklif ederim."

Ancak bâzı milletvekilleri de, aslında bu kişilerin bu yasa tasarısı ile af edilmekte olduklarını, çünkü işledikleri suç ile kıyas kabûl etmeyecek bir sonuca ulaşıldığını ileri sürüyorlardı. Benzer durumda olan kişiler zamânında idam edilmiş olduklarına göre,

şimdi bu subaylar idâmdan kurtuluyorlardı. Yalnızca askerlikle ilişkileri kesilmiş oluyordu ki, bu da son derece hafif bir cezâ sayılırdı. Bunu dahi yapmamak taraftârı olan milletvekilleri bu nedenle eleştirilmişti. Aslında bir lütufta bulunuluyordu. "Onlar tâlihlerine gülsünler ki, o sırada ellerimize geçme"mişlerdi. Fakat bâzı milletvekilleri de, özel bir komitenin idârî bir soruşturma ve kararla, bâzı subayların askerlikle ilişkilerinin kesilmesine karar vermesinin doğru olmadığında ısrâr ediyorlardı. Onlara göre, Divânı Harblerde beraat edenlerin, bu şekilde tasfiyesi yasal olamazdı ve hiç olmazsa Heyeti Mahsusa kararlarının Mecliste ya da Müdâfaai Milliye Vekâleti'nde onaylanması söz konusu olabilirdi. Ancak bu öneri Özalp Paşa tarafından kabûl edilmeyecektir. Bununla birlikte, Özalp Paşa, önerinin Mecliste kabûl edilmesi hâlinde, buna itirâz edemeyeceğini de belirtme ihtiyâcını hissedecektir. Bir başka öneri de, Heyeti Mahsusa üyelerinin Meclis üyeleri arasından seçilmesi yönündeydi. Fakat bu öneri de onay görmeyecektir.

Kâzım Özalp Paşa, yöneltilen eleştirilere karşı şu savunmayı yapıyordu:

> "İstanbul'u biz işgâl eder etmez, İstanbul'daki zâbitânın vaziyetlerini tesbit için orada bir heyet teşkil ettik ve bunları, bütün zâbitânı yekdiğerlerine iltimas yapmasınlar düşüncesi ile Anadolu'ya gönderdik. Heyeti tahkikiye hep Anadolu'dan gönderilen zâbitandan müteşekkildir ve bunların İstanbul'da muhakemeleri belki bâzı tesirler tahtında iyi olmaz diye Divânı Harbleri Adapazarı'na ve İzmir'e naklettik. Yâni İzmir'de erkân, Adapazarı'nda ümerâ Divânı Harbleri tesis ettik. Bu Divânı Harbler Anadolu'da bulunan zâbitandan teşkil olunmuştur. İstanbul'da bulunan zâbitânın hiçbirisi bu Divânı Harblere dâhil olmamıştır. Divânı Harbler ve İstanbul'a göndermiş olduğumuz heyet bunları tasnif etti ve Divânı Harbe tevdii lâzım gelenleri tevdii lâzımdır denildi. Tahkikat neticesinde Divânı Harbe tevdiine lüzum görülenler Adapazarı'na geldiler. Orada muhakeme oldular, Divânı Harb bir kısmını tecziye etti, bir kısmını tebrie etti. Tutmuş olduğumuz esas ve Müdâfaai Milliyen'in [Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin] de Divânı Harblere vermiş olduğu tâlimatta, "İngiliz Muhibleri, Nigâhban gibi cemiyetlere giren ve Kuvâyı Milliye aleyhinde münferiden veyâhut müştereken harekette bulunanlar âsi addolunur ve âsiler hakkında cezâ kânunnâmesi hangi cezâyı gösteriyorsa, o cezâyı veriniz" dedik. Divânı

Harbler bu esas üzerine, yâni âsi addederek bu cezâyı tesbit etti. Bunlara tatbik etmek istediği cezâyı, meselâ bâzılarına on sene verdi. Fakat bâzılarına da isyânın sâbit olması için lâzım gelen vesâik vardır. Belki bunlara derteres olunamadı. Böyleleri mahkûm etmedi. Cezâ kânunumuzda bunlara Kuvâyı İnzibâtiye'ye giren, isyân eden, verilen emre itaat etmeyen denildi. Divânı Harblerce bâzı mâzeretler mûteber olur ve cezâ görmez. İşte böyle cezâ görmeyenler vardır. Fakat bunlar Kuvâyı İnzibâtiye'ye girmiş olduğu için âsi derecesindedir. Bunlar vakti seferde asılır. Şimdi bunlar cezâ görmemiştir. Fakat Kuvâyı İnzibâtiye'ye girmişlerdir. Tabiî böyle ordu ve Kuvâyı Milliye aleyhinde bulunmuş olanlar, tabiî orduya da giremezler. Bunları ne yapalım? Tekâüd mü edelim? Nisbeti askeriyelerini mi kat edelim? Yoksa ne sûretle tecziye edelim? Meclisi âli evvelki içtimâında bunların tekâüdlüklerini zayıf gördü. Yâni Divânı Harblerde cezâ görmeyenlerin tekâüdlüğünü zayıf gördü ve nisbeti askeriyelerinin kat edilmesi fikrini izhâr eyledi. Nazarı dikkate alınması teklif edilen takrirler de bunu müeyyiddir. Encümen, bu nazarı dikkate alınan takrirlerdeki esas üzerine, yeni bir tâdil yaparak Meclisi âliye getirdi. Bundaki esas, şimdi bu gibi cemiyetlere girmiş olan zevat, Divânı Harblerde gerek mahkûm edilmiş ve gerek beraat etmiş olsun, bunların hepsinin isimlerini alacağız ve bir heyet teşkil edeceğiz. Bu Heyeti Mahsusa'ya Vekâlet [Millî Müdâfaa Vekâleti], şüphesiz ki daha şiddetli hareket etsin diye değil, şüphesiz daha müddetkik zevattan mürekkep olsun diye bir heyet teşkil edecektir. Bu heyet tetkikâtını yapacaktır ve bunların içerisinde bu gibi cemiyetlere girmiş olanları tesbit edecektir. Eğer Meclisi âli şimdi bunların nisbeti askeriyelerinin kat'ını kabûl edecek olursa, o heyetin vermiş olduğu karar mûcibince, Müdâfaai Milliye Vekâleti bunların nisbeti askeriyelerini kat edecektir. Yok, Meclisi âli "Bunlar Divânı Harbde muhakeme olsunlar da, bu muhakeme neticesinde nisbeti askeriyeleri kat olunsun" derse, zâten Divânı Harb olunmuşlardır. Daha ağır cezâlarla tecziye olunmak, idâm edilmek üzere, Divânı Harbde muhakeme olunmuşlardır. Bendenizce bu nisbeti askeriyelerinin kat'ı cezâsı kâfidir. Hattâ ağırdır. Bu cezâ... (...) 1.600 kişi dedim. Bu 1.600 kişinin hepsi Divânı Harbe verilmiştir. Kuvâyı İnzibâtiye'ye girmek bir cürümdür. Bu itibarla bunların hepsi Divânı Harbe verilmiştir. Bunlardan mahkûm olanlar 20-40 kişi kadar vardır. Muhakemeleri hitam bulan epeycedir, hemen nısfından fazladır. Muhakemesi hitam bulmayanlar da vardır. Bu Divânı Harbler, bunları kânûnî olarak muhakeme etmiştir. Bendeniz bidâyette

şüphe ettim. "Bunlar niçin cezâ görmüyorlar?" dedim. Müdâfaai Milliye [Vekâleti]'nin Hukuk Müşâviri'ni, Muhakemât Dâiresi Muavini'ni oraya gönderdim. "Divânı Harblerin kararlarını tetkik edin" dedim. Tabiî onların kararlarına tesir yaparak, "Şöyle yapın, böyle yapın, şöyle muhakeme edin" diyemezdik. Onların kararlarını tetkik etmek üzere hukuk mektebinden mezun ve iyi bir hukukçuyu gönderdim. Gitti, hepsini tetkik ettik. "Kânun hilâfına bir şey göremedim. Hilâfı kânun hüküm yoktur. Hükümlerin hepsi kânuna istinâd edilerek verilmiştir." dedi."

Birinci maddenin formülasyonu, Millî Mücâdele'ye karşı tavır alan subayların sâdece İstanbul ile işgâl altında kalan yerlere has olduğu gibi bir izlenim doğuruyordu. Nitekim bâzı millevtekilleri bu duruma dikkat çekmişler ve Anadolu'daki karşı hareketlerde yer alan subayların da bu tasfiye sürecine dâhil edilmelerini talep etmişlerdi.

Bir milletvekili şöyle diyordu:

"Heyeti celilenin maksatları, zannedersem, böyle harekâtı milliyeye muhalif kalan, aleyhtar olan zâbitan yalnız İstanbul'da ve müstahlâs memâlikde demek, Meclisi âliyi tenzih ederim, bir nevi garez olur. Değil yalnız böyle her nerede olursa olsun, hepsinin tecziyesi lâzımdır ve böyle bir kânun da yapılacak olursa, daha âdilâne olur. Binâenaleyh İstanbul'u müstahlâs memâlike hasretmek garez mânâsı çıkar. Onun için bendeniz diyorum ki, maddenin başındaki terkip çıktıktan sonra, maksat hâsıl olur. 'Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen' berrî, bahrî, havaî, jandarma sınıflarından muvazzaf, mütekâid, ihtiyat erkân, ümerâ ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden herhangi bir sûretle harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta dâhil oldukları veyâ münferiden çalıştıkları yeniden tahkik ve tetkik neticesinde sâbit olanların bir daha hizmette bilmem nede istihdam edilmemek üzere nisbetleri kat olunur'. Binâenaleyh şu baştaki fıkra kalktı mı, maksat hâsıl olur."

Ancak Müdâfaai Milliye Vekili Kâzım Özalp Paşa, bu öneriye şöyle karşı çıkacaktır:

"Bunda Anadolu'da her yer dâhil olur. Yozgat isyânına iştirâk etmiş veyâ başka taraf isyanlarına iştirâk etmiş birçokları vardır. Târihi hiç tahdit edilmediği için, o isyanlarda Kuvâyı Milliye aleyhinde iken, o sırada isyan bastırılmış, orduya alınmış, orduda tavzif edilmiş ve bugüne kradar

vazife görmüş olanlar vardır. ("İştirâk etmeyenler kaydı var" sesleri)... İştirâk etmemiş olabilir. Fakat o cürmünden dolayı tekâüd edilmiş veyâ hizmete alınmamış olanlar Divânı Harb karârı ile, o vakit o cezâ kâfi görülmüştü. Şimdi onları yeniden komisyondan geçirmek... Bu şeydir... Yâni Anadolu'da bulunanlar cezâlarını görmüşlerdir."

Tasarının birinci maddesi için yapılan oylamada, Mecliste mevcut 287 üyeden, 145 üye oylamaya katılmış, 103 üye tasarıyı onaylarken, 27 üye red oyu kullanmış ve 15 üye de çekimser oy vermişti. Maddeye red oyu veren üyeler arasında, Rüşen Eşref Ünaydın, Fâlih Rıfkı Atay, Necip Ali, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Celâl Bayar ve Hâlis Turgut da bulunuyordu. Mazhar Müfit Kansu, Erzurum milletvekili Sâbit Bey, Hakkı Târık Us, Yusuf Akçura ise çekimser oy kullanan üyeler arasında yer almışlardı.

Tasarının ikinci maddesi ise, komisyonda, "millî orduya resmen dâvet edilip de icâbet etmemiş olan ordu mensûbininin dahi nisbeti askeriyeleri kat olunur" şekline dönüştürülmüştü ve bu madde bu hâli ile üzerinde herhangi bir başka görüşme ve tartışma yapılmaksızın benimsenecektir. Üçüncü madde, son hâli ile, Millî Mücâdele'nin bitiş târihi olarak Mudanya Mütârekesi'ni benimsemişti. Bâzı milletvekilleri bu târihi doğru bulmamış ve itirâz etmişlerdi. Onlara göre Anadolu'ya katılmak için son târih 26 Ağustos olmalıydı.

Ancak Özalp Paşa bu görüşte değildi:

"Biz taarruzdan evvel İstanbul'dan ufak rütbeli zâbit istemiştik. Bunların harcırahlarını buradan gönderiyorduk. Bu gelecekler orada hazırlanmış ve tesbit edilmişti. Fakat bu paraları biraz geç kaldığı için taarruz hazırlığı başlamadan evvel onları oradan hareket ettiremedim ve taarruz hazırlığına başladığımız zaman bütün limanları kapadık ve onlara 'Hareket etmeyiniz' dedik. Sonra İzmir istirdat edildi. Bunlar İzmir istirdat edildikten sonra oraya geldiler. Bunlar Mülâzım ve Yüzbaşı rütbelerindedirler. Biz Yüzbaşı noksanını ikmâl ettik ve Yüzbaşı vazifesinde olanları da diğer vazifelere verdik. Yâni bunlar küçük rütbeli zâbitan idiler. Zâten büyük rütbeli istememiştik. Bu gelenler Garb cephesindeki zâbitan zâyiâtına mukâbil kıtaata verildi ve müteakip harekâtı takip ettiler. Yüzbaşı rütbesinde olanlarla da, arz ettiğim gibi, cephenin Yüzbaşı noksanını ikmâl ettik ve Yüzbaşı rütbesinde olanlar varsa, onları da diğer vazifelere tâyin

ettik. Bu sûretle eğer taarruzun mebde târih itibâr ediliyorsa, evvelce buraya gelmeye hazırlanmış ve getirilmiş ve kıtaata verilmiş olanlar ve hâlen kıtaatta bulunan ve harekâtı müteâkibede işgörmüş olanlar hâriç kalırlar. İzmir'den sonra Mudanya Mütârekesi'ne kadar geçen zamanda zâten biraz vakit geçmiştir. Bu zaman çok bir şey değildir ve o müddet zarfında mürâcaat edenleri zâten kabûl etmemişizdir. Getirdiğimiz insanlar da zâten Anadolu ordusunda istihdam etmeye mecbur olduğumuz küçük rütbeli zâbitan idi ve tavzif etmişizdir."

Özalp bu durumda olan subayların sayısının 100 ilâ 120 arasında olduğunu açıklıyordu. Buna karşılık bâzı milletvekilleri de, hattâ İzmir'in istirdâdından sonra dahi harekete katılmak için çaba harcayan subayların bulunduğunu bildiriyorlar ve târihin önemli olduğunda ısrâr ediyorlardı. Bir milletvekili ise, ince bir ayrıma dikkat çekiyordu:

"Hükümetin esas teklifinde ümerâ ve erkândır. Bu encümenin teklifinde zâbitan da dâhildir. Zâbitan başka, erkân başkadır, ümerâ başkadır. Mâlûmu âliniz, Binbaşılardan itibâren Livaya kadar ümerâ sınıfıdır. Kaymakam, Miralay, ümerâ sınıfındandır. Paşalar erkân sınıfıdır. Diğer zâbitan Mülâzımı Evvel ve Yüzbaşılardır. Sonra Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin esbâbı mücibe mazbatasında diyor ki, ordunun ümerâ ve erkân kadrosu pek taşkındır. Ordunun ümerâ ve erkân kadrosunun pek taşkın bulunması, encümen mazbatasında zâbitânı da ilâve etmiştir. Ben bundaki tezada şaştım... Hükümetin esas gelen tezkeresinde diyor ki, 'ümerâ ve erkân kadrosu pek taşkın bulunduğundan' bahisledir ki, hükümet teklifinde erkân ve ümerâyı dâhil etmiştir.

Efendiler, bendeniz zâbitânın çıkarılmasına taraftârım. Bunlar birinci maddedeki zâbitan, etliye sütlüye karışmayanlardır. Bunlar mücrim değildir. Gerçi İstanbul'da kalmış, fakat hiçbir şeye karışmamışlardır. Cidâle iştirâk etmedikleri için, Müdâfaai Milliye bir cezâ yapabilir. Müdâfaai Milliye Vekâleti, meselâ der ki, 'İstanbul'da cidâle ne kadar iştirâk etmemişler varsa, bunlar iştirâk etmedikleri müddetçe 2-3 sene kıdemlerinden mahsup edilir. Kezâ üç sene gelmemiş... Bunlar terfilerinden mahsup edilir. Bu kadar onlar için kâfidir. Sonra arkadaşlar, bendeniz bu iki, üç senedir millî cidâldeyim. Gerçi geçen gün Müdâfaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri, kadro miktârını fazla gösterdiler. İki, üç bin kadar hatırımda kaldığına göre, fazla miktar gösterdiler. Evet dâirenin bir kuyudu var-

dır ve ona itimat ederim. Fakat mâlûmu âliniz İstanbul'un işgâlinden sonra bütün kuyudat İstanbul'da kaldı ve burada Müdâfaai Milliye Vekâleti teşekkül ederken pek büyük müşkülâta mâruz kaldı ve gelen zâbitânın künyeleri alınamadı. Uzun müddet sonra peyderpey onları elde etmeye çalıştı. İhtimâl bunda iyice tetkik edilecek ve belki bu miktârı hakikî üzerinde Müdâfaai Milliye Vekâleti de tam bir kanaate mâlik değildir ve âdetlerde çok yanlışlık olduğunu görebilir.

Sonra arkadaşlar, zâbitanda kemiyet değil keyfiyet aranır. Bugünkü muharebeler pek fennidir ve çok tecrübeye muhtaçtır. Bana derseniz ki, muallim, tecrübe görmüş on zâbit mi vereyim, yoksa mektepten henüz çıkmış, mâlûmâtı mükemmel yüz zâbit mi vereyim... Efendiler, ben on zâbiti tercih ederim. Evet, bu arkadaşlar İstanbul'da kalmışlardır. Fakat Harbi Umîmî'de, ilânı Meşrûtiyetten beri dâhilî ve hâricî muharebâta iştirâk etmiş, birçok tecrübeler görmüş, kimisi esir olmuş, hâriçten gelmiş ve Harbi Umûmî'de birçok yaralar almış ve ihtimâl ki, esbâbı mûcibesi âile tesirâtıdır. Geçen gün İbrâhim Bey birâderimizin söylediği gibi, biz zâbitânın hâlini nazarı itibâra almıyoruz. Zâbitandan bir Mülâzıma verdiğimiz 35 Liradır. Ricâ ederim, İstanbul'da olan bir zâbit nasıl olur da 35 Lira ile geçinir. Bunu bir kere düşünelim. Buna harcırah gönderdik de, gelmedi mi? Bunlar Ankara'da olsa geçinebilirlerdi. Ankara'da aynı zamanda âilesi gözünün önünde demektir. Fakat İstanbul'da kalırsa, İstanbul ecnebi işgâli altındadır. Âilesini ecnebi ellere teslim edecek... Nâmus mühim bir meseledir. Efendiler siz kendi nefsinizi koyun oraya bakalım yapabilecek misiniz? Değil mi ya? Bu zâbit nasıl gelebilir? Bu noktayı da muhakeme etmelidir. Bu Mülâzım nasıl gelecektir? Âilesini kime emânet edecektir? Maamafih yüksek vatanperver olan, âilesini, hiçbir şeyini düşünmez, hiçbir ihtiyâcı nazarı itibâra almaz. Fakat bu gibi şahsiyetler pek azdır. Biz de insanız, insanca düşüneceğiz."

Nihâyet verilen önergenin kabûlü ile Millî Mücâdele'nin sonu 26 Ağustos olarak belirlenecektir.

Bir başka konu da, 4. maddenin öngördüğü emeklilik sürecinin hesaplanmasıydı. Emekli edilecek subaylar, hizmet sürelerine göre bu haktan yararlanacaklardı. Buna göre, emekliye ayrılacak olan subaylara, hizmet sürelerine göre emeklilik aylığı bağlanacak ve emeklilik maaşı da, ancak ordudaki hizmet süresi kadar devâm edebilecekti. Ordunun emeklilik yasası bunu öngörüyordu.

Tasarının bundan sonraki kısmı üzerinde önemli bir görüşme ve tartışma yapılmaksızın oylanacak ve tasarı kabûl edilecektir.

Meclisin kabûl ettiği tasarıya göre, İzmir'in işgâlinden Lozan Antlaşması'nın TBMM tarafından onay târihine kadar geçen sürede Anadolu'ya iltihak ederek "millî ordu"da görev alan subaylara, savaş yıllarında geçen her yılları için çift kıdem verilecekti.

Bir milletvekilinin önerisi yeniden "yabancılar" meselesine temâs ediyordu. Öneride, "memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan mahaller ahâlii asliyesinden olup da, mücâdelei milliye esnâsında cephelerde istihdam edilmemiş olan" subayların askerlikle ilişkisinin kesilmesi isteniyordu. Özalp Paşa, bu öneriye karşı idi:

> "Bu muharebede memleketleri hudûdu millî hâricinde bulunan zâbitandan bir kısmına kıtalarda, bir kısmına da kıta hâricinde hizmet vermişizdir. Tabiî bunların hem kıtada, hem de kıta hâricindeki bu hizmeti, bir hizmeti vataniyedir. Yâni kendisi gönderilmiş de cebren gitmemiş, şurada kalmış değildir. Kendisine orada vazifesi vermişiz, orada kalmıştır. Yine geride vazife verilmiş, onu da yapmıştır. Geri hidemâtta istihdam edilenler hakkında geçen gün arkadaşların beyân ettikleri veçhile, ordu nâmına, harekâtı milliye nâmına ifâyı vazife etmiş olan bu zevâtı, böyle bilâ istisnâ ihrâç etmek doğru bir muamele değildir. Bu mesele bugünün işi değildir. Kıtaatın içinde de vardır ve bunlar muharebe zamânında da geride ifâyı vazife etmişlerdir. Kıtada bulunmuş, beş, altı ay hasta olmuş, geride istihdam edilmiş olanlar da vardır. Binâenaleyh ileri ve geriyi harb esnâsında tefrik etmek mümkün değildir. Böyle bir muamele yapılırsa, umûmî olarak yapılır. Binâenaleyh memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan zâbitânı memleketlerine göndermenin ne zamânıdır ve ne de ben bunun doğru ve âdilâne bir muamele olduğunu zannediyorum. Bunlar bir takım tasfiye muâmelâtıdır ki, mürûru zamanla ve tedricî bir sürette yapılabilir."

Fakat önerinin kapsamı milletvekilleri tarafından da kesin olarak anlaşılabilmiş değildi. Bir milletvekili bunu şöyle yorumluyordu:

> "Bu takrir, memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan zâbitânın heyeti umûmîyesine âid değil... Zâten bendeniz bugünkü hudûdu, millî diye kabûl etmiyorum. O bence hudûdu siyâsîdir. Onu bir kere açık söyleyeyim. Hudûdu siyâsîyemizin hâricinde kalan memleketler ahâlisi muhteliftir.

Bunların hâricinde kalmış olan Türkler dâhildir. Bunları çıkarmayacağız. Fakat bunlardan memleketleri hudûdu millî hâricinde kalmış kendi unsuru bir ukubeti siyâsîye teşkil etmiş olanlar çıksın demek istiyor. Yâni Araptan, Arnavuttan olanlar çıksın demek istiyor. Açıkçası budur..."

Özalp Paşa da benzer görüşteydi:

"Kânun yazılınca bir şeyi tasrih etmek lâzımdır. Bu maksadımıza göre buraya demek lâzımdır ki, millî mücâhede esnâsında kıtaatta bulunmayıp da geri vezâifte bulunan Arnavut, daha ne vardır bilmem, bu gibi zâbitan ihrâç olunur demeli... Fakat demin arz etiğim, bunlar tedricî bir sûrette yapılır ve bugün bunun zamânı değildir. Bir zâbit mütemâdiyen cephe gerisinde kalmamıştır. Hem cephede hizmet etmiş, hem geride hizmet etmiştir. Bugün bu mevzu bahis olmamak lâzımdır. (...) Bu geride ve ilerdeki terfi meselesi uzundur. Burada izaha imkân yoktur. Geride de bir zâbit terfi eder. Fakat sicil almak lâzım gelir. Meselâ, muharebe esnâsında altı ay ileride, üç ay da geride bulunmuştur. Bunu nerede hesap edeceğiz? Tabiî sicile mürâcaat edeceğiz. Sicilleri müsâit olmayan denilirse, o başkadır. Yâni 'kıtada ifâyı vazife edenlerden sicilleri müsâit olmayanlar' denilirse, bunda yalnız Arnavut ve Arap değil, Türk zâbitan da vardır ve bunların hepsini tekâüde sevk edeceğiz."

Ama farklı düşünen milletvekilleri de vardı:

"O vakit nazarı dikkate alınacak bir şey söylenmişti. Bu, mâkûl idi. Meselâ, sarih olarak ismini bildiğimiz Araplar, Arnavutlar cephede bulundular. Kan vergisi verdiler. Bunlar affedildi dediler. Fakat bir de menzil vesâirede hizmet etmiş olanları bu madde ile dışarıya çıkaracak olursak, anâsırı asliyeyi muhafaza etmiş oluruz. Dünyâda hangi millet bu kadar semahat göstermiştir? Ben anlamıyorum. Onun için sizden istirhâm ederim, temenni ederim, bunu bu sûretle kabûl edelim... Cephede bulunanları fevkâlâde ve bir ülüvvü cenap olarak hizmetlerine karşılık olarak yine istihdam edelim. Nimet külfet mukâbilidir diyelim. Bırakalım... Fakat affınıza mağruren arz edeyim... Şûbelerde şunu bunu soyan ve hırsızlık ederek Türk evlâdını mahveden ve kanını emen herifleri himâye edereken, onun yerine kanını, canını, velhâsıl herşeyini fedâ etmiş olan Türkleri açıkta mı bırakalım? Bunu hangi cemiyet, hangi vicdan ve hangi Meclis kabûl eder? Binâenaleyh bu teklifin bu maddenin nazarı dikkate alınmasını ricâ ederim."

"Bir meselenin tetkiki zamânında yalnız hissîyat nazarı dikkate alınmaz. Nazarı dikkate alınacak en büyük meseleyi muhtememin burada söylediler. Bu, memleketimizin iktisâdiyâtı meselesidir. Sûriye, Beyrut, Şam ve Halep'de bir tek Türk memuru bırakmamışlardır. Hepsini sopa ile dışarı çıkarmışlardır. Biz hâlâ himâyeye kalkıyoruz. Bunların maaşını kestiğiniz gün, göreceksiniz ki, buradan çıkıp hemen memleketlerine gideceklerdir ve orada iş bulup çalışacaklardır. Ben ahâli asliye dendiği zaman, babası Türk olup Şam'a gitmiş ve orada doğmuş, orduya girmiş hizmet etmiş bir takım adamlar vardır ki, bendeniz bunu kasd etmiyorum. Ahâlii asliye yerine anâsırı asliye desek daha doğru olur ve mesele hâllolunur. Binâenaleyh meselenin asıl rûhu iktisâdîdir. Ufak bir memleket, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun bırakmış olduğu enkâzı artık besleyemez."

Özalp Paşa, şöyle bir sonuca ulaşmakla yetinmişti:

"Arkadaşlarımın beyânâtından anlıyorum ki, biz asıl Türk olan zâbitânı çıkarıp, onların yerinde Arap vesâire gibi hırsız olan zâbitânı kullanacağımızı zannediyorlar. Eğer böyle bir Vekilinizin bulunduğuna sâhip iseniz, ricâ ederim, itimat etmeyiniz... Bize herşeyden evvel lâzım olan orduya ve memlekete nâfi bulunan adamlardır. Hattâ bu seciyede olmayanlar kendi unsurlarımızdan, kendi ahâlimizden bulunsalar dahi, onları bir gün orduda tutmak istemeyiz. Hırsızlık ve fenâlık edenleri bir gün ordumuzda tutmayız. Bize herşeyden evvel lâzım olan, memlekete nâfi olan adamlardır. Yapacağımız tasfiye muaâmelâtı her devlette ve her millette olduğu gibi tedricen yapılmalıdır. Yeni ve eskilerden elimizde ne kadar vardır? Bunların hangisi Türk olacak ve Türkiyeliliği kabûl etmiş olacaktır? Bunu tetkik ederiz... Yapılmakta olan şu tasfiye yalnız İstanbul'da kalan zâbitâna münhasır kalıyor. Umûma şâmil olmalı... Emin olunuz ki, o zaman ordumuz az bir zaman zarfında böyle meşkûk unsurlardan kurtulur. Fakat böyle alelacele bir karar verirsek muvaffak olunamaz."

Tasarının Meclis görüşmeleri, görüldüğü gibi, sâdece Heyeti Mahsusa açısından değil, fakat aynı zamanda ve en az bu konu kadar ilginç başka noktaların da tartışılmasına vesile oluşturduğu için önemlidir. Bu noktada, Millî Mücâdele ve Türk milliyetçiliği hakkındaki tartışmalar da son derece önemlidir.

Askerleri tasfiye etmeyi öngören ilk (Askerî) Heyeti Mahsusa'nın ardından, bu kez de memurları tasfiyeyi öngören ikinci

(Mülkî) Heyeti Mahsusa, ancak bir süre sonra, 1926 yılının ilkbaharında yeniden gündeme gelebilecek ve bu konuda hazırlanmış bir tasarı, TBMM tarafından da benimsenecektir. Yasaya göre, memur olup da, Millî Mücâdele'ye karşı tutum alan memurlar, (Mülkî) Heyeti Mahsusa kararı ile tasfiye edileceklerdi. Ayrıca, 23 Nisan 1920 târihinde Birinci TBMM'nin açılışı ile 26 Ağustos 1922 târihleri arasında, Ankara Hükûmeti'nce bir göreve tâyin edilmiş olup da, bu görevi geçerli bir mâzereti olmaksızın kabûl etmemiş olan memurlar da, bir daha devlet hizmetinde kullanılmayacaklardı. Diğer yandan, İkinci Meşrûtiyet'ten itibâren o güne kadar hâli hazırdaki mevcut Türkiye sınırları dışındaki memleketlerde kalmış ve ülkeye dönmemiş olan memurlarla, 15 Mayıs 1919 ile 26 Ağustos 1922 târihleri arasında herhangi bir yabancı ülkede hizmet alarak ya da almayarak kendi istekleri ile kalan ya da izinli olarak gittikleri yerlerde izin sürelerini geçirerek geri dönmeyenler, işgâl başladığında işgâl altında kalan yerlerde görev kabûl eden yöneticiler ve bu yerlerde işgâlciler tarafından görevlendirilenler, bir daha devlet kurum ve kuruluşlarında görev alamayacaklar ve kendilerine mâzuliyet maaşı da ödenmeyecekti. Bu ayıklama (Mülkî) Heyeti Mahsusa tarafından yapılacaktı.*

Aradan geçen çok kısa sürede, her iki Heyeti Mahsusa kararlarında da bâzı haksızlıklar yapılabilmiş olabileceği düşüncesi ağır basmış olmalı ki, 1928 yılının ilkbahar ayında, söz konusu kararları itirâz üzerine yeniden gözden geçirmek üzere Âli Karar Heyeti oluşturulmuştur. Bu heyetin çalışma süresi içinde yeniden gözden geçirilmesi mümkün olamamış olan kararlar için de, 1933 yılının sohbaharında Devlet Şûrâsı (Danıştay) Mülkiye Dâiresi görevlendirilmiştir. Nihâyet konu 1938 yılının yaz ayında kabûl edilen af yasası ile bir sonuca ulaşmış gibi görünmekteyse de, Heyeti Mahsusalar, 1950'li yıllarda da tartışılmaya devâm edecektir.

(*) Tasarının TBMM'deki görüşmeleri için bkz. EK B.

BİRİNCİ BÖLÜM

"Heyeti Mahsusalar (1923-1938): Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasinin Ayıklanması"

METE TUNÇAY[1]

Yakın târihimizin doğru anlaşılabilmesi için kimi konularda derinliğine araştırmalar yapılması gerekiyor. Bu kilit konular arasında olağanüstü yargı organlarının etkenlikleri, ilginçlik yönünden başta gelmektedir. Cumhuriyet döneminde bir takım İstiklâl Mahkemeleri ve Divânı Harbii Örfîler (Sıkıyönetim Mahkemeleri) kurulduğu bilinmekle birlikte, bunların üstünde henüz çalışılmamıştır.[2] Olağanüstü idârî yargı işlevi gören Heyeti Mahsusalarla da bugüne kadar hiçbir araştırıcı uğraşmamıştır. Oysa bunların dosya ve kararları üstünde yapılacak bilimsel bir araştırma, genç Cumhuriyetin benlik-imgesini, kendisine nasıl baktığını, başka herhangi bir yoldan kolay kolay erişilemeyecek sağlıklı bir biçimde ortaya koyabilirdi.[3]

Ben bu yazımda, başlıca yasa metinlerinden yararlanarak, kuruluşlarından kararlarının büsbütün kaldırılışına değin, Heyeti

1 Sevgili Hocam Mete Tunçay'a kitabımda makâlesini iktibas etmeme izin verdiği için teşekkür ederim.

2 Cumhuriyetten önceki (Kurtuluş Savaşı sırasında kurulan) İstiklâl Mahkemeleri üstüne A[nkara] Ü[niversitesi] Dil ve Târih-Coğrafya Fakültesi'nden Sayın Ergun Aybars bir doktora tezi yapmıştır: Ankara, Bilgi Yay[ınları], 1975. [Ayrıca bkz. Ergun Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri (1923-1927)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982].

3 Askerî ve Mülkî Heyeti Mahsusalarla, bunların kararlarına yapılan itirazların yeniden gözden geçirilmesi için kurulan Âli Karar Heyeti'nin evrâkı Genelkurmay Başkanlığı ya da Millî Savunma Bakanlığı ile İçişleri ve Başbakanlık arşivlerinde olsa gerektir. Âli Karar Heyeti'nin işlevini sürdüren Danıştay'ın ilgili dâirelerinin dosyaları ise, herhâlde o kurumdadır.

Mahsusalara ilişkin gelişmelerin ana çizgilerini vermekle yetineceğim.

Yeni bir devletin eskisinden devraldığı askerî ve mülkî kadrolarında bir tasfiye yapmak istemesi doğal sayılır. Bu ayıklamada uyguladığı ölçüler ise, yeni yönetimin hem geçmiş deneyi nasıl değerlendirdiğini, hem de gelecekle ilgili ne gibi özlem ve beklentileri olduğunu gösterecek niteliktedir. Ancak, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin önünde böyle bir işlemi engellediği düşünülebilecek yasal bir güçlük vardı. Şöyle ki, Lausanne [Lozan] Barış Antlaşması'nın eklerinden VIII. (yine 24 Temmuz 1923 târihli 'Affı Umûmîye Müteallik Beyannâme ve [150'likleri ayrı tutan] Protokol) ile Türkiye ve Yunanistan, savaş yıllarındaki askerî ve siyâsal tutumlarından ötürü hiç kimsenin "izaç ve tâzip" edilmeyeceği konusunda karşılıklı söz veriyorlar ve genel bir af çıkarmayı yükümleniyorlardı. Nitekim, Türkiye, 16 Nisan 1924 târihli Affı Umûmî Kânunu'nu çıkararak, bu yükümlülüğünü yerine getirmiştir. Oysa Ankara Hükûmeti, daha savaş sırasından başlayarak, yeniden kamu görevi vereceği Osmanlı memurları için, ulusal emellere hizmet etmiş ve karşı hareketlere katılmamış olmak, düşmanla işbirliği yapmamış bulunmak gibi koşullar aramaya başlamıştı bile...[4]

Fakat bir kimseye bu gibi nedenlerle iş vermemek, işten çıkarmak ve emekliye ayırmak, hattâ kazanılmış emeklilik haklarını elinden almak, Lausanne'daki [Lozan'daki] söze ve genel affa ay-

4 İcrâ Vekilleri Heyeti, Memâliki Meşgûle Memurları Hakkında Olunacak Muamele'ye ilişkin 18 Ocak 1922 târih ve 1328 numaralı kararnâmesinde, bu gibi kimselerin "âmâli milliyeye ettikleri hizmetlerine nazaran istihdamı dâirei âidesinin karârına vâbestedir" hükmünü getirmiştir. Daha sonra bu kararnâmeyi "tavzihan", İşgâl Mıntıkasında Memuriyetlerine Devam veyâ Memuriyet Kabûl Edenlerin veyâ İşgâl Esnâsında İstanbul Hükûmeti'nce Tâyin Olunanların İstirdatta İstihdam Olunamayacakları Hakkında 5 Eylül 1922 târih ve 1810 târihli [sayılı] bir kararnâme çıkarılmıştır. Ancak bu hüküm biraz sert bulunduğu için, üç hafta sonra buna bir ayrık (istisnâ) eki getirilmiştir: Mücbir Sebeplere Binâen İşgâl Altında Bulunan Mahallerde Kalan Memurin ve Muallimin Hakkında 28 Eylül 1922 târih ve 1865 numaralı Müzeyyel Kararnâme.

27 Ocak 1923 târih ve 336 numaralı bir Heyeti Umûmîye Karârı'nda ise, "Memâliki müstahlâsa memurininin istihdamı için (câizülistihdam) olmasından başka bir şarta lüzum olmadığına karar verildi" denilmektedir. Böylelikle TBMM'nin kamu görevlisi almanın genel koşullarına gönderme yaparak, Bakanlar Kurulu'nun daha önceki kısıtlamalarını ortadan kaldırdığı düşünülebilir. Ancak, uygulamada işe almaların siyâsal nedenlerle ayıklanarak yapılmasına devâm edildiği anlaşılıyor. Askerler için ise, daha da katı ölçüler kullanıldığı kuşkusuz olmakla birlikte, savaş yıllarındaki bu tür işlemler konusunda, yukarıdaki mülkî memurlara ilişkin metinler gibi açık belgeler bulunmamaktadır.

kırı değil midir? Bu görüş, TBMM'nin 27 Aralık 1924 târihli ikinci oturumunda Hakkı Târık [Us] tarafından savunulmuş; Dâhiliye Vekili Recep [Peker] ise, ona karşı, Affı Umûmî Kânunu'nun "cezâ"yı kaldırdığını, bu işlemlerin "cezâ" niteliğinde olmadığını ileri sürmüştür. Bence Bakanın yorumu kabûl edilebilse bile, Lausanne [Lozan] Antlaşması (ekleriyle birlikte) TBMM'nce onaylanıp ulusal yasalar arasına girdiğine göre, anılan işlemlerin "cezâ vermeme"den çok daha geniş kapsamlı olan "izaç ve tâzip etmeme" yükümlülüğüyle çeliştiği açıktır. Ne var ki, uygulamada Lausanne [Lozan] Bildirisi ve Genel Af Yasası, bu yola gidilmesini önleyememiştir.

* * *

Askerî Heyeti Mahsusa

Hükümet, 20 Eylül 1923 [târihin]de TBMM'ye bir yasa önerisi getirmiş ve bu öneri o gün yapılan bir gizli oturumda görüşülmüştür.[5] Beş gün sonra açık bir toplantıda tartışılmaksızın kabûl edilen yasa şudur:

14 Sefer 1342-25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 numaralı
Mücâdelei Milliyeye İştirâk Etmeyen ve Hudûdu Millî Hâricinde Kalan Erkân, Ümerâ ve Zâbitan ve Memurin ve Mensûbini Askeriye Hakkında Yapılacak Muameleyi ve Cidâli Milliyeye İştirâk Edenlerin Tekâüd Müddetlerinin Sûreti Hesâbını Nâtık Kânun

Madde 1: İstanbul ve vilâyâtı müstahlâsa ile Türkiye hâricinde kalarak, Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen, berrî, bahrî ve havâî ve jandarma sınıflarından muvazzaf, mütekâid ve ihtiyat bilumum erkân, ümerâ ve zâbitan ve memurin ve mensûbuni askeriyeden, herhangi bir sûretle harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta dâhil oldukları veyâ münferiden çalıştıkları bir Heyeti Mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesin-

5 Askerî ve Mülkî Heyeti Mahsusa kararlarının temyizi için bir Âli Karar Heyeti kurulması amacıyla 20 Mayıs 1928 günü TBMM'de görüşmeler yapılırken söz alan Recep [Peker], kendisinin dörtbuçuk yıl önceki o celsei hâfiyede Müdâfaai Milliye Encümeni Mazbata Muharriri sıfatıyla, bu tür geçici özel yargı organlarına karşı çıktığını ve böyle işlemler için "hakkı kazâsı devletin teşkilâtı dâimei umûmîyesi meyânında bulunan" mahkemeleri önerdiğini, fakat görüşünü kabûl ettiremediğini açıklamıştır.

de sâbit olanların, bir daha hidemâtı devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat olunur.

Madde 2: Millî orduya resmen dâvet edilip de icâbet etmemiş olan ordu mensûbininin dahi nisbeti askeriyeleri kat olunur.

Madde 3: 26 Ağustos 1338 [1922] târihine kadar İstanbul'da ve vilâyeti mûstahlâsada kalmış olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup erkândan müddeti muayyenei kânuniyesi olan otuz seneyi ve ûmera ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden yirmibeş seneyi ikmâl edenlerin bir defâya mahsus olmak üzere rızâlarına bakılmaksızın tekâüdleri icrâ edilir.

Âtideki fıkralarda gösterilenler işbu madde ahkâmından müstesnâdırlar:

a) Türkiye bahriye kadrosunu teşkil etmek üzere 1340 [1924] bütçesine dâhil olacaklar,

b) Erkânı Harbiyei Umûmîye ve Müdâfaai Milliye Vekâletleri'nce ve jandarma mensuplarından Dâhiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığı'nca herhangi bir müessesede tavzif veyâ herhangi bir mahâlde hidemâtı milliyede istihdam edildikleri sâbit olanlar ve berrî ve bahrî mekâtibi askeriye muallimleri ile idâre memurları,

c) 1338 [1922] senesi Mart [ay]ından sonra İstanbul'a veyâ memâliki mûstahlâsaya avdet edenler,

d) Câizülistihdam oldukları hâlde, kadroların ademi mûsaadesinden dolayı vücutlarına lüzum olmadığından Anadolu'ya gelmemeleri hakkında kendilerine tebligatifâ olunanlar.

Madde 4: Uçüncü maddede zikrolunan müddetleri ikmâl etmemiş olanlardan hazarî kadro hâricinde kalacak olanlar dahi, müddeti hizmetlerine göre tekâüde sevk olunurlar. Bunlardan kadro hâricinde kalacakların son rütbelerine mahsus terfi kıdemlerinden birer sene tenzil olunacağı gibi, orduda bir sene hizmet etmedikçe terfi dahi edemezler.

Madde 5: İlânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılarak, bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan bilumum memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bilihtiyar kalan veyâhut memâliki meskûreye bilâ mezuniyet giden veyâ mezunen ve tebdili hava sûreti ile gidip de, müddeti mezuniyetlerini tecâvüz ettiren berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup muvazzaf ve mütekâid ve ihtiyat erkân, ûmerâ, zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyenin mezuniyet veyâ tebdili hava müddetlerinin hitâmından itibâren nisbeti askeriyeleri kat olunur.

Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiyeli muvazzaf ve mütekâid ve ihtiyat erkân, ümera, zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden Türkiye'ye avdetleri hükûmetçe temin ve kendilerine tebligat icrâ edildikten sonra dört mah [ay] zarfında iltihak edenler, bu madde hükmünden müstesnâdırlar. Bu kâbil zâbitan işbu müddet zarfında esir zâbitan hakkındaki ahkâmı kânuniyeye tâbi tutulurlar.

Madde 6: Memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan ve hâlen orduyu millîde istihdam edilmekte olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup muvazzaf, mütekâid ve ihtiyat erkân, ümera, zâbitan, memurin ve mensûbini askeriyeden memleketlerine iltihak etmek arzu ve talebinde bulunanlar, istifâ ve tekâüd ve tahdidi sin [yaş] gibi müddeti muayyenei nizâmiyelerinin ikmâline bakılmaksızın ve ileride hiçbir hak talebinde bulunmamak şartı ile 1339 [1923] senei mâliyesi nihâyetine kadar memleketlerine terhis olunurlar.

Madde 7: Harekâtı milliyenin mebdei fiilîsi İzmir'in târihi işgâli 15 Mayıs 1335 [1919] ve müntehâyi fiilîsi Lozan Muahedesi'nin Meclisi Millî tarafından târihî tasdiki olup, mezkûr târihler arasında Anadolu'ya iltihak ederek, millî orduda hizmet eden sınıfı muhtelife erkân, ümera ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyesine hizmette bulundukları müddet nazarı dikkate alınarak Askerî Tekâüd ve İstifâ Kânunu'nun beşinci maddesi mücibince muamele yapılır.

Madde 8: İşbu kânun, târihi neşrinden itibâren mer'iyülicrâdır.

Madde 9: İşbu kânunun icrâyı ahkâmına Müdâfaai Milliye ve Erkânı Harbiye Vekilleri memurdur.

* * *

Bu yasanın birinci maddesi ile kurulan Heyeti Mahsusa'nın Bursa'da çalıştığını biliyoruz. O zamanki rütbesiyle Miralay [Albay] Ahmet Derviş Beyin resmî biyografisinde, 3 Ekim 1923-2 Ocak 1924 [târihleri] arasında bu özel askerî mahkemeye başkanlık ettiği yazılıdır.[6] Bu târihler, Bursa [Askerî] Heyeti Mahsusası'nın bütün çalışma süresi olabilir. Ama belki de kurul, bu üç aydan sonra bir

---

6 **Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, (Genelkurmay Harb Târihi B[a]şk[anlığı] Yay[ınları]. Derviş Paşa, 1926 [yılın]da Mirliva [Tuğgeneral], 1930 [yılın]da Ferik [Korgeneral] olmuş ve 1923 [yılının] Ocak ayında vefat etmiştir.**

Askerî Heyeti Mahsusa'nın renkli bir üyesi de, Miralay [Albay] (Kasap) Osman Beydi. Bak[ınız]: M[ete] Tunçay, "Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde Bir Heyeti Fesâdiye Dâvâsı ve Kuvâyi Milliye", Birikim, Sayı: 33, (Kasım 1977), s. 51-62.

başka askerin komutanlığında görevini sürdürmüştür. TBMM'nin daha ileriki târihlerde tefsir kararları çıkarması,[7] hattâ üç yıl sonra ek bir yasa kabûl etmesi, ikinci olasılığı pekiştiriyor. Meğer ki, Heyeti Mahsusa, üç ay içinde görevini tamamladıktan sonra, Genelkurmay, örgütü ile ilgili işlemleri sürdürmüş olsun...

Yasada öngörülen "nisbeti askeriyesinin kat'ı" cezâsının, emeklilik hakkından da yoksun bırakılma anlamı taşıdığına değindikten sonra, yukarıda sözünü ettiğim üç yıl sonraki ek yasa metnini veriyorum:

26 Aralık 1926 târih ve 946 numaralı
Mücâdelei Milliyeya İştirâk Etmeyen ve Hudûdu Millî Hâricinde Kalan Erkân, Ümerâ, Zâbitan ve Mensûbini Askeriye Hakkında Yapılacak Muameleyi ve Cidâli Milliye İştirâk Edenlerin Tekâüd Müddetlerinin Sûreti Hesâbını Nâtık
25 Eylül 1339 [1923] Târih ve 347 Numaralı Kânunun Yedinci Maddesine Müzeyyel Kânun

Birinci Madde: Fiilen Anadolu'ya iltihak etmeyip de, Erkânı Harbiyei Umûmîye Riyâseti'nce veyâ Müdâfaai Milliye Vekâleti'nce herhangi bir mahâlde usûlen tavzif edilmiş olanlar dahi bu haktan aynı sûretle müstefit olurlar.

İkinci Madde: İşbu kânun, neşri târihinden mûteberdir.

Üçüncü Madde: İşbu kânunun icrâsına Müdâfaai Milliye ve Mâliye Vekilleri memurdur.

* * *

Öyle anlaşılıyor ki, Askerî Heyeti Mahsusa, Kuvâyi İnzibâtiye ve İngiliz Muhibleri Cemiyeti[8] üyelerinin yanı sıra, "Kızıl Han-

7 5 Aralık 1924 [târihin]de TBMM, 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun 3. maddesinin B fıkrasının ve 4. maddesinin yorumlarını yapmıştır (29 ve 30 numaralı tefsir kararları). 16 Ocak 1926 târih ve 81 numaralı bir tefsir karârında da şöyle denilmektedir: "Kuvâyi İnzibâtiye'ye girmek için tahriren mürâcaat eden zâbitanın hareketi, 5 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesindeki vatan aleyhinde münferiden çalışmak fıkrasının dâirei şümûlündendir."

8 [İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne ilişkin olarak bkz. Cengiz Dönmez, **Millî Mücâdeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999 ve Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar**, (2. basım), Türk Târih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 55-143.]

çer" ve "Nigehban" gibi karşı devrimci (yâni İttihatçı düşmanı) gizli örgütlere giren kişileri de özellikle ayıklamaya çalışmışlar.

Mülkî Heyeti Mahsusa

Askerî tasfiye kânunundan altı ay kadar sonra, 3 Nisan 1924 [târihin]de hükümet, uygulamada zâten yaptığı ayıklama işlemlerine çeki düzen verebilmek amacıyla, buna koşut bir yasa tasarısı hazırlayarak TBMM'ye sunmuştur (*Zabıt Ceridesi*, eski harfli bas[kı], Devre: 2, Cilt: 11, Sıra No: 191). Fakat bu lâyiha encümenlerde uzun süre oyalanmış ve ancak aradan iki yıl daha geçtikten sonra yasalaşabilmiştir. Bu metin şöyledir:

26 Mayıs 1926 târih ve 854 numaralı
Mücâdelei Milliyeye İştirâk Etmeyen Memurin Hakkında Kânun

Birinci Madde: 14 Sefer 1342 [1923] ve 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun hâricinde kalan eshas veyâ müstahdem ve mâzul memurlardan herhangi bir sûretle millî hareket aleyhindeki herhangi bir teşkilâta dâhil olduklarına veyâ bu teşkilâtı tertip ve icrâ ettiklerine veyâ millî hareket aleyhinde kavlen veyâ fiilen münferiden veyâ müçtemian çalıştıklarına ikinci maddede zikrolunan Heyeti Mahsusaca lâzım gelen tetkikat, tahkikat icrâ ve talep vûkûnda müdâfaaları istimâ olunduktan sonra karar verilenler, bir daha devlethizmetinde ve müessesâtında istihdam olunmazlar.

İkinci Madde: Birinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa, Müdâfaai Milliye ve Bahriye Vekâletleri'nden maada diğer Vekâletlerden, millî hareketin başlangıcı olan 15 Mayıs 1335 [1919] târihinden itibâren millî hudutlar dâhilinde mebuslukta veyâhut hükümet hizmetinde bulunmuş olan zevattan tâyin olunacak birer âzâdan terekküp eder. Bu heyete Dâhiliye Vekâleti'nce mezkûr evsâfı hâiz ayrıca bir de reis tâyin olunur. Heyetin bâmazbata vereceği kararlar kat'idir. İşbu heyetin bir sene içinde ikmâli vazife etmesi şarttır.

Üçüncü Madde: 23 Nisan 1336 [1920] ve 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında devletçe bir vazifeye tâyin edildikleri hâlde veyâ vazifede iken bir özrü makbûle müstenit olmaksızın terki vazife ile memâliki meşgüle veyâ ecnebiyeye bilâmezuniyet giden memurlar bir daha hizmeti devlette istihdam olunmazlar.

Dördüncü Madde: Meşrûtiyet ilânından itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan memleketlerde kalıp da, bugüne kadar avdet etmeyen Türk memurin veyâ 15 Mayıs 1335 [1919] ve 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında herhangi bir ecnebi memlekette hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek ihtiyârile kalan veyâ mezkûr memleketlere mezuniyetsiz giden veyâ mezunen ve tebdili hava sûretile gidip, müddetlerini ihtiyarlarile tecâvüz ettiren bilumum memurin ve istilâya mâruz menâtıkta işgâlin vûkûndan sonra tâyin edilerek vazife kabûl eden Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam ve mahallin zâbıta âmirlerile işgâl mıntıkasından düşman tarafından veyâ düşman nüfûzu ile tâyin ve intihap edilmiş oldukları, ikinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa tarafından tevsik ve tesbit edilecek olan her sınıftan bilumum memurlar, devlet hizmetinde ve müessesâtında istihdam olunmazlar ve bunlara mâzuliyet maaşı verilmez.

Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türk memurininden Türkiye'ye avdetleri temin ve kendilerine tebligat icrâ edildikten sonra dört mah [ay] zarfında iltihak edenler bu madde hükmünden müstesnâdır.

Beşinci Madde: İşbu kânun neşri târihinden mûteberdir.

Altıncı Madde: İşbu kânunun icrâsına İcrâ Vekilleri Heyeti memurdur.

* * *

Yasanın gecikmesinden ötürü olacak ki, Sinop mebusu Recep Zühtü'nün önerisiyle, bu sivil Heyeti Mahsusa'nın "kânunun neşrinden itibâren âzamî 20 gün içinde kurulması" da ayrıca hükümete bildirilmiştir (*Z[abıt] C[eridesi]*, eski harfli bas[kı], Devre: 2, Cilt: 25, s. 664).[9]

Aynı yılın sonunda Meclis, 4. madde ile ilgili yumuşatıcı bir yorum yapmıştır:

---

9 Bu kurulun çalışmalarıyla ilgili ertesi yıldan bir gazete havâdisi örneği şöyledir: "Peyâmı Sabah'ta Çalışanlar... Komisyonu Mahsus [Heyeti Mahsusa], bunlar hakkında bir karar vermek üzere eski nüshaları tetkik ediyor." **Vakit**, (27 Kânunu Sâni 1927).

Aynı gazetenin 18 Nisan, 21 ve 25 Temmuz târihli sayılarında, "Kuvâyi Milliye'nin taazzuvuna bilfiil mâni oldukları için haklarında ademi istihdam karârı ittihaz edilen" kişilerin listesi yayınlanmıştır. (Dr. Abdullah Cevdet de, devlet hizmetinde çalıştırılmamasına karar verilenler arasındadır. Bak[ınız]. M. Zekeriyâ [Sertel], "Ziyâ Gökalp'i Tel'in Eden Adam", **Son Posta**, 17 Haziran 1931).

13 Aralık 1926 târih ve 105 numaralı tafsir karârı:

"Kânunun 4. maddesindeki 'tâyin edilerek vazife kabûl eden' hükmü iptidâen tâyin mâhiyetinde olup, temâdii vazife demek olan tahvili memuriyete teşmil edilmez.

Kezâlik istilâya mâruz menâtıkta Kuvâyi Milliye teşkilâtına hizmet maksadıyla vazife kabûl edip de, bu maksatları hükûmeti milliyece kabûle şâyân vesâiki kat'iye ve mûtebere ile sâbit olanlar, kânunun 4. maddesi şümûlünden hâriçtir."

[Bu yorumun ikinci fıkrası, yukarıda aktardığımız (iki hafta sonra yapılan) Askerî Heyeti Mahsusa Kânunu'nun 7. maddesine müzeyyel 946 numaralı yasaya koşut niteliktedir. İkibuçuk yıl sonra ise, TBMM'nin aynı 4. maddeyi yeniden yorumlamayı kabûl etmediğini aşağıda göreceğiz.]

Bundan beş ay sonra, 12 Mayıs 1927 [târihin]de 1022 sayılı yasayla Mülkî Heyeti Mahsusa Kânunu'nun yine 4. maddesine şöyle bir "zeyl" eklendiğini görüyoruz:

"M[adde] 1 ... Hicaz ve Sûriye Demiryolları Türk memur ve müstahdeminden Türkiye'ye gelmiş veyâ bundan böyle gelecek olup da, ledettetkik istihdamlarına mâni bir hâlleri olmadığı tahakkuk eden Türklerin nâfiâ işlerinde istihdamı câizdir."

Bu arada Mülkî Heyeti Mahsusa üyelerine yapılacak ödemeler için de bir yasa çıkartılmıştır:

19 Şubat 1927 târih ve 976 numaralı
Mücâdelai Milliyeya İştirâk Etmeyan Memurin Hakkındaki 26 Mayıs 1926 Târih ve 854 Numaralı Kânuna Müzeyyel Kânun

Birinci Madde: 26 Mayıs 1926 târih ve 854 numaralı kânunun ikinci maddesi mûcibince teşkil edilmiş olan heyetin reis ve âzâsına, ibtidâsından nihâyetine kadar iştirâk ettikleri her içtimâ için İcrâ Vekilleri Heyeti'nce takdir olunacak miktarda ücreti huzur verilir.

İkinci Madde: Ücreti huzur, heyeti terkib eden zevâtın mensub oldukları Vekâlet bütçeleri tasarrufâtı karşılık addedilerek, her Vekâlet bütçesinde rakamsız olarak açılacak bir faslı mahsusdan, heyet reisinin işârı üzerine tesviye olunur. İşbu ücret heyetin ilk içtimâından itibâren verilir.

Üçüncü Madde: İşbu kânun neşri târihinden müteberdir.

Dördüncü Madde: Bu kânunun ahkâmını icrâya İcrâ Vekilleri Heyeti memurdur.

* * *

Bir Karşılaştırma

Askerî ve Mülki Heyeti Mahsusaların kuruluşları arasında doğal benzerliklerin yanı sıra, bir takım ayrılıklar da göze çarpıyor. Örneğin, askerî kurulun çalışması için yasasında bir süre saptanmadığı hâlde, sivil kurul için bir yılda görevini bitirme koşulu konulmuştur. Askerî kurulun yetkisi, kazanılmış emeklilik haklarını kaldırmaya kadar vardığı hâlde, sivil kurul yalnız 4. maddede sayılan nitelikteki kişilerin işten el çektirilmesi durumunda mâzuliyet maaşlarını kesebilmektedir. En önemlisi, askerî kurulun dosya üstünden (savunma almaksızın) karar vermesine karşılık, sivil kurul ilgili kişi isterse savunmasını dinlemek zorundadır. Bu yumuşamalar, hizmetin gerekleriyle olduğu gibi, iki yasa arasında geçen ikibuçuk yıl boyunca heyecânın bir ölçüde yatışmasıyla da açıklanabilir.

Askerî Heyeti Mahsusa'nın kararları hakkında sayısal bir bilgiye sâhip değiliz.[10] Fakat Mülkî Heyeti Mahsusa'nın kaç kişiyi, ne

---

10 Bu yazıyı yayımladıktan sonra, TBMM Zabıt Ceridelerinde rastladığım bâzı konuşma kayıtlarından, çok erken bir târihe âid olsa da, bir miktar fikir edinebiliriz: Bir kere, 6 Şubat 1924 târihinde, Millî Müdâfaa Vekili Kâzım (Özalp) Paşa, bir soruya cevap olarak, Askerî Heyeti Mahsusa çalışmalarının durumu hakkında bilgi vermiş; 295 evrâkın sonuçlandırılmış olduğunu, incelenecek daha 608 evrak bulunduğunu açıklamıştır. Bu kişilerin rütbece dağılımı şöyledir: 1 Müşir [Mareşal], 1 Birinci Ferik [Orgeneral], 6 Ferik [Korgeneral], 7 Liva, 23 Miralay [Albay], 26 Kaymakam, 74 Binbaşı, 2 Kolağası, 153 Yüzbaşı, 88 Mülâzımı Evvel, 114 Mülâzımı Sânî, 6 zâbit vekili, 13 imam, 72 memurin ve mensûbin, 2 zâbit namzedi, 30 esnâfâtı askerî.

Aradan dokuz ay geçince, 6 Kasım 1924 günü tartışılan bir gensoru sırasında, Eskişehir mebusu (Ayıcı maslup) Ârif Bey, Müdâfaai Milliye Vekâleti'nden, "İstanbul'da kalan ve Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen zâbitan hakkındaki kânuna tâbi olmaları iktizâ ederken, kânuna muhalif olarak orduda istihdam edilen" bâzı kişileri sormuştur. Vekil [Müdâfaai Milliye Vekili] Kâzım Paşa'nın cevâbından bir bölüm şöyledir: "... bu kânunun tatbikine bir Heyeti Mahsusa'nın *memur* edileceği ve bu heyetin, evrak ve vesâiki tetkik ederek karar vereceği tasrih edilmiştir. Yâni bu heyet, bir mahkeme heyeti, bir Divânı Harb heyeti değildir. Teşekkül eden Heyeti Mahsusa'ya, İstanbul'da kalmış olan ve Millî Mücâdele'ye iştirâk etmemiş bulunan bilumum zâbitânın evrâkını tevdi ettik. Heyeti Mahsusa, vesâiki âriz ve âmik tetkik ederek, İstanbul'da kalmış olanlardan, kânunun tasrih ettiği mevad dâhilinde bulunanlara suâller sordu, cevaplar aldı. Haklarında hükümler verdi. Bundan ancak birkaç yüz zâbitin nisbeti askeriyesi kat edilmiş, diğerleri beraat etmiştir. (...) Meselâ, o zamanki kumandanlardan bir zat, 'İstanbul'da

gibi suçlamalarla yargıladığı, sivil kurula başkanlık etmiş olan Rize mebusu Âtıf Beyin, Âli Karar Heyeti kurulması önerisine karşı, 20 Mayıs 1928 günü TBMM'de yaptığı bir konuşmada şöyle açıklanmaktadır (*Z[abıt] C[eridesi]*, eski harfli bas[kı], Devre: 3, Cilt: 4, s. 208):

> "... Efendiler, 854 numaralı kânun mevkii tatbike vâz olunduğu zamanda teşkil edilen heyette bulunmuş bir arkadaşınız sıfatıyla size biraz mâlûmat vereceğim. Bu kânun mûcibince Heyeti Mahsusa teşkil edildiği zamanlarda, Vekâletlerden, Vilâyattan, Müdüriyeti Umûmîyelerden, harekâtı milliyeye muhalif olanların dosyalarını Heyeti Mahsusa'ya tevdi ettiler. Heyet, 3.150 zâta âid evrâkı tetkik etti. Bu evrak içerisinde ancak 1.250 zâtın aleyhinde, diğerlerinin lehinde olarak karar verdi. Aleyhte karar alanlar birkaç kısma tefrik edilebilir. Bir kısmı, 290-300 kadar olan kısmı, doğrudan doğruya İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne dâhil olanlardır. Bunların hereketlerinin harekâtı milliye muhalif olup olmadıklarını ben uzun uzadıya izah edecek değilim. Büyük rehberimiz târihî nutuklarında buna birçok sayfalar işgâl eden sözler tahsis etmişlerdi. Binâenaleyh bunların evrâkını yeniden tetkik kat'iyen câiz değildir. İkinci kısım ise –birinci kısım ile berâber miktârı altıyüze bâliğ olur– doğrudan doğruya hıyâneti vataniyede bulunmuş insanlardır. Lozan muahedesi mûcibince 150'lik listeye ithâli için her dâire kendisini alâkadar edenleri aramış taramış ve nihâyet bunlardan 150'si tefrik olunduktan sonra bakiye kalanların da hıyâneti vataniyeleri tahakkuk etmiştir. Binâenaleyh hiçbir kimse bunların evrâkını tetkik etmek salâhiyetinde bile değildir. Hattâ bunların içerisinde 80-90 kişi vardır ki, âid olduğu mahkemelerce idâma mahkûm edilmiş, Birinci [T]BMM cezâlarını af etmiştir. Üçüncü kısım insanlar ilhak beyannâmesini imzâlayanlardır ki, Eskişehir'de, İzmir'in bâzı kazâlarında kendi imzâlarıyla meydana çıkmış varakaları vardır. Bunların da itirâzı kat'iyen tetkike değmez şeylerdir. Bâzıları da gazetelerle muhalif neşriyatta bulunmuş insanlardır ki, bunların da vâsıtai hıyânet olan gazeteleri meydanda duruyor. Geri kalanlara gelince: Bunlar, kânunun birinci ve dördüncü maddeleri mûcibince tecziye edilen insanlardır. Kânunun birinci maddesi kavlen, fiilen, münferiden ve müçtemian muhalefette bulunanlara cezâ tahsis etmiştir. Bir de Kuvâyi Milliye'ye herhangi bir şekilde muhalif teşkilâta

sen orada kalacaksın ve şu vazifeyi icrâ edeceksin' demiş; bu vesâik tesbit olunursa ve Heyeti Mahsusa vesâiki görürse, ancak o zaman beriüzzimmedir (aklanmıştır) denir." [Bu dipnot yeni basıma eklenmiştir].

girenler mevcuttur. Birinci madde mûcibince tecziyesi takarrür eden kimseler hakkında, Heyeti Mahsusa içtihadıyla hareket etmiştir. Binâenaleyh Âli Karar Heyeti, evvelce teşekkül edip içtihadıyla hareket etmiş bir heyetin kararlarını nasıl nakz edebilir. İçtihat ile verilmiş bir karar, yine bir ikinci içtihat [ile] nasıl kâbili tâdil olur? ..."

Fakat Askerî Heyeti Mahsusa gibi, Mülkî Heyeti Mahsusa'nın da verdiği bâzı kararlara karşı itirazlar yükselmiş, şikâyetçilerin bir kısmı TBMM Dilekçe Komisyonu'na başvurmayı denemişlerdir.[11] Bu yolu tıkamak için Meclis 23 Haziran 1927 târihinde bir Heyeti Umûmîye karârı almıştır (karar no: 352):

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurin hakkındaki 854 numaralı kânunun 2. maddesinde zikrolunan Heyeti Mahsusaca ittihaz edilen kararlar Arzuhâl Encümeni tarafından tetkik ve nakzedilemez."

11 Bu gibi başvurular bâzen olumlu sonuç almışlardır. Örnek olarak, beş kişi hakkında verilen kamu hizmetinde çalıştırmama hükümlerinin TBMM Genel Kurulu tarafından kaldırıldığına dâir bir karar aşağıda sunulmuştur. (Üçüncü tertip **Düstur**'un 8. Cildinin 1172. sayfasında bulunan bu karar, yeni harfli ikinci basımda yoktur!).

"Mülkiye Heyeti Mahsusası'nca devlet hizmet ve müessesâtında ademi istihdamlarına karar verilen mühendis Hilmi ve Mustafa Beylerle Dr. Nûrettin, muhasebeci Süleyman Fâik ve ressam Eşref Beyler hakkında –9 Mayıs 1927 târih ve 332 numaralı– Heyeti Umûmîye karârı (**Resmî Ceride** ile neşir ve ilânı: 14 Mayıs 1927-Sayı: 592):

"Nâfıâ Yolları İdâreî Umûmîyesi Heyeti Fenniye mühendisi Hüseyin Hilmi ve Ankara-Sivas demiryolları tabibi Nûrettin, mezkûr hat ressamlarından Eşref ve Mersin Devlet Yolları mühendisi Mustafa ve Ankara-Sivas demiryolu muhasebecisi Süleyman Fâik Beyler, Hicaz hattında iken, Ankara İtilâfnâmesi'nin târihi olan 20 Teşrini Evvel [Ekim] 1921'den sonra anavatana avdet etmiş oldukları cihetle, 854 numaralı kânunun 4. maddesinin ikinci fıkrasına tevfikan bir daha hizmeti devlet ve müessesatta ademi istihdamlarına Mülkiye Heyeti Mansusası'nca karar verilmiş ise de, 26 Mayıs 1926 târih ve 854 numaralı kânunun 4. maddesinde, anavatana gelmek için Ankara İtilâfnâmesi'nin târih ittihaz olunduğuna dâir bir günâ sarahat olmamakla berâber, mezkûr maddenin ilk fıkrasındaki 'Meşrûtiyet ilânından itibâren anavatandan ayrılarak, bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan memleketlerde kalıp da, bugüne kadar avdet etmeyen' ibâresinden vâzıı kânunun maksadı, kânunun neşri târihi olan 14 Haziran 1926 senesine kadar avdet etmemiş bulunanlar olduğu ve binâenaleyh Ankara İtilâfnâmesi'nin târihi esas ittihaz olunarak, devlet hizmet ve müessesâtında ademi istihdam karârı verilmesi, rûhu kânuna mugâyir bulunduğu cihetle, mumâileyhimin kemekan vazifelerinde istihdamları, Heyeti Umûmîye'nin 9 Mayıs 1927 târihinde münakit 65. inikâdının birinci celsesinde takarrür etmiştir."

Birkaç gün sonra ise, metinde daha önce değindiğim gibi, Mülkî Heyeti Mahsusa Kânunu'nun 4. maddesine yapılan bir eklemeyle, yukarıdaki karârın dayandığı ilke genişletilip genelleştirilerek, Hicaz ve Sûriye demiryollarında çalışan Türklerden, ülkeye şimdiye kadar gelmiş ve bundan böyle gelecek olanların, bir araştırmadan sonra, kamusal bayındırlık işlerinde çalıştırılabilecekleri hükme bağlanmıştır. Bu genişletmede, sıkıntısı çekilen eleman kıtlığının payı olduğu düşünülebilir.

Âli Karar Heyeti

Yine de gerek askerî, gerekse sivil [mülkî] Heyeti Mahsusa kararlarından kimilerinde haksızlık yapılmış olunabileceği düşüncesi zamanla ağırlık kazanmış ve aradan bir yıl geçmeden üç kişilik bir yeniden inceleme kurulu oluşturulmuştur. Bununla ilgili yasa şudur:

21 Mayıs 1928 târih ve 1289 numaralı
Âli Karar Heyeti Hakkında Kânun

Madde 1: 26 Mayıs 1926 târih ve 854 numaralı kânun mücibince ademi istihdamlarına karar verilenler ile 25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 numaralı kânunun birinci ve ikinci maddelerine tevfikan nisbeti askeriyeleri kat edilenler haklarındaki kararları ikinci derecede tetkik etmek üzere Âli Karar Heyeti teşkil edilmiştir.

Madde 2: Âli Karar Heyeti 15 Mayıs 1335 târihinden itibâren millî hudutlar dâhilinde aleddevam hükûmet hizmetinde bulunmuş olan Mahkemei Temyiz ve Şûrâyı Devlet Reisi Sânileri veyâ âzâları arasından Mahkemei Temyiz ve Şûrâyı Devlet Heyeti Umûmîleri'nce müntahap iki zat ile Erkânı Harbiyei Umûmîye Reisi'nin erkânı askeriye arasından intihap edeceği bir zattan teşekkül eder.

Aynı şerâiti hâiz olmak üzere birer de ihtiyat âzâ intihap olunur.

Aslî âzâdan birinin mâzereti vûkûnda mensup olduğu heyet veyâ makamca intihap edilmiş olan ihtiyat âzâ onun yerine geçer.

Âli Karar Heyeti, ilk içtimâında kendi reisini intihap eder.

Madde 3: İşbu kânun neşri târihinden itibâren onbeş gün içinde Âli Karar Heyeti'nin teşekkülü için lâzım gelen muamelât ikmâl edilecek ve bu müddetin hitâmında heyet vazifeye başlayacaktır.

Madde 4: Âli Karar Heyeti vazifeye başladığı târihten itibâren üç ay zarfında birinci madde mûcibince haklarında karar verilenler tarafından, vefat etmişlerse veresesi taraflarından vâki olacak mürâcaatları kabûl eder. Bu müddetin mürûrundan sonra hiçbir mürâcaat kabûl olunmaz. Mürâcaat müddeti dâhil olduğu hâlde heyetin âzamî birbuçuk sene zarfında ikmâli vazife eylemesi şarttır.

Madde 5: Âli Karar Heyeti'ne arzuhâl ile mürâcaat olunur. Heyetçe lâzım gelen tetkikat ve tahkikat icrâ ve talep vûkûnda veyâ resen alâkadarlar veyâ görülecek lüzum üzerine hâdiseden mâlûmâtı olanlar istimâ

edildikten sonra karar verilir. Mukarreat ekseriyetle ve sûreti kat'iyede ittihaz olunur.

Madde 6: Heyetçe verilen karar mukaddema verilmiş olan karârın refini mutazammın ise, bunlardan orduya mensup bulunanları Erkânı Harbiyei Umûmîye Riyâseti ve jandarmaya mensup olanları Dâhiliye Vekâleti ve diğerlerini Vekâleti âideleri istihdam edip etmemekte muhtardır.

Madde 7: Âli Karar Heyeti'nin kalemi ve memurları heyet reis ve âzâsının mensup oldukları Vekâletler tarafından Âli Karar Heyeti'nin göstereceği ihtiyâca göre ve heyet âzâsı için ikinci maddede muharrer şerâiti hâiz bulunanlardan temin ve Âli Karar Heyeti'nin hakkı huzur ve masârifi ile kalem memurlarının yevmiyesi, masâifi gayrı melhuzadan İcrâ Vekilleri Heyeti karârı ile tahsis olunur.

Gerek heyet ve gerek kalem memurları, dördüncü maddedeki müddetin hitâmına kadar münhasıran bu iş ile iştigâl ederek, memuriyeti asliyelerinden mezun addedilirler.

Madde 8: Âli Karar Heyeti tarafından ittihaz olunan kararlar ile 854 ve 347 numaralı kânunlar mûcibince mukaddema ittihaz olunup, Âli Karar Heyeti tarafından tetkik olunamayan mukarrerat dahi kat'i ve nihâî olup, bunlar aleyhine hiçbir mercie mûrâcaat olunamaz.

Madde 9: Bu kânun târihi neşrinden mûteberdir.

Madde 10: Bu kânunun icrâsına İcrâ Vekilleri Heyeti memurdur.

* * *

Meclisteki görüşmeler sırasında Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Adliye Vekili Mahmut Esat [Bozkurt], hattâ Maarif Vekili Necâti Bey gibi hükûmet üyelerinin söz almalarından büyük önem verildiği çıkarsanabilecek olan bu yasa, Askerî ve Mülkî Heyeti Mahsusalarca cezâlandırılanlar tarafından üç ay içinde yapılacak başvurmaların en çok birbuçuk yıl boyunca incelenerek kesin karâra bağlanmasını öngörmektedir.[12]

Âli Karar Heyeti'nin, yasanın 5. maddesi uyarınca geniş soruşturmalar yaptığı ve bu arada Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'da çalışan Mim Mim Grubu üyelerinden birinin bilgisine de başvurduğu anlaşılmaktadır. İşgâl altındaki İstanbul'da Anado-

12 14 Haziran 1928 târihinde Ankara'da işe başlayan Âli Karar Heyeti, 14 Eylül 1928 târihine kadar verilecek dilekçeleri kabûl edeceğini, ondan sonraki başvurmalarıysa gözönüne almayacağını açıklamıştır. **Vakit**, (18 Haziran 1928).

lu'ya silâh ve cephâne kaçırmanın yanı sıra, muhalif kuruluşlar ve zararlı kişiler hakkında da istihbâratta bulunan bu gruptan Topkapılı (ve "Canbaz" nâmıyla mâruf) Hâkimzâde Mehmet Bey, Âli Karar Heyeti Başkanlığı'na yazdığı bir mektupta şöyle diyor (*Türk İnkılâp Târihi Enstitüsü Arşivi*-Dosya 39L, No: 16420):

> "...Gerek İngiliz Muhibleri Cemiyeti ve gerekse o zamanki diğer dâhilî siyâsî teşekküller ve bunların müntesipleri hakkında zamânında çok çalışılmış ve çok mâlûmat elde edilmiştir.
>
> Çok garip olmuştur ki, eşhası muzırrayı tefrik ve tecziye maksadı âliyesiyle muahedeyi müteakip teşkil edilen Bursa'daki Heyeti Mahsusa, hüsnüniyetle meşbû olduğuna şüphe etmediğim hâlde, kısmen pek sathî, kısmen hakikî menbaa istinâd etmeyen tahkikatla ve belki de kısmen bilâtahkikat verdiği karârıyla, bâzı nâmuskâr eşhas tecrim edilmiş ve yine aynı esbap dolayısıyla elân ferih ve fâhur dolaşan bâzı hakikî mücrimleri bulamamak noksâniyetine düşmüş olduğuna şahsen kanaatkârım.
>
> Nitekim bu hâl bir müddet sonra hükûmeti Cumhuriyemizce nazarı itibâra alınmış ve Heyeti Âliyelerinin teşkilini intâç etmiştir.
>
> Memleket hesâbına pek hayırlı ve o nisbette pek müşkül ve mukaddes bir vazife deruhte buyurmuş olan Heyeti Âliyeleri, hiç şüphe yok ki, birçok mâsum mürâcatlar arasında hakikî mücrim ve mürâî eşhası muzırra istirhamlarıyla da karşılaşacaklardır.
>
> Mâsum ve nâmuskâr zevâtın iâdei itibarları ne derece zevki mânevî tevlit ederse, mürâî ve vatanını en tehlikeli zamanlarda hiç saymış olanların bu mukaddes haktan istifâdeye şitaban olabilmeleri de o derece baisi hüzün olur.
>
> Muhterem Heyeti Âli'nin her ciheti vukuf ve isâbetle tetkik ve hakkı, ancak hakkı olanlara itâ edeceğine müteredditt değilim.
>
> Riyâseti âliyelerinde bulunduğunuz Âli Heyete düşu hâmiyetine aldığı bu mübeccel vazifesinde muvaffakiyet temenni ve icâb ettikçe her an ve her sûretle emri âlilerine ifâyı hizmete âmâde olduğumu arz ederim...."

Âli Karar Heyeti Reisi Dr. Süreyyâ Emin Paşa'nın[13] Topkapılı Mehmet Beye –*T[ürk] İ[nkılâp] T[arihi] E[nstitüsü] Arşivi*'ndeki aynı dosyada bulunan (No: 16439) ve yine eski harflerle yazılmış–

13 Süleyman Emin Paşa riyâsetinde çalışmaya koyulan Âli Karar Heyeti'ne 1928 [yılının] Ağustos [ayı] başına kadar 540 mürâcaat olmuştur. Kurul, "mâhut kirli cemiyatlere âid müfsidat varakaları" toplamaktadır. **Vakit**, (2 Ağustos 1928).

8 Nisan 1929 târihli resmî mektubu (Â[li] K[arar] H[eyeti]-Sayı: 162) herhâlde yukarıdaki arzı hizmet başvurusuna karşılıktır:

> "Heyetimizin vazifeye mübâşeretinden şimdiye kadar haklarında karar verilmiş olanların bir kıt'a cetveli leffen takdim kılınmış olduğundan, bu zevat hakkında zâtı âlileri nezdinde ne gibi vesâik varsa aynının veyâ sûreti musaddakalarının heyetimize tevdi ve iâdesini arzu ettiklerinize işâret buyurulmasını ricâ ederim efendim."

Gerçekten bu mektuba ek olarak 8 sayfalık bir listede Âli Karar Heyeti'nin 104 numaralı karârının özeti sunulmaktadır.

Âli Karar Heyeti'nin birçok kararları gazetelere yansıyan haberlerden de izlenebilir. *Vakit* gazetesi koleksiyonunu tararken, Heyeti Mahsusalarca verilen devlet hizmetinde ademi istihdam kararlarının bu kere kaldırıldığı yolunda benim gözüme çarpan kimi havâdisler şunlar:

1928: 10 Ekim 1 ref karârı
23 Kasım 1 ref karârı
26 Kasım 1 ref karârı
28 Aralık 1 ref karârı
31 Aralık 3 ref karârı
1929: 3 Ocak 3 ref karârı
19 Ocak 2 ref karârı
11 Haziran 2 ref karârı
6 Temmuz 4 ref karârı
9 Temmuz 1 ref karârı
27 Temmuz 4 ref karârı
31 Temmuz 2 ref karârı
2 Ağustos 2 ref karârı
13 Kasım 7 ref karârı
28 Kasım 2 ref karârı

Bu gazete yazılarının bâzılarında, söz konusu kişilerle ilgili suçlamalar ve aklama gerekçeleri oldukça ayrıntılı bir biçimde aktarılmaktadır.[14]

---

14 Bunlardan ilk birkaçını örnek olarak sunuyorum: "Sadâret Müsteşarlığı'ndan mâzûl iken Yunanlıların tahtı işgâlinde bulunan Bursa Vilâyeti Vâliliği'ne tâyin edilmiş olan Emin Bey'in, meşgûl mahallerden olan Bursa Vâliliği'ni kabûl etmesinden dolayı, Mülkiye Heyeti Mahsusası'nca

Şimdi de, yine *Vakit* gazetesinden, biri aklanmanın sonuçlarıyla ilgili, ötekiyse yeni kurulun görev süresinin bittiğini bildiren iki haber daha okuyalım:

> "Evvelce Heyeti Mahsusa karârıyla devlet hizmetinden ihrâç edilmiş ve bilâhare de Âli Karar Heyeti tarafından mâsumiyetleri tebeyyün ederek, beraatlerine karar verilmiş olan Dâhiliye memurlarından bâzıları, Dâhiliye Vekâleti'ne mürâcaatla, tekrar istihdamlarını talep etmişlerdir. ... Lehlerine bir karar verilmesi muhtemeldir." (5 Eylül 1929)

> "Ankara (14): Âli Karar Heyeti dün gece yarısına kadar çalışarak müddetini ikmâl etti. Bilhassa mağdur vaziyette olanların dosyalarını kâmilen ihtâç ve yeniden birçok ref kararları verdi. Heyet, intâç olunamayan bâzı dosyaların tasnifiyle meşgûldür. Tahkikat esnâsında ele geçmiş bâzı mühim ihânet dosyaları da bu meyandadır. Bunlar hükümete iâde olunacaktır." (15 Aralık 1929).

Âli Karar Heyeti, çalışırken, Mülkî Heyeti Mahsusa Kânunu'nun evvelce yorumlanmış bulunan (bu tefsir karârını yukarıda vermiştim) 4. maddesini nasıl anlayacağında kuşkuya düşerek, TBMM'ye başvurmuş olacak ki, 30 Mayıs 1929 târihinde "854 numaralı kânunun 4. maddesinin tefsirine mahâl olmadığına dâir" bir Heyeti Umûmîye karârı çıkarılmıştır (No: 490):

---

854 numaralı kânunun 4. maddesine tevfikan devlet hizmet ve müessesâtında ademi istihdamına karar verilmiş ise de, müşârünileyhin evvelden beri Kuvâyi Milliye taraftârı olduğu ve işbu vazifeyi Kuvâyi Milliye'ye hizmet maksadıyla kabûl ve bu süretle de Kuvâyi Milliye'ye hizmet ettiği ârizü âmik icrâ kılınan tahkikat ve zevâtı müteberenin şahadeti ve birçok delâili muknia ile mertebei sübûta vâsıl olmuş bulunduğundan, hakkındaki Heyeti Mahsusa karârının refine 8 Teşrini Evvel [Ekim] 1928 târihinde müttefikan karar verilmiştir.

"Anadolu'ya geçmesi için vâki olan dâvete ademi icâbetinden dolayı Bursa Heyeti Mahsusası'nca nisbeti askeriyesi kat edilmiş olan Piyâde Y[ü]zb[aşı] Mesût bin Ömer Lûtfi Efendi'nin, o aralık dâvete ademi icâbeti kerimesinin ehemmiyetli ve muhtâcı ameliyat bir hastalığa düçâr olmasından ileri geldiği ve bu mâzeret münâsebetiyle bir müddet teehhürüne müsaade buyurulmasını Müdâfaai Milliye Vekâleti'ne arz eylediği ve kerimesinin vefâtından sonra, *dâvet vûkû* bulmaksızın vâki olan mürâcaatında ise, Anadolu'ya gönderilmediği ve bulunduğu vazifede âmâli milliyaya muvafık hizmetleri tahakkuk eylediği, bu babta şahadetlerine mürâcaat edilen zevâtın ifâdâtı ve vesâiki müteberenin ve mevcut raporların münderecâtıyla sâbit olmasına binâen, hakkında Bursa Heyeti Mahsusası tarafından 7 Şubat 1340 [1924] târih ve 495 numaralı mazbata ile verilmiş olan karârın raf'ine müttefikan karar verilmiştir.

"Âli Karar Heyeti, Cebelibereket mahkemei asliyesi sâbık mübâşiri Kürdoğlu İbrâhim Efendi hakkında Mülkiye Hayati Mahsusası'nca verilmiş olan ademi istihdam karârını ref etmiştir." Vakit, (10 Taşrini Evvel [Ekim], 23 ve 26 Teşrini Evvel [Ekim] 1928).

"Her ne sebep ve sûretle olursa olsun, azledilmiş olan bir memurun herhangi bir memuriyete tâyini iptidâen tâyin mâhiyetinde olup, temâdii vazife demek olan tahvili memuriyet demek olmadığı, ahkâmı kânuniyemizle müeyyet bir keyfiyet olduğundan, her ne sebep ve sûretle olursa olsun, azledilmiş olan bir memur, 854 numaralı kânunun 4. maddesinde muharrer menâtıkta vazife kabûl etmiş olduğu takdirde, mezkûr maddeye müteallik 105 numaralı tefsirdeki hükme tâbi bulunamayacağı sarih görülmüş ve binâenaleyh ayrıca tefsire mahâl olmadığı, Heyeti Umûmîye'nin 46. inikâdının birinci celsesinde takarür etmiştir."

Bundan bir yıl sonra da aklanan askerlerin emeklilik işlemleriyle ilgili yeni bir yasa yapıldığını görüyoruz:

24 Mayıs 1930 târih ve 1638 numaralı
Askerî Nisbetlerinin Kat'ı Karârı Ref Edilmiş Olanların
Tekâüd Muamelâtına Dâir Kânun

M[adde] 1: 347 numaralı kânun ahkâmına tevfikan Heyeti Mahsusaca nisbeti askeriyelerinin kat'ına karar verilmiş olup da, sonradan Âli Karar Heyeti'nce kararları ref edilmiş bulunanlardan, hükûmetçe istihdam edilmeyerek, tekâüde sevk olunanlara, Heyeti Mahsusa karârı târihinden itibâren ve o târihteki istihkaklarına göre tekâüd maaşı tahsis olunur. Bu gibilerden esâsen mütekâid bulunanların maaşları kat'ı târihinden iâdeten tahsis olunur.

Kararların Hükümsüz Sayılacağı Söylentileri

Daha Âli Karar Heyeti görev süresini tamamlamadan, basında gerek eski Heyeti Mahsusalar'ın, gerekse bu yeni kurulun verdiği bütün kararların TBMM'nce "keenlenyekün" sayılacağı konusunda haberler çıkmaya başlamıştır. 18 Kasım 1929 târihli *Vakit* gazetesinde, bir gün önce bir başka gazetede çıkan bir yazı aktarıldıktan sonra eleştirilerek yorumlanıyor:

"İyi Anlaşılmayan Bir Haber...

Dünkü refikimizden birinde şunları okuduk: Rivâyet edildiğine göre, Büyük Millet Meclisi, Heyeti Mahsusa mukarrerâtı ile Âli Karar Heyeti kararlarının keenlemyekûn addedilmesine karar verecektir.

Heyeti Mahsusa tarafından birçok kararların Âli Karar Peyeti'nce ref edilmiş bulunması, bundan maada birçok mücrimlerin liste hâricinde kalmaları sûretile adâletin temin edilmemiş olması böyle bir karârın sebepleri meyânında görülmektedir.

Âli Heyetçe, Heyeti Mahsusa kararlarının hemen nısfından fazlasının ref edilmiş olması, Heyeti Mahsusa âzâsından bâzılarını müteessir etmiştir. Fakat gene bu zevâtın ifâdelerine nazaran, mezkûr heyetin karârı âzâların ittifâkile verilecektir. Birçok kararlara muhalif kalanlar olduğu gibi, birçoklarının da müzâkeresine iştirâk etmemiş olanlar vardır.

Hele Heyeti Mahsusa'nın müddetinin hitâma ereceği gün, birçok kimseler hakkındaki dosyalar tetkik edilmeden, ekseriyetin alelacele listeyi imzâlamak sûretile heyetin işlediği hatâ, gene aynı heyet âzâsından olup da, bu son içtimaa iştirâk etmemiş olanlar tarafından şiddetle tayip edilmektedir.

Bu habere bizim iyi anlaşılmamış sıfatını vermemiz: Âli Karar Heyeti kararlarının da ref edilecek kararlar arasında söylenmesinden ve ittifak ile karar verilmek lâzım iken, böyle yapmamış olan heyetin Heyeti Mahsusa mı, Âli Karar Heyeti mi? Bunun her iki heyete de râci olacak şekilde yazılmasındandır.

Halbuki Âli Karar Heyeti'nin "ekseriyetle" karar verebilmesine kânun müsâittir. Bu cihet nazarı dikkate alınır ve Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen memurlar hakkında –askerlere olduğu gibi– bir karar vermek gene bir kânun icâbından olduğuna bakılırsa, bu havâdisi şöyle tevil etmek mümkün olur:

Âli Karar Heyeti'nin müddeti birbuçuk yıldır; bu da takriben Kânunu Evvelde [Aralıkta] bitecektir. Âli Karar Heyeti elinde neticelendirilmemiş büyük mürâcaat da vardır. Meclis bu müddeti uzatmak istemeyecektir. Heyeti Mahsusa'nın kararlarından yüzde ellisi bozulduğuna göre, geri kalanları da toptan battal etmek âdilâne olacaktır.

İhtimâl ki, böyle bir iptâl karârı da, Âli Karar Heyeti'nce reddolunmuş itirazlar da bulunduğu noktasından âdilâne bulunmayabilir. Ve bu da hem Âli Karar Heyeti'nin verdiği menfî kararları, hem de Heyeti Mahsusa'nın geri kalan kararlarını hükümsüz saymaya yol açabilir. Lâkin bizce mesele bu kadar basit olarak hâllonulamayacaktır. Meğer ki, o zaman devlet memuru olmanın evsâfını tâyin telâkki olunan bu kânunun, sûlhten sonraki umûmî af ile telif edilemeyeceği fikri galebe çalmış olsun..."

[Bu yazıdan yalnız sivil Heyeti Mahsusa'nın düşünüldüğü çıkarsanabilir. Öte yandan, ne Askerî, ne de Mülkî Heyeti Mahsusa yasalarında, yazıda ileri sürüldüğü gibi, oybirliği ile karar alma zorunluluğu vardır. Ama belki kurulların kendileri çalışırken böyle bir ilkeye uymayı kararlaştırmışlardır.]

Bu tür söylentiler, altı ay sonra, kesin bir görünüme bürünmüş olarak yeniden karşımıza çıkıyor. Yine *Vakit* gazetesinden okuyalım:

> "Heyeti Mahsusa Kararları...
>
> Verilen Kararlarda Adâletsizlik ve İsâbetsizlik mi Var?
> Bütün Kararlar Niçin Affediliyor?
>
> Âli Karar Heyeti'nce ve Heyeti Mahsusalarca verilen kararların affı hakkındaki temâyül ve bu husûsun Başvekâletçe de tasvip edildiği mâlûmdur. Af için tanzim edilecek lâyihâ yakında Meclise takdim olunacaktır. Bu tarzı hareketin esbâbı mûcibesi nedir? Heyeti Mahsusalar ve Âli Karar Heyeti'nce verilen hükümlerde adâletsizlik ve isâbetsizlik mi vardır? Bu suâlin cevâbını almak için alâkadarlar nezdinde yaptığımız tahkikat neticesinde şu mâlûmâtı elde ettik:
>
> Heyeti Mahsusalar kararlarını Vekâletlerce tevdi edilen dosyalara istinâd ettirmişler, yalnız dosyası verilen memurlar hakkında karar ittihaz eylemişlerdir. Halbuki Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen veyâ muhalefette bulunanlar yalnız bunlar mıdır? Diğer dosyası verilmeyen veyâ olmayan memurlar arasında tetkikat neticesinde hüküm giyecekler yok mudur?
>
> İşte bu sûretle bir kısım memurların cezâlandırılması ve diğerlerinin cezâlandırılmaması, binnetice adâlet yerine adâletsizlik yapmak endişesi bu karâra sâik olmuş, bütün kararların keenlemyekûn addedilmesi daha muvafık görülmüştür. (9 Nisan 1930)."

Oysa bu ikinci yazıdan hemen on gün sonra, Meclisin aldığı bir karâra (25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 numaralı kânunun 5. maddesinin tefsirine mahâl olmadığı hakkında 19 Nisan 1930 târih ve 562 numaralı Heyeti Umûmîye Karârı'na) bakarsak, toptan hükümsüz sayma söylentilerinin pek ciddî olmadığına hükmetmemiz gerekir. Nitekim bir ay içinde (metnini yukarıda aktardığım) 1638 sayılı yasa da yapılacaktır.

Serbest [Cumhuriyet] Fırka[sı] deneyinin yaşanmasından sonra, 1931 yılında, bu tür söylentilerden artık hiçbir iz kalmamıştır. 11 Mart 1931 târihli *Cumhuriyet* gazetesi, "Dünkü Fırka Grubu'nda" Adliye Vekili Yusuf Kemâl [Tengirşenk] Bey'in şu açıklamayı yaptığını yazıyor:

> "Heyeti Mahsusaca hidemâtı devlette kullanılmamasına karar verilmiş olanlar suişöhret sâhipleri meyânına giriyorlar. Binâenaleyh istihdam kaabiliyetini kaybediyorlar. Şu takdirde bunların avukatlık yapmamaları lâzım geliyor. Âli Karar Heyeti'nden beraat karârı alanlar bundan müstesnâdır."

TBMM de bu görüşe uyarak bir hafta içinde, "Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurin hakkındaki 854 numaralı kânunun 1. maddesiyle avukatlık kânununun 2. maddesinin tefsirine mahâl olmadığı hakkında" 16 Mart 1931 târih ve 621 numaralı Heyeti Umûmîye Karârı'nı alacaktır.[15]

Âli Karar Heyeti'nin İşlevinin Devlet Şûrâsı Mülkiye Dâiresi'nce Sürdürülmesi

Heyeti Mahsusalar ve Âli Karar Heyeti kararlarının 1930'ların başlarında toptan kaldırılacağı söylentisi anlaşılan öylesine çürükmüş ki, bu özel yargı orgalarınca cezâlandırılanlar, onuncu yıl affı kapsamına bile katılmamışlardır. Ancak, Âli Karar Heyeti'nin sonuçlandıramadığı dosyaların Danıştay'ın bir dâiresince altı ay içinde incelenerek karâra bağlanması kabûl edilmiştir.

Sözünü ettiğim 26 Ekim 1933 târih ve 2330 sayılı af kânununun ayrıkları (istisnâları) sıralayan 12. maddesinde şöyle denilmektedir:

> "... 347, 854 ve 1289 numaralı kânunlar mûcibince devlet hizmet ve müessesâtında istihdam edilmemelerine dâir verilen karâra bu kânun ahkâmı şâmil değildir.
>
> Âli Karar Heyeti'nce intâç edilmeyen evrak Devlet Şûrâsı'na tevdi ve Mülkiye Dâiresi'nce altı ay içinde 1289 numaralı kânun dâiresinde tetkik olunarak karâra bağlanır."

15 Bkz. Düstur, (3. Tertip), Cild: 12, s. 924 ve Resmî Gazete, Sayı: 4229.

Heyeti Mahsusa Kararlarının Kesinlikle Sona Erdirilmesi

Heyeti Mahsusaların Âli Karar Heyeti'nin ve Devlet Şûrâsı Mülkiye Dâiresi'nin konumuzla ilgili kararları, onuncu yıl affından sonra, beş yıla yakın bir süre daha yürürlükte kalmış ve bu kurullarca cezâlandırılanlar, ancak Atatürk'ün ölümünden önce çıkarılan son genel afla, 150'liklerle birlikte aklanabilmişlerdir. (Cezânın affı değil, karârın ref'i kabûl edildiği için, bu deyimi kullanabiliriz). Ancak bu kesin kaldırma karârında bile, iki yıllık bir süre için daha normal devlet memuru olamama kaydına yer verilmesi dikkati çekiyor.

Son beş yıl boyunca da haksız uygulamalardan yakınmaların süregeldiği anlaşılmaktadır. Örneğin, bir takım kişiler, haklarında alınan kararlar kendilerine bildirilmediğinden, Âli Karar Heyeti'ne itiraz amacıyla zamânında başvuramadıkları için mağdur olduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle, 1937 [yılı] sonlarında "Heyeti Mahsusalarca aleyhlerine verilip kendilerine tebliğ edilmeyen kararlara karşı alâkalıların itiraz edebilmeleri hakkında" Millî Müdâfaa Vekâleti'nce bir kânun lâyihası hazırlanmış ve Icrâ Vekilleri Heyeti tarafından TBMM'ne sunulmuştur. Millî Müdâfaa ve Dâhiliye Encümenleri'nce tetkik edilip mazbataya bağlanan bu öneri yasanın yayımlanmasından ya da karârın ilgiliye bildirilmesinden itibâren 60 günlük yeni bir itiraz süresi getiriyordu. Fakat tasarının daha sonra gönderildiği Adliye Encümeni, bu sorunun hazırlanmakta olan af kânunu lâyihasıyla kesin olarak çözüleceğini gördüğü için onunla birleştirmiştir (*Z[abıt] C[eridesi]*, Devre: 5, Cilt: 26, Sıra Sayısı: 309).

29 Haziran 1938 târih ve 3527 numaralı af kânununun 3. maddesinde şöyle denilmektedir:

> "25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 ve 26 Mayıs 1926 târih ve 854 sayılı kânunlara göre teşekkül etmiş olan Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilen eşhasın ve 24 Mayıs 1928 târih ve 1289 sayılı kânunla Âli Karar Heyeti ve 26 Teşrini Evvel [Ekim] 1933 târih ve 2330 zayılı kânunun 12. maddesi mûcibince Devlet Şûrâsı Mülkiye Dâiresi taraflarından tetkik ve tasdik edilenler de dâhil olmak üzere verilmiş olan kararlar ref edilmiştir.

Ancak bu sûretle haklarındaki kararlar ref edilmiş olanlar bu kânunun mer'iyetinden itibâren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemezler."

Dördüncü maddede ise, bu kaldırma karârının askerî nisbetin kesilmesine şümûlü olmadığı belirtilmektedir.Yâni Bursa Heyeti Mahsusası'nca ordudan çıkarılmış olup da, Âli Karar Heyeti ya da Danıştay önünde aklanmamış olanlar, hiçbir zaman askerliğe dönemeyeceklerdir. Bu gibi kimselerin emeklilik haklarının ise geri verilip verilmediğini bilemiyorum.*

Not: Bu Sorun Nerelerden Dikkatimi Çekti?

1) Merhum Orgeneral Ali Fuat Erden, *İsmet İnönü* adlı kitabında (İstanbul: 1952, s. 230-31), Atatürk'ün 1932'de kendisine gücenmesinin nedenini, komutanı olduğu Harb Akademisi öğrenci subaylarını I. Kolordu Komutanı iken vefat eden Derviş Paşa'nın cenâzesine göndermemiş olmasıyla açıklar. Babamdan dinlediğime göre, Derviş Paşa Bursa Heyeti Mahsusası'nın başkanı sıfatıyla Ali Fuat Paşa'yı Kurtuluş Savaşı'na katılmadığı için ordudan çıkarmak istemiş, ancak Atatürk araya girerek, "sağlık nedenleriyle İstanbul'da kalması için ona ben izin vermiştim" diyerek, Ali Fuat Paşa'yı tasfiye edilmekten kurtarmış. Fakat Ali Fuat Paşa bu olay dolayısıyla Derviş Paşa'ya muğber olmuş.

2) *Yeni Ortam* gazetesinde yayımladığım "İngiliz İşçi Partisi'nde Bir Osmanlı Amirali" başlıklı yazı dizisi (30 Eylül-4 Ekim 1972) üstünde çalışırken, orada söz konusu olan Bahriye Feriki [Korgeneral] Ahmet Besim Paşa'nın Mütârekede İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne üye olduğu için (daha 1909'da askerlikten ayrılarak almaya başladığı) emeklilik maaşının Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kesildiğini, ancak sonradan Bursa Heyeti Mahsusası'nca bu üyeliğin doğru olmadığı [!] anlaşılarak, emeklilik maaşının geri verildiğini öğrenmiştim.

3) Ayhan Hünalp'in *Dağlara Giden Yollar* adlı kitabında şöyle bir söz vardır (İstanbul: 1974, s. 18): "Miralay [Albay] (Kasap) Osman Bursa'da kurulan "Orduyu Tasfiye ve Cumhuriyet Ordu-

(*) Bu sorunun yanıtı için İkinci Bölüme bakınız.

sunu Kurma" Heyetinin başkanı [!] olarak ödev yaparken, Kel nâmı ile mâruf Ali Çetinkaya'nın İstiklâl Savaşı'na katılmayan bacanağını harbe girmiş gösterme talebini reddederek husûmet ve gazâbını kazanıyor."

İKİNCİ BÖLÜM

"Heyeti Mahsusalar: Bir Soru, Bir Yanıt ve Öykünün Sonu"

CEMİL KOÇAK

Heyeti Mahsusalar konusunda bilgi almak isteyenlerin bakmaları gereken ilk ve sanırım tek kaynak, Mete Tunçay'ın *"Heyeti Mahsusalar (1923-1938); Cumhuriyete Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasinin Ayıklanması"* (Armağan, Kânunu Esâsî'nin 100. Yılı, Siyâsal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 307-329) adlı yazısıdır.

Ben öncelikle Mete Tunçay'ın bu yazısına bir eklemede bulunmak istiyorum. Yazıda tek-parti döneminde Heyeti Mahsusalar konusundaki mevzuatı bir bütün hâlinde ve gâyet muhtazam olarak bulmak mümkün... Ancak bir küçük eksikliği de belirtmek gerekiyor: Tunçay, yazısında, 1937 yılı sonlarında Heyeti Mahsusalarca aleyhlerine verilip kendilerine tebliğ edilmeyen kararlara karşı ilgililerin itiraz etmelerini mümkün kılacak bir yasa önerisinin hazırlandığını, bu sûretle bâzı kişilerin haklarında alınan kararlar kendilerine bildirilmediğinden, itirâz etmek amacıyla Âli Karar Heyeti'ne zamânında başvuramamaktan doğan mağrudiyetlerinin önlenmesinin amaçlandığını belirtmekte, ancak yasa önerisinin Adliye Encümeni'nde, o sırada hazırlanmakta olan af kânunu önerisi ile birleştirildiğini açıklamaktadır.

Oysa bu konuda bir yasa daha 1934 yılında kabûl edilmişti. 26 Teşrini Sâni [Kasım] 1934 târihinde TBMM'de bâzı aleyhte konuşmalardan sonra (*TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem: 4, İçtimâ: 4, Cild:

25, 8. İnikat, 26.11.1934) kabûl edilen Heyeti Mahsusalarca Aleyhlerine Verilip Kendilerine Tebliğ Olunmayan Kararlara Karşı Alâkalıların İtiraz Edebilmeleri Hakkında Kânun'a göre (Kânun No: 2589), Heyeti Mahsusalarca aleyhlerine karar verilenlerden, bu kararların kendilerine tebliğ olunmamasından dolayı Âli Karar Heyeti'ne mürâcaat edemeyenlerle bunlardan ölmüş olanların mirasçıları, yasanın yürürlüğe girişinden itibâren (yasanın yürürlüğe giriş târihi: 1 Kânunu Evvel [Aralık] 1934) altı ay içinde Şûrâyı Devlet'e başvurarak itirazda bulunabileceklerdi. Söz konusu itirazlar, Şûrâyı Devlet tarafından en geç bir yıl içinde incelenecek ve verilen kararlar kesin olacaktı. Dâhiliye Encümeni tarafından yasaya eklenen ve Millî Müdâfaa ve Adliye Encümenleri'nce de kabûl edilen fıkra gereğince, mürâcaatçılar, haklarında Heyeti Mahsusaca alınan karar târihinden beri yurt dışında yaşamakta iseler, ne kendileri, ne de mirasçıları bu haktan yararlanamayacaktı.

Ama bu yazıda benim asıl üzerinde durmak istediğim konu başka... Tunçay, yazısında, 29 Haziran 1938 târihinde kabûl edilen af kânunundan sonra dahi, Bursa [Askerî] Heyeti Mahsusası tarafından askerlikten çıkarılmış olup da, Âli Karar Heyeti ya da Şûrâyı Devlet önünde itirazları red edilmiş olanların, bir daha hiçbir zaman askerliğe geri dönemediklerini açıkladıktan sonra, "bu gibi kimselerin emeklilik haklarının ise geri verilip verilmediğini bilemiyorum" diyor.

Ben bir başka araştırma dolayısıyla bu sorunun yanıtını da öğrendim: Evet, almışlar... Biraz geç ve güç olmuş, ama almışlar sonunda...[1]

---

1 21 Temmuz 1946 târihinde yapılan genel seçimde, Demokrat Parti İstanbul milletvekili seçilen Zeki Rızâ Sporel'in seçim tutanağı, TBMM'de 6 Aralık 1946'da red edildi. Sporel'in milletvekilliğinin düşmesi anlamına gelen bu reddin nedeni, Sporel'in Bursa Askerî Heyeti Mahsusası'nca 2 Temmuz 1340 (1924) târihli kararla askerlikten çıkarılmış olmasıydı. (Bu konuda geniş ve ayrıntılı bilgi ve raporun orijinali için bkz. **EK C**).

Sporel'in baytar subay olarak Millî Mücâdele'nin başlangıcında İstanbul'da bulunurken, Ankara'ya geçmesi için yapılan çağrıya uymadığı ve Damad Ferid Paşa tarafından kurulan Kuvâyi İnzibatî'ye katıldığı Bursa Askerî Heyeti Mahsusası'nca saptanarak, askerlikle ilişkisi kesilmişti. Sporel, Heyeti Mahsusa karşısında, sağlık nedenleriyle Anadolu'ya geçemediğini ileri sürmüşse de, bu gerekçesi kabûl edilmemişti.

Her ne kadar Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun 5 Numaralı Hazırlama Komisyonu'nun 21 Kasım 1946 târihli raporunda, "Heyeti Mahsusa karârında kamu hizmetlerinden yasaklandığına dâir bir sarahat olmamasının milletvekilliğine seçilebilmek imkânını bahşedip edemeyeceği[nin] takdiri (...) Tutanakları İnceleme Komisyonu'na bırakılmışsa da; 2 Aralık 1946 târihli

Danıştay Dâvâ Dâireleri Genel Kurulu'nun 12 Aralık 1947 târihli içtihadı birleştirme karârında, "Heyeti Mahsusalar'ın kararlarına uğramış olanların hem şahıslarının hem de yetimlerinin tekâüd ve yetim maaşlarından mahrumlukları hakkındaki hükümlerin, 3527 sayılı af kânunu ile ortadan kalkmış olduğu (...) ve bunlara tekâüd ve yetim maaşı tahsisine kânûnî bir engel bulunmadığı (...) teyid edilmektedir." (*Resmî Gazete*, Sayı: 6848, 4 Mart 1948) denilmek sûretiyle, Heyeti Mahsusa kararlarıyla memuriyetten ve askerlikten çıkarılanlarla, 1938 yılında kabûl edilen af

---

Tutanakları İnceleme Komisyonu *Raporu*'nda, Sporel'in askerlikten çıkarılmasının, "kısmî de olsa, kamu hizmetlerinden bir memnûniyet" olduğu ileri sürülerek, Anayasanın 12. maddesi gereğince, kamu hizmetlerinden yasaklı olmasının da seçilmeye engel olduğu görüşü ortaya konulmak süretiyle, Sporel'in seçim tutanağının reddine karar verilmiştir.

Konunun TBMM'de görüşmeleri sırasında söz alan Demokrat *Parti İçel milletvekili Refik* Koraltan, hem Heyeti Mahsusa kararlarını ve hem de Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun kararını tartışma konusu yaptı. Koraltan'a göre, "347 sayılı kânun doğrudan doğruya idârî mâhiyette bir tasfiye kânunu olarak kalır ve cismânı cezâî bir hüküm vermek selâhiyetini bahşetmez. Bu kânun sırf idârî bir karar vermek selâhiyetini bahşetmektedir." Hattâ bu yasa, "o günün zarûrî kıldığı ihtiyaçlar üzerine ve sırf siyâsî mânâda yapılmıştır." Koraltan, Heyeti Mahsusa'yı kuran yasanın yeni bir suç ihdâs ettiğine ve makabline şâmil uygulandığına dikkat çekerek, zamânında suç sayılmayan bir fiilin bir süre sonra suç sayılmaya başlandığını belirterek, Heyeti Mahsusa ve kararlarının hukûkun temel ilkelerinin dışında oluştuğunu ileri sürüyordu. Koraltan'a göre, "o zamânın icaplarına uyarak siyâsî mânâda bir tasfiye karârı vermek için (...) 347 numaralı kânun" çıkarılmıştı. Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun karârını da eleştiren Koraltan, Komisyonun karar verirken yorumda bulunduğunu belirtiyordu.

Koraltan konuşması sırasında Sporel'i de savundu. Gerçi Sporel, Komisyon raporuna göre, hakkındaki Heyeti Mahsusa karârını kaldırmak için ne Âli Karar Heyeti'ne, ne de Danıştay'a müracaat etmişti. Ayrıca, zamânında Heyeti Mahsusa önünde kendisinin sağlık sorunları nedeniyle Anadolu'ya geçmediğini belirtmiş, fakat Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun önünde bununla ilgili olarak kızkadeşinin sağlık durumunu gerekçe göstermişti. Dolayısıyla Komisyon raporunda bu durum bir çelişki olarak vurgulanıyor ve Sporel'in açıklamalarında samimî olmadığı sonucuna varılıyordu. Diğer yandan, Sporel'in hakkı olmasına karşın karâra karşı temyize başvurmamış olması da, kendisi hakkındaki kuşkuları güçlendirici bir başka önemli nokta olarak görülüyordu.

Oysa Koraltan, Sporel'in İstanbul'da M[im].M[im] Grubu'nda faaliyet gösterdiğini belirtmiştir. Koraltan, bu konuda şâhitler ve belgeler da göstermekteydi. Koraltan'ın, "unutmayalım ki, resmen Türkiye Büyük Millet Meclisi karârı ile birçok vatandaş dâvet edilip de Anadolu'ya geçmeyen ve o zamânın devlet hizmetinde bulunan birçok vatandaşlarımız, seferden sonra toplu olarak yaşama karârı verdiğimiz millî varlığımız içine girmiş, merhâle marhâle her türlü devlet hizmetlerinde *vazife* almışlardır. Bunlar içinde memur, profesör, doçent ve hattâ vekiller vardır." şeklindeki konuşması ise, konunun siyâsî yönünü gündeme getirmiştir.

Koraltan'ın konuşmasından ve 29 Kasım 1946 târihli **Vatan** gazetesinden de, Sporel'in zamânında Cumhuriyet Halk Partisi Kadıköy İdâre Heyeti'nde bulunduğunu öğreniyoruz. Koraltan'a göre, Sporel hakkındaki Heyeti Mahsusa karârı, Sporel'in seçilmesini engelleyemezdi ve engellememeliydi. Ancak, Tutanakları İnceleme Komisyonu karârı TBMM'de onaylandı. (Bu konuda geniş bilgi için bkz. **EK D**). (Ayrıca, bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine de bakınız).

kânunu sonucunda, emekli (ölmüş ise yetimlerine yetim) maaşı bağlanması gerektiği kesin olarak kabûl edilmiştir.*

(*) ["Danıştay İçtihadın Birleştirilmesi Karârı

Danıştay Dâvâ Dâireleri Genel Kurulu'nun
E 47/83, K 47/151 Sayılı
İçtihadın Birleştirilmesi Karârı

Özeti:

150'liklerin yetimlerine ve Heyeti Mahsusaca haklarında karar verilmiş olanların şahıslarına ve yetimlerine tekâüd ve yetim maaşı tahsisine kânûnî bir engel olmadığı hakkında...

150'liklerin yetimlerine aylık bağlanması hakkında Beşinci Dâire'den çıkan 25 Aralık 1946 gün ve esas 946/1062 ve karar 946/4254 sayılı kararla 21 Mayıs 1947 gün ve esas 47/9 ve karar 47/1177 sayılı karârın aralarında mübâyenet görülmesi sebebiyle, 3546 sayılı kânunun değişik 29. maddesi gereğince, içtihadın birleştirilmesi Başbakanlık makâmından havâle buyurulan 9 Ekim 1947 târihli tezkerede istenilmektedir.

Baş Kânun Sözcüsü D. Hâdise Lozan'da akdolunan 24 Temmuz 1923 târihli umûmî af beyannâme ve protokolünde mevzu bahis 150 kişilik listede isimleri yazılı olup, 3527 sayılı kânunun 2. maddesi ile affedilen şahıslardan vefat etmiş bulunanların maaşa müstahak yetimlerine maaş tahsis edilmesi lâzım gelip gelmeyeceği meselesi, içtihadın birleştirilmesine taallük etmektedir.

Af kânunları, esas itibâriyle kendilerine takaddüm eden taallük ettikleri hususta meydana gelmiş bulunan neticeleri doğuran fiilin vasfını değiştirmek süretiyle, o neticeleri ortadan kaldırır. Hâdisemizde tetkik mevzuu olan ve 3527 sayılı kânunun 2. maddesiyle ilgili bulunan kararların biri (47/9 esas, 47/1177 karar numaralı) (1) 150'liklerle yetimlerini 2071 sayılı kânunun 1. maddesi çerçevesi içinde mütâlaaya imkân olmadığı, (2) 3527 sayılı kânunun 2. maddesinin 150'liklerin mesbuk memuriyatlerinden dolayı emekli maaşına istihkâkı olamayacağını açıkladığı, (3) 1683 sayılı kânunun muvakkat 7. maddesi ile de, bunların yetimlerine maaş tahsis olunamayacağı, ayrıca hüküm altına alınmış bulunduğu esaslarına dayanmaktadır.

Diğer kararda (46/1062 esas, 46/4254 karar), (1) 1520 sayılı kânun ile 1683 sayılı kânunun muvakkat 7. maddesine göre, emekli ve yetim aylıklarının sükûtu, 1520 sayılı kânunla sayılı cezâlara uğramanın birer neticesi olduğu, (2) 3527 sayılı kânunun 3. maddesi ile, bu 1520 sayılı kânuna göre özel kurul (Heyeti Mahsusa) tarafından verilen karârın ref edilmiş bulunduğu, (3) 3527 sayılı kânunun 2. maddesiyle 150'liklere mesbuk hizmetlerinden dolayı emekli aylığı tahsis edilemeyeceği tasrih edildiği hâlde, 3. maddeye göre, haklarındaki karar ref edilenler için bir hüküm sevk edilmemiş, bilâkis iki sene sonra memuriyet hakkı tanınmış bulunduğu sebeplerine dayanılarak, "emeklilik hakkının da bu meyanda avdetinin kabülü zarûrî olduğu" neticesine varılmıştır.

Bundan sonra dâvâcının kocasının Af Kânunu'ndan evvel vefat etmesiyle hâsıl olan hukûkî vaziyet tetkik edilerek, yetim maaşına tekâüd aylığından ayrı ve hak sâhiplerine doğrudan doğruya teveccüh ettiği 2071 sayılı kânunla değiştirilen 1683 sayılı kânunun 53. maddesi hükmüne dayanılarak izah edilmekte ve Af Kânunu'nun yürürlüğe girdiği sırada ölmüş bulunan kocasına aylık tahsisine imkân kalmamış olması, 1683 sayılı kânundan ayrı bir tedvinle ıskât edilen hakkın avdetine engel teşkil edemeyeceği hükmüne varılmaktadır.

Mahkeme silsilesi bu noktaya geldikten sonra da dâvâcıya aylık bağlanması küzûmu belirmekte ve karar da bu tarzda verilmiş bulunmaktadır.

Bu iki karârı karşılaştırdığımız vakit, bu kararlara mevzu teşkil eden hâdiselerdeki ayniyet dikkatimizi çekmektedir. Dâvâcılara kendilerinden yetim aylığı teveccüh eden kimseler, 150'likler listesine dâhil kimselerdir. İki hâdise arasındaki farklı noktayı da, birinde listeye dâhil bulunan kimse hakkında 1520 sayılı kânun mücibince Heyeti Mahsusa tarafından karar verilmiş bulunması, diğeri hakkında böyle bir karar mevcut olmamasıdır. Yukarıda da işâret ettiğimiz veçhile, af kânunları, taallük ettikleri mevzua terettüp etmiş bütün neticeleri ortadan kaldı-

Hattâ Divânı Muhasebat Umûmî Heyeti de [Sayıştay Genel Kurulu], 5 Nisan 1948 târihinde aynı sonuca varmıştır[2] (Zonguldak

rırlar. 3527 sayılı kânun da bu esâsa sâdık kalmak için affın şümül sahasına girmemesi lâzım gelen hususları tasrih atmak usûlünü ihtiyâr etmiştir. İkinci hâdisede ikinci fıkra ile bu şahıslara masbuk hizmetlerindan dolayı takâüd maaşı tahsis edilemeyeceğini ve 3. maddenin ikinci fıkrasında haklarındaki kararlar raf edilmiş bulunanların iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemeyeceklerini beyân eylediği gibi, 2. maddenin ikinci fıkrasındaki incelik, bilhassa dikkati çekecek mâhiyattedir. Kânun, 150 kişilik listede isimleri yazılı şahıslara mesbuk hizmetlerinden dolayı takâüd maaşı tahsis edilmeyeceğini bildiriyor. Yâni bu hizmetleri hiç yapılmamış saymıyor; bunların ifâ edildiğini kabül ediyor. Fakat bu ifânın umûmî neticelerinden birini teşkil eden tekâüd maaşı tahsisini men ediyor.

Umûmî afların bütün neticeleri bartaraf etmesi kâide olduğuna göre, bâzı neticelerin devâmı hususî bir sarahata muhtaçtır. İşte tekâüd maaşı tahsis edilmeyeceği bu sarahat ihtiyâcını karşılamak için yazılmıştır. Bu hizmetlerin neticelerinden biri tekâüd maaşı ise, diğeri de yetim aylığı olduğuna göre, kânun bu aylıklar hakkında bir istisnâ vücüde getirmek istese idi, bu hususu da açıkça ifâde ederdi. Halbuki metinde değil, açık ifâde, en küçük bir imâ dahi bu mevzua temâs etmemektedir. Şu hâlde yetim maaşları af hükümleri dışında kalmıyor. Yâni yetimlerden mevzuatımızın aylığa müstahak gördüğü kimselere aylık bağlanmak lâzım gelir.

3527 sayılı kânundan avvelki hükümlerin bu prensip hilâfına koymuş olduğu kayıtların hukuk bakımından kıymeti kalmamıştır. Çünkü, affın hangi hususlara şâmil olmadığını bizzat 3527 sayılı kânun tâyin etmiştir. Binâenelayh onun hükümleri hâricinde tahdit aramaya mahâl yoktur.

Türk Ulusu adına hüküm veren Danıştay D[âvâ] Daireleri Genel Kurulu'nca işin gereği düşünüldü:

3527 sayılı Af Kânunu'[nun], şümûlü içine aldığı hüküm ve kararların tesirine giren şahısları, bu hüküm ve kararların kânûnî neticelerinden kurtarmak ve mevzuatın kendilerine temin ettiği haklara tekrar kavuşturmak maksadını güttüğüne şüphe yoktur. Ancak bu hüküm ve kararlara uğramış olanların mâruz kaldıkları hukûkî mahrumluklardan, idârî, mâlî ve inzibâtî sahalara ilişkin olanların yalnız bir kısmını devâm ettirmek amacı ile 3527 sayılı kânuna bâzı kayıtlar konmuş ve bu cümleden olarak kânunun 2. maddesinde affa uğrayan 150'liklere mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekâüd maaşı tahsis edilmeyeceği ve kânunun yürürlüğe girdiği târihten itibâren amme hizmetlerinde sekiz yıl kullanılmayacakları ve 3. maddesinde de haklarındaki kararlar ref edilmiş olanların, yine bu kânunun yürürlüğe girdiği târihten itibâren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemeyecekleri zikir ve tasrih edilmiştir. Salâhiyettar olan mahkemelerin ve kânunlarla kurulu heyetlerin kararları ile belirli cezâlara uğrayanlar hakkında 1520 sayılı kânun ile 1683 sayılı kânunun geçici 7. maddesinde, tekâüd maaşlarının tasfiyesine ve yetimlerle dulların maaş istemeye hakları olmadığına dâir olan hükümler, 150'liklerle Heyeti Mahsusa kararlarına uğrayanları ve bunların yetimlerini içine aldığı hâlde, bunlardan yalnız 150'liklere mesbuk memuriyatlerden dolayı tekâüd maaşı tahsis edilemeyeceğinin mezkür Af Kânunu'nda kaydolunması, 150'liklerin yalnız yetimlerinin ve Heyeti Mahsusa kararlarına uğramış olanların hem şahıslarına, hem de yetimlerinin tekâüd ve yetim maaşlarından mahrumlukları hakkındaki hükümlerin, 3527 sayılı Af Kânunu ile ortadan kalkmış olduğunu ve bunlara tekâüd ve yetim maaşı tahsisine kânûnî bir engel bulunmadığını teyid etmektedir.

İşte bu hukûkî düşünceler sebebiyle, Beşinci Dâvâ Dâiresi'nin 25 Aralık 1946 târihli ve 46/4524 sayılı karârının yerinde olduğuna ve içtihadın bu yolda tevhidine 12 Aralık 1947 târihinde çoklukla karar verildi."] **Resmî Gazete**, 4 Mart 1948, (Sayı: 6848).

2 [Sayıştay Genel Kurulu'nun 5 Nisan 1948 târih ve I 44 tutanak sayılı karârının hüküm kısmı şöyledir:

"3257 sayılı af kânunu münâsebetile vâki mürâcaatlar üzerine, Danıştay Beşinci Dâiresi'nin verdiği kararla tebellür eden içtihatların birleştirilmesi hakkında Danıştay Dâvâ Daireleri Genel Kurulu'nca 12 Aralık 1947 târihinde ittihaz edilip, 4 Mart [1]948 târih ve

64 [6848] sayılı Resmî Gazete'de intişâr eden ve hüküm kısmı Mâliye Bakanlığı'nın sözü edilen tezkeresinde aynen münderiç bulunan ve sözü geçen 3527 sayılı kânunla affa uğramış bulunanlardan 150'liklerin yalnız yetimlerine ve mülgâ Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha devlet hizmetlerinde istihdam edilme[me]lerine karar verilmiş bulunanların hem kendilerine hem de yetimlerine emekli ve yetim maaşı bağlanması lüzümunu tezammun eden kararda ileri sürülen sebep ve düşünceye iştirâk olunmakle berâber, esâsen Danıştay Dâvâ Dâireleri Genel Kurulu'nun 2 Aralık [1]947 târih ve 47/16-47/9 sayılı başka bir karârı üzerine, Genel Kurulumuzca 9 Şubat [1]948 târihinde yapılan görüşme sonunda; muhtelif târihli kânunlara göre teşekkül etmiş olan Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha devlet memuriyetlerinde istihdam edilme[me]lerine karar verilip, 1520 sayılı kânun gereğince maaşlarından kesilmiş olan tekâüd âidâtı yekûnu % 50 ilâvesile verilmek veyâ mürâcaat etmeleri yüzünden 1673 sayılı kânunun muvakkat 7. maddesi hükmüne tevfikan hakları Hazine aleyhine sâkıt olmak sûretile Hazine ile ilişkileri kesilmiş bulunan bilumum askerî ve mülkî memurların, 3527 sayılı af kânunun 3. maddesi hükmü muvâcehesinde 1520 sayılı kânun gereğince almış oldukları tekâüd âidatlarının istirdâdı şartile tekâüd haklarının ihyâsının kabûlü kararlaştırılmış bulunduğundan, Mâliye Bakanlığı'nca da mütâlaa edildiği veçhile, bundan böyle Danıştay Dâvâ Dâireleri Genel Kurulu'nun sözü edilen tevhidi içtihat karârına uyularak, bunlardan (1520 sayılı kânuna veyâ 1673 sayılı tekâüd kânunun geçici 7. maddesi hükmüne göre ödeme yapılmış olsun veyâ olmasın) 150'liklerin yalnız yetimlerine ve mülgâ Heyeti Mahsusa kararlarına dâhil olanların hem kendilerine hem de yetimlerine emekli veyâ yetim aylığı bağlanması ve 1520 sayılı kânun gereğince emekli âidâtının % 50 fazlasile almış olanların aldıkları paraların tahsis olunacak emekli veyâ yetim aylıklarından istirdâdı sûretile muameleye tâbi tutulması uygun görülmüş olmakla, keyfiyetin bu sûretle cevâben adı geçen Bakanlığa bildirilmesine ve mâlûmat husûlü zımmında sivil ve askerî emekliler şûbesine tebliğine karar verildi." Millî Savunma Bakanlığı Zat İşleri Dâiresi'nin yazısı için bkz. **Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dâire Başkanlığı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Kataloğu, (BCA BMGMK)**, [Katalog Numarası: 0 30 10/47 305 32]. (Bkz. **EK 1**).

Mâliye Bakanlığı da, 27 Mayıs 1948 târihinde Başbakanlığa yazdığı bir yazıda ("özü: 150'liklerin yetimlerine ve Heyeti Mahsusaca haklarında karar verilmiş olanların şahıslarına ve yetimlerine emekli ve yetim aylığı tahsisine kânunî bir mâni olmadığı h[akkında]), bu konuda şu görüşleri ortaya koyacaktır:

"Danıştay Dâvâ Dâireleri Genel Kurulu'nca 12 Aralık 1947 târiinde ittihaz edilen E 47-83/K 47-51 sayılı içtihadın birleştirilmesi hakkındaki kararla, 3527 sayılı af kânunu hükümleri muvâcehesinde;

1) Lozan'da akdolunan 24 Temmuz 1923 târihli umûmî af beyannâme ve protokolünde mevzubahis 150'liklerin mezbuk hizmetleri sebebiyle yetimlerine;

2) Haklarında Heyeti Mahsusalarca karar verilmiş bulunanların hem kendilerine ve hem de yetimlerine, emekli ve yetim aylığı tahsis edilmesine kânunî bir mâni olmadığına karar verilmiş ve bu karar 4 Mart 1948 târihli Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.

Bunların gerek kendilerine, gerekse dul ve yetimleri tarafından 1520 sayılı kânun ile 1683 sayılı kânunun geçici 7. maddesi hükümleri dâiresinde emekli âidâtını % 50 fazlasıyla vaktiyle almış bulunanların bu karar dışında bırakılacağı hakkında kararda bir tefrik yapılmamış olduğundan, bâdemâ bu karâra uyularak kendilerine veyâ yetimlerine 1520 sayılı kânuna veyâ 1683 sayılı kânunun geçici 7. maddesi hükümleri dâiresinde emekli âidâtının % 50 fazlasıyla vaktiyle almış bulunanların bu karar dışında bırakılacağı hakkında kararda bir tefrik yapılmamış olduğundan, bâdemâ bu karâra uyularak, kendilerine veyâ yetimlerine 1520 sayılı kânuna veyâ 1683 sayılı kânunun geçici 7. maddesi hükümlerine göre ödeme yapılmış olsun veyâ olmasın, 150'liklerin yetimleriyle Heyeti Mahsusa karar-

milletvekili Rıfat Sivişoğlu'nun, Yüzelliliklerin[3] Yetimlerine ve Heyeti Mahsusalarca Haklarında Karar Verilmiş Olanların Şahıslarına ve Yetimlerine Maaş Tahsisi Hakkında Kânun Teklifi ve Mâliye ve Bütçe Komisyonları Raporları; S. Sayısı: 205, *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Toplantı: 2, Oturum: 2, Cild: 16, 85. Birleşim, 16 Haziran 1952).

Ancak sorun bu şekilde de tam olarak çözülememiştir. Gerçi bu durumda olanların emekli ya da yetim maaşları bağlanmıştı (Rıfat Sivişoğlu'nun TBMM'de aynı gün yaptığı konuşmadan, 500-600 sivil ya da asker kökenli kişinin emekli maaşı almaya başladığını öğreniyoruz. *TBMM Tutanak Dergisi*, 16 Haziran 1952). Fakat sayıca az da olsa, bâzı kişilerin (yine Sivişoğlu'nun TBMM'de aynı gün yaptığı konuşmadan, bu kişiler arasında emekli Kurmay Yarbay (Yüzbaşı?) Ahmet Kemâl Şenkıl ile Yüzbaşı Hakkı Turhan'ın da vâr olduklarını öğrenmek mümkün... *TBMM Tutanak Dergisi*, 16 Haziran 1952) bu haktan yararlanamadıkları anlaşılıyor.

---

larına uğramış olanların kendileriyle yetimlerine emekli veyâ yetim aylığı bağlanması ve ancak bunlardan emekli âidâtını % 50 fazlasıyla almış bulunanların aldıkları paraların tahsis edilecek emekli ve yetim aylıklarından istirdâdı lâzım geleceği Sayıştay Başkanlığı ile bilmuhabere kararlaştırılmıştır. Bu esaslara göre muamele yapılmasına ve tahsis edilen emekli ve yetim aylıkları mebdelerinin 1683 sayılı kânunun 8. maddesiyle 3107 sayılı kânunun hükümlerine göre tâyin olunmasına müsaadelerini ricâ ederim. Mâliye Bakanı Ş[evket] Adalan." **BCA BMGMK**, (Katalog Numarası: 0 30 10/107 698 12). (Bkz. **EK 2**).

3 Yüzelliliklerin listesi 1 Haziran 1924 târihli Bakanlar Kurulu kararnâmesi ile belirlendi. Kararnâme 150'liklerin sınır dışı edilmelerini öngörüyordu. 28 Mayıs 1927 târihinde TBMM tarafından kabûl edilen 1064 sayılı yasa ile de, 150'liklerin Türk vatandaşlığından çıkarılmaları hükme bağlandı. Böylece 150'likler tüm vatandaşlık haklarını yitirmiş oldular.

29 Haziran 1938'de TBMM'ce kabûl edilen 3527 sayılı af kânunu ise, 150'likleri af ediyor, fakat "bu şahıslara, mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekâüd maaşı tahsis edilmez ve bu şahıslar kânunun *meriyete girdiği târihten itibâren* sekiz sene müddetle (...) amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılamazlar ve bulunamazlar. Bu kânunun mer'iyetinden avvel 1064 sayılı kânun hükümlerinden doğan bütün hukûkî netice ve muameleler mahfuzdur." demek sûretiyle, affın kapsamını daraltıyordu. Ayrıca, 150'liklerin gerektiğinde hükûmet karârı ile vatandaşlıktan çıkarılabilecekleri de öngörülmüştü.

Ayrıca Zonguldak Rıfat Sivişoğlu'nun 1951 yılında hazırlamış olduğu yasa önerisinin gerekçesinden, bâzı 150'liklerin aradan sekiz yıl geçtikten sonra devlet hizmetine girdiklerini öğreniyoruz (S. Sayısı: 205, **TBMM Tutanak Dergisi**, 16 Haziran 1952).

Görüldüğü gibi, 150'liklere emekli maaşı bağlanması yasanın açık hükmü karşısında mümkün değildi. Fakat yasada 150'liklerin yetimlerine yetim maaşı bağlanmayacağı konusunda açık bir hüküm yoktu. Bu durumun bâzı hukûkî tartışmalara ve dâvâlara neden olduğu anlaşılıyor. Değişik yargı organlarının bu konuda farklı kararlar almaları üzerine de, Danıştay Dâvâ Dâireleri Genel Kurulu, 12 Aralık 1947 târihinde aldığı bir içtihadı birleştirme karârında, 3527 sayılı af kânununun sonucunda, 150'liklerin yetimlerine yetim maaşı verilmesi gerektiğina karar verdi (**Resmî Gazete**, Sayı: 6848, 4 Mart 1948).

Demokrat Parti'nin iktidârının ilk yıllarında TBMM'de konuya ilişkin olarak yapılan bâzı görüşmelerde bu soruna da değiniliyordu. "Çanakkale Eski Milletvekili Ali Rızâ Kırsever'in Dilekçe Komisyonu'nun 22 Aralık 1948 Târihli Haftalık Karar Cetvelindeki 1573 Sayılı Karârın Kamutayda Görüşülmesine Dâir Önergesi ve Dilekçe Komisyonu Raporu"ndan (Rapor, 14 Ocak 1949 târihinde TBMM Başkanlığı'na sunulmuş olmasına rağmen, Dilekçe Komisyonu'nda ancak 1951 yılında ele alınabilmiş ve Dilekçe Komisyonu raporu 31 Temmuz 1951 târihinde hazırlanmıştı; rapor ve raporlara ilişkin görüşmeler için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Toplantı: 1, Oturum: 1, Cild: 9, 108. Birleşim, 3 Ağustos 1951) bu konuda şu bilgileri edinmek mümkün: Gelibolu'da oturan ve 1951 yılında 72 yaşında olan emekli Kurmay Yarbay (Yüzbaşı?) Ahmet Kemâl Şenkıl, 15 Ekim 1948 ve 3 Ocak 1951 târihlerinde TBMM Dilekçe Komisyonu'na verdiği dilekçelerinde, kendisinin Bursa Askerî Heyeti Mahsusası tarafından 21 Eylül 1340 [1924] târihinde askerlikten çıkarıldığını, ancak daha önce de Kuvâyi İnzibâtiye'de bulunduğundan dolayı, 1 Aralık 1338 [1922] târihinde, Birinci Dünyâ Savaşı sonunda kendisine bağlanan emekli maaşının kesildiğini ve daha sonra ise vatandaşlıktan çıkarıldığını, ancak 5 Mayıs 1947 târihli Bakanlar Kurulu karârı ile yeniden Türk vatandaşlığına alındığını belirterek, diğer emsalleri gibi kendisine de emekli maaşı bağlanması için Millî Savunma Bakanlığı'na mürâcaat etiğini, ancak Bakanlığın başvuruyu red etmesi sonucunda dâvâ açmak zorunda kaldığını açıklıyordu. Ancak Askerî Yargıtay, 1 Nisan 1948 târihinde dâvâyı red ettiğinden ve dâvânın karar tashihi talebi de 5 Ağustos 1948'de yine Askerî Yargıtay'ca red edildiğinden, mürâcaatçıya emekli maaşı bağlanması mümkün olamamıştı. Dilekçe sâhibi, kendisine de emekli maaşı bağlanması için son çâre olarak TBMM Dilekçe Komisyonu'na mürâcaat ediyordu. Dilekçe Komisyonu, yargı kararlarının yasama organınca değiştirilemeyeceği gerekçesi ile[4] talebin reddine karar vermiştir. Oysa Rıfat Sivişoğlu, TBMM'de bu konuda yaptığı konuşmada, dilekçe sâhibinin hakkının yasama organınca tanınması gerektiğini ileri sü-

4 Aykırı bir örnek için bkz. Cemil Koçak, **Abdülhamid'in Mirası**, Arba Yayınları, İstanbul, 1990.

rûyordu. Sivişoğlu'na göre, Danıştay Genel Kurulu'nun Divânı Muhasebat Heyeti Umûmîyesi'nin ve Askerî Yargıtay'ın çelişik kararlarının adâlete uygun olarak düzeltilmesi gerekmekteydi. Konunun TBMM'de görûşülmesi sırasında söz alan İstanbul milletvekili Nihat Reşat Belger yaptığı konuşmada, "hukûkî prensipleri öne sürerek, vicdânî düşüncelerimizin bir tarafa bırakılması doğru olmaz kanaatindeyim. Ancak ve ancak bu yapacağımız yardımın bir iki sene devâm edeceğini de nazarı itibâre almamız lâzımdır." demekte ve dilekçe sâhibinin haklarının verilmesini talep etmekteydi. Bununla birlikte, TBMM'de yapılan konuşmalarda, talebin yerine getirilmesi için ayrı bir yasa çıkarılması gerektiği belirtilmiş ve Dilekçe Komisyonu raporu kabûl edilmiştir.

Bu târihten yaklaşık bir yıl sonra, dilekçe sâhibi ile onun durumunda olanlara emeklilik maaşlarının bağlanabilmesi için Rıfat Sivişoğlu tarafından hazırlanan ve 6 Kasım 1951 târihinde TBMM Başkanlığı'na sunulan yasa önerisinin gerekçesinde şöyle deniliyordu:

> **"Esâsen bu kâbil maaşa muhtaç zevâtın çoğu rahmeti rahmana kavuşmuştur. Kalanların genci belki ve muhakkak ki 70-75 yaşındadır. Müşfik Türk milletinin bu gibilere ağuşu şefkâtini açacağından kimsenin şüphesi yoktur." (S. Sayısı: 205, TBMM Tutanak Dergisi, 16 Haziran 1952).**

Yasa önerisinin görüşüldüğü Mâliye Komisyonu raporunda ise, Mâliye Bakanlığı'nın "teklife mevzu olan bâzı şahıslar hakkında kazâ mercilerince verilmiş ve kesinleşmiş kararlar olduğunu ve buna karşı yeni bir kânun tedvininin doğru bulunmadığı" (S. Sayısı: 205, *TBMM Tutanak Dergisi,* 16 Haziran 1952) gerekçesiyle öneriye karşı çıktığını öğreniyoruz. Buna karşılık, Rıfat Sivişoğlu, "3527 sayılı af kânununun neşri üzerine Danıştay'a Yüzelliliklerin yetimlerine ve Heyeti Mahsusalarca haklarında verilmiş olanların şahıslarına ve yetimlerine tekâûd ve yetim maaşı tahsisine kânûnî bir engel olmadığı yolunda ittihaz ettiği bir tevhidi içtihat karârı bulunduğundan, teklifin Askerî Yargıtay'ca haklarında aksi bir karâra varılmış olanların da istifâde etmeleri maksadına mâtuf bulunduğunu izah" (S. Sayısı: 205, *TBMM Tutanak Dergisi,* 16 Haziran 1952) etmiş ve Komisyon, yasa önerisini bâzı değişiklik-

lerle kabûl etmiştir. Yasa önerisi, Bütçe Komisyonu'nda da bâzı değişikliklerle kabûl edilmiştir.*

(*) **TBMM Tutanak Dergisi,** (16 Haziran 1952), (S. Sayısı: 205).

ZONGULDAK MİLLETVEKİLİ RIFAT SİVİŞOĞLU'NUN
150'LİKLERİN YETİMLERİNE VE HEYETİ MAHSUSALARCA
HAKLARINDA KARAR VERİLMİŞ OLANLARIN
ŞAHISLARINA VE YETİMLERİNE MAAŞ TAHSİSİ
HAKKINDA KÂNUN TEKLİFİ VE
MÂLİYE VE BÜTÇE KOMİSYONLARI RAPORLARI

[Türkiye] Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na 6 Kasım 1951

150'liklerin yetimlerine ve Heyeti Mahsusa karârına uğrayanların şahıslarına ve yetimlerine tekâüd maaşı bağlanması hakkındaki kânun teklifi ile gerekçesi bağlı olarak sunulmuştur.

Büyük Meclisin tasvibine arz olunmasını istirhâm ederim. Saygılarımla...

Zonguldak Milletvekili
Rıfat Sivişoğlu

Gerekçe

150'liklerin yalnız yetimlerine ve 347 ve 854 numaralı [sayılı] kânunların dâirei şümûlüne giren sivil ve asker bilumum memurlardan sağ kalanların şahıslarına ve ölenlerin yetimlerine tekâüd maaşı tahsisi için hazırlamış olduğum kânun teklifi ilişiktir.

29 Haziran 1938 târihli ve 3527 sayılı kânun, 150'likleri affa mazhâr kılarken, "bu şahıslar sekiz sene müddetle devlet hizmetinde kullanılamaz; bu şahıslara tekâüd maaşı bağlanmaz" hükmünü koymuştur. Şu sarahate göre, bu kâbil eşhas, kânunun neşri târihinden itibâren sekiz sene geçtikten sonra devlet hizmetine girebileceklerdir. Nitekim girenler de vardır.

Kânundaki "bu şahıslara tekâüd maaşı bağlanmaz" hükmünden çıkan mânâyı hakiki, 29 Haziran 1938 târihinde veyâ sonra tekâüdlük müddetini dolduran ve hayatta olan 150'liklerin şahıslarına tekâüd maaşı bağlanmazsa da, yetimlerine bağlanır demektir.

150'liklerin dışında kalan ve 347 ve 854 numaralı [sayılı] kânunların dâirei şümûlüne giren sivil ve asker bilumum memurların tekâüd maaşlarına gelince;

Bu kâbil memurlar hakkındaki 347 ve 854 numaralı [sayılı] kânunlar gereğince, Âli Karar Heyeti'nce, Devlet Şûrâsı Mülkiye Dâiresi'nce ve Heyeti Mahsusalarca verilmiş kararlar, 29 Haziran 1938 târihli ve 3527 numaralı [sayılı] kânunla ref edilmiş ve bu gibiler arasında 3527 sayılı kânunla konulan iki sene hizmete alınmamak kaydı bittikten sonra, devlet hizmetine girerek çalışmış ve başarılı hizmet görenler bulunmuştur. Bir kimsenin devlet hizmetine alınması, onun bütün medenî haklara sâhip olduğunun resmen ve sarahaten tanınması mânâsını tazammun eder. Bu takdirde bunların da tekâüd haklarının kabûlü zarûrîdir.

Kaldı ki, 3527 sayılı kânunda 150'liklerden bahsedilirken, "bu şahıslara tekâüd maaşı bağlanmaz" denmek süretiyle, hasren bunların şahısları kasd edildiği hâlde, bunların hâricinde kalan sivil ve asker diğer sınıf için hiçbir şey denilmeyerek meskût geçilmiştir. Bunun içindir ki, Şûrâyı Devlet Umûmî Heyeti, 4 Mart 1948 târihli Resmî Gazete'de intişâr eden Tevhidi İçtihat karârında, 150'liklerin yetimlerine ve ötekilerin şahıslarına ve yetimlerine tekâüd maaşı tahsisi icâb edeceğini belirtmiş ve Divânı Muhasebat Umûmî Heyeti de, 5 Nisan 1948 târih ve 1844 numaralı [sayılı] karârı ile aynı neticeye varmış ve buna göre bir kısım eytam ve eşhas, tekâüd maaşı aldıkları hâlde, bir kısmının bundan mahrum kaldığı anlaşılmıştır. Mahrum kalanlar resmen mürâcaat etmeyenlerse, buna karşı bir şey denemezse de, mürâcaat ettiği hâlde mahrum kalmışsa, bunun adâletle te-

lifi mümkün olamayacağı cihetle, bu gibilerin tekâüd maaşlarının mürâcaatları târihinden itibâren bağlanması esâsı, kânun teklifinde tasrih edilmiştir.

3527 numaralı [sayılı] kânunla yukarıda zikrettiğim Şûrâyı Devlet ve Divânı Muhasebat kararları karşısında yeni bir kânun tedvinine lüzum yok gibi bir zan ve zehap hâsıl olabilir. Fakat bu iki idârî kazâ merciinin karârı hilâfına, askerî kazâ merciince sâdır olan karârın telifi ve mahrum kalanların haklarının temini mümkün olmadığından, bu sebeple bu işin yeni bir kânun teklifi mevzuu olarak ele alınması zarûrî görülmüştür. [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'ne mürâcaat eden Kemâl ismindeki bir Kurmay Yarbay'ın bu konuya müteallik işin müzâkeresi sırasında, Meclis kürsüsünde mâruzatta bulunduğum zaman, bunun yeni bir kânun mevzuu yapılması ve Meclise getirilmesi temâyülü belirmiş olduğundan, bu teklifi hazırladım.

Esâsen bu kâbil maaşa muhtâç zevâtın çoğu rahmeti rahmana kavuşmuştur. Kalanların en genci belki ve muhakkak ki 70-75 yaşındadır. Müşfik Türk milletinin bu gibilere ağuşu şefkâtini açacağından kimsenin şüphesi yoktur. Teklifimin kabûlü bu ihtiyarların fersiz gözlerini açacaktır.

Yüce Meclisin tasvibine arz olunur.

6 Kasım 1951

Zonguldak Milletvekili
Rıfat Sivişoğlu

Mâliye Komisyonu Raporu

TBMM Mâliye Komisyonu
Esas No: 2/298
Karar No: 23
14 Ocak 1952

Yüksek Başkanlığa

Zonguldak milletvekili Rıfat Sivişoğlu'nun, 150'liklerin yetimlerine ve Heyeti Mahsusalarca haklarında karar verilmiş olanların şahıslarına ve yetimlerine maaş tahsisi hakkında vermiş olduğu kânun teklifi ve gerekçesi, Mâliye Bakanlığı temsilcisi ve teklif sâhibi[nin] huzurları ile komisyonumuzca tetkik [edildi] ve incelendi.

Mâliye Bakanlığı temsilcisi, teklife mevzu olan bâzı şahıslar hakkında kazâ mercilerince verilmiş ve kesinleşmiş kararlar olduğunu ve buna karşı yeni bir kânun tedvininin doğru bulunmadığını söyledi.

Teklif sâhibi ise, 3527 sayılı Af Kânunu'nun neşri üzerine Danıştay'a 150'liklerin yetimlerine ve Heyeti Mahsusalarca haklarında karar verilmiş olanların şahıslarına ve yetimlerine tekâüd ve yetim maaşı tahsisine kânûnî bir engel olmadığı yolunda ittihaz ettiği bir tevhidi içtihat karârı bulunduğundan, teklifin Askerî Yargıtayca haklarında aksi bir karâra varılmış olanların da istifâde etmeleri maksadına mâtuf bulunduğunu izah etti.

Teklifin heyeti umûmîyesi üzerinde yapılan müzâkerelerden sonra, maddelere geçilmesine karar verildi.

Teklifin birinci maddesi ile, 150'liklerle haklarında Heyeti Mahsusalarca karar verilmiş olan kimseler istihdâf edilmekte bulunduğundan, halbuki 3527 sayılı kânun, 150'likleri affa mazhâr kılarken, "bu şahıslar sekiz sene müddetle devlet hizmetinde kullanılamaz; bu şahıslara tekâüd maaşı bağlanamaz" hükmünü koymuş ve tevhidi içtihat karârı ile de, 150'liklerin yetimlerine tekâüd maaşı bağlanması için hiçbir kânûnî mâni olmadığı karar altına alınmış olduğundan, artık kânunda 150'liklerden bahsetmeye hiçbir lüzum kalmamıştır. Buna uyarak teklifin; Heyeti Mahsusalarca Haklarında Karar Verilmiş Olanların Emekli Haklarının Mahfuz Tutulması Hakkında Kânun şekline konulmasına ve 1. maddesinin de buna uygun olarak değişirilmesine karar verilmiştir.

Teklifin 2. maddesi, maaş tahsisinin mebdeini göstermektedir. Maddedeki vuzuhsuzluk göz önüne alınarak, vuzuh temini maksadı ile değiştirilmiştir.

Teklifin 3. maddesi *ise, teklifin yürürlüğe gireceği* zamânın mebdeini göstermektedir. Komisyonumuz buradaki "2. madde hükmü müstesnâ olmak üzere" kaydını zait görmüş ve maddeyi metinde yazılı şekilde değiştirmiştir.

Teklifin 4. maddesi komisyonumuzca aynen kabül edildikten sonra, muaddel şekli ile heyeti umümîyesi reye konulmuş ve Zeki Akçalı (Seyhan)'ın muhalefeti ile ve ekseriyetle kabül edilmiştir.

Havâlesi gereğince Bütçe Komisyonu'na tevdi buyurulmak üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

Mâliye K[omisyonu] Başkanı
Rize
İzzet Akçal

Bu Rapor Sözcüsü
Seyhan
Reşat Güçlü

Kocaeli
Lütfi Tokoğlu

Amasya
Hâmit Koray

Diyarbakır
M. Remzi Bucak

Malatya
Esat Doğan
İmzâda bulunamadı

Mardin
Abdülkadir Kalav
İmzâda bulunamadı

Samsun
Şükrü Uluçay

Konya
U. Nazif Yiğiter

Yozgat
Fuat Nizamoğlu

Zonguldak
Fahmi Açıksöz

Zonguldak
Rıfat Sivişoğlu

Seyhan
(muhalifim)
Zeki Akçalı

Bütçe Komisyonu Raporu

TBMM
Bütçe Komisyonu
Esas No: 2/298
Karar No: 92

3 Haziran 1952

Yüksek Başkanlığa

Zonguldak milletvekili Rıfat Sivişoğlu'nun, 150'liklerin yetimlerine ve Heyeti Mahsusalarca haklarında karar verilmiş olanların şahıslarına ve yetimlerine maaş tahsisi hak-

kındaki kânun teklifi, Mâliye Komisyonu Raporu ila birlikte komisyonumuza havâle olunmakla, Mâliye Bakanlığı temsilcisi de hâzır bulunduğu hâlde görüşüldü.

Gerekçeden de anlaşılacağı veçhile teklifle;

1) 150'liklerin yetimlerine maaş tahsisi,

2) Heyeti Mahsusalarca haklarında karar verilmiş olup da, 3527 sayılı Af Kânunu'nun 3. maddesi gereğince affa mazhâr olanların şahıslarına ve yetimlerine maaş tahsisinin temini istihdâf edilmektedir.

Yapılan müzâkere sonunda;

A) 150'liklerin yetimlerine maaş tahsisine kânûnî bir engel mevcut olmadığına dâir Danıştay Umûmî Heyeti'nin 12 Aralık 1947 târih ve 47/151 sayılı tevhidi içtihat karârı ile, bunu müeyyid Sayıştay Umûmî Heyeti'nin 5 Nisan 1948 târih ve 1844 sayılı karârının mevcut oluşu,

B) Haklarında Heyeti Mahsusalarca karar verilmiş olanların durumlarının ise, yine yukarıda târih ve sayıları yazılı kararlarda da açıklandığı üzere; 3527 sayılı Af Kânunu ile bunlar haklarındaki kararların ref edildiği ve bu sûretle fiillerinin affa uğradığı, af kânunlarının ise fiile mâtuf olup, cezâyı bütün hukûkî neticeleriyle ortadan kaldıracağı hususları gözönünde tutularak, teklifin kabülü ile maddelere geçilmesi muvafık görülmüştür.

Maddelerin müzâkaresinde; Mâliye Komisyonu'nun yeniden tanzim ettiği başlık aynen, birinci madde tâdilen ve ikinci madde mâhiyeti itibâriyle geçici olduğundan, aynen geçici madde olarak, yürürlük maddeleri ise madde numaraları değiştirilmek sûretiyle aynen kabûl edilmiştir.

Kamutayın onayına arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

Başkan
İstanbul
E. Adakan

Başkan V[ekili]
Burdur
F. Çelikbaş

Bu Rapor Sözcüsü
Gümüşhâne
K. Yörükoğlu

Antalya
A. Sarıoğlu

Bolu
M. Güçbilmez

Bolu
İ. Gülez

Bursa
H. Şaman

Çanakkale
E. Kalafat

Erzincan
N. Pekcan

İstanbul
A. H. Başar

İstanbul
H. Hüsman

İstanbul
S. Oran

İzmir
B. Bilgin

Kastamonu
H. Türe

Konya
M. A. Ülgen

Trabzon
S. F. Kalaycıoğlu

Van
(muhalifim)
F. Melen

Muhalefet Şerhi

Tasarının geçici maddesinin bu şekli ile tatbik kaabiliyeti yoktur. Zirâ "kayda intikâl etmiş yazılı mürâcaat" ibâresi müphemdir. Tatbikatta büyük tereddüt ve imkânsızlıklara yol açacaktır. Nereye, kime mürâcaat edildiğinin tesbiti düşünüldüğü mâlûm değildir.

Diğer taraftan buna lüzum da yoktur. Zirâ bu gibi hâllerde kânun hükmünü çok gerilere götürerek, alâkalılara beş, on senelik toptan aylık ödemek yoluna gitmek hatâlı bir iş olur.

Başka bir muamele şekli alâkalıların emsallerine yapılan muameleden de farklı olur. Zirâ onlar aldıkları paraları % 50 fazlasıyla evvelden iâde etmişlerdir. Bu paranın menfaatlerinden mahrum kalmak bahasına aylığa müstehak olmuşlardır.

Halbuki bunlar o parayı bugüne kadar nezdlerinde alıkoymuş olacaklar, onun gelir veyâ nemâsından faydalanmış bulunacaklar, aynı zamanda aylık bağlanması için gerekli olan bu şartı yerine getirmeden eski devrelere âid aylıklarını da alacaklardır ki, doğru değildir. Bu itibarla geçici maddeye muhalifim.

İstanbul milletvekili
Hâdi Hüsman

Zonguldak Milletvekili Rıfat Sivişoğlu'nun Teklifi

150'liklerin Yetimlerine ve Heyeti Mahsusalarca Haklarında Karar Verilmiş Olanların Şahıslarına ve Yetimlerine Maaş Tahsisi Hakkında Kânun

Madde 1) Lozan'da akdolunan 24 Temmuz 1923 târihli affı umumî beyannâme ve protokolünde mevzu bahis 150 kişilik listede isimleri muharrer eşhastan, 25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 numaralı [sayılı] ve 26 Mayıs 1926 târih ve 854 numaralı [sayılı] kânunların şümûlüne giren sivil, asker, muvazzaf ve ihtiyat bilumum memur, erkân, ümerâ ve zâbitânın yalnız yetimlerine ve haklarında Divânı Harbler, Âli Heyetler, Devlet Şûrâsı, Mülkiye Dâiresi ile Heyeti Mahsusalarca karar verilmiş olanlardan hayatta olanların şahıslarına ve ölenlerin yetimlerine tekâüd maaşı bağlanır.

Madde 2) Bu gibilere tekâüd maaşı ilk ve resmî mürâcaat târihinden itibâren tahsis olunur.

Madde 3) İkinci madde hükmü müstesnâ olmak üzere, bu kânun yayımı târihinde yürürlüğe girer.

Madde 4) Bu kânunu Bakanlar Kurulu yürütür.

Mâliye Komisyonu'nun Değiştirişi

Heyeti Mahsusalarca Haklarında Karar Verilmiş Olanların Emekli Haklarının Mahfuz Tutulması Hakkında Kânun

Madde 1) 3527 sayılı Af Kânunu'nun yürürlüğe girmesinden önce salâhiyettar mahkemelerin kararları ile belirli cezâlara uğramış bulunanlarla, aynı târihten evvel 25 Eylül

Tasarının TBMM'de görüşülmesi sırasında önerinin aleyhinde konuşanlar da oldu. Ancak Bütçe Komisyonu adına konuşan Gümüşhâne milletvekili Kemâl Yörükoğlu, öneri ile bir adlî hatânın giderilebileceğini belirtmekteydi. Nitekim görüşmeler sırasında, "27 sene evvel Heyeti Mahsusa Kânunu ile Bursa'da teşkil olunan Heyeti Mahsusa âzâsından [tek] sağ kalan" Erzurum milletvekili Fehmi Çobanoğlu da söz almış ve bir hakkın teslim edileceğini

---

1339 [1923] târih ve 347 ve 26 Mayıs 1926 târih ve 854 numaralı [sayılı] kânunlara göre teşekkül etmiş olan Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilmiş bulunanların (bu kararlar 24 Mayıs 1928 târih ve 1289 sayılı kânunla teşekkül eden Âli Karar Heyeti ve 26 Teşrini Evvel 1933 târihli ve 2330 sayılı *kânunun 12. maddesi mûcibince Danıştay Mülkiye Dâiresi tarafından tetkik* ve tasdik edilmiş olanlar dahi[l]) o târihe kadar devlet memuriyetinde bulunmuş olmaktan mütevellid emeklilik hakları, 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kânunu ve bu kânunla kaldırılan hükümler dâiresinde muameleye tâbi tutulur.

Ancak, 1520 sayılı kânun ile 1683 sayılı kânunun geçici 7. maddesi gereğince, emekli keseneklerini % 50 fazlasıyla ile almış bulunanlardan, bu kânun hükümlerinden istifâde etmek isteyenlerin, aldıkları bu paraları defâten geri vermeleri şarttır.

Madde 2) Bu kânun hükümlerinden istifâde edecek olanların emekli veyâ yetim aylıkları, kayda intikâl etmiş yazılı mürâcaatları târihini takip eden ay başından itibâren bağlanır.

Madde 3) Bu kânun yayımı târihinde yürürlüğe girer.

Madde 4) Bu kânunu Bakanlar Kurulu yürütür.

Bütçe Komisyonu'nun Değiştirişi

Heyeti Mahsusalarca Haklarında Karar Verilmiş Olanların
Emekli Haklarının Mahfuz Tutulması Hakkında Kânun

Madde 1) 3527 sayılı Af Kânunu'nun yürürlüğe girmesinden önce salâhiyettar mahkemelerin kararları ile belirli cezâlara uğramış bulunanlardan, 1683 târihli kânunun 53. maddesinden başka bir tedvinle emekli hakları sükût bulmuş bulunanlarla, yine aynı târihten evvel 25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 ve 26 Mayıs 1926 târih ve 854 numaralı [sayılı] kânunlara göre teşekkül etmiş olan Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilmiş bulunanların (haklarındaki bu kararlar 24 Mayıs 1928 târihi ve 1289 sayılı kânunla teşekkül eden Âli Karar Heyeti ve 26 Teşrini Evvel 1933 târihli ve 2330 sayılı kânunun 12. maddesi mûcibince Danıştay Mülkiye *Dâiresi tarafından tetkik ve tasdik edilmiş olanlar da dahil) o târihe kadar devlet* memuriyetinde bulunmuş olmaktan mütevellid emeklilik hakları, 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kânunu ve bu kânunla kaldırılan hükümler dâiresinde muameleye tâbi tutulur.

Ancak, 1520 sayılı kânun ile 1683 sayılı kânunun geçici 7. maddesi gereğince, emekli keseneklerini % 50 fazlasıyla ile almış bulunanlardan, bu kânun hükümlerinden istifâde etmek isteyenlerin, aldıkları bu paraları defâten geri vermeleri şarttır.

Madde 2) Bu kânun hükümlerinden istifâde edecek olanların emekli veyâ yetim aylıkları, kayda intikâl etmiş yazılı mürâcaatları târihini tâkip eden ay başından itibâren bağlanır.

Madde 3) Bu kânun yayımı târihinde yürürlüğe girer.

Madde 4) Bu kânun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

açıklamıştır. Komisyonlarda yasa önerisine eklenen geçici madde üzerinde konuşan (Bütçe Komisyonu üyesi olup, Komisyon raporuna muhalefet şerhi düşmüş olan) İstanbul milletvekili Hâdi Hüsman, yasa gereğince hak sâhibi kılınacak olanların emekli maaşlarını, yasanın kabûlünden sonra almaları gerektiğini öne sürmüşse de, bu öneri red edilmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 16 Haziran 1952).

Heyeti Mahsusalarca Haklarında Karar Verilmiş Olanların Emekli Haklarının Mahfuz Tutulması Hakkında Kânun gereğince, "3527 sayılı af kânununun yürürlüğe girmesinden önce selâhiyettar olan mahkemelerin kararları ile belirli cezâlara uğramış bulunanlardan 1683 sayılı kânunun 53. maddesinden başka bir tedvinle emekli hakları sükût etmiş bulunanlarla, yine aynı târihten evvel 25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 ve 26 Mayıs 1926 târih ve 854 numaralı kânunlara göre teşekkül etmiş olan Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilmiş bulunanların (haklarındaki bu kararlar, 24 Mayıs 1928 târih ve 1289 sayılı kânunla teşekkül eden Âli Karar Heyeti ve 26 Teşrini evvel [Ekim] 1933 târihli ve 2330 sayılı kânunun 12. maddesi mûcibince Danıştay Mülkiye Dâiresi tarafından tetkik ve tasdik edilmiş olanlar da dâhil) o târihe kadar devlet memuriyetinde bulunmuş olmaktan mütevellit emeklilik hakları, 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kânunu ve bu kânunla kaldırılan hükümler dâiresinde muameleye tâbi" tutuldu. "Ancak 1520 sayılı kânun* ile 1683 sayılı kânunun geçi-

(*) Kânun No: 1520, (Resmi Gazete: 10 Haziran 1929 ve Sayı: 1212)

Devletle Alâkaları Kat Edilen Bilumum Askerî ve Mülkî Memurlarla Zâbitan ve Eytam ve Erâmiline Tekâüd Âidatlarının İâdesine Dâir Kânun

Birinci Madde: 23 Nisan 1336 [1920] târihinden itibâren salâhiyetdar olan mahkemeler veyâ heyet kararları ile müebbeden memuriyetten mahkûmiyet ve hukûku medeniyeden ıskât ve tard ve nisbeti askeriye kat'ı cezâlarına uğrayan veyâ ağır cezâya mahkûm olan, idâm edilen veyâ hükûmet veyâ [Türkiye] Büyük Millet Meclisi karârı ile tâbiyetten ıskât *ile millî hudut hâricine* çıkarılan bilumum askerî ve mülkî devlet memurları ile ordu ve jandarma mensuplarının ve mütekâidlerinin maaşlarından kesilmiş olanın tekâüd âidâtı yekûnu yüzde elli ilâvesi ile aşağıdaki fıkralarda yazılı olduğu veçhile iki taksitte verilerek, Hazine ile ilişikleri kesilir:

A) Millî hudut hâricine çıkarılmış olanların, işbu kânunun neşri târihinde memleketimizde ve tâbiyetimizde bulunan maaşa müstahak âilelerine,

B) Diğerlerinden bu kânunun neşri târihinde hayatta olanların kendilerine,

C) İdâm edilenlerle vefat etmiş olanların maaşa müstahak *âilelerine* (bunlardan evvelce vefat dolayısıyla maaş tahsis edilmiş olanlar da işbu hükme tâbidir).

ci 7. maddesi gereğince emekli keseneklerini % 50 fazlasıyla almış bulunanlardan, bu kânun hükümlerinden istifâde etmek isteyenlerin aldıkları paraları defâten geri vermeleri" şarttı. Yasanın geçici maddesine göre ise, "bu kânun hükmünden istifâde edecek olanların emekli veyâ yetim aylıkları kayda intikâl etmiş yazılı mürâcaatları târihini tâkip eden ay başından itibâren bağlanacaktı (S. Sayısı: 205, *TBMM Tutanak Dergisi*, 16 Haziran 1952).

Yasa önerisi 16 Haziran 1952'de TBMM'de kabûl edildi; önerinin Meclis'teki ikinci görüşmesi ise 21 Kasım'da yapıldı (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Toplantı: 3, Oturum: 1, Cild: 17, 7. Birleşim16 Haziran 1952) ve yasa önerisi 5989 sayı ile yasalaştı (yasanın yürürlüğe giriş târihi: 28 Kasım 1952; *Resmî Gazete*, Sayı: 8269, 28 Kasım 1952).

Yirmi yılı (kimileri için otuz yılı) aşkın bir süre sonra gelen emeklilik hakkından pek az kişinin (yine herhâlde pek az bir süre için) yararlanabildiğini tahmin etmek güç olmasa gerekir.

Belirtmek istediğim son nokta; Heyeti Mahsusalar konusunda anılarda pek az bilgiye rastlanmakta olduğudur. Benim şimdiye kadar görebildiğim, Heyeti Mahsusalar ve çalışma yöntemleri konusundaki en geniş açıklamalar, Bezmi Nusret Kaygusuz'un anılarındadır* (bkz. Cemil Koçak, "Bezmi Nusret Kaygusuz'un Hâtırâları", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 13, Ocak 1985, s. 68-71).

İkinci Madde: Bu kânun mûcibince müstahaklarına tesviye edilecek mebâliğ Mâliye bütçesinin reddiyat faslından mahsup olunur.

Üçüncü madde: Mülkî ve askerî tekâüd kânunlarının ve Askerî Cezâ Kânunu'nun işbu kânuna muhalif olan ahkâmı mülgâdır.

Dördüncü Madde: Bu kânun neşri târihinden mûteberdir.

Beşinci Madde: Bu kânunun hükümlerini icrâya Mâliye Vekili memurdur.

(TBMM Kânunlar Mecmuâsı, Devre: 3, İçtimâ: 2, Cild: 7, 1929, s. 957)

(3. Devrenin 1 Teşrini Sânî 1928'den 3 Haziran 1929 târihine kadar süren ikinci içtimâı zarfında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabûl olunan 177 kânun ile 10 tefsir ve 81 karârı muhtevî olup, münhasıran [Türkiye] Büyük Millet Meclisi âzâyı kiramına mahsus olmak üzere tâb edilmiştir)

(*) Bezmi Nusret Kaygusuz'un Heyeti Mahsusalar ile ilgili anıları, Cemil Topuzlu'nunkiyle birlikte, Dördüncü Bölümde sunulmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

"Heyeti Mahsusa'dan Geçen Bahriyeliler ve (Vahdettin'in Yâveri) Yüzbaşı Fahri Efendi"

FAHRİ ÇOKER

"Heyeti Mahsusalar"lar hakkında yasal düzenlemelerin yanında elimizde üç kaynak mevcut... Biri Besmi Nusret Kaygusuz'un 1955'de yayınlanan anıları,[1] diğeri Sayın Mete Tunçay'ın araştırması,[2] üçüncüsü de Sayın Cemil Koçak'ın "Bir Soru, Bir Yanıt ve Öykünün Sonu" başlıklı yazısı.[3] Sayın Koçak, yazısının son paragrafında, Heyeti Mahsusalar konusunda anılarda pek az bilgiye rastlanmakta olduğunu belirtir. Aslında bütün bu araştırmalar daha çok askerler dışındaki devlet memurlarına ilişkin olduğu için, biz bu yazımızda, Deniz Kuvvetleri Arşivi'nin İstiklâl Savaşı'nda Bahriye ve Bahriyelilere ilişkin dosyalarında yaptığımız bir incelemede rastladığımız ve şimdiye kadar açıklanmamış bâzı konuları dile getirmeye çalışacağız.

Kurtuluş Savaşı'na herhangi bir süretle katılmayan subay, askerî memur ve diğer ordu mensupları için yapılacak işlemler hakkında zaferden sonra özel bir kânun[4] çıkarılmış ve bu işlemlerin

---

1 Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşyayak Matbaası, İzmir, 1955. [Kitabın tanıtım yazısı için bkz.] (Kitâbiyat: Tanıtım Yazısı, **Târih ve Toplum**, Ocak 1985).

2 Mete Tunçay, "Heyeti Mahsusalar (1923-1938): Cumhuriyete Geçişte Asker ve Sivil Bürokratların Ayıklanması", (**Armağan: Kânunu Esâsî'nin 100 Yılı**, Siyâsal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978).

3 Cemil Koçak, "Heyeti Mahsusalar: Bir Soru, Bir Yanıt ve Öykünün Sonu", **Târih ve Toplum**, Nisan 1988.

4 "Mücâdelei Milliyeye İştirâk Etmeyen ve Hudûdu Millî Hâricinde Kalan Erkân, Ümera ve Zâbi-

özel bir idârî yargı yeri olarak "Heyeti Mahsusa" tarafından belirleneceği saptanmıştır.

25 Eylül 1923'de kabûl edilen bu kânunda iki hâl öngörülmektedir: Bunlardan birincisi, kânunda sözü geçenlerin herhangi bir sûretle ulusal harekete karşı bir teşkilât içinde olmaları veyâ kişisel olarak karşıt çalışmaları, diğeri ise, ulusal orduya resmen çağrıldıkları hâlde, bu çağrıya uymamış olmalarıdır. Bu eylemler, Heyeti Mahsusa tarafından saptandığı takdirde, birinci hâlde ilgilinin bir daha devlet hizmetinde çalıştırılmamak üzere askerlikle ilişiğinin kesilmesine karar verilecek, ikinci hâlde ise, sâdece askerlikle ilişiğinin kesilmesiyle yetinilecektir.

Bu kânun gereğince kurulan Askerî Heyeti Mahsusa Bursa'da Albay Ahmet Derviş –sonra Ahmet Şefik, Osman– Bey'in başkanlığında çeşitli sınıflardan ayrılan 10 subay üye[5] ile hemen çalışmalarına başlamış, heyetin emrinde yine bir Albayın başkanlığında olarak bir "İnceleme ve Soruşturma Kurulu" kurulmuştur.

Heyetin Deniz Kuvvetleri personeline ilişkin çalışmalarına geçmeden önce Kurtuluş Savaşı'ndaki deniz teşkilâtı hakkında kısa bir bilgi sunulması yerinde olacaktır.

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanmasından sonra millî hükûmetin egemen olduğu bölgelerdeki deniz teşkilâtı, 10 Temmuz 1920'de Millî Müdâfaa Vekâleti'nde kurulan "Umuru Bahriye Şûbesi Müdürlüğü"ne bağlanmıştır. Bu sırada Sinop limanında Preveze ve Trabzon'da Aydınreis gambotundan başka millî hükûmet elinde bir gemi mevcut değildir. Sonradan bu mevcüda 4 nolu Rüsümat motoru, Gazal römorkörü, Mebruke motoru, elkonulan ve Şâhin adı verilen vapur eklenmiş ve bu küçük kadro millî hükûmet taşıt filosunun çekirdeğini teşkil etmiştir. Ayrıca Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de liman başkanlıkları, Amasra ve İzmit Bahriye Komutanlıkları, Trabzon ve Ereğli Deniz Ulaştırma Komutanlıkları da, Umuru Bahriye Müdürlüğü emrinde olarak görevlerini sürdürmüşlerdir.

---

tan ve Memurin ve Mensûbini Askeriye Hakkında Yapılacak Muameleyi ve Cidâli Milliye İştirâk Edenlerin Tekâüd Müddetlerinin Süreti Hesâbını Nâtık Kânun", 347, 25 Eylül 1339 [1923], **Resmî Gazete**: 28, 2 Ekim 1339 [1923], 3. Tertip **Düstur**, Cild: 5, s. 137.

5 Heyeti Mahsusa'nın diğer üyeleri Albay Ahmet Şevki (İnceleme ve Soruşturma Komisyonu Başkanı) (sonra Albay Osman), Yarbay Hâlit (sonra Yarbay Besim), Top[çu] Yarbay Mehmet, T[a]b[i]b Binbaşı Çobanoğlu Fehmi, D[eni]z K[ı]d[emli] Yüzbaşı Ferit (sonra Ahmet Necip), P[iyâde] Yüzbaşı Hâfız Hüsnü, Üstteğmen Tevfik, Ârif, Sabri ve Yaşar'dır.

Bu kadroya personel ve materyal sağlanması için İstanbul'da teşkil edilen gizli "Muaveneti Bahriye Grubu"[6] 1921 yılı başında çalışmalarına başlamış, özellikle Rusya'nın Novorosiski, Tuapse ve Batum limanlarından Trabzon ve diğer limanlarımıza yapılan malzeme nakliyatının artması, teşkilâtın daha da genişletilmesini gerektirmiştir. Bu teşkilâtın personeli, ya Umuru Bahriye Müdürlüğü tarafından doğruca kişilere ya da gruba yapılan istek veyâ grubun uygun gördüğü kişilerle anlaşıp, müdürlüğün onayı alınarak sağlanmıştır. Bu şekilde 1920 Temmuzunda önce görevli olanlar dışında çeşitli sınıflardan 150 kadar subay gizli yollardan Anadolu'ya geçirilmiş ve tüm personel mevcûdu 231 olmuştur.

Erkânı Harbiyei Umûmiye Vekâleti (Genelkurmay Başkanlığı), Millî Müdâfaa Vekâleti'ne gönderdiği 12 Haziran 1921 târih ve 5117 sayılı yazısıyla, millî hükûmetin deniz kuvvetleri önemli bir kadroya sâhip olmadığı, aslında şimdiye kadar gerek liman başkanlıkları ve gerekse mevcut gemilere yetecek kadar deniz subayı getirtilmiş olduğundan buna son verilmesi ve İstanbul'daki Muaveneti Bahriye Heyeti'nin bütün çalışmasını ihtiyaç duyulan silâh, araç ve gereç sevkine vermesini istemiştir.

Bu durumda istekli olmasına rağmen birçok deniz subayı Millî Mücâdele'ye katılmaktan mahrum kalmış, bu da Heyeti Mahsusa'nın göreve başlamasından sonra bir ihbar furyasına neden olmuştur. İhbarların açığa vurulmayan bir nedeni de, Anadolu'ya geçenlerin daha çok ast rütbelerde olmaları, halbuki 1924 bütçesi ile oluşan Bahriye kadrosunda üst düzeydeki makam ve memuriyetlere Millî Mücâdele'ye katılmayanlara yer verilmiş bulunmasıdır. Bu konuda tipik bir örnek, 1938'de Tuğamiral rütbesinden emekliye ayrılan Binbaşı Fahri (Engin) Bey'in[7] başına gelenlerdir.

---

6 Muaveneti Bahriye Grubu D[eni]z Yarbay (sonra Albay) Nazmi Hüseyin, Binbaşı Haydar Abdullah, Binbaşı Mahmut Selâhattin, K[ı]d[emli] Yüzbaşı Mehmet Örfi, Mehmet Zeki, Yüzbaşı Şemsettin İsmâil, Zekeriyâ Şâkir ve Emrullah Ömer'den kurulu olarak Kurtuluş Savaşı'na silâh, cephâne, araç ve gereç teminindebüyükkatkısı olmuştur.

7 Amiral Fahri Engin, 1888'de İstanbul'da doğdu. 1908'de Bahriye Mektebi'nden G[ü]v[erte] Mühendis rütbesiyle mezun oldu. Eğitim ve öğrenimini Portsmouth Deniz Okulu ve İngiliz donanmasında tamamladı. Balkan Savaşı'na Rauf [Orbay] Bey'in komutanı olduğu Hamidiye gemisinin Akdeniz'deki korsan harekâtına Yüzbaşı rütbesiyle seyir subayı olarak katıldı. Rauf [Orbay] Bey'in İngiltere'de inşâ edilmekte olan Sultan Osman dretnotuna komutan atandığı sırada yine onun seyir subayı oldu. I. Dünyâ Savaşı'nda Barbaros, Turgut Reis zırhlıları ve Alman donanmasında görev yaptı. 1918-1922 arası Pâdişah Yâverliği'nde bulundu. Zaferden

I. Dünyâ Savaşı'nın kaybedilmesiyle mütâreke arayışları içinde Ahmet İzzet Paşa Sadrâzam olmuş ve Bahriye Nezâreti Kurmay Başkanı D[eni]z Albay Rauf (Orbay) Bey de Bahriye Nâzırlığı'na getirilmiştir. Rauf [Orbay] Bey kendisinden boşalan Kurmay Başkanlığı'na Pâdişah D[eni]z Yâveri Yarbay Ali Rızâ Beyi getirince, açılan Pâdişah Yâverliği'ne de uzun süre emrinde çalışan ve takdir ettiği bir subay olan Hamidiye gemisi II. Komutanı Yüzbaşı M. Fahri (Engin) Efendi'yi atamıştır. Bu dönemde Başyâver de Kurmay Albay Nâci (Eldeniz) Bey'dir.

Yüzbaşı Fahri, Yâverliğin rutin hizmeti yanında Pâdişah çocuklarına İngilizce dersi vermekte, zaman zaman Pâdişah Vahdettin'in irâdesiyle İngilizce gazetelerden tercüme ve gerektiğinde kendisine tercümanlık yapmaktadır. Ancak Sarayın durumu hiç de içacıcı değildir. Bir süre sonra Rauf [Orbay] Bey'e bir mektup yazarak, bu görevden alınmasını ricâ eder. Fakat Rauf [Orbay] Bey, görevde devâmında yarar olduğunu bildirir. Yüzbaşı Fahri, 13 Kasım 1922 günü Harbiye'deki İşgâl Kuvvetleri Komutanlığı'na çağrılır. Başmâbeyinci Yâver Paşa gitmesini söyler. Karargâhta General Harington kendisini kabûl eder ve "Vaziyet Türkiye'de gittikçe fenâ bir şekil alıyor. Pâdişah arzu ederse kendisini Malaya harb gemisi ile Malta'ya nakledebiliriz. Durum düzelince memleketine dönebilir." der.

Yüzbaşı Fahri, Saraya dönünce Harington'un söylediklerini Vahdettin'e nakletmekle berâber, durumu hemen bir yakını vâsıtasıyla millî hükûmetin İstanbul'daki temsilcisi Refet [Bele] Paşa'ya bildirir ve konunun Başbakan Rauf [Orbay] Bey'e intikâl etirilmesini ricâ eder. Refet [Bele] Paşa'nın Kurmay Başkanı Albay Abdurrahman (sonra Orgeneral A. N. Gürman) Bey Saraya gele-

---

sonra Donanma K[omutanlığı] Kurmayında görev aldı. 347 sayılı kânuna göre Heyeti Mahsusa'ca 3 Aralık 1923'de açığa alındı. 6 Ocak 1925'de aklandıktan sonra sırasıyla Genelkurmay'da, Peykişevket gemisi K[omutanlığı], Filotilla Komodoru, Yavuz gemisi K[omutanlığı'nda], Donanma K[omutan] V[ekilliği'nde] görevlendirildi. Yeni açılan Deniz Harb Akademisi'nin ilk komutanı oldu. Harb Filosu K[omutanı] iken 1936'da Tuğamiralliğe yükseltildi. 1937'de Marmara Üssübahri ve Kocaeli M[ü]st[ahkem] M[e]v[ki] K[omutan]lığı'na getirildi. 23 Ağustos 1938'de emekliye ayrıldı. 1938'deki ara seçimde Samsun'dan [milletvekili] seçildi. VI. ve VII. dönemlerde parlamentodaki görevini sürdürdü. Bu arada 13 Ekim 1941'de Ulaştırma Bakanı [Münâkâlât Vekili] oldu. 19 Mart 1943'de isteği ile Bakanlıktan çekildi. Milletvekilliğinden ayrıldıktan sonra Türkiye Emlâk Kredi Bankası Yönetim Kurulu üyeliği ve başkanlığı yaptı. 6 Kasım 1970'de öldü.

rek herşeyi teslim alır, Yâverlere de kordonlarını çıkararak yeni bir emre kadar izinli olduklarını bildirir.[8]

Yüzbaşı Fahri, 1 Ağustos 1923'de Binbaşılığa yükseltilmiş ve 14 Ağustos'ta İstanbul Komutanlığı'na atanan Selahaddin Âdil Paşa'nın refâkatinde, İşgâl Kuvvetleri Komutanlığı ile ilişkiyi sağlamak üzere İrtibat Subayı olarak atanmıştır. İşgâl Kuvvetleri'nin İstanbul'dan ayrılmasından sonra daha üst makamlara aday bulunması ihbar mekanizmasını harekete geçirmiştir.

Binbaşı Fahri Bey, Heyeti Mahsusa tarafından 3 Aralık 1923'de açığa alınmış ve hakkında yapılan inceleme ve soruşturma sonunda, heyetin 14 Nisan 1340 (1924) târih ve 1241 sayılı karârı ile, bir daha devlet hizmetinde kullanılmamak üzere askerlikle ilişiğinin kesilmesine oybirliğiyle karar verilmiştir.

Karar aynen şöyledir:

> "Balâda künyesi muharrer Mehmet Fahri Efendi'nin Mondros Mütârekesi bidâyetinden itibâren Vahdettin'in târihi firârına kadar Yâverliğini kabûl ederek hizmet ettiği merbut evrakta muharrer itirâfıyla sâbit olmaktadır. Vahdettin'in âmâli milliye aleyhine teşkil ettiği Ferid ve hempaları kabinesiyle hükûmeti millîyenin biaman düşmanı olduğunu bilfiil göstermiş ve işgâl kuvvetleriyle âmâli milliyemizi imhâ maksadı ile de teşriki mesâî etmiştir. Böyle bir adamın âmâl ve harekâtı mel'anetkârânesini bile bile Yâverliğini kabûl ve ona hizmet etmek ve Kuvâyi İşgaliye Komutanı General Harington ile Vahdettin'in mükâlemâtında tercümanlık etmek sûretiyle, bu mel'ûnun muttâli olduğu âmâlinden millî hükûmeti haberdâr ederek hizmette bulunmamak, âmâli millîyeye muhalefetten başka bir şey değildir. Binâenaleyh harekâtı vâkıâsı, 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesinde mündemiç (herhangi bir sûretle harekâtı millîye aleyhindeki teşkilâta dâhil) fıkrasına tevâfuk etmekle, bir daha hidemâtı devlette istihdam kılınmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ına müttefikan karar verildi."

Binbaşı Fahri Bey, bu karâra 25 Haziran 1340 (1924) târihli dilekçesiyle itirâz etmiş ve kendisini Yâverliğe atayan o târihteki Bahriye Nâzırı Rauf [Orbay] Bey ile aynı târihlerde Başyâver olan Nâci Paşa'nın tanık olarak dinlenmesini istemiştir.

---

8 E[emekli] Amiral: Fahri Engin, "Vahdettin'in Kaçışı ve Sonrası", **Yakın Târihimiz**, Cild: 3, s. 385.

Rauf [Orbay] Bey, Heyeti Mahsusa İnceleme ve Soruşturma Kurulu'nca kendisine yazılan mektuba karşılık verdiği 26 Kasım 1924 târihli cevapta, "Fahri Beyi İngiltere'de ikmâli tahsil ile yurda dönüşte Çanakkale'de bulunan tâlim gemisine muallim tâyin edildiği zaman tanıdığını, bilâhare kumandanı olduğu Hamidiye gemisine seyir zâbiti verildiğini, gerek hazerde ve gerekse Balkan seferinin imtidâdınca metâneti ahlâkiyesine, vatan ve millete karşı olan muhabbet ve merbutiyetine, seciyesindeki dürüstî ve istikrâra, en çetin, müşkül ve ümitsiz zamanlarda şâhit olduğunu, mesleğinde yüksek ihtisas ve mâlûmat sâhibi bulunduğunu" belirterek, Pâdişah Yâverliği'ne neden ve nasıl atandığını anlatmış, kendisinin her vesile ile bu görevden alınmasını istediğini, fakat her seferinde aynı salâbet ve metânetle görevini sürdürmesi ve elinden geldiği kadar fenâlıklara mâni olmasını tavsiye ettiğini, Refet [Bele] Paşa'nın İstanbul'da göreve başlamasından sonra da aynı şekilde mürâcaatları olduğunu Refet [Bele] Paşa'dan öğrendiğini beyân ve netice olarak, "Fahri Bey'in câsusluk ve hafiyelik ve hıyânetten uzak bir şahsiyet olduğunu, velev hükümdar mevkiinde bulunan bir zâta yaranmak için vatan ve millet aleyhine hareket ve âlet olması gayrımümkün derecede dürüst ahlâka sâhip bulunduğunu, vatan uğrunda hayâtını fedâdan çekinmez olduğunu, harpte ateş altında müşahade ettiğini" bildirmiştir.

O sırada 5. Kolordu Komutanı olan eski Seryâver Nâci Paşa da, 8 Aralık 1924 târihli cevâbında, "Fahri Bey'in Yâverlikte devâmını filhakika kendisinden ricâ ettiğini, aslında Saraydaki hizmetinden pek memnun olmayıp, bâzen istifâ arzusunu beyân ettiğini, lâkin Yâveran arasında kendisinden başka iyi İngilizce bilen olmadığından istifâsını tensip etmediğini, Yâverlerin zâtı hükümdârı ile münâsebet ve mahremiyetleri kat'iyen mevcut olmadığını, Mart 1336 [1920]'da Saraydan bâzılarının tebdilinde kalan Yâverlerin kâffesi 'biz de istifâ edelim' dediklerini, zâlim hâricî politika oyunlarının cereyânı esnâsında makâmı Saltanatın Yâveran muhitinin olsun mevcut ellerden gayrisine geçmemesi, milletin ve o makâmın nef'ine daha muvafık gördüğünden istifâ etmemelerini ricâ ettiğini, İstanbul'da ve makâmı Saltanat kurbünde (yakınında) hamiyetli ve lâyık insanlar bulunması fikrinde olduğunu" beyan ile, "bu memleketin muhakkak hayırlı evlâdından ve hamiye-

ti sahiha eshâbından olan bu değerli zâbit hakkında heyeti muhteremenin şefkât ve sıyânetini istidâ ederim." demiştir.

Heyeti Mahsusa, itiraz üzerine yeniden yaptığı inceleme ve soruşturma sonunda verdiği 6 Ocak 1925 târihli ve 1241 sayılı kararda, "Mehmet Fahri Efendi'nin hakında heyetimizce icrâ edilen tahkikat neticesinde, Mondros Mütârekesi bidâyetinden itibâren Vahdettin'in hâli firârına kadar Yâverlik hizmetinde bulunduğu anlaşılmış ve bu vazifede bulunduğu zaman zarfında harekâtı milliye aleyhinde bir fiili tebeyyün etmemiştir. 5. Kolordu Kumandanı Nâci Paşa ve mebus Rauf [Orbay] Bey'in mumaileyh hakkındaki hüsnü şahadetlerini mübeyyin evrak merbuttur. Anadolu'ya da dâvet edilmediği bitetkik anlaşılmıştır. 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun 1. ve 2. maddeleri mûcibince tecziyesini müstelzem ahvâli olmadığına ekseriyetle karar verildi." denilmektedir. Karâra Kurul Başkanı Albay Şefik ile Ahmet Necip muhalif kalmışlardır.

Heyeti Mahsusa'nın katı uygulamasına mâruz kalan 118 deniz subayından, *Vakit* gazetesinde, "Millî Mücâdeleye İştirâk Etmeyen Bahriyeliler" başlığı ile yayımlanan bir yazıdaki[9] bâzı açıklamalar vesilesiyle, biz sâdece Kemâlreis gambotu personeli ile Yarbay Nâil, Yarbay Fuat, Albay Muzaffer ve Albay Ali Rızâ'nın durumlarına değinmekle yetineceğiz:

1) Heyeti Mahsusa'nın sonuca bağlanması iki yılı alan önemli bir karârı Kemâlreis gambotu personeli hakkında olanıdır. İddiâya göre, İstanbul Hükümeti tarafından Karadeniz'e gönderilen ve Kefken adası civârında ulusal kuvvetler emrindeki İpsiz Recep çetesinin Kandıra harekâtına engel olmak için bu kuvvetleri topa tutan geminin bu hareketini Heyeti Mahsusa ulusal kuvvetler aleyhine kuvvetli bir tecâvüz olarak görmüş, 7 subayın bir daha devlet hizmetinde kullanılmamak üzere askerlikle ilişiğinin kesilmesine karar vermiştir. İtiraz üzerine yapılan inceleme ve soruşturma sonunda ise, aksine "Mekâsıtı milliyeye aleyhtar olmayıp âmâli milliye lehinde hizmetleri sebkettiği anlaşılan" G[ü]v[erte] K[ı]d[emli] Y[ü]zb[aşı] Hüseyin Sedat, Ahmet Vehbi, M[a]k[ina] B[i]nb[aşı] Osman Gâlip, M[a]k[ina] Y[ü]zb[aşı] Mustafa Bekir,

9 **Vakit gazetesi, Sayı: 2326, 18 Haziran 1340 (1924).**

Hasan Hüsnü ve G[ü]v[erte] Üst[e]ğm[en] Mehmet Hayrettin haklarındaki evvelki karârın iptâli ile rütbelerinin geri verilmesi hakkındaki Bakanlar Kurulu kararları, 2 Mart 1925, 27 Şubat 1926 ve 14 Mart 1926'da yüksek tasdikten geçmiştir.[10]

2) *Vakit* gazetesindeki haberde adı geçenlerden Yarbay Nâil Bey, sınıfının birincisi, öğrenim ve eğitimini İngiltere'de tamamlamış, birkaç yabancı dil bilir kıymetli bir subay olup, Kuvâyi İnzibâtiye'nin özel kurmay heyetinde çalıştığı iddiâ ve ihbar edilmiştir. Kendisi Heyeti Mahsusa'nın göreve başladığı dönemde, 16 Ekim 1923'de kurul üyeliğine atanmış iken, bu iddiâ üzerine, atanışından oniki gün sonra görevinden alınarak hakkında soruşturma açılmış, yapılan inceleme ve soruşturmada ihbârın asılsız olduğu anlaşılmıştır. Ancak Nâil Bey, diğer üstsubaylar arasında 15 Nisan 1925'de emekliye ayrılmıştır.

3) Gazetede yine bu amaçla hakkında inceleme yapıldığı belirtilen Yarbay Fuat Bey'in[11] –Türkiye'de futbol oynayan ilk Türklerden– İngiliz Muhibler Cemiyeti'ne dâhil olarak İngiliz emellerine hizmet ettiği iddiâ edilmiş, yapılan soruşturmada, "bu iddiâ ve ihbar teeyyüt etmediği, ancak mücâdelei milliye esnâsında İstanbul Polis Müdürü olan hemşirezâdesi Nürettin Bey'den devren aldığı bakkal dükkânında işgâl orduları efrat ve zâbitânına müskirat satmak süretiyle menâfii hasisesini menâfii memlekete tercihan şerefi askeriyi mühil, vazifeyi hâliye ve rütbei hazırasıyla gayri mütenâsip bir tarzda harekâtından başka bir ahvâli olmadığına ve Anadolu'ya da dâvet edilmediği cihetle, 347 sayılı kânunun 1. ve 2. maddelerine temâs eder ahvâli bulunmadığına", Heyeti Mahsusa'nın 24 Nisan 1924 târih ve 827 sayılı mazbatasıyla karar verilmiştir. Açıkta olan Yarbay Fuat Bey, bu karar üzerine, 17 Haziran 1924'de Akdeniz Bahriye Komutanlığı'na atanmış, ancak 14 Aralık'ta emekliye ayrılmıştır. Fuat Bey'in mütâreke sırasında çoluk çocuğunun geçimini sağlayabilmek için bakkallık yapması, aslında İstanbul Hükümeti'nden aylık alamayan, Anadolu'ya geçemeyen birçok subayın kara yazgısıdır.

4) Albay Muzaffer Âdil'in Genel Müdürü olduğu Seyrisefâin İdâresi'ne (Denizyoları İşletmesi) bağlı Alemdar römorkörünün

10 **Donanma Emirnâmeleri**, Sayı: 27 ve 52, 15 Mart ve 1 Nisan 1341 (1925).

11 **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, (*Kayacan Fuat Hüsnü*) maddesi, Cild: 7, s. 102.

Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'dan gizlice Karadeniz'e çıkarak millî kuvvetlere katılmasına engel bâzı hareketleri olduğu hakkındaki ihbar üzerine, yapılan inceleme sonunda, ulusal kuvvetler aleyhinde çalıştığı kabûl ve bir daha devlet hizmetinde kullanılmamak üzere askerlikle ilişiğinin kesilmesine karar verilmiştir.

Vakit gazetesinde, Muzaffer Bey'in Alemdar'ın İstanbul'a getirilmesi için yapılan müsâdemeden sorumlu tutulduğunun belirtilmesi ise düpedüz bir iftirâ olup, silâhlı çatışma ulusal kuvvetlere katılmaya kararlı römorkör personeli ile römorkörü yakalayan ve İstanbul'a geri götürmek isteyen C-27 Fransız motorgambotundan gemiye getirilen müfreze arasındadır ve bu olay şanlı bir târih sayfasıdır.[12]

İtiraz üzerine yapılan soruşturmada, Albay Muzaffer'in ulusal hareket aleyhinde bir kasıt ve ihâneti bulunmadığı anlaşılmakla, 26 Temmuz 1925 târih ve 1239 sayılı mazbata ile önceki karar kaldırılmıştır. Ancak Albay, diğer 13 üstsubay ile birlikte daha önce 15 Nisan 1925'de emekliye ayrılmış bulunmaktaydı.

5) *Vakit* gazetesinde aynı şekilde suçlamaya hedef olan deniz subaylarından biri de, II. dönemde Kastamonu seçilen, Rauf [Orbay] Bey'den sonraki deniz kurmay başkanı Albay Rızâ Bey'dir. Gazete, aldığı habere göre, bu subayın Millî Mücâdele'ye katılmak üzere Ankara'ya çağrıldığını, fakat gitmediğini yazmaktadır.

Ali Rızâ Bey, gazeteye gönderdiği ve 21 Haziran târihli sayısında yayımlanan açık mektubunda,[13] yayın üzerine Millî Müdâfaa Vekili'nden bu konudaki soruşturmanın yasama dokunulmazlığı nedeniyle geri bırakılmamasını, gerekirse dokunulmazlığının kaldırılmasına istediğini, harekât ve ef'âli hakkında her zaman, her yerde hesap vermeye amâde olduğunu, 1. Ferid Paşa Kabinesi'nin Bahriye Nâzırlığı'nı yapan Avni Paşa zamânında kurmay başkanlığından istifâ ettiğini ve Ferid Paşa kabineleri iktidarda bulundukça önerilen diğer görevleri kabûl etmediğini, Ankara'dan ne resmî ve ne de özel bir dâvet almadığını, 1921 yılı başında tekrar kurmay başkanlığına atanmasından kaldırılmasına kadar geçen süre içinde harekâtı milliyenin başarısı için hizmetlerinin erbâbınca bilindiğini beyân etmiştir. Ali Rızâ Bey, 29 Ocak 1935 târihindeki

12 D[eni]z Kurmay Albay Mithat Işın, **İstiklâl Harbi Deniz Cephesi**, D[eni]z Basımevi, 1946.

13 **Vakit** gazetesi, Sayı: 2329, 21 Haziran 1340 (1924).

ölümüne kadar II., III. ve IV. dönemlerde parlamentodaki görevini sürdürmüştür.

Heyeti Mahsusa'nın ilginç bir uygulaması da, 31 Ağustos 1928'de vefât eden Em[e]k[li] Müh[endis] Koramiral Ahmet Besim Paşa hakkındadır. İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne dâhil olduğu ihbârı üzerine hemen emekli aylığının kesilmesine karar verilmiş, itirâzı üzerine yapılan incelemede ihbârın doğru olmadığı anlışılarak aylığı yeniden bağlanmıştır. Halbuki Sayın Mete Tunçay'ın kitabından[14] öğreniyoruz ki, T[ârık] Z[afer] Tunaya'nın *Türkiye'de Siyâsî Partiler (1859-1952)* kitabının 435. sayfasında belirttiğine göre, Ahmet Besim Paşa, "İngiliz Muhibler Cemiyeti'nin (Friends of England Association) kayıtlı üyeleri arasındadır."

Belirttiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere, Heyeti Mahsusa, o günkü koşullar içinde acele ile aldığı katı kararlarına yapılan itirazları hak ve adâlet kurallarına uygun olarak incelemiş ve genellikle eski karârından dönmekten çekinmemiştir. İncelediğimiz 118 dosya arasında aksi bir işleme rastlamadık. Ancak haklarında inceleme ve soruşturma açılanlar, açığa alındığı için, aklanıncaya kadar geçen süre onları perişân etmeye yetmiştir.

14 Mete Tunçay, "İngiliz İşçi Partisinde Bir Osmanlı Amirali", **Bilinecegi Bilmek**, Alan Yayıncılık, s. 166-197.

[Son olarak şunu eklemek isterim: Heyeti Mahsusalar ile ilgili olarak elimizde Bezmi Nusret Kaygusuz'un yazdıklarının dışında bir de Cemil Topuzlu'nun anıları bulunmaktadır. Bu nedenle (en azından Mülkî) Heyeti Mahsusalar konusunda önce bu kaynaklara/Kaygusuz'a ve Topuzlu'ya kulak vermek yararlı olacaktır.]

"Bir Roman Gibi"

BEZMİ NUSRET KAYGUSUZ

17 Şubat [1]341 [1925]'de âşâr vergisi kaldırıldı. (...) Bunun benim şahsıma dokunacağı muhakkaktı. Nitekim 6 Mart [1]341 [1925]'de memuriyetime tabiatiyle lüzum kalmadığı için vazifeden ayrıldım. Tekrar Dâhiliye [Vekâleti]'ne geçmek hevesine düştüm. Öyle ya, herkes bir kolayını bulup yüksek mevkilere atladığı, İstanbul Hükûmeti'ne candan hizmet edenler, Yunan idâresi altında vazife görenler birer kahraman kesildiği hâlde, benim ne kabahatim vardı da, bu kadar çekiniyordum. 25 Mart [1]341 [1925]'de Dâhiliye Vekâleti'ne bir istidâ takdim ettim. Başımdan geçenleri anlatarak, uzak ve yakın herhangi bir kazâya tâyinimi istedim. Aynı zamanda bir mektupla da işimin tâkibini Giresun mebusu aziz arkadaşım Hakkı Târık [Us] Bey'den ricâ ettim. Hakkı Târık [Us] kısa bir telgrafla, Vilâyetten mâlûmat arandığını bildirdi. İzmir Vâliliği'ni günaşırı yoklamaya başladım. Fakat nâfile yoruluyordum. İzmir'e hiçbir şey yazılmamış...

Sonradan öğrendim ki, bu mâlûmat İzmir'den değil, Alaşehir'in bağlı olduğu Manisa Vâliliği'nden istenmiş... Tâlihimin yine bir cilvesi, bu Vâlilikte Müştâk Lütfi Bey bulunmakta idi. Artık bu işin hayrını gör... Mumaileyh eski yersiz ve sebepsiz husûmetini tâzeleyerek, 27 Nisan [1]341 [1925]'de Dâhiliye Vekâleti'ne şu cevâbı yazıp göndermiştir: "Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey, mütârekeyi müteakip Damad Ferid Paşa Kabinesi zamânında İzzet'in

İzmir Vâliliği esnâsında Alaşehir'e Kaymakam tâyin edilip, işgâlden evvel düşman lehine halkın kuvvei mâneviyesini zaafa uğratacak beyânatta bulunmuştur. Manisa Mutasarrıfı Hüsnü'ye Kuvâyi Milliye'nin cinâyetlerine dâir mektuplar ve jurnaller gönderdiğini de Akhisar Telgraf Müdürü Murat Bey'den işittim. Alaşehir'den geçerken Kaymakamın bu hâlini bâzılarına söyledim. Tahkikat icrâ olunacağı sırada Alaşehir sükût etmiştir. Keyfiyet arz olunur."[1]

Müştâk Bey vaktiyle Akhisar'da ve Alaşehir'de oynadığı oyunu bu yazısında da tekrarlamış oluyordu. Bu defâ fazla olarak, düşman lehine halkın kuvvei mâneviyesini zaafa uğratacak beyânatta bulunduğumu söylüyor, fakat bu beyânâtı kimlere yaptığımı tasrih etmiyor, hakezâ Hüsnü'ye yazılan jurnallerin rivâyetini o târihte ölmüş bulunan bir kimseye istinad ettirmek sûretiyle tahkikini imkânsız bırakıyordu. (...) Ne çâre ki, bu saçma sapan tezkiye, işimi sarpa sardırdı. Dâhiliye Vekili Cemil Bey (...) tahkikini (...) havâle etti. (...) Fakat bütün bu hazırlıklar boşa gitti.

Çünkü, o günlerde Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen memurlar hakkında Meclise bir kânun lâyihâsı verildi. İsmet [İnönü] Paşa Kabinesi, hoşlarına gitmeyen, mizaçlarına uygun olmayan ve aykırı harekette bulunmaları mümkün görünen bâzı vatandaşları yıkmak için gâyet şiddetli bir avan proje hazırlamıştı. 26 Mayıs [1]926'da bu kânun Meclisce kabûl edildi.[2] Müdiran Encümeni bu vaziyet üzerine işime bakamadı. Encümen Reisi olan Müsteşar Sait Bey'den dosyamın gösterilmesini ricâ ettim. Okumama müsaade olundu. Leh ve aleyhimde evvel ve âhır yazılmış bulunan şeyleri ilk defâ gördüm. Ve bâzı notlar dahi aldım. Yukarılarda hepsinin bahsi geçmiştir. Bunların içinde tetkike şâyân ancak bir mesele vardı. O da Antalya'dan İzmir'e gidişimdi. Bu ya bir suç veyâ tabiî bir hareket telâkki olunabilirdi. Bunun da mercii yeni teşekkül eden [Mülkî] "Heyeti Mahsusa" idi. O sebepten 15 Haziran [1]926'da evrâkım Müdiran Encümeni'nden Heyeti Mahsusa Başkanlığı'na devredildi. (...)

1 Bezmi Nusret Kaygusuz'un anılarında yer alan ve *Millî Mücâdele öncesindeki* ve sırasındaki Alaşehir Kaymakamlığına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kaygusuz, **age**, s. 160-214.

2 26 Mayıs 1926 târihli ve 854 sayılı **Mücâdelei Milliyeye İştirâk Etmeyen Memurin Hakkında Kânun** için Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız. Ayrıca bkz. **Düstur**, (7. Cild), No: 285, s. 1190-1191 ve **Resmî Ceride**, Sayı: 398, (14 Haziran 1926).

12 Temmuz [1]926'da Heyeti Mahsusa'dan beni çağırdılar. Gittim. Heyet, Vilâyet Konağı'nda şu zevâtın huzûru ile teşekkül etmişti: Reis Ankara Vâlisi [Kayseri mebusu ve sonradan da Rize mebusu] [Mehmet] Âtıf [Tüzün] Bey, âzâlar: Süreyyâ, Nâfiâ Vekâleti Memurin Müdürü Şevket, Sıhhiye Vekâleti Memurlar Müdürü Doktor Fuat Kemâl, Adliye Vekâleti Zat İşleri Baş Muavini Kâsım, Baytar Umum Müfettişi Âdil Beyler... Lisânından Karadeniz uşağı olduğu anlaşılan Âtıf Bey tek bir suâl sordu: "İzmir'e gidecek yerde, ne için Ankara'ya gelmediniz?" Şu cevâbı verdim: "Çünkü işgâl üzerine vazifem bitmişti. Param yoktu. Sıhhatim bozuktu. İzmir'de bana bakacak anam, babam, âilem vardı. Bunlar herhangi bir yerde olsaydı, oraya gidecektim. Ankara'ya gelip de ne yapacaktım? Afyon'dan, Antalya'dan beş, altı defâ Dâhiliye Vekâleti'ne mürâcaat ettim. Memuriyet aradım. Cevap veren olmadı. Ankara'ya şahsen gelişimin ayrı bir tesiri olacağını aklım almadı." Başka bir şey sorulmadı. Zabıt da tutulmadı. İşi pek de ciddî bulmadım.

Oradan ayrılınca Ulus Matbaası'nda Hakkı Târık [Us]'a mülâki oldum. Hâdiseyi olduğu gibi anlattım. Hakkı Târık [Us] telefonu açtı. Heyetin hakkımdaki intibaını Âtıf (...) Bey'den sordu. Müsbet olduğu şeklinde cevap aldı. Müsterihâne otele döndüm. Karârın çıkmasını beklemeye başladım. Aklıma menfî hiçbir şey gelmiyordu. Nargilemi rahat rahat çekip duruyordum. O sırada eski tanıdıklardan Necâti (...) Maarif, Mahmut Esat [Bozkurt] Adliye, Tevfik Rüştü [Aras] Hâriciye Vekili idiler. Şükrü Saraçoğlu, Vâsıf Çınar ikbâl mevkiinde bulunuyorlardı. Milletvekillerinin en aşağı bir tahminle üçte biri arkadaşımdı. Hiçbirisini rahatsız etmeye lüzum görmüyor, kendimi yardım ve himâyeden müstağni buluyordum.

Halbuki vaziyet benim aleyhimde idi. Fakat bunu kim biliyordu? 29 Temmuz [1]926'da Dâhiliye Vekâleti'nden çağrıldım. Bilâhare aynı âkıbete uğrayan Memurin Müdürü Mâcit Bey, soğuk bir edâ ile verilen karârı tebliğ etti. Şaşırdım. Âdetâ İstiklâl Mahkemesi'nce idâmıma hüküm olunmuştu. Dâhiliye Vekâleti'nin ekser elemanları böyle haksız bir karârı kat'iyen beklemediklerini söylüyorlardı. Karârın bir sûretini aldım. Buraya geçiriyorum:

> "Esbak Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'in vazifede iken istifâsı kabûl edilmeksizin Yunan işgâlinde bulunan İzmir'e gitmesi

hasebile kânunun üçüncü maddesi mûcibince bir daha devlet hizmetinde kullanılmamasına 24 Temmuz [1]926 târihinde müttefikan karar verildi." (...)

İşte İsmet [İnönü] Paşa'nın mârifetleri... Senelerce tâkip ettiği dâhilî siyâsetin hulâsası: Kendilerine mümâşat etmeyen, muhalefet yapabilmek kudretine mâlik bulunan vatandaşları ezmek için sebepler ihdâs etmek, memleket içinde dâimâ korku yaratmak ve ortalığı sindirmek... Buna istibdat, yapana da müstebit derler. Bunların başka isim ve mânâsı yoktur. Bir devlet adamının bâzı vatandaşların sefâlet ve ölümüne intâç edecek suçlar araştırması ve en ufak bir müsamaha fikrine sâhip olmaması, yaradılış itibâriyle noksan olduğunu gösterir.

Vedâ için kendilerine uğradığım arkadaşlar çok teselli verdiler. Merhum [Maarif Vekili] Necâti (...) âdetâ dövündü: "Böyle bir işin var idi de, ne diye bana haber vermedin? Mutlaka bir çâresini bulurdum. Benim bütün İzmirlilerin konsolosu olduğumu bilmiyor musun? Şimdi biraz bekleyeceksin. Sana söz veriyorum. Bu kânunu ve ona en ittihaz olunan kararları kaldırtmaya çalışacağım." dedi. (...)

Birinci Teşrin [Ekim] [1]929 sonlarına doğru, zulmün ve haksızlığın birer numûnesi olan [Mülkî] Heyeti Mahsusa kararlarını tetkik etmek üzere, Ankara'da "Âli Karar Heyeti" nâmıyla bir komisyonun teşekkülü hakkında bir kânun neşrolundu.[3] Heyet, Devlet Şûrâsı Reisi Süleyman Emin Paşa'nın başkanlığında faaliyete geçti. Mürâcaat etmemiş ol[ma]mak için şu dilekçeyi yazıp gönderdim:

"[Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nin vâz eylediği kânunlar içinde en ağır ve şiddetli olanı şüphesiz ki, 854 sayılı kânundur. Tâlihimin muktezâsı olarak, Dâhiliye Vekâleti'nden cevâzı istihdam karârı aradığım sırada bu kânun neşredildiğinden, hükmünün tesirâtı hayat boyunca devâm edecek olan böyle şedit *bir kânunun tatbikinde münsifâne* ve fazla müteenniyâne hareket olunması lâzım gelirken, âdetâ başka bir tatbik mahalli bulunmayacak imiş gibi, ahkâmının vaziyetimle muvafakat ve mutâbâkatı araştırılmadan, alelacele iptida benim üzerimde tatbik olunmuştur.

3 21 Mayıs 1928 târihli ve 1289 sayılı **Âli Karar Heyeti Hakkında Kânun** için Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız. Ayrıca bkz. ***Düstur***, (9. Cild), No: 160, s. 611-612 ve **Resmî Gazete**, Sayı: 900, (28 Mayıs 1928).

Hakkımda verilen karârı okuyan bir kimse, benim Alaşehir Kaymakamlığı'nda bulunduğum esnâda vazifemi terk ederek İzmir'e gidiverdiğimi zanneder ve hükmü verenlerin hareketini takdire lâyık görür. Halbuki vâki hâl hiç de böyle değildir. Dosyamdaki evrak tetkik edilirse, kânun hükmünün vaziyetimle kat'iyen tevâkuf etmediği tezâhür eder.

Üçüncü maddede şöyle deniliyor: "23 Nisan [1]336 [1920] ve 26 Ağustos [1]338 [1922] târihleri arasında devletçe bir vazifeye tâyin edildikleri hâlde veyâ vazifede iken, makbûl bir özüre müstenid olmaksızın, vazifesini terk ile meşgûl veyâ ecnebi memleketlere mezûniyetsiz giden memurlar, bir daha devlet hizmetinde istihdam olunamazlar."

Şimdi bu maddeyi vaziyetimle karşılaştıralım:

Evvelâ, muhaceret üzerine vazifemi Yunanlılar zaptetmiş, vazifem Alaşehir'de hitam bulmuştu. Bir Kaymakamın vazifesi mevkiile kâimdir. Millî hükûmet bana yeni bir vazife göstermediği gibi, ben de verilen işi kabûl etmemezlik etmedim. Binâenaleyh mezkûr kararda 'vazifede iken' tâbirinin kullanılması, hâdiseyi kânuna uydurmak içindir. Vazifesi düşman istilâsına uğrayıp da, başka bir memuriyete tâyin olunmayan bir adamın vazifesi ne olur? O esnâda memur olmadığım şununla sâbittir ki, kerâren memuriyet istedim. Memur olan bir kimse memuriyet ister mi? Kânun vâzının aradığı nokta, millî hükûmete hizmetten çekinenleri tâzir etmektir.

Sâniyen, o durumda istifâ takdimi bir râsime ve mürââte ittibâdan ibâret iken, onu da yapmış bulunuyorum. Fiilen memur olmadığım için, bunun kabûl ve ademi kabûlü müsâvi sayılır. İstifânın kabûlünü beklemek, devir ve teslim muamelesine ve işgâl olunan mevkiin boş kalması endişesine müsteniddir. Ne memurin kânunu ve ne de diğer bir kânun, bu hususta bir intizâr müddeti tâyin etmiştir. Memurin kânununun 11. maddesi her memurun istifâ hakkına sâhip olduğunu teyid etmekle iktifâ ediyor. İstifâdan sonra iki ay daha intizâr hâlinde kaldım. Sükûtun o mevkide mânâsı tasvip ve kabûlden başka bir şey değildir.

Sâlisen, kânunda 'makbûl bir mâzerete müstenid olmaksızın meşgûl memleketlere gitmek'ten bahsolunuyor. Hastalık, aklen ve nizâmen en makbûl mâzeretlerden mâduttur. İzmir'de iki defâ ameliyat yapıldığına dâir musaddak tabip raporu el'an dosyamda mahfuzdur. Kânunen kabûlü şâyân görülen bu mâzeretim de Heyeti Mahsusaca nazarı itibâre alınmamıştır.

Sicilimin son fıkrası Kûvâyı Milliye'ye iltihâkımdan dolayı Vahdeddin tarafından azil olunduğumu mübeyyin iken, bu cümlenin altında hükû-

meti milliyece de ademi istihdamımın yazılmış bulunması garip bir tezat teşkil etmektedir.

Hâsılı Heyeti Mahsusaca hakkımda ittihaz edilmiş bulunan karar her *veçhile haksız ve* kânunsuz bulunduğundan iptâlini dilerim."

Bunun akabinde İzmir'e gitmemin sebebi ve Mutasarrıf Hüsnü'ye gönderilen mektubun mâhiyeti hakkında bir istizah varakası geldi. Onu da doldurup iâde ettim. 24 İkinci Teşrin [Kasım] [1]929'da Süleyman Emin Paşa'dan bir telgraf aldım. Heyetin 23 İkinci Teşrin [Kasım] [1]929 târihli içtimâında Heyeti Mahsusa karârının ref ve iptâl edildiği ve çoşkun bir samimiyet ile kendisinin beni tebrik eylediği bildiriliyordu.

11 Birinci Kânun [Aralık] [1]929'da karârın metni de gönderildi. Aynen buraya naklediyorum:

"T.C.
Âli Karar Heyeti
533 Esas
584 Karar

Sâbık Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'in vazifede iken istifâsı kabûl edilmeksizin Yunan işgâlinde bulunan İzmir'e gitmesinden dolayı 854 numaralı kânunun üçüncü maddesine tevfikan devlet hizmetinde ve müesseselerinde ademi istihdamına Heyeti Mahsusaca karar verilmiş ve mumaileyh bu karâra kânûnî müddeti içinde itirâz eylemiştir.

Dosyanın ve vesâiki mütâlaa ve tetkik olundukta;

Saruhan Vâlisi Müştâk Lütfi Bey tarafından Dâhiliye Vekâleti'ne yazılmış olan 79-697 numaralı ve 27 Nisan [1]341 [1925] târihli tahriratta, Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'in mütârekeyi müteakip Damad Ferid Paşa Kabinesi zamânında, İzzet'in İzmir Vâliliği esnâsında, Alaşehir'e Kaymakam tâyin edilip, işgâlden evvel düşman lehine halkın kuvvei mâneviyesini zaafa uğratacak beyânatta bulunduğu ve Manisa Mutasarrafı Hüsnü'ye Kuvâyi Milliye'nin cinâyetlerine dâir jurnaller gönderdiğini haber aldıktan bir zaman sonra, Alaşehir'den geçerken Kaymakamın bu hâlini bâzılarına söylediği ve tahkikat icrâ olunacağı sırada Alaşehir sükût ettiğinden, Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'in Antalya târiki ile gittiği beyân edilmiştir.

23. Fırka Kumandanlığı'ndan 12. Kolordu Kumandanlığı'na yazılıp Müdâfaai Milliye Vekâleti'ne bildirilen şifre mahlülünde: Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'in Manisa Mutasarrafı Hüsnü'ye elden gönderdiği 25 Mayıs [1]336 [1920] târihli mektup meali hulâsa olunarak, 'Muhaberâtı umûmîye Ankara'ya gönderilerek sansür edildiğinden, sizden buraya muharrerat gelmemektedir. Ve bizimkiler de size gitmemektedir. Bu sebepten arz ve inhâsı iktizâ eden mevat bizzarure cem ve telfik kılınmakta bulunduğundan, postalar intizam peydâ edince derhâl gönderilecektir' denildiği beyân olunduktan sonra, meşgûl memleketlerdeki makamlarla alâkının kesildiği târihten birbuçuk ay geçtiği hâlde, mumaileyhin Manisa Mutasarrıfı Kuvâyi Milliye düşmanı Hüsnü ile irtibat husûlüne çalışması ve kendisi meslekten yetişmediği hâlde, Damad Ferid Paşa'nın adamı olduğundan, birinci Sadâretinde Alaşehir'e Kaymakam tâyin edilerek gönderilmiş olması itibâriyle, itimâda şâyân bir kimsenin mumaileyh yerine tâyin edilmesi iş'ar kılınmış olduğu anlaşılmaktadır.

Mumaileyh hakkında Mayıs [1]926 târihinde Mülkiye Müfettişliği'nce yapılan tahkikatta, ifâdelerine mürâcaat olunan zatlardan Alaşehir eşrâfından Hacı Musâzâde Râsim Bey, Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'in halkı toplayıp, 'Düşman geliyor; istikbâlci mi olacağız, yoksa müdâfaa vaziyeti mi alacağız?' dediğini pederinden işittiğini, tüccardan Ahmet Hâlis Bey, Yunanlıların taraftârı olmamakla berâber, Kuvâyi Milliye ile râbıtası olmadığını, Belediye Reisi ve fırka mûtemedi Âkif Bey, Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'in Kuvâyi Milliye teşkilâtına hizmeti olmadığı gibi, muhalefeti de bulunmadığını, Yunanlılara hizmet, memlekete ihânet etmediğini, Vilâyet Meclisi âzâsından Nezmi Bey, ne hizmeti, ne muhalefeti olduğunu, Akşehirli hocazâde Hilmi Efendi, hıyâneti görülmediğini, leh ve aleyhte bir hareketi hissolunmadığını, Alaşehir Kuvâyi Milliye Kumandanı Hüseyin Paşazâde Mustafa Bey, Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'in Kuvâyi Milliye'ye cidden muavenet ve müzâheret eylemiş olduğunu ve elinden geldiği kadar ibrâzı fedâkâride bulunduğunu, Saruhan Vâlisi Müştâk Lütfi Bey, Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey hakkındaki mâlûmâtı kendisine eski Akhisar Telgraf Müdürü Murat Bey'in vermiş olduğunu söylemişlerdir. Mülkiye Müfettişliği'nce tanzim olunan fezlekede, mumaileyhin vecâzı istihdamına hiçbir mâni bulunmadığı tebârüz ettirilmiştir.

Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'in işhât ettiği itimâda şâyân yirmialtı zattan birkaçı Alaşehir'deki ahvâli hakkında ademi mâlûmat beyân eylemişler ve şâhitlerin ekseriyeti azimesi işgâlden evvel mumaileyhin millî

âmâle muarız bir vaziyet almadığını ve bu hususta fedâkârâne çalıştığını ve işgâl yükünden biraz önce sâir memurlarla berâber dâhile çekildiğini ifâde etmişlerdir. Bunlar meyânında o zaman orada bulunan 23. Fırka Kumandanı Âşır Paşa Hazretleri, mumaileyhinKuvâyi Milliye'ye taraftar ve mümâşatkâr bulunduğunu, kendisinden mazarrat gelecek bir zat olmadığını beyân etmiş ve Jandarma Kumandanı Kıdemli Yüzbaşı Tahsin Bey ise, teşkilâtı milliyeye tarzı icrâsı görüşüldüğü sırada, Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'in vaziyeti nazarı dikkate alınarak, Kaymakamlık makâmında görüştüğünü, mumaileyhin 'Biz Giritliler Yunanlılardan çok çektik. Müdâfaai milliye tertibâtında sizinle berâberim.' dediğini ve Fransız Kıtaatı Kumandanı Villa'nın Kuvâyi Milliyeyi dağıtmak için bütün kuvveti ile müzâheret edeceği hakkında Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'e vâki mürâcaatına mumaileyh tarafından 'Katliâmın aslı ve esâsı olmadığı ve millet kendisini müdâfaaya azmettiği için, hiçbir kuvvetin bu azmin önüne geçemeyeceği, binâenaleyh Fransız kuvvetlerine de ihtiyaç bulunmadığı' cevâbı verildiği, Alaşehir civârındaki teşkilâtı milliyede hizmeti bulunduğunu ifâde etmiştir.

Dosyasında mevcut muhaberâtı tetkik edildikte;

Mumaileyhin Alaşehir'den ricatla Afyonkarahisar'a vürüdunda 2 Temmuz [1]336 [1920] târihi ile Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı telgrafta, Afyonkarahisar'a geldiğini ve işgâle müteallik raporunun postaya verildiğini bildirerek, 'Emrü irâdei sâmilerine muntazırım' diye emir talep eylediği ve 5 Temmuz [1]336'da [1920] yine Afyon'dan Dâhiliye Vekâleti'ne çektiği telgrafta, 'Burada beklemekten her cihetten tahammülüm kalmadı. Diğer münâsip bir kazâya nakil ve tâyinimi istirhâm eylerim.' diye ricâda bulunduğu ve Antalya'dan 1 Ağustos [1]336 [1920] târihi ile yazdığı telgrafta da, nısıf maaşla idâre edemediğinden münâsip ve yakın bir kazâya tâyinini iki defâ istirhâm eylediği hâlde cevap gelmediği ve İstanbul Hükûmeti'nin de azline karar verdiğini gazetelerde okuduğundan tekrar ricâda bulunduğu ve cevap verilmemesi üzerine İzmir'e gittiği anlaşılmıştır. Sâbık Afyonkarahisar mebusu Hulûsi Bey ifâdesinde, kendisi Antalya havâlisinde bulunduğu sıralarda Bezmi Nusret [Kaygusuz] Bey'in bir tarafa tâyinine delâleti hakkındaki ricâsı üzerine, Dâhiliye Vekili Câmi Bey'e mürâcaatında, bu zâta delâlet ve iltimâsı câiz olmayacağı cevâbı alması üzerine, esbâbını sormadığı gibi, bu hususta da başkaca tavassutta bulunmadığını beyân eylemiştir. İzmir'de Birinci Teşrin [1]920'den Nisan [1]921 evâhirine kadar iki defâ ameliyat yapıldığına dâir 26 Nisan

[1]921 târihli ve Doktor J. Haryat imzâlı bir rapor ibrâz eylemiştir. Ledettahkik mumaileyhin Manisa Mutasarrıfı Hüsnü'ye yazıp 23. Fırka Kumandanlığı'nca elde edilen mektubun aslı bulunmadığı, 12. Kolordu Kumandanlığı'ndan bildirilmiştir. Mumaileyh Aydın Vilâyeti Maarif Başmüfettişi iken, mezkûr memuriyetin lağvına binâen 23 Nisan [1]335 [1919] târihinde Alaşehir Kaymakamlığı'na tâyin edildiği ve mumaileyh tarafından ibrâz olunan Alaşehir İdâre Heyeti'nin 24 Şubat [1]341 [1925] târihli mazbatasına nazaran 10 Mayıs [1]335 [1919] târihinde üçüncü sınıf maaşla Alaşehir Kaymakamlığı'nda işe mübâşeret ederek, kazânın Yunanlılar tarafından işgâli üzerine dâhile çekildiğinden dolayı mülgâ Dâhiliye Nezâreti tarafından 15 Ağustos [1]336 [1920] târihinde azlolunduğu ve İzmir'de ticâretle meşgûl olduğu anlaşılmıştır.

İcâbı teemmül olundukta;

Mumaileyhin Aydın Vilâyeti Maarif Başmüfettişi iken memuriyetinin lağvı üzerine üçüncü sınıf maaşla Alaşehir Kaymakamlığı'na tâyin edilerek, 15 Mayıs [1]335'de [1920] vazifeye mübâşeret edip, işgâl üzerine dâhile çekildiğinden dolayı, mülgâ Dâhiliye Nezâreti'nce azlolunduğu ve Alaşehir'in işgâlinde son dakikaya kadar kalıp, muhaceretin arkası alındıktan sonra, hayvanla ve zâbitanla birlikte Eşme'ye ve oradan da Afyonkarahisar'a gelip, kazânın işgâli hakkında Dâhiliye Vekâleti'ne rapor göndermekle berâber, bir memuriyete tâyinini telgrafla iki defâ istirhâm eylediği ve bu telgraflara bir cevap gelmeyince Antalya'ya giderek buradan da istirhâmını tekrâr etttiği hâlde, yine cevap ve memuriyet verilmemesinden ve rahatsızlığından dolayı İzmir'de bulunan âilesi nezdine azimet eylediği ve İzmir'de ticâretle meşgûl olup memuriyet kabûl eylemediği ve Alaşehir'de iken âmâli milliyeye muhalif harekâtı görülmemekle berâber, Jandarma Kumandanı Tahsin Bey ile olan muhaveresinden de anlaşıldığı üzere, müzâheret ve muavenetini meydana vurmayarak, harekâtı milliyeye sâkin ve gösterişsiz bir sûrette hizmet etmiş bulunduğunu ve işgâl üzerine Alaşehir'de kalmayarak Afyonkarahisar'a ricat eylemesi sûretile İstanbul Hükûmeti'ne ve Yunan âmâline hizmeti arzu etmeyerek harekâtı milliyeye taraftarlığını bilfiil isbat eylediği ve Manisa Mutasarrıfı Hüsnü'ye gönderip 23. Fırka Kumandanlığı'nca elde edildiği beyân olunan mektubun aslı bulunmamakla berâber, 12. Kolordu Kumandanlığı'nın şifresinde mündemiç meâline nazaran münderecâtının şâyânı ehemmiyet ve âmâli milliyeye muhalif bulunmadığı ve meşgûl mahallerin hükûmeti milliyenin teşekkülüne ve hattâ daha sonralara ka-

dar vilâyetleri ile muhabere ettikleri ve İzmir'de kendisine iki defâ ameliyat yapıldığı ve orada da İstanbul Hükûmeti'nden bir memuriyet almadığı ve âmâli milliyeye muhalif harekâtı görülmediği sâbit olmuş bulunduğu ve Alaşehir'in işgâli sebebiyle vazifesi kalmamış ve memuriyet talep eylediği hâlde verilmediği gibi, intizâr etmesi hakkında da kendisine tebligatta bulunulmamış olmasına ve sâbık Afyonkarahisar mebusunun ifâdesi veçhile, Dâhiliye Vekilinin ehemmiyet vermemesine nazaran, vaziyetinin terki vazife mâhiyetinde olmadığı ve perişan vaziyette kalarak âilesinin nezdine berâyı tedâvi gittiği ve öyle pek karışık bir zamanda vazifesini sonuna kadar bihakkın ve cansiperâne ifâ eylediği anlaşılmış olduğundan, Heyeti Mahsusaca müttehaz 24 Temmuz [1]926 târihli karârın ref'ine ve keyfiyetin Dâhiliye Vekâleti celilesine arz ve tebliğine 23 Teşrini Sâni [Kasım] [1]929 târihinde karar verildi."

Heyeti Mahsusa'nın karârı benim için bir leke ve dâimî bir azap ve elem vesilesi idi. Bunun haksız olduğunu herkese söylemek, haksızlığını ispâta medâr olamazdı. Âli Karar Heyeti, hayâtımı pek ağır bir yükten kurtardı. Rencide olan şeref ve haysiyetimi tenzih etmiş oldu.[4]

* * *

80 Yıllık Hâtırâlarım

CEMİL TOPUZLU

Aradan dört sene geçti. 5 Ağustos 1924 târihinde, 150'likler listesine konulmamamdan istifâde ederek, ihtiyârî menfâmdan İstanbul'a döndüm, vatanıma kavuştum.[5] (...) Lâkin asılmaktan da kurtuldum; vatan hâini olmadığım da anlaşıldı. Ama birkaç sene sonra ikinci bir mahkûmiyetle suçlandırıldım. Bu defâ "hukûku medenîyeden ıskât" edilmiştim. Mesele şuydu:

4 Kaygusuz, **age**, s. 231-243. Kaygusuz, 1934 yılında yeniden Mâliye Vekâleti'nde görev alacak ve 1954 yılında da bu görevinden emekliye ayrılacaktır (bkz. s. 249-250 ve 267-268).

5 Cemil Topuzlu'nun Damad Ferid Paşa Hükûmeti'nde Nâfıâ Nâzırlığı ve arkasından Osmanlı delegasyonu içinde Versay barış konferanszına katılışının ve Ankara'da gıyâbında idâma mahkûm edilişinin öyküsü için bkz. Topuzlu, **age**, s. 218-227.

İstanbul'a dönmüştüm. Hekimlik yaparak çoluk çocuğumu yetirtişmeye çalışıyordum. Bir gün Ankara'da teşkil edilen "Heyeti Mahsusa" adlı komisyon tarafından çağrıldım. Muhatabım olan reis, talebem doktor Emin Paşa, bana şu iki suâli sordu:

1) Damad Ferid kabinesine niçin girdiniz?

2) "İngiliz Muhibleri Cemiyeti"nin başkanlığını yaptınız mı?

Birinci soruyu cevaplandırırken, Nâfiâ Nâzırlığını niçin kabûl ettiğimi, evvelce yazmış olduğum veçhile, uzun uzadıya izah ettim.

[Cemil Topuzlu'nun anılarından:

Bâzı kimseler, Mütâreke sırasında Ferid Paşa kabinesinde Nâfiâ Nâzırı sıfatıyla çalıştığımdan dolayı hakkımda bir takım haksız iddiâlar ileri sürdüklerinden ve dedikodu yaptıklarından, hakikatin tevazzuhu için aşağıdaki yazıları yazmaya mecbur oluyorum:

Mâlûm olduğu üzere, Mütârekeyi mütaakip İtilâf devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun büsbütün yok edilmesine olanca kuvvetleriyle çalışıyorlardı. Ben o esnâda bu devletlerin şehir işlerine aşırı derecede müdahale etmelerinden bıkmış, usanmış olduğumdan, Şehreminliğinden istifâ ederek, bir köşeye çekilmiş, istirahat ediyordum.

Bir sabah erkedenden Dâhiliye Nâzırı Reşit Bey, Pangaltı'da kirâ ile oturduğum evime geldi, [ve] şunları söyledi: "Paşa, ahvâl çok vahimdir. Şu müşkül ve gâileli zamanda Sâlip Paşa kabinesi düştüğü hâlde yeni bir kabine kurulamıyor. Birkaç günden beri memleket tamâmiyle hükûmetsiz kaldı. Gerek Pâdişah, gerek Ferid Paşa seninle birlikte kabineye girmekliğimizi istiyor ve ısrâr ediyorlar." dedi.

Kendisine, siyâsetle uğraşmayı sevmediğim için, bu âna kadar siyâsî meslekte dahi bulunmadığını ve ikinci defâ Şehreminliğimin sıralarında Ferid Paşa'nın bana defaatla istediğim Nezâretle birlikte Âyân âzâlığını teklif eylediği hâlde kabûl etmediğimi, hattâ dün bir vâsıta ile Sultan Vahdettin bana, istifâ eden Sâlih Paşa kabinesinin yerine içeride dışarıda iyi tesir bırakacak tanınmış simâlardan müteşekkil ve bâhusus bitaraf, yâni ne İttihatçı, ne de İtilâfçı bir kabinenin teşkilinin elzem olduğunun ve kabine buhrânına nihâyet vermek için Nezâret kabûl etmekliğimi haber gönderdi. Isrârına rağmen red cevâbı vermiştim. Binâena-

leyh, bâhusus şu sıralarda Vükelâ Meclisi'ne girmek ihtimâlim yoktur, dedim

Reşit Bey yine söze başladı: "Paşa, yine tekrâr ediyorum. Mevsuk bir yerden öğrendiğime göre, İtilâf devletleri, Anadolu harekâtının İstanbul Hükûmeti'nce tanınmaması teklifini hâvi ve ültimatom mâhiyetinde bir nota vermişler. Bâbı âli işi geciktirmek istemişse de, devletler "evet" veyâ "hayır"dan ibâret kat'i bir cevâbın hemen verilmesinde ısrâr etmişler. Şu anda müşkül ve tehlikeli, iki şıkkı da endişe veren bir vaziyette bulunuyor. Kabine kurulmazsa, hükûmet teşekkülü büsbütün elimizden gidecek. Böyle bir zamanda memleket ve vatan için çalışılmazsa, ne vakit çalışılır. Hiç olmazsa İstanbul'u kurtarmak maksadı ile kabineye girelim. Yunan ordusunun bugünlerde Anadolu'nun içerlerine doğru yürümemesi için de bir çâre arayalım ve bu sûretle de İtilâf devletlerini oyalayıp vakit kazanalım." dedi.

Ahmet Reşit Bey sözünü bitirince, "Ferid Paşa'yı pek iyi tanımam. Şehremini iken birkaç defâ kendisiyle görüştüm. Mağrur, gösterişi sever, kısa görüşlü, daha doğrusu yarımakıllı bir adama benziyor. Böyle bir adamın riyâseti altında nasıl çalışırız?" dedim. Bana, "Evet, bugün Hünkâr ve İngiltere Hükûmeti'nin nezdinde her nasılsa itimat kazanmış olan Ferid Paşa'ya tamâmile güvenilemez. Fakat şimdi kurmak istediğimiz kabinede ekseriyet bizde olacak. Sadrâzamı murâkabe etmek ve onun muzır gördüğümüz fikirlerinin önüne geçmek her dâim elimizdedir. Bundan dolayı endişe etme..." diye ısrârı ve çok acıklı sözleri üzerine, çarnâçar Reşit Bey'in teklifini kabûl ettim ve Nâfiâ Nâzırlığı'na tâyin edildim (2 Nisan 1920).

Girdiğim kabine zâhiren Kuvâyi Milliye'ye karşı cephe almak gibi bir suçla ithâm olunabilirdi. Fakat gerek ben, gerek arkadaşım Reşit Bey, İtilâf devletlerini oyalamak ve Yunan ordusunun Anadolu'ya yapacağı taarruzun az çok önüne geçmek ve bâhusus İstanbul'a tamâmiyle el konulmaktan kurtarmak maksadiyle, bu kabinede yer almıştık. Her ikimizin ne Nâzır olmak gibi bir emelimiz, ne de bir sandalye kapmak hırsımız yoktu [vardı]. Fikrimiz ancak İstanbul'un, bu bahane ile yerleşmek isteyen İngilizlerin elinde Mısır, Kıbrıs gibi ebedî olarak kalmamasına çalışmaktı.

Kabine kurulduktan birkaç gün sonra bize sunulacak sûlh mu-

ahedesini tetkik etmek üzere eski Sadrâzam Tevfik Paşa'nın riyâseti altında gönderilecek murahhas heyetin âzâsı arasına beni de koydular. (...) Reşit Beyle birlikte murahhas heyetimiz tarafından İtilâf devletlerinin vermiş oldukları muahedeye karşı hazırladığımız cevâbı Vükelâ Meclisi'nde müzâkere ve tetkik ettirmek üzere muvakkaten İstanbul'a döndük (10 Haziran 1920).

Ferid Paşa'nın bu esnâda İstanbul'da bulunmamasından istifâde ederek, bâzı mühim icraatta bulunduk. İlk iş olarak Kuvâyi İnzibâtiye denilen çapulcu gürûhunun mukannen tahsisâtını kestik. Hattâ İstanbul'daki İtilâf devletlerinin arzularının hilâfına da bu teşkilâtı külliyen ilgâ etmek cesâretini gösterdik."[6]

Millî emellerin tahakkûkuna ve Mustafa Kemâl Paşa'nın başında bulunduğu kurtuluş hareketinin muvaffakiyetine muhalefet göstermediğimi, bilakis elimden geldiği kadar hizmet de ettiğimi söyledim. 1920 Haziranında Dâhiliye Nâzırı Reşit Beyle birlikte Pâris'te hazırladığımız cevap lâyihâsını Vükelâ Meclisi'nden çıkartmak üzere muvakkaten İstanbul'a döndüğümüz zaman yaptığımız işleri sıraladım: Yâni, Damad Ferid'in Pâris'e gitmesini fırsat bilerek, Kuvâyi İnzibâtiye'nin tahsisâtını kestiğimizi, sonra bu teşekkülü İtilâf devletlerinin muhalefetine rağmen büsbütün dağıttırızı, General Câfer Tayyar [Eğilmez]'i gizlice İstanbul'a getirttiğimizi ve Mâliye Nezâreti tarafından kendisine tahsisat tedârik ettiğimizi söyledim. O târihte, yine ayrıca yüksek rütbeli bir subayı (General Muzaffer) gizlice Anadolu'ya geçirterek, Mustafa Kemâl Paşa'ya bildirdiğimizi dahi söyledim. Damad Ferid'in İstanbul'a gelmesini mütaakip, onunla aramda çıkan ihtilâfları, istifâmın sebep ve sûretini, kabinenin düşmesinde oynadığım rolü büsbütün tafsilâtıyla not ettirdim.

İkinci soruya da şu yolda bir cevap verdim:

Mütâreke esnâsında ve Şehremini bulunduğum sıralarda "İngiliz Muhibleri Cemiyeti" adlı bir kurumun kurulduğunu biliyordum. Bir gün gazetelerde bu teşekkülün fahrî başkanlığına seçildiğimi okudum. Lâkin hiç kimse bana mürâcaat ederek, bu hususta muvafakatimi almış değildi. Aynı zamanda bu cemiyetin hiçbir toplantısına da iştirâk etmemiştim. Lâkin vaziyetin nezâke-

6 Topuzlu, age, s. 218-220.

tini gözönünde tutarak, bu mevzuu kurcalamaktan da ihtiraz etmiştim.[7]

Heyet reisinin yanından ayrıldım. Ertesi gün İstanbul'a dönmek üzere trene binerken, yakın dostum olan bir doktor arkadaşıma rastladım. Bana; "Kardeşim Cemil Paşa" dedi. "Dün Heyeti Mahsusa âzâsından bir akrabamla konuştum. Seni Nâfiâ Nâzırlığını kabûl ettiğin için değil, fakat İngiliz Muhibleri Cemiyeti fahrî reisliği yüzünden mahkûm edeceklermiş! Hattâ tecziyen hakkında yüksek bir mevki işgâl eden bir hekim arkadaşın da icrâyı nüfuz ediyormuş!"

(Tıp Fakültesi duvayen (reis)i iken, idârî bir işten, daha doğrusu mektepte arzu eylediği bir vazifeyi elde edememesinden dolayı bana gûcenmiş olan ve senelerce kin ve garazını saklayan meslek arkadaşımın burada adını bildirmek istemiyorum). Bu sözlere şaşakalmıştım.

Hakikaten birkaç ay sonra, İstanbul Vâliliği'nden bir tezkere aldım. Bunda medenî haklarımdan mahrum edildiğim yazılıydı. Lâkin mütaakiben neşredilen bir kânunla affedildim. Bu sûretle ikinci vartayı da atlattım.

Vâkıâ zamanla hakikat ortaya çıkmadı değil. Fakat mâkûs tâlihin başıma ördüğü çoraplardan edindiğim kanaat şudur ki, inkılâba sahne olan memleketlerde hiçbir vatandaş, benim gibi, mesleğini terk ederek, siyâsetle uğraşmamalıdır.[8]

7 Cemil Topuzlu'nun Cemiyetin Fahrî Reisi olduğuna ilişkin bkz. Cengiz Dönmez, **Millî Mücâdeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 68 ve 74-75; Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Târih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 66 ve 78 Salâhattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, (Cild: 1), Ankara, 1977, s. 139-140).

8 Topuzlu, **age**, s. 218-229.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerinde[1] Heyeti Mahsusalar

BİRİNCİ KISIM

MEVZUATA İLİŞKİN BELGELER

Bir Tefsir Talebi[2]

Başvekâlet Kalemi Mahsus Müdüriyeti, 20 Kânunu Sâni [Ocak] 1927 târihinde TBMM Riyâseti'ne yazdığı bir yazıda, TBMM'den bir yorumda bulunmasını istiyordu:

---

1 Heyeti Mahsusa kararları ile ilgili olmamakla birlikte, yine Başbakanlık arşiv belgeleri arasında bulduğum ve önemli saydığım bâzı yazışmaları da, bu vesile ile burada belirtmek istiyorum. 1926 yılında İzmir suikastı nedeniyle İzmir'de faaliyet gösteren Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandıktan ve beraat ettikten sonra ordudan emekli edilen Mirliva (Tuğgeneral) Refet Bele'nin emeklilik işlemlerine ilişkin yazışmaları aşağıda aktarıyorum:

İstanbul Mebusu Mirliva [Tuğgeneral] Refet [Bele] Paşa'nın Emeklilik İşlemine İlişkin Yazışmalar

Müdâfaai Milliye Vekâleti Muamelâtı Zâtiye Dâiresi Erkânı Harbiye Şûbesi'nden Müdâfaai Milliye Vekili'nin imzâsı ile yazılan ve Başvekâlet'te 24 Kânunu Evvel [Aralık] 1926 târihinde kayda geçen bir yazıda şöyle deniliyordu: "İstanbul mebusu Mirliva [Tuğgeneral] Refet [Bale] Paşa'nın (29-214) vûkû bulan talep ve istidâsına ve müddeti muayyenei kânûnîyeyi ifâ ve ikmâl etmesine binâen, icrâi tekâüdü 8 Aralık 1926 târihinde tasdiki âliye iktirân etmiştir. Musarunileyhe tebliğine müsaade buyurulması mâruzdur."

Başvekâlet Kalemi Mahsus Müdüriyeti de, bu yazı üzerine, 26 Kânunu Evvel [Aralık] 1926 târihinde, Başvekil nâmına Müsteşar imzâsı ile, "Refet [Bele] Paşa'nın istifâsının *kabûlüne dâir" İstanbul Vilâyeti'ne yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Muayyen müddeti* kânûnîyeyi ifâ ve ikmâl eylemiş olan İstanbul mebusu Mirliva [Tuğgeneral] (29-214) Refet [Bele] Paşa'nın vûkû bulan tekâüd ve istifâsı üzerine icrâ muamelesi Müdâfaai Milliye Vekâleti tarafından yapılmıştır. 8 Kânunu Evvel [Aralık] 1926 târihinde tasdiki âliye iktirân eylediği keyfiyetin musarunileyhe (...) ifâsı mercudur efendim."

Nihâyet İstanbul Vilâyeti Tahrirat Müdüriyeti de, 11 Kânunu Sâni [Ocak] 1927 târihinde, "Refet [Bale] Paşa'nın tekâüdü icrâ kılındığına dâir" Başvekâlet'e ilettiği İstanbul

"25 Teşrini Evvel [Ekim] 1339 [1923] târih ve 347 numerolu [numaralı] kânunun[3] birinci maddesi mûcibince harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâtlara dâhil oldukları veyâ münferiden çalıştıkları tahakkuk edenlerden, bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olanların, hükûmeti sâkıta zamânına âid matlublarının iki (?/okunamadı) [1]320 [1904] târihli mahsûbu umûmî kânunu ahkâmına tevfikan dinî âmm ve hayrına rabt olunup olunmayacağına/olunmamasına (?) (...) olan keyfiyetin tefsiren bir tahrire rabtı hakkında, Mâliye Vekâleti celilesi (...) yazılan 3 Kânunu Sâni [Ocak] 1927 târih[li] (...) tezkirenin musaddak sûreti takdim olunmuştur. Muktezâsının ifâsına ve neticenin isârına müsaade buyurulmasını ricâ ederim efendim. Başvekil."

Mâliye Vekâleti Muhasebei Umûmîye Müdüriyeti Umûmîyesi Tetkik Kalemi'nden 3 Kânunu Evvel [Aralık] 1927 târihinde Başvekâlet'e yazılan bir yazıda da şöyle deniliyordu:

"25 Teşrini Evvel [Ekim] 1339 [1923] târih ve 347 numerolu [numaralı] kânunun birinci maddesinde ümera ve zâbitan ve mensûbini askeriyeden herhangi bir sûretle harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta dâhil oldukları veyâ münferiden çalıştıkları sâbit olanların bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere ünsiyeti askeriyeleri kat olunur. Ve 2 Nisan 1340 [1924] târihli mansub umûmî kânunun ikinci maddesinde ise, 'eczâi vatanın bir kısmını tefrike sâyi olmuş olan siyâsî zümre ve teşkilâtlara mensub eşhasın hazinedeki matlubları işbu kânundan müstefid olamaz' denilmesine nazaran, bu sûretle ünsiyeti askeriyeleri kat olunan ümera ve zâbitânın hükûmeti sâkıta zamânına âid matlublarının mahsûbu umûmî kânunun ahkâmına tevfikan dine âmm ve hayrına rabtında hazinece terdid olunarak, keyfiyetin taallûku itibâriyle Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesinden istifsâr edilmişti.

Vâlisi Sırrı imzâlı yazıda şu açıklamada bulunuyordu: "Kalemi Mahsus Müdüriyeti'nden muharrer 25 Aralık 1926 târih[li] (...) emirnâmei fehimâneleri makâmında sâbık İstanbul mebusu Refet [Bele] Paşa'ya tebliğ ettirilmiş olduğunu arz eylerim efendim hazretleri." **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/205 402 5]. Ayrıca bkz. Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, (1. Cild), (3. Basım), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 178; Fahri Çoker, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönem ve Sonrasında Asker-Siyâset İlişkisi", **Birinci Meclis**, (Editör: Cemil Koçak), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 102.

2 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/205 402 7].

3 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

Cevâben alınan tezkirede 25 Teşrini Evvel [Eylül] [13]39 târihli kânunun birinci maddesi mûcibince, ünsiyeti askeriyeleri kat edilmiş olanların maksat ve gâyeleri harekâtı milliyeyi akim bıraktırmaktan ibâret olmasından nâsi, mahsub umûmî kânunun ikinci maddesinde muharrer siyâsî zümre ve teşkilâtlara mensub eshasdan mâdud bulundukları vech ile matlublarının itâsı câiz olmayacağı bildirilmiş ise de, mahsub umûmî kânunun ikinci maddesinin mâlûm olan sebebi vâzına göre, sâlif-ul arz 25 Teşrini Evvel [Ekim] 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesinde mevzu bahis harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâtın mahsub umûmî kânunun ikinci maddesinde zikrolunan teşkilâtlar ile tevem ve aynı maksadı istihdaf etmesi lâzım gelip, şu kadar ki zâtı meselenin sûreti kat'iyede tâyini tefsiri tazammun etmekte olduğu veçhile, bu babda bir karar tefsiri ittihazı zımnında keyfiyetin Meclisi Âli'ye arzına ve sâkıt devletleri istirham olunur efendim hazretleri. Mâliye Vekili."

Başvekâlet'te yazının altına Heyeti Vekile'ye iletilmesi için not düşülmüştür. TBMM'den bu konuda yorumda bulunması talep edilecektir.[4]

23 Haziran 1927 Târihli Heyeti Umûmîye Karârı[5]

TBMM'nin "854 numaralı kânunun[6] ikinci maddesinde zikrolunan [Mülkî] Heyeti Mahsusaca ittihaz edilen kararların Arzuhal Encümeni tarafından tetkik ve tefiz edilemeyeceği"ne ilişkin 23 Haziran 1927 târihinde aldığı 352 numaralı Heyeti Umûmîye karârı,[7] TBMM Riyâseti Kâtibi Umûmîliği Kavânin Kalemi Müdüriyeti'nce 25 Haziran 1927 târihinde ilân edilmiş ve karar sûreti de, 25 Haziran'da TBMM Riyâseti Kâtibi Umûmîliği Kavânin Kalemi Müdüriyeti'nce Başvekâlet'e iletilmiştir. Yazının altına yine aynı târihte Başvekâletçe "Vekâletlere tâmim" notu düşülmüştür. Başvekâlet, 29 Haziran 1927 târihinde ilgili karârı "bilumum Vekâletlere ve mülhak nizâmâta" duyurmuştur. Başvekâlet Müsteşarlığı, 28 Haziran'da karârı Diyânet İşleri Riyâseti'ne özel olarak bildirmiştir.

4 Mete Tunçay'ın makâlesinden bu konuda bir tefsir talebinin gündeme gelmediği görülmektedir.

5 **BCA BMGMK.** [Katalog Numarası: 030 10/20 117 4].

6 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

7 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

Elâziz [Elâzığ] Mebusu Hüseyin (Gökçelik) Bey'in 854 Numaralı Yasaya Ek Önerisi[8]

TBMM Kâtibi Umûmîliği Kânunlar Kalemi Müdüriyeti'nce nereye yazıldığı belirsiz olan 21 Mayıs 1928 târihli yazıda, Elâziz [Elâzığ] mebusu Hüseyin (Gökçelik) Bey'in, hatırlanacağı gibi, faaliyet süresi çok yakında dolacak olan (Mülkî) Heyeti Mahsusa hakkında verdiği bir yasa önerisi belirtiliyordu:

> "854 numerolu [numaralı] kânun mûcibince haklarında henüz tetkikat icrâ edilmemiş birçok memur bulunduğu ve bunlar hakkında bir muamele yapılmaması muvafık olmadığı cihetle, kânunu mezkûre zeyl olmak üzere berveçhi âti maddeyi kânuniyemi arzı teklif ederim. Elâziz [Elâzığ]-Hüseyin [Gökçelik].
>
> Madde 1: 854 numerolu [numaralı] kânun mûcibince [Mülkî] Heyeti Mahsusaca *sicilleri tetkik edilmemiş* olan memurinin sicilleriyle haklarındaki evrak dâirei âideleri tarafından Âli Karar Heyeti'ne verilecektir. Âli Karar Heyeti'nin bunlara dâir vereceği karar kat'idir."[9]

TBMM Kâtibi Umûmîliği Kânunlar Kalemi Müdüriyeti'nden Başvekâlet'e yazılan 21 Mayıs 1928 târihli yazıda da, aynı konuda bilgi veriliyordu. Tasarı, Dâhiliye ve Adliye Encümenleri'ne havâle edilmişti.

Yasa önerisinden de açıkça anlaşılacağı gibi, (Mülkî) Heyeti Mahsusa, yasada bir yıl olarak öngörülen kısa faaliyet süresi içinde, gereken bütün memurlar hakkında inceleme yapmaya zaman ve imkân bulamamıştı. (Bu konudaki endişeleri, görüş ve önerileri ileride de göreceğiz). Yasa önerisi ile hakkında inceleme yapılamamış olan memurlar hakkında da Âli Karar Heyeti'nin karar verebilmesine imkân tanınmak isteniyordu. Bu şekilde, bâzı memurların, zaman darlığından istifâde ederek, incelemeye konu olmadan ve belki de kendileri ile aynı durumda olan başka memurların görevlerine son verilirken, haksız olarak görevlerinde kalabilmeleri engellenmek istenmişti. Fakat 21 Mayıs 1928 târihli ve 1289 sayılı Âli Karar Heyeti Hakkında Kânun,[10] hatırlanacağı gibi, bu öneriyi dikkate almayacaktır.

---

8 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/3 17 13].

9 Metnin orijinali için bkz. **EK 3.**

10 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

HEYETİ MAHSUSA KARARLARINA VE UYGULAMALARINA İLİŞKİN BELGELER

(Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı)'nın Emekli Diş Hekimi Sâmi Günzberg Hakkındaki Karârı[11]

Bahriye Vekâleti Muamelâtı Zâtiye Dâiresi Zâbitan Şûbesi, Bahriye Vekili imzâsı ile Başvekâlet'e yazdığı târihi belirsiz bir yazıda, Bursa Askerî Heyeti Mahsusası tarafından askerlikle ilişkisi kesilen subaylar hakkında şu bilgiyi veriyordu:

> "Bahriye Çarkçı Kıdemli Yüzbaşılığından mütekâid olup hâlen Bursa belediyesi imtihan heyeti fenniyesi âzâlığında ve nâfiâ garajı işbaşılığında müstahdem bulunduğu bittahkik anlaşılan Asitaneli Ali bin Mustafa Efendi'nin [Mustafa Efendi'nin oğlu Asitaneli Ali] mukaddemâ İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti'ne[12] bilintisab mezkûr cemiyet hesâbına hâriçten âzâ kaydı vazifesiyle istihdamı tebeyyün etmesinden ve Bahriye çarkçılığından mütekâid Diş Tabibi Sami Gunezbeg [Günzberg] Efendi'nin de mütârekeyi mütaakip Nişantaşı'nda İngiliz karargâhındaki zâbitanla temâsına delâlet ve Damad Ferid'in sadâreti zamânında saraya intisapla firârî ve Vahdeddin'in âmâline hizmet ve İtalyanlara câsusluk ve siyonist cemiyetine bidduhûl propagandalar icrâ ettiği tahakkuk eylemesinden dolayı, her ikisinin harekâtı vakıâlarına temâs eden 25 Eylül 1339 [1923] tarihli kânunun[13] birinci maddesi mûcibince bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyelerinin kat'ı, Bursa [Askerî] Heyeti Mahsusası'nın ol babdaki karârına atfen, Vekâleti âciziden vâki olan arzı is'ar üzerine, 20 Temmuz 1341 [1925] târihlerinde tasdiki âliye iktirân etmiş ve Vekâleti âcizice muktezâ muamele ifâ edilmiş olmakla keyfiyetin berâyı mâlûmat lâzım gelenlere de tâmimen tebliğ ve ibrâsına müsaade buyurulması mâruzdur efendim."[14]

---

11 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/205 402 1].

12 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

13 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

14 Metnin orijinali için bkz. **EK 4**.

Başvekâlet'ten "bilumum Vekâletlere tâmim [şeklinde yazılmış] ve müstakil, mülhak makâmâta" hitâben kaleme alınmış olan 25 Temmuz 1341 [1925] târihli bir yazının eki olduğu belirtilen 29 Temmuz 1341 [1925] târihli bir yazıda ise, askerlikle ilişkileri kesilen iki subaya âid şu bilgiler veriliyordu:

> "Evvelce İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti'ne intisab ve mezkûr cemiyete âzâyı hâdimi vazifesiyle iştigâl eylediği tebeyyün edilen ve hâlen Bursa belediye imtihan heyeti fenniyesi âzâlığında ve nâfiâ garajı işbaşılığında müstahdem bulunduğu anlaşılan Bahriye Çarkçı Kıdemli Yüzbaşılığından mütekâid Asitaneli Ali bin Mustafa Efendi [Mustafa Efendi'nin oğlu Asitaneli Ali] ile mütârekeyi mütaakip Nişantaşı'nda İngiliz karargâhındaki zâbitanla sûreti dâ'imede temas ve Türk hâdimlerinin işbu zâbitanla temâsına delâlet ve Damad Ferid'in sadâreti zamânında saraya intisabla firârî Vahdeddin'in âmâline hizmet ve İtalyanlara câsusluk ve siyonist cemiyetler lehine propagandalar icrâ ettiği tahakkuk eden Bahriye çarkçılığından mütekâid Diş Tabibi Sâmi Gunezbeg [Günzberg] Efendi'nin 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesi mûcibince bir *daha hizmeti devlette istihdam olunmamak* üzere nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olduğu Bahriye Vekâleti celilesinin 26 Temmuz 1341 [1925] târih ve Muâmelâtı Zâtiye Zâbitan Şûbesi (...) tezkiresinde bildirilmiş olmakla, vaziyetleri hakkında mâlûmat hâsıl olmak üzere keyfiyet tâmimen tebliğ olunmuştur efendim."[15]

Bu yazının altına şu not düşülmüştür: "Bahriye Başvekâleti celilesine: 26 Temmuz 1341 [1925] târih ve Muamelâtı Zâtiye Dâiresi Zâbitan Şûbesi 1262/5969 numerolu [numaralı] tezkerei Vekâlet penâhileri cevâbıdır: 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesi mûcibince nisbeti askeriyeleri kat edildiği isâr buyurulan Asitaneli Ali bin Mustafa [Mustafa oğlu Asitaneli Ali] ve Sâmi Gunezbeg [Günzberg] Efendilerin vaziyetleri hakkında mâlûmat hâsıl olmak üzere keyfiyet bilumum Vekâletlere müstakil ve mülhak makâmâta tebliğ edilmiştir efendim. Başvekil."

Diş Hekimi Sâmi Günzberg'in emekli Bahriye subayı olduğunu ve (Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) kararı ile de askerlikle ilişkisinin kesildiğini sanırım ilk kez bu yazışmalardan öğreniyoruz.

---

15 Metnin orijinali için bkz. EK 5.

Sâmi Günzberg hakkındaki iddiâlar dikkate değerdir. Günzberg'in Cumhuriyet döneminde de önemli bir şahsiyet olduğunu hatırlamamız gerekir. Diğer yandan, Günzberg'in Abdülhamid'in mirası dâvâsında[16] üstlendiği rol, yukarıdaki iddiâlar ile örtüşmektedir.

(Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) Tarafından Askerlikle İlişkisi Kesilen Bir Subay[17]

Başvekâlet Kalemi Mahsus Müdüriyeti, "bilumum Vekâletlere, müstakif ve mülhak makâmâta" hitâben kaleme alınmış târihi belirsiz bir yazısında şöyle diyordu:

> "Kuvâyi İnzibâtiye'de istihdam edildiği ve rüyet olunan muhasebesinde zimmeti zuhûr ettiği tebeyyün ve tahakkuk eden ve Şehzâdebaşı'nda Karagöz Mahallesi'nde on numerolu [numaralı] hânede sâkin ve Şehzâdebaşı baş polis memurluğunda bulunmakta olan 27067 numerolu [numaralı] İhtiyat Mülâzımı Sânisi [Yedek Teğmen] Şükrü Efendi bin Ömer İbrâhim'in [Ömer İbrâhim oğlu Şükrü Efendi] 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun[18] birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı husûsunun tasdiki âliye iktirân ettiği, Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesinden mevrud 20 Temmuz 1341 [1925] târih[li] (...) tezkerede bildirilmiştir. Merhumun ordu ile irtibâtının kat'ından mâlûmat husûlü için keyfiyet tâmimen tebliğ olunur efendim. (...) Başvekil."[19]

16 Cemil Koçak, **Abdülhamid'in Mirası**, Arba Yayınları, İstanbul, 1990, s. 28-29.

17 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/205 401 14].

18 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

19 Müdâfaai Milliye Vekâleti Muamelâtı Zâtiye Dâiresi Kıdem Şûbesi, 20 Temmuz 1341 [1925] târihinde, Başvekâlet'e yazdığı yazıda, şöyle diyordu: "27067 numarolu [numaralı] İhtiyat Mülâzımı Sânilerden [Yedek Teğmen] olup, İstanbul'da Bayezit Câmii şerifi kapusunda perukârlıkla müstekil Nûman Efendi'nin mahdumu Şehzâdebaşı'nda Karagöz Mahallesi'nde on numerolu [numaralı] hânede sâkin ve Şehzâdebaşı karakolunda polis memurluğu ile müstahdem Şükrü Efendi bin Ömer İbrâhim'in [Ömer İbrâhim oğlu Şükrü Efendi] Kuvâyi İnzibâtiye'ye dâhil olarak istihdam edildiği ve rüyet olunan muhasebesinde zimmeti zuhûr ettiği tebyin ve tahakkuk ettiğinden, 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 11 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir. Merhumun ordudan irtibâtının keyfiyeti kat'ından icâb eden Vekâletlere mâlûmat itâsına müsaade buyurulması mâruzdur. Müdâfaai Milliye Vekili."

Nitekim Başvekâlet de, bu yazı üzerinedir ki, 20 Ağustos 1341 [1925] târihinde, "bilumum Vekâletlere ve mülhak makâmâta" yazdığı yazıda şöyle diyecektir: "Kuvâyi İnzibâtiye'de istih-

(Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) Tarafından Askerlikle İlişkileri Kesilen Bâzı Subaylar[20]

Müdâfaai Milliye Vekâleti Muâmelâtı Zâtiye Dâiresi Kıdem Şûbesi, 25 Ağustos 1341 [1925] târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, konuyla ilgili olarak şu bilgileri veriyordu:

> "Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkân, ümerâ, zâbitan, memurin ve mensûbini askeriye hakkında yapılacak muameleyi nâtık olan 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin[21] birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyelerinin kat'ı tevârihi muhtelifede tasdiki âliye iktirân eden ondört şahıs ile dâveti vakaya ademi icâbetinden dolayı ikinci ve ilânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan bilumum memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalmış veyâhut memâliki mezkûreye bilâ mezûniyet gitmiş veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle gidip de müddetlerini tecâvüz ettirmiş olmalarından dolayı da beşinci maddelerine tevfikan nisbeti askeriyelerinin kat'ı kezâlik tevârihi muhtelifede tasdiki âliye iktirân eylemiş olan beş şahsın isimlerini mübeyyen bu kerede tanzim kılınan cetvel leffen takdim kılınmış olmakla, eshası mezkûrenin ordudan irtibatlarının keyfiyeti kat'ından icâb edilen Vekâletlere mâlûmat itâsına müsaade buyurulması mâruzdur. Müdâfaai Milliye Vekili."

Başvekâlet'ten 5 Eylül 1341 [1925] târihinde "bilumum Vekâletlere, müstakil ve mülhak makâmâta" yazılan (ve 25 Temmuz

---

dam edildiği ve rüyet olunan muhasebesinde zimmeti zuhûr ettiği mütekâid ve tahakkuk eden ve Şehzâdebaşı'nda Karagöz Mahallesi'nde on numerolu [numaralı] hânede sâkin Şükrü Efendi bin Ömer İbrâhim'in [Ömer İbrâhim oğlu Şükrü Efendi] 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı husûsunun tasdiki âliye iktirân ettiği, Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesinden mevrud 20 Temmuz 1341 [1925] târih[li] (...) tezkarade bildirilmiştir. Merhumun orduyla kat'ınden mâlûmat husûlü için keyfiyet tâmimen tebliğ olunur efendim. Başvekil."

Bu yazının altına şu not düşülmüştür: "Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesine: 20 Temmuz 1341 [1925] târih ve Muemelâtı Zâtiye Şûbesi 2116 numarolu [numaralı] tezkerei Vekâlet penâhileri cevâbıdır. Zâbit ve Mülâzımı Sâni [Teğmen] Şükrü Efendi bin Ömer İbrâhim'in [Ömer İbrâhim oğlu Şükrü Efendi] 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere ordu ile irtibâtının kat edildiği isârı Vekâlet penâhileri mücibince mâlûmat husûlü maksadıyla 20 Ağustos 1341 [1925] târih[li] (...) tezkire ile bilumum Vekâletlere, müstakil ve mülhak makâmâta tebliğ edilmiştir efendim. Başvekil."

20 **BCA BMGMK,** [Katalog Numarası: 0 30 10/205 401 12].

21 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

1341 [1925] târih ve 6/3535 numerolu [numaralı] tezkereye ek olduğu belirtilen) bir yazıda, yukarıdaki yazı üzerine, şu açıklama yapılıyordu:

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkân, ümerâ, zâbitan, memurin ve mensûbini askeriye hakkında ifâ olunacak muameleyi mutazammın 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere tevârihi muhtelifede nisbeti askeriyeleri kat edilen ondört şahıs ile bugünkü Türkiye hudutları hâricinde bulunan memleketlerde hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalmış veyâhut memâliki mezkûreye bilâ mezûniyet gitmiş veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle gidip de müddetlerini tecâvüz ettirmiş ve dâveti vakaya icâbet etmemiş olmalarından dolayı, kânunu mezkûrun ikinci ve beşinci maddelerine tevfikan nisbeti askeriyeleri kat olan beş şahıs hakkında Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesince tanzim ve tevdi olunan cetvel eshâsı mezkûrenin vaziyetleri hakkında mâlûmat hâsıl olmak üzere leffen takdim olunmuştur efendim. Keyfiyet bilumum Vekâletlere, müstakil ve mülhak makâmâta tebliğ edilmiştir. Başvekil."

"25 Eylül târihli [1339/1923] kânunnâmenin birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat olunan;

Ağır Topçu İhtiyat Zâbiti [Yedek Subayı]	Hüseyin Hüsnü İzmirli	2-224 19897	Birinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı	28 Mart 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye ihtiram eylemiştir
Topçu İhtiyat Zâbit [Yedek Subay] Vekili	Âdil Efendi Said Uluborlu	332 ihtiyat 157	Birinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı	15 Mart 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye ihtiram eylemiştir
Piyâde İhtiyat Mülâzımı Sâni [Yedek Teğmen]	Bilâl Efendi Osman Uzunköprü	15268	Birinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı	28 Mart 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye ihtiram eylemiştir
Piyâde İhtiyat Mülâzımı Sâni [Yedek Teğmen]	İsmâil Şevket Efendi Hüseyin Remzi Paşa İstanbul	11201	Birinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı	12 Mayıs 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye ihtiram eylemiştir

Topçu Mülâzımı Evvel [Üstteğmen]	Mâhir Efendi Hasan İstanbul	278328	Birinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı	12 Nisan 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye ihtiram eylemiştir

(mühür ve imzâ: yalnız beş şahıstır)"

"25 Eylül târihli kânunnâmenin ikinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyeleri kat olunan;

Tabip Binbaşı	Fâik Hüsnü	61-219	İkinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı	12 Nisan 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye ihtiram eylemiştir
Tabip Yüzbaşı Aksaray	Veysi Efendi	33-329	İkinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı	12 Nisan 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye ihtiram eylemiştir

(mühür ve imzâ: yalnız iki şahıstır)"

"25 Eylül [1339/1923] târihli kânunnâmenin beşinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyeleri kat olunan;

Tabur Hesap Memuru	Abdülgâni Efendi Abdülkadir Sana	59-318	Beşinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı	21 Nisan 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye ihtiram eylemiştir
Topçu Mülâzımı Sâni [Teğmen]	Mehmet Efendi Kâsım Bağdat	31-327	25 Eylül [13]39 [1923] târihli [kânunnâmenin] beşinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı	24 Mayıs 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye ihtiram eylemiştir

(mühür ve imzâ: yalnız iki şahıstır)"[22]

22 Yukarıdaki üç tablonun orijineli için bkz. **EK 6.**

"25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat olunanlar;

Mütekâid Piyâde Binbaşı	Mehmet Necâti Efendi Mustafa Gerze	49-305	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 28 Haziran 1341[1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
İhtiyat [Yedek] Süvâri Mülâzımı Evvel [Teğmen]	MehmetAli Efendi Fuat Paşa İstanbul	6076	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 9 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Ağır Topçu İhtiyat Mülâzımı Sâni [Yedek Teğmen]	Ahmet Efendi Seyfettin Amasya	14-333	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 9 Temmuz 1341[1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Ağır Topçu İhtiyat Mülâzımı Sâni [Yedek Teğmen]	Saadettin Efendi Niyâzi İstanbul	16-333	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 9 Temmuz 1341[1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Mütekâid Piyâde Mülâzımı Evvel [Üstteğmen]	Kemâl Efendi Ahmet Nazif Mudanya	762-320	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 11 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Mütekâid Piyâde Mülâzımı Evvel [Üstteğmen]	İsmâil Hakkı Efendi Ahmet Bursa	516-316	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 11 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
İhtiyat [Yedek] Piyâde Mülâzımı Sâni [Teğmen]	Mehmet Cevat Efendi Behçet İstanbul	19791	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 11 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
İhtiyat [Yedek] Piyâde Mülâzımı Sâni [Teğmen]	Mehmet Kâmil Efendi Hâlit İzmit	17143	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 11 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir

İhtiyat [Yedek] Piyâde Zâbit [Subay] Vekili	Yuvanaki Efendi Anastasi İncesu	21952	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 11 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
İhtiyat [Yedek] Piyâde Mülâzımı Sâni [Teğmen]	Mahmut Hamdi Efendi Mehmet Nûrettin Edirne (Çengelköyü'nde bekârderesinde 7 numero [numara]; Üsküdar'da Bulgurlu Mescit'te Evliyâ Hoca Mahallesi'nde 29 numero [numara])	756	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 11 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
İhtiyat [Yedek] Piyâde Mülâzımı Sâni [Teğmen]	Hüseyin Fâik Efendi Hüseyin Ankara	14368	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 11 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
İhtiyat [Yedek] Piyâde Mülâzımı Sâni [Teğmen]	İsmâil Fasih Efendi Gâlip İstanbul	15521	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 11 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
İhtiyat [Yedek] Piyâde Mülâzımı Evvel [Üstteğmen]	Fuat Şükrü Efendi Ali Rızâ Karahisar (Aksaray'da Gurebâ Hüseyin Ağa Mahallesi'nde; Kadıköy'ünde Mısırlıoğullarından Çeri Bey Sokağında 25 numerolu [numaralı] hâne)	4097	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 11 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Milis Zâbit [Subay] Vekili	Şâban Efendi Mustafa San Şâban	21-332	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 13 Haziran 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Tabip [Doktor] Mülâzımı Evvel [Üstteğmen]	Ali Rızâ Efendi Râmiz Komanuda	45-335	İkinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı 20 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir

Tabip [Doktor] Yüzbaşı	Mustafa Nâil Efendi Mehmet Remzi Efendi Trabzon	72-333	İkinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı 27 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Tabip [Doktor] Yüzbaşı	Mahmut Zeki Efendi Mehmet Râgıp İstanbul	14-336	İkinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı 27 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Tabip [Doktor] Yüzbaşı	Mehmet Emin Efendi Mustafa İstanbul	74-335	İkinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı 27 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Topçu Yüzbaşı	Ziyâeddin Efendi Ziyâeddin Trablusgarb	18-323	İkinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı 27 Temmuz 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir

(mühür ve imzâ: yalnız ondokuz şahıstır)"[23]

"25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat olunan eşhas;

Mütekâid Piyâde Kaymakam [Yarbay]	Ethem Bey İbrâhim Eyüp	59-311	Birinci madde mûcibince bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 3 Eylül 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Piyâde Mülâzımı Sâni [Teğmen]	Rızâ Efendi Süleyman Şevket Kadıköy	108-332	Birinci madde mûcibince bir daha hizmetidevlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 8 Eylül 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Piyâde İhtiyat [Yedek] Zâbit [Subay] Vekili	Hasan Efendi Hüseyin Edremit (Edremit Câmii Kebir Mahallesi'nde Yekpazarlı *Câbiroğullarından)*	10832	Birinci madde mûcibince bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 8 Eylül 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir

23 Yukarıdaki tablonun orijinali için bkz. **EK 7.**

İhtiyat [Yedek] Hesap Memur Vekili	Abdurrahman Efendi Abdülkerim Eskişehir	885	Birinci madde mûcibince bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 13 Eylül 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
İhtiyat [Yedek] Mülâzımı Sâni [Teğmen]	Mustafa Rahmi Efendi bin Mehmet Harput (Ekin kazâsının Enin nâhiyesinin Tatarağası Mahallesi'nden)	2154	Birinci madde mûcibince bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 8 Eylül 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
İhtiyat [Yedek] Mülâzımı Sâni [Teğmen]	Ziyâeddin Efendi Ahmet Nûri Trabzon (Garbizon Câmii Atik Mahallesi'nden Fazıl Efendi oğullarından; İstanbul'da Bahçekapı'da Anadolu Hanı'nda 16 numeroda [numarada] dâvâ vekâleti ile iştigâl eylemiştir)		Birinci madde mûcibince bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 8 Eylül 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
İhtiyat [Yedek] Piyâde Mülâzımı Sâni [Teğmen]	Mehmet Nâfiz Efendi Ârif Aydın (Aydın'ın Hisar Mahallesi'nden; Konya'nın Cedid Mahallesi'nde iken Konya Ahzı Asker Şûbesi'nce celb olunmuştur; İstanbul'da Selimiye'de Şeref Kapusu Sokağında 27 numero [numara])	20713	Birinci madde mûcibince bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 9 Eylül 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
İhtiyat [Yedek] Piyâde Mülâzımı Evvel [Üstteğmen]	Hüseyin Hasip Efendi bin Ziyâ İstanbul (Eyüp Sultan'da Cezeri Kâsım Paşa Mahallesi'nin Otakçılar caddesinde; Erenköyü'nde Şaşkınbakkal'da merhum Bahriye Miralayı [Albay] Şevket Bey'in hânesi; Kadıköy'de Cevizlik'te Âfitab Sokağı 3 numero [numara])	13228	Birinci madde mûcibince bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 12 Eylül 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir

Topçu Mülâzımı Evvel [Üstteğmen]	Ahmet Mithat Efendi bin Ali Ereğli	98-320	İkinci madde mûcibince nisbeti askeriyesinin kat'ı 15 Eylül 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Nakliye Yüzbaşı	Ahmet Cevdet Hüseyin Hama (?)	65-320	Mezuniyetinden avdet etmemesine mebni nisbeti askeriyesinin kat'ı 8 Eylül 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Piyâde İhtiyat [Yedek] Zabit [Subay] Neferi (?)	Rüştü Efendi Mehmet (Sudayın (?) Şah Hüseyin Mahallesi'nden Karslı Hacı Mevlüd oğullarından; İstanbul'da Kasımpaşa'da Kulaksız'da Hamam sokağında Hayriye Hanım'ın hânesinde)	21098	Hizmeti devlette istihdam kılınmaması husûsuna Heyeti Mahsusaca 11 Temmuz 1341[1925] târihli ve 2318 numerolu mazbata ile karar verilmiştir.

(mühür ve imzâ: yalnız onbir şahıstır)"[24]

"25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesi kat olunan;

İhtiyat [Yedek] Hesap Memur Vekili	Hâlit Efendi bin Mehmet Hamsi (?)	890	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 22 Teşrini evvel [Ekim] 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Mütekâid Tabur İmamı	Hüseyin Hüsnü Efendi bin Ahmet Prezvin [Ahmet Prezvin oğlu Hüseyin Hüsnü Efendi]	8-306	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 22 Teşrini evvel [Ekim] 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Kuvâyi İnzibâtiye Alay Tabur II. İmamı	Hasan Fehmi Efendi Mustafa		Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 22 Teşrini evvel [Ekim] 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir

24 Yukarıdaki tablonun orijinali için bkz. EK 8.

Mütekâid Hesap Memuru	Hasan Efendi Süleyman Balıkesir	53-324	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 18 Teşrinisâni [Kasım] 1341[1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Hesap Memuru Muavini	Hasan Remzi Efendi Hasan Gâziantep	69-321	Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 18 Teşrinisâni 1341 [Kasım] [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Kuvâyi İnzibâtiye'de 1. Alay'da Tabur İmamı	Mustafa Kirâmeddin Efendi Mahmut Hamza Samsun		Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı 18 Teşrinisâni [Kasım] 1341[1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Mülgâ Belçe (?) Hastahânesi İmamı Sânisi (Üsküdar'da Hamza Fakih Mahallesi'nde Kapudan Paşa Câmii adasında sâkin)	Ahmet Celâlettin Efendi Ali Tosba		Birinci maddeye tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyesinin kat'ı tasdike iktirân eylemiştir

"25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin ikinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyesi kat olunan;

Piyâde Yüzbaşı	İhsan Efendi Mehmet Erzincan	472-323	İkinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'I 22 Teşrini evvel [Ekim] 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir

"25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin beşinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyesi kat olunan;

Topçu Mülâzımı Sâni [Teğmen]	Said Şevki Efendi	98-330	Beşinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı 3 Teşrini evvel [Ekim] 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir
Piyâde Mülâzımı Evvel [Üstteğmen]	Hüseyin Hüsnü Hasan Ortaköy	200-328	Beşinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı 8 Teşrini evvel [Ekim] 1341 [1925] târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir

Piyâde Mülâzımı Evvel [Üstteğmen]	Yusuf Ziyâ Efendi bin Said Karahisar	217-328	Beşinci maddeye tevfikan nisbeti askeriyesinin kat'ı 14 Kânunu Sâni [Ocak] 1926 târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiştir

(mühür ve imzâ: yalnız onbir şahıstır)"[25]

"25 Eylül [1339/1923] târihli kânunnâmenin beşinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyeleri kat olunan;

Süvâri Yüzbaşı Abdülkadir Efendi Bingâzi (51-323)

Süvâri Yüzbaşı Mahmut Efendi Nebil Mısır (71-323)

Süvâri Yüzbaşı Yahya Efendi Abdulvahab Bağdat (22-323)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Ali Râmi Efendi Mustafa Sabri Şam (32-326)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Yusuf Efendi Bahattin Cebelunniyan (62-320)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Kâsım Enveri Efendi Zekeriyâ Cebelunniyan (60-320)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Hâlit Efendi Şeyh İbrâhim Sûriye (64-323)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Ahmet İzzet Efendi Mehmet Reşit Şam (22-235)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Abdullah Efendi Mehmet Bağdat (4-331)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Ahmet Tevfik Efendi Mehmet Kemâl Şam (11-332)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Yâsin Efendi Mahmut Şam (2-236)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Mehmet Efendi Selim Beyrut (11-327)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Abdulgâni Efendi Farsî Şam (54-325)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Süheyl Efendi Said Şam (44-325)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Mehmet Emin Efendi Vedat Beyrut (7-326)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Mustafa Sâdık Efendi İbrâhim Fevzi Şam (15-326)

25 Yukarıdaki tablonun orijinali için bkz. **EK 9.**

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Abdürrezzak Efendi Mustafa Bağdat (48-326)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Mehmet Fevzi Efendi Abdülhamid Şam (7-328)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Sâmi Efendi Ahmet Tâhir Şam (49-323)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Mehmet Ali Efendi Mustafa Şam (101-305)

Süvâri Mülâzımı Sâni [Teğmen] Kâsım Efendi Ali Mantus Trablusgarb (74-321)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Mahmut Efendi Hâlit Süriye (76-321)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] İsmâil Efendi Abdülgâni Bağdat (56-325)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Mehmet Âyan Efendi Hacı Miftah bin Gâzi (3-328)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Ramazan Efendi Mesut bin Gâzi (64-322)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] İsmâil Efendi İbrâhim Nâmık Bağdat (8-328)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Abdülhamid Efendi Yusuf Bağdat (19-323)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Vehbi Efendi Davut Bağdat (27-328)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Ali Ayni Efendi Feyzullah Halep (3-330)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Zeki Efendi Ahmet Halep (31-328)"[26]

"25 Eylül [1339-1923] târihli kânunnâmenin beşinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyeleri kat olunan;

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Mehmet Ziyâ Efendi Mehmet Emin Hama (20-328)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Tahsin Efendi Kadri Şam (9-330)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Abdülkadir Efendi Abdülhamid Trablusgarb (18-331)

26 Yukarıdaki tablonun orijinali için bkz. **EK 10.**

Süvâri Mülâzımi Evvel [Üstteğmen] İbrâhim Efendi Gavdi Mısır (32-328)

Süvâri Mülâzımi Evvel [Üstteğmen] Hüsam Hümâyun Efendi Yeruns Şeyh İran (23-331)

Süvâri Mülâzımi Evvel [Üstteğmen] Ahmet Efendi Abdülmecid Mısır (33-328)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Mahmut Efendi Abdülvahid Mısır (60-331)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Reşit Sıtkı Efendi Sait Şevki Süleymâniye (46-331)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Eyüp Sabri Efendi Mustafa Âsım (44-331)

Süvâri Mülâzımı Sâni [Teğmen] Cemil Enver Efendi Abdullah Tahsin Şam (18-327)

Süvâri Mülâzımi Sâni [Teğmen] Resmi Efendi Ali Rızâ Şam (15-331)

Süvâri Mülâzımı Sâni [Teğmen] İzzet Efendi Hasan Ata (16-331)

Süvâri Mülâzımı Sâni [Teğmen] Abdullah Efendi Selâmi Bağdat (42-332)

Süvâri Mülâzımı Sâni [Teğmen] Bedi Efendi Sâlim Neblusi (2-333)

Süvâri Mülâzımı Sâni [Teğmen] Abdullah Efendi Said Mısır (103-326)

Süvâri Mülâzımı Sâni [Teğmen] İbrâhim Cemâl Efendi Mehmet Gazze (103-329)

Süvâri Mülâzımı Sâni [Teğmen] İzzettin Efendi Edip Şam (10-332)

Süvâri Mülâzımı Sâni [Teğmen] Aram Efendi Ruyen Yunanistan Bursa (24-331)

Tabur İmamı Osman Efendi Hacı Haydar Musul (4-319)

Tabur İmamı Hacı Mehmet Efendi Ali Musul (27-317)

Tabur İmamı Abdülmecid Efendi Cerem Bağdat (49-327)

İkinci Sınıf Sarraç Ustası Nâsır Efendi Hasan Bağdat (11-327)

İkinci Sınıf Tüfekçi Ustası Tâhir Efendi Zehve Bağdat (17-323)

İkinci Sınıf Tüfekçi Ustası Sâlih Efendi Yâsin Bağdat (44-314)

(mühür: yalnızyüz şahıstır)"[27]

"25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyeleri kat olunan;

Mustâni Piyâde Mülâzımı Evvel Şinâsi Efendi Ali Rızâ Aksaray (481-322)

27 Yukarıdaki tablonun orijinali için bkz. **EK 11.**

Mütekâid Piyâde Binbaşı Mehmet Cemil Efendi Halil Davut Paşa (260-311)

Nisbeti Maktu Piyâde Binbaşı Kâmil Efendi Hasan Adapazarı (288-314)

(mühür: yalnız üç şahıstır)"

"25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin ikinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyesi kat olunan;

Piyâde Mülâzımı Evvel Mustafa Şerif Efendi Tahsin Kocamustafa Paşa (162-323)

(mühür: yalnız bir şahıstır)"

"25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin beşinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyesi kat olunan;

Nakliye Yüzbaşı Abbas Fadlı Efendi Ahmet Cevdet Bağdat (6-330)

Süvâri Kaymakam [Yarbay] Hâmit Bey Seyyit Mahmut Bağdat (6-330)

Süvâri Binbaşı Mehmet Kâmil Efendi Reşit Şam (5-306)

Süvâri Binbaşı Mehmet Sâdık Efendi Halil Mansur Şam (25-309)

Süvâri Binbaşı Mehmet Lütfi Efendi Emin Şam (47-311)

Süvâri Binbaşı Mahmut Şükrü Efendi Süleyman Bağdat (53-311)

Süvâri Binbaşı Şeref Efendi Abdülkadir Şam (16-312)

Süvâri Binbaşı Mahmut Efendi Ahmet Şam (308-313)

Süvâri Binbaşı Seyit Ahmet Ebu Sâdi Mısır (111-313)

Süvâri Binbaşı Abdülgâni Efendi Ömer Malatya Şam (18-311)

Süvâri Binbaşı Mehmet Kemâl Efendi Abdullah Şam (17-330)

Süvâri Binbaşı İbrâhim Hakkı Efendi Said Şam (7-312)

Mümtaz Binbaşı Halil Zeki Efendi İbrâhim Kerkük (2-322)

Süvâri Yüzbaşı Ahmet Hayri Efendi İsmâil Beyrut (62-310)

Süvâri Yüzbaşı Mütekâid Memduh Efendi Refik Şam (13-311)

Süvâri Yüzbaşı Hamdi Efendi Kemâlettin Beyrut (49-312)"[28]

"25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin beşinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyeleri kat olunan;

Süvâri Yüzbaşı Ahmet Kemâl Efendi Mehmet Bağdat (21-313)

Süvâri Yüzbaşı Hasan Tahsin Efendi Abdüllâtif Şam (4-318)

Süvâri Yüzbaşı Mahmut Efendi Abdürrezzak Şam (64-316)

Süvâri Yüzbaşı Mansur al-Halefi Efendi Seyyid al-Halefi Süriye (78-313)

28 Yukarıdaki tablonun orijinali için bkz. **EK 12.**

Süvâri Yüzbaşı Abdülhalil Efendi Osman bin Gâzi (84-313)
Süvâri Yüzbaşı Mehmet Efendi Esat Şam (4-223)
Süvâri Yüzbaşı Hüseyin Avni Efendi Selâli Bağdat (61-319)
Süvâri Yüzbaşı Mahmut Musalli Efendi Ebu al-Reas Acilun (84-322)
Süvâri Yüzbaşı Mehmet Zeki Efendi Feri Halep (9-321)
Süvâri Yüzbaşı Ahmet Tevfik Efendi Mehmet Beyrut (31-321)
Süvâri Yüzbaşı Mustafa Behçet Efendi Yunus Süleymâniye (27-324)
Süvâri Yüzbaşı Mehmet Huyrullah Efendi Hasan Şam (36-322)
Süvâri Yüzbaşı Mehmet Tevfik Efendi Seyyid Ahmet Bağdat (14-324)
Süvâri Yüzbaşı Mehmet Sâlih Efendi Ali Bağdat (13-324)
Süvâri Yüzbaşı Hâlit Efendi Osman Şam (17-324)
Süvâri Yüzbaşı Mehmet Giran Efendi Halil Giran Süriye (73-321)
Süvâri Yüzbaşı Ahmet Nüzhet Efendi Mahmut Şam (30-325)
Süvâri Yüzbaşı Mehmet Efendi Derviş Halep (64-317)
Süvâri Yüzbaşı Mehmet Fehmi Efendi Hasan Mısır (70-320)
Süvâri Yüzbaşı İsâ Efendi Hacı Mahalluzziver (89-319)
Süvâri Yüzbaşı Mesût Necâti Efendi Hacı Hasan Kudüs (65-317)
Süvâri Yüzbaşı Mehmet Nûri Efendi Selim Şam (31-317)
Süvâri Yüzbaşı Abbas Efendi Necip Bağdat (48-317)
Süvâri Yüzbaşı Ahmet Efendi Saadettin Kudüs (93-216)
Süvâri Yüzbaşı Mehmet Hayri Efendi İbrâhim Halep (51-318)
Süvâri Yüzbaşı Mehmet Cumâ Efendi Şeyh Abdülkadir Halep (100-316)
Süvâri Yüzbaşı Hâşim Efendi Mehmet Gazze (11-320)
Süvâri Yüzbaşı Cemâlettin Efendi Abdullah Süleymâniye (22-320)
Süvâri Yüzbaşı Ahmet Efendi Haydar Bağdat (26-321)
Süvâri Yüzbaşı Hâşim Efendi Nûrettin Şam (24-323)"[29]

Yukarıdaki listelerin ayrıntılı incelemesinden birkaç sonuç çıkartabiliriz: (a) Öncelikle askerlikten çıkarılan subayların çok önemli bir kesimi düşük rütbeli subaylardır. Yüzbaşılar ve Binbaşılar azınlıktadır. Ayrıca, listelerde daha yüksek rütbeli bir subay (bir adet Kaymakam/Yarbay dışında) görülmemektedir. (b) Son iki listedeki Yüzbaşıların ve Binbaşıların neredeyse tamâmı Türkiye sınırları dışında kalmış olan yerlerde doğmuşlardır. Anlaşılan bu subaylar bir daha Türkiye'ye geri dönmemişlerdir.

29 Yukarıdaki tablonun orijinali için bkz. **EK 13.**

(Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) Karârı ile Askerlikle İlişkileri Kesilen Bâzı Subaylar Hakkında Yapılan Muameleler[30]

Müdâfaai Milliye Vekâleti Muâmelâtı Zâtiye Dâiresi Kıdem Şûbesi, 12 Teşrini Evvel [Ekim] 1341 [1925] târihinde kaleme alındığı bir sonraki evrakta açıkça görülen ve Başvekâlet'e yazılan ve 26 Teşrini Evvel [Ekim] 1341 [1925] târihinde de Başvekâlet'te kayda geçtiği görülen bir yazısında şöyle diyordu:

> "Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkân, ümerâ, zâbitan, memurin ve mensûbini askeriye hakkında yapılacak muameleyi nâtık olan 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin[31] birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere tevârihi muhtelifede nisbeti askeriyelerinin kat'ı tevârihi muhtelifede tasdiki âliye iktirân eden sekiz şahıs ile dâveti vakaya ademi icâbetinden dolayı ikinci ve ilânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan bilumum memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalan veyâhut memâliki mezkûreye bilâ mezüniyet gitmiş veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle gidip de müddetlerini tecâvüz ettirmiş olmalarından dolayı da beşinci maddelerine tevfikan nisbeti askeriyelerinin kat'ı tevârihi muhtelifede tasdiki âliye iktirân eylemiş olan üç şahsın isimlerini mübeyyen bu kerede tanzim kılınan cetvel leffen takdim kılınmış olmakla eshası mezkürenin ordudan irtibatlarının keyfiyeti kat'ından icâb edilen Vekâletlere mâlûmat itâsına müsaade buyurulması mâruzdur. Müdâfaai Milliye Vekili."[32]

---

30 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/205 402 1].

31 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

32 Başvekâlet'ten 27 Teşrini Evvel [Ekim] 1341 [1925] târihinde "bilumum Vekâletlere, müstakil ve mülhak makâmâta" yazılan (ve 8 Eylül 1341 [1925] târih ve 6/4683 numaralı tezkereye ek olduğu belirtilen) bir yazıda, yukarıdaki yazı üzerine, şu açıklama yapılıyordu:

> "Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkân, ümerâi zâbitan, memurin ve mensûbini askeriye hakkında ilâ olunacak muameleyi mutazammın 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere tevârihi muhtelifede nisbeti askeriyeleri kat edilen sekiz şahıs ile bugünkü Türkiye hudutları hâricinde bulunan memleketlerde hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalan veyâhut memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalmış veyâhut memâlik-i mezkûreye bilâ mezûniyet gitmiş veyâ mezunen ve tebdili hava süretiyle gidip de müddetlerini tecâvüz ettirmiş

ve dâveti vakaya icâbet etmemiş olmalarından dolayı, kânunu mezkûrun ikinci ve beşinci maddelerine tevfikan nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olan üç şahıs hakkında Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesince tanzim ve tevdi olunan cetvel eshâsı mezkûrenin vaziyetleri hakkında mâlûmat hâsıl olmak üzere leffen takdim olunmuştur efendim. Başvekil."

Bu yazının altına şu not düşülmüştür: "Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesine: 12 Teşrini Evvel 1341 [1925] târihli ve Muâmelâtı Zâtiye Dâiresi Kıdem Şûbesi 2889 numerolu [numaralı] tezkerei Vekâlet penâhileri cevâbıdır. 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânun mûcibince nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olan eshas hakkındaki cetvelin musaddak sûreti mâlûmat husûlu maksadıyla bilumum Vekâletlere, müstakil ve mülhak makâmata tebliğ edilmiştir efendim. Başvekil."

Müdâfaai Milliye Vekâleti Muâmelâtı Zâtiye Dâiresi Kıdem Şûbesi, Başvekâlet'e yazdığı, târihi belirsiz, fakat 21 Ocak 1926 târihinde Başvekâlet'te kayda geçtiği görülen bir yazısında şöyle diyordu:

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkânı ümerâ ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriye hakkında yapılacak muameleyi nâtık olan 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyeleri kat tevârihi muhtelifede tasdiki âliye iktirân eden yedi şahıs ile dâveti vakaya ademi icâbetinden dolayı ikinci ve ilânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan bilumum memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalan veyâhut memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'il-ihtiyar kalmış veyâhut memâliki mezkûreye bilâ mezûniyet gitmiş veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle gidip de müddetlerini tecâvüz ettirmiş olmalarından dolayı da beşinci maddelerine tevfikan nisbeti askeriyelerinin kat'ı tevârihi muhtelifede tasdiki âliye iktirân eylemiş olan dört şahsın isimlerini mübeyyen takdim kılınmış onyedinci cetvel leffen takdim kılınmış olmakla eshası mezkürenin ordudan irtibatlarının keyfiyeti kat'ından icâb edilen Vekâletlere mâlûmat itâsına müsaade buyurulması mâruzdur. Müdâfaai Milliye Vekili."

Başvekâlet'ten "bilumum Vekâletlere, müstakil ve mülhak makâmâta" yazılan târihi belirsiz (ve 6/5242 numaralı tezkereye ek olduğu belirtilen) bir yazıda, yukarıdaki yazı üzerine, bir tâmim şeklinde, şu açıklama yapılıyordu:

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkân, ümerâ ve zâbitan, memurin ve mensûbini askeriye hakkında ifâ olunacak muameleyi mutazammın 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere muhtelif târihlerde nisbeti askeriyeleri kat edilen yedi şahıs ile bugünkü Türkiye hudutları hâricinde bulunan memleketlerde hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalan veyâhut bilâmezûniyet gitmiş veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle giderek müddetlerini tecâvüz ettirmiş ve vâki dâvâya icâbet etmemiş olmalarından dolayı mezkûr kânunun ikinci ve beşinci maddelerine tevfikan nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olan dört şahıs hakkında Müdâfaai Milliye Vekâleti'nce tanzim ve tevdi olunan cetvel mezkûr eshası vaziyetlerine dâir mâlûmat takdim olunmuştur efendim. Başvekil."

Bu yazının altına şu not düşülmüştür: "Müdâfaai Milliye Vekâleti'ne: 29 Kânunu Sâni [Ocak] 1926 târih ve Muâmelâtı Zâtiye Dâiresi Kıdem Şûbesi 278 numerolu [numaralı] tezkire cevâbıdır. 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânun mûcibince nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olan eshas hakkındaki cetvelin musaddak sûreti mâlûmat husûlu maksadıyla bilumum Vekâletlere, müstakil ve mülhak makâmata tebliğ edilmiştir efendim. Başvekil."

Bahriye Vekâleti'nin (Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı'n)ca Askerlikle İlişkileri Kesilen Bahriyeli Subayların Durumlarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Yolundaki Önerisi ve Sonucu[33]

Bahriye Vekâleti Muamelâtı Zâtiye Dâiresi, 15 Teşrini Evvel [Ekim] 1341 [1925] târihinde Başvekâlet'e hitâben kaleme alınmış olan bir yazısında, (Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı')nın bâzı Bahriyeli subayların askerlikle ilişkilerini kestiğini, fakat bu subayların durumlarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini bildiriyordu:

> "Bursa'da mülesehhil Heyeti Mahsusaca verilen kararlarda ekseriyetle hak ve adâletin gözetilmediği anlaşılmış ve bu cihet bilâhire Dâirei Bahriyece sabk eden itirâz üzerine bâzı mukarrerâtın mumaileyha tarafından müeyyed bulmuştur. Kemâl Reis gambotunda[34] istihdam edilmiş olmaları ilcâsıyla nisbeti askeriyeleri kat edilmiş zâbitan meyânından birkaçının affı cihetine gidilmiş iken,[35] cürmü mabel ithamları aynı mâhiyette bulunan diğerlerinin nisbeti askeriyelerinin kat'ına mütedâir kararlarda ısrâr edilmesi, menâfii adâlet görülmüştür. Vekâleti âcizice sâyânı emni itimat zevat mârifetiyle icrâ ettirilen tahkikat ve tetkikâti resmiye ve husûsîye neticesinde, marularz gambottan Güverte Kıdemli Yüzbaşı Hüseyin Sedat, Mülâzım [Teğmen] Hayrettin[36] ve Çarkçı Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendiler[37] hakkında adâlet hâricinde muamele cereyân ettiği tebyin eylemiştir.
>
> Heyeti Mahsusaca lâyıkıyla istiknâhı mesele edilmeksizin zevâhiri ahvâle nazaran ittihazı muharrerat edilmiş olması meczundur. Fiilen değil kavlen bile âmâli milliyeye mugâyir hareketleri görülmeyen bu efendilerin haksız olarak nisbeti askeriyelerinin kat'ıyla hizmeti vataniyeden tebidlerinin nezdi sâmilerinde rehini cevaz görülmeyeceği müsellemdir. Mâduren hacil ve elim bir vaziyete düşen zâbitanı mumaileyhin tekrar bittevzif iâdei haysiyetlerinin ve bu meyanda Gedikli On-

33 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/205 401 17].

34 Fahri Çoker'in makâlesine bakınız.

35 Fahri Çoker'in makâlesine bakınız.

36 Fahri Çoker'in makâlesinde Güverte Üsteğmen Mehmet Hayrettin olarak geçmektedir.

37 Fahri Çoker'in makâlesine bakınız. Makâlede Hasan Hüsnü olarak geçmektedir.

başı iken nisbeti askeriyesi kat edilen Şehreminli Mehmet Râgıp'ın iâdei rütbesinin temini husûsunun teallii adâlet noktai nazarınca muvafıkı nefs ulema olacağı temmül edilmektedir. Bu babtaki mütâlaayı devletlerinin emri tebliğine müsaade buyurulması arzı ricâ olunur efendim. Bahriye Vekili."[38]

Başvekâlet de, bu yazı üzerine, Müdâfaai Milliye Vekâleti'ne yazdığı târihi belirsiz (fakat bir sonraki yazışmadan 21 Teşrini Evvel [Ekim] 1341 [1925] târihli olduğu anlaşılan) yazısında, konuyu yeniden gündeme getiriyordu:

"Bursa Heyeti Mahsusası'nca nisbeti askeriyelerinin kat'ına karar verilen [bundan sonrasının üzeri çizilmiştir] (...) Kıdemli Yüzbaşı Hüseyin Sedat, Mülâzım [Teğmen] Hayrettin ve Çarkçı Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendilerle Gedikli Onbaşılardan Mehmet Râgıp'ın tekrar tevzifleri [orijinal metinde kıdemli sözcüğünden itibâren olan bütün sözcüklerin üzeri çizilmiştir] zâbitanından bulunanları (...) Bahriye Vekâleti celilesinin (...) 15 Teşrini Evvel [Ekim] 1341 [1925] târih[li] (...) tezkirenin musaddak sûreti le'fen takdim olunmuştur. Vekâleti celilerinin (...) meyanda bu vaziyette bulunanlar olduğunun takdir ve (...) karar [orijinal metinde üzeri çizilmiştir] keyfiyetin izhâr [orijinal metinde üzeri çizilmiştir] buyurulmasını ricâ ederim efendim. Başvekil."[39]

Müdâfaai Milliye Vekâleti Muamelâtı Zâtiye Dâiresi de, Başvekâlet'in bu yazısını 2 Teşrinisâni Kasım 1341 [1925] târihli uzun yazısı ile yanıtlıyordu:

"Harekâtı Milliyeye iştirâk etmeyen zâbitan ve mensûbini askeriye hakkında tenvir edilmiş olan 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânun[40] mevâdı husûsîyesinde sarahati kat'iye mevcuttur. Millî mefkûre icâbâtında ve bu mefkûre ile Anadolu'da tedvir edilen bilumum harekât ve icraata muhalefetle meşgûl olan mukâbil teşkilâta intisâp etmiş olanların, muhakeme verilmiş veyâ Divânı Harb edilmiş olsalar dahi, yeniden bir Heyeti Mahsusa tarafından tetkik ile tebyin edilenlerin ordu ile alâkalarının kat'ını istilzâm eden birinci maddede, bu intisap ve mesâinin tev'an ve kerhen olması mevzu bahs olmamıştır ve bu kânunun cezâ hakkındaki ifâdesi

38 Metnin orijinali için bkz. **EK 14.**

39 Metnin orijinali için bkz. **EK 15.**

40 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

mutlaktır. Heyeti Mahsusa'nın kâbili temyiz olmayan karârı, ancak şâyânı kabûl delâili cedide zûhûrunda yine mezkûr Heyeti Mahsusaca tetkik ve evvelce noksan olaya göre verilmiş olan karar hükmünden ıskât veyâ tâdil olunabilir ve bu esas dâhilinde mürâcaat vûkûnda sûreti mâruzada muamele yapılmaktadır.

Heyeti mezkûrenin karârı sâbıkı delâili cedideye müstemiden bizzat tebdil etmesi bilumum muharrerâtın nâkısı ve hatâlı olduğu veyâ Heyeti Mahsusa umum muharrerâtının gayrı kânûnî bulunduğu hakkında hüküm itâsına sebep teşkil edemez kanaatindeyim.

Nitekim bütün mahkemelerin muharrerâtında dahi delâili cedide üzerine yeniden tâkibat yapılarak, hükümlerin tashihi yâhut hatâyı adlî vûkûnun anlaşılması üzerine hükümlerin ref'i gibi muamelât cereyân etmekte ve bu hâdisat hiçbir vakit mahkemelerin bütün muharrerâtında haksız olduklarına delil telâkki edilmemektedir. Sarfı mesâî eden teşkilâta bizzat intisâbı sâbit olmuş bir kimsenin vazifeyi kerhen kabûl etmiş olduğunu ispât etmek imkânı yoktur. Farzı muhâl olarak böyle bir nazariyenin kabûlü ihtiyâr edilse, birinci madde mûcibince nisbeti askeriyesi kat edilmiş bilumum mahkûmun aynı iddiâyı bihakkın serd ile yeniden mürâcaat edeceklerine ve pek çok güzeste mâlûmâtın hükümden sâkıt olacağına şüphe de yoktur. Böyle bir tarzı muameleye tevessül takdirinde mahzurların hâlâsı gibi makbûl bir neticeden ziyâde memlekete hıyânet etmiş ve işbu hareketleri vâzı kânun tarafından şâyânı terhib görülmüş muzır anâsırın sahayı cezâdan kurtulmaları gibi ordunun ve heyeti içtimâîyenin ehemmiyetli zararlar göreceği büyük bir mahsur tevlid eder.

Mevâdı kânûnîyenin eskâl sârihayı mahsusasıyla mücrimiyeti tebyin eden kimselerden mücrim olmayanların delâil ve vesâik zikriyle zamânı muayyende mürâcaat ederek, yine eskâli mahsusasıyla Heyeti Mahsusaca yapılacak tetkikat neticesinde ademi mücrimiyetlerinin tebyin eylenmesinden başka çâre yoktur. Heyeti Mahsusaca lâyıkıyla istiknâhı mesele edilmesi ve zevâhire göre hüküm verilmesi bahsine gelince: Vekâleti âciziye gelen Heyeti Mahsusa kararlarında tatbik edildiği vech ile buna karşı yegâne çâre, muharrerâtın merbuta dosyasındaki evrak ile mukâbelesi ve fazla noksan hakkında Heyeti Mahsusa'nın nazarı dikkatini celb ile keyfiyetin hakk'a mukarin şekle sokulmasıdır. Mârûzâtı sâlifeye nazaran Vekâleti âcizice Bahriye Vekâleti celilesinin mütâlaasına iştirâk edilmediği ve şimdiye kadar yapılmış ve yapılmakta olan tatbikatı

kânûnîye şeklinin tebdili gayri mümkün ve mahzurlu görüldüğünü arz eylerim efendim. Müdâfaai Milliye Vekili."[41]

Görüldüğü gibi, Bahriye Vekâleti'nin (Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) tarafından verilen bâzı kararların yeniden gözden geçirilmesi yolundaki önerisi ve Heyeti Mahsusa kararlarının doğruluğu konusundaki eleştirel yaklaşımı, Müdâfaai Milliye Vekâleti'nce kesinlikle red ediliyordu. Gelişmeler, Bahriye Vekâleti'nin önerisinin bu aşamada dikkate alınmadığını gösteriyor.

(Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) Tarafından Askerlikle İlişkileri Kesilen Bâzı Subaylar[42]

Başvekil İsmet [İnönü] imzâsı ile yazılan târihi belirsiz bir yazıda, Heyeti Mahsusa karârı ile askerlikle ilişkileri kesilen subayların bir listesi verilmektedir:

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan ümerâ ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriye hakkında ifâ olunarak muameleyi nâtık olan 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun[43] birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat olunan onüç şahıs ile kânûnu mezkûrun beşinci maddesine tevfikan ilânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılarak, bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan bilumum memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek, bi'l-ihtiyar kalan veyâhut memâliki mezküreye bilâ mezûniyet giden veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle gidip de müddetlerini tecâvüz ettirdiklerinden dolayı nisbeti askeriyeleri kat olunan onyedi şahsın isimlerini mübeyyin tanzim ve Müdâfaai Milliye Vekâleti irsâl edilmiş olan cetvel sûreti musaddakası leffen takdim edilmiştir. Mâlûmat husûlü zımmında tâmimen tebliği keyfiyet olunur efendim."[44]

41 Metnin orijinali için bkz. **EK 16.**

42 **BCA BMGMK,** [Katalog Numarası: 0 30 10/205 401 12].

43 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

44 Metnin orijinali için bkz. **EK 17.**

Listede şu isimlere tesâdüf ediliyordu:

"25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyeleri kat olunan;

Birinci madde mûcibince bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyeleri kat edilmiştir.

Hastahâne İmamı Ahmet Hulûsi Efendi Mahmut Şemni

Mütekâid Piyâde Binbaşı İhsan Efendi Ahmet Haydar Paşa (469-314)

Kuvâyi İnzibâtiye Tabur Kumandanı Çerkes Gönenli Bekir Sıtkı Efendi Hüseyin

Mütekâid Erkânı Harb Miralayı [Kurmay Albay] Behzat Bey Ali Remzi İstanbul (1-308)

Mütekâid Erkânı Harb [Kurmay] Mirliva [Tuğgeneral] Suphi Paşa Hâfız Hüseyin Ömer Garaviçka (14-99)

Mütekâid Erkânı Harb [Kurmay] Binbaşı Kemâl Bey Şemsettin Gelibolu (6-315)

Mütekâid Erkânı Harb Miralayı [Kurmay Albay] Ali Kemâl Bey Sırrı İstanbul (7-310)

Mütekâid Erkânı Harb [Kurmay] Binbaşı Abdülhamid Bey Hacı Mahmut Bağdat (23-321)

Mütekâid Erkânı Harb Kaymakamı [Kurmay Yarbay] Süleyman İzzet Bey Mehmet Gâlip Şam

(1-317)

Mütekâid Piyâde Mülâzımı Sâni [Teğmen] Rızâ Efendi Necip İstanbul (559-311)

Ağır Topçu Mülâzımı Sâni [Teğmen] Ömer Lütfi Efendi Bilâl Edip İstanbul (16-311)

Mütekâid Piyâde Mülâzımı Sâni [Teğmen] Mehmet Ferit Efendi Mahmut İstanbul (549-323)

İhtiyat Mülâzımı Sâni [Yedek Teğmen] Salahattin Efendi İsmet Kilis (17584)

(mühür: yalnız onüç şahıstan ibâret)

25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin beşinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyeleri kat olunan:

Beşinci madde mûcibince nisbeti askeriyeleri kat olunmuştur:

Piyâde Yüzbaşı Behçet Efendi Sâlih Bağdat (182-328)

Piyâde Mülâzımı Sâni [Yedek Teğmen] Fâik Efendi Emin Süleymâniye (590-331)

Piyâde Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi Tâhir Eşpodere (?) (265-328)

Süvâri Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] Ferruh Efendi Hasan İmâre (29-326)

Piyâde Yüzbaşı Sâlih Muhlis Efendi Taha Bağdat (356-320)

Piyâde Yüzbaşı Ahmet Efendi Sâlih Kerkük (322-325)

Piyâde Binbaşı Halil Hikmet Efendi Mahmut Şam (333-316)

Piyâde Miralay [Albay] Ahmet Bey Mehmet Bağdat (30-304)

Mütekâid Erkânı Harb Mirliva [Kurmay Tuğgeneral] Ali Rızâ Paşa Süleyman Paşa İstanbul

(6-307)

Mütekâid Erkânı Harb [Kurmay] Ferik [Korgeneral] Kâmil Paşa Hüsâmettin Halep

Mütekâid Erkânı Harb [Kurmay] Mirliva [Tuğgeneral] Hasan İzzet Paşa Ali Aksaray (1-306)

Mütekâid Erkânı Harb Miralay [Albay] Mustafa Nimet Bey Emin Halep (18-312)

Mütekâid Erkânı Harb Miralay [Albay] Yahyâ Hayâtî Bey Ethem Şam (2-318)

Mütekâid Erkânı Harb Kaymakam [Yarbay] Halil Rüştü Bey Reşit Şam (3-318)

Mütekâid Erkânı Harb Kaymakam [Yarbay] Suphi Bey Bağdat (14-316)

Müstağni Erkânı Harb [Kurmay] Binbaşı Reşit Bey Taha Bağdat (1-319)

Müstağni Erkânı Harb [Kurmay] Yüzbaşı Mehmet Efendi İsmâil Şam (11-321)

(Mühür: yalnız onyedi şahıstır)"[45]

Görüldüğü gibi, bu defâki listede daha yüksek rütbeli subaylar da bulunmaktadır. Yüzbaşı ve Binbaşılar dışında, Yarbaylar, Albaylar ve Generaller de söz konusudur. Yine yurt dışı doğumlu subayların Türkiye'ye geri dönmedikleri anlaşılmaktadır.

Müdâfaai Milliye Vekâleti Muamelâtı Zâtiye Dâiresi Kıdem Şûbesi, Başvekâlet'e yazdığı târihi belirsiz bir yazısında, bu konuda şu bilgileri veriyordu:

45 Metnin orijinali için bkz. **EK 18.**

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkân, ümera ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriye hakkında yapılacak muameleyi nâtık olan 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyeleri kat olunan onüç şahıs ile beşinci maddesine tevfikan ilânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan bilumum memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalan veyâhut memâliki mezkûreye bilâmezuniyet giden veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle gidip de müddetlerini tecâvüz ettirmelerinden dolayı da nisbeti askeriyeleri kat olunan onyedi şahsın isimlerini mübeyyin bu kere de tanzim kılınan cetvel leffen arzı takdim kılınmış olmakla eshası mezkûrenin ordudan irtibatlarının keyfiyeti kat'ından icâb eden Vekâletlere mâlûmat itâsına müsaade buyurulması mâruzdur. Müdâfaai Milliye Vekili."[46]

Başvekâlet bu bu yazı üzerinedir ki, 17 Şubat 1341 [1925] târihinde "bilumum Vekâletlere ve mülhak makâmâta" ilettiği yazıda, şu bilgiyi veriyordu:

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkân, ümerâ, zâbitan, memurin ve mensûbini askeriye hakkında ifâ olunacak muameleyi nâtık 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat olunan onüç şahıs ile kânunu mezkûrun beşinci maddesine tevfikan ilânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan bilumum memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalan veyâhut memâliki mezkûreye bilâ mezûniyet giden veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle gidip de müddetlerini tecâvüz ettirmelerinden dolayı nisbeti askeriyeleri kat olunan onyedi şahsın isimlerini mübeyyin tanzim ve Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesinden mevrud tezkere ile irsâl edilmiş olan cetvel sûreti musaddakası leffen takdim edilmiştir. Başvekil."

Yazının altına şu not düşülmüştür: "Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesine: Mart 1341 [1925] târih ve Muâmelâtı Zâtiye Dâiresi Kıdem Şûbesi (...) tezkerei Vekâlet penâhileri cevâbıdır; Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalmış

46 Metnin orijinali için bkz. **EK 19.**

olanların nisbeti askeriyelerinin kat olunduğu hakkındaki isârı Vekâlet penâhileri üzerine keyfiyet bilumum Vekâletlere tebliğ edilmiştir efendim. Başvekil."

Müdâfaai Milliye Vekâleti Muamelâtı Zâtiye Dâiresi Kıdem Şûbesi, 12 Nisan 1341 [1925] târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, askerlikle ilişkileri kesilmiş yüz kişinin olduğunu şöyle bildiriyordu:

> "Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkân, ümerâ, zâbitan, memurin ve mensûbini askeriye hakkında yapılacak muameleyi nâtık 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyelerinin kat'ı 23 Mart 1341 [1925] târihinde Riyâseti Cumhur'un tasdikine iktirân eden iki şahıs ile dâveti vakaya ademi icâbetinden dolayı ikinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyesi kat olunan bir ve ilânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan bilumum memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalan veyâhut memâliki mezkûreye bilâ mezûniyet giden veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle gidip de müddetlerini tecâvüz ettirmiş olmalarından dolayı beşinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyelerinin kat olunmuş olan yüz şahsın isimlerini mübeyyin bu kerede tanzim kılınan cetvel leffen arzı takdim kılınmış olmakla eshası mezkûrenin ordudan irtibâtının keyfiyeti kat'ından icâb edilen Vekâletlere mâlûmatitâsına müsaade buyurulması mâruzdur. Müdâfaai Milliye Vekili."

Bu yazı üzerinedir ki, Başvekâlet, "bilumum Vekâletlere ve mülhak makâmâta" 6 (bir başka yazışmada belirtildiğine göre 16) Mayıs 1341 [1925] târihinde aşağıdaki bilgiyi iletecektir:

> "Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkân, ümerâ, zâbitan, memurin ve mensûbini askeriyeye müteallik 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyeleri kat edilmiş iki şahıs ile dâveti vakaya ademi icâbetinden dolayı nisbeti askeriyesi kat olunan bir ve ilânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış veyâhut memâliki mezkûreye bilâ mezuniyet gitmiş veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle gidip müddetlerini tecâvüz ettirmiş olmalarından dolayı nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olanlar hakkında Mü-

dâfaai Milliye Vekâleti celilesince 12 Nisan 1341 [1925] târih[li] (...) tezkire ile irsâl edilmiş olan cetvel eshâsı mezkürenin vaziyetleri hakkında mâlûmat hâsıl olmak üzere leffen takdim olunmuştur efendim. Başvekil."

Müdâfaai Milliye Vekâleti Muamelâtı Zâtiye Dâiresi Kıdem Şûbesi, 21 Haziran 1341 [1925] târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, askerlikle ilişkileri kesilmiş olan diğer subaylar hakkında bilgi veriyordu:

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkânı ümerâ, zâbitan, memurin ve mensûbini askeriye hakkında yapılacak muameleyi nâtık 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere nisbeti askeriyelerinin kat'ı tevârihi muhtelifede tasdiki âliye iktirân eden beş şahıs ile dâveti vakaya ademi icâbetinden dolayı ikinci maddesine ve ilânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan bilumum memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalan veyâhut memâliki mezküreye bilâ mezûniyet giden veyâ mezunen ve tebdili hava süretiyle gidip de müddetlerini tecâvüz ettirmiş olmalarından dolayı beşinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyelerinin kat'ı kezâlik tevârihi muhtelifede tasdiki âliye iktirân eylemiş olan dört şahıs isimlerini mübeyyen bu kerede tanzim kılınan cetvel leffen takdim kılınmış olmakla eshası mezkürenin ordudan irtibatlarının keyfiyeti kat'ından icâb edilen Vekâletlere mâlûmat itâsına müsaade buyurulması mâruzdur. Müdâfaai Milliye Vekili."

Başvekâlet 28 Haziran 1341 [1925] târihinde "bilumum Vekâletlere, müstakil ve mülhak makâmâta" yazdığı yazıda, ilgili yazı hakkında şu açıklamada bulunuyordu:

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkân, ümerâ, zâbitan, memurin ve mensûbini askeriye hakkında ifâ olunacak muameleyi nâtık olan 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunnâmenin birinci maddesine tevfikan bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere tevârihi muhtelifede nisbeti askeriyeleri kat edilmiş beş şahıs ile [bir satırın üzeri çizilmiştir] bugünkü Türkiye hudutları hâricinde bulunan memleketlerde hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bi'l-ihtiyar kalmış veyâhut memâliki mezkûreye bilâ mezuniyet gitmiş veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle gidip de müddetlerini tecâvüz ettirmiş ve dâveti

milliyeye icâbet etmemiş olmalarından dolayı kânûnu mezkûrun beşinci ve ikinci maddesine tevfikan nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olan dört şahıs hakkında Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesince tanzim ve tevdi olunan cetvel eshâsı mezkûrenin vaziyetleri hakkında mâlûmat hâsıl olmak üzere leffen takdim olunmuştur efendim. (...) Başvekil."

Bu yazının altına şu not düşülmüştür: "Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesine: 21 Haziran 1341 [1925] târih ve Muamelâtı Zâtiye Şûbesi 1821 numerolu [numaralı] tezkerei Vekâlet penâhileri cevâbıdır. 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânun mûcibince nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olan eshas hakkındaki cetvelin musaddak sûreti mâlûmat husûlu zımnında bilumum Vekâletlere, müstakil ve mülhak makâmata tebliğ edilmiştir efendim. Başvekil."

Erzincan Mebusu Abdülhak Bey'in (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın Yanısıra Her Vekâletten İptidâi ve İhzâri Bir Komisyonu Mahsus Teşkili Yönündeki Önerisi[47]

TBMM Riyâseti Kâtibi Umûmîliği Kavânin Kalemi Müdüriyeti, TBMM Riyâseti'ne yazdığı târihi okunamayan bir yazıda, Erzincan mebusu Abdülhak Bey'in 27 Mayıs 1926 târihinde TBMM'ye sunduğu bir öneriyi bildiriyordu:

"Bu kânunun neşriyle [854 sayılı yasa][48] ikinci madde mûcibince teşekkül edecek [Mülkî] Heyeti Mahsusa'nın vezâifi mühimmesini tesri ve teshil için her Vekâletin de Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen kendine âid memurinin esâmisini tesbit ve şahsî dosyalarını *izhâr için, bu kânu*nun müneriçâtı ile alâkadar olmadığı mâlum olan münâsip zevattan, derhâl iptidâi ve izhâri bir komisyonu mahsus teşkil etmesini arz ve teklif ederim. Erzincan mebusu Abdülhak."

TBMM Riyâseti Kâtibi Umûmîliği Kavânin Kalemi Müdüriyeti, 27 Mayıs 1926 târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, Erzincan mebusu Abdülhak Bey'in önerisini iletiyordu. Başvekâlet Kalemi Mahsus Müdüriyeti de, 6 Haziran 1926 târihinde ilgili

47 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/205 402 10].

48 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

öneriyi Vekâletlerin bilgisine sunuyor ve görüşlerine başvuruyordu.

Bu yazışmaların ardından, Maarif Vekâleti Kalemi Mahsus Dâiresi, 12 Haziran 1926 târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, öneri doğrultusunda bir komisyon teşkil edildiğini şöyle açıklıyordu:

> **"5 Haziran 1926 târih[li] (...) tezkirei sâmileri cevâbıdır: Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurinin esâmisini tesbit ve şahsî dosyalarını ihzâr için Orta Tedrisat Müdürü Umûmîsi Cevad Beyefendinin riyâseti altında Heyeti (...) Reisi Vekili Ali Rızâ, Sicil ve Memurin Müdürü İbrâhim Beylerden mürekkeb bir komisyon teşkil edildiği arz olunur efendim. Maarif Vekâleti vekili."**

Sıhhiye ve Muâveneti İçtimâiye Vekâleti Sicil ve Memurlar Müdüriyeti de, Başvekâlet'e yazdığı ve Başvekâlet kayıtlarına 19 Haziran 1926 târihinde geçen bir yazıda, "Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurinin esâmisini tesbit ve şahsî dosyalarını ihzâr için Vekâleti âcizide bir komisyon teşkil edilmiş ve icrâyı faaliyete başlamış olduğunu" bildiriyordu.

Dâhiliye Vekâleti Memurin Müdüriyeti Umümîyesi de, 3 Temmuz 1926 târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, "Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurine dâir 854 numerolu [numaralı] kânunun ikinci maddesi veçhile teşkil edilecek [Mülkî] Heyeti Mahsusa riyâsetine Ankara Vâlisi Âtıf Bey'in[49] tâyin ve tetkikine iptidâr olunmak lüzûmu dahi tebliğ" olunduğunu belirtiyordu.[50] Bu yazıdan (Mülkî) Heyeti Mahsusa Reisliği'ne Ankara Vâlisi Âtıf Bey'in atandığını öğreniyoruz.

Ziraat Vekâleti Sicil ve Memurin Müdüriyeti de, 15 Temmuz 1926 târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, "Mücâdelei Milli-

49 Mete Tunçay da, makâlesinde, (Mülkî) Heyeti Mahsusa'ya başkanlık eden, ilk dönem TBMM Kayseri mebusu, Ankara eski Vâlisi (1925/1926), Devlet Şûrâsı Mülkiye Dâiresi Başkanı (1927) ve (daha sonra da) üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci dönemler CHP Rize mebusu Mehmet Âtıf (Tüzün) Bey'in 20 Mayıs 1928 târihinde TBMM'de Âli Karar Heyeti kurulması önerisine karşı yaptığı konuşmayı naklediyor. Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız. Mehmet Âtıf (Tüzün) Bey, Ankara Vâlisi iken, (Mülkî) Heyeti Mahsusa Başkanlığı görevini buna ek olarak yürütmüştü. **Türk Parlamento Târihi. (Millî Mücâdele ve TBMM I. Dönem 1919-1923)**, (3. Cild), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s.636-637. Bir başka kaynakta târihler farklı verilmektedir: Ankara Vâliliği için 1925-1927 târihleri gösterilmektedir. Ali Gâlip Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Vâlileri**, (29 Ekim 1923-10 Kasım 1938), Ocak Yayınları, Ankara, 1998, s. 156 ve 313.

50 Metnin orijinali için bkz. **EK 20.**

yeye iştirâk etmeyen memurinin esâmisini tesbit ve şahsî dosyalarını ihzâr için teşkil edecek heyete ve Vekâleti âcizin nâmına âzâ olarak baytar (...) umûmîsi Âdil Bey'in tâyin kılınmış olduğu encümen karârıyla arz olunur" demekteydi

Bu yazışmalardan Erzincan mebusu Abdülhak Bey'in önerisinin kabûl edildiğini ve bu doğrultuda en azından bâzı Vekâletlerde işlem yapıldığını anlıyoruz.

Sinop Mebusu Recep Zühtü Bey'in (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın Derhâl Teşkili Yönündeki Önerisi[51]

TBMM Riyâseti Kâtibi Umûmîliği Kavânin Kalemi Müdüriyeti, TBMM Riyâseti'ne, Sinop mebusu Recep Zühtü Bey'in 27 Mayıs 1926 târihinde TBMM'ye şu öneride bulunduğunu belirtiyordu: "Şimdi kabûl edilen [854 sayılı] kânuna[52] göre, [Mülkî] Heyeti Mahsusa'nın, târihi neşirden itibâren azami 20 gün zarfında teşkilini tasviben takririmin hükümete havâlesini teklif eylerim. Sinop [mebusu] Recep Zühtü."[53]

TBMM Riyâseti Kâtibi Umûmîliği Kavânin Kalemi Müdüriyeti, 27 Mayıs 1926 târihinde, Başvekâlet'e ilettiği yazıda, önerinin sonucunu şöyle açıklıyordu:

> "Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurin için teşkil olunacak [Mülkî] Heyeti Mahsusa hakkında, Sinop mebusu Recep Zühtü Bey tarafından verilip, Heyeti Umûmîye'nin 26 Mayıs 1926 târihinde münakid 108. içtimâının birinci celsesinde takriben makâmı sâmilerine tevdii tensip edilen takrir sûreti musaddakası merbuten takdim kılındı efendim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım [Özalp]."

Başvekâlet Kalemi Mahsus Müdüriyeti de, ilgili öneriyi bütün Vekâletlerin bilgisine ve görüşüne iletecek ve "müstakil ve mülhak makâmât"a da yazacaktır. Yazının 6 Haziran 1926 târihinde bir kere daha yinelendiği görülüyor.

---

51 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/205 402 10].

52 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

53 Metnin orijinali için bkz. **EK 21.**

Başvekâlet'in (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın Zamânında Tamamlanamayan Faaliyetlerine ve Bu Konuda Alınması Gereken Önlemlere İlişkin Görüş, Düşünce ve Önerileri[54]

Başvekâlet Müsteşarlığı'ndan Vekâletlere iletilen târihi belirsiz (fakat yazının içeriğinden anlaşılabildiği kadarıyla muhtemelen 1927 yılının kış aylarında/muhtemelen Ocak ya da en geç Şubat ayında olabilir) bir yazıda, (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın çalışmalarına ilişkin bilgi veriliyor ve çalışmaların tamamlanamamış olmasından dolayı alınması gereken yeni önlemlerden söz ediliyordu:

> "Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurlar hakkında tetkikâtı icrâ ve mukarrerâtı ittihaz icrâsı (?) üzere 854 numerolu [numaralı] kânunun[55] ikinci maddesi mûcibince teşkil ve 19 Temmuz 1926 târihinde vazifeye mübâşeret eden [Mülkî] Heyeti Mahsusa'nın bir sene içinde ikmâli vazife eylemesi zarûrî olup,[56] halbuki Dâhiliye Vekâleti celilesinden yazılan 6 Mart [1]927 târihli (...) tezkirede ve buna merbut [Mülkî] Heyeti Mahsusa mazbatasında, bâzı Vekâletlerden memurin dosyalarının gönderilme (...) vürud edenler üzerinde de bâzı noksanların ikmâli için uzun tetkikat icrâsına ihtiyaç hâsıl olması dolayısıyla, vazifenin ikmâline muvaffak olunamayacağı ve (...) tehirine sebebiyet vermekte olduğu bildirilmektedir.
>
> Heyetin vazifeye mübâşeret târihi olan 19 Temmuz 1926 târihinden 19 Temmuz 1927 târihine kadar bir sene müddeti kânuniyesi zarfında, kânunun dâirei şumûlüne dâir bütün memurinin dosyalarının tetkik edilmesi zarûrîdir. Tâyin olunun müddetin üçte ikisi hitam bulmuştur. [Bu cümleden yazının yazıldığı târihi yukarıda belirttiğim şekilde tahmin ediyorum]. Kalan müddet zarfında tetkikat yapılamayan memurlar içinde vazifede bekâları câiz olmayanlar da bulunabileceğinden, netice itibâriyle umûmî memurin hakkında kânûnu ahkâmı, siyâseten ve (...) tatbik edilmiş olur. Buna meydan bırakmamak üzere matlub dosyaların sürati mümküneyle heyete [Mülkî Heyete Mahsusa'ya] tevdii esbâbının istikmâli ve neticenin izhâr buyurulmasını ricâ ederim efendim. Başvekil İsmet."[57]

---

54 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/205 402 10].

55 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

56 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

57 Metnin orijinali için bkz. **EK 22.**

Bu yazıdan, 26 Mayıs 1926 târihli ve 854 sayılı Mücâdelei Milliyeye İştirâk Etmeyen Memurin Hakkında Kânun gereğince kurulan (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın, yasanın kabûlünden yaklaşık olarak ancak iki ay kadar sonra, 19 Temmuz 1926 târihinde faaliyete geçebildiği anlaşılıyor. Bu da, hatırlanacağı gibi, Recep Zühtü'nün önerisinin dikkate alınmamış olduğunu göstermektedir. Önemli bir ikinci nokta da, yine yazıdan anlaşıldığına göre, yasada öngörülen bir yıllık çalışma süresinin başlangıç târihi olarak, yasanın kabûl târihinin değil, fakat (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın faaliyete geçtiği târihin kabûl edilmesidir. Başvekil İsmet Paşa, yasanın kâmilen tatbik edilebilmesi için acele edilmesi lüzûmunu hatırlatıyordu. Aksi hâlde, aynı durumda bulunan ve (Mülkî) Heyeti Mahsusa karârı ile görevinden alınması gereken memurlar arasında, bâzıları görevden alınırken, diğerlerinin görevde bırakılması gibi, son derece eşitsiz ve adâletsiz bir sonuç alınmış olacaktı ki, bundan kaçınılmak isteniyordu.

Ankara Vilâyeti (gerisi okunamadı-fakat yazının içeriğinden anlaşılabildiğine göre, muhtemelen (Mülkî) Heyeti Mahsusa Komisyonu), 13 Mart 1927 târihinde Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı bir yazıda ise, aynı konuda şu bilgileri veriliyordu:

> "Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurin hakkında [Türkiye] Büyük Millet Meclisi âlisince kabûl ve sahai tatbike vâz olunan 854 numero [numara] ve 26 Mayıs [1]926 târihli kânunun ikinci maddesi mücibince teşkil kılınan komisyonumuz [(Mülkî) Heyeti Mahsusa], ancak 19 Temmuz 1926 târihinde hâli faaliyete geçmiş ve bu müddetten sonra esbab ve ledünniyyâtı zâtı sâmilerinde mâlûm halâttan dolayı fâsılalarla içtimâ yapabilmişlerdir. Kânunun mezkür ikinci maddesinde işbu heyetin bir sene içinde ikmâli vazife etmesi mesrud bulunduğu ve beşinci maddesinde kânun târihî neşrinden müteber olduğu zikredilmesine göre, târihi neşri olan 14 Haziran 1926 târihinden itibâren 14 Haziran 1927 târihinde komisyonun tâtil faaliyeti bir emri tabîidir.
>
> Halbuki komisyonumuza bâzı Vekâletlerden memurin dosyaları henüz vürûd etmekte ve bâzı Vekâletlerce derdesti tevdi bulunmakta olmasına rağmen, her Vekâlette ihzârî komisyon teşkil edilmemiş olduğundan, [tam bu noktada, Erzincan mebusu Abdülhak Bey'in yukarıda gördüğümüz önerisini hatırlamak gerekir ve bu önerinin de tam olarak uygulana-

mamış olduğu anlaşılmaktadır] vürûd eden evrakta bittabi noksan görülerek tevsii tahkikat ettirilmesi hâliyle vaktin uzamasını intâç eylemektedir. Bundan dolayıdır ki, müddeti mezkûre zarfında bu kadar azim ve mütenevvi mesâîlin tetkikâtına imkân bulunmadığından, hiç olmazsa komisyonumuzun târihi içtimâı olan 19 Temmuz 1927 târihine kadar müddetin uzatılmasının tefsiren hâlli zımnında, Meclisi Âli nezdinde teşebbüsatta bulunulması arzı istirhâm olunur efendim. Âzâ[lar]: [okunamayan bir isim], Mâlik (?), Doktor Fuat (?), Hamdi (?), Ömer (?), Şevket, Mehmet Âsaf, Reis: Âtıf."[58]

Bu yazıdan da, (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın aslında 19 Temmuz 1926 târihinde faaliyete geçebildiği teyid edilmektedir. Fakat (Mülkî) Heyeti Mahsusa, yasanın ilgili beşinci maddesinin açık hükmüne dayanarak, faaliyet süresini ve târihini, Başvekil İsmet Paşa'ya göre daha doğru bir şekilde saptamaktadır. Gerçekten de yasanın beşinci maddesi, yasanın yürürlüğe giriş târihini yasanın yayın târihi olarak öngörmüştür. Yasanın yayın târihi ise 14 Haziran 1926'dır.[59] Dolayısıyla Başvekil İsmet Paşa'nın (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın faaliyet süresi olarak belirlediği târihler yasal sayılamaz. Bununla birlikte, yasanın bu açık hükmüne rağmen, TBMM'nin yorumu ile, sürenin uzatılması konusundaki talep dikkat çekicidir. Böylece yaklaşık iki aylık süre geri kazanılmaya çalışılıyordu.

Bu noktada, yukarıda Erzincan mebusu Abdülhak Bey'in 27 Mayıs 1926 târihli ve kabül edildiği anlaşılan önerisini hatırlatmak istiyorum. Anlaşılan bütün Vekâletlerde, (Mülkî) Heyeti Mahsusa'ya yardımcı olmak üzere, özel bir komisyon kurulması söz konusu ol(a)mamıştı ve bu da gecikmelere neden oluyordu..

Bu yazı üzerinedir ki, Dâhiliye Vekâleti İdârei Umumîye Müdüriyeti Umumîyesi, 16 Mart 1927 târihinde Başvekâlet'e ilettiği yazısında, şöyle diyordu:

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurin hakkında tetkikat icrâ ve mukarrerat ittihaz eylemek üzere 26 Mayıs 1926 târihli ve 854 numerolu [numaralı] kânunun ikinci maddesi mûcibince bu bir sene için teşkil edilmiş olan komisyon [Mülkî Heyeti Mahsusa] müddeti faaliyetinin tetkikâta mübâşeret târihi olan 19 Temmuz 1926 târihinden itibar edilmesi

58 Metnin orijinali için bkz. **EK 23.**

59 **Düstur**, (3. Tertip), No: 288, (7. Cild), s. 1190. Ayrıca Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

lüzum ve teminâtına dâir mezkûr komisyondan alınan 13 Mart 1927 târih[li] (...) mazbata aynen ve merbuten takdim kılındı. İcâbı tensibi fehimânelerine arz olunur efendim. Dâhiliye Vekili M[üsteşarı]."

Başvekâlet Müsteşarlığı da, 23 Mart 1927 târihinde, Bahriye ve Müdâfaai Milliye Vekâletleri dışındaki Vekâletlerle Evkaf Müdüriyeti Umûmîyesi ile Diyânet İşleri Riyâseti'ne, Divânı Harb Riyâseti'ne ve Riyâseticumhur ve [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Kâtibi Umûmîlikleri'ne yazdığı bir yazıda, sorunu ortaya koyduktan sonra, alınması gereken önlemlerden söz ediyordu:

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurlar hakkında tetkikat icrâ ve mukarrerat ittihaz etmek üzere, 854 numerolu [numaralı] kânunun ikinci maddesi mûcibince teşekkül ve 19 Temmuz 1926 târihinde vazifeye mübâşeret eden Heyeti Mahsusa'ya (...) [bir sene] içinde ikmâli vazife eylemesi zarûrî olup, halbuki Dâhiliye Vekâleti celilesinden yazılan 16 Mart 1927 târihli (...) tezkirede ve buna merbut Heyeti Mahsusa mazbatasında, bâzı Vekâletlerden memurin dosyalarının vürûd etmesi/gönderilmesi ve vürûd edenler üzerinde de bâzı noktaların ikmâli için uzun tetkikat icrâsına ihtiyaç hâsıl olması dolayısıyla, vazifenin ikmâlinde muvaffak olunamayacağı ve (...) nâzırına nisbet verilmekte olduğu bildirilmektedir.

(...) vazifeye mübâşeret târihi olan 19 Temmuz 1926 târihinden 19 Temmuz 1927 târihine kadar bir sene müddeti kânûniyesi zarfında kânunun dâirei şumûlüne dâhil bütün memurinin dosyalarını tetkik etmek zarûrîdir. Tetkik olunan müddetin üçte ikisi hitâm bulmuştur. Kalan müddet zarfında tetkikâtı yapılamayan memurlar içinde vazifede bekâları câiz olmayanlar da bulunabileceğinden, bence agyârı umum memurin hakkında kânun ahkâmı siyâseten ve (...) tatbik edilmemiş olur. Buna meydan bırakmamak üzere, (...) komisyon tezkiresi mûcibince teşrii (...) [metinde üzeri çizilmiştir] matlub dosyaları sürati mümküneyle (...) koyduğu esbâbının eşkâli (?) izhâr buyurulmasını ricâ eylerim efendim. Başvekil."[60]

Sıhhiye ve Muâveneti İçtimâiye Vekâleti, bu yazı üzerine, Başvekâlet'e yazdığı (ve Başvekâlet evrâkı içinde 7 Nisan 1927 târihini alan) bir yazısında, şöyle diyordu:

"Vekâleti âcizide müteşekkil komisyonca [bu noktada, Erzincan mebusu Abdülhak Bey'in önerisi üzerine, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimâiye Ve-

60 Metnin orijinali için bkz. **EK24.**

kâleti'nin Vekâlet içinde özel bir komisyon teşkil ettiğine ilişkin yukarıda belirtilen yazısını hatırlamak gerekir] etibba, eczâcı, [okunamadı] memurini sıhhiye dosyaları kâmilen tetkik edilerek, bunlar meyanında Heyeti Mahsusaca dosyalarının tetkiki icâb edenler (...) ve Heyeti Mahsusaca tevdi olunarak kararları istihsâl edilmiştir. Tetkik edilecek aşı memurlarına sıhhiye memurlarının bir kısmı kâlili kalmış olur, bunların da tetkikâtı yakın bir zamanda ikmâl edilerek, dosyaları Heyeti Mahsusa'ya tevdi kılınacağını arz eylerim efendim. Sıhhiye ve Muâveneti İçtimâiye Vekili"

Başvekâlet'in yazısı üzerinedir ki, Diyânet İşleri Reisliği Memurin ve Sicil Müdüriyeti'nden 21 Mayıs 1927 târihinde Başvekâlet'e yazılan bir yazıda da, konuya ilişkin bilgi veriliyordu:

"Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurin hakkında tetkikat icrâ etmek üzere müteşekkil Heyeti Mahsusa'ya matlub dosyaların süratle tevdii lüzümuna dâir tâmimen tebliğ buyurulan 22 Mart [1]927 târih[li] (...) tezkirei celilei Vekâlet penâhileri üzerine, encümen müdirânınca tahkikâtı lâzime bilâhere dâirei senâkaride aranılan şâibede memur bulunmadığı anlaşılmakla maatâzim arz olunur efendim. Diyânet İşleri Reisi."

Ziraat Vekâleti Sicili Memurin Müdüriyeti de, 7 Temmuz 1927 târihinde aynı konuda Başvekâlet'e verdiği bilgide şöyle diyordu:

"Mücâdeleyi Milliyeye iştirâk etmeyerek, 854 numerolu [numaralı] kânunun dâirei şümûlünde bulunan memurinden Vekâleti âciziye âit dosyalar Heyeti Mahsusa'ya peyderpey irsâl edilerek arkası alınmış ve haklarında karar sâdır olanları için de muktezâ muamele ifâ edilmiş olduğu cihetle arzı mâlûmat olunur efendim. Ziraat Vekili."

Sinop Mebusu Recep Zühtü Bey'in (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın Bir Yıllık Faaliyetleri Hakkında Dâhiliye Vekili'nden Şifâhi Sorusu[61]

TBMM Riyâseti Kâtibi Umûmîliği Kavânin Kalemi Müdüriyeti, 2 Mayıs 1927 târihinde TBMM Başkanlığı'na yazdığı bir yazıda, Sinop mebusu Recep Zühtü Bey'in (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın bir

61 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/8 47 19].

yıllık faaliyetlerine ilişkin TBMM'de gündeme getirdiği sorusunu haber veriyordu:

> "Harekâtı Milliyeye iştirâk etmemiş olan memurini mülkiyenin kânunu mahsusuna nazaran tasfiyesi için teşekkül eden [Mülkî] Heyeti Mahsusa'nın müddeti bitmek üzeredir. [Hatırlanacağı gibi, 26 Mayıs 1926 târihli ve 854 sayılı yasa,[62] Heyeti Mahsusa'nın çalışma süresini bir yıl olarak öngörmüştü] .Geçen bir sene zarfında [Mülkî] Heyeti Mahsusa'nın derecei faaliyeti hakkında şifâhen mûlûmat verilmesini Dâhiliye Vekili Beyefendiden ricâ ederim efendim. 2 Mayıs 1927. Sinop mebusu Recep Zühtü."[63]

Recep Zühtü'nün yukarıda gördüğümüz daha önceki önerisinin dikkate alınmamış olduğunu burada hatırlamalıyız.

854 Sayılı Yasanın Uygulamasına Bir Örnek[64]

İstanbul Evkaf Müdüriyeti'nden 6 Cemâzi'el-evvel 1927/15 Mayıs 1927 târihinde Başvekâlet'e yazılan bir yazıda, İstanbul Evkaf Müdüriyeti'nde de 854 sayılı yasanın[65] birinci maddesi gereğince işlem yapıldığından söz edilmektedir.

(Mülkî ve Askerî) Heyeti Mahsusalar Tarafından Tasfiye Edilen Memur ve Subayların Emekli Maaşlarına İlişkin Talep ve Tartışmalar[66]

Hatırlanacağı gibi, ilgili yasalara göre, (Mülkî ve Askerî) Heyeti Mahsusalar tarafından görevlerinden alınan memurların ve subayların emekli maaşları için ayrı ayrı düzenlemeler yapılmıştı.

---

62 Mete Tunçay'ın yazısına bakınız.

63 Metnin orjinali için bkz. **EK 25.**
TBMM Riyâseti Kâtibi Umûmîliği Kavânin Kalemi Müdüriyeti, 2 Mayıs 1927 târihinde Başvekâlet'e ve Başvekâlet Kalemi Mahsus Müdüriyeti de, 4 Mayıs 1927 târihinde Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı yazılarda, Sinop mebusu Recep Zühtü'nün (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın bir yıllık faaliyetlerine ilişkin TBMM'de gündeme getirdiği (ve yukarıda belirtilen) sorusunu haber veriyordu. Soru TBMM'de yanıtlanmış olmalıdır.

64 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/205 402 15].

65 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

66 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/47 301 2].

Zamanla söz konusu farklılıkların giderilmesi yönünde bir önerinin gündeme geldiği ve tartışıldığı görülüyor.

Mâliye Vekili Şükrü Saraçoğlu, 26 Şubat 1928 târihinde Müdâfaai Milliye Vekâleti'ne yazdığı bir yazıda, (Mülkî) Heyeti Mahsusa karârı ile mahkûm olan memurların emekli maaşlarının ilgili yasa gereğince ödenmesi gerektiğini belirtiyordu:

> "Hulâsa: Heyeti Mahsusaca ademi istihdamlarına karar verilen memurinin ihrâcı tekâüdü hakkında...
>
> Muâmelâtı Zâtiye Dâiresi Piyâde Şübesi ifadesiyle vârid olan 12 Ocak 1928 târih ve 783 numerolu [numaralı] tezkirei âliyei Vekâletpenâhileri cevâbıdır. Memurini mülkiye tekâüd kânununun 12. maddesinde müebbeden memuriyetten mahrümiyet ve hukuku medeniyeden ıskât cezâlarıyla mahkûm olanların hakkı tekâüdden sâkıt olacakları musrih olup, işbu sarâhati kânüniyeye göre memurini mezkürenin hakkı tekâüdden mahrûm edilebilmeleri müebbeden memuriyetten mahrûmiyetleriyle berâber diğer hukuku medeniyeden ıskât edilmesiyle meşrût olmasına ve bu cezâların bir mahkeme tarafından verilmesi ve kesbi kat'iyet etmesi lâzım gelmesine ve 854 numerolu [numaralı] kânun mücibince teşkîl olunan heyetin bir mahkeme mâhiyetinde bulunmamasına ve mezkûr kânunun dördüncü maddesine istinâden bir daha devlet hizmet ve müessesâtında istihdam olunmamaları hakkında verilen karar, bir karârı idârîden ibâret bulunmasına ve maddei mezkürede 'bunlara mâzûliyet maaşı verilmez' tâbirinden dahi anlaşıldığı veçhile kasdı kânûnî bu gibilerin yalnız fi mâ bâde memurin ve müessesâtı devlette istihdam olunmamalarının temininden ibâret olup, esâsen müstehak oldukları tekâüd maaşının ademi tesviyesi maksadı kânundan hâriç bulunduğundan ve vâzı kânunun maksadı, bu gibilerin tekâüd maaşlarından da mahrûmiyeti cihetine gidilmesi yolunda olduğu takdirde, fıkrai kânuniye 'bunlara mâzûliyet ve tekâüd maaşı verilmez' yolunda yazılması iktizâ eylediği ve halbuki kânunu mezkür bu sûretle yazılmadığına, maksadı kânuna tamâmiyle münâfi bulunmuş olduğu mütâlaasıyla, bu husûsa dâir Dâhiliye Vekâleti celîlesince vilâyâta yazılan tahrirâtın celb edilen bir sûreti musaddakası leffen irsal kılınmış olduğu mârûzdur efendim."[67]

67 Yazı, Mâliye Vekâleti Memurin Müdüriyeti (Umumi / Hususi: 11674) sayılıdır. Metnin orjinali için bkz. **EK 26**.

Mâliye Vekili Şükrü Saraçoğlu 3 Mart 1928 târihinde Müdâfaai Milliye Vekâleti'ne yazdığı bir yazıda, Bursa Askerî Heyeti Mahsusası tarafından askerlikten çıkarılan subaylara, ilgili yasanın hangi maddesine dayanılarak emekli maaşı ödenmediğini soruyordu. Konu mahkemeye intikâl etmişti ve savunma yapabilmek için bu bilgiye ihtiyaç vardı.

> "Hulâsa: Nisbeti askeriyeleri kat edilen zevâtın tekâüd maaşlarına dâirdir
>
> Nisbeti askeriyeleri kat edilen zevâtın maaşlarından fazla mehûzları için muhakeme vûkû bulan mürâcaat neticesinde bu kâbil zevâtın nisbeti askeriyelerinin kesildiğinden dolayı maaşlarının dahi kat'ı hakkındaki müstenidâtı kânûniyenin neden ibâret olduğunun beyânına mahkemece karâr verilmiş olduğu, İstanbul Muhâkemât Müdüriyeti'nden mevrûd tahriratta izbâr kılınmakta vel-yed-it tetkik bu kâbil zevâtın tekâüd maaşından mahrûmiyetini mutazammın ahkâmı mevzuaya tesâdüf edilemedikte ve bu kere sûreti leffen takdim kılınan Dâhiliye Vekâleti celilesinin tebligâtı umûmîyesine nazaran Heyeti Mahsusaca ademi istihdamlarına karar verilen memurin müstehakı tekâüd oldukları hâlde, tekâüd maaşından mahrum edilmemeleri lâzım geldiği tâmim kılınmış bulunmakta olduğundan, mahkemede icâb eden müdâfaat serd olunabilmek için, nisbeti askeriyeleri kat edilenlere tekâüd maaşı verilmemesinin müstenidâtı kânûniyesi neden ibâret olduğunun işârına müsaadei Vekâletpenâhîlerini ricâ ederim efendim."[68]

Müdâfaai Milliye Vekâleti 26 Mart 1928 târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, (Askeri) Heyeti Mahsusa karârı ile görevlerinden alınan subaylara da emekli maaşı ödenmesi yönünde görüş bildiriyordu:

> "25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 numerolu [numaralı] kânunun nisbeti askeriyelerinin kat'ı icâb edenler hakkındaki mevâdında mütekâid tâbiri de mevcût olup, kânunun, esâsen ordu ile kat'ı alâka etmiş olan mütekâidine de şâmil bir şekilde olması ve seferberlikte kânunen tard cezâsını mûltezim cerâimi irtikâb eden ümerâ ve zâbıtânı, ordu veyâ aynı salâhiyeti hâiz donanma kumandanlarının kablel muhakeme nisbeti askeriyelerini kat ile ordu ve donanmadan ihrâca mezun bulundukları 25 Şubat 1330 [1914] târihli kânunu muvakkitte muharrer bulunması cihetiyle nis-

68 Yazı, Mâliye Vekâleti Hukuk Müşâvirliği (Umumî: 8339) sayılıdır. Metnin orjinali için bkz. EK 27.

beti askeriyeyi kat, tard mâhiyetinde telâkki olunarak, mezkûr 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun birinci, ikinci ve beşinci maddeleri, haklarında tatbik olunan muvazzaf ve mütekâid mensûbini askeriyeye tekâüd maaşı tahsis ve itâ edilmemekte idi.

26 Mayıs 1926 târih ve 854 numerolu [numaralı] kânun hükmüne tevfîkan Heyeti Mahsusaca devlet hizmetinde ve müessesâtında istihdam olunmamalarına karar verilmiş olan memurinin tekâüd müddetini ikmâl etmiş olanlara talepleri vûkûnda tekâüd maaşı tahsisi hakkında Dâhiliye Vekâleti celilesinden 24 Ağustos 1927 târih ve 4397 numerolu [numaralı] tahriratla tâmimen tebligat icrâ edilmesi üzerine, 347 numerolu [numaralı] kânun mûcibince nisbeti askeriyeleri kat olunan zâbitan ve mensûbini askeriyeden bâzıları kendilerine de maaş tahsisi hakkında mürâcaatta bulunmalarına mebnî Mâliye Vekâleti celilesinden bu bâbdaki noktai nazarı istifsâr edilmişti. Cevâben alınan 26 Şubat 1928 târih ve 1167 numerolu [numaralı] tezkire ile bu mesele ile alâkadâr olarak Vekâleti müşârünileyhadan âhiren mevrud 3 Mart 1928 târih ve 8339 numerolu [numaralı] diğer bir tezkirenin süretleri leffen takdim kılındı. İşbu tezkirelerdeki beyan ve mütâlaata ve Dâhiliye Vekâleti celilesinin tebligâtı umûmîyesine nazaran 347 numerolu [numaralı] kânun ahkâmına tevfîkan nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olan erkân, ümerâ, zâbıtân ve memurin ve mensûbini askeriyenin dahi memurini mülkiye gibi tekâüd maaşından mahrum edilmemeleri ve ancak bunlardan esâsen mütekâid olanların tekâüd maaşlarının kat'ı târihinden itibâren iâdeten ve muvazzaf bulunanlardan nisbeti askeriyelerinin hini kat'ında ahkâmı cârî olan kavânin ve mukarrerâta göre hakkı tekâüdü ihrâz etmiş olanlara nisbeti askeriyelerinin kat'ı târihinden itibâren müceddeden maaş tahsisi ve Vekâleti âcizîce de muvâfık görüldüğünden ol vech ile muâmele ifâsına müsaade buyurulması mârûzdur efendim."[69]

Müdâfaai Milliye Vekâleti 14 Nisan 1928 târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir başka yazıda da, yukarıdaki yazısına şu ilâveyi yapıyordu:

"26 Mayıs 1926 târih ve 854 numerolu [numaralı] kânun hükmüne tevfikan Heyeti Mahsusaca devlet hizmet ve müessesâtında istihdam olunmamalarına karar verilmiş olan memurinden tekâüd müddetini ikmâl etmiş

69 Yazı, Müdâfaai Milliye Vekâleti Muâmelâtı Zâtiye Dâiresi Mütekaaidin Şûbesi (2747) sayılıdır. Metnin orjinali için bkz. EK 28.

olanlara talepleri vûkûnda tekâüd maaşı tahsisi hakkında Dâhiliye Vekâleti celilesinden 24 Ağustos 1927 târih ve 4397 numerolu [numaralı] tahriratla tâmimen tebligat icrâ edilmesi üzerine 347 numerolu [numaralı] kânun mûcibince nisbeti askeriyeleri zâbitan ve mensûbini askeriyeden bâzıları kendilerine de maaş tahsisi hakkında mürâcaatta bulunmalarına ve Mâliye Vekâleti celilesinin noktai nazarı da, bu gibilere tekâüd maaşı tahsisi merkezinde olmasına mübnî nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olan erkân, ümerâ, zâbitan ve mensûbini askeriyenin dahi memurinî mülkiye gibi tekâüd maaşından mahrum edilmemeleri muvâfık görüldüğü arz edilmişti.

347 numerolu [numaralı] kânunun [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nce hini müzâkeresinde nisbeti askeriyeleri kat olunacakların tekâüd maaşından mahrumiyetleri meselesinin de mevzuu bahis edilmiş olduğu bu kere mütâlaa edilen zabıt ceridelerinde görülmüştür. Maamafih Dîvânı Muhâsebat raporları hakkında [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Heyeti Umûmîyesi'nin 13 Şubat 1928 târihli kırk dördüncü inikâdının birinci celsesinde kabûl buyurulmuş olan 400 numerolu [numaralı] karârın 18. maddesiyle Heyeti Mahsusaca devlet hizmet ve müessesâtında ademi istihdamlarına karâr verilecek memurinin mahsus tekâüd maaşlarının tediyesinde devâm edilmesinde ve iktisâbı hak şartıyla yeniden tekâüd maaşı tahsisinde mânîi kânûnî olmadığı zemininde Divanca ittihâz olunan karârın musîb görülmüş olduğu anlaşılmıştır. Binâenaleyh Dâhiliye Vekâleti celilesinin tebligâtı ile bu tebligattaki isâbeti müebbed olan [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nin sâlif-ül arz karârına tevfîkan Mülkiye Heyeti Mahsusası'nca ademi istihdamlarına karâr verilmiş olan memurinden tekâüd müddetini ikmâl edenlere tekâüd maaşı tahsis olunup, cürüm itibâriyle aynı vaziyette bulunarak nisbeti askeriyeleri kat olunanların bu maaştan mahrümiyetleri muâdelete muvâfık olmayacağından, ya her iki meslek erbâbına tekâüd maaşı tahsisi veyâhut her iki meslek mensûbinin de tekâüd maaşından mahrûmiyeti sûretiyle muâmelenin tevhid ve tâdili esbâbının istikmâli husûsuna müsaade buyurulması mârûzdur efendim."[70]

---

70 Yazı, Müdâfaai Milliye Vekâleti Muâmelât Zâtiye Dâiresi Mütekaaidin Şûbesi (2747) sayılıdır. Yazının altına, "Mevzuu bahis tezkire 28 Mart 1928 târihinde (...) Mâliye Vekâleti celilesine tevdi olunmuştur efendim. 15 Nisân 1928." notu düşülmüştür. Metnin orjinali için bkz. **EK 29**.

TBMM Karârı (No: 400)
(Resmi Gazete: 22 Şubat 1928 ve Sayı: 821)

"Eylül 1341, Şubat 1926 ve Mart ve Ağustos 1927 Aylarına Âid Divânı Muhasebat Raporları Hakkında İttihaz Olunan Mukarrerâta Dâir

Eylül 1341, Şubat 1926 ve Mart ve Ağustos 1927 aylarına âid Divânı Muhasebat ra-

Mâliye Vekili Şükrü Saraçoğlu 15 Nisan 1928 târihinde Başvekâlet'e aynı konuda yazdığı bir başka yazıda ise, şu görüşleri ortaya koyuyordu:

"Hulâsâ: Nisbeti askeriyeleri kat edilenlerin tekâüd maaşları hakkındadır

854 numerolu [numaralı] kânuna tevfîkan devlet hizmet ve müessesâtında istihdam edilmemelerine mülkiye Heyeti Mahsusasınca karar verilenlerin tekâüd maaşından mahrum edilmeleri îcâb edip etmediği husûsu mukaddemâ bit-tetkik hakkı tekâüdden mahrûmiyetin ancak müebbeden memuriyetten mahrûmiyetiyle berâber diğer hukûku medeniyeden ıskât cezâsına da mahkûmiyet hâlinde cârî olacağı ve sâir-ül arz (?) 854 numerolu [numaralı] kânun mûcibince teşkil olunan heyet [Heyeti Mahsusa], mahkeme mâhiyetinde olmayıp, bir heyeti idâriye olduğu cihetle, ittihaz ettiği mukarrerâtın cezaî neticeler tevlid etmesi ... mümkün ve mukayyed bulunacağı ve mezkûr kânunun dördüncü maddesinde 'bunlara mâzuliyet maaşı verilmez' denilmekte olmasına göre, kasdı kânûnî bu gibilerin yalnız fi ma bâde memurin ve müessesâtı devlette istihdam olunmamalarının temininden ibâret olup, esâsen müstehak oldukları tekâüd maaşının ademi tesviyesi maksadı kânundan hâriç olduğu mütâlaa edilmiş ve Dâhiliye Vekâleti celilesince şu sureti hareket ihtiyâr kılınmakta bulunmuştur.

247 [347] kânun hükmüne gelince: Mezkûr kânunun 'İstanbul ve vilâyeti muhtelife ile Türkiye hâricinde kalarak Millî Mücâdeleye iştirak et-

---

porları hakkında Divânı Muhasebat Encümeni'nce bamazbata takdim olunan mukarrerattan âtide muharrer olanları, Heyeti Umûmîye'nin 13 Şubat 1928 târihinde münakit 44. inikâdının birinci celsesinde tasvip edilmiştir. (...)

(18) Mülkiye Tekâüd Kânunu'nun 12. maddesinde hakkı tekâüdü ıskât edeceği mezkûr olan müebbeden memuriyetten mahrûmiyet cezâsının mehâkim tarafından sâdır olması emri âşikâr olup, düşman tarafından ilhak olunan mahallerde memuriyet kabûl edenlerin tekâüd ve mâzuliyet haklarından mahrum edilecekleri, lâyihâi kânûnîyeye derc edilmişken, esnâyı müzâkerede hakkı tekâüdden mahrûmiyet kaydının ipkâsı cihetine gidilmiş olmasından, Heyeti Mahsusaca devlet hizmet ve müessesâtında ademi istihdamlarına karar verilecek zevâtın hakkı tekâüdden mahrûmiyetlerinin vâzıı kânunca da müstelzim olmadığı sarahaten nümâyan olmakta bulunmasına binâen, bu kâbil memurinin muhassas olan tekâüd maaşlarının tediyesinde devâm edilmesinde ve iktisâbı hak şartı ile yeniden tekâüd maaşı tahsisinde mânii kânûnî olmadığı zemininde Divânca ittihaz olunan karar musip görülmüştür."

(TBMM Kavânin Mecmuâsı, Devre: 3, İçtimâ: 1, Cild: 6, 1928, s. 434).

(3. Devrenin 1 Teşrini Sânî 1927'den 24 Mayıs 1928 târihine kadar imtidat eden birinci içtimâı zarfında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabûl olunan 178 kânun ile 13 tefsir ve 68 karârı muhtevî olup, münhasıran [Türkiye] Büyük Millet Meclisi âzâyı kiramına mahsus olmak üzere tâb *edilmiştir*)

meyen berrî, bahrî, havâî ve jandarma sınıflarına mensup erkân, ümerâ, zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden herhangi bir sûretle harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta dâhil oldukları veyâ münferiden çalıştıkları bir Heyeti Mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesinde sâbit olanların bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat' olunur' diye muharrer olan birinci maddesinde, nisbeti askeriyenin kat'ı keyfiyeti, mütekaaidini askeriyeye de teşmil edilmiş bulunmasına nazaran, nisbeti askeriyenin kat'ı, tard mâhiyetinde olduğu istidlâl edilmektedir. Gerçi mütekaaidini askeriyenin eyyâmı resmîye ve ıyadı milliye ve diniyede ... ve birinci sınıf ihtiyat zabiti sınıfıyla indelhâce ordu hizmetine duhûl etmeleri mümkin olmasına göre mütekaaidini mezkûrenin nisbeti askeriyelerinin kat'ı husûsunun bu kâbil faaliyetlerden ve şerefli imtiyazlardan mahrûmiyetlerini temin gâyesine mâtuf olduğu tard olabilirse de, sâlif-ül arz kânunun üçüncü maddesinde '26 Ağustos 1338 [1922] târihine kadar İstanbul'da ve vilâyeti muhtelifede kalmış olan berrî, bahrî, havâî ve jandarma sınıflarına mensup müddeti mâziyei kânuniyesi olan ve otuz seneyi ve ümera ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden yirmibeş seneyi ikmal edenlerin bir defâya mahsus olmak üzere, rızâlarına bakılmaksızın tekâüdleri icrâ edilir' denilmekte olmasına göre, nisbeti askeriyenin kat'ı ile mecbûrî tekâüde sevk arasında mâhiyeten fark gözetilmekte olması, bu ihtimâli dâfidir. Maamafih her iki kânunun tedvin ve aynı mâhiyette bulunan eşhas hakkında tatbik edilmesine göre târihte fark ve ... bulunması için ciddî bir sebep olmamasına ve tekâüd maaşının kat edilmesi cezâî mâhiyeti hâiz olmakla ancak mürâhatı kânûnîye ile kaabili tatbik bulunmasına ve 247 [347] numerolu [numaralı] kânunun leffen (?) tahlil olunan ibârâtından vâzı kânunun ... sarâhaten intikal edilememekte olmasına ... keyfiyetin tefsiren hâlle muvafık olacağı mütâlaasıyla mürdel evrak leffen arz ü takdim kılındı efendim."[71]

Bu yazışmalardan sonradır ki, Başvekâlet, 17 Nisan 1928 târihinde TBMM Başkanlığı'na aşağıdaki yazıyı iletecektir:

"347 numerolu [numaralı] kânunun birinci maddesi mücibince nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olan erkânı ümerâ, zâbitan ve memurini askeriyeye tekâüd maaşı verilip verilmeyeceğinin tâyin ve tefsiri hakkında Mâliye Vekâleti celilesine yazılan 15 Nisan 1928 târih ve 9028 numerolu [numaralı] tezkiresiyle Müdâfaai Milliye Vekâleti celilesinin ... müşavere (?) ile arasın-

71 Yazı, Maliye Vekâleti Hukuk Müşâvirliği (9028) sayılıdır. Metnin orjinali için bkz. EK 30.

da cereyan etmiş olan muhabere sûretleri leffen takdim kılınmıştır. Noksanın ifâsı ve neticenin işârına müsaade buyurulması arz olunur efendim."[72]

Mâliye Vekâleti de 19 Nisan 1928 târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, "nisbeti askeriyeleri kat edilenlerin tekâüd maaşları hakkındaki mütâlaai âcizi 17 Nisan 1928 târih ve 9028 numerolu [numaralı] tezkire ile makâmı devletlerine arz edilmiş olduğu cihetle, havâle buyurulan işbu tahrirat leffen ve iâdeten takdim kılındı efendim" demekteydi.

Başvekâlet de 2 Mayıs 1928 târihinde Müdâfaai Milliye Vekâleti'ne yazdığı bir yazıda şu bilgiyi veriyordu:

"14 Nisan 1928 târih ve 2747 numerolu [numaralı] tezkirei Vekâletpenâhîleri cevâbıdır: Nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olan erkân ve ümerâ ve zâbitan ve memurini askeriyeye tekâüd maaşı verilip verilmeyeceğinin tâyin ve tefsiri 22 Nisan 1928 târih ve (...) tezkire ile [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Riyâseti celilesine arz olunmuştur efendim."[73]

Âli Karar Heyeti Riyâseti'nden 8 Aralık 1928 târihinde Başvekâlet'e yazılan bir yazıda ise, durumun düzeltilmesi talep ediliyordu:

"Âli Karar Heyeti'ne vûkû bulan mürâcaat ve itirâzatta askerî mahkûmların tekâüd maaşlarını alamadıklarından dolayı tazallumu hâlleri şâyânı dikkat ve muhtâcı tashih görülmektedir.

Herhangi bir sûretle âmâli milliyeye muhâlif hareketten dolayı mahkûm olan bir mülkiye memuru tekâüd maaşını aldığı hâlde aynı cürümden dolayı mahkûm mensûbini askeriye [emekli] maaşı alamamaktadır.

Bu babda Umum Mütekâidini Askeriye Cemiyeti tarafından yapılan mürâcaat leffen arzı takdim kılınmıştır.

Kânunun metninde 'muhalif harekette bulunanların dâvete icâbet etmeyenlerin nisbeti askeriyeleri kat olunur' denildiğine göre, tekâüd maaşından mahrum edilir vaziyeti olmadığı birçoklarının istidâlarında dermeyân edilmektedir. Bu mahkûm olanların ekserisinin yaşlı başlı âile eshâbı olması itibâriyle gayrı memnun ve muhtaç bulunmalarının efrâdı âile ve akrabâsına da sirâyet etmekte olduğu müstefti arzdır.

25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 numerolu [numaralı] kânunun hâfî müzâkeresinde tekâüd maaşının verilmemesi mevzuu bahis olmuş ise

72 Metnin orjinali için bkz. EK 31.

73 Metnin orjinali için bkz. EK 32.

de, 'hakkı tekâüdden mahrum edilir ve nisbeti askeriyesi kat olunur' sûretinde verilen takrir mazharı kabûl olmamıştır.

Sonradan çıkan 26 Mayıs 1926 târih ve 854 numerolu [numaralı] memurini mülkiye kânunun esnâyı müzâkeresinde, mahkûmlar için tekâüd maaşı verilip verilmeyeceği mevzuu bahis olduğu esnâda hak müktesib olmak itibâriyle tekâüd maaşının kesilmesi karargir olmuşdur. [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nin 13 Şubat 1928 târihli kırkdördüncü içtimâında kabûl buyurulmuş olan Heyeti Mahsûsaca devlet hizmet ve müessesâtında ademi istihdamlarına karar verilecek zevâtın hakkı tekâüdden mahrûmiyetlerinin vâzı kânunca mültezim olmadığı sarâhaten nümâyân olmakta bulunmasına binâen, bu kâbil memurinin mahsası olan tekâüd maaşlarının tediyesine devâm edilmesinde ve iktisâbı hak şartıyla yeniden tekâüd maaşı tahsisinde mânii kânûnî olmadığı zımnında Divanca ittihâz olunan karar musîb görülmüştür sûretindeki 400 numerolu [numaralı] karârın 18. maddesiyle Heyeti Mahsusaca mahkûm zevâtın tekâüd maaşlarının itâsına cevâz verilmiştir.

Bu esbâba mübnî adâlet muvâzenesinin mehmâ-emken temini ve hak müktesiblerinin itâsı zımnında cürüm itibâriyle aynı vaziyette bulunan 347 numerolu [numaralı] kânunla nisbeti askeriyeleri kat edilmiş bulunanların dahi şimdiye kadar çektikleri cezâyı maddî kâfi görülerek, bundan böyle mülkiyeliler misillu hak müktesibleri olan tekâüd maaşlarının itâsı ve müksir cezâyı mânevî ile iktifâ olunması muvâfıkı adâlet ve nısfet görülmekte ve bu son 400 numerolu [numaralı] karar ile de tecvîz edilmekte olduğundan ya tefsiren veyâ münâsip görülecek sûrette hâlli mesele edilmesine müsaade buyurulmasını arzı istirhâm eylerim efendim.

Âli Karar Heyeti Reisi
Doktor Süleymân Emin"

Yazının altına bizzat Başvekil İsmet (İnönü), 10 Kânunu Evvel (Aralık) 1928 târihinde Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin görüşünün sorulması için not düşmüştü.[74]

Nitekim Müdâfaai Milliye Vekâleti Zat İşleri Dâiresi de 1929 yılının Ocak ayında Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, "Âli Karar Heyeti'nin emri havâle buyurulan merbut 8 Aralık [1]928 t[ârih] ve 35 nolu teskeresiyle nisbeti askeriyesi kat edilenlere, 400 nolu karârın 18. maddesi mücibince tekâüd maaşı tahsis ve itâsı lüzûmu arz

74 Metnin orjinali için bkz. EK 33.

edilmektedir. Keyfiyet, 14 Nisan [1]928 t[ârih] ve 28/2727 nolu teskerei âciz ile arz edilmiştir efendim." demektedir.[75]

Başvekâlet Müsteşarlığı da, 27 Ocak 1929 târihinde TBMM Başkanlığı'na yazdığı bir yazıda, 2 Mayıs 1928 târihli yazıya ek olarak, "nisbeti askeriyeleri kat edilmiş olan erkân, ümerâ ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyenin tekâüd maaşı itâsına dâir Âli Karar Heyeti Riyâseti'nden alınan tezkere sûreti, buna âid evrak ile birleştirilmek ricâsıyla leffen takdim alınmıştır ef[endim]" demekteydi.[76]

Gerçekten de Umum Mütekâidini Askeriye Cemiyeti Reisi Ali Ferit Paşa, 13 Nisan 1929 târihinde (muhtemelen) Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, konuyu gâyet nâzik bir şekilde yeniden gündeme getirecektir:

> "Muhterem Efendim Hazretleri,
>
> İstanbul gazetelerinde himmetdâr Başvekilimiz Hazretlerinin rahatsız bulunduklarına dâir görülen bir haberi esef eser Umum Mütekâidlerinin teessürlerini mücib olmuş ve dâimâ ziveri lisânı ihlâsları olan âfiyeti devletleri duası tekrâr olunmuştur. Lütfen iâdei âfiyet buyurduklarının (...) istirhâmına terdifen melfuf pusula hakkında da mâlûmat ihsan buyurulmasını ricâ eyler ve takdimi tâzimat ederim efendim hazretleri."

Başbakanlık Müsteşarlığı da 16 Nisan 1929 târihinde yukarıdaki yazıya verdiği yanıtta, "Gripten dört beş gün kadar rahatsız olan Başvekil Paşa Hezretleri lehülhamt tamâmen iâdei âfiyet ve gösterilen samimî alâkadan dolayı izhârı memnûniyet buyurmuşlardır. Nisbeti askeriyeleri kat edilen mensûbini askeriyenin tekâüd maaşları hakkındaki muamele [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nde olup, henüz bir neticeye iktirân etmemiş olduğunu hürmetlerimle arz ederim efendim." demekteydi.[77]

Görüldüğü gibi, (Mülkî ve Askerî) Heyeti Mahsusalar tarafından mahkûm edilen memurlarla subaylar arasında emekli maaşları açısından görülen bu farklılığın giderilmesi yönünde gerek Mâliye Vekâleti, gerekse Müdâfaai Milliye Vekâleti aynı görüştey-

---

75 Yazı, Müdâfaai Milliye Vekâleti Zat İşleri Dâiresi Şübe (târihsiz ve) TKD (Sayı: III 38.s.28) sayılı ve antetlidir.

76 Yazı, Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü (Sayı: Umûmî: 6/384) antetlidir.

77 Yazı, Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü (Sayı: Umûmî: 6/1592) antetlidir.

di. Sorunun Başvekâlet'e yansıtılmasından sonra, Başvekâlet konuyu TBMM'ye yansıtmıştı. Anlaşılıyor ki, Umum Mütekâidini Askeriye Cemiyeti de sorunun çözümü yolunda girişimlerde bulunmuştu. Ancak sorun bu aşamada çözülemeden kalacaktır.

Âli Karar Heyeti Reisliği'nin Bir Tâmimi[78]

Âli Karar Heyeti Reisi Doktor Süleyman Emin Paşa[79] tarafından 10 Ekim 1929 târihinde Başvekâlet'e yazılan bir yazıda, "heyetimizin târihî teşekkülünden bugüne kadar müsbet veyâ menfî verilmiş olan kararların bâzılarının eshâbına tebliğ edilmediği, bizzat heyetimize vâki mürâcaattan anlaşılmakta olduğundan, mensup bulundukları Vekâletlere arz ve tebliğ edilmiş ve edilecek olan kararların eshâbına tebliği için Vekâletlerle müstakil müessesâta emir ve irâdelerinin ısdârına müsaadei sâmilerini arz ve istirhâm eylerim efendim" deniliyordu.[80] Başvekâlet de, bu yazı üzerine, 15 Ekim 1929 târihinde, Başvekil imzâsı ile, gereğinin yapılması için tâmim yayınlayacaktır.

Moskova Eski Büyükelçisi Gâlip Kemâlî (Söylemezoğlu) Bey[81] Hakkındaki Muamele[82]

Hâriciye Vekâleti Zat İşleri Müdürlüğü, Başvekâlet'e yazdığı târihi belirsiz (fakat Başvekâlet'te 11 Mart 1930 târihinde kayda giren)

---

78 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/9 51 47].

79 İmzânın soyadı kısmı okunamamaktadır. Fakat Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

80 Metnin orijinali için bkz. **EK 34.**

81 Büyükelçi Gâlip Kemâlî Söylemezoğlu'nun Hâriciye Vekâleti'ndeki görevinden 1919 yılında istifâ ederek ayrıldığı ve iki yıllığına tâtile gittiği Roma'da kaleme aldığı ve Millî Mücâdele'nin haklılığını tanıtmaya çalıştığı iki Fransızca kitabının tanıtımı için bkz. Gülayşe Koçak, **"Gâlip Kemâlî Söylemezoğlu: 'Le Martyre D'un Peuple' [ve] 'L'assassinat D'un Peuple'"**, **Târih ve Toplum**, Sayı: 29, (Mayıs 1986), s. 62-64. Gâlip Kemâlî Söylemezoğlu'nun anıları için de ayrıca bkz. Gâlip Kemâlî Söylemezoğlu, **Hâriciye Hizmetinde Otuz Sene**, (Mutlakiyet, Meşrûtiyet ve Millî Mücâdele Yıllarında Gördüklerim ve Başıma Gelenler: 1892-1922), (Birinci Cild: 1892-1917), Şaka Matbaası, İstanbul, 1949/1950 (?). Ayrıca bkz. Gotthard Jaesche, **"Gâlip Kemâlî Söylemezoğlu'nun Eserlerine Toplu Bir Bakış"**, (Çeviren: Cemil Koçak), **Târih ve Toplum**, Sayı: 3, (Mart 1984), s. 76-77.

Bilindiği gibi, Söylemezoğlu, 1920 yılında bizzat Atatürk tarafından Millî Mücâdele'ye katılmak üzere Ankara'ya dâvet edilmiş, fakat Söylemezoğlu bu dâveti kabûl etmemişti. Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, s. 214-215.

82 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 8].

bir yazısında, Moskova eski Büyükelçisi Gâlip Kemâlî (Söylemezoğlu) Bey hakkında yapılan/yapılacak muameleye ilişkin şu bilgiyi veriyordu:

"Yüksek Başvekâlet'e,

Moskova Sefiri esbâkı Gâlip Kemâlî [Söylemezoğlu] Bey'in Millî Mücâdele senelerinde millî maksat ve hareketlere yabancı kalması ve bilâkis Vahidettin lehine olarak Avrupa devletleri nezdinde çalışması gibi sebepler dolayısıyla, bizzat Reisicumhur Gâzi Hazretlerinin 'devâiri hükûmetin bu noktai nazardan kendisile iştigâle sebep tasavvur etmesi lüzumsuzdur' şeklindeki tahrirî emir ve mütâlaaları üzerine, mumaileyhe mütedâir evrak, mürâcaatnâmelerile birlikte dosyasında muhafaza edilmekte bulunmuştur efendim.

Hâriciye Vekili
[imzâ:] Tevfik Rüştü [Aras]"[83]

Hâriciye Vekâleti Zat İşleri Müdürlüğü, Başvekâlet'e yazdığı 11 Mart 1930 târihli bir yazısında, Moskova eski Büyükelçisi Gâlip Kemâlî (Söylemezoğlu) Bey hakkında yapılan/yapılacak muameleye ilişkin olarak şu bilgiyi veriyordu:

"Yüksek Başvekâlet'e, 11 Mart 1930

Moskova Sefiri esbâkı Gâlip Kemâlî [Söylemezoğlu] Bey, Mücâdelei Milliye esnâsında kendisine vâki olan dâvete icâbet etmediği ve bu itibarla şahsından bundan böyle matlûp istifâde memul olmayacağı cihetle, Memurin Kânunu'nun birinci muvakkat maddesine tevfikan, kendisinin tasfiyeye tâbi tutularak, tekâüde sevki husûsunda 19 Eylül 1929 târihinde Heyeti Vekile'ye vâki olan mâruzat, heyeti müşarünileyhaca tasvip ve keyfiyet 22 Eylül 1929 târihinde tasdiki âliye iktirân eylemiş iken, mumaileyhin Millî Mücâdele senelerinde millî maksat ve hareketlere yabancı kalması ve bilâkis Vahidettin lehine olarak Avrupa devletleri nezdinde çalışması gibi sebepler dolayısıyla, bizzat Reisicumhur Gâzi Hazretlerinin 'devâiri hükûmetin bu noktai nazardan kendisile iştigâle sebep tasavvur etmesi lüzumsuzdur' şeklindeki tahrirî emir ve mütâlaaları üzerine, Gâlip Kemâlî [Söylemezoğlu] Bey hakkındaki muamelenin intâcile, kendisinin memurin kadrosuna dâhil imiş gibi tasfiyesine mahâl kalma-

83 Yazı, Hâriciye Vekâleti Zat İşleri Müdürlüğü (Umûmî No: 82888/Husûsî No: 88 sayılı) antetlidir. Metnin orijinali için bkz. EK 35.

dığından, hakkında hiçbir muamele yapılmayarak, evrâkı dosyasında muhafaza edilmekte bulunmuştur efendim.

Hâriciye Vekili
[imzâ:] Tevfik Rüştü [Aras]"[84]

Hâriciye Vekâleti Zat İşleri Müdürlüğü, Başvekâlet'e yazdığı 15 Nisan 1930 târihli yazısında, Moskova eski Büyükelçisi Gâlip Kemâlî (Söylemezoğlu) Bey hakkında yapılan/yapılacak muameleye ilişkin şu bilgiyi veriyordu:

"Yüksek Başvekâlet'e, 11 Mart 1930

11 Mart [1]930 târih ve 82889/292 numaralı mahrem işâretli tezkerei âcizi zeylidir.

Moskova Sefiri esbâkı Gâlip Kemâlî [Söylemezoğlu] Bey'in anifülarz tezkeremizde mevzuubah[i]s olan ahvâline binâen ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 490 numaralı karârına tevfikan tekrar istihdâmı câiz olamayacağından, tasfiyesinin icrâsıyla tekâüde sevki karargir olmuş ve lâzım gelen muamelenin ifâsıyla, tekâüd evrâkının Divânı Muhasebat'a gönderilmiş bulunduğu arz olunur efendim.

Hâriciye Vekili
[imzâ:] Tevfik Rüştü [Aras]"[85]

Gâlip Kemâlî Söylemezoğlu hakkındaki karar ilginçtir. Önce Heyeti Vekile karârı ile emekli edilerek tasfiye edilmesine karar verilmişse de, bizzat Cumhurbaşkanı'nın yazılı tâlimâtı sonucunda TBMM'nin 490 sayılı tefsir karârına[86] dayanılarak zâten memurluktan çıkarılmış olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak bunun çok geç bir târihte (1930 yılında) kararlaştırıldığı dikkati çekmektedir.[87]

---

84 Yazı, Hâriciye Vekâleti Zat İşleri Müdürlüğü (Umûmî No: 82888/Husûsî No: 105 sayılı) antetlidir. Yazıda Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'nın parafı (I) da bulunmaktadır. Metnin orijinali için bkz. **EK 36.**

85 Yazı, Hâriciye Vekâleti Zat İşleri Müdürlüğü (Umûmî No: 85413/Husûsî No: 187 sayılı) antetlidir. Metnin orijinali için bakınız. **EK 37.**

86 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız

87 Gâlip Kemâlî Söylemezoğlu, anılarında, "hayâtımın en verimli olacak devresinde hikmeti hüdâ uğrayıp, bugüne kadar tâdiline imkân bulamadığım –ve sebep olanları Allahın adâletine havâle ettiğim– yersiz hicranların..." demektedir. Söylemezoğlu, **age**, s. 9.

ÜÇÜNCÜ KISIM

HEYETİ MAHSUSA KARARLARINA KARŞI İTİRAZLAR VE İTİRAZLARIN SONUÇLARINA İLİŞKİN BELGELER

I) HEYETİ MAHSUSA KARARLARINDAN SONRA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE, BAŞBAKANLIĞA VE MÜDÂFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE YAPILAN İTİRAZLAR VE SONUÇLARI

Emekli Binbaşı Ahmet Oğlu Mustafa'nın İtirâz Dilekçesi[88]

Emekli Binbaşı Ahmet oğlu Mustafa [duhûlü: sene 308/İzmir], 18 Eylül 1926 târihinde Başvekâlet'e sunduğu itirâz dilekçesinde, (Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) tarafından kendisiyle ilgili alınan karardaki haksızlığı şöyle anlatıyordu:

"Arzı âcizânemdir:

Kuvâyi işgâliye kumandanlığınca sevkiyat vesâitiyle denize atlayarak imhâları matlûb mühimmâtı taharriyâtı mütemâdiye ve tazyikâtı mütevâliyeye rağmen ve hiçbir ücret mukâbilinde olmayarak Zeytinburnu açıklarından Unkapanı'na getirip ambarlara koydurduktan sonra, imhâ edilmiştir diye rapor vermek, elbette bir fedâkârlıktır. Yunanlıların teşkilâtına mukâbil Anadolu'nun tâlimâtıyla teşkilât işlerine girişmek, grupların işlerini görmek, cephâne kaçıranlara yardım ve muavenet etmek, romorkör, motor göndermek, külliyetli miktarda lâzım ve muhtelif cins eşyâ vermek, Kuleli ve Mektebi Harbiye talebelerini userâ efrâdı meyânında Anadolu'ya geçirmek sûretiyle ettiğim hizmet ve gayretler, her ne esbâba mebni ise, pishi inâyete alınmayarak ve Binbaşılıktaki dokuz sene kıdemim nazarı ehemmiyetten dûr [uzak] tutularak, 311 neshetli sınıftan ve Binbaşı rütbesinde bulunduğumdan dolayı, tekâüd edildiğimi anladım.

Yedi nüfustan ibâret âilemi geçindirebilecek devâiri resmiye ve husûsîyede bir iş aramakta iken, ünsiyetim kat olundu. Diri edilen hakkı hayatta duçârı sefâlet olan biçâre âilem için mubdî felâket oldu. Girdâbı felâket yanında açılan hakrai sefâlette inlemekte iken, Müdâfaai Milliye Vekâleti'nden merdud ve İstanbul Merkez Kumandanlığı vâsıtasıyla meblâğı 12 Mayıs 1926 târih ve 1969 numero'lu [numaralı] tezkirede ünsi-

88 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030/0/47 300 5].

yetimin kat'ı hakkındaki karârın tashih edildiği beyan buyurulmuş, mâruz kaldığım mahrûmiyetlerin telâfisine dâir hiçbir işâret ve sarahat mevcut olmadığından, vicdânı ulviyyet nisânı devletlerini hâkimi âdil bilerek zâtı sâmilerine mürâcaatla tasdike mastur kılınmıştır.

Hiçbir kimsenin şefaati kurtaramayacağı câsus şebekesi merkezinde istihkârı hayat ederken çalıştığımın mükâfâtı maddiyesine mazhariyetle mübâhi olmak husûsundaki emelimin ufku imkânda talât nûmâyı ibtisâm olması ancak sûreti mahsusada siyânet ve himâyeti istifânelerine vâbeste olduğu arzdan vârestedir. Ol babda ve her hâlde emri ferman hazreti emiru'l-ama – 18 Eylül 1926. Mustafa Nûri. Kızıltoprak Ziverbey Yokuşu mükerrer 9 numerolu [numaralı] hânede müsteciren mûkim."[89]

Dilekçeden anlaşılan, (nedenine hiç değinilmeksizin) dilekçe sâhibinin askerlikten emekliye sevk edilmiş olmakla birlikte, Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin söz konusu karârı düzelttiğidir. Demek ki, (Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) kararları, ilgili Vekâlette gözden geçiriliyor ve onaylanıyordu. Bu muamelenin yasanın ilgili maddesi (9. madde: "işbu kânunun icrâyı ahkâmına Müdâfaai Milliye ve Erkânı Harbiye Vekâletleri memurdur")[90] gereğince yapılabildiğini ancak tahmin edebiliriz. Dilekçe sâhibi de aradan geçen zamanda uğradığı kaybın giderilmesini istiyordu. Dosyada dilekçeye ne yönde yanıt verildiğine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

TBMM Başkanlığı'nın Bahriye Yedek Subaylarından Emekli Teğmen İshak Efendi'nin Başvurusuna İlişkin Muamelesi[91]

Bir başka belge, 13 Şubat 1927 târihli olup, TBMM Riyâseti Kâtibi Umûmîliği Kavânin Kalemi Müdüriyeti'nin "Bahriye ihtiyad zâbitanından mütekâid Mülâzım [Teğmen] İshak Efendi hakkında [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilen karârın muvafık olduğuna dâir" yazısıdır. Yazıda şöyle denilmektedir: "Anadolu'ya gelerek Pontus harekâtına ve son büyük taarruza iştirâk etmiş olmakla berâber, bidâyeti emirde Kuvayi İnzibâtiye'ye[92] girmek için

89 Metnin orijinali için bkz. **EK 38.**

90 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

91 **BCA BMGMK,** [Katalog Numarası: 030 10/47 300 7].

92 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

istidâ ile mürâcaatta bulunan ve bu sebeple [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca ünsiyeti askerîyesi kesilen Bahriye ihtiyad zâbitânından mütekâid Mülâzım [Teğmen] İshak Efendi, Meclisi Âliyeye mürâcaatla, mezkûr [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca hakkında verilen karârın tâdil ve tashihini talep etmiş ise de, karârı vâkinin muvafık bulunduğu, Heyeti Umûmîye'nin 35. içtimâının birinci celsesinde takarrür etmiştir."[93] TBMM Riyâseti Kâtibi Umûmîliği Kavânin Kalemi Müdüriyeti, aynı târihte karârı Başvekâlet'e de sunmuştur. Başvekâlet Kalemi Mahsus Müdüriyeti'nden 19 Şubat 1927 târihinde Bahriye Vekâleti ile Müdâfaai Milliye Vekâleti'ne yazılan bir yazıda, ilgili karar takdim edilmiştir. Ayrıca, karar Matbuat Müdüriyeti Umûmîyesi'ne de neşredilerek ilân edilmek üzere bildirilmiştir.

Görüldüğü gibi, bu belgede ortaya konulan resmî açıklamaya göre, ilgili şahıs, Millî Mücâdele'ye katılmışsa da, ondan önceki tutumu ("bidâyeti emirde Kuvayi İnzibâtiye'ye girmek için istidâ ile mürâcaatta bulunan ve bu sebeple [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusaca ünsiyeti askerîyesi kesilen Bahriye ihtiyad zâbitânından mütekâid Mülâzım [Teğmen] İshak Efendi") anlaşılan kararda daha ağır basmıştır.

Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin (Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) Tarafından Askerlikten Çıkarılan Mustafa Nûri Efendi Hakkındaki Muamelesi[94]

(Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) tarafından askerlikten çıkarılan Mustafa Nûri Efendi'nin durumunun Müdâfaai Milliye Vekâleti'nce incelendiği anlaşılıyor. Müdâfaai Milliye Vekâleti Muâmelâtı Zâtiye Dâiresi Piyâde Şûbesi, 19 Ekim 1927 târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, ilgilinin itirâzını şöyle yanıtlıyordu:

> "Müstedii mumaileyh Mustafa Nüri Efendi (311-231), İstiklâl Harbi'ne[95] iştirâk etmeyen ümerâdan bulunmasına binâen 25 Eylül 1339 [1923] târihli

93 Metnin orijinali için bkz. **EK 39.**

94 **BCA BMGMK,** [Katalog Numarası: 030 10/47 300 5].

95 Erken Cumhuriyet dönemine âid belgelerde "Mücâdelei Milliye" tâbiri geçmekte iken, bu kez "İstiklâl Harbi" tâbirine ilk kez rastlanmaktadır. Dolayısıyla İstiklâl Savaşı tâbiri, bir hayli erken bir târihte kullanılmaya başlanmış gibi görünmektedir.

kânunun[96] üçüncü maddesine tevfikan 11 Ekim 1339 [1923] târihinde tekâüdü icrâ kılınmış ve sâbık alay –alay 168– kumandanı Miralay [Albay] Küşad Bey'in mumaileyh hakkında dâfii ihbârı üzerine, keyfiyet [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca tetkik edilerek, 23 Kasım 1340 [1924] târihinde mezkûr kânunun birinci maddesi mûcibince, bir daha hizmeti devlette istihdam olunmamak üzere ünsiyeti askerîyesi kat olunmuştur.

Bilâhare mumaileyhin vâki olan müteaddid mürâcaatları üzerine, evrak ve dosyası [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca yeniden tetkik ve vaziyeti icâb edenlerden tahkik olunarak, âmâli milliyeye muhalefeti tahakkuk ettiğinden, mukaddema hakkında verilmiş olan karar kâini lem yekûn addedilmiş ve târihi duhûlüne nazaran haddine vâsıl olmasından ve ordudaki emsâli temdidesine tâbi olarak tekâüdlükleri icrâ kılınmış bulunmasından, mumaileyhin de muameleyi tekâüdiyesi yapılmıştır.

Mumaileyh İstanbul'daki hizmetinden bahisle, sûreti mahsusada telgrafı hakkında sebk eden talebinin Vekâlet muamelâtına nazaran ayrıca ittihadı maalesef mevcut değildir. İktizâsının ifâsı merbut rey sâmileri bulunduğu mâruzdur efendim."[97]

İlgilinin itirâz dilekçesi ve sözü edilen telgrafı dosyada bulunmamaktadır.

Bu belgeden de anlaşılan, (Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı) karârlarına karşı itirâz etmenin mümkün olduğudur. Bu tür bir başvuru karşısında karar yeniden gözden geçirilebiliyordu. Bu örnekte bu sürecin olumsuz bir şekilde sonuçlandığını görüyoruz.

Dört Yol Kazâsı Mahkeme Eski Baş Kâtibi Hasan Fehmi Efendi'nin İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[98]

Bir itiraz dilekçesi de Dört Yol Mahkemesi eski Baş Kâtibi Hasan Fehmi Efendi'ye âiddir ve dilekçenin 1928 yılı başlarında (diğer yazışmalardan anlaşıldığına göre 18 Şubat 1928 târihinde) yazıldığı anlaşılmaktadır. Tam târih evrakta okunamamaktadır. Dilekçenin Başvekâlet'te 12 Nisan 1928 târihinde işlem gördüğü anla-

96 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

97 Metnin orijinali için bkz. **EK 40.**

98 **BCA BMGMK,** [Katalog Numarası: 030 10/205 402 16].

şılmaktadır. "Türkiye Cumhuriyeti Reisicumhuru Gâzi Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'nin huzûru celilesine" yazılan dilekçede şöyle denilmektedir:

> "1337 [1921] senesi Dört Yol Mahkeme[si] Başkitâbeti Müdâfaai Hukuk Cemiyeti [?] ve ifâ eylediğim haddede zâtı devletlerinin âdem[i] ve memuru mahsus diye Fransız kuvâyi işgâliyesi beni azl ve divânı harblerine mahkûm ettirdi. Sonradan düşman ıntıkasında vazife kabûl etmedim. 1927 senesinde [Mülkî] Heyeti Mahsusa beni hizmeti devletten çıkardı. Husûsî bir mektupla 1 Ağustos 1927 târihinde huzûrunuza arz ettim. Adliye Vekili [Mahmud] Esad [Bozkurt] Beyefendi, Meclisi Âlî'ye itirâzen mürâcaat etmekliğimi bildirdi. Meclisi Âli'ye 14 Kânunu Evvel [Aralık] 1927 târihinde evâmi müsbet on kıta evrak [?] ile arzuhâl ettim. Bir karar verilmedi. Esâsen düşman beni zâtı devletlerinin şan ve şerefine azl ve tahri [?] etti. [Mülkî] Heyeti Mahsusa da düşmanın hizmetini kabûl etti diye [beni devlet hizmetinden] çıkardı. Ben de şaştım. On nüfuslu âilem vardır. On seneden fazla devlet hizmetinde bulundum. Muhterem Paşam, şahsen tanıdığınız kimseyim. (Tövbe) Hâini vatan değilim. Bunlara dâir bütün evrâkı mesruam Meclisi Âli'dedir. [Mülkî] Heyeti Mahsusa karârının ref'iyle, affıma bir karar itâsını zâtı devletlerinden istidâ ederim. Emri irâde efendimizindir. 2.[?].1928 Dört Yol Mahkemesi Kâtibi sâbıkı Hasan Fehmi"[99]

Adliye Vekâleti Zat İşleri Müdürlüğü, 2 Mart 1928 târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Dört Yol Başkâtibi iken mülgâ [Mülkî] Heyeti Mahsusaca devlet hizmet ve müessesâtında ademi istihdâmına karar verilmesi üzerine vazifesine nihâyet verilen Hasan Fehmi Efendi, bu babdaki karâra karşı itiraznâmesini [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Riyâseti celilesine 18 Şubat 1928 târihinde takdim eylediğinden bahisle, mukaddema [Mülkî] Heyeti Mahsusa'ya müdâfaaten tevdi olunmak üzere irsâl eylediği evrâkı müsbetelerinin de riyâseti musarunileyhaya tevdii istidâ eylemektedir. Bu kere Dâhiliye Vekâleti celilesinden celb olunan evrâkı, mumaileyhin talebi vech ile salif-uz zikr arzuhâli ile birlikte merbuten takdim olunur efendim hazretleri. Adliye Vekili Mahmud [Esat Bozkurt]."

99 Metnin orijinali için bkz. **EK 41**.

Evrâkın Heyeti Vekile ile TBMM Riyâseti'ne takdim edildiği de kayıtlardan anlaşılmaktadır. Evrakta Başvekil İsmet Paşa'nın da imzâsı bulunmaktadır.

Başvekâlet Kalemi Mahsus Müdüriyeti, Başvekil İsmet Paşa'nın imzâsı ile, 11 Fi/Mart 1928 târihinde ilgili evrâkı TBMM Riyâseti'ne iletmiştir. Yazıda, "Dört Yol kazâsı Mahkeme Başkâtibi iken mülgâ [Mülkî] Heyeti Mahsusaca devlet hizmet ve müessesâtında ademi istihdâmına karar verilmiş olan Hasan Fehmi Efendi tarafından hâvi 18 Şubat 1928 târihinde makâmı penâhilerine takdim edilmiş olduğu istidânâme ile tevhid (...) üzere Adliye Vekâleti celilesinin 2 Mart 1928 târih (...) ile gönderilen evrak nizâmen takdim kılınmıştır efendim." deniliyordu.

Başvekâlet Muamelât Müdüriyeti, Başvekâlet Müsteşarı'nın imzâsıyla, 16 Nisan 1928 târihinde Adana Vilâyeti'ne yazdığı bir yazıda ise şöyle diyordu:

> "Dört Yol kazâsı Mahkeme Baş Kâtibi sâbıkı Hasan Fehmi imzâsı ile Reisicumhur Hazretleri'ne irsâl kılınıp, Başvekâlet'e tevdi olunan istidâ tetkik olunmuştur. Bu babda [Mülkî] Heyeti Mahsusaca ademi istihdamlarına karar verilerek ikinci derecede Âli Karar Heyeti'nde tetkik edilmesine dâir tanzim edilen kânun [tasarısı], [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'ne derdesti arz bulunmuş olduğundan,[100] neticeye intizâr etmesi lüzûmuna mumaileyhin tefhimi ricâ olunur efendim."

Adliye Vekâleti Zat İşleri Müdürlüğü, Adliye Vekâleti Müsteşarı'nın imzâsıyla, 12 Ağustos 1928 târihinde Başvekâlet'e ilettiği bir yazıda şöyle diyordu:

> "Dört Yol Mahkemesi Baş Kâtibi sâbıkı Hasan Fehmi Bey hakkında olup, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Arzuhal Encümeni'ne tevdi kılınmak üzere 2 Mart 1928 târih[li] (...) tezkere ile mukaddemi devletlerine (?) takdim kılınmış olan evrak biberâyı tetkik için Âli Karar Heyeti'nden talep edilmekte olduğundan, heyeti musarunileyhaya gönderilmek üzere evrâkı mezkûrenin [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Arzuhâl Encümeni celilesine müsaade buyurulması arz olunur."

100 Gerçekten de, hatırlanacağı gibi, çok kısa bir süre içinde, söz konusu yasa tasarısı TBMM tarafından kabûl edilecektir. Bu sûretle, (gerek Mülki ve gerekse Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı)'nın kararlarının temyiz edilebilmesi imkânı doğmuştu. Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

Başvekâlet Kalemi Mahsus Müdüriyeti de, Başvekil İsmet Paşa imzâsıyla, 13 Ağustos 1928 târihinde TBMM Riyâseti'ne yazdığı yazıda şöyle diyordu:

> "Dört Yol Mahkemesi Baş Kâtibi sâbıkı Hasan Fehmi Bey hakkında verilmiş olan ademi istihdam karârına itirâzı hâvi olarak mumaileyhin 18 Şubat 1928 târihinde makâmı riyâset penâhilerine takdim eylediği istidânâmesiyle tevcih edildiği üzere, Adliye Vekâleti'nden gönderilip riyâseti celilelerine takdim edilen evrâkın vâki olan talebe binâen âli ve ehemmiyetine [?] (...) [üzeri çizilmiştir] tevdii edilmek üzere irsâline müsaade buyurulmasını, Adliye Vekâleti'nin [buradan itibâren üzeri çizilmiştir] 12 Ağustos 1928 târihli (...) tekzîresi üzerine (...) ricâ ederim efendim."

TBMM Kâtibi Umûmîliği Kânunlar Kalemi Müdüriyeti ise, 22 Ağustos 1928 târihinde Başvekâlet Müsteşarlığı'na yazdığı bir yazıda, Başvekâlet'in yazısına karşılık, "Dört Yol Mahkemesi Baş Kâtibi sâbıkı Hasan Fehmi Beye âid evrâkın [Mülkî] Heyeti Mahsusa kararlarına âid evrak meyânında Âli Karar Heyeti'ne devredilmiş olduğu" bilgisini iletiyordu.

Başvekâlet Kalemi Mahsus Müdüriyeti de, 25 Ağustos 1928 târihinde Adliye Vekâleti'ne yazdığı bir yazıda, Adliye Vekâleti'nin 12 Ağustos 1928 târihli yazısına yanıt vermekte olduğunu belirtiliyor ve "Dört Yol Mahkemesi Baş Kâtibi sâbıkı Hasan Fehmi Beye âid evrâkın kabzı mahsusa kararlarına âid evrak meyânında Âli Karar Heyeti'ne devredildiği"ni TBMM Kâtibi Umûmîliği'nin 22 Ağustos 1928 târihli yazısına dayanarak bildiriyordu.

İstanbul Eski Telgrafçılarından Ahmet Eyüp Efendi'nin İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[101]

(Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın hakkındaki işlemine itirâz eden bir başka dilekçe sâhibi daha vardır. Ancak bu bir telgraftır. İstanbul eski telgrafçılarından Ahmet Eyüp Efendi, "Ankara'da Devletlû İsmet Paşa Hazretleri'ne" çektiği 12 Nisan 1928 târihli telgrafında şöyle diyordu:

---

101 **BCA BMGMK, [Katalog Numarası: 030 10/205 402 16].**

"Hasmîm değilmişsiniz. [Mülkî] Heyeti Mahsusaca câsus diye bigünâh sokaklar ortasına atıldım. Açlıktan ölüyoruz. Revâyı hak mıdır? Mürâcaatlarım semere vermedi. Hakkım teslim edilmeyecek mi? Şimdi tetkikime irâde buyurunuz. Huzûru kânunda hakikat anlaşılsın. Bizlere yazıktır. Kasımpaşa'da Hacı Hüsrev İmâmi Şâkir hânesinde sâbık İstanbul telgrafçılarından Ahmet Eyüp."[102]

Dilekçenin 12 Nisan 1928 târihinde Başvekâlet'te kayda geçtiği görülüyor. Nitekim Başvekâlet Muamelât Müdüriyeti'nden 16 Nisan 1928 târihinde İstanbul Vilâyeti'ne yazılan bir yazıda da, "Kasımpaşa'da Hacı Hüsrev İmâmi Şâkir Efendi hânesinde sâbık İstanbul telgrafçılarından Ahmet Eyüp imzâsı ile çekilen telgrafnâme tetkik olunmuştur. Ve bu babda [Mülkî] Heyeti Mahsusaca ademi istihdamlarına karar verilenlerin ikinci derecede Âli Karar Heyeti'nde tetkik edilmesine dâir tanzim edilen kânun [tasarısı] [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'ne derdesti arz bulunmuş olduğundan, neticeye intizâr etmesi lüzûmunun tefhimi ricâ olunur efendim." denilmektedir.

Gerçekten de, hatırlanacağı gibi, çok kısa bir sürede söz konusu yasa tasarısı TBMM'de onaylanacaktır. Bu sûretle, (gerek Mülkî ve gerekse Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı)'nın kararlarını temyiz etmek imkânı doğmuştu.[103]

İkinci Abdülhamid'in Yakınlarından Ali Rızâ Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[104]

Şûrâyı Devlet Riyâseti'nin 16 Nisan 1928 târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda şöyle deniliyordu:

"Cevâzı istihdam karârına tâlikan mâzuliyet maaşı alamadığından ve bir karar da verilmediğinden bahisle Abdülhamidi sâni kurenâsından Ali Rızâ Efendi tarafından ikâme olunan dâvâyı idârî üzerine leddu'l-tesli Mâliye Vekâleti celilesinden alınan 19 Şubat 1928 târih[li] (...) Memurin Müdüriyeti (...) tezkireyi cevâbiyede, mumaileyh hakkında cevâzı isdihdam karârı itâ olunmak üzere ol babdaki evrâkı 22 Temmuz 1926 târih (...) ile

102 Metnin orijinali için bkz. **EK 42.**

103 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

104 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/206 403 1].

> makâmı sâmii Vekâlet penâhilerine arzı takdim ve 19 Teşrini Evvel [Ekim] 1927 târih[li] (...) tezkire ile tesri muktezâsı ricâ kılındı. Ve şimdiye kadar cevap alınamadı. İshâr edilmekte olmasına nazaran bu babdaki cereyânı muamelenin mütâlaai celilei Vekâlet penâhileriyle ibnâsına müsaade buyurulması ve (...) dâiresi ifâdesi ile arzı ricâ olunur efendim hazretleri. Şürâyı Devlet Reisi Mehmet Nusret [?]"

Başvekâlet Muamelât Müdüriyeti de, 1 Mayıs 1928 târihinde Mâliye Vekâleti'ne yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Şürâyı Devlet Riyâseti celilesinden alınan tezkirede, Abdülhamidi sâni kurenâsından Ali Rızâ Efendi tarafından mâzuliyet maaşı alabilmesi için hakkında cevâzı istihdam karârı verilmediğinden dâvâ eylediği bildirilmiş ve bu hususdaki muamelesinde izhâri talep edilmiştir. Mumaileyhin cevâzı istihdâmına karar itaasına dâir olup, İcrâ Vekilleri Heyeti'ne memur [?] bulunan Vekâleti celilelerinin 22 Temmuz 1926 târih[li] (...) ve 19 Teşrini Evvel [Ekim] 1927 târih[li] (...) iki kıta tezkiresi, hizmeti vataniyeden maaş tahsis edilecek zevat ile cevâzı istihdam kararlarına âid evrak meyânında, tarafı devletlerinden berâyı tetkik istirdad kılınmış olduğundan, muamele safahatı hakkında Şürâyı musarunileyha riyâsetine cevap itâsına imkân bulunamamıştır. Mevzu bahis evrâkın tetkikâtı hitam bulmuş ise, iâdesine mustânii, muamele ise kaydına işâret edilmek üzere keyfiyetin iş'ârının (...) buyurulması ricâ olunur efendim. Başvekil nâmına Müsteşar."

Evrâkın altına ise şöyle bir not düşülmüştür: "Şürâyı Devlet Riyâseti celilesine: 16 Nisan 1928 târih[li] ve (...) tezkirei riyâset penâhileri cevâbıdır: Abdülhamidi sâni kurenâsından Ali Rızâ Efendi'nin cevâzı istihdâmına dâir olan ve İcrâ Vekilleri Heyeti'ne memur [?] bulunan Mâliye Vekâleti celilesinin [üzeri çizilmiştir] [?] (...) Vekâleti musarunileyha tarafından berâyı tetkik alınmış olduğundan tesrii muktezâsı yazılmıştır. Alınacak cevap üzerine icâbı arz edilecektir efendim. Başvekil nâmına Müsteşar."

İkinci Abdülhamid'in yakınlarından Ali Rızâ Efendi ise, 1928 yılının Eylül ayı başlarında (evrakta kesin târih okunamamaktadır; fakat evrâkın altına Başvekâletçe 8 Eylül 1928 târihi atılmıştır) Başvekâlet'e yazdığı bir dilekçede, içinde bulunduğu durumu anlatıyor ve hakkındaki muameleye itirâz ediyordu:

"Başvekâleti celileye mâruzu şâkirânemdir. Cevâzı istihdam karârı istihsâli hakkında Şûrâyı Devlet Riyâseti celilesine (...) takdim etmiş olduğum istidâi yegânem (...) 18 Nisan 1928 târihiyle makâmı vâlâyi sâidine takdim kılınmış idi. İstirhâmımın isâf buyurulması için hâkipâyi devletlerini kerraten hâdikâyı [?] mucâseret ettim. Ahvâli husûsîyem evvelce fırkamız merkezi umûmîsinden mensup olduğum Şişli Meşrûtiyet Ocağı'ndan sorulmuş ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın sayın (...) teşkilâtında mezkûr ocağın ilk sınıfında intisâb edenler (...) [arasında] bulunduğum ve fırkai nâciyemizden başka hiçbir fırkaya intisâb etmemiş olduğum tahakkuk etmiş olduğunu kemâli minneti şükranla arz ederim.

Uluvvu âtifet ve muadeleti celilelerine dahaletle [?] istirhâmımın şur'u buyurulmasın. İstirhâm eylediğim mâruzdur. Kat'iyen ahvalde lûtfu ihsan efendimizindir. 19.[?].1928. Aldülhamidi sâni kurenâsından Ali Rızâ. İstanbul'da Nişantaşı'nda Meşrûtiyet Mahallesi'nde Haci Mansur sokağında 26 numerolu [numaralı] hânede Ali Rızâ."[105]

Başvekâlet Müsteşarlığı'ndan Müsteşar imzâsıyla 9 Eylül 1928 târihinde Mâliye Vekâleti'ne yazılan bir yazıda da, "Mâliye Vekâleti celilesinde Abdülhamidi sâni kurenâsından Ali Rızâ Efendi'nin cevâzı istihdâmına âid muameleye dâir olan 1 Mayıs 1928 târihli (...) tekzire muktezâsının tesrini mumaileyhin âhiren vâki olan mürâcaatı üzerine ricâ ederim efendim." deniliyordu.

Mâliye Vekâleti Memurin Müdüriyeti ise, 1928 yılının Kasım ayının hemen başında (1 ya da 3 Kasım'da) Mâliye Vekâleti'ne yazdığı bir yazıda, "1 Mayıs 1928 târihli (...) tezkirei (...) İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti'ne[106] dâhil olduğunu İstanbul (...) [Polis] Müdüriyeti'nde 5 Temmuz 1928 târihli (...) tezkiresinden anlaşılmış olmasına mebni 1 Mart 1339 [1923] târihinden beri (...) olunmadığını ve câizi istihdam olduğuna dâir dahi bir karar olmadığı cihetle mâzule ...sinin itâsına (...) muntazaman Müdüriyette izhârından anlaşıldığı berâyı mâlûmat arz olunur efendim" demekteydi.

Başvekâlet Muamelât Müdüriyeti'nden 8 Şubat 1929 târihinde Şûrâyı Devlet Riyâseti'ne yazılan bir yazıda ise, "Abdülhamidi sâni kurenâsından Ali Rızâ Bey'in İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti'ne

105 Metnin orijinali için bkz. **EK 43.**

106 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

dâhil olduğu İstanbul Polis Müdürlüğü'nün tezkiresinden anlaşılmasına mebni 1 Mart [1]339 [1923] târihinden beri mâzuliyet maaşının tediye olunmadığı ve câizül istihdam olduğuna dâir de bir kayıt ve karar al[ın]madığı cihetle mâzuliyet maaşının itâsı cihetine gidilemediği Mâliye Vekâleti'nin 31 T[eşrini] E[vvel] [Ekim] 1928 târih[li] (...) tezkiresi üzerine arz olunur efendim" deniliyordu.[107]

Diğer yandan, dosyada "Ali Rızâ Efendinin cevâzı istihdamına dâir Mâliye" [Vekâleti]'nin tezkiresi de bulunmaktadır ve yazı Heyeti Vekile'ye hitâben yazılmıştır. Târihler tam olarak okunamamaktadır. Fakat evrakta 31 Teşrini Evvel 1928 (?) târihi vardır.

Görüldüğü gibi, İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti'ne üye olmak, ilgili yasa gereğince, (Mülkî ve Bursa Askeri) Heyeti Mahsusa(sı) karârı ile görevden alınmak için yeterli ve çok önemli bir nedendi.[108] Bunun değişik örneklerini daha önce gördüğümüz gibi, ileride de görmeye devâm edeceğiz. Diğer yandan, ilgilinin dilekçesinde, temize çıkma gayreti içinde, CHF üyesi olduğu yolundaki iddiâsı (ve bu iddiânın büyük ihtimâlle doğru olması), konusunun siyâsî yönüne dikkat çekmek açısından son derece önemli görünmektedir.

Başvekâlet Muamelât Müdüriyeti'nin 41. Alay Birinci Tabur Kumandanlığı'ndan Emekli Binbaşı İhsan Oğlu Mehmet Sâlih Efendi Hakkındaki Muamelesi[109]

Başvekâlet Muamelât Müdüriyeti'nden Başvekil nâmına Müsteşar imzâsıyla 12 Mayıs 1928 târihinde Müdâfaai Milliye Vekâleti'ne yazılan bir yazıda şöyle deniliyordu:

> "İstanbul'da şehremininde Deniz Abdal Mahallesi'nde Su Terâzi sokağında 14 numerolu [numaralı] hânede mûkim 41. Alay Birinci Tabur Kumandanlığı'ndan mütekâid Binbaşı Mehmet Sâlih bin İhsan [İhsan oğlu Mehmet Sâlih] imzâsı ile verilen ve hiçbir hizmet ve fırkaya intisâbı ol-

107 Metnin orijinali için bkz. **EK 44**

108 Mete Tunçay'ın makâlesine (özellikle de Mülkî Heyeti Mahsusa Reisi Âtıf (Tüzün) Bey'in TBMM'deki açıklamalarına) bakınız.

109 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/205 402 13].

madığı hâlde, ünsiyeti askeriyesi kat edilerek mağdur edildiğinden bahisle, tahkikat icrâsı ile tebin edecek hâle göre tekâüd maaşının tekrar itâsı istirhâmını hâvi olan istirhamnâme, muktezaı ifâ buyurulmak üzere nizâmen takdim olunmuştur efendim."[110]

Yazıda ilgilinin sözü edilen dilekçesi dosyada bulunmamaktadır. Diğer yandan, ilgilinin dilekçesinde, "hiçbir (...) fırkaya intisâbı olmadığı"nı belirtme ihtiyâcını duyması, yine konunun siyâsî yönüne dikkat çekmek bakımından anlamlıdır.

II) ÂLİ KARAR HEYETİ'NE YAPILAN İTİRAZLAR VE SONUÇLARI

Âli Karar Heyeti'nin Emet Müftüsü Osman Efendi Hakkındaki Karârı[111]

Âli Karar Heyeti'nin, (Mülkî) Heyeti Mahsusa tarafından hakkında alınan karâra itirâzı sonucunda, bu hükmü ref eden örnek bir karârı aşağıdadır:

"Türkiye Cumhuriyeti
Âli Karar Heyeti Riyâseti
aded /esas 486
karar 249

Başvekâleti celileye,

Emet Müftüsü Osman Efendi hakkında istilâ hengâmında Yunanlılar lehinde irâdı nutuk eylediği, Vahdeddin'in teşkil ettigi Teâliyi İslâm Cemiyeti riyâsetinde bulunduğu, gerek Vâlinin tahkikat neticesi gönderdigi 8 Kânunu Evvel [Aralık] [1]926 tarih ve 163 [sayılı] tahrirâtından ve gerekse şâhitlerin ifadelerinden anlaşılmış olmasından dolayı, 854 numerolu [numaralı] kânunun[112] birinci maddesi mücibince devlet hizmet ve müessesâtında ademi istihdâmına Dâirei Mülkiye Heyeti Mahsusası tarafından verilmiş olan 20 Mart 1927 târih ve 116 numerolu [numaralı] karar aleyhine müddeti kânuniyesi zarfinda itirâz etmiştir.

110 Metnin orijinali için bkz. **EK 45**.

111 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/206 403 3].

112 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

İtiraznâmesinde; harekâtı milliyenin başlangıcında Müdaafai Hukuk Cemiyeti'nin irşad ve iâşe vezâifi mühimmesini deruhde ederek, cevâmi ve sâir mecmâi nâsi olan mahallerde müessir ve vatanı muvâza ve nutuklar irâd ile halkı saltanat hükûmetine isyan ile hükûmeti milliye lehine çevirmeye çalıştığı[nı] ve topladığı millî kuvvetler ile otuzüç gün kazâyı müdâfaa ettiğini ve işgâl zamânında mâruz kaldığı cebir ve ikrâha aslâ boyun eğmeyerek resmî ve gayrı resmî hiçbir memuriyet kabûl etmediğini ve dâhilde kalan zâbitânın orduyu milliye iltihaklarını temin eylediğini ve istirdâdı mütaakip Mutasarrıf tarafından Kaymakam vekâletine ve tetkiki ahvâlle ve seyyiat komisyonu riyâsetine tâyin kılındığını ve birkaç ehânini vataniye maznunu yalancı şâhitlerin hilâfı hakikat beyânatlarına istinâden müdâfaası alınmaksızın aleyhinde karar verilmiş olması muvâfıkı adâlet ve tetkik seyyiata memur olduğu zaman onların ve taallûkatlarının sui hâllerine karar verdiğinden, kendisine buğz ve adâvetleri olduğundan onların şahâdeti şâyânı itimat olamayacağını ve Teâliyi İslâm Cemiyeti hâdisesi Hoca Mehmet Efendi'nin medresesinde mevzubahis olmuş ve propagandayı Mehmet Efendi yaptığı hâlde, bu meselenin kendisine isnâdı da gayrı câiz bulunduğu[nu], aleyhinde şahadette bulunan kimselerin cümlesinin kendisine husûmetleri olduğunu, kendisine isnâd olunan efâlin garezkârlar tarafından tezyi edilen bir iftirâdan ibâret olduğu[nu], takdim ettiği vesâik ve şahadetle sâbit ve muhakkak vatanına hüsnü hizmeti bir kucak vesâik ile tahakkuk eden bir vatan evlâdının kirli ve gizli kuvvetlere kurban edilmesi gayrı câiz bulunduğunu ifâde ve heyet huzûrunda verdiği izahatta; Yunanlılar kasabaya girdiği zaman dağda olduğunu ve sonra gizli olarak evine geldiğini ve o esnâda Yunan kumandanı kendisini istemiş olduğundan, gelip kendisini hükûmet kapısına gönderdiklerini ve o esnâda işgâl kumandanı ahâliye karşı bâzı beyânatta bulunduğunu ve bu beyânâtı tercüman tarafından ahâliye izah edilmekte iken, anlaşılmayan bâzı kelimeleri arzu üzerine izahta bulunduğunu ve nutka karşı hiçbir beyânatta bulunmadığını ve aleyhinde ihbarda bulunmuş olanların kaffesinin kendisine husûmetleri olduğunu beyân etmektedir.

Dosyası ve vesâikin mütaalâsı ve şâhitlerin ifâdâtı okundukta; [Mülkî] Heyeti Mahsusaca aleyhine ittihâ kılınan karârın müstenid aleyhi olan şühûddan Hâfiz Musâ ve Hâfız İbrâhim Efendiler Yunan kumandanının nutku üzerine Osman Efendi bâdemâ âsâyiş ve intizam iâde edilmiş olduğunu ve ahâlinin mahzun olmamasi için duâ ettiğini ve Ekmekçizâde Sü-

leyman ve Hatibzâde Mustafa ve yine Ekmekçizâde Hasan Efendiler de, Osman Efendi[nin] Teâliyi İslâm Cemiyeti Reisi olduğunu, tahkik memuru olan jandarma kumandanının yazdığı tezkireye cevâben beyân eylemiştir. Diğer şühûdun beyânâtı umûmîyetle semaa mâtuf olduğu görülmektedir.

Kütahya vilâyetinin 8 Kânunu Evvel [Aralık] 1926 târih ve 163 numerolu [numaralı] tahrirâtında; istimâ kılınan şühûd, Müftü Efendinin nutuk irâd ettiğini ahâliden işittiklerini ve bir kısmı gördüklerini beyân etmiş ve kimden işittiklerine dâir şahıs tâyin etmemiş olmalarına nazaran, ihbârâtı vakânın kanaat bahis olacak mâhiyette bulunmadığını beyân etmektedir. Bu kere Emet Kaymakamı vasıtasıyla icrâ kılınan tahkikatta birçok kimseler istimâ kılınmış ve bunlardan Acemzâde Ahmet ve Gediklizâde Cemâl ve Muhtar Mehmet ve telgraf çavuşu Ahmet Efendiler; Yunan müfrezesi hükûmet önüne geldiğinde kumandan[ın] bir hoca istediğini ve Muftü Osman Efendiye haber göndermişler ise de, gelmediğini ve gönderilen iki jandarma havf ve telâş içinde bulunan Muftü Efendiyi getirdiklerini ve Yunan kumandanı ahâliye hitâben 'Bizim gelmekliğimizden ahâli korkmasın, bayramlarını yapsınlar' dediğini, kumandanın emriyle Müftü Efendinin bu sözleri ahâliye tefhim ettiğini, başkaca leh[te] ve aleyhte bir nutuk söylemediğini ve Müftü Efendinin Kuvâyi Milliye zamanlarında câmilerde ve askerlerin sevki sıralarında vâz ve nasihatlerde bulunduğunu ve Kuvâyi Milliyenin iâşe ve levâzım işlerinde reis olup hizmeti mesbuk olduğunu ve Kütahya Müftüsü Âsım Efendi Emet'te bir Teâliyi İslâm Cemiyeti teşkil ettirmek istemiş ise de muvaffak ve Osman Efendinin de böyle bir cemiyette reis olmadığını ve diğer şâhit Süleyman ve Arapoğlu Halil Efendiler; nutuk irâd ettiğini işitmişler ise de, ne söylediğini hatırlamadıklarını ve şâhit İbrâhim Efendi ve Kuloğlu Ahmet Efendi ve Hacı İsmâil ve Hacı Mustafa ve Çobanoğlu İsmâil ve Ekmekçizâde Hasan ve bekârlardan Mehmet ve tiryâkiden Mehmet ve Hâfız Hüseyin ve Kuloğlu Ahmet ve Osman Efendiden bâzıları, Osman Efendi[nin] nutuk söylediğini işittiklerini ve fakat ne söylediğini bilmediklerini ve bâzıları Osman Efendinin Kuvâyi Milliye lehinde çalıştığını ve bâzıları da esâsen Teâliyi İslâm Cemiyeti olmadığını ve bâzıları Teâliyi İslâm Cemiyeti'ne dâhil olduğunu ve fakat bu cemiyet meselesi[nin] teşebbüs derecesinde kaldığını ihbâr ve beyân etmektedirler.

Eğrigöz mal refiki Hakkı Efendi, Yunan işgâli askerisi geldiğinde bütün halk[ın] hükûmet arkasında toplandığı sırada işgâl kumandanı[nın] ahâliye hitâben bir şeyler söylemekte ve tercüman vâsıtasıyla anlatmakta ve

Müftü Osman Efendiye emrederek ahâliye tefhim ettirmekte olduğu[nu] ve Osman Efendi[nin] ise arzuyu vicdâniyesiyle söylemeyip tesir ile kumandanın sözlerini ahâliye anlattığını ve Kuvâyi Milliyenin icrâyı fiiliyat istediği zamanlarda Osman Efendiyi Kuvâyi Milliye erkânıyla berâber gördüğünü ve Teâliyi İslâm Cemiyeti'nden mâlûmâtı olmadığını ifâde etmiştir.

Emet jandarma kumandanı Mülâzım ol Mehmet Efendinin 8/10/[1]338 [1922] târihinde Kütahya livâ jandarma kumandanlığına yazdığı cevapta, Müftü Hâfiz Osman Efendi['nin] onaltı sene Darülfünun ve mektebi kuzatda tenevvür ve sekiz sene medreselik ile iştigâl etmiş ve mâlûmâtı kânûnîyeyi hâiz bulunmuş bir zat [olduğunu], Yunan işgâli [sırasında] din ve vatana hüsnü ifâyı hizmet etti[ni]ği ve hiçbir hizmeti resmiye kabûl etmediği[ni] ve hattâ Kütahya merkez müftülüğü resmen icbar derecesinde teklif edildiği hâlde, aslâ temâyül göstermediği[ni] ve işgâl esnâsında zâbitânı askeriyeden üç dört zâtın hayâtını kurtardığı[nı] ve teveccühü âmireye mazhâr olduğunu, Kütahya Müftüsünün 15 Mart [1]339 [1923] târihinde Şeriye Vekâleti'ne yazdığı tahriratta, hâdiseye mâlûmâtı olan zevattan ledidtahkik Müftü Osman Efendiye isnâd olunan mevâdın kâffesinden âri olduğu[nu] ve bununla berâber İslâmiyet ve İslâmlar hakkında vatanın müdâfaası uğruna pek çok fedâkârlıklarda bulunduğunu, Kütahya Müftüsü Bekir Sıtkı Efendinin bu kere yazdığı 7 Şubat [1]929 târihli ve yemini muhtevi tahrirâtı cevâbiyesinde, vaktiyle Müftü Osman Efendi hakkında tahkikat icrâsı için verilen emir üzerine tahkikâta yed ederek, şikâyet ve ihbarda bulunan kimseler[in] dâvet olunduğu hâlde icâbet etmedikleri[ni] ve işgâl zamânında Emet'te kalanlardan sekiz zat merkeze gelerek maal kasem ifâdelerine mürâcaat olundukda, Osman Efendinin işgâl esnâsında Yunanlılara karşı taltifâne nutuk irâd etmediğine ve Yunanlılar aleyhinde ahâliyi tesci ettiği gibi, silâh toplamaya hiçbir gûnâ vesâiti olmadığına ve perâkende sûrette kalan Kuvâyi Milliye efrâdının muhafazasına düşmanı memleketten tard ve tenkil çârelerini aradığına mütedâir olduğu[nu] ve kendisinin de hâriçten icrâ eylediği tahkikatın da bu ihbârâtı müeyyed bulunduğunu, aleyhindeki muhbir ve müstekilerden bâzıları kazâ müftülük memuriyetine itminâbından dolayı Osman Efendiye muğber ve hakkında vâki itirazlarda bulundukları[nı] ve Osman Efendinin Kuvâyi Milliye aleyhinde hiçbir hareketi bulunmadığını ve Yunanlıları taltif ve teshili umûra aslâ tenezzül etmediği[ni] ve düşmanın tard ve tenkillerine cârecu olmak emeliyle dâhilde kaldığını bildiği beyân edilmektedir.

Vaktiyle Emet'te ahzı asker şûbe reisi olup hâlen alay 29 kumandanı Kaymakam Hasan Avni Bey'in 1 Nisan 1929 târihli cevâbında, Osman Efendi Dârülfünun'dan mezun, açık fikirli, akide ve ahlâkı içtimâîyesi sağlam bir zat olduğu ve temâs ettiği dört beş sene zarfında hükümeti cumhuriyeye muarız bir hâli görülmediği ve dâimâ Cumhuriyet hükümeti lehine irâdeyi kelâmda bulunduğu ve Emet'te meslekdaşlarının Ethem avânesiyle Yunanlıların tâkibâtına uğrayanları himâye ve himâyet ettiği ve Kütahya Kadısı Âsım Efendi, Müderris Mehmet Efendi de, misâfir olarak Müderris Mehmet Efendi ve kayınpederi Hatibzâde Hacı Mustafa ve Ekmekçizâde Hüseyin ve Acemzâde Süleyman Efendiler tarafından yapılan içtimâda, Müderris Mehmet Efendinin Teâliyi İslâm Cemiyeti Reisi olması takarrür ettiği ve cemiyet nâmına para toplanarak Âsım Efendiye verdikleri ve ahâlinin hükümet önünde içtimâ ettirildiği bir zaman, Osman Efendi süngü altında hânesinden cebren çıkarılarak, Yunan Kumandanının ahâliye hitâben söylediği sözler tercümânı tarafından tercüme edilerek Müftü vâsıtasıyla ahâliye söylettirilmiş ve Osman Efendi hiçbir zaman Yunanlılar lehine irâdeyi kelâm etmemiş olduğu ve Müftü Efendi Yunanlıların tâkibatına uğrayarak âilesiyle birlikte dağlara iltică etmiş ve eşyâsı da yakılmış ve istirdâda kârib muharebede Kütahya ve Tavşanlı'dan gelip geçen Yunanlılar bilâhare Emet'in ihrâkına gelen kuvvet üç gün Hoca Müderris Mehmed Efendinin kayınpederi Hoca Mustafa'nın çiftiğinde beslenmiş ve memleketin yakılacağından haberdâr edilmiş olduğu ve Müftü Osman Efendi aleyhinde ihbâratta bulunanlar memleketin imâr ve terakkisine çalışan Kaymakam Mehmet Emin aleyhinde defaatle hilâfı hakikat ihbâratta bulundukları ve Osman Efendi memleketin ihrâkından sonra bir müddet Kaymakam vekâletinde ve tetkiki seyyiat komisyonu riyâsetinde bulunmuş ve muhterik hükümet binâsının tâmir ve inşâsında çalışmış ve komisyonda cürümleri sâbit olmayanlara mazbata vermiş ve Hâfız Musâ Efendinin lehinde mazbata vermemiş olduğu ve Osman Efendi, genç, münevver, açık ve serbest fikirli olması ve Mehmet Efendi Müftülük için rey topladığı ve çalıştığı hâlde muvaffak olamadığından, Osman Efendiyi sevmediği ve Edremit Kaymakamı Mehmet Ali Bey'in 10 Temmuz 1929 târihli cevâbında, Muallim Hâfız Musâ, Müderris Mehmet Hatipzâde, Hacı Mustafa, Acemzâde Süleyman, Abdülkadir, Ekmekçizâde Hüseyin Efendilerin, Osman Efendi ile araları açık ve yekdiğerine dargın olduklarını gördüğü isâr olunmaktadır.

Osman Efend['nin]i Kuvâyi Milliye lehinde hareket ettiği hakkında

umûmî bir kanaat mevcut olduğu ve Emet'te birçok zevat ile berâber Yunanlılar aleyhinde halka beyânatta bulunması neticesi olarak, Yunanlılardan kaçarak dağlara tahassun etmiş ve istirdâda kadar dağlarda kalmış olduğu ve Müftü efendi[nin] vatanını sever ve vatan ve millete hıyâneti hiçbir zaman irtikâb etmez bir şahsiyet ve Müftü efendi aleyhindeki ihbârâtın muzver olması muhtemel olduğu kanaatinde bulunduğu, Kütahya mebusu Râgıp Bey ve Osman Efendiyi millete ve cumhuriyeti idâreye nâfi ve taraftar gördüğünden, Yunanlılar lehine nutuk söyleyeceğini kabûl edemeyeceğini, yine Kütahya mebusu Mehmet Nüri'ye ve Osman Efendi istirdaddan sonra tanıdığı ve halkı iyi yollara sevk için fâideli sürette irsâd ettiğini gördüğümden, Heyeti Mahsusaca mahkûm edildiğini işittiğinde hayret etmiş olduğunu ve Yunan işgâli hâdisesinde iyi çalışmış olduğunu işittiği, yine Kütahya mebusu ve Nâfiâ Vekili Recep [Peker] Beyler tarafından beyân edilmektedir.

Kütahya Vâlisi, 27 Mart 1929 târihli tahrirâtında, Osman Efendi[nin] millî, vatani işlerinde vatanını suistimâl etmiş bir adam olmadığına ve bilakis kazâ muhiti için kıymetli bir unsur olduğuna emin bulunduğunu, Emet Kaymakamının 21 Şubat 1929 târihli tahrirâtı cevâbisinde, Osman Nûri Efendi[nin] istirdâdı müteakip 28 Mayıs 1338 [1922] târihinden 31 Teşrini Evvel [Ekim] 1338 [1922] târihine kadar Emet Kaymakamlığı vekâletinde ve tetkikatı seyyiat komisyonu riyâsetinde bulunduğu ve Yunanlılar zamânındaki nutkun tercüman [tercüme] mâhiyetinde olduğu, Yunanlılar lehinde sarf edilmediği ve bu tercümanlığın da cebir altında yapıldığı söylendiği ve şahsî kanaati de bu bulunduğu ve millî kuvvetlere hizmet ve bu kuvvetlerin iâşe teşkilâtına memur edildiğini ve Teâliyi İslâm Cemiyeti meselesinin hakikati ve bu cemiyetin faaliyete geçip geçmediğini lâyıkı ile bilen olmadığı ve fikrince bu cemiyet Emet'te teşkil etmiş, fakat mâhiyeti anlaşılarak tesisi ile sönmesi bir olmuş olduğu ve Osman Nüri Efendinin riyâseti kabûl edilmiş olsa bile, kendisini bu meseleden mesûl tutmak muvafık olmayacağı ve Osman Efendinin riyâset ettiğini, tetkiki seyyiat komisyonunda muamele sırasında Hâfız Musâ ve Musâ Efendinin kayınbirâderi muallim Mustafa Efendi hakkında 30 Teşrini Evvel [Ekim] 1338 [1922] târih ve 2 numerolu [numaralı] karârı[n] mevcut olduğu ifâde edilmektedir. Osman Nuri Efendinin riyâsetinde müteşekkil tetkiki ahvâl komisyonunun 30 Teşrini Evvel [Ekim] 1338 [1922] târihinde yazdıkları karar, Hâfiz Musâ ve Mustafa Efendiler aleyhinde olduğu mütâlaa edilmiştir.

Diyânet İşleri Riyâseti'nden celb olunan ve 1339 [1923] senesinde yapılan tetkikat ile Kütahya Müftüsü'nün 21 Mart 1339 [1923] târihli mütâlaatı tamamiyle Osman Nuri Efendi lehinde bulunduğu görülmüştür. Kazâlarında hidemâtı milliye ve harekâtı vatan perverânesiyle temâyüz eden kazâ müftüsü Osman Efendi hakkında birkaç garezkâr tarafından tertip ve tezyi edilerek Teâliyi İslâm Cemiyeti'nin teşkiline çalıştıklarından ve işgâl esnâsında düşman lehine nutuk irâd eylediğinin ihbarları üzerine Heyeti Mahsusaca verilen karar, yeis ve kederlerini mûcib olduğu ve iki âli mektepten asrî bir mefküre ile mücehhez olan ve bütün harekâtında müteyakkız ve durbîn bulunan mumaileyh müftü efendinin vatan aleyhinde şimdiye kadar hiçbir hâl ve hareketi görülmediği gibi, hakkında isnâd olunan mevad külliyen iftirâdan ibâret bulunduğu ve kazâları henüz nâhiye hâlinde bulunduğu bir sırada kasabalarına gelip misâfir kalan Kütahya Kadısı Âsım Efendi tarafından böyle bir cemiyet mevzu bahis olmuş ise de, gâyesi mâlûm olmayan ve nizamnâmesi bulunmayan bu cemiyetin bir nâhiyede teşkil ve idâresi gayrı mümkün olacağı mülâhazası ile bu cihet tesebbüşatta kalıp fiiliyat sahasına geçmemiş ve düşman lehine irâdı nutuk meselesi de garezkârların tertip ettiği hilâfı hakikat bir meseleden ibâret bulunmuş olduğu ve harekâtı milliye esnâsında civar kazâlara nisbeten fazlaca şiddet ve faaliyet gösteren Osman Efendi riyâsetinde teşekkül eden millî kuvvetler bir aydan fazla müdâfaat ve mukâvemette bulunduğu ve işgâl kumandanı tarafından okunan ve tercüman vâsıtasıyla halka tebliğ edilen beyannâmenin tercümanın ifâde edemediği bâzı kelimeler mumaileyh tarafından ahâliye ifâde edilmesi kumandanın emri kat'isi iktizâsından bulunmuş ve ikrahla telâkki eylediği emir üzerine birkaç kelimeyi ahâliye söylemiş olduğu ve harekâtı milliyenin başlangıcından istirdâda kadar her an hükümet ve harekâtı milliyenin en sâdık ve müdaafi bulunduğu, harekâtı milliyenin en buhranlı zamanlarında iâşe riyâsetini hüsnü irâdesiyle hükümeti milliyenin meşrûiyetine ve vâcibulitaat olduğuna dâir câmilerde irâd ettiği muvâzalar ile halka ve dâimâ sevkiyâtı askeriye esnâsında ahzı asker şûbesi meyânında sevke muheyya askerlere söylediği sözler ile mücâdeleyi milliyenin mühim bir uzvu olduğu ve işgâl hükümetinin hiçbir vazifesini kabûl etmediği ve her hususta hidemâtı milliye ve vataniyesini bihakkın ifâ ettiği [Cumhuriyet] Halk Fırkası İdâre Heyeti ve Türk Ocağı ve Tayyare ve Hilâli Ahmer Cemiyetleri ve ikiyuzyirmi kadar esnaf ve ahâli ve memurin ve yetmişiki kadar kur'a heyeti ihtâriyesinin imzâlarını muhtevi ve 29 Ha-

ziran 1927 târihini hâvi mazbatada, Osman Efendinin iâşe işlerinde göstediği muvaffakiyeti mevâliye [?] ile hükümeti milliyenin meşrûiyetini duşmanla teşriki mesâî eden İstanbul Hükümeti'ne ilânı isyan ile Ankara'da teşekkül eden [Türkiye] Büyük Millet Meclisi hükümetine itaat ve inkıyâdın vâcib ve lüzûmu ve müdafaai vatan hakkında câmiyi kebirde bütün halka ve ahzı asker şûbesi önünde sevk olunan askerlere hitâben irâd ettikleri muvâza ve nutuklar halk ve efrâdı askeriye üzerine hüsnü tesir eylediği, Müdâfaai Hukuk Cemiyeti'nin 12 Temmuz 1336 [1920] târihli mazbatasında dermeyan olunmaktadır. İstirdâdı mütaakip Emet Kadısı Kaymakamlık vekâleti Osman Efendi uhdesine tevdi olunduğu Kütahya Mutasarrıfı Ahmet Hilmi Efendinin 26/9/[1]338 [1922] tarihli tahrirâtında beyân olunmaktadır.

Müftü Osman Efendi nâmuslu ve kanaatkâr ve Cumhuriyet umdelerine sâdıkı tam bir vatanperver olduğundan ve bir kısım halk bunu çekemediklerinden aleyhine isnâdatta bulundukları kendi tetkikatıyla anladığına nazaran mumaileyh tam mânâsıyla Kuvâyi Milliye lehinde bulunduğu ve lehinde hareket ettiği ve Yunanlılar lehinde hareket etmediği ve Kuvâyi Milliye'ye gösterdigi merbûtiyet Teâliyi İslâm Cemiyeti'nin efrâdından olmadığını teyid eylediği, vaktiyle Emet Kaymakamlığı'nda bulunmus olan Şûrâyı Devlet muavinlerinden Zihni ve Kütahya mebusu Cevdet Beyler tarafından heyet huzûrunda maalyemin icâbı bitteemmül; her ne kadar ber şûrâyı muharrer ittihazı karar olunmuş ise de, muarız Müftü Osman Efendi harekâtı milliye zamanlarında câmide ve hariçte müessir muvâzâlarıyla halkı düşman aleyhine tahrik ve teşvik ve efrâdı askeriye ve Kuvâyi Milliyeyi tesci ve Kuvâyi Milliyenin iâşe hizmetlerini deruhte ve Yunanlıların Emet'i işgâl zamânında kendi rızâsı ile değil, işgâl kumandanının gönderdiği jandarmalar vâsıtasıyla hânesinden cebren ve kerhen halkın içtimâgâhı olan hükümet önüne celb edilerek, kumandanın ahâliye hitâben söylemekte olduğu sözleri tercüme eden tercümanın bâzı ifâdelerini yine kumandanın emriyle biz-zurur halka tefhim ettiği ve Kuvâyi işgâliye kumandanının ahâliye hitâben söylediği sözleri hüsnü telâkki ile bil-mukâbele Yunanlıların lehinde ve Kuvâyi Milliye aleyhinde nutuk irâd eylediği ve Teâliyi İslâmiye Cemiyeti'nin teşekkülü ve o cemiyetin riyâsetinde bulunduğu isnâd olunduğu dâirede tahakkuk etmediği evvel ve âhir vûkû bulan ve istizâhat ve Kütahya Vâlisi ve Emet Kaymakamı ve Osman Efendinin mercii olan Kütahya Müftüsü'nün ve yüzlerce zevâtın beyânat ve mütâlaat ve şehâdâtı ve ibrâz olunan ve sa-

ik ile tahakkuk etmiş ve her ne kadar bâzı kimseler Müftü Osman Efendinin Yunan kumandanının nutkuna muhabeleten nutuk irâdının ve Teâliyi İslâm Cemiyeti'nin riyâsetinde bulunduğunu gâyet basit ve mesruk bir şekilde söylemekte iseler de, bu gibi ihbâratta bulunanlar vaktiyle intihâbâtında kazanamayan ve bilâhare Osman Efendinin tetkiki seyyiat komisyonu riyâsetinde bulunduğu esnâda aleyhlerinde sabk eden tahkikat ve mütâlaatından muğber olan eshası kalileden ibâret olup, bunların müphem ve gayrı vazıh beyânâtı lehinde şehadet ve ihbâratta bulunan yüzlerce zevâtın ve hassaten makâmâtı resmiyenin işâret ve mütâlaat vakalarıyla mürtefi olmuş ve isnâdâtı vakanın hakikate makrun olmadığı anlaşılmış ve bilhassa istirdâdı mütaakip kaymakam vekâletine ve tetkiki seyyiat komisyonu riyâsetine tâyin edilmesi bu keyfiyeti tamamiyle teyid eylemiş ve aleyhte olan ihbârat külliyen şâyânı kabûl görülememiş ve netice itibariyle mumaileyh Osman Nuri Efendinin hükümet ve Kuvâyi Milliye aleyhinde ve Yunanlılar lehinde nutuk irâdı ve Teâliyi İslâm Cemiyeti'ne duhûlü ve riyâsetini kabûl hâdisesi sâbit olamamış olduğundan, noksaniyi tahkikata isnâden [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilmiş olan mumaileyh hakkındaki 20 Mart 1927 târih ve 116 numerolu [numaralı] karârın ref'ine 3 Mayıs 1929 târihinde müttefiken karar verilmekte, keyfiyetin icâb edenlere tebliğine emri müsaade buyurulmasını arz ve istirhâm ederim efendim. (...) 27 Mayıs 1929"[113]

VI) ÂLİ KARAR HEYETİ'NİN ÇALIŞMALARINI TAMAMLAMASINDAN SONRA HAKLARINDA BİR KARAR ALINAMAYANLAR TARAFINDAN CUMHURBAŞKANLIĞI'NA VE BAŞBAKANLIĞA YAPILAN İTİRAZLAR VE SONUÇLARI

Antalya'da Gâziantep Eski Sûlh Hâkimi Tikveşli Mehmet Hamdi Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[114]

Gâziantep eski Sûlh Hâkimi Tikveşli Mehmet Hamdi Bey'in (Mülkî) Heyeti Mahsusa'nın hakkındaki karârına ilişkin târihi belirsiz (fakat Başvekâlet'te 6 Ocak 1930 târihinde kayda geçen) itirâz di-

113 Metnin orijinali için bkz. **EK 46.**

114 **BCA BMGMK,** [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 4].

lekçesi, Başvekâlet'e hitâben kaleme alınmıştı. Dilekçede şu görüşlere yer verilmişti:

> "Başvekâleti celilesine,
> Efendim,
> [Mülkî] Heyeti Mahsusa'nın hakkımda verdiği ademi istihdam karârının tetkikine memur Âli Karar Heyeti, tetkikâtını ikmâl etmeden, kânûnî mesâî müddetini[115] bitirdiği cihetle, hakkımda bir karar ittihaz edememiş olduğundan, vaziyetim meşkûk kaldığı gibi, memuriyetten mahrum kaldığım şöyle dursun, avukatlıktan dahi[116] memnû bir hâlde kaldım. Kânun, adâlet ve şânı devlet neyi icâb ediyorsa [ettiriyorsa] icrâsıyla, bulunduğum meşkûk vaziyetten ve kat'ı rızık demek olan şu mahrumiyetten kurtulmaklığım esbâbının istikmâli müsterhamdır efendim.
>
> Antalya'da Gâziantep Sâbık Sûlh Hâkimi
> Tikveşli Mehmet Hamdi Bey"[117]

Başvekâlet Muâmelât Genel Müdürlüğü de, bu başvuru üzerine, Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile, 21 Ocak 1930 târihinde ilgiliye verdiği yanıtta, "Âli Karar Heyeti mesâî müddetini ikmâl ve faaliyetini tâtil eylediğinden,[118] hakkınızda bir muamele ifâsına imkân olmadığını, bu babtaki istidânâmenize cevâben beyân ederim efendim" diyordu.

Bu resmî yanıttan anlaşıldığı kadarıyla, Âli Karar Heyeti'ne yasal süresi içinde de olsa, Heyeti Mahsusa karârının düzeltilmesi yolunda yapılan bütün başvurular, Âli Karar Heyeti'nin görev süresindeki sınırlama nedeniyle, sonuçlanamamıştı ve hakkında inceleme yapılamamış olan başvuru sâhiplerinin bu aşamada bir başka temyiz imkânları da bulunmuyordu.

---

115 Yasa uyarınca, Heyeti Mahsusa kararlarını temyiz etmekle görevli Âli Karar Heyeti'nin kurulmasından sonraki üç ay içinde itirâzların yapılması gerekiyordu. Âli Karar Heyeti, bütün bu itirazları, yine yasaya göre, birbuçuk yıl içinde bir karâra ve sonuca bağlamak zorundaydı. Âli Karar Heyeti'nin alacağı kararlara karşı temyiz hakkı yoktu. Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

116 Heyeti Mahsusa karârı ile devlet hizmetinden çıkarılanların ve haklarındaki bu karar Âli Karar Heyeti tarafından da onaylananların avukatlık yapmaları mümkün değildi. Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

117 Metnin orijinali için bkz. **EK 47.**

118 Âli Karar Heyeti, görevine 14 Haziran 1928 târihinde başladığına göre, birbuçuk yıllık faaliyetinin 14 Aralık 1929târihinde son bulması gerekir. Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

VII) ÂLİ KARAR HEYETİ'NİN ALEYHTE KARARLARINA KARŞI BAŞBAKANLIĞA YAPILAN İTİRAZLAR VE SONUÇLARI

Balıkesir Eski Mutasarrıfı Cevdet Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[119]

Balıkesir eski Mutasarrıfı Cevdet Bey, Balya'dan 23 Ocak 1930 târihinde Başvekâlet'e yazdığı itirâz dilekçesinde şunları ileri sürüyordu:

"Muhterem Paşa Hazretleri, Balya, 23 Ocak [19]30

Âli Karar Heyeti, sâbık [Mülkî] Heyeti Mahsusa'nın hakkımda vermiş olduğu karârı tasdik etti. Lehimdeki vesikalara, ifâdelere aldırmadı. Bu karârı haber aldığım zaman, bir sûretini leffen takdim ettiğim itiraznâmeyi heyete gönderdim. Fâide [fayda] vermedi. Halbuki gene bu heyet bendenizden çok şâyânı nazar ve teemmül vaziyette bulunanlara ref kararları verdi. Çünkü bendeniz himâyesiz ve kimsesiz bulunuyorum. Binâenaleyh bir tek ümidim ve melceim olan zâtı devletlerine mürâcaat ve müşfik hükûmetimizin şefkati adâletine, affı merhâmetine iltică ve dehâlet ediyorum.

Zâtı devletleri büyük vicdan sâhibi, benim gibi kimsesizlerin hâmisi olduğunuz için, hukûkumu muhafaza edeceğinize emin bulunuyorum. Mektepten çıkarak mesleğe intisâp ettiğim târihten beri iffeti istikâmetimi muhafaza ettim. Kıymetli vaktinizden yarım saatini lütfen dosyamın tetkikine tahsis buyurursanız, şu mârûzâtımın doğruluğunu görmüş olacaksınız. Yirmi senelik memuriyet hayâtıma ve âileme acıyarak, hukûkumu iâde buyurmanızı istirhâm ederim muhterem Paşa Hazretleri.

Balya'da esbak Balıkesir Mutasarrıfı
[Cevdet Bey]"[120]

Balıkesir eski Mutasarrıfı Cevdet Bey'in yukarıdaki dilekçesinde sözünü ettiği ve Âli Karar Heyeti'ne sunmuş olduğu târihi belirsiz başvurusu ise şöyleydi:

"Âli Karar Heyeti Riyâseti celilesine,

Heyeti Mahsusa karârının tasdikine zarûret hâsıl olduğu 24 Haziran [19]29 târihli cevapnâmelerinde iş'ar buyurulmaktadır. Heyeti celileleri-

119 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 5].

120 Metnin orijinali için bkz. **EK 48**.

nin hakkımda vermiş olduğu hüküm mazbatasının sûretini de aldım. Müsaade buyurulursa, bu mazbatada istinâd edilen esbâbın hakikatten çok bait olduğunu arz edeyim.

Mazbatanın fıkrai hükmüyesi 'icâbı müzâkere olundukta' cümlesinden başlayarak, 'Balıkesir, Samsun, Amasya Mutasarrıflıklarının iş'ârı ve kuyudu resmiye ve Mülkiye Müfettişi Mustafa Ârif Bey'in tahkikâtı ile sâbit olmuş' cümlesine kadar, hep yedi sene evvel, o zamanki yanlış hissîyâta, hattâ belki de garazı nefsâniyete müstenid olan tahkikâtı hikâyeden ibârettir. Sâbık.[Mülkî] Heyeti Mahsusa da bu çürük esaslara ve sebeplere istinâd etmişti de, tashihi, hakkı hakikatin temini için heyeti celilelerine mürâcaat etmiştim.

Samsun'daki tereddüt yalnız bende değil, Meclisi İdâre Belediye âzâlarının kaffesinde vardı ve bu tereddüt sâbık Miralay [Albay] Salâhattin Bey tarafından *belediye dâiresinde verilen* konferansta Samsunlular tarafından alenen izhâr edilmiş olduğundan, inkâra imkân yoktur. O zaman Samsun'da intihâbat icrâ edilmedi değil, icrâsı, bu tereddüdün devâmından dolayı gecikmişti. Samsun gibi o sırada itilâf kuvvetlerinin henüz cevlangâhı olan ve tereddüt, hattâ korku içinde çalkalanan bir muhitte aslâ muhalefet ve aleyhdarlık demek olmayan, bilakis vaziyeti ıslâha mâtuf bulunan bu teehhürü, heyeti celileleri mâzur görmelidi[r].

Amasya Mutasarraflığı uhdeme tevdi olunmuşken, gitmediğim, İstanbul'a firar ettiğim, müstâfi addedildiğimin resmen tahakkuk etmediği, kavli mücerredimde kaldığı, bir telgraf memurunun şâyânı itimat olmayan ifâdesine müstenid olduğu, mazbatada zikredilmektedir.

Müstâfi addedildiğime dâir olan telgrafın bu defâ Sivas vilâyetinden celp ettiğim sûreti musaddakasını leffen takdim ediyorum. İstanbul'a gittiğim zaman, uhdemde memuriyet olmadığını, bu telgraf heyeti celilelerine kat'i sûrette ispât edecektir. Başka söz söylemeye hâcet yoktur. Mazbatada 'Kuvâyi Milliye lehdârı olduğuma dâir olan ihbâratta muayyen bir hâdise tesbit olunmadığı' beyân olunmaktadır.

Hopa Kaymakamı Agâh Bey, heyeti celilelerine verdiği cevapta,Kuvâyi Milliye'ye ne sûretle hizmet ettiğimi sarih ve vazıh bir ifâde ile muayyen hâdiseler göstererek, 'Kuvâyi Milliyeye asker ve cephâne kaçırmak, Kuvâyi Milliye tarafından tebdili kıyâfetle gelen zâbitlere yardım etmek ve sâire' bildirmektedir. Mazbatada mezkûr cevâbın hulâsâsı alınırken, bu hâdiselerin zikredilmemesine nazarı dikkati riyâset penâhilerini celp ederim.

Agâh Bey'den ve elyevm Bigadiç Halk Fırkası Mûtemedi olan Kenan Bey'den bu meseleler hakkında almış olduğum mektupların sûretlerini de takdim ediyorum. [Yazıda sözü edilen Agâh Bey'in mektubunu aşağıda sunuyorum. Fakat Bigadiç Halk Fırkası Mûtemedi Kenan Bey'in mektubu dosyada bulunmamaktadır.] Kuvâyi Milliye mevkuflarını tahliye ettirdiğim, Ankara Ağır Cezâ Mahkemesi âzâsından Tahsin Bey'in heyeti celilelerine verdiği cevapta iş'âr olunmaktadır ki, bu da muayyen, sâbit ve mühim bir hâdisedir. Kuvâyi Milliye aleyhtârı olan bir memurdan Yunan işgâli gibi acı bir vaziyette bu hizmetler ve muavenetler sâdır olur mu? Heyeti celilelerinin bu noktayı düşünmesi ve takdir etmesi lâzımdır.

Mazbatanın diğer bir fıkrasında, 'İstanbul'a gelmesiKuvâyi Milliye'ye hizmet ettiğinden münbeis olmayıp, Yunanlıların muhtâriyeti idâre ilânlarından, kendisinin Balıkesir'de kalmasına lüzum olmadığından ileri geldiği, Mutasarraflığın iş'ârından anlaşılmasına' cümleleri muharredir.

Paşa Hazretleri, vakâyiin bu kadar tahrif edilmesine hayret etmemek mümkün değildir. Beni Yunanlılar onaltı gün evimde tevkif ettikten sonra, bir sabah mahfuzen hükûmet dâiresine getirdiler. Orada bizim memurların hemen kâffesi vardı. Bunların muvâcehesinde Yunan mümessili İzmir'den gelen bir telgrafı okudu. Bu telgrafta benimKuvâyi Milliye'ye mensup olduğum ve nikap altındaKuvâyi Milliye'ye hizmet ettiğim anlaşılarak, hakkımda en ağır cezâyı tatbik etmeleri mukarrer iken, bir adâlet izhâr etmek için İstanbul'a göndermekle iktifâ ettikleri bildiriliyor ve diğer memurlara ibret gösteriliyordu. Beni mahfuzen İstanbul'a gönderdikten iki ay sonra muhtâriyet ilân ettiler. Değiştirilmesi bittabi kâbil olmayan bu vakâyiin ve hakâyikin bu derece tahrifine çalışılmasına, heyeti celilelerinin nazarı dikkatini celp ederim.

Mazbatanın son fıkrasında 'Yunanlıların mezâlimine dâir Hilâli Ahmer'e verdiği raporu, İstanbul'a avdetinden sonra ve 3 Haziran [1]336 [1920] târihinde vermiş olmasına nazaran, bu rapor da lehine bir delil teşkil edemeyeceğine' cümleleri yazılıdır. İstanbul'a avdetten evvel polis merkez memuru Agâh Bey vâsıtasıyla Yunan mezâlimine dâir vermiş ve birer sûretlerini heyeti celilelerine takdim etmiş olduğum raporların, heyeti celilelerince zikre şâyân görülmemesi sebebini anlayamadım.

Gerek bu raporlar ve gerek İstanbul'a avdetten sonra bile olsa henüz işgâl ve işkence fecaatleri devâm etmekte olduğu bir sırada Hilâli Ah-

mer'e götürüp bizzat vermiş olduğum raporlar, benim nasıl bir ruh ve zihniyet taşıdığıma delildir.Kuvâyi Milliye'ye aleyhtar değil, lehdar olduğumu gösterir.

Şu mârûzâtım hakkı hakikati tecelli ettirmek maksadı âlisi ile teşkil edilen heyeti celilelerinde yanlış hüküm verildiği kanaatini hâsıl ederek, mukaddes Cumhuriyetimizin bu büyük ve şefkâtli maksadı emelini, yâni hakikatin ve adâletin tecellisini temine medâr olacağını ümit etmekteyim efendim."[121]

Yukarıdaki dilekçede belirtilen şâhit ifâdelerinden yalnızca biri dosyada bulunmaktadır ve bu da Balıkesir eski polis merkez memuru ve Hopa Kaymakamı Agâh Alp'e âiddir:

"Esbak Balıkesir Mutasarrıfı Cevdet Beyefendiye,

Yunan işgâline tesâdüf eden zamânı memuriyetinizde Kuvâyi Milliye lehine vâki olan hidemâtı vatanpererânenizin Âli Karar Heyeti'ne arzı için bir vesika talep buyuruyorsunuz.

O zamanlar livânın polis merkez memuru bulunduğum cihetle, vazifeten en mahrem icraatınızın dahi şâhidi ben olabileceğim muhakkaktır. İşte arz ediyorum:

Hergün millî müfreze kumandanları tebdili nâmı kıyâfetle Balıkesir kasabasına kadar sokuluyor ve Yunanlıların seairi hakkında askerî mühim mâlûmat alıyor, gidiyor ve zâhiren câhil ve saf köylü görünen bu fedâkâr zâbitler, hanlarda, kahvelerde kalıyor ve benim emniyetli ve sâdık ve vatanperver polislerimin bu hakikat gözlerimizden kaçmıyordu. Bunlara teslihat ve muavenet gösteren ve tehlikeden mâsun bulunduran ve dolayısıyla Yunanlıların tertibâtı askeriyesini zirü zeber ettiren emrinizdeki zâbıta kuvveti idi. Sizinle en mahrem mülâkatlarımda ve aldığım emirlerde, sizden teşvik, teşci görüyorduk. Mâlûmat ve himâyeniz dâhilinde Kuvâyi Milliye'ye iltihak için eli silâh tutan gençler teşvik ve sâlimen firarları temin olunuyordu. Balıkesir'deki M[im] M[im] grubunun gizli içtimâlarına devâm ediyor ve Anadolu'dan alınan emirler üzerine tertibat yapıyorduk ve bunun için sizden himâyet, teşvik, muavenet görüyorduk.

Hulâsa vaziyeti zâhire ve resmiyeniz, belki gâfilleri aldatabilirdi, fakat ahvâli mahremâne ve husûsîyeniz, vatanperverâne, vatan, milliyet aşkı ile mütehassıs olduğunuzu müsbet idi. Ben bu kanaatteyim ve Âli Heyet

121 Metnin orijinali için bkz. **EK 49**

[Âli Karar Heyeti] bana sorarsa, bu kanaatimi her zaman teyid ederim efendim.

Balıkesir esbak polis merkez memuru
Hopa Kaymakamı Agâh Alp"[122]

Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü ilgili dilekçeyi 29 Ocak 1930 târihinde Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile ve "Balya'da esbak Balıkesir Mutasarrıfı Cevdet Beye; 23 Ocak 1930 târihli istidânız cevâbıdır: Kararları kat'i olan Âli Karar Heyeti, muayyen olan faaliyet müddetini ikmâl ve faaliyetini tâtil eylemiş olduğundan, hakkınızda bir muamele ifâsına imkân yoktur efendim." şeklinde yanıtlayacaktır.[123]

Söz konusu itirâza karşı yasa gereğince yapılabilecek bir muamele bulunmuyordu. (Mülkî) Heyeti Mahsusa kararı Âli Karar Heyeti tarafından da onaylanmıştı ve bir başka temyiz mercii de yoktu. Bu dilekçedeki iddiâlar, gerek Heyeti Mahsusalar'da ve gerekse Âli Karar Heyeti'nde alınan kararlar konusunda ihtiyatlı olmamız gerektiğini hatırlatıyor. Dilekçe sâhibinin iddiâları kaale alınmamıştı. Fakat anlaşılan benzer iddiâlar, aksi yönde kararlar alınmasına neden olabiliyordu. Benzer iddiâlar karşısında farklı kararlar alınması mümkündü ve anlaşılan bu nâdiren de olmuyordu. Dilekçe sâhibinin bu konuda "himâyesiz ve kimsesiz" kıstasını kullanması mânidardır.[124]

Balıkesir Vilâyeti Vâridat Dâiresi Tahsil Şûbesi Tebliğ Eski Memuru Ahmet Mucip Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[125]

Balıkesir Vilâyeti Vâridat Dâiresi Tahsil Şûbesi tebliğ eski memuru Ahmet Mucip Bey'in 22 Mart 1930 târihinde, "Âli Karar Heyeti'nce evvelce hakkımda verilen karârın ref ve cevâzı istihdam karârı itâsına dâir" Başvekâlet'e yazdığı itirâz dilekçesi şöyledir:

122 Metnin orijinali için bkz. **EK 50.**

123 Yazı, Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü antetli olup, el yazısı ve taslaktır (Sâdıra No: 6/355).

124 Benzer durumlar ve örnekler için Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

125 **BCA BMGMK,** [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 7].

"Başvekâleti Celileye, 22 Mart [1]930

Âli Karar Heyeti'nce evvelce hakkımda verilen karârın ref ve cevâzı istihdam karârı itâsına dâir mâruzâtımdır.

Âli Karar Heyeti'ndeki 1023 no[lu] evrâkıma itirâzen 29, 30, 31 Aralık [1]929 ve 3 Ocak [1]930 târihlerile [Türkiye] Büyük Millet Meclisi R[iyâ]s[eti] celilesine arz ve takdim ettiğim itiraznâmelerimin haddei tetkik ve mütâlaadan geçirilmesini istirhâma müsâreat eder ve hakkımda âdilâne bir karar itâsile mazhârı af olmaklığım husûsunda icâbı muamelenin ifâsına emir ve müsâdei celilelerinin bildirig buyurulmasını kemâli süzeşle arz ve istirhâm eylerim.

Bendeniz hakkımda [hakkında] verilen karâra ancak ihtiyat zâbitânında bulunmaklığım hasebile berâyı staj 2. K[or]o[ordu] canlı nakliye bölüğünde müstahdem olduğum ve ihtiyat zâbit vekilliğine inhâ edildiğim sırada muttâli oldum. Takdim olunan itirâznâmeme Âli Karar Heyeti'nce verilen cevapta, 'tefsiri kânûnî bulunmaması yüzünden, sâbık karârın tasdikine mecbûriyet hâsıl olduğu' bildirilmiştir. Bendeniz asker oğlu ve vatanıma nâfi bir şah[ı]sım. Binâenaleyh gerek evrâkımın ve gerekse Âli Karar Heyeti'ndeki 'tezkiyenâmemin' etraflıca tetkik ettirilmesini ve edebî mahçûbiyet ve mağduriyetten bir an evvel kurtarılmaklığımı istirhâm eylerim efendim. İcâb eden tahkikat ve tetkikâtın icrâsile [dör]t nüfus efrâdı âilemle sefâlet ve perişâniyetime mahâl bırakılmamasını ve bilâ tahkik ve tetkik hakkımda akdemce verilen karârın tashihile mazhârı af buyurulmaklığımı istidâ ve neticei muamelenin ziri istidâyı âcizide yazılı adresi bendeğâneme tebliğ ettirilmesini istirhâm ederim efendim.

Balıkesir'de Hacı İshak Mahallesi'nde
Mustafa Paşa sokağında 47 noda;
Balıkesir Vilâyeti Vâridat Dâiresi Tahsil Şûbesi tebliğ memuru sâbıkı
Ahmet Mucip bendeleri."[126]

Dilekçede sözü edilen ve TBMM Başkanlığı'na sunulan itiraz dilekçeleri dosyada bulunmamaktadır.

Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü, yukarıdaki başvuruya 27 Mart 1930 târihinde verdiği yanıtta, "Âli Karar Heyeti'nce hakkınızda ittihaz olunan karar üzerine Başvekâletçe yapılacak bir muamele yoktur. Bu karâra *vâki evvelki mürâcaatlarınız için/üzerine [Türkiye] B[üyük] M[illet] M[eclisi] Riyâseti'ne (...) Meclisin-*

126 Metnin orijinali için bkz. **EK 51.**

ce bir karar ittihaz buyurulduğu takdirde neticenin size bildirilmesi tabiidir efendim [itâlikle yazılan kısımların üzeri çizilmişti] müsteniden [bu sözcüğün de üzeri çizilmiştir] itirâzan [Türkiye] B[üyük] M[illet] M[eclisi] Reisliği'ne vâki mürâcaatınız neticesine intizâr etmeniz icâb eder ef[endim]. Başvekâlet Müsteşarı." deniliyordu.[127]

İlgili yasaya göre, TBMM Başkanlığı'nın ya da Arzuhâl Encümeni'nin bu başvuru karşısında yapabilecekleri herhangi bir muamele bulunmuyordu.

Hukuk Öğrencisi Ispartalı (Mustafa) Afif Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[128]

Hukuk öğrencisi (Mustafa) Afif Bey, 15 Mayıs 1930 târihinde, Başvekâlet'e yazdığı itirâz dilekçesinde, (Mülkî) Heyeti Mahsusa tarafından kendisiyle ilgili olarak alınan karar karşısında, şöyle diyordu:

> "Başvekâleti Celileye,
>
> İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne[129] âid listede ismimin görülmesinden dolayı [Mülkî] Heyeti Mahsusaca hakkımda ekseriyetle verilen devlet hizmetinde ademi istihdam karârına, bilâhare teşekkül eden Âli Karar Heyeti'ne itirâz etmiştim. Muhik itirâzıma inzimâmen lehimde vâki olan birçok şehadetler ve İstiklâl Harbi[130] esnâsında milis teşkilâtındaki hizmetim hakkında teşkilât reisinin şehadeti ve emniyeti umûmîyenin resmî ve müsbet tahkikâtı heyetçe nazarı dikkate alınmayarak, mukaddema ittihaz olunan karârın ref'ine imkânı kânûnî olmadığı bildirilmiştir.
>
> Vâkıa Âli [Karar] Heyet[i] kararlarının temyizi için bir merci yoksa da, hakkımdaki esbâbı mûcibesiz karârın haksızlığı, devletin bilcümle teşkilâtı üzerinde hakkı murâkabeyi hâiz bulunan makâmı âlilerine bütün esbap ve delâilile göstererek, mağduriyetimi ispat ve şikâyetlerimi yükseltmek ıstırârını duydum. Hükûmet tarafından teklif ve Meclisce kabûl edilen kânunların, işbu heyetlerce anlaşılamaması, ittihaz ettikleri tahkik

127 Yazı, Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü antetli olup, el yazısı ve taslaktır (Sâdıra No: 6/970).

128 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 9].

129 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

130 Bu târihte Millî Mücâdele yerine İstiklâl Harbi denilmesi dikkat çekicidir.

usûllerinin sekâmeti, benim gibi birçok kimselerin senelerden beri bigayri hakkın mağduriyetine sebebiyet vermiştir.

[Mülkî] Heyeti Mahsusa'nın teşekkülü için kabûl edilen 854 numaralı kânunun birinci maddesine göre; *talep vûkûnda müdâfaaları istimâ olunduktan sonra [orijinal metinde altı çizilmiş]* ittifakla –Meclis müzakerâtındaki zabıtlarda sarahat vardır– karar ittihazı zarûrî iken, heyet bir senelik müddetinin tam son gününde ve belki de kânûnî müddetinin hitâmından bir hafta sonra, lâalettayin bir listede ismimin görülmesine istinâd eden bu karârını ekseriyetle vermiştir.

Hükümet bu kâbilden birçok gayri kânûnî kararları görerek, yapılan haksızlıkları tashih zımnında teşkil ettiği Âli Karar Heyeti'nin birbuçuk senelik uzun bir müddet zarfında göstereceğim delâile göre hüküm vermesi iktizâ ederken ve aleyhimde verilen karârın esbâbı mûcibesini talep etmeme rağmen, mürâcaatımdan dokuz ay sonra 'İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne kayıt olduğunuza dâir defterde kayıt vardır; bir de fotoğraf mevcuttur' tarzında ufak bir istizah varakası göndermiş, kayıt ve duhûlümün reddine dâir gösterdiğim delil kâfi gelmezse, daha başkalarını da serdedeceğimi beyân ettiğim hâlde, 'İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti'ne dâhil olduğuma kanaat getirerek' karârın ipkâsı cihetine gitmiştir.

Halbuki Âli Karar Heyeti'nin 642 numaralı dosyası celp ve lütfen tetkik buyurulacak olursa, aleyhimdeki hükme esas tutulan fıkra 'emniyeti umûmîyeden gönderilen vesaik meyânında mevcut âdi bir varakada; 390 Mustafa Afif Efendi Kabataş'ta Mektebi Mülkiye'de mukayyet; ilk mürâcaat fotoğrafı alındı; bir de ufak fotoğraf mevcuttur; kezâlik emniyeti umûmîyeden gönderilen parakende defterde de aynı sûrette mukayyettir' sûretindedir. Parakende evrâkın ziyâdan vikâyesi maksadile emniyeti umûmîyece yapılmış lâalettayin bir defter hükme esas tutulmuş ve emniyeti umûmîyenin bilâhare yaptığı tahkikattan, sanki yokmuş gibi, bahis bile edilmemiştir.

Kânunları kendime siper yaparak, meselenin haklı [hâlli?] cihetine gidecek değilim. Fakat hakkın mevcûdiyetine inanmış bir adam olarak on seneden beri hukuk tahsil etmekteyim. Binâenaleyh bilcümle hukuk müntesipleri gibi, hak ve kânun bendenizce de mukaddes ve lezimül'ittibâdır. Vazife ve salâhiyetleri [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nce kabûl edilen kânunlarla tahdit edilmiş olan bi heyetler, bu kânunlar dâiresinde icrâyı hükme mecburdurlar. Eğer aleyhimde hükme esas olan emniyeti umûmîyenin, hattâ bu yalnız ilk vesikası okunup da, 854 numaralı kânu-

nun 'herhangi bir teşkilâta dâhil olduklarına veyâ teşkilâtı tertip ve icrâ ettiklerine' diye muharrer birinci maddesi nazara alınsa idi, aleyhimdeki karârın ref'i cihetine gidilecekti. Çünkü hükme esas tutulan kayıtta, cemiyete değil dâhil olduğuma, hattâ mürâcaat ettiğime dâir ufak bir delâlet dahi yoktur ve yapıldığı iddiâ olunan mürâcaat da bir arkadaşımın cemiyetine faal bir uzuv olduğunu tasdik gayretile yapılmış bir gayretkeşliğinden ibârettir. Çünkü listeye ismim kaydettirildiği zaman onyedi yaşımda idim. Cemiyetler Kânunu, cemiyete kayıt olunmak için yirmi yaştan aşağı olmamayı şart ittihaz etmiştir. Cezâî mesüliyet tevcihine imkân olmadığını ve o zaman sinnen mesûl bir mevkide bulunmadığımı iddiâ etmek istemem. Fakat eğer bizzat mürâcaat etse idim, benim gibi henüz cemiyetlere girmeye salâhiyettar olmayan bir talebeyi, cemiyetin heyeti idâresi, bittabi o zaman kabûl etmeyecekti. Mâlûmu devletleridir ki, cemiyetlere girmek için bir talepnâme verilir ve o talepnâmeler heyeti idârelerce kabûl veyâ reddedilir. Bu cemiyetin de bu yolda hareket ettiğini, Heyeti Mahsusalar'ın verdiği kararlardan anlıyorum. Eğer bu cemiyete girmek için ufak bir arzum olsa idi, intisâp için bir mürâcaatnâme imzâlar, merkezlerine veyâ içtimâlarından birine iştirâk ederdim. Bir vatandaşın yalnız âdi bir varakadaki kayıt üzerine ebediyen hizmeti devlette kullanılmamak derecesinde vatandaşlık hukûkundan mahrum edilmesine, âli bir vicdânın kâil olamayacağı bedihidir.

Âli Karar Heyeti Reisi 15 Haziran [1]929 târihli gazetelere, 'kendilerinin haberi olmadan âzâ listesine herhangi bir kimse tarafından şöylece ithâl edilen veyâhutta haklarında cemiyet tarafından usûlü veçhile tahkikat ikmâl edilmeyip, henüz âzâ kayıt edilmeyen ve hakkındaki muamele henüz mürâcaat safhasında bulunan kimseler hakkındaki Heyeti Mahsusa kararları ref olunacaktır' diye beyânat verdiği hâlde, heyet bilâhare bu fikrinden vazgeçmiş veyâ geçmek mecbüriyetinde kalmıştır. Bâzı tesirâtın hayluleti hasebile, cemiyete kayıt edilmek için talepnâme ve mütaaddit resimler varken, Kuvâyi Milliye hakkında Kuvâyi Bâgiye tâbirini kullanarak, aleyhinde resmî tahkikat yapan ve hattâ müessisleri hakında bile, 'isim müşâbeheti, o zamanki adresile şimdiki adresi birbirini tutmadı; evrak arasındaki talepnâmeyi zuhûlen imzâlamış olmak ihtimâli' gibi sebep ve mülâhazalarla kurtarılması matlup olan bu kimseler için son günlerde buna benzer esbâbı mücibe arayan işbu heyet, mârul arz beyânâtındaki mukarrerâtlarını bile göremeyecek bir hâle gelmişlerdir. Aynı vaziyette bulunan iki maznundan birinin tebriyesi, diğerinin tec-

ziyesi gibi haksızlıklara meydan verdikten maada, kendilerine göre tefsirler yapmış ve hattâ o zaman bütün mesûliyeti kabûl eden kabine âzâlarından bâzıları ile müessisler hakkında leh ve aleyhte karar vermekte tereddüt etmişler ve maalesef işbu gayri mütecânis heyetler, adâleti seyyan ve bir cepheli olarak tatbik etmek hakşinaslığını gösterememişlerdir.

Velhâsıl: Âli Karar Heyeti'nin hakkımda verdiği hüküm, istikbâline ümitle bakmak hakkını hâiz olan genç bir memleket evlâdının bütün mâneviyâtını kıracak ağır bir mahkûmiyettir. Bu karârın avakıbı ihtiyâr edilen haksızlıklar ve müsâvatsızlıklarla büsbütün kesbi vahamet etmektedir. Evrâkı her nasılsa Heyeti Mahsusa'ya tevdi edilmeyen birçok kimseler bu cezâdan kurtularak, serbest ve müsterih aramızda dolaşırken, bir akalliyetin mahkûm mevkiide kalması, devletin yüksek adâletile kâbili telif olamaz. Binâenaleyh Heyeti Mahsusa ile Âli Karar Heyeti'nin teşekkülüne ve verdiği kararlara âid muamelâtın tarafı devletlerince tetkik buyurularak, arz ettiğim haksızlığın ref'i için fevkâlâde bir tedbiri kânûnî ittihazına ve hükûmetin yüksek adâletinin tecellisine inâyet buyurulmasını istirhâm ederim efendim.

Gedikpaşa'da Hamam sokağında 17 numarada
Hukuk talebelerinden Ispartalı Afif"[131]

Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü, yukarıdaki dilekçeye 20 Mayıs 1930 târihinde verdiği yanıtta şöyle diyecektir:

"15 Mayıs 1930 târihli istidânıza cevaptır: Heyeti Mahsusaca verilen kararları nihâî ve kat'i sûrette tetkike memuren teşekkül eden Âli Karar Heyeti'nce verilen kararları tekrar tetkik ve tağyire ve bu hususta fevkâlâde bir tedbiri kânûnî ittihâzına imkân olmadığı tebliğ olunur ef[endim]. Başvekâlet Müsteşarı."[132]

Bu dilekçede de benzer iddiâlar yer almaktadır. Öncelikle anlaşılan İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne üyelik tasfiye nedenleri arasında en başta gelenlerinden biridir. Fakat iddiâya göre, İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne üye olan herkes için benzer muamele söz konusu değildir. Bâzı üyeler değişik gerekçelerle farklı muameleye tâbi tutulmuşlardır. Yine de Mütârekede İngiliz Muhibleri Ce-

131 Metnin orijinali için bkz. **EK 52.**

132 Yazı, Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü antetli olup, el yazısı ve taslaktır (Sâdıra No: 6/1655).

miyeti'ne üyelik saptamasının mevcut bir üye kayıt defteri temelinden yapıldığı açıktır. Bu defterde üyelikleri görülenlerin en azından bir kısmı tasfiye edilirken, bir kısmı da haklarındaki Heyeti Mahsusa karârının Âli Karar Heyeti'nde onaylanmaması sonucunda yeniden haklarına kavuşmuşlardır. Anlaşılan üye kayıt defterinde isim ve fotoğraf bulunmasına rağmen, benzer örnekler görülmüş ya da işitilmiş olmalı ki, dilekçe sâhibi, üyeliğinin kendi irâdesi ve bilgisi dışında gerçekleştiğini iddiâ etmeyi yararlı görmüştür. Oysa bu iddiâyı kanıtlamak bir hayli güçtür. Dilekçe sâhibi, Âli Karar Heyeti Reisi'nin basına yaptığı bir açıklamayı bu konuda önemli bir kanıt olarak sunmaktadır. Nitekim, değişik gerekçelerle aynı defterde ismi olanlar hakkında farklı kararlar alınabilmiştir. Diğer yandan, Heyeti Mahsusalar tarafından durumları hiç incelenmeyen, fakat benzer durumda bulunan kişiler de vardı ve bunlar görevlerine devâm edebilmişlerdi. Dilekçe sâhibinin, kendisini savunmaya çalışırken, Heyeti Mahsusa ve Âli Karar Heyeti kararlarındaki farklılıklara dayanmaya çalışması ilginçtir. Anlaşılan kendisinin suçsuzluğu, diğer örneklere dayanılarak gerçekleşebilirdi. Bütün hukuk yolları kapanmış olduğundan, yeni bir yasa tasarı hazırlanması ve kabülü yolundaki talep, dilekçenin esas gâyesiydi.[133]

TBMM Arzuhâl Encümeni'nin İtirâz Dilekçelerinin Yeniden Tetkikine İlişkin Önerisi[134]

TBMM Kânunlar Kalemi'nden 1 Haziran 1930 târihinde Başvekâlet'e yazılan bir yazıda, Heyeti Mahsusa kararlarına karşı TBMM Arzuhâl Encümeni'ne yapılan başvurular gündeme getiriliyor ve bu konuda hükümetçe bir karar alınması talep ediliyordu:

> "Başvekâlet'e, 1 Haziran 1930
>
> Arzuhâl Encümeni'nce tanzim edilmiş olup, Heyeti Umûmîye'ye bittabi sevki icâb etmekte bulunan 18 Mayıs 1930 târihli bir mazbatada, Heyeti Mahsusaca verilen kararlara karşı Âli Karar Heyeti'ne itirâznâmelerini verdikleri hâlde, mezkûr heyetin kânunen muayyen ve mahdut olan

133 Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

134 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/9 52 2].

içtimâ müddetinin hitâmına mebni tetkiki bitmeyen veyâ hiç bakılamayan evrak hakkında Meclisi Âli'ye birçok arzuhâller verilmekte ve Arzuhâl Encümeni, Heyeti Umûmîyece müttehaz bir karâra binâen, bunları tetkik edememekte[135] ve diğer taraftan, mürâcaat edenlere cevap vermek husûsundaki mecbûriyet dolayısıyla, Encümence meselenin yüksek U[mûmî] H[eyet]in ıttılâ nazarına vâz zarûreti hâsıl olduğundan bahsedildikten sonra, bir takım hak sâhiplerinin haklarının verilebilmesi ve kendini mağdur sayanlara da kat'i bir karar tebliğ olunabilmesi için ya Âli Karar Heyeti'nin yeniden teşkili veyâhut bu kâbil arzuhâllerin Arzuhâl veyâ Adliye Encümeni'nce tetkiki teklif olunmaktadır.

Bu mesele hakkında hükûmetçe bir tedbir ittihazı musammem ise, Meclisin tâtilinden evvel intâç edilebilmesi için bir an evvel muktezâsının ifâ buyurulmasını ricâ ederim efendim.

[Türkiye] B[üyük] M[illet] Meclisi Reisi
[imzâ:] A. Kâzım"[136]

TBMM Kânunlar Kalemi'nden 14 Haziran 1931 târihinde, yâni yukarıdaki yazının üzerinden tam bir yıl geçtikten sonra, Başvekâlet'e yazılan bir başka yazıda da, Heyeti Mahsusa kararlarına karşı TBMM Arzuhâl Encümeni'ne yapılan başvurular bir kez daha gündeme getiriliyor ve bu konuda hükûmetçe bir karar alınması talep ediliyordu:

"Başvekâlet'e, Ankara/14 Haziran 1931

Heyeti Mahsusaca haklarında verilen kararlara karşı Âli Karar Heyeti nezdinde itirâz edenlerden mürâcaatları mezkûr heyetçe intâç edilmeyenler için hükûmetçe bir tedbir ittihazı musammen olup olmadığının işârını mutazammın olan 1 Haziran 1930 târih ve 3784 numaralı tezkere cevâbının lütuf buyurulmasını ricâ ederim efendim.

[Türkiye] B[üyük] M[illet] Meclisi Reisi
[imzâ:] A. Kâzım"[137]

---

135 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

136 Yazı, TBMM U[mûmî] Kâ[tipliği] Kânunlar Kalemi (Sayı: 3784/4884) antetlidir. Yazının altına (muhtemelen Başbakan İsmet İnönü tarafından) "İc[râ] V[ekilleri] H[eyeti']ne notu düşülmüştür. Metnin orijinali için bkz. EK 53.

137 Yazı TBMM U[mûmî] Kâ[tipliği] Kânunlar Kalemi (Sayı: 255/208) antetlidir. Metnin orijinali için bkz. EK 54.

Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü, 17 Haziran 1931 târihinde TBMM Reisliği'ne yazdığı yazıda başvuruyu şöyle yanıtlıyordu:

> "[Türkiye] B[üyük] M[illet] Meclisi Yüksek Reisliği'ne,
>
> 14 Haziran 1931 târihli ve Kâ[nunlar] Kal[emi] 355/208 numaralı tezkere cevâbıdır.
>
> Âli Karar Heyeti'nin faaliyeti için 1289 numaralı kânunun tâyin ettiği âzamî müddetin hitam bulmuş olmasına ve mezkûr kânunun 8. maddesinde 'Âli Karar Heyeti tarafından ittihaz olunan kararlar ile 854 ve 347 numaralı kânunlar mûcibince mukaddema ittihaz olunup, Âli Karar Heyeti tarafından tetkik olunamayan mukarrerat dahi kat'i ve nihâî olup, bunlar aleyhine hiçbir mercie mürâcaat olunamaz' diye yazılı olan sarahat ve kat'iyete nazaran, mezkûr heyetin bakamadığı evrâkın herhangi bir şekilde tetkiki için tedbir ittihazına hükûmetçe mahâl ve imkân görülemediğini arz ederim efendim. Başvekil."[138]

Bu yazışmalardan da açıkça anlaşılıyor ki, Âli Karar Heyeti'nin görev süresinin sona ermesinden sonra, söz konusu heyetten lehine karar alamayanlar ile başvurularına rağmen dosyaları hakkında bir sonuca kısıtlı zaman nedeniyle varılamayanlar, bir başka mercii bulamadıkları için, yeniden TBMM Arzuhâl Encümeni'ne başvurmaya başlamışlardı. TBMM Arzuhâl Encümeni de, bu başvurular karşısında, hatırlanacağı gibi, daha önce TBMM Umûmî Heyeti'nce alınmış olan karâra[139] uyarak, herhangi bir işlem yapamıyordu. Encümen, Başvekâlet'e başvurmayı gerekli görmüştü ve Başvekâlet'in soruna bir çözüm yolu bulabilmesi için aracılık etmekteydi. Âli Karar Heyeti'nin görev süresinin tamamlanmasından sâdece altı ay sonra yapılan bu başvuruya hiçbir yanıt gelmemiş olacak ki, talep aradan bir yıl geçtikten sonra yinelenecektir. Fakat Başvekâlet, ısrarlı talepler karşısında, bu konuda kararlı ve kat'i bir tavır almıştı. Yeni bir süreç başlamayacaktı.[140]

---

138 Yazı, Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/1729). Metnin orijinali için bkz. EK 55.

139 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

140 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

Tahran Eski Büyükelçisi Sadrettin Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[141]

Tahran eski Büyükelçisi Sadrettin Bey'in 1 Temmuz 1930 târihinde Başvekâlet'e yazdığı itirâz dilekçesi, kendisi ile ilgili (Mülkî) Heyeti Mahsusa karârına ilişkindir:

"Başvekil Muhterem
İsmet Paşa Hazretleri'ne,
Ankara

Kadıköy/1 Temmuz 1930

Muhterem Efendim,

Güyâ İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti'ne mensûbiyetim[142] dolayısile bir kere tekâüd maaşım kat edilmiş ve hakikat ve adâlete merbut bulunan Meclisi Âliniz tarafından bilâhare iâde kılınmıştır. Senelerin ve emeklerin mahsûlü bulunan bu hakkın iptâline ikinci defâ olarak tevessül edilmiş ve fakat yine hükûmeti cumhuriyetimizin adâleti müsellimesi sâyesinde tekrar iâde olunmuştur.[143]

Bu meselenin kat'iyen hâlline memur olan heyeti âliyeye [Âli Karar Heyeti] mürâcaat ederek, bigayri hakkın şahsıma tevcih kılınan bu mensûbiyet ile alâkam olmadığı bildirilmiş ve keyfiyetin tahkikine başlanmış ise de, intâcına vakit kalmamış olduğu, sûreti melfuf mektup ile maalesef bildirilmiştir.

Şimdi haber aldığıma göre tekâüd maaşım üçüncü defâ olmak üzere kat edilmiş ve 1520 numaralı kânun mûcibince muameleye tâbi tutulmuştur. Halbuki bâlâda sûreti melfuf mektup ile tahkikâtı ikmâl edilmediği ve adâletin henüz tecelli etmediği ve bu mensûbiyet yalnız Sait Molla'nın kâtibi Âdil'den tasdik ettirmiş olduğu bir liste üzerine iptinâ eylediği anlaşılmakta olduğundan, bu kadar zayıf delâil ile 35 sene hizmeti sebkat etmiş bir vatan evlâdının fecî bir sûrette dûçârı darbe olmasına, pâk olan kalbi âlileri râzı olmayacağına kâni bulunduğumdan, keyfiyetin arzına cüret eder ve hiçbir cürmüm bulunmadığından

141 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 10].

142 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

143 Emeklilik aylığının daha sonra nasıl bağlanabildiğini ve bütün bu sürecin nasıl gerçekleştiğini hiç bilemiyorum. Böyle olmaması gerekiyor(du). Çünkü, Heyeti Mahsusa kararlarına karşı herhangi bir işlem yapılabilmesi mümkün değildi. Ama burada anlatılanlara göre yapılmış olmalıdır. Bunun nasıl olabildiğine ilişkin bir mevzuata ya da işleme de rastlamadım.

hukûkumun muhafaza buyurulmasını arz ve niyâz eylerim efendim hazretleri.

Esbak Tahran Sefiri Sadrettin
Kadıköy'ünde Kadife sokağında 36 numaralı hânede"[144]

Dilekçede sözü edilen mektup dosyada bulunmamaktadır.

Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü, bu dilekçeye 8 Temmuz 1930 târihinde şu yanıtı vermiştir:

"Heyeti Mahsusa'nın kararlarını kat'i ve nihâî sûrette tetkike memur olan Âli Karar Heyeti, kânunen mahdut ve muayyen olan müddetini ikmâl etmiş ve bu baptaki kânun, bu heyetin bakamadığı evrak için başka bir tetkik mercii göstermemiş olduğundan, Başvekâletçe bu hususta yapılacak bir muamele olmadığı tebliğ olunur ef[endim]. Başvekâlet Müsteşarı."[145]

Bu dilekçeden de, Âli Karar Heyeti'nin yasada öngörülen sürede başvuruların tamâmını sonuçlandıramadığını bir kez daha görüyoruz. Bu aşamada yapılabilecek bir muamele artık bulunmuyordu. Fakat Âli Karar Heyeti'ne yasada öngörülen süre içinde yapılan başvuruların bir kısmının karâra bağlanıp da, zaman yetersizliğinden ötürü bir kısmının sonuçlandırılamamış olması ve bu aşamada temyiz mâhiyetinde bir başka merciinin de bulunmaması, kendileri hakkında hiçbir karar alınamış olanlar açısından açıkça eşitsiz ve adâletsiz bir sonuç yaratıyordu.[146]

Cidde Eski Kadısı İsmâil Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[147]

Cidde eski Kadısı İsmâil Bey, 9 Temmuz 1931 târihinde Başvekâlet'e ilettiği itirâz dilekçesinde, kendisi ile ilgili olarak alınan (Mülkî) Heyeti Mahsusa karârına karşı görüşlerini ortaya koyuyordu:

---

144 Metnin orijinali için bkz. **EK 56**.

145 Son yazı, Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/2343). Yazının altına "istidâsına merbut varaka laffen kendisine gönderilmiştir" notu düşülmüştür. Anlaşılan dilekçenin eki de vardı. Fakat dosyada bulunmamaktadır.

146 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

147 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206403 14].

"Türkiye Cumhuriyeti Başvekâleti celilesine, 9 Temmuz 1931

Efendim Hazretleri,

Âcizlerinin İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti'nde[148] dâhil bulunduğum hakkındaki evrâkı havâdisin neşriyâtı üzerine keyfiyeti anlamak için Ankara'ya azimetle, o zamanda müteşekkil [Mülkî] Heyeti Mahsusa'ya mürâcaatla, bu hususta ne gibi vesâik mevcut olduğu ve mezkûr cemiyetin şekli ne idüğini anlamak imkânı hâsıl olamamış idi.

Bilâhare teşekkül eden Âli Karar Heyeti'ne itirâzen vâki olan mürâcaatı âcizânem üzerine vârid olan isticvab varakasında, 'Cidde Kadılığı'nda hangi târihte bulundunuz? İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti'ne dâhil olduğunuza dâir cemiyetin defterinde 382 nu[mara]sında kayıt ve 534 nu[mara]lı resimli matbu hüviyet varakanız ve ayrıca iki fotoğrafınız elde bulunmaktadır. Cemiyete dâhil olmamış olsaydınız, bu vesâikin mevcûdiyeti kâbil olur mu idi?' suâlleri yazılı ve üç kön [gün] zarfında cevap vermekliğim emir olunmakta idi. Hâdisenin bunlardan ibâret olduğu evvelce [Mülkî] Heyeti Mahsusa ca ifhâm edilmemiş idi.

Âli Karar Heyeti'nden vârid olan işbu suâllere üç kön [gün] zarfında zeylen cevap vermekliğim emrolunduğundan, bu hususta tetkikat icrâ ve mezkûr cemiyetin ahvâli ve sûreti teşekkülü hakkında mâlûmat istihsâli mümgin [mümkün] olamamış idi. Verdiğim cevaplar bâzı ihtimâlâttan ibâret olup, zâten mezkûr cemiyetle alâkam olmadığından, keyfiyeti Âli Karar Heyeti âliyesinin takdirine arz edilmiş idi.

Binnetice heyeti müşarünileyhaca ittihaz edilmiş olan karârın, Adliye Vekâleti celilesine işârile berâber âcizlerine de başkaca tebliğ olunan ve sûreti rabtan arzu takdim kılınan tebliğnâmede 'hakkınızdaki [Mülkî] Heyeti Mahsusa karârı derdesti irsaldir; bir an evvel mürâcaatınıza suhûlet olmak üzere, şimdiden tebligat yapılması zarûrî görülmüştür' diye muharrer olduğu hâlde, bu babta nereye mürâcaat edileceği, ne kânunda ve ne de başka bir şekilde mâlûm olmadığından ve ezcümle heyeti müşarünileyhadan tereşşüh eden sözlere nazaran, zâten mezkûr cemiyetin teşekkül edip de, hükûmet aleyhinde teşebbüsatta bulunmuş olmaması ve Lozan Muahedesi ahkâmına göre, bilcümle mücrimin affedilmiş bulunması[149] ve mezkûr cemiyet mensûbinine de suç isnâdı kâbil olamadığı ve ezcümle heyetin müddeti dahi pek az olup, bu müddet zarfında lâyıkıyla tetkikat icrâsı sûretile hakikatın izhârı evrâkın kesreti ha-

148 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

149 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

sebile mümkün olamadığında[n] ve ahvâli sâireden dolayı, bunların cümlesinin bir kânunla affı lüzümu hakkında mazbata yazıldığı ve [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'ne arz edildiği ve komisyonu mahsusunda derdesti tezekkür ve muhabere bulunduğu dahi başkaca evrâkı havâdiste görülmekte olduğundan,[150] ayrıca tasdiatta bulunmak zait ve filhakika mezkür cemiyet siyâsî bir safhaya geçerek bir kuna teşebbüsatta bulunmadığı ve ezcümle âcizlerinin mezkür cemiyete dâhil olmadığım siyâsî işârla ve zirde arz eylediğim mütâlaa ile sâbit bulunmasından [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz olunacak karâra intizâr edilmekte idi.

Âcizleri avukatlık ile temini mâişet eylediğine binâen Avukatlar Kânunu'na vâki olan tefsir ve zeyl ve tâdili üzerine, âcizlerinin avukatlıktan çekilmekliğim lâzım geldiğinden,[151] olbabta heyeti müşarünileyhaca ittihaz olunan kararda isâbeti kânuniye mevcut olmadığını arzı ile keyfiyetin tâdil ve mâruzâtımın tetkikile, âcizleri hakkımdaki lekenin ref'ini arzu istirhâm eylerim.

Şöyle ki;

1) Bu vâdide icrâ eylediğim tahkikata nazaran, Sait Molla'nın hânesinde içtimâ edilerek bir defter açılmış ve intisap arzusunda bulunanlar bu deftere imzâ dahi etmiş ve bu defterde imzâsı olanlar hüviyet varakası almış ve bu varakayı alanların bâzıları hakkındaki [Mülkî] Heyeti Mahsusa karârı ref edilmiş... Âcizleri ise, ne Sait Molla'nın hânesine gittim ve ne de böyle bir defteri imzâ ettim. Bu hâdiseden süreti kat'iyede haberdâr değilim. Farzı muhâl olarak, bu cemiyete intisap arzusunda bulunsam bile, zâten o târihte mevcut olan İttihadü Terakki [İttihat ve Terakki] Fırkası'na mensup olmaklığım ve Fâtih'te Hoca Hayrettin Mahallesi *muhtarı* evvelliğinde ve ekmek tevziâtında ve Karaman Donanma Şübesi Riyâseti'nde senelerce ifâyı hüsnü hizmet ettiğim ve memleketin 600 senelik evlâdı bulunmaklığım ve âilemin şöhreti itibârile, âciz Sait Molla'ca tanınmış bir şahsiyet olduğuma göre, sözümde sebat edeceğimi bilir olduğundan, artık beni yanına alıp, teşrîi mesâî etmesine imkân ve ihtimâl de yoktur. Çünkü kendisinin ne şahsiyet olduğunu âciz de bilirim. Bu sebepten âcizin cemiyetine dâhil olmaklığım kendisince de muvafık olmayacağını elbette takdir eder. Nitekim bilumum cemiyet ve fırkalarca şâyânı dikkattir.

---

150 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

151 Hatırlanacağı gibi, [Mülkî] Heyeti Mahsusava mahkûm olanların avukatlık sorunu daha önce de belirtilmişti. Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

2) Hâneme hırsız dadandığından, bilmukâbele silâh istimâl edilerek sokaklarda da tâkip edildiğim cihetle, o târihte polis müdürlüğüne mürâcaatla silâh taşımak vesikası almaya teşebbüs etmiş idim. O sırada âciz İttihat [ve Terakki] Fırkası'na intisâbım herhâlde mâlûm olacağından, İstanbul'da bulunan İngilizlere vesikayı tasdik ettirmek imkânı olamadığından, zevcemin akdemce vekili olup, Kuvâyi Milliye'nin İstanbul'a tekârrübü sırasında intihar eden Burdur mebusu esbâkı Ömer Lütfü zevcemle mülâkâtında, vesika almak imkânını teshil için fotoğraflarımı almış olduğuna bilâhare muttâli olmuş idim ki, Sait Molla'nın torbasından zuhûr eden o fotoğraflardır. Bunların Ömer Lütfü'ye verildiğine âhiren muttali oldum. Şöyle ki, âilemle o zamanlarda dargınlık mevcut olup, bir müddet ayrı yaşadık ki, bu fotoğrafların verilişi sıra, bu dargınlığın bidâyetiymiş... Bilâhare ayrı yaşadık ve yine Âli Karar Heyeti'nin sâlifülarz isticvâbı sırasında, yine ayrı yaşamakta idik. Bilâhare birleştiğimizde, şu tafsilâta henüz muttali oldum. Hâdisâtın bu tesâdüfü suitâliden başka bir şey değildir.

Âciz silâh taşıma vesikasını aldım. Fakat bu vesikanın alınmasında başlıca âmil, müvekkilem Hatice Mürüvvet Hanım aleyhinde zevci Yaşar tarafından İngiliz Mahkemesi'nde ikâme edilen dâvâda, tarafeyn Türk tebaası olduğundan, dâvânın Türk mahkemesine âidiyetini âciz iddiâ ve Yaşar'ın vekili dahi Yaşar'ın elinde himâye varakası bulunduğundan, İngiliz Mahkemesi bakacağını iddiâ ve serdedilen müdâfaat ve elfazı tevkiriye dolayısıyla sadet hârici çıkılarak, kesbi şiddet eden muhavere üzerine, dâvâya bakan Sinekerim aleyhinde tahriren ağır şikâyette bulundum. O zaman ikâmet ettiğim Sahrınçlı Han'a bir polis refâkatile gelen İngiliz zâbitleri, serdeyledikleri suâllere verdiğim cevap üzerine, bu dâvâ reddedilmiş idi. Mütâkiben vâki olan mürâcaatım üzerine, aynı eşhasa tesâdüf edilmekle, mezkûr vesikaya bir mühür basmak sûretile silâh taşımak salâhiyetini iktisâp edebildim.

Âcizin mezkûr cemiyette bulunduğum farz edilse, vesikamın sâirleri gibi elimde bulunması daha doğru olur. Cemiyete dâhil olanlara hüviyet vesikası verilmiş ve herkes de almış... Âcizin hüviyet varakamın cemiyetin evrâkı meyânında bulunması, sarahatile mürâcaat etmediğim ve almadığım ve aslâ münâsebetim olmadığı hakkında pek sarih delil teşkil edeceği zarûrî iken, heyeti müşarünileyhaca takdir edilememiş olması...

4) Bu cemiyet zâten mevcut imiş... Bundan ayrılan bir parti Sait Molla tarafından teşkil edilmek üzere iken infisah etmiş ve birçok kimselere de hüviyetvesikası verilmiş ve bunlardan bâzıları hakkındaki karar yine ce-

miyetin defterinde kayıtları olduğu hâlde ref edilmiş... Âciz hüviyet varakasını almadığım sarahatile, umdelerini kabûl etmemiş olduğum pek bâriz bir hakikat iken, karârı mezkürun ref edilmemiş olması...

5) Âcizleri heyli senelerden beri İstanbul'da icrâyı vekâlet eylediğime nazaran ahvâlüetvârım herhâlde âsâyişi memleket ve inzibâta memur olanların dikkatine çarpmış ve hakkımda tâkibat icrâ edilmiş olması iktizâ eder. Halbuki şimdiye kadar [ne] bir k[ân]ünî tâkibât[a] ve ne de bir suâle mâruz kalmadığımdan, suizan veyâ suişöhretle tanınmamış olduğuma delâlet eder.

6) Cemiyetin defterinin 382 nu[mara]sında kaydım bulunduğu beyan edildiğine nazaran, cemiyetin bilcümle evrak ve defterleri mevcut olduğuna göre, mezkûr cemiyetin teşekkül ve içtimâlarında intisap arzusunda bulunanların imzâ etmiş olduklarına göre, bu defterde âcizin de imzam bulunması iktizâ ettiğine nazaran, salifülarz heyeti müşarünileyhanın isticvab varakasında buna dâir bir kayıt mevcut olmadığına göre, o defterde imzam mevcut olmadığı ve şu hâlde cemiyetle alâkam bulunmadığı meydana çıkar. Nitekim de öyledir. Binâenaleyh âciz 60 yaşına tekarrüp etmiş ve Baronun devlet müessesesi olduğu hakkında tesis olunan kânuna nazaran, Barodan kaydımın terkini zarüreti ve keyfiyetinin mâişete taallûku meydana çıkmış ve berveçhi mâruz [İngiliz] Muhibler[i] Cemiyeti'ne dâhil bulunduğum zihâbını tevlid eden delâil de lehimde olduğu hâlde, Âli Karar Heyeti'nden vârid olan tebligat zirindegi meşruhata ve olbabtaki kânuna nazaran, başka merci dahi mevcut olmadığından, mazhârı âtıfet buyurulmaklığım husûsunu arzu istirhâm eylerim efendim hazretleri.

İsmâil
Mahmut Paşa Çaşnikir sokak 21"[152]

Dilekçeye ekli şu bilgi de dikkate değerdir:

"Âli Karar Heyeti'nden vârid olan isticvab varakası:

1-s [1. Soru]: Mahmut Paşa civârında Çaşnikir sokağında ikâmet ettiniz mi?

2-s [2. Soru]: Evvelce Cidde Kadılığı'nda bulundunuz mu? Bulundunuzsa, hangi târihtedir?

3-s [3. Soru]: [1]336 [1920] ve [1]337 [1921] senelerinde hangi memuriyetve hizmetlerde bulundunuz?

4-s [4. Soru]: İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti'ne dâhil olduğunuza dâir ce-

152 Metnin orijinaliiçin bkz. **EK 57.**

miyetin defterinde 383 nosunda kayıt mevcut olmakla berâber, 534 nolu resimli matbu hüviyet varakanız ve ayrıca iki kıta resminiz elde bulunmaktadır. Cemiyete dâhil olmamış olsaydınız, bu gibi vesâikin mevcûdiyeti kâbil olur mu idi?

Âli Karar Heyeti'nden âhiren vârid olan 8 Ocak [1]930 târih ve 621 nolu tebliğname:

Hakkınızdaki Heyeti Mahsusa karârının kânunun sarahatine karşı ref ve tebdiline imkân görülemediği ve maalesef mezkûr karar heyetimizce de tasdik edilerek size tebliğ edilmek üzere [?] Ocak [1]930 târihinde Adliye Vekâleti celilesine takdim kılınmıştır.

Zeyl

Hakkınızdaki Heyeti Mahsusa karârı derdesti irsaldir. Bir an evvel mürâcaatınıza sûret olmak üzere şimdiden tebligat yapılması zarûrî görülmüştür."[153]

Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü ise, 12 Temmuz 1931 târihinde, Başvekâlet Müsteşarı'nın imzâsı ile ilgiliye ilettiği yazıda şöyle diyordu: "Âli Karar Heyeti'nin *vazifesi hitam bulduğuna nazaran vazife ve[salâhiyet ?] [Türkiye] B[üyük] M[illet] Meclisi'ne intikâl eylemiş olduğundan, Meclisi müşarileyha riyâsetine mürâcaat etmeniz lâzım gelir [italik kısımların üzeri çizilmiştir]* kararları kat'i ve nihâî olduğundan, hakkınızda başka bir muamele ifâsına imkân yoktur efendim. Başvekâlet Müsteşarı."[154]

Bu dilekçede de benzer iddiâlar bulunmaktadır. Dilekçe sâhibi, İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti üyesi olduğunu inkâr etmekte ve bu konudaki gerekçelerini sıralamaktadır. Adı geçen cemiyetin üye kayıt defterinde isminin ve fotoğrafının bulunması karşısında, kendi bilgisi ve irâdesi dışında cemiyete üye yapıldığını ileri sürmektedir ki, benzer iddiâları daha önce de görmüştük. Dilekçe sâhibinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne/Fırkası'na üye olduğu konusundaki iddiâsı ise dikkat çekicidir. Bu üyeliğin kendisini temize çıkarmada önemli bir araç olduğu düşünülmüş olmalıdır. Ama asıl önemli olan nokta, dilekçe sâhibinin daha önce de örneklerini gördüğümüz şekilde, avukatlık yapmasına yasal imkân kalmaması karşısında bütün imkânlarını kullanmaya çalışmasıdır.

153 Metnin orijinali için bkz. **EK 58.**

154 Yazı, Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/2022).

Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü'nün (Bursa Askerî) Heyeti Mahsusa(sı')nın Emekli Yüzbaşı Sâlih Bey Hakkındaki Karârı Hakkında Bir Yazısı[155]

Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü, Başvekâlet Müsteşarı'nın imzâsı ile 19 Temmuz 1930 târihinde Millî Müdâfaa Vekâleti'ne yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Bursa [Askerî] Heyeti Mahsusası tarafından nisbeti askeriyesinin kat'ı hakkındaki karârın, Âli Karar Heyeti'nce de tasdik edildiğinden ve 25 senelik hizmeti dolayısile kazanmış olduğu tekâüd[lük] hakkının verilmediğinden bahisle, İstanbul'da Şehreminin'de Denizaptal Mahallesi Masura sokağında 14 noda [numarada] mütekâid Yüzbaşı Sâlih imzâsı ile verilen 3 Temmuz 1930 târihli istidânâme leffen takdim kılınmıştır. 8 Haziran 1928 târihli ve 1520 nolu [numaralı] kânundan istifâde etmesi lâzım geldiği takdirde muktezâsının ifâ buyurulmasını ricâ ederim efendim."[156]

Yazıda belirtilen dilekçe ise dosyada bulunmamaktadır.

Heyeti Mahsusa Kararlarını Temyiz Eden Âli Karar Heyeti'nden Olumlu Sonuç Alanlar Hakkında Bir Yazı[157]

Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti Sicil ve Memurlar Müdürlüğü, 26 Teşrini Sâni (Kasım) 1932 târihinde Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, Heyeti Mahsusa kararlarını temyiz eden Âli Karar Heyeti'nde dosyaları görüşülen ve haklarında verilen (Mülkî) Heyeti Mahsusa kararlarını kaldırtan kişilerin isimlerini gösterir bir listenin oluşturulmasını istiyordu:

> "Başvekâleti Celileye, Ankara, 26 Teşrini Sâni 1932
>
> Hulâsa: Ademi istihdam karârı kaldırılması olanların cetvelinin gönderilmesi h[akkında]
>
> 854 numaralı kânuna[158] tevfikan [Mülkî] Heyeti Mahsusaca haklarında devlet hizmetinde ademi istihdam karârı verilmiş olan zevâta âid bir

155 BCA BMGMK, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 11].

156 Yazı, Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/2460).

157 BCA BMGMK, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 15].

158 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

defter Vekâletimizde mevcut ise de, bunlardan Âli Karar Heyeti'ne mürâcaatla haklarında mülgâ [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilmiş olan ademi istihdam karârını kaldırtmış olanların esâmisi mezkûr heyetçe bildirilmemiş olduğundan, bu zevâtın kimlerden ibâret olduğuna dâir bir mâlûmat mevcut değildir.

Vükû bulacak memuriyet taleplerinde mürâcaat edilmek üzere Âli Karar Heyeti tarafından haklarındaki ademi istihdam karârı kaldırılmış olanların esâmisini hâvi bir defterin tanzim ve gönderilmesi için icâb edenlere emir buyurulmasını arz eylerim efendim.

Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekili
S. Refik [Saydam]"[159]

Başvekâlet'te yazının altına düşülen notta da şöyle deniliyordu: "Evrak Muavinliği'ne: Âli Karar Heyeti'nin müddetinin hitâmında evrâkı kâmilen kaleminize teslim edildiğinden, istenilen defterin tanzim ve irsâlini ricâ ederim efendim. 27 Kasım 1932." Bu yazıdan Âli Karar Heyeti'ne âid bütün dosyaların Başvekâlet'e iletildiğini anlıyoruz.

Nitekim Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü, 20 Mart 1933 târihinde, Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti'ne yazdığı ve Başvekil adına Başvekâlet Müsteşarı'nın imzâladığı bir yazıda, "haklarında mülgâ [Mülkî] Heyeti Mahsusaca devlet hizmetinde kullanılmamalarına karar verilmiş iken, sonradan Âli Karar Heyeti'ne mürâcaatla bu kararları kaldırtmış olanların isimleri yazılı cetvel leffen takdim olunmuştur efendim" demektedir.[160] Maalesef dosyada bu listeye/cetvele rastlayamadım.

Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin Sâbık Miralay [Albay] Yusuf Bey ile Beş Arkadaşı Hakkındaki Muamelesi[161]

Müdâfaai Milliye Vekâleti Zat İşleri Dâiresi, 14 İkinciteşrin (Kasım) 1934 târihinde, Müdâfaa Milliye Vekili'nin imzâsı ile Başvekâlet'e ilettiği bir yazıda şöyle diyordu:

159 Yazı, Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti Sicil ve Memurlar Müdürlüğü (Umûmî No: 212/Husûsî No: 14552) antetlidir. Metnin orijinali için bkz. **EK 59.**

160 Yazı, Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü (Sâdıra No: 6/740) antetlidir.

161 **BCA BMGMK**, [*Katalog Numarası*: 0 30 10/2106 403 17].

"Mücâdelei Milliye esnâsında muzır teşkilâtlara girmiş olduklarından [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârile hizmeti devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat edilen ve bu defâ Reisicumhur hazretlerine çektikleri bağlı telgrafla aflarını dileyen zevâtın tetkik edilerek haklarında yapılan muamele neticesinin merbut cetvelde irâe edildiği mâruzdur efendim."

Yazının ekinde ise, gereken bilgilere yer verilmişti:

"1) Damad Ferid [Paşa'nın Sadrâzamlığı] zamânında Harbiye Nezâreti Müsteşar Muavinliği'nde ve Anadolu'ya geçen zâbitan aleyhinde tetkikat ifâsına memur Teftişi Muhassasat Komisyon Reisliği'nde bulunan Erkânı Harb Miralayı [Albay] Yusuf Ziyâ, Samatya İtilâf ve Hürriyet Fırkası Şûbesi Reisi ve Kürt Mustafa Paşa Divânı Harbi'nde âzâ Kaymakam Fettah Bey ile teşrikî mesâî eden Topçu Miralayı [Albay] Hüseyin Tayfur, Jandarma Kumandanlığı Muavinliği'nde bulunan Jandarma Miralayı [Albay] Hilmi Beylerin [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusaca haklarında verilen nisbeti askeriyelerinin kat'ı karârı 2330 nolu [numaralı] af kânununun 12. maddesinin ikinci fıkrasına nazaran[162] Devlet Şûrâsı Mülkiye Dâiresi'nce de tetkik edilerek aynen tasdik edilmiştir.

2) Anadolu Islâhat Müfettişliği'nde Erkânı Harbiye Riyâseti'nde çalışmış olan Erkânı Harb Miralayı [Albay] Mahmut Beliğ Bey hakkında [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusaca verilen nisbeti askeriyesinin kat'ı karârının Âli Karar Heyeti'nce tebdiline lüzum görülmemiş ve bu defâ Şûrâyı Devlet'te bulunan dâvâ evrâkı 2505 nolu [numaralı] kânun dâhilinde görülerek 'zat işleri son tetkik mercii encümeninde' tetkik edilmek üzere Büyük Erkânı Harbiye Riyâseti'ne gönderilmiştir.

3) Üsküdar mıntıkası kumandanlığında çalışan Süvâri Miralayı [Albay] Mehmet Bey'in nisbeti askeriyesinin kat'ı hakkındaki [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı][karârı, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nin 97. içtimâının birinci celsesinde Heyeti Umûmîye karârile kabûl ve tasdik buyurulmuştur.[163]

162 26 Ekim 1933 târih ve 2330 sayılı af kânunu için Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

163 Bu süreci hiç anlayamadım ve açıklayamıyorum. Mevzuat içinde buna ilişkin bir bilgiye rastgelmedim. 2505 sayılı yasa, Gedikli Küçük Zâbit Membâlarına Dâir Kânun adını taşımaktadır ve 11 Haziran 1934 târihinde kabûl edilmiştir. Bkz. **TBMM Kavânın Mecmuası**, Devre: 4, İçtimâ: 3, Cild: 13, 1934 (Dördüncü devrenin 1 Teşrini Sâni 1933, 28 Kânunu Evvel 1933, 1 Mart 1934, 5 Temmuz 1934 ve 24 Teşrini Evvel 1934, 27 Teşrini Evvel 1934 târihlerinde toplanan üçüncü içtimâında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabûl olunan 254 kânun ile 10 tefsir ve 48 karârı muhtevî olup, ancak [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Sayın Üyeleri için basılmıştır).

4) Kuvâyi İnzibâtiye Levâzım Reisi Piyâde Miralay [Albay] İbrâhim, Kuvâyi İnzibâtiye Tahlif Heyeti'nde vazife gören Piyâde Miralay [Albay] Yusuf ve Kuvâyi İnzibâtiye Erkânı Harbiyei Husûsîyesi'nde çalışan Erkânı Harb Kaymakamı Hayrettin Beyler hakkında [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusaca verilen nisbeti askeriyelerinin kat'ı kararları, Âli Karar Heyeti'nce tasdik edilmiştir."[164]

Yazıda sözü edilen ve ilgililerin Cumhurbaşkanı'na çektikleri belirtilen telgraf dosyada bulunmamaktadır.

Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, 19 Kasım 1934 târihinde, Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile, Riyâseticumhur Umûmî Kâtipliği'ne ilettiği yazısında, "sâbık Miralaylardan [Albay] Yusuf ve beş arkadaşı imzâlarile Reisicumhur H[a]z[retleri]ne sunulup 31 Ekim [1]934 târihinde 3/5823 numara ile Başvekâlet'e tevdi buyurulan telyazısı üzerine, M[illî] M[üdâfaa] Vekilliği'nce vaziyetleri tetkik edilerek, haklarında yapılan muamelenin sûreti mezkûr telyazısı ile berâber bilece sunulan varakada izah edilmiş olduğunu arz ederim efendim" demekteydi.[165]

VIII) ŞÛRAYI DEVLET (DANIŞTAY) MÜLKİYE DÂİRESİ'NE YAPILAN İTİRAZLAR VE SONUÇLARI

İlgili yasa gereğince, yukarıda örneklerini gördüğümüz gibi, Âli Karar Heyeti'nin görev süresi içinde haklarında karar alınması mümkün olamamış kişilerin dosyalarının Şûrâyı Devlet (Danıştay) Mülkiye Dâiresi tarafından altı ay içinde kesin karâra bağlanması öngörülmüştü ve bu durumda olanların itirâzlarının incelenmesi yeniden mümkün olabilecekti. Aşağıda bu durumda olanlar hakkında Şûrâyı Devlet (Danıştay) Mülkiye Dâiresi tarafından verilmiş olan çeşitli kararları göreceğiz.

164 Yazı, Müdâfaai Milliye Vekâleti Zat İşleri Dâiresi Ş[ûbe] Um[ûmî] Mİ. Mr. (Sayı: III 468) antetlidir. Metnin orijinali için bkz. **EK 60.**

165 Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/4260).

Mehmet Sait Oğlu İsmâil Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[166]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 27 Ocak 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi Vekili Rızâ (?) imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilen karâra itirâz eden İstanbul'da Beyazıt'ta Hasan Paşa hanında 10 n[o]lu [numaralı] odada oturan Mehmet Sait oğlu İsmâil'in itirâz istidâsının vazife cihetinden reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere, ilişikleri ile birlikte sunulur."[167]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Eski Zâbit Vekili Hasan Hilmi Oğlu Fâik Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[168]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 29 Ocak 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi Hakkı Özer imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Askerlikle nisbetinin kesildiğine dâir [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca hakkında verilen karâra itirâz eden İstanbul Ortaköy Taşmerdiven Fıstıklı Köşk sokağı 56 numaralı evde oturan zâbit vekillerinden (336-57) Fâik'in itirâzının vazife cihetinden reddine dâir mazbata, tebliğ

---

166 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/2106 403 18].

167 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 109-98/690) antetlidir. Yazıda kullanılan öztürkçe, dönemin genel dil akımından etkilenmiş görünüyor ve dikkat çekicidir. Bundan sonraki yazılarda da benzer bir durumla karşılaşacağız.

Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, 29 Ocak 1935 târihinde, Başvekil adına Başvekâlet Müsteşarı'nın imzâsı ile, Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "İstanbul/Beyazıt'ta Hasan Paşa hanında 9 numarada oturan Mehmet Sait oğlu İsmâil'in mürâcaatı üzerine tetkikat yapan Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi'nce bu adamın devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilmiş olan karâra karşı vermiş olduğu itirâz istidâsının vazife cihetinden reddine karar verildiği, Şûrâyı Devlet Reisliği'nin 27 Ocak [1]935 günlü ve 690 sayılı tezkeresinde bildirilmiş ve kendisine tebliğ edilmek üzere gönderilen mazbata sûretile diğer evrak bilece sunulmuştur. Başvekil n[âmına] Müsteşar." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/178).

168 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 19].

muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere ilişikleriyle birlikte sunulur."[169]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır. İlişik yazıda ise, karârın gerekçesi sunuluyordu:

"Millî orduya iltihâkı için vâki olan dâvete icâbet etmemesinden ötürü nisbeti askeriyesinin kesildiğine dâir [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca hakkında verilen karar kendisine tebliğ edilmediği cihetle itirâz hakkını kullanmaya imkân bulunmadığından bahisle, 2589 sayılı kânuna göre işine bakılmasını 6 Eylül [1]934 günlemeçli istidâ ile isteyen İstanbul Ortaköy Taşmerdiven Fıstıklı Köşk sokağı 56 numaralı evde oturan eski zâbit vekillerinden (336-57) Fâik'e âid evrak okunduktan sonra işin gereği düşünüldü:

[Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilen karârın mensup olduğu Dokuzuncu Kolordu Kumandanlığı vâsıtasile tebliğ edildiği Millî Müdâfaa Bakanlığı'nın 9 Aralık [1]934 günlemeçli ve Z.Ş.P. 24016 sayılı tezkeresinden ve kendisinin bu iş için Bursa'ya gittiğini arzuhâlinde bildirmesinden anlaşılmış olmasına binâen, istidâ sâhibinin kânûnî mühlet içinde Âli Karar Heyeti'ne itirazda bulunması imkânı vardı. Bu sebeple 2589 numaralı kânunun birinci maddesine göre Dâiremizce bu işe bakılamayacağından, itirâz arzuhâlinin vazife cihetinden reddi, 29 Ocak [1]935 günlemecinde sözbirliğile kestirildi.

Reis	Azâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ
A. Mithat Kalabalık	M. Ş. Yürekli	Âsaf Çuhruk	H. Hüsnü	M. Ârif

Bulunmadı"[170]

---

169 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 55-99/2379) antetlidir.

170 Yazı bir önceki yazı ile aynı sayıya sâhip ve antetlidir. Metnin orijinali için bkz. **EK 61.**

Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 2 Şubat 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Askerlikle ilişiğinin kesilmesine dâir *[Bursa Askerî] Heyeti Mahsus[sı'n]ca hakkında verilen karâra itirâz* eden İstanbul'da Ortaköy Taşmerdiven Fıstıklı Köşk sokağında 56 numarada oturan Hasan Hilmi oğlu eski zâbit vekili (1317/356-57) Fâik'in *askerlikle ilişiğinin kesildiği hakkındaki [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârının tetkiki dileğine dâir olan arzuhalinin [italikle olan kısmın üzeri çizilmiştir]* itirâzının vazife cihetinden reddedildiği hakkında Tanzimat [Mülkiye] Dâiresi'nce yazılan ve tebliğ işi yaptırılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen 20 Ocak [1]935 günlü ve 55/99 sayılı mazbata sûretile ona bağlı arzuhâlden *ibâret diğer evrak [italik kısmın üzeri çizilmiştir]* bilece sunulmuştur. *Dâhiliye Vekilliği'ne ve bilinmek için Millî Müdâfaa Vekilliği'ne yazılmıştır [italikle olan kısmın üzeri çizilmiştir].*" Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/196).

Makinalı Tüfek Eski Mülâzımı Lütfü Oğlu Ahmet Burhânettin Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[171]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 31 Ocak 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi Vekili Rızâ (?) imzâları ile, Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Askerlikle nisbetinin kesildiğine dâir [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca hakkında verilen karâra itirâz eden İstanbul'da Beyoğlu'nda Galatasaray Yeni Çarşı caddesi 19 sayılı evde oturan makinalı tüfek eski Mülâzımı Lütfü oğlu Ahmet Burhânettin hakkındaki [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârının ortadan kaldırılmasına dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere, ilişiklerile birlikte sunulur."[172]

Yazıda sözû edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır. İlişik yazıda ise, karârın gerekçesi sunuluyordu:

> "Millî orduya iltihâkı için 2 Eylül [1]339 [1923] günlemecinde bir defâya mahsus olarak vûkû bulan dâvete icâbet etmemesinden ötürü 347 sayılı kânunun ikinci maddesi[173] mûcibince askeri nisbetinin kesildiğine dâir [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilen karârın kendisine tebliğ edilmediğinden ve dâvete icâbet etmemesi[nin] hastalığından ileri gelip, bu hususta gösterdiği raporlar üzerine, Divânı Harb huzûrunda beraat etmiş olduğundan ve Divânı Harb dahi hastalığını müsbit bulunduğundan [bulduğundan] bahisle, 2589 sayılı kânuna göre işine bakılmasını ve [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârının ortadan kaldırılmasını isteyen İstanbul'da Beyoğlu'nda Galatasaray Yeni Çarşı caddesi 19 numaralı evde oturan makinalı tüfek Mülâzımı Lütfü oğlu Ahmet Burhânettin['in] (333-381) 19 Aralık [1]934 günlemeçli arzuhâli okundu.
>
> [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârının daha evvel askerlikten ayrılmış olan müstediye tebliğ edildiğine dâir bir kayıt ve delil mevcut ol-

171 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/206 403 20].

172 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 17-155/2567) antetlidir.

173 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

madığı anlaşıldıktan sonra, Millî Müdâfaa Bakanlığı'ndan getirtilen bu işe âid dosya tetkik olunarak gereği düşünüldü.

7 Mayıs [1]339 [1923] günlemeçli ve 44 sayılı Divânı Harb mazbatası ve bu kere ibrâz olunan 10 Mayıs [1]339 [1923] günlemeçli Tıp Fakültesi Seririyat Müderris Muavinliği raporu münderecâtına nazaran, mûterizin 7 Eylül [1]338 [1922] günlemecinde vûkû bulan dâvete icâbet etmemesinin hastalıktan ileri geldiği anlaşılmasına binâen, itirâz olunan 14 Mayıs [1]340 [1924] günlemeçli ve 1286 sayılı [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârının ortadan kaldırılması 27 Ocak [1]935 günlemecinde söz birliğile kestirildi.

Reis	Azâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ
A. Mithat Kalabalık	M. Ş. Yürekli	Âsaf Çuhruk	H. Hüsnü	M. Ârif
				Bulunmadı

Aslı gibidir.
2 Şubat [1]935"[174]

Piyâde Yüzbaşı Hüseyin Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[175]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 14 Mart 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi R. Camcı imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

"Devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilen karâra itirâz eden Edremit'te Soğanyemez Mahallesi'nde 10 sayılı evde oturan eski Piyâde Yüzbaşılarından Hüseyin'in

174 Yazı bir önceki yazı ile aynı sayıya sâhip ve antetlidir. Metnin orijinali için bkz. EK 62.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 2 Şubat 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "İstanbul'da Beyoğlu'nda Galatasaray Yeni Çarşı caddesi 19 sayılı evde oturan makinalı tüfek eski Mülâzımı Lütfü oğlu Ahmet Burhânettin'in askerlikle ilişiğinin kesildiğine dâir [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârının ortadan kaldırılmasına karar verildiği hakkında [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nce yazılan ve tebligat yaptırılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen 27 Ocak [1]935 günlü ve 155/17 sayılı mazbata sûretile bu işe âid evrak bilece sunulmuştur. Gereğinin yapılmasını ve mumaileyhe de tebliğini dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/204).

175 BCA BMGMK, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 21].

itirâzının reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere, ilişiklerile birlikte sunulur."[176]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

17. Alay İmamlığı'ndan Emekli Hüseyin Hüsnü Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[177]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 30 Mart 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi R. Camcı imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

"Askerlik nisbetinin kesilmesi hakkında [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilen karâra itirâz eden 17. Alay imamlığından mütekâid Ankara'da Zincirli Câmi maksuralarında oturan Hüseyin Hüsnü'nün itirâzının reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere, ilişikleriyle birlikte sunulur."[178]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

---

176 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 297-442/6345 antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'na, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 19 Mart 1935 târihinde yazdığı bir yazıda, şöyle diyordu: "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilmiş olan karâra itirâz eden Edremit'te Soğanyemez Mahallesi'nde 10 numarada oturan eski Piyâde Yüzbaşılarından Hüseyin'in itirâzının reddine dâir [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nden yazılan ve tebliğ muamelesi yaptırılmak üzere, Şûrâyı Devlet Reisliği'nden verilen 5 Mart [1]935 târihli ve 297/442 sayılı mazbata ile bir arzuhâlden ibâret evrak bilece gönderilmiştir. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/550).

177 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 22].

178 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 520-570/7671) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 1 Nisan 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Askerlik nisbetinin kesilmesi hakkında [Bursa Askerî] Hayeti Mahsusa[sı'n]ca verilen karâra itirâz eden 17. Alay imamlığından mütekâid Ankara Zincirli Câmi maksuralarında oturan Hüseyin Hüsnü'nün itirâzının reddine dâir Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi'nce verilen 520-570 sayılı mazbata ve buna âid evrak, mütediye usûlen tebligat yapılmak üzere bilece sunulmuştur." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/684).

Sâbık Birinci Mülâzım (Üstteğmen) Mahmut Hamdi Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[179]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 30 Mart 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi R. Camcı imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Askerlikle olan münâsebetinin kesilmesi hakkında [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilen karâra itirâz eden Kastamonu'da Çayboyunda İsfendiyar Mahallesi'nde Hayriye'nin evinde oturan eski Birinci Mülâzımlardan [Üstteğmen] Mahmut Hamdi'nin itirâzının reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere, istidâsıyla birlikte sunulur."[180]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Eski Tabip Kıdemli Yüzbaşı Vâsıf Semuki Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[181]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 1 Nisan 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi R. Camcı imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Ulusal sınırlar dışında kalanlar arasında askerlikle nisbeti kesilmiş olduğundan bahisle tekâüde sevkini isteyen ve Elâziz'de [Elâzığ] oturan eski Tabip Yüzbaşılarından Vasıf Semuki'nin arzuhâlinin reddine dâir

---

179 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 23].

180 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 601-596/7673) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, *Millî Müdâfaa Vekâleti'ne*, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 1 Nisan 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Kastamonu'da Çayboyunda İsfendiyar Mahallesi'nde oturan eski Teğmenlerden Mahmut Hamdi'nin askerlikten ilişiğinin kesilmesi için [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] tarafından verilmiş olan karâra karşı Şûrâyı Devlet'e yaptığı itirâzın reddine karar verildiğini gösteren ve Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen Mülkiye Dâiresi'nin 24 Mart [1]935 târihli mazbata süreti ile mumaileyhin arzuhali tebligat yapılmak üzere bilece sunulmuştur." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/682).

181 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 24].

mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere, ilişiğiyle birlikte sunulur."[182]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Doktor Kimyâger Hüseyin Hüsnü Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[183]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 9 Nisan 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi R. Camcı imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Askerlik nisbetinin kesilmesi hakkında yapılan muameleye itirâz eden İstanbul Bakırköy Kartaltepe Aksu caddesi 7 sayılı evde Doktor Kimyâger Hüseyin Hüsnü'nün istidâsının vazife cihetinden reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere, ilişiğile birlikte sunulur."[184]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

---

182 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 412-568/7809) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 3 Nisan 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Ulusal sınırlar dışında kalanlar arasında askerlikten ilişiği kesilmiş olduğundan bahisle tekâüde sevkini isteyen ve Elâziz'de [Elâzığ] oturan eski Tabib Kıdemli Ön Yüzbaşılardan Vasıf Samuki'nin dileğinin reddedildiğini gösteren Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi'nin 24 Mart [1]935 târihli mazbatası sûreti usûlen tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilmiş ve Semuki'nin dilekçesiyle berâber bilece sunulmuştur. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/702).

183 **BCA BMGMK, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 25].**

184 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 700-662/3232) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 3 Nisan 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Askerlikten ilişiği kesilmiş olan İstanbul Bakırköy Karteltepe Aksu caddesi 7 sayılı evde oturan Doktor Kimyâger Hüseyin Hüsnü'nün itirâzının reddedildiğine dâir [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nden yazılan ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden verilen 4 Nisan [1]935 târihli mazbata sûreti, gereği yapılmak üzere bilece gönderilmiştir." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/770).

Sâlihli Eski Kadısı Mehmet Emin Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[185]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 1 Mayıs 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi R. Camcı imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmet ve müesseseselerinde kullanılmamasına dâir [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilen karâra karşı itirâzda bulunan Ankara'da İzmir Oteli'nde 14 sayılı odada oturan eski Sâlihli Kadısı Mehmet Emin'in 16 Aralık [1]934 günlemeçli istidâsının reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere, istidâsıyla birlikte sunulur."[186]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Emekli Askerî Hesap Memuru Hasan Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[187]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 1 Mayıs 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi R. Camcı imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Askerlikle nisbetinin kesilmesi hakkındaki [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârına itirâz eden askerî hesap memurluğundan mütekâid olup, Balıkesir'de kuyumcu fabrikasında kantarcılıkla çalışan Hasan'ın itirâzı yerinde bulunduğundan, itirâz olunan karârın ortadan kaldırılması-

185 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 26].

186 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 22-872/4136) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Adliye Vekâleti'ne, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 2 Mayıs 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "[Mülkî] Heyeti *Mahsusanın* devlet hizmet ve müesseseselerinde kullanılmaması hakkındaki karârına itirâz eden eski Sâlihli hâkimi M[ehmet] Emin'in itirâzının reddedildiğini gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nin 28 Nisan [1]935 târihli mazbatası sûreti ile bir dilekçeden ibâret evrak bilece sunulmuş ve kendisinin şimdiki adresinin (Amasya Hukuk Hâkimi Ziyâ vâsıtasile) olduğu anlaşılmıştır. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü *antetli olup, el yazısı taslaktır* (Sâdıra No: 6/1040).

187 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 27].

na dâir mazbata, tebliğ için icâb edenlere emir buyurulmak üzere, ilişik istidâ ile sunulur."[188]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Eski Yedek Teğmen Kavalalı Mustafa Oğlu Necmettin Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[189]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 3 Haziran 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi Reşat Minâre imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Askerlikle olan nisbetinin kesilmesine dâir [Bursa] askerî Heyeti Mahsusa'[sın]dan verilen karâra itirâz eden İzmir'de Alsancak'ta Bornova caddesinde aşçı Bayram'ın yanında oturan eski Yedek Teğmenlerden 13829 sayılı Kavalalı Mustafa oğlu Necmettin'in itirâzının reddine karar verildiğini gösterir mazbata, tebliğ muamelesinin yapılması için icâb edenlere emir buyurulmak üzere, bitişik olarak sunulur."[190]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

---

188 İlk yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 54-830/4132) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 2 Mayıs 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Askerlikle ilişiğinin kesilmesi [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilmiş olan karâra itirâz eden askerî hesap memurluğundan mütekâid ve Eskişehir'de kuyumcu fabrikasında kantarcı bulunun (sicil: 24-53) Hasan'ın itirâzı kabûl olunarak, [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârının ortadan kaldırıldığını gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nin 22 Nisan [1]1935 târihli mazbatası süreti ile itirâz dilekçesi bilece gönderilmiştir. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/1038).

189 **BCA BMGMK**, [Katelog Numarası: 0 30 10/206 403 28].

190 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 1255-1205/6370) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 6 Haziran 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Askerlikten ilgisinin kesilmesi ve devlet hizmet ve müesseselerinde kullanılmamak için [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilmiş olan karâra itirâz eden İzmir'de Alsancak'ta Bornova caddesinde aşçı Bayram'ın yanında oturan eski Yedek Teğmenlerden Mustafa oğlu Necmettin'in itirâzının reddedildiğini gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gelen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nin 7 Mayıs [1]1935 târihli mazbatası bilece gönderilmiştir. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/1336).

Eski Yedek İkinci Mülâzımı (Teğmen) Ârif Oğlu Nazif Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[191]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 14 Haziran 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi Reşat Minâre imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmetinde kullanılmamak üzere [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca hakkında verilmiş olan karâra itirâz eden Beyoğlu'nda Taksim'de Kazancı yokuşunda 89 sayılı Papadoplu apartmanının 5 sayılı dâiresinde Hikmet yanında oturan 20713 sayılı İhtiyat İkinci Mülâzımı (Yedek Asteğmeni) Ârif oğlu Nazif'in itirâzının reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi icâb edenlere emir buyurulmak üzere, birlikte sunulur."[192]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Eski Süvâri Yüzbaşı Abdullah Avni Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[193]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 25 Haziran 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi Reşat Minâre imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Askerî nisbetinin kesilmesi yolunda [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilen karâra itirâz eden Ankara'da Memişzâde apartmanında no: 4'de Süvâri Yüzbaşılarından Abdullah Avni'nin itirâzının reddine

191 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 29].

192 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 1340-1308/14797) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 17 Haziran 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Devlet hizmetinde kullanılmamasına Heyeti Mahsusaca verilmiş olan karâra itirâz eden Beyoğlu'nda Kazancı yokuşunda Papadaplo'nun 89 nolu apartmanının 5 nosunda [numarasında] Hikmet yanında oturan yedek asteğmen Nazif'in itirâzının reddedildiğini gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen Mülkiye Dâiresi'nin 5 Haziran [1]1935 târihli ve 1340 sayılı mazbata sûreti gereği yapılmak üzere bilece sunulmuştur." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/1438).

193 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 30].

dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere sunulur."[194]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Hâfız Ahmet Oğlu Sâkıp Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[195]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 25 Haziran 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi Reşat Minâre imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilen karâra itirâz eden Gâziantep'te Bostancı Mahallesi'nde Hâfız Ahmet oğlu Sâkıp'ın itirâzının reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere sunulur."[196]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Kırşehir İstinaf Mahkemesi Eski Reisi Sâlih İzzet Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[197]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 12 Temmuz 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet

---

194 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 1501-1455/15387) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 26 Haziran 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Askerlikten ilgisini kesen [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı]'nın karârına itirâz etmiş olan Ankara'da Memişzâde apartmanında 4 numarada [oturan] eski Süvâri Yüzbaşılarından Abdullah Avni'nin itirâzının reddedildiğini gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden verilen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nin 19 Haziran [1]1935 târihli mazbata süreti ilişik olarak aynile gönderilmiştir. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/1554).

195 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 31].

196 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 1000-1382/15389) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Dâhiliye Vekâleti'ne, Başvekil adına Müsteşar imzâsı ile, 28 Haziran 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Devlet hizmetlerinde kullanılmamak hakkında [Mülkî] Heyeti Mahsusa ca verilen karâra itirâz etmiş olan Gâziantep'te Bostancı Mahallesi'nde Hâfız Ahmet oğlu Sâkıp'ın itirâzının reddedildiğini gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden verilen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nin 12 Haziran [1]1935 târihli mazbata sûreti aynile gönderilmiştir. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/1578).

197 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 33].

Reisi Reşat Minâre imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmet ve müesseselerinde kullanılmaması hakkında [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilmiş olan karâra itirâz eden Kırşehir'in Âhıveren Mahallesi'nde oturan eski Kırşehir İstinaf Mahkemesi Reislerinden Sâlih İzzet hakkındaki karârın ortadan kaldırılmasına dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere birlikte sunulur."[198]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Eski Piyâde Birinci Mülâzımı (Üstteğmen) Halil Oğlu Mehmet Sezâî Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[199]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 17 Temmuz 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi Reşat Minâre imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Askerlikle nisbetinin kesilmesi hakkındaki [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârına itirâzda bulunan eski Piyâde Birinci Mülâzımlarından [Üstteğmen] olup, M. Kemâl Paşa kasabasında eczâcılıkla çalışan Üsküdarlı Halil oğlu Mehmet Sezâî (327-59) hakkındaki karârın ortadan kaldırılmasına dâir verilen mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere birlikte sunulur."[200]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

---

198 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 306-1676) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Adliye Vekâleti'ne, Başvekil yerine Müsteşar imzâsı ile, 20 Temmuz 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Askerlikle **nisbetinin [bu sözcüğün üzeri çizilmiştir]** ilgisinin kesilmesi hakkındaki [Mülkî] Heyeti Mahsusa karârına itirâzda bulunan eski piyâde **Birinci Mülâzımlarından [itelik kısmın üzeri çizilmiştir]** Teğmenlerinden olup, M. Kemâl Paşa kasabasında eczâcılıkla çalışan Üsküdarlı Halil oğlu Mehmet Sezâî (327-59) hakkındaki karârın ortadan kaldırılmasına dâir ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden verilen Mülkiye Dâiresi'nin 29 Haziran [1]935 târihli mazbata sûreti bilece sunulmuştur. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/1808).

199 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 32].

200 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 349-1542/7876) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil yerine Müsteşar imzâsı ile, 16 Temmuz 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Dev-

Üsküdar Eski Mutasarrıfı Samih Fethi Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[201]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 30 Temmuz 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi Reşat Minâre imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmet ve müesseselerinde kullanılmaması hakkındaki [Mülkî] Heyeti Mahsusa karârına itirâz eden ve İstanbul Moda Leylek sokak beş sayılı evde oturan eski Üsküdar Mutasarrıflarından Samih Fethi'nin istidâsının reddine dâir verilen mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere bitişik olarak sunulur."[202]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

---

let hizmet ve kurumlarında kullanılmaması için [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilmiş bulunan karâra itirâz eden ve Kırşehir Âhıveren Mahallesi'nde oturan Kırşehir İstinaf Mahkemesi eski Reislerinden Sâlih İzzet hakkındaki karârın ortadan kaldırıldığını gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nin 10 Temmuz.[1]935 târihli mazbatası süreti aynile bilece sunulmuştur. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/1742).

201 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 35].

202 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 789-1900/8658) antetlidir.

Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Dâhiliye Vekâleti'ne, Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile, 2 Ağustos 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Devlet hizmet ve müesseselerinde kullanılmaması hakkındaki [Mülkî] Heyeti Mahsusa karârına itirâz eden İstanbul Moda Leylek sokak 5 noda [numarada] eski Üsküdar Mutasarrıfı Samih Fethi'nin istidâsının reddine dâir Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi'nce verilen ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'ndēn tevdi edilen tasdikli karar sûreti gereği uygulanmak üzere aynile gönderilmiştir." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/1934).

Bu dosyada, bütün diğer dosyalardan farklı olarak, iki ayrı yazı daha bulunmaktadır. İlk yazı, 22 Ağustos 1935 târihli olup, Samih Fethi Bey'in el yazısı ile kaleme aldığı ve "Dâhiliye Vekilliği'nin 2607 numaralı tahrirâtına bağlı olan Şûrâyı Devlet kararnâmesini tebellüğ ettim" şeklindeki notudur. İkinci yazı ise, Dâhiliye Vekâleti Hukuk Müşâvirliği'nin Başvekâlet'e ilettiği 13 Eylül 1935 târihli yazısıdır. Bu yazıda, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü'nün yukarıdaki yazısına karşılık, "devlet hizmet ve müesseselerinde kullanılmaması hakkındaki [Mülkî] Heyeti Mahsusa karârına itirâz eden eski Üsküdar Mutasarrıfı Samih Fethi'ye Devlet Şûrâsı Mülkiye Dâiresi karar sûreti tebliğ edilerek, alınan tebliğ ilmühaberi ilişik olarak sunuldu" denilmektedir. Son yazı, Dâhiliye Vekâleti Hukuk Müşâvirliği (Sayı: 2972) antetlidir.

Eski Yedek Piyâde Teğmeni Ziyâ Oğlu Hüseyin Hasip Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[203]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 15 Ağustos 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reis Vekili Âsal Çuhruk ve Şûrâyı Devlet Reis Vekili Rızâ (?) imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmet ve müesseselerinde kullanılmamak üzere askerlikle olan nisbetinin kesilmesi hakkındaki [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârına itirâz eden eski İhtiyat [Yedek] Piyâde Teğmenlerinden (13228) sicil sayılı Ziyâ oğlu Hüseyin Hasip'in itirâz istidâsının vazife cihetinden reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere ilişik olarak sunulur."[204]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Eski Topçu İkinci Mülâzımı (Teğmen) İzzet Oğlu Feyzi İzzet Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[205]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 4 Kasım 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reis Vekili Rızâ (?) imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilen karâra itirâz eden eski Topçu İkinci Mülâzımlarından [Teğmen] olup şimdi Fethiye şirketi mâdeniyesinde muhasip bulunan İzzet oğlu Feyzi İzzet'in itirâz dilekçesinin reddine dâir mazbata,

---

203 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/206 403 34].

204 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 2134-2072/19655) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, *Millî* Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil yerine Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile, 17 Ağustos 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Askerlik nisbetinin kesilmesine dâir [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'nca] hakkında verilen karâra itirâz eden eski İhtiyat [Yedek] P[iyâde] Teğmenlerinden (13228) sicil kayıtlı Ziyâ oğlu Hüseyin Hasip'in itirâzının vazife cihetinden reddine dâir Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi'nce yazılan ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen 2734/2072 sayılı mazbata sunulmuştur. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/2080).

205 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/206 403 36].

tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere birlikte sunulur."[206]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Eski Piyâde Birinci Mülâzımı (Üstteğmen) Mustafa Oğlu Cemâl Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[207]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 4 Kasım 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reis Vekili Rızâ (?) imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusaca verilen karâra itirâz eden Iğdır'da oturan eski Piyâde Birinci Mülâzımlarından [Üstteğmen] Mustafa oğlu Cemâl'in itirâz dilekçesinin reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere birlikte sunulur."[208]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

---

206 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 1589-2693/11298) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil yerine Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile, 6 Kasım 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması için [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca hakkında verilmiş olan karâra itirâz eden ve şimdi Fethiye şirketi mâdeniyesinde muhasip bulunan eski Topçu Asteğmenlerinden İzzet oğlu Feyzi İzzet'in itirâzının reddedildiğini gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nce 22 Ekim 1935 târihli mazbatası bilece sunulmuştur. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/3002).

207 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/206 403 37].

208 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 2280-2697/11294) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil yerine Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile, 6 Kasım 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması için [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] tarafından hakkında verilmiş olan karâra itirâz eden ve şimdi Iğdır'da oturan eski Piyâde Teğmenlerden Mustafa oğlu Cemil'in [Cemâl] itirâzının reddedildiğini gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nce 22 Ekim 1935 târihli mazbatası gereği yapılmak üzere bilece sunulmuştur." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/3000).

Eski Piyâde Birinci Mülâzımı (Üstteğmen) İsmâil Hakkı Tarhan Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[209]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 4 Kasım 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reis Vekili Rızâ (?) imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilen karâra itirâz eden eski Piyâde Birinci Mülâzımlarından [Üstteğmen] olup şimdi Devrek'in Şükrü Kaya Mahallesi'nde 22 sayılı [numaralı] evde oturan İsmâil Hakkı Tarhan'ın itirâzının reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere birlikte sunulur."[210]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Mülgâ İstanbul Şehremâneti Eski Muavini M. Sâmi Baykal Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[211]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 5 Kasım 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reis Vekili Rızâ (?) imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilen karâra itirâz eden İzmit'te Hacı Hızır Mahallesi'nde

---

209 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/206 403 38].

210 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 1569-2692/11296) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil yerine Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile, 6 Kasım 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması için [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] tarafından hakkında verilmiş olan karâra itirâz eden ve şimdi Devrek'in Şükrü Kaya Mahallesi'nde 22 numarada oturan Piyâde eski Teğmenler[in]den İsmâil Hakkı Tarhen'ın itirâzının reddedildiğini gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nce 22 Ekim 1935 târihli mazbatası bilece sunulmuştur. Gereğinin yapılmasını dilerim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/2988).

211 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 030 10/206 403 39].

> 67 sayılı [numaralı] evde oturan mülgâ İstanbul Şehremâneti eski Muavinlerinden M. Sâmi Baykal'ın itirâzının reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere birlikte sunulur."[212]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Galata Paket Postahânesi Eski Memuru Serkis [Sarkis] Ohannisyan Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[213]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 3 Temmuz 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi R. Minâre imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilen karâra itirâz eden Üsküdar'da İcâriye [İcâdiye] Müneccimbaşı sokağında 62 sayılı [numaralı] evde oturan Galata paket postahânesi eski memurlarından Serkis [Sarkis] Ohannisyan'ın itirâzının reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere sunulur."[214]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Nâfiâ Vekâleti'ne, Başvekil yerine Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile, 5 Temmuz 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilen karâra itirâz etmiş olan İstanbul Üsküdar'da oturan Galata

---

212 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 1625-2731/11384) antetlidir.
Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Dâhiliye Vekâleti'ne, Başvekil yerine Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile, 7 Kasım 1935 târihinde yazdığı bir yazıda, "[Mülkî] Heyeti Mahsusaca devlet hizmetlerinde kullanılmamasına dâir verilmiş olan karâra itirâz eden ve İzmit'te Hacı Hızır Mahallesi'nde 67 sayılı [numaralı] evde oturan eski İstanbul Şehremâneti eski Muavinlerinden M. Sâmi Baykal'ın itirâzının reddedildiğini gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nin 22 Ekim 1935 târihli tasdikli mazbata sûreti gereği yapılmak üzere bilece sunulmuştur." demekteydi. Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/3020).

213 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 40].

214 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 883-7582) antetlidir.

paket postahânesi eski memurlarından [Sarkis] Ohannisyan'ın itirâzının reddedildiğini gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden verilen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nin 22 Haziran [1]935 târihli tasdikli mazbata sûreti aynile gönderilmiştir. Gereğinin yapılmasını dilerim."[215]

Ancak aşağıdaki yazışmalardan muamelenin tamamlanmadığı anlaşılmaktadır:

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 7 Kasım 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reis Vekili R. Minâre imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

"Devlet hizmetlerinde kullanılmaması hakkında [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilen karâra itirâz eden Üsküdar'da İcâdiye'de Müneccim sokağında 62 sayılı [numaralı] evde oturan Galata paket postahânesi eski memurlarından Serkis [Sarkis] Ohannisyan'ın itirâzının reddine dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere birlikte sunulur."[216]

Yazının ekinde karar da belirtiliyordu:

"[Mülkî] Heyeti Mahsusa karârı aleyhine yaptığı itirâzın Âli Karar Heyeti teşekkül etmezden önce, işbu karardan haberdâr olması sebebile Dâiremizce alınan 22 Haziran [1]935 günlemeçli ve 883/1477 sayılı kararla red edilmesi kânunsuz olduğundan bahisle itirâzen bu işe bakılmak için dosyasının Gen[el] Kurul'a sevkini isteyen ve Üsküdar'da İcâdiye'de Müneccim sokağında 62 numaralı evde oturduğunu bildiren Galata paket postahânesi eski memurlarından Serkis [Sarkis] Ohannisyan'ın 20 Ekim [1]935 günlemeçli dilekçesi usülen Dâiremize havâle edilmiş olmakla, okunarak işin gereği düşünüldü.

2589 sayılı kânun, bu gibi itirazların 1289 sayılı kânuna göre tetkik edilerek, Dâiremizce karâra bağlanacağını ve bu kararların kat'i olacağını açıkça yazmakta olduğu gibi, 1289 sayılı kânunda da işbu kararların kat'i ve nihâî olup, bunlar aleyhine hiçbir mercie mürâcaat olunamayacağı yazılı bulunmaktadır. Bu sebeple itirâz yolile tetkik kaabiliyeti bulunma-

215 Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/1646);
216 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 2877-2771/11444) antetlidir.

yan işbu dilekçenin de reddine 4 Kasım [1]935 günlemecinde oybirliğile karar verildi.

Reis	Azâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ
A. Mithat Kalabalık	M. Ş. Yürekli	Âsaf Çuhruk	H. Hüsnü	M. Ârif
				Bulunmadı

Aslı gibidir.
9 Kasım [1]935"[217]

Mehmet Oğlu Musâ Kâzım Bey'in İtirâz Dilekçesi ve Muamelesi[218]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 5 Aralık 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reisi R. Minâre imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

> "Devlet hizmet ve müesseselerinde kullanılmaması hakkında [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilen karâra itirâz eden Ödemiş kazâsının Bergi nâhiyesinin Kurtgâzi Mahallesini ikâmetgâh gösteren Mehmet oğlu Musâ Kâzım'ın itirâzı yerinde olduğundan, itirâz olunan karârın ortadan kaldırılmasına dâir mazbata, tebliğ muamelesi için icâb edenlere emir buyurulmak üzere birlikte sunulur."[219]

Yazıda sözü edilen dilekçe ve evrak dosyada bulunmamaktadır.

---

217 Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/3048). Metnin orijinali için bkz. **EK 63.**

Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Nâfiâ Vekâleti'ne, Başvekil yerine Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile, 11 Kasım 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Devlet hizmetlerinde kullanılmaması için [Mülkî] Heyeti Mahsusaca hakkında verilen karâra itirâz etmiş olan va Üsküdar'da oturan Galata paket postahânesi eski memurlarından Serkis [Sarkis] Ohannisyan'ın itirâzının reddedildiğini gösteren ve tebligat yapılmak üzere Şûrâyı Devlet Reisliği'nden gönderilen [Şûrâyı Devlet] Mülkiye Dâiresi'nin 4 Kasım [1]935 târihli ve tasdikli mazbata sûreti bilece sunulmuştur. Gereğinin yapılmasını ricâ ederim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/1646).

218 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/206 403 41].

219 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 1025-3044/12440) antetlidir.

Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü de, bu yazı üzerine, Millî Müdâfaa Vekâleti'ne, Başvekil yerine Başvekâlet Müsteşarı imzâsı ile, 7 Aralık 1935 târihinde yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Devlet hizmet ve müesseselerinde kullanılmaması hakkında [Mülkî] Heyeti Mahsusaca verilen karâra itirâz eden Ödemiş kazâsının Bergi nâhiyesinin Kurtgâzi Mahallesini ikâmetgâh gösteren Mehmet oğlu Musâ Kâzım'ın itirâzı yerinde olduğundan, [Mülkî] Heyeti Mahsusaca

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi'nin Askerî ve Mülkî Heyeti Mahsusa Kararlarını Temyiz Eden Âli Karar Heyeti'nin Temyiz Sonuçlarına İlişkin Bir Raporu[220]

Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi, 5 Aralık 1935 târihinde, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi A. Mithat Kalabalık ve Şûrâyı Devlet Reis Vekili R. Minâre imzâları ile, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda, [Askerî ve Mülkî] Heyeti Mahsusa kararlarını temyiz eden Âli Karar Heyeti kararlarına karşı itirâz hakkını kullananların ve Şûrâyı Devlet'e mürâcaat edenlerin itirâzlarının değerlendirilmesinin tamamlandığını belirtiyor ve sonuçlarına ilişkin bilgi veriyordu.

> "347 ve 854 sayılı kânunlara[221] göre [Askerî ve Mülkî] Heyeti Mahsusalarca aleyhlerine karar verilenlerden, bu karar kendilerine tebliğ olunmamasından dolayı Âli Karar Heyeti'ne mürâcaat edemeyenlere itirâz hakkı veren ve bu gibi mürâcaatları bir yıl içinde tetkik ve neticelendirmek şartile Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi'ni vazifeli kılan 2589 sayılı kânun üzerine, bu Dâireye [Mülkiye Dâiresi] 36 iş gelmiş ve bunlardan altısı itirazda bulunanlar haklı olduklarından, [Askerî ve Mülkî] Heyeti Mahsusa kararları ortadan kaldırılmak sûretiyle kat'i karâra bağlanmışlardır.
>
> Geri kalan işlerden yedisi ileri sürülen itirazlar haklı ve yerinde bulunmamış olduğundan reddolundu. 23 mürâcaat sâhibi de itiraz hakkını hâiz olmadıklarından dilekçeleri kabûle lâyık görülmedi. Kânûnî müddet içinde gelen bütûn işlerin başarıldığını ve haklı itirazda bulunduklarından aleyhlerindeki Heyeti Mahsusa kararları kaldırılanların listesinin ekli olarak sunulduğunu arz ederim."[222]

Ekteki liste şöyledir:

> "1) Eski Birinci Mülâzımlardan [Üstteğmen] Mustafa Lütfü (öbür adı: Mustafa Mecdi)
>
> 2) Eski Birinci Mülâzımlardan [Üstteğmen] Mehmet Sezâi

---

verilen karârın ref edildiğini gösterir Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi'nin 1025/3044 sayılı karârı bilece gönderilmiştir. Gerekenlere tebliğini ricâ ederim." Yazı, Başvekâlet Yazı İşleri Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/3400).

220 **BCA BMGMK**, [Katalog Numarası: 0 30 10/12 69 4].

221 Bu konuda Mete Tunçay'ın makâlesine bakınız.

222 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 478/29105) antetlidir. Metnin orijinali için bkz. **EK 64.**

3) Eski Mülâzimlardan [Teğmen] Ahmet Burhânettin
4) Eski İhtiyat Mülâzımlarından [Yedek Teğmen] Musâ Kâzım
5) Eski Mütekâid askerî hesap memurlarından Hasan
6) Kırşehir eski İstinaf Mahkemesi Reisi Sâlih İzzet"[223]

Bu listeden Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi'nin Âli Karar Heyeti'nce sonuçlandırılamayan çok az sayıda dosya hakkında karâra vardığı anlaşılmaktadır. Bu aşamada sâdece altı kişi hakkındaki karar kaldırılmıştı. 30 itirâz ise, değişik nedenle red edilmişti.

223 Yazı, Şûrâyı Devlet Mülkiye Dâiresi (No: 478/29105) antetlidir. Metnin orijinali için bkz. EK 65.

Askerî ve Mülkî Heyeti Mahsusalar ile ilgili bilgi ve belgeler elbette bunlarla sınırlı değildir. Mete Tunçay'ın yaklaşık çeyrek yüzyıl önce yazdığı gibi, esas evrak hâlâ Genelkurmay Başkanlığı, Kuvvet Komutanlıkları, Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Danıştay arşivlerinde olmalıdır. Ben yalnızca Başbakanlık arşivini elden geçirebildim. Anlaşılan hâlâ meraklı araştırmacılar bekleniyor!

Bu belgesel kitapçığı, bu meraklı sürece gönüllü katılabilecek müstakbel araştırmacılara yol gösterebilecek ve yine Başbakanlık arşivinde bulduğum bir başka ve son bir belge ile tamamlamak yerinde olur.[1]

Adliye Vekâleti Cezâ İşleri Müdürlüğü, Adliye Vekili Yusuf Kemâl [Tengirşenk] imzâsı ile, 25 Temmuz 1931 târihinde, Başvekâlet'e yazdığı bir yazıda, "Kilis'in Tekya Mahallesi'nden Şâkir Efendi oğlu Şefik Efendi hakkında Âli Karar Heyeti tarafından verilen 28 Mayıs[1]929 târihli karâra âid dosya meyânındaki müdâfaa vesikalarının tetkik ve iâde edilmek üzere irsâli Gâzi Ayıptap [Gâziantep] C[umhuriyet] M[üddei] Umûmîliği'nden bildirilmektedir. Muktezâsının ifâsına müsaadei devletlerini ricâ ederim efendim." demekteydi.[2] Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü de, bu yazı

1 **BCA BMGMK, [Katalog Numarası: 0 30 10/9 52 3].**

2 **Yazı, Adliye Vekâleti Cezâ İşleri Müdürlüğü (Sayı: Umûmî 597 ve Husûsî 2269) antetlidir.**

üzerine, Başvekâlet Müsteşarı'nın imzâsı ile, 5 Ağustos 1931 târihinde, TBMM Başkanlığı'na ilettiği yazıda, söz konusu talebin yerine getirilmesi için TBMM Başkanlığı'ndan izin istiyordu.[3] Nitekim, TBMM U[mûmî] Kâ[tipliği] Kânunlar Kalemi de, TBMM Başkanı A. Kâzım imzâsı ile, 2 Eylül 1931 târihinde Başvekâlet'e ilettiği yanıtta, "Âli Karar Heyeti'ne âid dosyalar, mezkûr heyetin lağvı sırasında mensup oldukları Vekâletlere dev[i]r ve tevdi olunmuşlardır efendim" demektedir.[4] Bu yanıt, yine Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü tarafından, Başvekâlet Müsteşarı'nın imzâsı ile ve 3 Eylül 1931 târihinde, Adliye Vekâleti'ne de bildirilmiştir.[5] Bu bilgi, Âli Karar Heyeti dosyalarının ilgili Bakanlıklara devredildiğini açıklaması bakımından önemlidir ve ilgilenenlere duyurulur!

3 Yazı Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü (Sâdıra No: 6/2135) antetli olup, el yazısı taslaktır.

4 Yazı, TBMM U[mûmî] Kâ[tipliği] Kânunlar Kalemi (Sayı: 622/525) antetlidir.

5 Yazı, Başvekâlet Muamelât Müdürlüğü antetli olup, el yazısı taslaktır (Sâdıra No: 6/2527). Metnin orijinali için bkz. EK 66.

Ekler

EK A
TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI
20 EYLÜL 1339 (1923)

Devre: 1. İçtimâ Senesi: 3. 22. İnikat. 2. Celse. (Mebdei Müzâkerat), Cild: 2

Reis: Reisi Sâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

Reis: Efendim, celse küşât olundu. Efendim, celsei hâfiye icrâsı hakkında bir takrir var. Okuyoruz...

Riyâseti Celileye,

Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan zâbitân ve mensûbini askeriyeye mütedâir nizâmnâmenin altıncı maddesinde muharrer olan lâyihâi kânûniyenin ehemmiyeti mahsusasına binâen celsei hâfiyede icrâyı müzâkeresini arz ve teklif ederiz.

Dersim
Feridun Fikri

İzmir
İbrâhim

İzmir
Mustafa Necâti

İzmit
Mustafa

Dersim
Ahmet Şükrü

Eskişehir
Mehmet Ârif

Erzurum
Rüşdü

Denizli
Necip Ali

İzmit
Saffet

Lazistan
Rauf

Giresun
Hakkı Tarık

Malatya
Mahmut Nedim

Saruhan
Etem

Lazistan
Ahmet Fuat

Kütahya
Mehmet Nüri

İzmir
Mustafa Rahmi

Feridun Fikri (Dersim): İzah etsinler efendim... Esbâbı mûcibe lâzımdır.

Reis: Efendim, *celsei hâfiye talep* eden takrir onbeş imzâlı olursa, bilâ münâkaşa ve müzâkere reye vâz edilir.

Dr. Fikret (Ertuğrul): Esbâbı mûcibe lâzım...

Reis: Ricâ ederim, nizamnâme böyledir. Efendim, bu onaltı imzâlı takriri kabûl edenler lütfen el kaldırsınlar... Kabûl edilmiştir efendim.

Reis: Efendim, evvelâ bundan evvelki hâfi celse zabtı sâbık hulâsâsı okunacaktır. (...)

1) Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu milli hâricinde kalan erkân ve ümerâ ve zâbitan ve mensûbini askeriye hakkında yapılacak muameleyi nâtık lâyihâi kânûniyenin müstaceliyet karârile müzâkeresini teklif eylerim.

İzmit
Mustafa

İstanbul mebusu
Ali Rızâ

Reis: Kânunun müstaceliyetle müzâkeresi teklif ediliyor.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Esbap nedir? İzah buyursunlar... Müstaceliyet teklifine sebep nedir?

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Bu kânun doğrudan doğruya zâbitandan tekâüde sevk edilecekler hakkında yapılacak muameleye mütedâirdir. Bu kânunun müstaceliyetle müzâkeresi ve mevkii tatbika vâzı, bugün için elzemdir. Bu mecbûriyettir ki, bu kânunun müstaceliyetle müzâkeresini teklif etmekliğime bendenizi mecbur kılmıştır.

Reis: Bu takriri reyi âlilerine vâz ediyorum. Bu kânunun müstaceliyetle müzâkeresini kabûl edenler lütfen el kaldırsınlar... Kabûl edilmiştir efendim... ("Kabûl edilmemiştir; ekseriyet yoktur" sesleri)... Ekseriyet vardır efendim, sayabilirsiniz...

İsmâil Kemâl Bey (Çorum): Müstaceliyet olmasa da zâten bu lâyihâ okunacaktı efendim. Çünkü sırası gelmişti...

Reis: Müstaceliyet kabûlü bir defâ müzâkere içindir. Kânunlar iki defâ müzâkere edilir. Yâni bu kabûl edilmekle, bir defâ müzâkere edilecektir. Lâyihâi kânûniyeyi okutuyoruz efendim...

Reşat Bey (Saruhan): Paşa Hazretleri... Müdâfaai Milliye Vekili yoktur. Huzûrunda müzâkeresi lâzımdır.

Reis: Haber verdik efendim, yoldadırlar...

Efendim, müsaade ederseniz, bu kânunun heyeti umûmiyesi hakkında söz isteyenlerin esâmisini okuyalım: Dr. Fikret Bey (Ertuğrul), Süleyman Sırrı Bey (Yozgat), Ali Rızâ Bey (İstanbul), Mustafa Bey (İzmir), Recep Bey (Kütahya)... Zâten Mazbata Muharriridir. Her zaman söyleyebilirler.

Abdurrahman Şeref Bey (İstanbul): Başka söz isteyen var mı efendim?

Tevfik Rüştü Bey (Menteşe): Paşam, bendeniz de...

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Leh ve aleyhte olanlar tasnif edilsin...

Reis: Ali Rızâ Bey leh ve aleyhin tasnifini teklif etmiştir. Kabûl ediyorsanız, o yolda olsun... ("Doğru, olsun" sesleri)... Dr. Fikret Bey aleyhte, Süleyman Sırrı Bey hakkında... Abdurrahman Şeref Bey zâtı âliniz?

Abdurrahman Şeref Bey (İstanbul): Bendeniz maddelerin müzâkeresi esnâsında ilâve edeceğim.

Reis: O hâlde heyeti umûmîyesi hakkında istemiyorsunuz.

Hacim Muhittin Bey (Karesi): Vekilden suâl soracağım... Kayıt buyurun...

Ârif Bey ( ): Bendeniz de söz istiyorum.

Reis: Ârif Bey, lehte mi, aleyhte mi?

Ârif Bey ( ): Lehte efendim...

Reis: Tevfik Rüştü Bey, lehte mi, aleyhte mi?

Tevfik Rüştü Bey (Menteşe): Lehte efendim...

Dr. Fikret Bey (Ertuğrul): Paşam, o hâlde bendenizin sözüm yalnız ilk maddeye âiddir. O madde hakkında söz verirseniz, şimdilik sarfı nazar ediyorum.

Reis: Müsaade buyurun... Bendeniz heyeti umûmîye hakkında söz vermiştim. Şimdi heyeti umûmîyeden sarfı nazar ediyor musunuz?

Dr. Fikret Bey (*Ertuğrul*): *Sarfı nazar* ediyorum ve *birinci* madde hakkında şimdiden söz istiyorum. Bendeniz madde hakkında söyleyeceğim.

Reis: Peki efendim, Süleyman Sırrı Bey buyurunuz...

Süleyman Sırrı Bey (Yozgat): Müsaade ediniz, buradan söyleyeyim...

Reis: Hayır efendim...

Süleyman Sırrı Bey (Yozgat): Uzun değil de ondan efendim... Efendim, bu lâyihâ müstaceliyet kabûl edildikten sonra beş dakika evvel elimize geldi. Daha okuyup maddeyi bitiremediğim için sözümden vazgeçiyorum.

Reis: Ali Rızâ Bey buyurun...

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Arkadaşlar, bendeniz bu kânunun tanziminde idârî fikirlerin ve idârî maksatların hâkim olduğuna kâniim. Halbuki kavânin ne kadar âdilâne olursa, o kadar meşrû olur. Bu noktai nazardan bu kânunu meydana getiren safahatı birer birer enzârı âlilerine vâz ederek tetkik ve tahlil edeceğim.

Bu kânun bize dört safha göstermektedir: Birincisi, Millî Mücâdeleye muhalif kalan ve harekâtı milliye hâricinde kalan askerî teşkilât ve İstanbul Hükûmeti tarafından yapılan ve harekâtı milliye aleyhinde bulunan askerî teşkilât ve İstanbul Hükûmeti tarafından vücûda getiren Kuvâyı İnzibâtiye teşkilâtı; ikincisi, Mücâdelei Milliye'ye iştirâk etmeyen zâbitan; üçüncüsü, hudûdu *millî hâricindeki* memleketler ahâlisinden olup maznunen oralara giden ve müddeti mezûniyetini ve tebdil hava müddetini geçirdiği hâlde memlekete avdet etmeyenler... Dördüncüsü de, millî orduda müstahdem olan zâbitandan hudûdu millî hâricindeki memleketler ahâlisinden olup memleketlerine gitmek isteyen zâbitan hakkındadır ki, bu dört esbap üzerine bu kânun meydana gelmiştir. Bendenizce bu kânunun zâbitânın ve ordunun tasfiyesine mütedâir olması itibâriyle nâkıs görmekle berâber, mevcut nâkıs mevaddı hakkındaki mütâlaamı da birer birer arz edeceğim. Bu kânunun birinci maddesini teşkil eden Kuvâyı İnzibâtiyeci zâbitan ile...

Recep Bey (Kütahya): Maddeler hakkında söylüyorsunuz Rızâ Bey...

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Hayır, umûmî söylüyorum... Harekâtı Milliye aleyhindeki teşkilâta dâhil olan Kızıl Hançerci ve Nigâhban zâbitânıdır ki, bunlar hakkında mevzu olan ahkâm doğrudan doğruya Meclisin ve milletin maksadiyle kâbili teliftir. Bunlar ki, bu teşkilâta dâhil olan zâbitan, harekâtı milliyenin bidâyetinden tâ nihâyetine kadar Kuvâyı Milliye'nin aleyhinde propaganda yapmışlar ve düşmanlarla teşriki mesâi etmişler ve hattâ Kuvâyı İnzibâtiye nâmında cepheler yaparak ("İdâm" sadâları)... Geyve'de millî kuvvetlerle çarpışmışlar ve binnetice dâvânın bidâyetinden itibâren kat'iyen azim ve kararlarını tebdil etmeyerek, aleyhimizde bulunan bir zümredir. Bendeniz bu zümrenin tekâüde sevk edilmek sûretiyle, bunların muamelelerine nihâyet verilmesini kat'iyen doğru bulmuyorum. Biz eğer bunu bir kânun hâlinde ifâde ediyorsak, biz 'bu sınıf insanları tekâüde sevk ediyoruz' diyorsak, bütün dünyâ güler ve bizim hakkımızda o kadar kararlar verilir ki, 'Bunlar kendi düşmanlarını terbiye etmeyi bilmiyorlar' derler. Bu itibarla bunlar hakkında yapılan muameleyi bendeniz son derece nâkıs görüyorum.

İkincisi, İstanbul'da Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyerek kalan zâbitandır ki, bunların rızâlarına bakılmaksızın, doğrudan doğruya tekâüde sevk etmek... Halbuki efendiler, biz bu zâbitânı tekâüde sevk edebilmek için Anadolu'nun kapılarını İstanbul'daki zâbitâna ne gibi evsaf ve şerâit altında açtığımızı bilmemiz lâzımdır. Bendeniz heyeti umûmîyeyi bu noktanın bütün safahatına vâkıf bir adam sıfatiyle tenvir etmeyi bir vazife biliyorum.

1336 [1920] senesinde Anadolu'nun kapıları İstanbul'dan gelecek zâbitâna açıktı. Bu 1336 [1920] senesi nihâyetine kadar devâm etmişti. Bidâyette Mudanya'dan, müteakiben İnebolu'dan zâbitan Anadolu'ya dâhil oldular ve millî orduyu teşkil ettiler. Bilâhare bu zâbitan meyânında Nigâhbancı zâbitânın da dâhil olduğu anlaşıldı ve buna karşı kapıların kapatılması gibi bir tedbir alındı ve bu da kâfi görülmedi. 1337 [1921] senesinde isimle istenilmeyen zâbitânın Anadolu'ya girmemesi esâsı kabûl edildi. 1337 [1921] senesi de bu esas dâhilinde geçti. 1338 [1922] senesi iptidâsında Müdâfaai Milliye bütçesini tetkik eden bir heyet, ordudaki zâbitânın terfilerini temin etmek için artık ümerânın İstanbul'dan celb edilmemesine kâil oldular ve bunu Meclise teklif ettiler. Müdâfaai Milliye Vekâleti, yalnız zâbitânı celb etti ve ümerâdan da mütehasısları celb etti. Şimdi vaziyet bu merkezde... ("Hayır; evet" sadâları)... iken, bu mesele Mecliste cereyân etti. ("Öyle, öyle" sesleri)... Vaziyet böyle iken, İstanbul'daki zâbitânın heyeti umûmîyesini Millî Mücâdele'ye iştirâk etmemiş diye kabûl edemeyiz. Hattâ efendiler, bir iki vakaya temâs ederek, bir iki ciheti nazarı dikkatinize arz edeceğim. 1337 [1921] senesi bidâyetinde Anadolu'nun bu karârından haberdâr olmayan İstanbul'daki zâbitan bir vapura binerler. Fakat bunların isimleri İstanbul'daki kapı memuruna veril[me]diği için, bu zâbitan kabûl edilmez. Tekrar Trabzon'a giderler. Trabzon da kabûl etmez. Binnetice kendilerini denize atanlar bulunmuştur. Bundan dolayı millî mücâdelâta iştirâk esâsâtı bir takım kuyut ve şerâite tâbi olduğu için ceffelkalem hakkında bir muamele yapmayı bendeniz doğru bulmuyorum.

Yalnız bir nokta vardır ki, bittabi Müdâfaai Milliye Encümeni Mazbata Muharriri de izan buyuracaklardır. Bugün birçok zâbitan ve ümerâ vardır ve ordu kadrosundan fazladır. Evet, buna mukâbil bu adamları tekâüd etmek doğrudur. Fakat İstanbul'da bir takım kıymetli zâbitân ve mütehassıslar vardır ki, bunların yanında, bunları da tekâüd edecek olursak, orduda icâbında lâzım olacak muktedir zevâtı tedârik etmek imkânı olmayacaktır. Yalnız bu maddenin bu noktasına bendeniz ilişiyorum.

Recep Bey (Kütahya): Reis Bey, müsaade buyurun... Usûl hakkında söz istenirse, diğer söz alanlara tercihan söz verilir.

Reis: Şimdi söz söyleniyor... Buna imkân var mıdır efendim?

Recep Bey (Kütahya): Bu mütâlaat birinci madde hakkındadır. Bununla bir saatimizi kaybediyoruz.

Reis: Efendim, ricâ ederim, müsaade buyurun...

Ali Rızâ Bey (devamla): Bu kânunun ikinci, üçüncü maddesi hakkında bendenizin söyleyecek bir sözüm yoktur. Tamâmen kânundakini kabûl ediyorum ve buna iştirâk ediyorum. Yalnız bu kânunda iki safhayı noksan buluyorum. Biz İstanbul'dan harb esnâsında birçok zâbitan dâvet ettik. Bu zâbitan meyânında bir kısmı dâvete icâbet etmemiştir. Bunlar hakkında bir ahkâm vâz edilmemiştir. Halbuki İstanbul'daki zâbitânın buraya gelmeleri ihtiyârî olmadığı gibi, dâvet olunanların behemehâl gelmesi lâzım gelirdi. Şimdi biz İstanbul'da kaldı diye bunları tekâüde sevk ediyoruz. Dâveti vataniyeye icâbet etmeyenler de bu meyanda tekâüd edilecek... Ricâ ederim, ihtiyâriyle buraya gelemeyen zâbitanla, dâvete icâbet etmeyen bir zâbit hakkında aynı muameleyi vâz etmek doğru mudur? Ve âdilâne midir? Değil midir? Herhâlde dâveti vataniyeye icâbet etmeyenler hakkında buraya ahkâm vâzı lâzımdır.

Sonra efendim, daha büyük bir dert vardır ki, o da bu kânunda yoktur. Mütârekeden sonra İstanbul'a hâkim olan hükûmet bittabi gayri millîdir ve gayri vatanidir. Bu, hepimizce mâlûmdur. Bu hükûmetin birincisini Tevfik Paşa Hükûmeti teşkil eder. Tevfik Paşa Hükûmeti'nden itibâren İstanbul'da gayri meşrû işler başlamış ve nihâyete kadar öylece devâm etmiştir. Mütâreke bittabi harbe nihâyet vermiştir. Mütâreke vaziyeti harbe nihâyet verdiği hâlde, evvelce İstanbul'da tard edilmiş veyâhut tekâüde sevk edilmiş birçok erkân, ümerâ ve zâbitan sınıfı muvazzafaya nakledildi. Bunlar içerisinde terfi edenler de oldu. Sınıfı muvazzafa nakledilmiştir ve bunlar içinde tekâüde sevk edildiği târih ile tekrar sınıfı muvazzafa sevk edildiği târih arasındaki fark muhassasatını alanlar da oldu ve bunlar İstanbul Hükûmeti'nin devâmı faaliyetince sınıfı muvazzaf dâhilinde bulunmuşcasına istihdam edildiler. Bilâhare geçen müddeti hizmet askeriyelerine zam sûretiyle tekâüd edildiler. Halbuki mütekâid zâbitan, birinci sınıf ihtiyat zâbitânıdır. Bermûcibi kânun, birinci sınıf ihtiyat zâbitânı seferberlik ilân edilmeden tahtı silâha alınamaz. Mâdem ki harbe nihâyet vermiştir, seferberliğe nihâyet vermiştir. Hükûmetin bunları silâh altına dâvet ederek istihdam etmesi ve sınıfı muvazzafa nakletmesi, doğrudan doğruya kânuna tecâvüzdür. Şimdi bu kânun mâdem ki, umûmî bir tasfiye mâhiyetindedir ve herşeyi görmek mecbûriyetindeyiz ve bunları da bu kânun idhâlen vaziyetlerini tesbit etmek ve geçen müddetlerini müddeti tekâüdiyelerine zammettirmek, matrup olup da sınıfı muvazzafa nakledilenleri vaziyeti sâbıkalarına ircâ etmek ve terfi edenlerin terfilerini tanımamak zarûretindeyiz.

Bu arz ettiğim esbap dolayısıyla bu kânuna bu esbap ilâve edilecek olursa, tabiatıyla bu kânun mükemmel sûrette çıkmış olur ve suveri tatbikiyesinde de hiçbir kimse müşkülâta mâruz kalmamış olur. Mâhaza maddesi hakkında ayrıca mâruzatta bulunacağımdan şimdilik sözüme nihâyet veriyorum.

Rüştü Paşa (Erzurum): Efendiler, bendeniz bu mesele hakkında birkaç söz söylemek isterim. Harekâtı milliyeye iştirâk etmeyen zâbitânı birkaç kısma ayırmak lâzımdır. Birincisi, harekâtı milliye aleyhine teşkilâta girenler. Bunları tekâüde sevk etmek değil, kayıtlarını terkin etmek lâzım gelir. Belli başlılarını da cezâlandırmak lâzım gelir. Bunu diğerlerine karıştırmamak icâb eder. İkincisi, dâvet edilip de gelmeyenler vardır. Bunları da Divânı Harbe verip cezâlandırmak iktizâ eder. Çünkü dâvet edilmiş, verilen emri ifâ etmemiş... Bunlara da cezâ vermek lâzımdır.

Sonra ("İşitemiyoruz" sesleri) Müdâfaai Milliye Vekili İstanbul'daki zâbitânı ne süretle celb ve ne süretle dâvet etmiştir? Bu tezkereleri, bu emirleri birer birer görmek isterim. Arkadaşımızın söylediği gibi, ben de Trabzon'da bulunuyordum. Birçoklarını geri çevirdiler. Bunlar intihar etmek teşebbüsüne kıyâm ettiler. Çok çalıştıkları hâlde ve müteaddid defâ arkadaşlarına mektup yazdıkları hâlde geriye çevrildi.

Sonra harekâtı milliye başladığı vakit Anadolu'dan birçok zâbitan da muhtelif vesilelerle Anadolu'dan İstanbul'a savuştu. Bunları da tetkik etmek lâzımdır. Biz Millî Mücâdele'ye başladığımız zaman seferberlik ilân ettik. Sevâhilde bulunan, Samsun'da, Trabzon'da bulunan bir takım zâbitler, doktorlar vasâire hepsi İstanbul'a kaçtılar. Bunlar sonra geldiler. Bir iki derece terfi ettiler.

Mustafa Bey (Tokat): D, âdetimizdendir...

Rüştü Paşa (devamla): Harekâtı milliyeyi de kısımlara ayırmak lâzımdır. Birincisi Mütârekenin iptidâsından Erzurum-Sivas kongresine kadar olan zaman, sonra Sivas Kongresi'nden itibâren Sakarya zaferine kadar olan zaman, sonra Sakarya zaferinden son zamâna kadar olan zaman... Harekâtı milliye zâbitânının yaptıkları hizmetler ki, bu zamâna göre taksim etmek lâzım gelir ki, derecesi anlaşılsın... Söylediğim gibi, Mütârekenin bidâyetinden son zamanlara kadar Kolordu Kumandanları, Erkânı Harb Reisleri, hepsi bıraktılar gittiler. Erzurum'da Kolordu Kumandanları yoktu. Bıraktı, savuştu... Mevki Kumandanı yok... Ahzı Asker Şûbe Reisi yok, kalem reisleri yok... Kimse kalmadı. Kolordu Kumandanları da savuştu. ("Allah selâmet versin" sesleri)... Sonra zaferler başladı. Sarıkamış, Kars alınınca, anlaşıldı ki, rütbe var, para var, bilmem ne var. Hepsi Erzurum'a doğru koşmaya başladılar. O vakitten evvel kimse gelmiyordu. Sonra kâmilen Erzurum'a gelmek istediler. Eşyâ var, filân var, para var... Hepsi Erzurum'a doğru gelmek istiyorlardı. Kimse Garb cephesine gelmiyordu. Garb cephesinde ordu teşkil ediliyordu. Zâbitâna lüzum var. Şark cephesinden istiyor. Şark cephesi, cephesinden Garb cephesine zâbit gönderemiyordu. Sakarya zaferi olduktan sonra hepsi Garb cephesine koşmak istediler. İstanbul'da bulunan ümerâ, Erkânı Harb vesâire mürâcaat ettiler. 'Bana Kolordu Kumandanlığı veyâ Erkânı Harbiye Reisliği verirseniz geleyim.' Hepsi böyledir. Anadolu'ya gelenler hizmet için gelmedi. Bir rütbe kapayım, bir makam kapayım diye geldiler. İngiliz Muhibler[i] Cemiyeti'ne girenler, Amerika[n] mandasını isteyenler de hepsi koştu geldi. (Alkışlar)... Bunların hepsi oldular şimdi mücâhit... Bir zamanlar mevkiini terk edip, rütbesini terk edip, işe iştirâk etmeyenler, şimdi bir taraftan tekâüde sevk ediliyor. ("Çok doğru" sesleri)...

Ali Sâip Bey (Kozan): Adâlet onu icâb eder ya...

Rüştü Paşa (devamla): İlk zamanda rütbeliler rütbesini attı, koştu, mücâdeleye iştirâk etti. Şimdi bunlara kimse bakmıyor ki, bunlar hayâtını fedâ ederekten ileriye atıl-

mıştır. Bu gibi zâbitânı takdir etmek, mükâfaatlandırmak lâzımdır. Bunların da haklarını aramalıdır. Birçok arkadaşlar var ki, kendi başlarına cephe teşkil ettiler. Hiçkimse yok iken, bir kumandan, başına birkaç yüz kişi topladı, bir cephe tuttu. Bunları da takdir etmeli... Yâni bütün safahatını, müdâfaai milliyeye ne vermiş, nasıl gitmişler... Bu tezkere, bu emirler görülmelidir. Daha etraflıca tetkik edilmeli... Ona göre haklı bir şey yapmış oluruz. Yoksa lâalettâyin yaparsak, kaş yapayım derken göz çıkaracağız. Birçok zâbitânı aleyhimize çevireceğiz. Şimdilik heyeti umûmîye hakkında söyleyeceğim budur. Maddeler hakkında ayrıca söyleyeceğim.

Mustafa Bey (İzmit): Hükûmetin kudreti teşkilâtı idâriyesiyle ölçülür. Bu teşkilât milletin rûhundan alınmazsa, fâide yerine zarar verir. Muvakkat tedbir ile zaman geçirirsek, bu marazı idâremizi kat'iyen tedâvi etmemiş oluruz. Yine birçok müşkülâtyolumuz üzerinde bulunuyor. Binâenaleyh terakki için ileriye varmak için tuttuğumuz yollara mâni oluyor. Kat'iyen ileriye doğru yürüyemiyoruz. Dâimâ ayağımız tutuluyor. İnkılâp zamanlarında millet terakkisine, refahına taallûk eden husûsâtı iyi düşünür, ondan sonra karârını seri verir ve o karârını artık tatbik eder. Artık o karârı ferdâya bırakır, terakki yollarına ileriye doğru yürür. Bu inkılâp vücûda geldi. Birçok zâbitan koştu, canını, hayâtını verdi, şu zafer elhamdülillâh bize nasip oldu. Aradan aylar geçti, fakat biz maateessüf hâlâ ordu ile, zâbitan ile uğraşıyoruz. O zaman bir karar verip, o karârı ferdâya bırakıp, terakki için çalışmamız lâzım gelirdi. O zaman mücâzat sâhipleri cezâ görür, tekdir görür. Mükâfat görecekler de taltif edilirdi. Bu seri kararlar alınması için pek büyük bir intibah olurdu. Maattessüf geç kaldık.

Efendiler, milletimiz cidden necip ve pek yüksek itaat sâhibidir. Fakat ilmi irfan sahasında ve sanâyide geriyiz. O hâlde bir milletin esaslı olarak kendisini muhafaza ve bâki kılacak şeylerdan mahrum ve geriyiz. Fakat lehülhamd dünyâda bir millet ve müstakil bir hükûmet olarak yaşıyoruz ve inşallah bundan sonra da yaşayacağız. Fakat istinâd ettiği ve esas kuvveti ordusudur. İlmi irfan sahasında terakki etmiş olsa dahi yine ordusuna şiddetli ihtiyâcı vardır. Hâricî ve dâhilî ve inkılâbı muhafaza edecek o orduyu temizlemek, tasfiye etmek kat'iyen câiz değildir. Bunu ihmâl ettikçe zararlar göreceğimiz şüphesizdir. Bundan dolayı teklif edilen bu kânun bendenize nazaran yedi kısımda tahlil edilebilir. Bu sûretle hem adâlet etmiş ve hem de bir takım kıymetli zâbitânı bilüzum darıltmamış oluruz. Şunu bilmeliyiz ki efendiler, Meşrûtiyet'ten beri birçok inkılâp geçirdik. Maateessüf ilmi irfan müesseselerimiz birçok sedmeye uğramıştır. Bu sûretle ordunun rûhunu teşkil eden zâbitan iyi tahsil görmemiş ve seri tahsillerle orduda hizmet başına çağrılmıştır. İlmi irfânıyla yüksek tecrübeleriyle temâyüz etmiş yüksek zâbitânımız vardır. Sui ahlâki varsa, onu her türlü irfan ve tecrübesinden istifâde etmemek üzere çıkarmalıdır. Fakat ilmi irfan sâhibi, mazbut ahlâklı ve birçok hidemâtı mevcut zâbitânımız vardır ki, âtiyen bunlardan istifâdemiz olacağı şüphesizdir.

Efendiler, yetmiş şu kadar milyon Alman milleti ilmiyle, iktisâdiyle, kudreti askeriyesiyle Umûmî Harbe girmişti. Harbi Umûmî'ye girdiği zamanlarda, hep gördünüz ki, harbi idâre eden heyet bocaladı. Dört sene evvel tekâüde sevk edilmiş olan Hindenburg, ordu başına getirildi. Bütün harbi nihâyetine kadar o idâre etti. Harbi idâre ettiği gibi, geride vûkûa gelen birçok ihtilâller dolayısıyle de ordusunu zarâra düçâr etmeksizin, tekmil diğer memleketleri memleketi içerisine aldı. Binâenaleyh ordunun tasfiyesi, ihmâl edilmemelidir. Senelerce tecrübe edilmiş, kıymeti askeriyesi yüksek ve mazbut ahlâk sâhibi olan birçok askerler vardır ki, bunlardan millet âtiyen istifâde edecektir ve istifâde etmek de hakkıdır. Bununla berâber, ordunun her türlü cereyânı siyâsîden

âri, mazbut bir ahlâk sâhibi ve iyi bir seciyeye mâlik zevattan teşekkül etmesi, memleketin selâmeti için elzemdir. Binâenaleyh İstanbul'da Kuvâyı İnzibâtiye, Nigâhban, İngiliz [Muhibleri] Cemiyeti gibi teşkilâta dâhil olan zâbitânı bilâ kaydı şart kovmalıdır. Bunlar ordudan çıkmalıdırlar.

Efendiler, elan bunlar nâmuslu askerler arasında duruyor, onlarla berâber üniforma taşıyor. Bunlar onlarla berâber üniforma taşımaya lâyık değillerdir. Âcilen bunlar ordunun içinden çıkmalıdır. Elan bunlar nâmuslu ordumuzun içerisinde duruyorlar. Çünkü o zâbitan öyle hissediyorlar ki, biz kabahatliyiz... Binâenaleyh İstanbul'a doğru yürüyen ordu bizi mahvedecektir diye başlarını eğmişlerdir. Fakat efendiler, bugün bize kalkıp bakıyorlar ve hiçbir şey olmadığı için, 'Ben nâmusluyum' diye geziyorlar.

Ali Sâip Bey (Urfa): Bir gün gelecek ki, memleketin müdâfii onlar olacak...

Mustafa Bey (devamla): İkincisi, Kuvâyı İnzibâtiye'nin teşkilâtı mevcuttur. Fırkalar teşekkül etmiş ve o teşkilât defterleri bugün mevcuttur. Artık bunlar mevcut olduktan sonra bunların isimlerini alarak hiçbir suâl ve cevap almaksızın kapı dışarı etmek lâzımdır.

İkincisi, bu teşkilâta kıtalarıyla berâber iştirâk edenler vardır. Yâni kendi haberleri yok... Filân fırka filân teşkilâta memurdur. Filân batarya falan kıtaya merbuttur diye teşkilâtta mukayyettir. Fakat o zâbitânın haberi yoktur. Bu zâbitan kendisinin o kıtaya memur olduğunu anlar anlamaz firar etmişlerdir. Hattâ teşkilâta dâhil olan bu bataryaları Selimiye önünde gemilere koymuşlar, fakat kıymetli zâbitânımız, kendilerini denize atarak kaçmışlardır. Hattâ ölmeyi de gözlerine almışlardır. Kendi milletine karşı kurşun atmak istememişlerdir. Binâenaleyh kıtasıyla berâber ilhâk etmiş olan bu zâbitan, kıtasıyla vazifesine devâm etmiş ise, o zâbit de Nigâhbancılar, Kuvâi İnzibâtiyeciler gibi kapı dışarı edilmelidir. Ancak kitasıyla gelmiş, vazifesi arasında kendisi Anadolu'ya geçmiş ise, bittabi o da muvafıktır.

Üçüncüsü efendiler, İstanbul'da ve memâliki müstahlâsada birçok zâbitânımız vardır. Bu zâbitan âtıl ve seyirci olarak kalmışlardır. Bittabi bunlar da kabahatli addedilir. Ancak kabahatin derecâtı vardır. Dördüncüsü efendiler, kendileri arzu etmiş gelmişlerken kabûl edilmemişlerdir. Ama niçin kabûl edilmemişlerdir? Kendi mensup oldukları sınıf kadrolarında münhâl olmadığı için iâde edilmişlerdir. Varını yoğunu satmış ve her an sebükbar bir hâlde hükûmetin emrine intizâr edenler vardır. Bunlar da ayrılmalıdır. Bunlar da diğerleri gibi cezâ edilmemelidir.

Beşincisi, hudûdu millî hâricinde kalan birçok zâbitânımız vardır. Bizden izin aldılar gittiler. Müddeti mezûniyetleri esnâsında oralarda istihdam edildiler. Bir müddet istihdam edildikten sonra oradan kovuldular. 'Hakkı müktesebimiz vardır' diye ordumuza geldiler. Onların da bugün orduda yerleri yoktur efendiler, bunlar da çıkarılmalıdır.

Ali Sâip Bey (Urfa): Reis Paşa Hazretleri... Beyefendi encümendedir ve bu mazbatayı imzâ etmiştir. Mütâlaalarını niçin orada söylemediler?

Reis: Efendim hakkıdır, söz söyleyecektir...

Mustafa Bey (devamla): Bir de hudûdu millî hâricinde Yemen'de bulunan zâbitan vardır. Yemen'deki zâbitan bugün arzusu ile orada durmuyorlar. İmam Yahya'nın şiddetiyle tevkif edilmiş olduklarından, hiçbir sûretle gelemiyorlar. Ancak bunlardan bâ-

zıları firar sûretiyle gelebiliyorlar ve birçokları orada mevkuf bulunuyorlar. Hükûmetimiz bunların istihlâsı için çâre bulmalıdır. Eğer çâre bulunduktan sonra gelmezlerle, onları da ordudan çıkarmak sûretiyle muamele yapılmalıdır. Diğer maddelerde de mâruzâtımı arz edeceğim.

Reis: Efendim, Recep Bey encümen nâmına söyleyecek...

Recep Bey (Kütahya): Efendim, bu mesele hakkında ilk defâ söz alan Ali Rızâ Beyefendinin ilk târizkâr kelimesinin bendenizde encümen nâmına hâsıl ettiği tahassüse cevap vermek istiyorum.

Ali Rızâ Bey buyurdular ki, encümen bize getirdiği bu lâyihâyı tanzim ederken yalnız idâre fikriyle mülhem olmuş, adlî esâsâtı nazarı dikkate almamıştır. Yâni nevâma idârei maslâhat yapmıştır. Bu Meclise herhangi bir işi ihzâr edip getirmek mecbûriyetinde bulunan herhangi bir encümene böyle bir isnadda bulunmak biraz insafsızlıktır. Onun için evvelâ bendenizi ve bu kürsüde temsil ettiğim Encümeni bu isnaddan tenzih buyurmanızı ricâ ederim.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Estağfurullah efendim, isnad mâhiyetinde değildir.

Recep Bey (devamla): Encümen bu mazbatayı yapıp buraya getirdiği vakit, diğer bütün encümenlerde olduğu gibi, yaptığımız bir şeyin mükemmel olduğu iddiâsında değiliz. Bu heyeti celilede ihtisas ve tecrübe eshâbı olan zevâtı kirâmın efkâr ve nukatı nazariyle tekemmül edip, bu sûretle memleketin ihtiyâcâtına muvafık bir eser meydana gelecektir. Bizim yaptığımız iş, heyeti âliyenizde cayı münâkaşa olabilecek sûrette bir zemin ihzâr etmektir.

Efendim, asıl meseleye rücû ediyorum: Bendenizden evvel söz söyleyen rüfekâyı kiram, hemen müttefikan bu kânunun vücud ve vücûbu lehinde idârei kelâm ettiler. İfâdelerinin teferruâtını nazarı dikkate *almazsak*, *ifâde* buyurdukları esâsâtı, maddelerin esnâyı müzâkeresinde nazarı dikkate almak üzere tehir etmeyi muvafık görürlerse, rüfekânın cümlesi sûreti umûmîyede bu kânunun müzâkeresine ve kabûlüne taraftardır. Esâsen demin söz alıp söylemek istediğim bu idi. Herhangi bir kânunun heyeti umûmîyesi hakkında müzâkere cereyân ederken, o kânunun beca olup olmadığı ve memleketin bugünkü rûhuna ve ihtiyâcına tekâbül edip etmediğini *izah* etmek ve bunun esbâbı mûcibesinden bahsederek, rûhuna hulûl etmekten ibârettir. Yoksa heyeti umûmîye müzâkeresinde maddelerin bütün teferruâtı hakkında serdi mütâlaa edilirse, müzâkerenin neticesi alınmaz ve hiçbir zaman müsbet bir netice elde edilemez ve hiçbir fikir muntazaman tebellür etmez ve hiçbir fikir muntazaman tebellür etmez ve uzun bir zaman gaip edilir [kaybedilir].

Bendeniz de bu esâsa tevfiki hareket ediyorum. Rüfekâyı kirâmın maddelere taallûk eden mevad hakkındaki mütâlaalarına bu esâsı suistimâl ederek cevap vermek istemiyorum. Maddelerde, her kelime hakkında söyledikleri şeye encümence bu babda ne düşünülmüş ise tamâmen cevaplarını arz edeceğim. Heyeti celilenizi tatmin etmediği takdirde, bittabi netice reyi âlilerine menuttur. ("Çok doğru" sâdâları)... Usûlü müzâkereye âid ufak bir noktaya temâs edeceğim.

Encümenimiz âzâyı muhteremesinden bulunan İzmit mebusu Mustafa Beyefendi buraya çıktılar... Bizimle encümende aynı mesele hakkında aynı salâhiyette, aynı ser-

bestiyle müdâvelei efkâr etmiş ve fikirlerini dermeyan etmiş bir arkadaş sıfatıyla ifâdei kelâm etmediler ve ellerinizde matbu nüshalarda gördüğünüz veçhile, imzâları bulunduğu hâlde, sarahaten aleyhinde idârei kelâm ettiler. Bendeniz bunu anlayamadım. Eğer hakikaten lâyihâi kânûnîye aleyhinde iseler veyâhut bâzı nikat hakkında başka türlü bir düşünceleri varsa, onu o zaman dermayan ederlerdi ve heyeti umûmîyenin de böyle mühim bir zamânını suistimâle mahâl kalmazdı (Handeler)...

Efendim, arz ettiğim gibi, zamânı suistimâl etmemek için diğer nukat hakkındaki cevaplarımı maddelerin müzâkeresine tehir ediyorum. Rüfekâyı kirâmın gösterdiği tezâhürattan istihraç ettiğim neticeye göre bu kânunun heyeti umûmîyesinin aleyhinde bulunan hiçkimse yoktur ve büyük bir cidal devri geçirdiğimiz esnâda bu cidâle kısmen bigâne kalmış ve kısmen de fenâlık etmiş adamların mukadderâtına hâkim olan bir meseleyi bisûd addetmesi mevzuu bahis olamayacağı için, tabii sürette kânunun heyeti umûmîyesini kabûl edeceksiniz. Onun için istirhâm ederim. Kânunun heyeti umûmîyesinin müzâkeresi reye konulsun ve maddelerin müzâkeresine geçilsin...

Ferit Bey (Kütahya): Efendim, her fasla ayrılmış olan zâbitânın adedi hakkında encümenin takriben olsun bir mâlûmâtı var mıdır? Bu ne miktar zâbitan üzerine icrâyı tesir edecektir?

Recep Bey (devamla): Efendim, bu suâle iki tarzda cevap vereyim. Birisi, buyurdukları gibi, her faslın rakamını müsbet olarak ifâde; ikincisi de, bu rakamları öğrenmekten hâsıl olacak fâideyi temin etmek esâsıdır. Bendeniz rakamlar üzerinde cevap vermek ve esas fikri de bu rakamlar hakkında verilen cevap vasıtâsıyla temin etmek isterim. Bir harb devrinden sülh devrine intikâl etmiş ve bir intikâl devri yaşamış olan ve muhtelif hareketlerde ve bâzıları da muhtelif terhis vaziyetinde bulunan ordu aksâmının erkâna müstenid netâyicini alamadığını, bendenizin mürâcaat ettiğim Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin âid olduğu dâiresi bildirmiştir. Bu, mâlûmu âliniz İstanbul'da da muhtelif safahat arz ediyor.

İlânı Meşrûtiyet'ten beri terk ettiğimiz mevâikide bulunanlar da vardır. Müdâfaai Milliye Vekâleti, yeni teessüs etmiş bir makam olduğu için rakama müstenid ve behemahâl şu kadar diye bir rakam bildirmesine imkân yoktur. Eğer bu kânun kabûl edilirse, 1.000-1.500 kişilik heyeti zâbitânın ordudan çıkması mevzuu bahis olacağını ifâde etmiştir. Bu, rakama ve kat'i hesâba müstenid olmayan bir ifâdedir. Bu suâle Ferit Beyefendinin irat buyurdukları bu suâle bir de fikir ile cevap vereyim. Beyefendiler, bu suâli sormakla şunu anlatmak istiyorlar ki, ordumuzun zâbitan saflarında ve zâbitânın miktârı kemmisinde ne tesir hâsıl edebilir?

Efendim, mâlûmu âliniz, sûlh devrine intikâl ettiğimiz zaman onun mufassal bütçesini, mufassal [1]340 [1924] bütçesini bir iki ay sonra cetvellerde göreceksiniz. Sûlh için tasavvur edilen Müdâfaai Milliye bütçesinde ordu kadrosunda bize muktazi zâbitan tamâmen tefrik edildikten sonra, takriben 3.900 zâbit, emre tâbi zâbitandan hâriç kalıyor. Bunlar da arz ettiğim rakama göre takriben 1.500 adedi cidâli milliyeye, Anadolu dâvâsına iştirâk etmemiş olanlar. Bunların içinden bittefrik demin arz ettiğim rakâma tenezzül edecek... Geriye 2.000 küsür zâbit kalacaktır ki, bunlar en müşkül zamanda hizmet etmiş anâsırdan müteşekkil olduğundan aynı âkıbete mâruz kalmaları endişesi Müdâfaai Milliye Encümeni'nde tezekkür edilmiştir. Bunların çârei hâllini bulmak için gâyet esaslı bir düşünceye müstenid tekâüd veyâ başka bir kânun yapılarak herhangi bir sûretle ordudan çıkacak ve çıkmak mecbûriyetinde bulunacak zâbitânın hayatlarının te-

mini ayrıca bir mesele olarak telâkki edilmiştir. Encümen bu mesele için sûreti mahsusada tetkikat yapacak heyeti umûmîyenize arz edecektir. Demek ki, Ferit Beyin buyurdukları bu kânun mûcibince İstanbul ve memâliki müstahlâsada kadrodan çıkacak olan zâbitânın ve hattâ ondan sonra tekrar sefere rücû edebilecek ordumuz zâbitânının kıymeti kemmiyesince hiçbir kuvvet gaip etmeyecektir [kaybetmeyecektir].

Ârif Bey (Eskişehir): *Efendiler, ordumuzun zabtı rabtı* memleketimizin menâfii âtisiyle alâkadar olan bu mesele için Meclisi Âli esaslı bir karar verebilmek ve bunun için de Mücâdelei Milliye'ye iştirâk etmemiş zâbitânın hareketleri hakkında bir fikir derpiş edilmek *zarûretindedir zannediyorum*. 3-5.000 zâbitin içlerinden bir takımlarının idâmıyla, bir takımlarının da askerlikten tardıyla, diğer bir takımlarının da tekâüde ihrâcı ile verilecek karar, zannediyorum ki, öyle kolayca verilemez. Bunun içindir ki, müsaadenizle bâzı mâruzatta bulunmak isterim.

Efendiler, Anadolu inkılâbını iyice tetkik ve mütâlaa edebilmek için bunu üç devreye ayırmak lâzım. Bunlardan birincisi kıyam ve isyan *devridir*. İkincisi intizam devridir. Üçüncüsü, istiklâl ve istihlâs devridir.

Bunların en mühim olanı birinci devredir. Çünkü, birinci devre hükûmetsizlik devri, anarşi devridir ki, ancak *bu devrenin istikrârı* sâyesinde ikinci devre intizam devrine geçmek mümkün olabilmiştir. Binâenaleyh bugünkü muvaffakiyetlerimizi, muzafferiyetlerimizi en ziyâde ihtilâl devrinin fedâkâr kahramanlarına medyun kalmak mecbûriyetindeyiz. Çünkü, onlar gayret ve azimde bulunmamış olsalardı, biz muntazam bir ordu teşkil edemez ve bir hükûmet tesis edemez ve idâre makinamızı muntazam sûrette işletemezdik.

Efendiler, memleket dûçârı tehlike ve her taraftan dûçârı hücum olduğu zaman ki 1335-1336 [1919-1920] seneleridir, o zaman İstanbul düveli itilâfiye tarafından işgâl edilmiş ve Meclisi Mebusan dağıtılmış ve her türlü tahkirâta mâruz kalmıştı. D zaman millet, kendi mukadderâtına kendi vaziyet edebilmesi için Meclisi küşâda karar verdi ve bütün vatandaşları bilâistisnâ muhafazai nâmus ve memlekete dâvet etti. 1336 [1920] senesi nihâyetinde bile, Reisi Sâni Fuad Paşa Hazretlerini işhâd ederim, Geyve Boğazı'nda bütün bir alay heyeti zâbitânı ile, makinalı tüfekleriyle, cephâneleriyle, herbir şeyleri ile gelmiş, bizim Anadolu Kuvâyı Milliyesi tarafından iltihak etmişlerdir ve yine 30-40 tâne zâbit ayaklarına çarık takmış, giymiş, gelmiş, devlete icâbet eylemiş... Ali Fuat Paşa Hazretlerine iltihak eylemişlerdir. Binâenaleyh bunlara tezkere yazmak mecbûriyetinde değildik efendiler... İlân etmiştik. Her taraf, herkes bilâistisnâ müdâfaai memlekete koşacaktı ve nitekim alayla gelmişlerdir ve tekmil bir alay, bütün teşkilâtıyla gelmiş, Kuvâyı Milliye'ye iltihak etmiştir. 70. Alaydır... Size işhâd ederim. 11. Fırka safhai harbe girmiştir... Koca bir alay...

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Kuvâyı İnzibâtiye'den idi o alay, öyle iştirâk etti...

Ârif Bey (devamla): İşte o zamanlar efendiler, yâni millet, hürriyet ve istiklâl arzu eden bütün vatandaşlarını muhafazai nâmus ve müdâfaai vatana dâvet ettiği vakit, o zaman binlerce erkân, ümerâ ve zâbitan İstanbul'da bulunuyordu... Bunların birçokları gelmişler ve Mücâdelei Milliye'ye iştirâk etmişlerdir. Fakat bunların birçokları, efendiler, gelmek şöyle dursun, muhalif teşkilât yapmışlar, gelmişler Geyve Boğazı'na, Bandırma'ya, Düzce'ye, Bolu'ya, şuraya buraya, oralarda bize karşı toptüfek atmışlardır.

Sâhip Bey (Kozan): Bunları da mı tekâüd edeceğiz?

Ârif Bey (devamla): İkincisi efendiler, ikinci kısım, bunlar zayıf kalpli insanlar... Gayretsiz, hamiyetsiz, seyirci kalmışlar... Neticeye intizâr etmişlerdir. Bakalım bir, Anadolu'nun neticesi ne olacaktır, istikbâli ne şekil alacaktır diye bakmışlardır. Birinci, İkinci İnönü'nün ve nihâyet Sakarya muharebâtını görmüşler, ondan sonra mürâcaata başlamışlardır. İşte bu sûretle seyirci kalıp da veyâhut bize karşı olan muhalif teşkilâta dâhil olup da, bilâhare bize iltihak etmek kolayını bularak, birer vesile bularak, bir gün Anadolu'ya gelmiş, mühim vazifeler almış ümerâ ve zâbitan vardır. ("Terfi de etmişlerdir" sesleri)... Hattâ terfi dahi etmişlerdir.

İşte bu lâyihânın Meclisi âlinize arz ve takdimindeki maksadı yegâne budur. İçimizde böyle zâbitan vardır. Bunların bir an evvel içimizden defolup gitmeleri lâzımdır. Aksi takdirde, ordumuzun asil, necip, fedâkâr çocuklarını gücendirmiş olursunuz. ("Doğru" sesleri)... Binâenaleyh bu kânun müstaceldir. Mühimdir... Yalnız maddeler hakkında bir şey arz etmeyeceğim. Eğer bu yapılan cezâ Meclisi âlice gayri kâfi görülür ve eğer hakikaten bilfiil Mücâdelei Milliye'ye muhalif olarak çalışmışlar için daha başka cezâ, ağır bir cezâ teklif buyurulursa, ona bir şey diyemem. Encümence hepsi düşünülmüş ve yapılmıştır. Bugün 300-400 tane bu kâbil zâbitan vardır. Divânı Harblerce aylardan beri bunların hükümleri bir neticeye rabt edilmemiş, edilmemiş, edilmemiştir. Zâten bunların müsellehan orduyu millî aleyhine hareketleri sâbit olmuş olursa, bunlar kânunen idâm edilirler. Bu teşkilâta dâhil olmuş ve fakat iştirâki sübût bulmamış olanlar için de encümence bunlar sinlerine bakılmaksızın tekâüde sevk edileceklerdir. Yoksa cürmü kânunen sâbit olduktan sonra idâm muhakkaktır. Bunlar kânunen zâten idâm olunurlar.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Zimedhâl değilse?..

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Efendiler, ordumuzun 1340 [1924] senesinden itibâren tâbi olacağı hazari kadroya istinâden hâlen elimizde 3.000 küsûr zâbit ve 1.600 kadar da mensûbini askeriye vardır. Yâni mecmuu 5.000 küsûr ediyor. Bu 5.000 küsür kişi için ordu kadrosunda, dâhil olacağımız hazari kadroda, yer olmadığı gibi, âtiyen de bir seferberlik olsa, yine bunlara ihtiyaç hâsıl olmayacaktır. Nitekim Anadolu'da mevcut bulunan zâbitan büyük muharebeyi yaptılar. Yâni bunlar kâfi geldi. İstanbul'da 5.000'i mütecâviz zâbit vardı. Onların vücûduna hiç ihtiyaç hâsıl olmamıştır. Yâni hakikaten 5.000 kişi fazladır. Şimdi bu 5.000 kişiyi ordunun kadrosu hâricine çıkarmak lâzım geliyor. Fakat biz esas itibâriyle Millî Mücâdele'ye iştirâk etmemiş, İstanbul'da [kalmış], ki elimizdeki kânunlara göre bunları tekâüde sevk edemiyoruz. 25-30 seneyi ikmâl edenleri kendi arzularıyla tekâüde sevk ediyoruz.

Bir de sicillât vardır. Tahdidi sin vardır. Ahvâli sıhhiye vardır ki, yâni bu dört şey ile tekâüde sevk edebiliriz. Bugüne kadar elimizde mevcut olan kânunların müsaadesi derecesinde Marttan bugüne kadar uğraştık. Bin kadarını tekâüde sevk edebildik. Fakat tabiî hepsi tekâüd olunamadı. Yâni daha birçok tekâüde sevk edilecekler vardır. Bunun için de fevkâlâde kânun ile ordunun tasfiyesine medâr olabilecek bir tedbir düşündük. İstanbul'daki zâbitandan Kuvâyi İnzibâtiyeci, Kızıl Hançerci, Nigâhbancı gibi cemiyetlere iştirâk etmiş olanların cezâsı, zâten onlar isyan etmiş mâhiyette oldukları için, bunların cezâsı ağırdır. Bunların hepsini ben Divânı Harbe verdim. Fakat Divânı Harbde bunların bir kısmı cezâ gördüler. Bir kısmı da Divânı Harbe ibrâz ettiği ve-

sâikle ve gösterdiği şâhitle, âmirinden emir almış, şöyle olmuş, böyle olmuş diye bir cezâ görmediler.

Bâzı arkadaşlar 'Bunlar hakkında en ağır cezâ yapalım, biaman davranalım' diyorlar. Fakat efendiler ağır cezâ bir hükümle olacaktır. Divânı Harbin hükümleri bizim arzu ettiğimiz cezâya kâfi gelmedi. Nitekim bir kısımları beraat etmiştir. Eğer bu kânun kabûl edilecek olursa, bu Kuvâyı İnzibâtiye'den kalmış olanlar hiç olmazsa ordu kadrosu hâricinde kalacaklardır. Bunlardan daha ağır bir cezâ yapabilmek için Divânı Harblerden hüküm almak lâzımdır. Halbuki bunlar Divânı Harbden çıktılar, cezâ görecekler. Zâten on sene, onbeş sene hüküm yiyenler cezâlarını gördüler. Fakat görmeyenler de var, bunlar duruyor. Bunların herhâlde ordu hâricine çıkarmak için bu tarzda bir kânuna ihtiyaç vardır. Bundan daha ağır bir cezâ, idârî olarak bir makâma zannederim ki verilemez. Nigâhban, Kızıl Hançerci olanlar da bu meyâna dâhildir.

Bâzı arkadaşlarımız umumî mütâalâtı esnâsında, 'vaktiyle Anadolu'ya gelip de sonra makamlara geçenler var' dediler. Doğrudur. Vaktiyle İzmir işgâl edildiği zaman Anadolu'da kimse kalmamış idi. Mevcutlardan bâzıları da korktular, kaçtılar. Kalanlarla da iktifâ olunamadı. Mâlûmu ihsânınız, yine İstanbul'dan şuradan buradan tedrici sûrette iltihak edenler oldu. Bunlar meyânında Birinci, İkinci İnönü'de, Sakarya'da ve son harekâtta şehit olanlar da oldu. Birinci İnönü'de, Sakarya'da, Afyon muharebesinde şehit olanlar, yaralananlar oldu. Bunların hepsi günâhkâr addedilmemeli, velev ortasında olsun, Millî Mücâdele'ye gelip muharebelere iştirâk etmek sûretiyle memlekete hizmet etmiş olanları seyyan, yâni diğer hiç gelmeyenlerle müsâvi addetmemeliyiz. Bidâyette bunların bir kısmı ihtimâl şaşırdılar. Millet de öyle idi. Mâlûmu âliniz, her tarafta bir tereddüt vardı. Herkes şaşkın idi. Fakat bunlardan vaktiyle Anadolu'da olup da İstanbul'a kaçmış olanlardan tekrar gelmek isteyenlerin hepsini Divânı Harbe verdim. Yâni bunlar af edilmemiştir ve firârî cezâsı görmüşlerdir. Fakat Sakarya muharebesinden evvel ufak rütbeli, büyük rütbeli birçok zâbitan geldi. Sakarya muharebesinden sonra 1338 [1922] senesi bidâyetinden itibâren büyük rütbeli zâbitan Anadolu'da bulunanlara hasrettik. 'İstanbul'da bulunup da gelmemiş olanlar, ümerâ, erkân sınıfı gelmeyecektir' dedik ve o güne kadar ordumuza sokmadık. Bugün dahi Mudanya Mütârekesi'nden sonra tek tük birkaç kişi İstanbul'da vazife deruhte etmişlerdir. Onlar da bu kânunun dâirei şumûlü hâricinde kalmayacaklardır. Mudanya Mütârekesi'nden sonra erkân, ümerâdan pek mahdut kimseler tavzif edilmiştir.

'İstanbul'dan gelip de kabûl edilmeyenler vardır' diye bâzı arkadaşlar söylediler. Ne gibi şerâit tahtında gelmiş, bunlar gayri muayyen sürette vapurlara, gemilere binerek gelirlerdi. Bunların içlerinden fenâları zuhûr ediyordu. O zaman müşkül zamanlardı. Hepsine böyle 'geliniz' diyemezdik. Orduyu ifsâd edebilir, milleti ifsâd edebilir diye bunları içeriye sokmadık. Bâzılarının mağdur olacaklarını düşünerek, 'İstanbul'da kalsınlar, haklarında tahkikat yaparız, onlaran sonra alırız' demiştik. Ondan sonra tahkikat yaparak alınmışlardır ve bundan dolayı orduya fesat girmemiştir. Memleketin şurasında burasında fesat ve isyanlar olduğu hâlde, hamdolsun ordunun içerisinde bir şey çıkmamıştır. Bunun sebebi de, tedbirli ve ihtiyatlı olarak İstanbul'dan zâbit getirilmiş olmasıdır.

Umumî olmak üzere kânunun heyeti umûmîyesi hakkında mütâlaam bundan ibârettir. Maddelerin müzâkeresine geçilirse, yine her maddede arzu edildiği takdirde ayrıca cevap veririm. Veyâhut şimdiden suâl soracak arkadaşlarımız varsa, onlara da cevap veririm.

Hacim Muhittin Bey (Giresun): Efendim, Edirne'den geçmiş de Bulgaristan7da kalmış orudmuzun mühim bir kısım uzuvları vardır. Bunlar yeni yeni gelmişlerdir. Bir kısmı da gelememişlerdir. Bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, esârette olup da...

Hacim Muhittin Bey (Giresun): Esârette değil efendim... Edirne'den Bulgaristan'a kaçmış olanlar vardır.

Kâzım Paşa (devamla): Hudut hâricinde demek... Hudut hâricinde kalanlar veyâ esârette kalmış olanlardan harekâtı milliyeye başladığımız târihten sonra gelmiş olanları tabiî bir kayıt ve şerâit altında kabûl edebiliriz, tekâüd etmeyebiliriz. Daha evvel hudut hâricinde kalmış, gelememiş... Biz Bulgaristan'dan top getirdik, cephâne getirdik. Bir zâbit bu memlekete hizmet etmek istediyse, behemehâl gelebilirdi. Fakat esir ise, mahkûm ise, mahpus ise bittabi gelemezdi. Yok, Bulgaristan'da kendi keyfi için kalmış, o gelebilirdi.

Hacim Muhittin Bey (Giresun): İkinci maddenin (a) fıkrasında... ("Maddeye gelmedik" sesleri)...

Reis: Maddelerde sorarsınız.

Kâzım Paşa (devamla): Maddelerde arz ederim.

Sâip Bey (Kozan): Paşam, düşman âmâline hizmet etmiş adamları tekâüd ediyorsunuz. Bugün bunlar birinci sınıf ihtiyat zâbitidir. Yâni lüzûmunda bunları tekrar orduya alacaksınız. En ziyâde orduda 30-40 sene hizmet etmiş, âzâsını kaybetmiş bir zâbiti de tekâüd ediyorsunuz. O hâlde nâmuskâr bir zâbitle düşman âmâline hizmet etmiş olan bir zâbit nasıl müsâvi olarak tekâüd ediliyor? Tekâüdlük demek mükâfat demektir. Hizmetin mukâbilidir.

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, bu birinci madde ara maddesidir. Cezâen tekâüd edilen bir adam seferberlikte dahi orduda tavzif edilemez.

Sâip Bey (Kozan): Tekâüd maaşı alıyor...

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, bunları Divânı Harbe verdik. Bunlardan en ağır cezâ ile tecziye edilmesi lâzım olanlar tecziye edilmişlerdir. Elimizdeki kânuna göre bunların bir kısmı kalmışlardır. Bunlar Divânı Harbe vesâik ve şâhit getirmişlerdi. Yâni hükmen ve kânunen ne cezâ görebileceklerse görmüşlerdir.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Paşam, buyurdunuz ki, Nigâhbancı zâbitânı Divânı Harbe verdik. Divânı Harb bunların bir kısmını tecziye etti. Bir kısmını beraat ettirdi. Şimdi bendeniz şöyle düşünüyorum. Bugün Nigâhbancı olduğu hâlde beraat eden bu zâbitânı tekrar Nigâhbancı telâkki ederek, umum meyânında bunları da tekâüde sevk edeceksiniz ve bugün kanaatiniz, bunlar sûreti kat'iyede Nigâhbancı olduğunu kabûl etmişsinizdir ve bunlar da tekâüd ve istifâ kânununun fevkinde ve onun tâyin ettiği

müddeti hizmeti nazarı itibâra almaksızın behemehâl tekâüde sevk edilecektir. Pekâlâ biliyorsunuz ki, tekâüd veyâ istifâ etmiş zâbitan birinci sınıf ihtiyat zâbitânıdır. Birinci sınıf ihtiyat zâbitânı herhangi bir seferberlikte silâh altına alınır. Siz memlekete ihânet etmiş, İngilizlerle teşriki mesâî ederek memlekete ihânet etmiş olan Nigâhbancı zâbitânın ordu saflarında hizmetlerine nasıl râzı olursunuz?

Kâzım Paşa (devamla): Şimdi cevâbını arz ettim. Cezâen tekâüd edilmiş olanlar, hiçbir sebeple, hattâ seferberlikte dahi tahtı silâha alınamazlar.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Hangi kânunnâmede?

Kâzım Paşa (devamla): Tekâüd kânunnâmesinde dahi böyledir. Fakat tahdidi sin dolayısıyla, yâni tekâüd ve istifâ kânunu mûcibince tekâüd edilenler, hiçbir vesile ile seferberlikte dahi orduya alınamazlar. Binâenaleyh buyurduğunuz kânûnen zâten müeyyiddir.

Reis: Efendim, kânunun heyeti umûmîyesinin müzâkeresinin kifâyetine dâir birçok takrirler vardır. Müsaade buyurursanız okuyalım...

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Vekil Paşa Hazretlerinin izahatından sonra bendeniz takririmden vazgeçiyorum.

Riyâseti celileye,
Heyeti umûmîyesi hakkındaki müzâkeresinin kifâyetinin reye vâzını teklif ederim.
20 Eylül 1339 [1923]

Ertuğrul
Dr. Fikret

Reis: Efendim, Süleyman Sırrı Bey takririni geri aldı. Diğer takrirlerin kaffesi heyeti umûmîyesi hakkında müzâkerenin kifâyetiyle maddelere geçilmesine dâirdir. Binâenaleyh bu takriri reyi âlilerine vâz ediyorum. Kabûl edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabûl edilmiştir efendim. Maddelere geçiyoruz.

Efendim, şimdi birinci madde hakkında söz isteyenler şunlardır: Dr. Fikret Bey (Ertuğrul), Hâlit Bey (Kastamonu), Vehbi Bey (Karesi), Ali Rızâ Bey (İstanbul)... Efendim, müsaade ederseniz, on dakika teneffüs edelim, sonra yine devâm edelim. (Hitâmı celse)...

3. Celse

Reis: Reisi Sâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

Reis: Celseyi açıyorum... Şimdi birinci maddenin müzâkeresine başlayacağız. Buyurun Recep Bey...

Recep Bey (Kütahya): Efendim, şimdi müzâkeresi başlayan birinci maddenin hükmü gâyet çetindir. Bunu biz encümende müzâkere ederken intikâl etmiş idik. Filhakika bugün bâzı rüfekâyı kiram, bilhassa bunlardan bir aziz arkadaşımız bu maddeyi o ka-

dar ağır ahkâmı adâlete, mülkî millete münâfi ahkâmı ihtivâ ediyor ki, ben bunun yazısını bile okumaya tahammül edemiyorum. Bu arkadaşımın ve bu gibi beyânatta bulunan arkadaşların bir hissî vatanperveri ile ifâdelerini takdir ederim. Rüfekâyı kirâmın hissi vatanperveriylerindeki yüksek heyecânı bütün rûhumla takdim ederim. Fakat demin Ali Rızâ Bey birâderimizin târiz buyurdukları şeylerden dolayıdır ki, bu maddeyi tâkip eden mevaddı encümence tesbit ederken, hem memleketin ihtiyâcâtından ve hem memlekette hizmet etmek zamânında bu hizmetten nükûl edenlerin tecziyesinden ve hem de aynı zamanda fikrî adâletten mülhem oldu.

Efendiler, dikkat buyurulursa, bu kânunun yalnız şimdiki Türkiye hudutları hâricinde kalan memâlik ahâlisinden olup da, memleket hâricinde kalmış olanlar ve son cidâlde Anadolu'da hizmet etmiş olanlara âid olanlardan ihtiyar edilen ahkâmında başlıca üç safha mevcuttur. Bu üç safhayı muhtasaran mütâlaa ettikten sonradır ki, birinci maddenin ihtivâ ettiği bir cümle üzerinde esaslı fikirler dermeyan olunur.

Efendiler, Anadolu'da kıyâmetnümun cidâl devâm ederken zâbitânımız başlıca üç safhada idi. Bunlardan birisi dâveti vataniye, dâveti vataniye derken hiçbir zaman bir arkadaşın, bir mebusun, bir Vekilin, bir Nâzırın imzâsı altında yazmış olduğu mektubu murat etmiyorum. Sırf vatanın, Anadolu'nun afâkında taninendaz olan ve buradaki fâciâengiz vâkıaya, fâciâyı mâcerâya iştirâk husûsunda bütün bu vatana dâvet etmek üzere dâvet eden lisânı murad ediyorum. Bu dâvet vûkû bulduğu zaman buraya gelip iştirâk eden zâbitan şimdi tasnif etmek istediğim zabitânın birinci safhasını teşkil ediyorlar. Onlar *milletin hissîyâtı minnetini almışlardır. Lisânı millette hissei tekrimlerin*den almıştır ve ebediyen yâdı hâtırâlarında, yâdı minnetinde kalacaktır. Bundan sonra gelen safha yâhut sınıf, sınıf hârici, zâbitan sınıfı Anadolu hâricinde alelitlâk İstanbul'da memâliki müstahlâsada, Yemen'de, İran'da, şurada ve burada bulunanlardır. O zâbitan da arz ettiğim lisânı mânevî üzerine, bu lisânı mânevî vatan üzerine bunu kendi vicdanlarına bir ikâz, bir dâvet şeklinde kabûl ederek, bunlar oldukları yerden buraya koşmamış ve oldukları yerlerde, şehirlerde sakinû sâkit kalmıştır. Fakat bunlar hiçbir vakit, bu ikinci sınıfa tefrik ettiğim zâbitan, hiçbir vakit Anadolu'daki cidâlin aleyhine fiilen çalışanlardan veyâ çalışmakta olanların vücûda getirdikleri teşkilâta dâhil olmamışlardır.

Bundan sonra üçüncü sınıf gelir: Bütün arkadaşların ifâde ettiklerinden mülhem olarak, bunları onların bu maddenin mânâsını heyecâna, isyâna teşvik edenler vardır ki, onlar bu dâvete kuvvei inzibâtiyeyi dâvet eden sınıftır ki, o sınıf demin arz ettiğim teşkilâta, kuvvei inzibâtiyeye vesâire girenlerdir. Hiç şüphesiz birinci sınıf olarak arz ettiklerimizi vicdânı millet aleyhine tekrim ve tâziz edecekse, bu üçüncü sınıf olarak arz ettiklerimi de hiç olmazsa tahtie ve tecziye edecektir. Şimdi bu üzerinde bulunduğumuz birinci madde, bu arz ettiğim üçüncü sınıfın vaziyetinden bahistir.

Şimdi meseleyi bu üç kısımda bu sûretle mütâlaa eden bir encümenden ve o encümenin ifâdei merâmı olarak bendeniz o nâma arz ediyorum, efkârından bahseden bir Mazbata Muharriri beyden hiçbir vakitte bu maddenin şurada yazılmış olan şekliyle heyeti celileye teklif edilmemesi fikri zahib olurdu. Evet efendiler, biz bu maddeyi yapan Vekillerle istişâre ve müzâkere ettik. Bu maddenin şümûlünün kimlere de âid olacağını sorduk. Müdâfaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri demin kânunun esnâyı müzâkeresi hakkında da buyurdukları gibi, encümene temin etti ki, biz Kuvâyi İnzibâtiye nâmı altında bu veyâ şu nâmı altında olan bütün teşkilâta göre zâbitânı isimleriyle adliyei askeriyeye teslim ettik. Onlar mehâkimi askeriyede cezâlarını görmüşlerdir. Bunlar yaptıkları cürümlerin derecesine göre, tabiî bu bir adliyei askeriye meselesidir, bu-

nu arz etmeyeceğim, yalnız derecei cürümlerinin teferruâtı hakkında mütâlaa arz etmeyeceğim, bunlar yaptıkları cürmün derecesine göre cezâlarını görmüşlerdir.

Yalnız efendim, herhangi bir mevkii hükümde bulunan hükkâmın hükümlerini verirken, kendilerinin mülhem oldukları esâsat mutlak bir fikrî adâlet olduğu için, bu fikrî adâletin tatbiki husûsunda olduğu için, bu fikrî adâletin tesbit ve takriri için adâlette alelumum ve bir takım usûller mevcut olduğu için, bu kavâidin herhangi bir noktasının noksanından dolayı bu yaptıkları büyük cürmün cezâsından kurtulanlar, tebrie edenler vardır buyurdu. Hattâ bunlar zaman zaman Ankara'ya ve şuraya buraya gelip mamkâmâtı askeriyeye mürâcaat ediyorlarmış... 'Biz şu kadar senelik Yüzbaşıyız, Binbaşıyız, işte bizim kocaman bir de beraatimiz var. Haydi bakalım, bizi kim ihbâr etmişse, şimdi onun hakkında dâvâ ediyoruz ve onları mahkemeye sevk ediniz.' diyorlar.

Ahmet Ferit Bey (Kütahya): Kânunen tard lâzımdır...

Recep Bey (devamla): Ve bundan başka onların mahkemeye sevki de kâfi değil... 'Ben bu kadar zamandır zâbitim, işte ben huzûru hâkimde tebrie etmiş bir adam vaziyetiyle huzûrunuza geliyorum. Bizim kânunen şu veyâ bu kadar seneden ibâret olan hizmetimizi nazarı itibâra alarak bizi ikdar etmek mecbûriyetindesiniz.' diyorlar. Efendiler, bu vaziyet karşısında yalnız mehâkimi askeriyenin ahkâmı resmiyesi ile hareket etmek mecbûriyetinde bulunan makâmâtı askeriye ne yapacak? İşte Müdâfaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri, biz encümende kendileriyle görüşürken, bu hususta noktai nazarlarını teşrih etmişlerdir ve kendileri herhangi kuyûdat ve ihbârât ile şu veyâ bu teşkilâta girdiği anlaşılmış ve işitilmiş olan insanlar vardır ki bunlar kurtulmuşlardır. 'İşte bu nâm ve şüphe altında kalanların hepsini tekâüde sevk etmek istiyoruz' dediler. 'Hepsinin birden ordu ile nisbetlerini kesmek istiyoruz ve onun için de bu kânunu yapın' dediler.

Dr. Fikret Bey (Kozan): Maaş veriyorsunuz...

Recep Bey (devamla): Müsaade buyurunuz, ricâ ederim efendim... Elbet maaş vereceğiz... (Gürültüler)... Müsaade buyurunuz efendim... Ricâ ederim... Efendim, mehâkimi askeriyede tebrie etmiş olanlara şâmil olmak üzere biz bu maddeyi teklif ettik. Biz zat ki bir mahkemeye gitmiş, orada beraat karârı almıştır ve fakat filân zâbitin, filân şeyin ihbârı üzerine bu zâbitan Kuvâyı İnzibâtiyeye veyâ buna müşâbih teşkilâta giren vesâire vesâire gibi zevâtın lisânı kânundan kendilerini kurtarmış oldukları için, başka bir lisânı kânun ile, hiç olmazsa bundan sonra vücûda gelecek millî ordu içerisinde hizmet etmemelerini teminen bu madde vücûda getirilmiştir.

Bâzı arkadaşlar buyuruyorlar ki, bunların içerisinde Kızıl Hançerciler, Halâskâr Zâbitan grubu mensupları ve şu veyâ bu nâm altında teşekkül ederek, bu memlekete zarar ikâ etmiş veyâ tahribat yapmış olanlardan eski teşkilât adamları vardır. Efendiler, yeni doğan yeni Türkiye devleti kendisine karşı ikâı cürmetmiş olanlara cezâ tertib eder.

Ağaoğlu Ahmet Bey (Kars): Hiçbir zaman...

Recep Bey (devamla): Müsaade buyurun... Herhangi bir Kızıl Hançer, Halâskârın cemiyetine girdiğinden dolayı değil... Anadolu'da bu hâdisât, bu muazzam muharebât cereyân ederken, buraya gelmemiş ve gelmemiş olduktan başka da, şu veyâ bu sûretle bugünkü teşkilâta fenâlık etmiş olanlara karşı silâhı cezâsını istimâl eder. Vaktiy-

le herhangi bir tesir altında Kızıl Hançer nâmı altındaki teşkilâta girmiş olan bir adam, eğer bu sefer bu cidâli millî devâm ederken, bizim bu vazifemiz ve vatanı ifâ etmişse, o adamın o teşkilâta nisbeti merbuttur diye o adamı tecziye etmek kat'iyen doğru değildir. Binâenaleyh efendiler, zâtı cürüm, vaktiyle şu veyâ bu cemiyete intisâb ettiğinden dolayı değil, burada cereyân etmiş olan bu dâvâya iştirâk etmemiş olduğundan dolayı tertib ediliyor. ("Doğru" sesleri)... Eğer o cürmü irtikâp edenler, aynı zamanda Kızıl Hançercilerden vesâirelerden iseler, o cezânın, onun hakkında tatbik edilmesi lâzımdır. Fakat zâtı cürüm vaktiyle şuna ve buna mensup olduğundan dolayı değil...

Efendiler, şunu da arz edeyim ki, ordunun içinde bir cüzü nâçiz olarak hizmet etmiş ve orada nizam ve intizâmı bütün kemâliyle tatbika sâi olmuş nâçiz bir arkadaşınız sıfatıyla arz edeyim ki, vaktiyle vûkû bulmuş olan zâbitan teşkilâtları, askerî teşkilâtı kâmilen nizam ve intizâmı memleketi, binâenaleyh... arz eylerim... Fakat o telâkkiden dolayı, bugün hâdis olan bu vaziyetten dolayı, o cezâyı tertib ederken, o telâkkiyi hiçbir vakit buna âlet etmemeliyim. Cürüm, Kuvâyı İnzibâtiyeye girmiş olmaktır, şu veyâ bu teşkilâta girmektir. Bu işlere bigâne kalmakla iktifâ edenler, bir fenâlık etmiş olmazlar. İşte fenâlık etmiş olanlar, herhangi bir vâsıtai kânunla tecziye için makâmı âidine sevk edilmiş ve bunların içerisinde bir kısmı mühimleri cezâyı lâyıklarını görmüş olup, geri kalan herhangi bir usûle veyâhut şu veyâhut bu merâsime ve usûlü cezâiyeye ve muhakemâta âid noksandan dolayı veyâhut böyle demeyelim, maznunen Kuvâyı İnzibâtiyeye mensuptur diye işitilmiş de, mahkemeye gittiği vakit de beraat etmiş olanların, biz bugün millî ordudaki nispeti askeriyelerini usûlü kânûnî ile kat etmekle iktifâ etmek istiyoruz efendim.

Fakat heyeti celile, bu hususta benim arz ettiğim gibi, encümenin bu noktai nazarında fazla bir şefkât görür, fazla bir itidal, fazla bir nüvâziş görür ve bu hissî şefkâti tahtie ederse, biz buna teşkilâta girmiş olanları bacaklarından asınız, biz de onları bacaklarından asarız. Sizin encümeniniz olmak sıfatıyla bizim kanaatimize muvafık gelen herhangi cihet ise, huzûru celilenizde onları müdâfaa etmekle uğraşıyoruz efendim. Bu maddenin rûhu, arz ettiğim esâsâtı, lisânı kânunla kısacık ifâde eden bir şekilden ibârettir. Müzâkerâtın esnâyı cereyânında tabiî noksan olan bâzı noktalarda bizi ikâz edersiniz. Noksanlar vesâir kusurlar bulursanız ihtâr edersiniz. Bizim bu esas fikirlerimize tevâfuk edenleri tabiatıyla kabûl ederiz, ilhâk ederiz. Fakat esas fikirlerimize musırrız ve esasların bu sûretle kalmasında ısrâr ediyoruz ve bendeniz rüfekâyı muhteremeye terki mevki ediyorum.

Sâib Bey (Kozan): Efendim, esâsen bu gibi zâbitânı Divânı Harbe vermeye lüzum yoktur. Çünkü bunlar İngilizlerden maaş almışlardır ve bunların maaş cetveli vardır. Bu maaş listelerine göre bunların miktârı nedir, cetvelde var mıdır ve bunlar kimlerdir? Yâni bu Müdâfaai Milliyece tatbik edilmiş midir?

Recep Bey (devamla): Anlayamadım suâlinizin rûhunu... Bir daha lütfen söyleyiniz...

Sâib Bey (Kozan): Bunlar Divânı Harbe gitmişler. Tecziye edilenler zâten çıkarılacak... Tecziye edilmeyenler kalacak, bunlar tekâüd edilecek... Esâsen bunların Divânı Harbe gitmelerine lüzum yoktur. Yâni bunlar İngilizlerden maaş almışlardır ve bunların maaş cetveli vardır ve bu cetvellere nazaran tetkik edilirse, bunların kim olduğu meydana çıkar. Yâni Divânı harbin karârına göre bunlara bir hüküm verilirse olmaz...

Recep Bey (devamla): Efendim, Sâib Beyefendinin sordukları bu suâlin cevâbını vermek ve bunun adlî prensibe tevâfuk etmesi için bir adliye mütehassısı lâzımdır. Bir cürüm irtikâp ettiğine dâir ortada açık saçık bir takım delâil varsa, o delâil o adamı mahkûm etmeye kâfidir.

Sâib Bey (Kozan): Tecziye etmiyoruz... O adamı maaşsız olarak çıkarmak istiyoruz.

Recep Bey (devamla): Cürmün cinsine, nevine göre bu da yine bir cezâdır.

Sâib Bey (Kozan): Otuz sene hizmet etmiş olan insana yine aynı tekâüd maaşı veriliyor.

Recep Bey (devamla): Bu suâl ise başkadır. Cevâbını arz ettim. Müzâkere ise terki mevki ediyorum. Arzu eden buyursun...

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Efendim, bu harekâtı milliyeye aleyhtâr olan zâbitânı muhakeme için teşkil edilen Divânı Harbi kim teşkil etmiştir?

Recep Bey (devamla): Onu Müdâfaai Milliye Vekili...

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Bir Adapazarı'nda ve bir de İzmir'de olmak üzere iki zâbitan Divânı Harbi teşkil ettik.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Bunlar herhâlde şâyânı itimat insanlardı.

Kâzım Paşa (devamla): Şüphesiz kendi ordumuzun içinden intihap ettik ve onlara muhakemelerini rüyet ettirdik.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta girdiği hükmen sâbit olan bir adamın şâyânı itimat zevattan mürekkep bir Divânı Harbde beraat eden bir zâbitine mahkeme iltizam etti, tebrie etti, biz yine seni tekâüde sevk ediyoruz demek doğru mudur?

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, biz diyoruz ki, tekâüd edelim. Bir kere 25 seneyi ikmâl edenler zâten tekâüd ediliyorlar. Yalnız kendi arzusuna tâbi olarak...

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Orayı arz ettim efendim... Birinci maddede harekâtı milliyeye aleyhtâr olduğundan dolayı tekâüde, istifâya icbâr ediliyor. Halbuki bunlar muhakeme olmuşlardı ve muhakeme oldukları Divân şâyânı itimat zevattan mürekkep idi. Şâyânı itimat zevattan mürekep olan bir Divân huzûrunda tebrie eden bir zâbite, mahkeme seni iltizam etmiştir ve herhâlde sen medhâldarsın diyerek, tekâüd ve istifâya sevk etmek doğru mudur?

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, belki o kadar âdilâne değildir. Fakat lâzımdır... Çünkü bunlar Kuvâyı İnzibâtiyeye girmiş olanlardır. Kuvâyı İnzibâtiye'nin ne maksatla teşekkül ettiği mâlûmdur. Yâni bir kabahat yapmışlardır. Divânı Harb vesâik ve delâile göre bunları tecrim edecek bir hüküm vermemiş... Fakat bunlarda kabahat vardır. Bu, pek bârizdir.

Ferid Bey (Kütahya): Neden askeriyelerinin kat'ı lâzımdır?

Kâzım Peşa (devamla): Onun için hüküm lâzımdır.

Ferid Bey (Kütahya): Bir kânunla yaparız...

Dr. Fikrat Bey (Ertuğrul): Efendim, memleketimizde bâzı şahıslar vardır ki, memleket ne vakit karışık bir hâlde, ne vakit zayıf bir hâlde ise, onlar kâh Halâskâr, kâh Kuvâyı İnzibâtiyeci, kâh Kızıl Hançerci şeklinde aynı şahıslar karşımıza çıkarlar. Yine bu defâ aynı insanlar karşımıza çıkmışlardır. Bunlar bizim Milli Mücâdelemizi körletmek için düşmanın parasıyla, düşmanın silâhıyla karşımıza gelip bizimle harb etmişlerdir. Bu adamların harb ettikleri sâbit olan, olmayan bir kısmını, iki üç tâne şâhit varsa, Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, Divânı Harb'de sâbit olamadı diye çıkarmış... Bugün öyle insanlar biliyorum ki, düşman ordusuyla berâber gelmiş, askerî kışlayı yakmıştır ve bu adam elyevm sizde müstahdemdir. Kuvâyı İnzibâtiye ile gelmiş, orduya silâh çekmiştir ve burada size hizmet etmiştir. Terfi etmiştir. Bunları size sonra söylerim. ("Şimdi söyle" sesleri)...

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Öğrenmek isterim, kimler ise söylesinler...

Dr. Fikret Bey (devamla): Kaymakam Saffet Bey vardır. ("Esbâk Merkez Kumandanı" sesleri)... Bu zâtın Van Askerî Kışlası'nı yaktığı hakkında Ordu Kumandanlarından birisi şehadet ederim diye bana söyledi. Ben de o vakit yazmıştım. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nde iken bilmiyorum nasıl beraat etti ve ettirilmiş?

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Hangi târihte?

Dr. Fikret Bey (devamla): 1337 [1921] senesinde zannederim beraat etmiştir. İstanbul'da kalanlardan falan bahsetmiyorum. Anadolu'da ve Anadolu Divânı Harblerinin kararlarından bahsediyorum Paşam... Şâhit gösterdim. Kumandanının ifâdesine mürâcaat etmediler. Terfi edeni ise, Saffet Beyefendiyi bilirler zannederim. Efendim, sonra Askerî Cezâ Kânunu'nda olsun veyâ idârî mesâilde olsun... iştigâl eden zâbitânın nisbeti askeriyeleri kat olunur. Bunlar hakkında hiçbir cezâ yapılmamıştır. Sonra burada cezâen tekâüde sevki icâb edenlerden birinin memur edildiğinden bahis buyurdunuz. Yine Erkânı Harbiyei Umûmîyeye târihi harb yazmaya memur edilmiştir. Buradadır. Daha yakında gelmiştir. ("Kim?" sâdâları)... Bilmiyorum, daha bir ay olmuştur geleli...

Şimdi efendim, bunların bir kısmı silâh çekmiş gelmiş... Bir kısmı orada fitne ve fesada iştirâk etmiş... Silâhla gelmemiş, ama İngilizlerden para almış, ötekine hâfiyelik etmiş.. Bilmem ne yapmış... Sonra yine gelmiş... Burada Meclisin karârıyla Erkânı Harbiye kendilerine seferberliği ilân etmiş, tebliğ etmiş ve yine gelmemişlerdir. Bunların hepsini biz senelerle, demin Sâib Beyin buyurduğu gibi, senelerle hizmet etmiş ve bu vatana şânü şeref kazandırmış insanlarla müsâvi olarak tekâüd edeceğiz. Bana geçenlerde İstanbul'da Plevne gâzilerinden ve müteaddid para almış bir zat dedi ki, 'Beni tekâüd ettiğiniz, hayırlı hayırsız insanlarla berâber tekâüd mertebesine gönderiyorsunuz dedi. Bilmem ki nasıl olur? Memlekete silâh çekmiş olan ve o silâhı kendi vatanı aleyhine çektiği silâhtan dolayı şehitlerin rûhu muazzeb olmaz mı? Tekâüd maaşını

şehit âile verecektir. Bu memleket ayağında çarığı yok, sırtında elbisesi yok, olanlara nasıl bir de tekâüd maaşı verdireceğiz? Yalnız bir İstiklâl Madalyası kalıyor. Onu da vereceğiz gâliba? (Handeler)... Bu gibilerin bir daha hizmeti devlette kullanılmak üzere ve tekâüdiyelerinden de istifâde ettirilmemek üzere nisbeti askeriyelerini kat etmenizi teklif ediyorum.

Recep Bey (Kütahya): Efendim, müsaade buyururunuz... O kadar müsaadenizi suistimâl etmezdim ve etmem... Yalnız yanlış anlaşılmaktan mütevellid bir nokta vardır. O noktayı izah edeyim de, rüfekâyı muhtereme yine mütâlaalarını beyan buyursunlar...

Efendim, bendeniz zannediyorum ki, Or. Fikret Beyefendinin ifâdelerinde anlaşılmayan küçük bir nokta vardır. Bu kânunun ikinci madesinde müddeti tekâüdiyelerini ikmâl edenler tekâüde sevk olunur diye bir kayıt vardır. Bu birinci maddede birinci tekâüde dâir şartla meşrut değildir. Birinci maddede mevzuu bahis olanlar müddetlerini ikmâl etsinler mi, etmesinler mi?

SâibBey (Urfa): Ondan ne çıkar? (Gürültüler)...

Reis: Efendim ne oldu?... Müsaade buyurun... Mütâlaatını heyeti umûmîyeye arz edecektir?

Recep Bey (devamla): Efendim, bizim kanaatimizce nisbeti âdile ve nisbeti âdilei mükemmele vardır ve bu kanaatte olmasaydık, bu şekilde size mâlûmatta bulunmazdım.

Efendim, sonra bu maddede muvzuu bahis olanlar bize silâh çekmiş olanlar değildir. Silâh çekti diye anılan bir takımlar vardır. Bunlar mahkemelere tevdi edilmişlerdir. Bu mahkemelerde silâh çektiğinden dolayı hakkında bir hükmü adlî verilmesi câiz olmayanlar, Müdâfaai Milliyece orduya girmiş olmakla, maznun olanlar ordunun içinden alınacak, ordu bunlarla tathir edilecektir. Maddede bu mutlak olarak zikredilmiştir. Mesele budur ve birinci madde ile tâyin edilen cezâlar ve verilen hüküm neticelerinde fark vardır. İkinci maddede hüküm mutlak olarak tekâüd değildir. Cidâli milliye iştirâk etmeyenler rızâsına bakılmayarak çıkarılacak... Fakat birinci maddenin hükmü ki bunlar müddetini ikmâl etsin mi, etmesin mi diyoruz. Müddetini ikmâl etsin veyâ etmesin, tekâüde veyâ istifâya sevk olunacaklardır. Bir muhterem arkadaş, 'Bunlar arasında fark yoktur' buyuruyorlar. Bunu hissî insâfınıza tevdi ederim. Bu adamın tekâüd müddeti gelmeden kolundan tutup atmakla, zamânı geldikten sonra tekâüde sevk etmek arasındaki nisbet var mıdır, yok mudur?

Dr. Fikret Bey (Ertuğrul): Paşa Hazretleri, müsaade buyurun, bir suâl soracağım... Efendim, vakit gelmeden tekâüde sevk etmek bir cezâdır. Cezâ ise cürümden dolayı olur. Demek ki, Müdâfaai Milliye Vekâleti kendi Divânı Harblerinin karârına emin değillerdir ki, cezâen tekâüde sevk ediyorlar. O hâlde bu kararlara hiç de lüzum yoktur.

Recep Bey (devamla): Efendim, doktorun bu sözlerine sarahaten ve kısaca evet diyeyim. Fakat evet dedikten sonra ne kadar karışık bir hesap vermekle ve ne kadar karışık bir dâvânın hesaplarını tasfiye ile memur ve hangi şerâit altında bu son müdâfaa ve milletin kıyâmı vûkû bulmuştur ve hangi şerâit altında neticeye vâsıl olmuştur ve bütün şerâit tekevvün eder ve neticeye varırken, bunlar ne şekillere girmişlerdir? Ne gibi insanlar, ne gibi şerâit altında ne gibi vaziyetlere düçâr olmuşlardır? Zannederim

ki, bunu kelimesi kelimesine, noktasına noktasına tâyin ve tasrih etmek pek kolay bir şey değildir. Bilhassa bu fikri adâletin tatbikine memur olan mahkemelerin...

Hâlit Bey (Kastamonu): Muhterem arkadaşlar, bu birinci maddede zikredilen Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyerek Kuvâyı İnzibâtiyeye ve o zamanki hükûmetin Millî Mücâdele aleyhinde hareket eden memurları, harekâtı milliye aleyhinde teşkilâta girmiş bulunan ordu mensûbininin işledikleri bu fiil bir cürümdür. Bu cürüm tabii bir isticvâbı bir muhakemeyi intâç eder. Mâlûmu devletiniz, hepimiz Halk Fırkası'na mensûbuz ve Halk Fırkası Nizamnâmesi'ni hepimiz tesbit ettik. Onun birinci veyâ ikinci madesinde dedik ki, kânunu hâkim kılacağız. Binâenaleyh kânunu tatbik için cürümleri kânuna vereceğiz. Cürümlerin yeri mahkemelerdir. Ordu mensuplarının cürümlerinin mahallî rüyeti Divânı Harblerdir. Binâenaleyh bu gibiler behemahâl Divânı Harbe gitmek mecbûriyetindedir. Neticede beraat edenler hakkında başka türlü muamele yapılamaz. Beraat edenler hakkında biz ne yapalım? Beraat etmiştir. Bendeniz orduda iken böyle bu gibi mücrimler Adapazarı'na geliyordu. Bir kısım ümerâ Adapazarı, İzmir civârında, yine Adapazarı'nda erkân Divânı Harbi'nde, bir kısmı Osman Paşa'nın riyâsetindeki Divânı Harbde isticvab ediliyordu. Hakikaten müşkülâtı vardı. Bâzıları da bâzı vesâik serd ederek kurtulabiliyorlardı. Fakat uzun boylu isticvab ettikten sonra artık resmen teşekkül etmiş bir heyetin karârına itirâz etmek, bilmiyorum ki, bendenizce ne dereceye kadar muvâfıkı hikmettir. Bendeniz buna bir türlü akıl erdiremedim. Mâdem ki bir cürümdür, bunu Divânı Harbler tetkik eder. Divânı Harblerin karârına iktirân ettirmek ve ona göre muamele yapmak daha doğru olur. İşte bendeniz şöyle teklif ediyorum: Gerçi Paşa Hazretleri buyurdular ki, biz bunları kâmilen muhakeme ettik ve bâzıları beraat ettiler ve beraatleri kanaati vicdâniye hâricine, yâni şu veyâ bu sebebin ilcaatı olarak şu zâtın cürmü olduğuna kanaat varken, fakat Divânı Harb bunları tebrie etmiş... Şu hâlde bunların bâzı delâilin noksan bulunmasından vesâiresinden dolayı beraat ettirdiler. Fakat kanaati vicdâniye üzerine biz orduda tutmamak mecbûriyetindeyiz buyurdular. Fakat bendenizce onlara bu süretle muamele yaparsak, belki efkârı umûmîyeye karşı hiç iyi bir netice bırakmış olmayabiliriz. Yâni aramıza bâzı arkadaşlarımız beraat eden zâbitânı Müdâfaai Milliyede başka süretle istihdam edilebilir. Fakat hakkında su izân, sui şöhret sâhibi olan bâzı zâbitan vardır. Ayyaştır, şudur, budur...

Tekâüd kânunnâmesinde bâzı mevad vardır. Onlar tatbik edilebilir. İhtimâl ki bunların içinde bâzıları tard olunur. Kayıtları terkin edilir. Fakat bâzı arkadaş da vardır ki, benim hatırımda kalmadığından maalesef arz edemeyeceğim. Mevsulkülkelâm bâzı zevat arz etmişlerdir. Bâzı zevat bana hikâye etmişlerdir. İstanbul'da sûreti mahsusada Zeki Paşa'nın karargâhına koymuşlar. Maksat o erkânı harb zâbiti oraya girsin... Ne düşünülüyor, ne söyleniyor, onları işitsin, onun hakkında mâlûmat alsın ve Anadolu'yu haberdâr etsinler, ikâz etsinler, yalnız zâhiren oraya girsinler... Hakikaten o arkadaş da iyi hizmet etmiştir. ("Madde okuyalım; madde var" sesleri)... Onun için bendeniz herhâlde Divânı Harbe taraftârım. Onun için şu sûretle tâdili teklif ediyorum... Gerçi Paşa Hazretleri bunu söylediler. Fakat bu maddenin bu sûretle çıkması efkârı umûmîyeye hoş görünmez. Onun için bendeniz bu maddeyi şu sûretle teklif ediyorum. Tâdilden sonra bilumum mensûbini askeriye herhangi sınıf ve rütbede olursa olsun, Divânı Harbe tevdi ve haklarında verilen hükme göre haklarında lâzım gelen muamele yapılır, tard olunur. Nispeti askeriyeleri kat olunur, şu yapılır, bu yapılır. Beraat edenler hakkında bu kânunun diğer mevaddına göre ahkâm tatbik olunur. Esâsen

ümerâ ve erkân kadro fazlasıdır ve sui şöhret telâkki eder. Bunları bizarur tekâüd eder. Âdilânesi budur.

Necâti Bey (İzmir): Efendiler, bendeniz bu maddei kânûniïeyi tetkik ederken şuna kâni olmak lâzım gelir ki, ne dâvâyı millimizin iptidâsında kendi kendine ortaya atan Kâzım Paşa Hazretleri'ni ve ne de şu lâyihâi kânûniïeye imzâ atan arkadaşları tebrik etmek emelinde değilim. Yalnız meselenin ehemmiyeti itibâriyle meselenin şâyânı dikkat nikâtı vardır. Bunu tahlil etmek isterim. Mâlûmu âlinizdir ki, bu millet çok acı günler geçirmiş ve çok fırtınalı zamanlar arasında kendi mukaderâtını semâvi bir kuvvetle kendi kendini bütün bir kuvvetle kurtarmış bir millettir. Binâenaleyh bu milletin bizim uhdemizde büyük bir hakkı vardır. Bu hakkı ödemek için terettüp eden vazifemizi çok düşünerek yapmak mecbûretindeyiz. Üç senelik mâcerâyı düşünsek, efendiler, göreceksiniz ki, çok mühimdir. Öyle zamanlar olmuştur ki, bu millet son ekmeğini vererek cephedeki askerin karnını doyurmuş ve ellerindeki kağnılarını vererek bu harbi kazandırmışlardır. ("Doğru" sesleri)... Azametli ve fedâkârlıklı bir mâcerâdan sonra kimleri terfi ettireceğimizi, kimleri tasfiye edeceğimizi düşünmek mecbûriyeti vicdâniyesi karşısındayız.

Efendiler, ben zâbit deyince şunu anlıyorum: Zâbit demek doğrudan doğruya milletin emrine itaat eden kuvvet demektir. Mâlûmu âliniz zâbitânı ve orduyu millet yetiştirir. Millet bütün varlığını dökerek tâ küçük yaştan itibâren zâbitleri yetiştirir ve bunları memleketin felâkete uğradığı zaman, harb borusu öttüğü zaman, bunların vazifesi doğru cepheye giderek kanlarını dökmektir. Harekâtı milliye başladığı zaman İstanbul'daki arkadaşlarımız iştirâk etmemiştir, mâzurdular. Çünkü hârekâtın neticesini bilmiyordular. Belki şüpheli idiler. Fakat İstanbul'daki Meclisi Mebusan dağıtıldıktan sonra düşman tarafından dağıtıldıktan sonra burada teşekkül eden hükûmeti milliyenin emirlerine inkıyad etmek mecbûriyetinde idiler. Ankara'da hükûmeti milliye teşekkül ettikten sonra verilen emir, ümerâ, erkân, zâbitan bilâ kaydü şart bu emre inkiyat edeceklerdir. Hükûmetin teşekkülünden itibâren o emri kat'iyeye inkiyat etmeyenler orduya iltihak etmeyenler, cezâ kânunnâmesi mûcibince idâm olunur. Binâenaleyh hükûmeti milliyenin teşekkülünden sonra İstanbul'da kalanlar ister iştirâk etsin, ister iştirâk etmesin, ister cürüm irtikâp etsin, ister irtikâp etmesin; bunlar bir kere mücrimdir. ("Doğru" sesleri)... Bu kat'idir.

Sâniyen bu Anadolu mâcerâsını gözleriyle gören içinizde arkadaşlar vardır. Kat'iyen bu adamlar hakkında lütûfkâr davranılmaz. Balıkesir'den itibâren Anadolu'nun her tarafında harb olmamış yer yoktur. Efendiler, Sivas'tan başlayınız Zile yanmış, Bolu yanmış, bütün Bolu'nun kazâları, Balıkesir'in etrâfı boyuna yanmış ve o zâbitânın idâre ettiği efrâdı millet tarafından yakılmıştır. O zavallı efrâdı millet ki belki zavallı, fakat o zâbitan münevverdir. Çünkü müdriktir. Bolu Sultanisi'nden dörtyüz tâne Türk çocuğu kesmişlerdir. Bunların kanları hâlâ mektepten aşağı sarkmış, duruyor. Bolu'yu görenler bilirler. Arkadaşları işhât ederim. Balıkesir'de yapmadıkları fecâyi kalmamıştır. Bu kadar nâmütenâhi fecâiyi ifâ eden zâbitânı ne hakla af edebilir, ne hakla lütûfkâr olabilirsiniz? Buna râzı olamayız. Hem de kat'iyen... Bütün uhdemizde milletin hakkı vardır. Bu hakkı veremeyiz efendiler. ("Bravo" sesleri)...

Sonra efendiler, hatırlayacaksınız, geçen devrede bulunan âzâyı kirâm pekâlâ bilir ki, o Meclisi Âli memleketi kurtarmak için İstiklâl Mahkemeleri yapmıştır. Bu İstiklâl Mahkemeleri'nin içinde çalışmış bir arkadaşınız olmak itibâriyle, bu hususta kemâli kat'iyetle arz edebilirim ki, bu dâvâyı milliyeye ihânet edenleri biz Meclisi Âli nâmına

tecziye ettik. Onlar tecziye edilmiş yanarken, biz nasıl bu adamları affedebiliriz? Sonra orduya iltihâk etmemiş olduklarından dolayı bugün binlerce Mehmetçikler hapishânelerde mevcuttur, yatıyorlar ve müebbeden küreğe mahkûm edilmiştir. Bu cezâ Meclis nâmına verilmiştir. Bu karar bunlara niçin verilmiştir? Çünkü orduya gelmemişlerdir, orduya iltihak etmemişlerdir? ("Doğru" sesleri)... Bunları bugün müebbeden bırakalım, belki ıslâh edilirler. Sonra efendiler, siz İstanbul'dakileri size kurşun atanları af ediyorsunuz. ("Aslâ" sesleri)... Buna ben nasıl rey verebilirim? Efendiler, Askerî Cezâ Kânunu'nun 52. maddesinde sarahat vardır. Askerî Cezâ Kânunu'nun 12. maddesi diyor ki, devletin askerine karşı isyân edenler idâm olunur. Bu adamlar devletin kuvâyi müsellâhâsına karşı müsellehan isyân etmişlerdir. Size soranım efendiler... Adapazarı bilmem neredeki Divânı Harb bunları ne hakla doğrudan doğruya beraat ettirebilir, beraat ettirmeye hakları olmadığı gibi, hiçbir kuvvetin de bunları af etmeye hakkı yoktur. 52. maddede vardır. Bunların cezâsı idâmdır. Divânı Harb nasıl olur da dörtbin zâbitten yirmi tânesini tecziye ediyor ve üçbinsekizyüz kişiyi af ediyor ve sonra bunlar karşımıza çıkıp demişler ki, Recep Beyefendinin buyurduklarına nazaran, 'Efendiler biz hakkımızı isteriz, bize de iş veriniz'... Efendiler, bunlar mahkûmiyetleri dururken Ankara'da Müdâfaai Milliye Vekâleti'ne mürâcaat ederek iş istemişlerdir. Eğer efendiler, siz bunları beraat ettirirseniz, bunlara tekâüd hakkı verirseniz efendiler, bir sene sonra karşımıza çıkacak olanlar kimlerdir bilir misiniz? Efendiler, karşınıza milletten beraat alıp çıkacaklardır ve karşınıza kuvvetli olarak çıkacaklardır ve bu milleti yine felâkete sürükleyeceklerdir. Efendiler, bunlar hiçbir zaman beriyüzzimme değildir. Bunlar mücrimdir. Memlekete ihânet etmişlerdir. Bu damgayı alınlarına vuracağız ve ondan sonra af meselesini düşünürüz. Fakat bunlar bir defâ milletin karşısında mücrimdirler, millet bunları mücrim ve cânî olarak tanıyacaktır. Ondan sonra lûtfedip af edebiliriz. Fakat evvelâ cürümlerini itirâf etmek ve onları imzâlamak lâzımdır. Bunlara karşı yapılacak muamele ve vaziyet bundan ibâret iken ve doğrudan doğruya tecziyeleri lâzım gelirken, maalesef sûlh muahedesiyle bağlanmış bulunuyoruz.

Efendiler, affı umûmîye müteallik birinci maddeyi okuyacağım... Bu sûretle vazifelerimizi ihmâl ettiğimizi hatırlatacağım:

Madde 1) Türkiye'de ikâmet eden veyâ ikâmet etmiş olan hiçbir kimse ve mütekâbilen Yunanistan'da ikâmet eden ve ikâmet etmiş olan hiçbir şahıs, 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisânî [Kasım] 1924 târihleri beyninde askerî veyâ siyâsî hattı hareketinden veyâhut bugünkü târihî muahedei sûlhiyeye vâz'ı imzâ eden bir ecnebi devlete veyâ tebaasına herhangi bir muavenette bulunmaktan dolayı hiçbir vesile ile Türkiye'de ve mütekâbilen Yunanistan'da iz'ac ve tâzip edilemeyecektir.

Binâenaleyh bu karardan dolayı biz hiçbir ferdi askerî veyâ siyâsî hattı hareketinden dolayı tecziye etmeye salâhiyettar değiliz. Binâenaleyh her kim olursa olsun askeri bir vaziyetten dolayı tâzip ve ezâ edilemeyecektir. Şu hâlde bu adamlara karşı ne yapacağız? Karşımızda üç dörtbin kişilik bir kuvvet var... Bunlar hükûmetin emrine itaat etmemişlerdir. Bundan maada gelmişler, silâhlı teşkilât yapmışlar. Bizim hakkı hayâtımızı tehdit etmeye başlamışlardır.

Hâfız Mehmet Bey (Trabzon): Bunlar için ne yapacağız? Sûlh muahedesinde de vardır. Yapılacak şey sûlh muahedesinde bellidir. Muahede diyor ki, bu adamlar af edilsin... İzaç ve tâzip edilmeyecektir diyor. Binâenaleyh Millet Meclisi'nin vereceği kararla, buna Müdâfaai Milliye karışmaz, Müdâfaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri bir defter yapar. Bu deftere bunların isimleri yazılıyor. Buna İstanbul'da kalanları yazarlar.

Yalnız İstanbul'da hükûmetten vazife alanlardan maada kalanların defterleri gelir. Burada okunur ve birer birer huzûru millette kalkar söyleriz.

Efendiler, bunlar mücrimdir. Yâni bunları affedemeyiz. Ordudan tard edebiliriz. Millî ordudan tard ederiz. Ondan sonra bu adamların nâhiyesinde milli ordudan tard damgası vurulduktan sonra ve Millet Meclisi'nin tard karârını aldıktan sonra, bizim huzûrumuza çıkacak kuvvet olmayacakları gibi, millet nazarında da ehemmiyet kesbedemezler. Mesele bundan ibârettir. Bunlara te tekâüdiye, ne de istifâ hakkı verebiliriz. Bunları mesleki askeriden tard ederiz ve bu millet bu dâvâsının, bu zaferinin şerefine de bu adamları, ebediyen hapishânede süründürmez, darağaçlarına götürmez. İstanbul'da vazifesi bulunmayan zâbitandan 'İstanbul'da muvazzaf olmayarak kalanlar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin karârı ile ordudan tard olunacaktır' karârı ile millî ordudan tard olunur. Yapılacak hattı hareket bundan ibârettir. Bundan başka çâre yoktur. Bendeniz bu sûretle tard karârının verilmesinde milletin bu hususiaki fedâkârlığını düşünerek hepinizden bilhassa bunu istirhâm ederim.

Vehbi Bey (Karesi): Efendim, hârekâtı milliye dolayısıyla Karahisarı Şarkî yanmış... Allah yardımcıları olsun... Karahisar'dan İzmir'e kadar hattın iki tarafındaki binlerce kasaba, köyler yanmıştır. Ahâli açıkta kalmıştır. Allah yardımcıları olsun... Fakat yine askere gelsin, vergi versin, angaryaya gitsin... 'Yanan yerin otu tez biter' derler. Onların çâresine Allah baksın... Çünkü onlar söylemez, bilmez, hakkının müdâfaasını bilmez, yaygara yapmaz ve bu memleket benimdir der, susar. Vaktaki memleketin, bu milletin parasıyla emeğiyle okuttuğu, yetiştirdiği adamlar onun herhangi bir sıkıntı zamânında kendine hizmet etmeyip de, cezâdîde olacakları zaman geldi mi, o vakit mantığın, kavâiti hukûkiyenin, nazâriyâtı felsefenin ne kadar derillikleri varsa inerler, çıkarlar, nihâyet onun tepesine konarlar. ("Bravo" sesleri)... Bu bir, iki, üç, beş, hep böyledir. Gayri faaller kıyâmet koparıyor, yangın yerleri için bir şey yok, bir kelime yok, ordu hâricindekiler için kıyâmet kopuyor. Hep niçin ordumuzda istihdam edilecek yer yokuş da onun için düşünüyormuşuz. Bendeniz bunu düşünmeye mecbur değilim. Ordumuzda pek nasiyeli, vicdanlı ve nâmuslu zevat mevcuttur. Bunları hükûmet beslemeye mecburdur. Bunlar memleketi kurtarmaya âlet olmuşlardır. Fakat cürmü olanlar varsa cezâlarını çekeceklerdir. Fakat bu cezâ bütçe ve kadro dolayısıyla değil, selâmeti memleketi dolayısıyla ve bu felâketin bu memlekete bir daha avdet etmemesi için tatbik edilmelidir.

Şimdi bu maddeye geliyorum. Bu madde İstanbul veyâ diğer memâliki müstahlâsada kalarak Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyenler, herhangi sûretle Kuvâyı İnzibâtiye'ye şöyle olanlar, böyle olanlar, bir de dâvet edilip de gelmeyenler... Bendeniz dâvete lüzum olup olmadığını anlamıyorum.

Recep Bey (Kütahya): Böyle bir şey yoktur. Bir adama evin yanıyor deniyor. Öyle bir şeye dâvet lüzûmu var mıdır?

Vehbi Bey (Karesi): Alt tarafında var...

Recep Bey (Kütahya): Öyle bir şey hiç yoktur efendim...

Vehbi Bey (Karesi): Bendeniz buna akıl erdiremiyorum. Dâvete ister gelsin, ister gelmesin, Mücâdelei Milliyeye bilhassa hükûmeti milliye teessüs ettikten sonra gel-

meyen, husûsîyle son zamanlara kadar bunda ısrâr eden ve bu memleketi oradan seyrederek İstanbul Hükûmeti'nden maaş alıyordu. Kurtulan yerlere, perişân olan memleketlere yüzbin Lira vermek için kıyâmetler koptu. Biz bunlara milyonlar dökeceğiz. Şimdi soruyorum: Bütçemiz böyle lüzumsuz yere para vermeye müsâit değildir. Biz kolunu, ayağını, gözünü kaybetmiş olanlara para vermediğimiz hâlde, bunlara nasıl verebiliriz ve o mâlûllere yazık değil midir ki onlara maaş vereceğiz diye bu zavallıları aç bırkakalım... Onlar da çalışsınlar, köylüye dağa git odun kes, ister kağnı ile, ister sırtın ile taşı, ne yaparsan yap sözlerini söylediğimiz gibi, bunlara da aynı kelimeleri tekrâr edelim. Köylü nasıl çalışıyorsa, bunlar da çalışsınlar. Bunların in'am va terfii ilelebet bu milletin alnına yazılmadı. Bunlar şimdi alelıtlâk Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalmış İstanbul gibi en ucuz bir memlekette oturmuşlardır. Bunlar Sûriye, Irak, Arnavutluk'a ve daha bilmem nereye merbut bir takım adamlardır. Bu memleket onların birçok felâketlerini çektikten, onların kurşununu alnına yedikten sonra, onlar şimdi yine İstanbul'da cennet gibi bir memlekette, vaktiyle bu milletin sâyesinde kazanmış oldukları kâşânâleri vardır. Tekâüd maaşlarını aldıktan sonra bir tarafa çekilip ticâretle meşgûl olacaklardır. Bunun mutlâkiyeti içerisinde bunların hepsi dâhil değil midir? Ricâ ederim... ("Doğru" sesleri)...

Türkiye'nin zavallı halkı, hem bu kadar senenin felâketlerini tâmir edecek, memleketi ihyâ edecek, bir de bunları doyuracaktır. Bunlara para yetiştirmekten kendi karnını doyurmak, yıkılan memleketini tâmir için kendisine sıra gelmeyecektir. Bu millet bunlara kıyâmete kadar bakmaya mecbur değildir. Artık yetişir. Mücâdelei Milliyeye son dakikaya kadar koşmayan İzmir'in kurtuluşuna kadar iştirâk etmeyen bir adama artık tekâüd maaşı vermek günâhına girmemeliyiz. ("Doğru" sesleri)...

İkincisi, hudûdu millî hâricinde kalanları zâten bu cihet ahitnâmede lehimizedir. Müdâfaai Milliye çıkarmalıdır ve bunları 'Mensup olduğumuz hükümetlerin ordusunda başkumandan olsun, nefer, memur olsun, artık bu memleket sizi beslemeye kudreti yoktur. Memleketinize gidiniz ve nankörlüğünüzün cezâsını çekiniz.' demeli...

Ferid Bey (Gâziantep): Esâsen bunlara emniyet câiz değildir. Emniyeti dâhiliye ve âtiyemizi tehlikeye düşürürüz. Bunları da bir kere tasrih etmeliyiz. Binâenaleyh bendeniz bu maddenin tanzimi için tekrar encümene gitmesini teklif ediyorum.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Arkadaşlar, bendeniz Müdâfaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri'nin fikirlerinden mülhem olarak bu madde hakkındaki fikirlerimi arz edeceğim. Vekil Paşa Hazretleri heyeti umûmîye hakkında mütâlaalarında buyurmuşlardı ki, Mücâdelei Milliye aleyhindeki teşkilâtta methâlder olan zâbitânı Divânı Harbe verdik, Divânı Harbler bunların bir kısmını tebrie, bir kısmını tecziye etti. Fakat ben bunu kâfi görmedim. Bu itibârla bunların Tekâüd Kânunu'nun fevkinde bir hükme tâbi olmamak üzere, müddeti hizmete göre derhâl tekâüdlerini ileri sürüyorlar. Bundan bendeniz şu neticeyi çıkarıyorum ki, Divânı Harblerin karârı Paşa Hazretlerinin fikirlerini teyid etmemiştir. Yâni maznun olarak listeleri Müdâfaai Milliyaye ve Erkânı Harbiyei Umûmîye'de mevcut olan Nigâhbancı vesâir zâbitânın sûreti kat'iyede mücrim olduklarına dâirdir. Bunlar hakkında yapılan bu muamelenin kâfi olmadığını ve mutlak olarak nispeti askeriyelerinin kat edilmesi lüzûmunu ileri sürüyorlaür. Eğer bunları tekâüde sevk edersek ki, deminden bir suâl sormuştum, kendileri birinci sınıf ihtiyat zâbitliğine ayrılacaklardır. Halbuki cezâen tekâüde sevk edilenler, birinci sınıf ihtiyat zâbiti olamaz buyuruyorlar. Benim mâlûmâtım o sırada kâfi gelmediğinden dolayı tahkikat icrâ ettim. Böyle bir

mesele var. Fakat buna temâs etmiyor. Temâs etmediğinden dolayı şâyet Meclisi Âli kabûl ederse, bunların sınıfı ihtiyatta nakilleri câiz değildir kaydını koyması için bu izahatı vermeyi fâideli görüyorum. Askerî Cezâ Kânunnâmesi'nin zirdeki esâsat dâhilinde tekâüde sevk edilen zâbitan bir daha hizmeti askeriyede istihdam edilemez. Birincisi, tembelliği, vazife betaet ve tekâsülü itiyad edinmek; ikincisi, vazifenin hini tevdii veyâ esnâi ifâsında temârüz edenler; üçüncüsü, alamelainnas mudârebe ve müsâdemeyi ikâ eden; dördüncüsü, kânunu askerî veyâ mülkî mûcibince dört ay cezâya mahkûm olan... Bu dört esas üzerinde Askerî Tekâüd Kânunu'nun ikinci maddesinin fıkrai âhiresine tevfikan tekâüde sevk edilen zâbitan, bir daha hizmeti devlette kullanılmaz... Yâni birinci sınıf zâbitan olamaz... Fakat bu meselenin buna hiç teması yoktur. Şimdi biz bunu aynen kabûl edersek, yâni bu adam ihtiyat zâbittir, bu adam herhangi bir seferberlikte ordu saflarında hizmet edecektir demek doğru değildir.

İkinci teklifim: Heyeti umûmîyenin müzâkeresinde dâveti milliyeye icâbet etmeyenler hakkında bu kânunda bir hüküm mevcut olmasını arz etmiştim. Recep Bey birâderimiz, harekâtı milliyenin dâveti vataniyenin ilân mâhiyetinde olduğunu beyan buyurdular. Bu gâyet doğrudur. Fakat bu temenni mâhiyetinde kalmıştır. Çünkü, İstanbul'dan bu dâveti vataniye üzerine gelecek zâbitâna karşı kapılar kapanmış ve her ihtiyat zâbiti kendi ihtiyârı ile Anadolu'ya girememiş ve orduda hizmet edememiştir. Şimdi bu esâsı kabûl ettiğimize göre, dâvet edilip de dâvete icâbet etmeyenlere bir cezâ terettüp eder mi, etmez mi? Elbette cezâ terettüp eder. Çünkü bu adamlar gelmemiştir. Gelmeleri için de tekrar dâvet edilmiş olduğu hâlde yine gelmemişlerdir. Binâenaleyh tecrim edeceğimiz bunlardır. Bendeniz bundan dolayı dâvete icâbet etmeyenlerin de Nigâhbancı, Kuvâyı İnzibâtiyeye mensup olanların hizmeti askeriyede istihdam edilmemesini teklif ediyorum.

Ali Bey (Karahisarı Sahip): Dikkat buyurulursa hükûmetin teklifi iki maddeyi ihtivâ ediyor. Bizim encümende birinci madde olarak koyduğumuz madde, arkadaşların gösterdiği lüzum üzerine ve bu müzâkerede Müdâfaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri bulunduğu hâlde, bu mesele görüşülmüş ve bu madde o sûretle konulmuştur. Biz birçok arkadaşların dermeyan ettikleri sebeplerden dolayı yalnız tekâüd ve istifâya sevkleriyle iktifâ ettik. Maamafih Meclisi Âlinizin temâyülâtını nazarı dikkate alınarak, encümende tekrar tetkik edilmesini kabûl ederiz. Ancak bir defâ mesele üzerinde esaslı sûrette imâlî fikretmek lâzımdır. Cidâli millinin safahatını nazarı muhakemeden geçirmek lâzımdır ki, yaptığımız veyâ yapacağımız işin ne dereceye kadar hakikate mukarin olacağına daha kat'iyetle hükmedebilelim. Müsaade ederseniz, bir parça iptidân başlayıp, bu hususta nazarı dikkati âlilerini daha ziyâde tenvir etmiş olacağıma kânim. Mâlûmu âlinizdir ki, Mondros Mütârekenâmesi memleket için bir mukaddemei felâket ve âdetâ bu milletin, vatanın doğrudan doğruya mukadderâtına râzı olması mânâsında idi. Boğazlar açıldı. Memleketin en mühim noktalarının işgâline muvafakat edildi ve düveli itilâfiyenin kuvvetleri memleketin her köşesine dağıtıldı ve İstanbul'u da maddî ve mânevî işgâl ettiler. Bununla berâber, memleketin mukadderâtı üzerinde büyük bir makâma sâhip vaziyetinde bulunan Halife ve Pâdişah makâmı, doğrudan doğruya İngilizlerle anlaşmak taraftârını iltizâm etti. Bu gayri kâbili inkârdır. Şimdi İngilizler kendi umûmî siyâsetleri noktai nazarından Türkiye'nin inkırâzını, inkısâmını istihdâf ettiler. Biliyorsunuz ki, Şarkta büyük bir Ermenistan'ın, Garpte büyük bir Yunanistan'ın vücûduna karar verdiler ve şimdi Tan gazetesinin ifşaatından anlaşılıyor ki, İzmir'in işgâlinde de o zamânın hükûmeti tamâmen taraftar olmuştu ve işgâli temin et-

tirebilmek üzere tedâbiri mânia ittihaz edilmiştir. İzmir Vâlisi Kumandanını değiştirmişlerdir. Yerine İzzet Beyi ve Nâdir Paşayı getirmişlerdir. İzzet Bey bir ay kadar Vâliliği zamânında yapabileceği hazırlığı yapmış ve boğulan Hiristos'u ve İngiliz mümessili berâber her akşam ve sabah vaziyet hakkında görüşüyorlardı ve bu sûretle İzmir bir gün oluyor ki biaman sûrette işgâl ediliyor. Buranın fırka kumandanı, alay kumandanı ve birçok mihimmat, silâh, cephâne, top olduğu hâlde, bilâmüdâfaa İzmir teslim olunuyor ve öyle bir vaziyet hâsıl oluyor ki, İzmir'de bulunan zâbitânın birçokları vazifelerini müdrik oldukları hâlde, başta kumandanları olduğu hâlde, Yunan gibi rezil bir millete teslim olmayı kabûl ediyorlar ve teslim oluyorlar. Bu sırada benim yakinen vâkıf olduğum bir meseleyi heyeti âlilerinin nazarı dikkatine arz edeceğim: İzmir'den Nâdir Paşa o zaman Harbiye Nâzırı olan Müşir Şâkir Paşa'ya bir telgraf çekiyor. Bu telgraf benim mıntıkam dâhilinden geçti. Diyor ki, İzmir'i düveli itilâfiye Yunan kuvvetleriyle işgâl ettirecektir. Gelen cevapta diyor ki, sizin seyâhâtınız vâki değildir. Düveli itilâfiye akdedilen mütarekenâmeye riâyed edeceklerdir ve herhâlde o maddeye göre işgâl edeceklerdir. Halbuki tekrar muharebeye imkân kalmadı. Ertesi günü Mayısın 15. günü İzmir işgâl ediliyor ve bunu müteâkip Menemen, Manisa, Aydın ve kazâları işgâl ediliyor ve bu arz ettiğim yerlerde birçok seri ateşli toplar ve binlerce silâh var ve nâmütenâhi cephâne vardı. Kezâ buralarda birçok zâbitan da vardı. Böyle olduğu hâlde Yunanlılar ilerliyorlar. Evet muhtelif yerlerde hareketler vâki oluyor. Benim bulunduğum Ayvalık mıntıkasında da bir mukâbele yapılıyor ve bu sûretle Sevr Muahedesi'nde hatıra gelen bir hudut çiziliyor. Hatırlarsınız ki, Sevr Muahedesi'nde İzmir mıntıkasında bir hudut çizilmişti. İşte o zaman o hattı müdâfaa vücûda geliyor. Bu arz ettiğim şeyler birinci safhayı teşkil eder. Şimdi birinci devre harekâtı milliye ve harekâtı askeriye bu sûretle oluyor ve belki birçok kıymetli kumandanlar da dâvet ediliyor. Bunu Aydın mebusları pek iyi bilirler. En benâm kumandanlardan kimse gelip de o kumandayı deruhte etmek istemiyor. Fakat şimdi onlara sorun, bütün harekâtın kahrâmânı olduklarını iddiâ ederler. Yâni demek istiyorum ki, iptidan biri böyle bir tenâkuz vardır ve tabiîdir ki, hamiyetsizliğine hükmedemeyiz. Vaziyet o kadar karışık bir hâle gelmişti ki, yâni kimseye ne sûretle olursa olsun bir şey isnâd etmek mümkün olamayacak bir hâle gelmişti.

Sonra ikinci, üçüncü safhalar geliyor... Balıkesir'in işgâli, Bursa'nın işgâli ve burada bir takım şâyânı dikkat hâdisât vûkû buluyor. Zâbitânın vazifei maddiye ve mâneviyesine taalluk eden cihetler vardır ki, bu da geçiyor. Ondan sonra biliyorsunuz, intihap yapılıyor. İstanbul'da bir Meclis toplanıyor ve orada bilnetice 16 Mart vak'ası hadis oluyor ve 16 Mart vak'asından sonra [Türkiye] Büyük Millet Meclisi teşekkül ediyor. [Türkiye] Büyük Millet Meclisi teşekkül ettikten sonra artık zâbitâna kat'i bir vazifei vataniye tebârüz ediyor. Bunda şüphe ve tereddüde hacet kalmayarak, her zâbitin bu vazifeye icâbet etmesi ve bizzat taraftar olması lâzım gelirdi. Çünkü, demin bir arkadaşımın buyurduğu gibi, zâbitan bir milletin mümtaz bir ferdi, münevver bir zümresi demektir. Yâni vazifei vataniyeyi ve tehlikeyi daha ziyâde idrâk ederek, herkesten evvel koşması lâzım gelir. Bununla berâber yine birçok safhalara mâruz kalmışlardır. Birinci İnönü muharebesine kadar birçokları kalmışlardır ve gelmemişlerdir. İkinci İnönü muharebesinde yine birçokları ne olur, ne olacak diye gitmiştir.

Sakarya harbi gelmiş artık... Sakarya muharebesinde memleketin âtisi ayan bir sûrette anlaşılmaya başlamıştır ki, o sırada akıntı daha ziyâdeleşmiştir. Bir arkadaşımızın buyurduğu veçhile, biz 1337 [1921] senesinde bütçeyi tetkik ederken vâkıf olduk ki, artık zâbitan ihtiyaçtan fazladır ve bilhassa ümerâ kısmın pek fazla olduğu anlaşıldı.

Artık durulması için tetkike memur olan arkadaşa tebliğ ettik ve o sırada da Meclise de arz etmiştik. Ondan sonra durdular.

Şimdi efendim, hulâsa etmek istiyorum: İstanbul'da kalmış olanların, gayrı kâbili inkârdır ki, birçokları İngilizlerle temâs etmiştir ve birçokları Kızıl Hançer nâmı altında Kuvâyı Milliye'nin, idârei milliyenin aleyhinde olan hükûmeti takviye etmişlerdir. O halâskârlık iddiâsında bulunanlar, mütemâdiyen uğraşmışlardır ve her türlü hıyâneti yapmışlardır. Fakat asıl rûhu meseleye geliyorum: Bunları tefrik etmek en mühim meseledir. Çünkü, millî hükûmetin orada resmî ve alenî vazifesini yapacak bir heyeti yoktu. En ziyâde nazarı dikkatimi, vicdânımın emrini o cihete celb eden mesele bu noktadır. Görüyorum ki, orada birkaç kişi vardı. Zâten onlar gizli kapaklı, hüviyetlerini göstermeyerek hareket etmişlerdir.

İstanbul'da bir takım esâmi yazmışlardır. İstanbul'da bu sefer bulunduğumuz zaman yüz kişi içerisinde ancak birkaç kişi alâkadar olduğunu vesâik ile gördük. Onları gönderdiler. Bir takımlarına bakıyorlar, Kuvâyı İnzibâtiye'ye dâhildir. Kızıl Hançer'e dâhildir. Şimdi bu âdi vesikalarla kalkıp da hepsini ithâm etmek doğru değildir. Yâni yolsuz ve haksız olarak bir mâsuma hüküm vermenin haklı olarak bir mücrimi af etmekten daha fenâ olduğunu dâimâ bir kâidei hukûkîye olduğunu söylerler. Onun için ben de korkuyorum ki, birçok zâbitânı haksız olarak ve lâlettâyin böyle birçok zâbitânın haksız olarak, ufak bir tahkikâta müstenid olmayarak lekedâr edeceğiz ve onun mukedderâtını silmiş olacağız. O vakit meselenin şekli değişecektir.

Arkadaşlar, biz bir milletin, bir vatanın mukadderâtını omuzlarımıza almışız. Zannederim ki, bu kolay bir mesele değildir. Çok iyi düşünmek lâzımdır. Bunun mabadi vardır. Böyle lâlettâyin bir hissiyatla iş yaparsak sonunu getiremeyiz. Onun için hak ve hakikata hâdim olarak tahkik edelim. Böyle adamlar varsa, bunların *istediğiniz gibi* ilişiklerini ve alâkalarını ve hizmeti askeriyelerini doğrudan doğruya kat edebiliriz. Bendeniz bu maddenin tekrar encümene havâlesini teklif ediyorum. Bir daha encümene havâle buyurulmasını istirhâm ederim.

Yusuf Akçura Bey (İstanbul): Müsaade buyurulursa, bir suâl soracağım: Ali Beyefendi fevkâlâde mühim bir noktaya temas buyurdular. Dediler ki, İstanbul'da bulunan zâbitânın, bilhassa harekâtı *milliye aleyhindeki* teşkilâta girmiş olmalarını tâyin etmek fevkâlâde müşkül bir iştir. Vâkıa Kuvâyı İnzibâtiye'ye giren sarihtir. Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyenler tâyin edilebilir. Fakat içten içe Kuvâyı Milliye aleyhine, hükûmet aleyhine hareket edenleri tamâmen tâyin etmek fevkâlâde müşkül bir iştir ve o müşkülâttan dolayıdır ki, henüz Müdâfaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri'nin buyurdukları gibi, bizim askerî Divânı Harblerimiz kat'i karar vermekte büyük müşkülât ve sıkıntı içinde kalmışlardır ve hattâ bâzılarını affetmek mecbûriyetinde kalmışlardır. Bu hâlde birinci maddede zikredilen hüküm nihâyetünnihâye cezâî mâhiyettedir. Bu hükmü cezâîyi verirken mâdem ki bu kadar müşkülât vardır, mâdem ki mehâkim ve Divânı Harbler bu işin içinden çıkamıyorlar, acaba Müdâfaai Milliye Vekâleti hangi vesâit ile şu hükme mahkûm olacaklarını tâyin edebilecektir? Yâni birinci madde, şu zikrettiğim sınıf için tatbik olunabilir.

Ali Bey (devamla): Buyurduğunuz nokta Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin göstereceği dikkat ve basirete mütevakkıftır. Müsbet ve tamâmen bâriz olarak mütenâsip ve tamâmen taayyün etmiş bir takım şekillere bakarak yapamayacaktır. Zannederim arz etmek istediğim nokta budur.

İsmâil Kemâl Bey (Çorum): Burada tekâüd kelimesi vardır. İstifâ etmesi niçin zikredilmemiştir? Bundan maksat nedir? İstifâ ettikten sonra mâdem ki tekâüde sevk ediliyor, istifâyı burada zikre hâcet yoktur. Bugün istifâ ettiriliyor, yarın diğer taraftan yine tâyin ediliyor. (Gürültüler)...

Reis: Efendim, siz bana hitâp ediniz...

İsmâil Kemâl Bey (devamla): Tekâüd edildikten sonra istifâ etmiş diye yine bir memuriyete alınması tehlikesi yok mudur? Tekâüd edildikten sonra istifâ kelimesine lüzum yoktur.

Ali Bey (devamla): Bir kısmı istifâ eder, bir kısmı tekâüd olur. Bu hizmetin müddetine göredir.

Reis: Müsaade ederseniz, bir şey arz edeyim... Encümen Reisi Beyefendi nihâyet efkârı umûmîyeyi anladıktan sonra bu maddeyi tekrar encümene istiyor. ("Takrirlerimiz var; takrirler okunsun" sesleri)...

Necâti Bey (İzmir): Paşa Hazretleri birkaç ufak sözüm vardır...

Reis: Onsekizincisiniz...

Necâti Bey (devamla): Ali Beyefendi, Müdâfaai Milliye Encümeni Reisi sıfatı ile beyânatta bulundunuz. Pekâlâ, bilirsiniz ki, ordu emrine icâbet etmeyerek ifâyı vazife etmeyen neferâtın yüzlercesini heyeti âliyenizin teşkil etmiş olduğu İstiklâl Mahkemeleri idâma mahkûm etmiş iken, aynı emre icâbet etmeyen zâbitânın idâm olunamayacağına dâir bir kaydı kânûnî var mıdır? Yok iken nasıl olur da bizi hissiyat ile karar veriyorsunuz diye ithâm ediyorsunuz?

Recep Bey (Kütahya): Mahkeme ile yaptınız...

Necâti Bey (devamla): Neferat hakkında idâm karârı vermişizdir. Zâbitan hakkında bu karârı vermeye hakkımız yok mudur? Yok eğer hakkımız varsa, niçin bizim tarafımızdan intihap olunan bir heyetin tard karârının hissiyatla müterâdif olduğunu söylüyorsunuz? ("Mahkemeye gidecektir" sesleri)...

Recep Bey (Kütahya): Mahkemeye gitmeden olamaz...

Ali Bey (Müdâfaai Milliye Encümeni Reisi) (Karahisarı Sâhip): Fakat mahkemeye gitmeden doğru değildir.

Ali Sâib Bey (Kozan): Kifâyet takrirleri vardır... (Gürültüler)...

Reis: Necâti Bey suâliniz vâki değildir. Ali Bey vaziyeti beyân ettiler. 'Hissîyâta kapılmayalım' demiştir. Zâtı âlinizi hissiyatla ithâm etmemiştir ki, zâtı âliniz cevap veriyorsunuz.

Hasan Fehmi Bey (Kastamonu): Müsaade buyurulur mu? Bu maddenin ahkâmı dâhiline giren erkân, ümerâ, zâbitânın nispi olsun, tahminî olsun lütfen adedini söyleyebilir misiniz?

Ali Bey (devamla): İşte zâten bendenizin tasavvurum da budur. Bir defâ ne kadar zâbitan mahkemeden geçmiş? Ne kadarı beraat etmiştir ve ne kadarı mahkûm olmuştur? Bunların hüviyetleri ve rütbeleri hakkında Müdâfaai Milliye Vekâleti encümende izahat verir ve biz de encümende bir daha ariziamik tetkik eder, ondan sonra bendeniz gelir heyeti âliyeye cevap veririm.

Hasan Fehmi Efendi (Kastamonu): İki kelime daha Paşa Hazretleri... ("Maddeler var" sesleri)...

Reis: Neyi müzâkere edeceğiz? Encümenin reyini alacağız. (Gürültüler)...

Hasan Fehmi Efendi (Kastamonu): Madde encümene gideceğine nazaran bir noktaya daha nazarı dikkatinizi celb ederim. Şimdi biz bir tefsiri kânûnî yaptık. Sonra birkaç sene geçince türlü türlü tâdilât ile alt üst ettik. Evet, istiklâl mücâhedesine iştirâk etmedi diye bu cezâyı tatbik edeceğiz. Buna aşağı yukarı bir fark ile ben de taraftârım. Yalnız bir noktaya nazarı dikkati celb ederim. Bu vatanın müdâfaa ve muhafazası yalnız askerler üzerine borç değildir. Beyefendiler, müsaade buyurulursa, bunu esaslı bir sûrette tetkik etmeliyiz. İstanbul'da yirmibin kadar memurumuz vardır. Bunlar maddî, mânevî, zımnî ve işârî dâvetler üzerine gelmediler. Biz Nâhiye Müdüründen Vâliler, Mutasarrıflar yapmak mecbûriyetinde kaldık. Binâenaleyh bu mesele esaslı olarak tetkik edilmelidir. Yalnız bir taraf değil, umûmî bir mâhiyette tetkik etmek lüzûmu vücûbuna ve bu sûretle âdil bir karar ittihazına Meclis mecburdur zannederim.

Reis: Bu suâl olmadı efendim...

Recep Bey (Kütahya): Reis Paşa Hazretleri, bir ufak söz istiyorum...

Mazbar Müfid Bey (Denizli): Paşa Hazretleri, Encümen Reisi söz söylüyor. Mazbata Muharriri söylüyor...

Reis: Efendim, Encümen Reisi maddeyi tekrar tetkik etmek için encümene istiyor.

Recep Bey (Kütahya): İki söz söyleyeceğim. ("Kaç defâ söyleyeceksiniz" sesleri)... ("Encümen nâmına söylendi" sesleri)... Yüz defâ söylemek hakkımdır. Reisten söz aldım, söylerim... Yüz kere söylerim...

Reis: Recep Bey heyeti umûmîyeye hitâp ediniz; burası muhavere mahalli değildir. Ricâ ederim... Sükûneti muhafaza edelim...

Recep Bey (devamla): Efendim, bendeniz vezâifimin kesreti hasebiyle Müdâfaai Milliye Encümeni Mazbata Muharrirliği'nden istifâ etmiştim. Rüfekâi muhtereme vakit bulamadıklarından yerime yeni bir zat intihap edememişlerdi. Esâsen bu kânunun esnâi müzâkeresinde bendeniz Encümen Mazbata Muharriri bulunduğumdan,

bu kânunun heyeti umûmîyede tarafımdan müdâfaa edilmesini arkadaşlar arzu ve dermeyan buyurdular. 'Bu kânunu heyeti umûmîye müdâfaa edin' dediler. Bendeniz de maalmemnûniye kabûl ettim ve müdâfaa ediyorum. Bendeniz lehte ve aleyhte sözler tefrik edildikten sonra, takrirler okunarak usûlüne tevfikan reye konulup, maddenin müzâkeresi lâzım gelir fikrinde idim. Bu fikrime rağmen Encümen Reisi Beyefendi, encümende tekrar tetkik edilmek üzere maddenin encümene tevdiini talep buyurdular. Bendeniz bu fikirde değilim. Eğer arz ettiğim gibi, ricâyı mahsusa üzerine bu vazifeyi deruhte etmemiş olsa idim ve dâimî Müdâfaa Milliye Encümeni Mazbata Muharriri olsa idim dahi, bunda çok kuvvetli ve musirr olduğum için, yine istifâ ederdim. Zâtı vaziyetim müstağni olduğu için ve bu kânuna mahsus olmak üzere, arkadaşlarımın emirlerini müdâfaa etmediğim için, tabii ben bu vazifeden istifâ ediyorum. Bu kânunun müdâfaasını encümen heyeti muhteremesinin intihap buyuracağı zat deruhte edebilir. Bendeniz bu fikirde değilim. Müzâkere cereyân edebilir.

Reis: Efendim, encümen maddeyi tekrar istiyor. Müsaadenizle birinci maddeye âid takrirleri okuyacağım... Nazarı itibâra alınan takrirler encümene gidecektir.

Ali Bey (Müdâfaai Milliye Encümeni Reisi) (Karahisarı Sâhip): Efendim, maddeyi geri almak, karârı değiştirmek ve maddeden rücû etmek değildir ki... Recep Bey yanlış telâkki ediyor.

Reis: Efendim, nizamnâmei dâhilide musarrahtır. Encümen Reisi arzu ettiği zaman teklif eder ve maddeyi tekrar encümen geri alabilir. Bunda şu veyâ bu karar verilmiş değildir. Yeniden tetkik ediliyor. Binâenaleyh müsaade buyurursanız bu münâsebetle encümene havâle edilecek olan takrirleri okuyalım...

Riyâseti celileye,

Cidâli millî, memleketin bilumum anâsırı kuvâyi mecmuâsiyle yürütülmüştür. Buna iştirâk etmemiş olan ve seyirci kalan veyâ aleyhtar teşkilâta karışmış bulunan ve hudûdu millî hâricinde kalan zâbitan ve mensûbini askeriye olduğu gibi, her sınıftan memurini mülkiye dahi vardır. Askerlere bundan dolayı kânun tatbik edilirken, memûrini sâirenin bundan hâriç kalması vecibâtı adlî hakka mugâyirdir. Binâenaleyh askerler hakkında pek lüzumlu gördüğüm bu kânun mevaddının bilcümle memûrini devlete teşmil edilmek üzere Dâhiliye Encümeni'ne havâlesini ricâ ederim.

Kütahya
Mehmet Nûri

Reis: Efendim, zannederim ki bunun maddeye taallûku yoktur. Ayrı bir teklif tarzında yazılmıştır. ("Ayrı bir meseledir" sesleri)...

Riyâseti celileye,

Birinci maddenin şekli âtide tâdilini teklif ederim:

İstanbul veyâ diğer memâliki müstahlâsada kalarak Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyenlerden herhangi sûretle Kuvâyı İnzibâtiye'ye ve o zamanki İstanbul Hükümeti'nin harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâtına girmiş bulunan bilumum mensûbini askeriye herhangi sınıf ve rütbeden

bulunursa bulunsunlar, nispeti askeriyeleri kat olununr ve fimabat hizmeti devlette istihdam olunmaz.

İzmit
İbrâhim Süreyyâ

Riyâseti celileye,

Kânunun birinci maddesinin berveçhizir tâdilini teklif eylerim:

Madde: İstanbul ve diğer memâliki müstahlâsada kalarak Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyenlerden herhangi süretle Nigâhbancı ve Kızıl Hançerci teşkilâtına dâhil olan ve Kuvâyı İnaibâtiye kadrolarına dâhil bulunan ve dâveti vataniyeye icâbet etmeyen bilumum mensûbini askeriyenin nispeti askeriyeleri kat olunur.

İstanbul
Ali Rızâ

Riyâseti celileye,

Birinci maddenin aşağıdaki şekilde tâdilen kabûlünü teklif eylerim:

İstanbul ve diğer memâlikte kalan Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyenlerden herhangi sûrette Kuvâyı İnzibâtiye'ye ve o zamanki İstanbul Hükûmeti'nin harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâtına girip de veyâ münferiden veyâ müştereken bilfiil ve hareket ve teşebbüste bulunup da, başkaca bir cürüm ikâ ettiği sâbit ve hakkında ahar sûrette cezâ tatbiki mümkün olamayan bilumum mensûbini askeriye herhangi sınıf ve rütbede bulunursa bulunsun bir daha orduda kullanılmamak üzere müddeti hizmetlerine göre tekâüd veyâ istifâya sevk olunur.

Giresun
Hakkı Târık

Riyâseti celileye,

Birinci maddenin Encümene iâdesiyle yeniden tetkik ve tanzimi teklif ederim.

Karesi
Mehmet Vehbi

Riyâseti celileye,

Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyip de muhalif İstanbul Hükûmeti'nin Kuvâyi İnzibâtiye'sine veyâ harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâtına girmiş bulunanlar mücrimdirler. Bunların tekâüd veyâ istifâya sevkleri aslâ câiz değildir. Binâenaleyh maddenin 'müddeti hizmetlerine göre tekâüd veyâ istifâya sevk olunurlar' fıkrasının yerine 'hizmeti askeriyeden müebbeden ihraç olunurlar' fıkrasının vâzını teklif eylerim.

Gâziantep
Ahmet Remzi

Riyâseti celileye,

Birinci maddenin âtide arz olunduğu veçhile tâdilini teklif ederim:

İstanbul ve diğer memâliki müstahlâsada kalarak Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyenlerden herhangi süretle olursa olsun Kuvâyı İnzibâtiye ve o zamanki İstanbul Hükûmeti'nin harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta girdikleri Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin tahkikât dakikası neticesinde anlaşılan bilumum mensûbini askeriye herhangi sınıf ve rütbede olursa olsun nisbeti askeriyeleri kat olunur.

Afyonkarahisar
İzzet Ulvi

Riyâseti celileye,

Birinci maddenin şekli âtide tâdilen kabûlünü teklif ederim:

Madde 1: İstanbul ve memâliki müstahlâsada kalarak hükûmet aleyhinde teşekkül eden Kuvâyi İnzibâtiye dâhil harekâtı ve hasmânede fiilen zimethâl olanlarla âmâli milliye aleyhinde müteşekkil cemiyetlere intisâb veyâ kezâlik ibrâzı faaliyet eden bilumum mensûbini askeriyenin herhangi sınıf ve rütbede bulunursa bulunsun mevcut vesâike müsteniden nisbeti askeriyeleri kat olunur.

İzmit
İbrâhim

Riyâseti celileye,

Birinci maddenin berveçhi âti tâdilini teklif ederim:

İstanbul ve diğer memâliki müstahlâsada kalarak herhangi süretle Kuvâyi İnzibâtiye'ye ve o zamanki İstanbul Hükûmeti'nin harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâtına girmiş bulunanlarla Anadolu'da vükû bulan dâvete icâbet etmeyen bilumum mensûbini askeriye herhangi sınıf ve rütbede bulunursa bulunsun nisbeti askeriyeleri kat edilir.

Kozan
Ali Sâib

Riyâseti celileye,

Mücâdelei Milliye'ye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan ordu mensûbini hakkındaki kânunun birinci maddesinde şu tâdilâtın ifâsını teklif ederim:

'Bilumum mensûbini askeriye herhangi sınıf ve rütbede bulunursa bulunsunlar Divânı Harbe tevdi ve haklarında verilecek hükme göre muamele olunursa beraat edenler hakkında bu kânunun diğer mevaddına teb'an yapılır.

2.9.1339 [1923]

Kastamonu mebusu
Hâlit

Riyâseti celileye,

Birinci maddenin berveçhi âti tâdilini teklif eyleriz:

Madde 1: İstanbul veyâ diğer memâliki müstahlâsada kalarak Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen bilumum erkân, ümerâ, zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriye, herhangi sınıf ve rütbede bulunursa bulunsunlar, bunlardan herhangi bir süretle Kuvâyi İnzibâtiye'ye ve o zamanki İstanbul Hükûmeti'nin harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâtına girmiş bulunanların bâde-

ma devlet hizmetinde kullanılmaması ve tekâûdiyelerinden istifâde etmemek üzere nisbeti askeriyeleri idâreten kat olunur.

İçel
Dr. Tevfik

Ertuğrul
Dr. Fikret

İzmir
Mahmud Celâl

Riyâseti celileye,
Müzâkere kâfidir zannındayım.
Her ne sûretle olursa olsun birinci madde veçhile karşı harekâtta bulunan hâinlerin şehit ettikleri asker yâni şehit yavruları ve âileleri artık maaş dahi veremez. Binâenaleyh bu gibiler muhakemâtı askeriyece bâdelmuhakeme tebrie ettikleri hâlde tükâûd edilmeleri ve tebrie edemeyenlerin bilâ maaş tard ve ihraç edilmelerini temenni ve teklif ederim.

Giresun
Tâhir

Reis: Efendim, bu takrirler içerisinde yalnız Kütahya mebusu Mehmet Nûri Bey'in takririnin bu maddeye taallûku yoktur. Diğerlerinin hepsinin bu maddeye taallûku vardır. Dört, beş nukat hakkında bu mesele toplanıyoruz. Zâten Encümen Reisi de maddenin tekrar geri iâdesini teklif ettiler. Müsaade buyurursanız, bu takrirlerle berâber Müdâfaai Milliye Encümeni'ne havâle edelim... ("Muvafık" sesleri)...

Efendim, ikinci maddeye geçiyoruz.

Vaktimiz kalmadığından, müsaade ederseniz, âtideki celselerde devâm edebiliriz. Şimdi celsei hâfiyeden aleniyeye geçilmesini kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl edilmiştir... Dördüncü celse alenidir.

* * *

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI
22 EYLÛL 1339 (1923)

Devre: 1, İçtimâ Senesi: 3, 23. İnikat, 2. Celse, Cild: 2

Reis: Reisi Sâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

Reis: Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan erkân, ümerâ ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriye hakkındaki kânunun birinci maddesini Encümen almıştır. İkinci maddeye geçiyoruz...

Madde 2) İstanbul'da ve memâliki müstahlâsada kalıp Mudanya Mütârekesi'ne kadar Millî Mücâdele'ye iştirâk etmemiş olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarınca mensup erkândan müddeti muayyenei kânûniye olan otuz seneyi ve ümerâ ve memûrîn ve mensûbini askeriyeden yirmibeş seneyi ikmâl edenleri bir defâya mahsus olarak rızâlarına bakılmaksızın tekâüdleri icrâ edilir.

Âtideki fıkralarda gösterilenler işbu madde hükmünden müstesnâdır:

a) Türkiye bahriye kadrosunu teşkil etmek üzere 1340 [1924] bütçesine dâhil olacaklar.

b) Esbâbı kat'iyei sıhhiyeden dolayı vazifei milliyeye şitâb edemeyenler.

c) Erkânı Harbiyei Umûmîye ve Müdâfaai Milliye Vekâletlerince ve jandarma mensuplarından Dâhiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığı'nca herhangi bir müessesede tavzif veyâ herhangi bir mahâlde hidemâtı milliyede istihdam edilenler.

d) 1338 [1922] senesi Martından sonra esâretten Dersaadet'e ve memâliki müstahlâsaya avdet eyleyen erkân ve ümerâ.

e) 26 Ağustos 1338 [1922] târihine kadar makâmâtı askeriyeye mürâcaat ederek câizül istihdam olduklan hâlde kadrolann ademi müsaadesinden dolayı vücutlanna lüzum olmadığından Anadolu'ya gelmeleri hakkında kendilerine tebligat ifâ olunanlar.

Reis: Efendim, müsaade buyurulursa, geçen celsei hâfiyeye âid zabtı sâbık hulâsâsı okunsun... (Zabtı sâbık hulâsâsı okundu)... Bir mütâlaa var mı? ("Hayır" sesleri)...

Vehbi Bey (Karesi): Paşa Hazretleri bitirdikten sonra...

Reis: Zabtı sâbık aynen kabûl edilmiştir.

Vehbi Bey (Karesi): Efendim, hâfi celse mâlûmu devletleri Kâtipler veyâhut Zabıt Kâtipleri tarafından tutuluyor. Eski Mecliste de böyle gâyet kıymettar celsei hâfiyeleri vardır. Bu Mecliste de tabiî olacak... Bunlar tâb edilemez. Belki elli sene sonra tâb edilebilir. Hiç olmazsa zabıt mücelled olarak heyeti idâre veyâ Kâtipler tarafından tebyiz edilip mahfuz tutulmalı...

Reis: Efendim, geçen seneden beri böyle yapmaktayız. Yâni stenograflar, zabıt kâtipleri tarafından tutulmaya başlandığı andan itibâren aynen buyurduğunuz yapılmaktıdır.

Mustafa Bey (İzmit): Muhterem efendiler, geçen celsede bu kânun müzâkere edilirken, Kütahya mebusu Recep Beyefendi bendeniz hakkında bâzı ifâdatta bulunmuş idi. Bunu izah için Reis Paşa Hazretlerinden müsaade talep ettim. Kendilerinin verdiği izahat kâfi olduğundan bahisle bendenize müsaade etmemişlerdi. Fakat bugün mâruzatta bulunmaya mecbur oluyorum. Bu kânun müzâkere edilirken ve karar verilirken bendeniz Sarıyer yangını dolayısıyla bir iki hafta İstanbul'da mezun idim. Bu esnâda bu kânunu Encümen müzâkere etmiş, karar vermiş ve bu karârı İstanbul'da avdetimde bunu âzâ beylere imzâ ettirirken bendenize de getirmişlerdi. Mecliste gördüm ve imzâ ettim ve hakkı itirâzım bâkidir dedim. Yalnız eseri zühûl eseri olarak imzâmı atarken hakkı itirâzıma dâir işâret etmedim. Bendeniz eseri zühûlü arz ediyorum. Onun için Kütahya mebusu Recep Beyefendinin ifâde ettiği gibi, imzâ edip de bilâhare onun aleyhinde söz söylemeyi kabûl etmiyorum ve red ederim. Şimdiye kadar da imzam ve sözüme sâdık kalmışımdır.

Reis: Efendim, hakikaten Mustafa Beyefendinin kânunun altında imzâları vardır. Belki eseri zühül olmuştur. Çünkü kânundaki imzâlarına göre beyânı mütâlaa ettiler.

Recep Bey (Kütahya): Aslında da imzâları vardır.

Mustafa Bey (İzmit): Yoktur... Encümen Reisi Beyefendiyi işhât ederim.

Ali Bey (Afyonkarahisar): Mesele izam edilecek derecede değildir. Mustafa Bey mezundu. Biz bu lâyihâyı yaptık ve bitirdiğimiz sırada Mustafa Bey de gelmiştir. Arkadaşlar iştirâk edip imzâ etmişlerdir. Halbuki lâyihâ hakkında bir fikir peydâ etmemişlerdir. Fikirlerini burada beyân etmişlerdir. Onun için her iki taraf için de bir şey yoktur.

Reis: Efendim, geçen de arz ettim... İmzâsı vardır diye söylendiği zamanda, mâlûmu âliniz, bu kürsüde herkes fikrini söylemekte serbesttir. Mâdem ki arkadaşımız bir eseri zühül olarak imzâ etmiştir, istediği kadar söyleyebilir. Binâenaleyh bir mesele kalmamıştır. Bunu geçiyoruz...

Feridun Fikri Bey (Dersim): Efendim, mâlûmu âliniz, bu kânunun esas rühu, özü birinci maddedir. Binâenaleyh bu birinci madde meselesi tayyün etmeden, ikinci maddenin müzâkeresine mahâl yoktur. Birinci madde buraya gelsin, tesbit olunsun... Kânunun esâsını kuralım; ondan sonra ikinci maddenin müzâkeresine geçelim... İstirhâm ederim, buna şimdilik tâlik buyurunuz... ("Doğru" sesleri)...

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Paşa Hazretleri, üçüncü ve dördüncü maddeler tamâmen müstakildir. İkinci maddenin hakikaten birinci madde ile münâsebeti vardır. Bu münâsebetle onu tehir ederiz. Fakat üçüncü ve dördüncü maddeleri müzâkere etmekte mahzur görmüyorum.

Reis: Efendim, şimdi üçüncü ve dördüncü maddeleri müzâkere edelim. İkinci maddenin müzâkeresinin tehirini reye koyuyorum. İkinci maddenin birinci madde geldikten sonra müzâkeresini kabûl edenler ellerini kaldırsın... Kabûl edilmiştir... Üçüncü maddeye geçiyoruz efendim...

Madde 3) İlânı Meşrûtiyetten itibâren vatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan bilumum memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bilâ ihtiyar kalan veyâhut memâliki mezkûreye bilâ mezuniyet giden veyâ mezunen gidip de müddeti mezuniyetlerini tecâvüz ettiren berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup muvazzaf, mütekâid ve ihtiyat erkân, ümerâ, zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyenin târihi infikâklarından itibâren nisbeti askeriyeleri kat olunur. Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan erkân, ümerâ, zâbitan ve mensûbini askeriye Lozan Muahedesi'nin imzâsından itibâren altı ay zarfında mâzur ve bu madde hükmünden müstesnâ addolunur.

Reis: Efendim, üçüncü madde hakkında söz isteyen var mı?

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Efendim, üçüncü madde iki esas ihtivâ ediyor. Bunlardan birisi, hudûdu millî hâricindeki memleketler ahâlisinden olup, mezunen yâhut tebdili

hava sûretiyle oralara gidip müddeti mezuniyetini veyâ tebdil havasını geçirenler hakkındadır. İkincisi de, vaziyeti mahsusası dolayısıyla orada kalan erkân, ümerâ ve zâbitâna âiddir ki, şimdi bu iki mesele üzerinde fikrimi arz edeceğim.

Birinci cihet, yâni hudûdu millî hâricindeki memleketler ahâlisinden olup mezunen veyâ tebdili hava sûretiyle gidip, müddeti mezuniyetlerini tecâvüz edenlerin ordu ile olan münâsebeti askeriyelerinin kat'ı meselesidir. Bu pekâlâ ve doğrudur. Fakat Yemen'e âid olan fıkrada gösterilen altı aylık müddet hiçbir zaman kâfi değildir. Çünkü Yemen'de bulunan zâbitan orada kendi ihtiyârı ile kalmış değildirler. İmamı Yahya teşkil ettiği orduyu tensik ve tanzim etmek için bu zâbitânı alıkoymuş ve bilâhare salıvermemiştir. Şimdi biz altı ay gibi kat'i bir müddet tâyin edecek olursak, o zâbitâna tabiatıyla gadir olur. Çünkü bu zâbitan arz ettiğim esbabdan dolayı gelemiyorlar. Bunun için bu zâbitânın gelebilmelerini temin edildikten altı ay sonra gelmeyenler hakkında muamele yapabiliriz. Fakat hükûmet tarafından bu cihet temin edilmedikten sonra bir şey yapmak doğru değildir. Bunun hakkındada bir takrir veriyorum.

Hâlis Turgut Bey (Sivas): Efendim, bendenizin mâruzâtım ufaktır. Yemen meselesi Lozan Konferansı'nda tamâmiyle tahakkuk etmiştir. Lozan Muahedesi'nin imzâsından denecek yerde, Lozan Muahedesi'nin tasdikinden denilecek olursa, müddet daha uzamış ve mâkûl olmuş olur.

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili): (Karesi): Efendim, bu üçüncü maddenin nihâyetindeki cümle hakkında bâzı arkadaşlar itiraz serddettiler. Mâlûmu âlileri olduğu üzere, Yemen'deki kıtâtımız çekildiği zaman umûmîyetle esir olmuşlardır. Bâzı zâbitan esâreti kabûl ederek orada kalmışlardır. Bu zâhiren kendi arzuları ile olmuş bir keyfiyet gibi gözükür. Fakat hakikatte esir olmamak ve kaydı esârete girmemek için orada İmam vesâire ile teşriki mesâî ederek, harb üzerinde tesir yapabilmek ve düşmana zarar vermek için kalmışlardır. Bir kısmı da İmam tarafından bir senet yâni rehine makâmında alıkonmuştur. Mâlûmunuz olduğu üzere, İmama tahsisat falan vermiyorduk. Aramızda bir takım taahhüdat vardır. Şâyet bunlar yapılmazsa diye ona mukâbil bu zâbitânı esir bulundurmak sûretiyle orada alıkonulmuşlardır. Velhâsıl orada kalanlardan bir kısmı buranın istikbâlinden ümit kesmiş ve burada evlenir kalırım demiş... Yâni Yemen'de bulunanları üç kısma ayırabiliriz. Bir kere bugünkü vaziyete göre, Yemen'de kalmış olanların içerisinde Arnavut, Arap ve Süryeliler [Süriyeliler] vardır. Binâenaleyh muhtelif milletlere mensup olanlar var demektir. Biz işi tabii kendi hudûdu millimiz dâhilinde olanlara, Türkiyeli olanlara hasrettirmek istiyoruz. Hudûdu millimizden hâriç bulunanlar kendi memleketlerine avdet edebilirler ve orada iş bulurlar. Fakat bu memleketin evlâdından olup da, orada bir mecbûriyet tahtında kalanlar, bu memlekete geldikleri zaman, uzun müddet memlekette ve ordudan ayrılmışlardır diye, bunlara kânunen lâzım gelen cezâ muamelesini yapmayalım... Fakat şurada bir nokta vardır. Eğer orada cezâen alıkonulmuş ve İmamın rızâsı tahsil olunmadan buraya gelememiş olanları tasrih ederek, Rızâ Bey'in buyurduğu gibi, bu müddet az addedersek, o vakit ne olur? Kendi keyfi için orada kalmış bir zâbit bulunur. Bu orada bir müddet hizmet eder. Vaktaki canı sıkılır, oradan bir kâğıt alarak, beni burada cebren alıkoydular diye gelir. Biz de onu almaya mecbur kalırız. Fakat böyle muayyen bir müddet koyarsak, orada bulunan Türkiyeli zâbitan altı ay zarfında gelmezlerse, nisbeti askeriyesini kat ederiz dersek, o zaman bunu suistimâl ederek buraya gelmek isteyenlerin arzularına set çekilmiş olur. Fakat İmam tarafından alıkonularak buraya gelemeyenler buraya

resmen mürâcaat ederler. Hükûmet bunun hakkında teşebbüsatta bulunur. Bütün bu muamelâttan sonra hükûmetin teşebbüsâtı müsmir olmazsa, orada kalırsa, nisbeti askeriyesi katedilmiş olur. Buraya bilâhare gelir. Meclisi âli dâimâ münakittir, müsmirdir. Böyle şahıslar için Meclis af yapabilir. Bunlar hakkında husûsî af kânunu yapılır. Binâenaleyh bendenizce böyle orada cebren bırakılan bir iki kişinin mağduriyeti düşünülerek, maddenin böyle geniş bırakılması muvafık değildir. Çünkü sonra herkes orada kalır, sonra sıkışırlar, buraya gelirler. Herhâlde bu müddet muvafıktır. Pek müstesnâ olarak mağdur kalacak olan herhangi birisi için ayrıca muamele yapılabilir.

Vehbi Bey (Karesi): Efendim, birinci maddenin bir kısmı burada mündemiçtir. Yalnız Paşa Hazretleri beyanlarında bir şeye iliştiler. Fakat bu hususta madde sâkittir. Tasrih etmek icâb eder. Osmanlı İmparatorluğu beynelmileldi. Falan yerde bir kıtamız vardı. Bilâhare o kıtalarda kalanlardan birisi buraya gelir oturur, memurumuz olur, Nâzırımız olur, sonra kalkar gider, falan yerin Nâzırı olur. Orada da sıkışır, gelir bizden tekâüd maaşı alır. Şimdi de bunu bu maddede müphem bırakacak olursak, gelecek zâbitânın Türkiyeli olduğunu tasrih etmezsek, falan yerli zâbit orduya mensuptur diyerek, gelip bizden maaş isteyecek, vazife isteyecek... Onun için buraya berrî, bahrî, havaî, jandarma sınıflarına mensup Türkiyalı muvazzaf mütekâid ve ihtiyat ümerâ ve zâbitan demeli ve herhâlde Türkiyeli olduğu tasrih edilmelidir.

Hakkı Bey (Van): Birinci madde tasrih edilmiştir.

Vehbi Bey (devamla): Efendim, bu hususta şu takririmi takdim ediyorum.

Süreyyâ Bey (Karesi): Efendim, evvelâ Paşa Hazretlerinden bir istizah yapacağım. Ondan sonra reyimi söyleyeceğim. Üçüncü maddede deniliyor ki, müddeti mezuniyetlerini tecâvüz ettiren berrî, bahrî, havaî, jandarma sınıflarına mensup muvazzaf, mütekâid ümerâ ve zâbitan hakkında denilmiş... Burada ihtiyat zâbiti yoktur. Yâni şurada, o zâbitan vesâire arasına bir de ihtiyat zâbitânının sokulacağı anlaşılıyor. Birinci maddede ihtiyat zâbitânı diye tasrih edilmiştir. Bu, aşağıda da tekrâr ediliyor. Binâenaleyh burada, orada kalmış olan erkân ve ümerâ ve zâbitan denilmek lâzımdır. Burada ihtiyat zâbitânı nazarı dikkate alınmamıştır. Bunu nazarı itibara almamakta maksat onları müstesnâ tutmak mıdır, yoksa zuhûl müdür? Yoksa zâbitan kelimesinin arasına bunlar da girebilecek mi? Eğer girebilir ise birinci maddede tasrihe lüzum yoktur. Eğer tasrihe lüzum varsa, burada da tasrih edilmelidir. İhtiyat zâbitânı da ihmâl edilmesin... Binâenaleyh Paşa Hazretleri bu suâlime cevap versinler... Bu kelime konsun mu, konmasın mı?

Mustafa Bey (İzmit): Bizim hudûdumuz hâricinde kalan mahaller zâbitânı bidâyette mezuniyet, tebdili hava alır ve maalesef mezun ve tebdil hava müdetince de paramızı alırdı. Meselâ, altı ay tebdili hava alır ve altı ay burada maaş alırdı. Fakat bu tebdili hava müddetince başka yerlere gidiyor ve bu müddet zarfında kabûlünü temin için uğraşıyor. Ay ay tebdili hava maaşını aldıktan sonra, gittiği yerde üç ay sonra hizmet buluyor ve maalesef üç ay daha mezuniyetini temdit ettirerek maaşını almış bulunuyor. İstanbul kuyudunu tetkik ettirecek olursanız, bütün bunlara vâkıf olacaksınız. Binlerce Liralarımız bu sûretle gitmiş oluyor. Gittiği yerde hizmet buluyor ve buldukları hizmetleri kabûl ederek ihânet ediyor, orada kalıyor. Binâenaleyh bâzısının orada yap-

tığı hizmet makbûl olmuyor, oradan kovuluyor. Sonra hakkı müktesebini dâvâ etmek sûretiyle yine bize mürâcaata mecbur oluyor. Binâenaleyh buna merhamet etmek lâzım mıdır? Kat'iyen... Türk zâbitânı Türkiye'de hizmet edecektir. Ahar memlekete hizmet etmiş olanların burada yeri yoktur. İkincisi, Paşa Hzaretleri buyurdular ki, Yemen'deki zâbitânımıza daha fazla müsamaha edelim... Bendeniz bu fikirde değilim ve buna taraftar da değilim. Bugün o muhit İmam Yahya'nın emri kumandasında bulunuyor. Oradan gelen ümerâ ve zâbitânın ifâdâtını dinlerseniz, oradaki zâbitânın vaziyetleri hakikaten pek elim olduğunu öğrenirsiniz. Binâenaleyh mââile orada bulunan zâbitlerden anavatana ilhâkı için mürâcaatı mükerrereleri ismâ edilmemiştir. Anın [Onun] verdiği paraya kanaat etmek mecbûriyetindedir. Bâzıları birçok desiselerle sâhillere inerek çok ihtiyaç ve zahmet çekmek süretiyle buraya geliyor. Bir kısmı da orada hapishânede bulunuyor ve hapishânede bulunan zâbitânımızın bir kısmı buraya dertlerini anlatmak için mürâcaatta bulunuyorlar. Bendeniz diyorum ki, Heyeti Vekilemiz orada bulunan Türk zâbitânının anavatana gelmesini temin ettikten sonra ve kendilerine tebligâtı lâzime icrâ edildikten sonra, bir müddet tâyin edilir. Yemen'den, Sana'dan bir adamın anavatana ilhâkı için ne kadar bir müddet lâzım... Bunların âileleriyle buraya gelmelerini temin edecek paraları var mıdır? Bunlar temin edilmelidir. Bunlar temin edildikten sonra ve tâyin edilecek müddet dâhilinde gelmeyenler hakkında o muamele yapılmalıdır. Yoksa başka türlü muamele yapmak doğru değildir.

Reis: Üçüncü madde hakkında başka söz isteyen var mı?

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Efendim, Ahmet Süreyyâ Bey'in bir suâli vardır. Müsaade buyurursanız cevap vereyim...

Efendim, Ahmet Süreyyâ Bey bu maddeye ihtiyat zâbitleri dâhil midir buyurdular. Tabiî Yemen'de kalan zâbitan içinde ihtiyat zâbitânı da vardır ve bunlar da şüphesiz bu zâbitan meyânına dâhildir. Yâni onlar hakkında da şüphesiz aynı müsaade verilir. Yâni erkân ve ümerâ ve zâbitan içinde hepsi dâhildir.

Ahmet Süreyyâ Bey (Karesi): Müsaade buyurunuz, suâlime cevap verildikten sonra birinci fıkraya konan ihtiyat zâbiti kelimesinin üçüncü fıkraya aynen tahrir edilmesini teklif ederim. ("Muvafık, muvafık" sesleri)...

Reis: Efendim, teklifinizi bir takrirle yaparsınız.

Abdurrahman Şeref Bey (İstanbul): Efendim, maddenin metni hakkında söz söyleyeceğim. Ali Rızâ Bey arkadaşımız bidâyetinde buyurdular ki, bizden ayrılan memleketler ahâlisinden olan zâbitâna âiddir. Halbuki sonra cereyân eden müzâkere, 'Hayır onlara âid değil, Türkiyeli olan zâbitâna âiddir diyerek lâf oldu. Bu şimdi hangisine âiddir. Türkiyeli olup oraya gidip kalanlar mı? Yoksa zâten oraları ahâlisinden olup, bizim ordumuzda hizmet edip oralarda kalanlar mı? Veyâhut bunları tefrik etmek doğru mudur? Onun için madde mutlak sürette olmak için ikisinin de ilâvesi lâzım gelir zannediyorum.

Gerek Türkiyeli olsun, gerek ora ahâlisinden olup, şu süretle gidip infikâk etmiş olsun, ikincisi de mezunen olanlar hakkındadır ki, târihi infikâklerinden itibâren, yâni mezun olanların târihi infikâklerinden yerine inkızâî mezuniyetleri, yâni mezuniyetlerinin inkızâsı demek daha doğru olur. Yalnız metni hakkında sözlerim vardır. Yemen'deki

zâbitânımız hakkında Lozan Muahedenâmesi'nden bahsile aşağı yukarı epeyce vakit geçti. Dört beş ay kadar bunların oradan buraya gelmesini temin etmek müşküldür. Onun için arkadaşlarımızdan bâzılarının buyurduğu gibi, onlara biraz daha müddet göstermek adâlet nâmına münâsip olur.

Süleyman Sırrı Bey (Yozgat): Üçüncü madde iki cümledir. Bendeniz ikinci cümlesi hakkında mâruzatta bulunmak istiyorum. Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı, orada kalmış olan erkân ve ümerâ ve zâbitan, mensûbini askeriye Lozan Muahedesi'nden, mâlûmu âliniz, muahedenizce kesbi kat'iyet etmesi için herhâlde Meclisi Âli'nin tasdik etmesi lâzımdır. Şu hâlde de maddede 'imzâsından' kelimesinin yerine 'Lozan Muahedesi'nin [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nce tasdikinden' yazılması; sonra, 'itibâren altı ay zarfında' cümlesine avdet ve mürâcaat terkibinin ilâvesi ve 'bu made hükmünden müstesnâ olunur' dedikten sonra, tedvinini teklif ederim. 'Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiye'li erkân, ümerâ, zâbitan ve mensûbini askeriye, Lozan Muahedesi'nin [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nce tasdikinden altı ay sonra avdet ve mürâcaat edenler bu madde hükmünden müstesnâ addolunur.'

Reis: Efendim, üçüncü madde hakkında başka söz isteyen var mı efendim? O hâlde takrirleri okuyacağız.

İbrâhim Bey (Ertuğrul): İki günden beri devâm eden müzâkereden bunların ahvâli husûsîyelerine vâkıf olmadığımızı anlıyorum. Bir zâbit kalmış, bir zâbit İstanbul'da kalmış... Bu zâbit nerede, nasıl kalmış, ne için kalmış? Bu zâbit nasıl gelebilir, parası var mıdır, harcırah gönderilmiş midir, evine, âilesine para bırakılmış mıdır veyâhut bırakılabilir mi? Bunu düşünmüyoruz ve doğrudan doğruya ceffel kalem karârımızı veriyoruz. Bu esbablara binâen bu maddenin diğer maddeler gibi encümene havâlesini ve ondan sonra umumunun müzâkeresini talep ederim.

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Efendim, bâzı arkadaşlarımızın beyân ettikleri fikirlere cevap vereceğim.

Abdurrahman Şeref Beyefendi, Türkiyeli olan ve olmayanların tefrikini talep buyurdular. Esâsen maddenin birinci fıkrası Türkiyeli ister olsun, ister olmasın, ecnebi bir memlekete gitmiş ve orada hizmet etmiş birisine, nereli olursa olsun, biz ordumuzda hizmet veremeyiz. Bu mutlaktır. İkinci fıkrada yalnız Yemen'de kalmış olanlardan Türkiyelileri istisnâ ediyoruz. Diğerlerine kendi memleketlerine gitsinler, fakat Türkiyeli buralıdır, buraya gelecektir diyoruz. Bunlara da bir müsaade veriyoruz. Bu altı ay zarfında buraya gelebilirler. Bendeniz kâfi görüyorum. Arz ettiğim gibi, tazyik görmüş ve hapis olarak kalmış olanlar varsa, bunlar için ayrıca bir muamele yapılır ve Meclisi âliden bir müsaade istihsâl etmek mümkün olabilir. Bendeniz altı ayı kâfi görüyorum. Bu müddeti daha ziyâde temdit mümkün olabilir. Fakat nâmütenâhi bırakılmamalıdır. Çünkü bunlar orada vazife deruhte ederler ve vakti hâli yerinde olur, orada kalırlar. Bilâhare tam oradan kovulurlar, o zaman bize mürâcaat ederler.

Ali Surûrî Bey (Karahisârışarkî): Böyle bir kânun yapıldığında bu zevâtı nasıl haberdâr edeceksiniz? Farz edelim ki, bugün bu kânun yapıldı ve falan târihten itibâren mer'iyülicrâdır denildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin böyle bir kânun yaptığından

o zevat nasıl haberdâr olacak? Altı ay zarfında buraya mürâcaat etmezseniz, hükûmet sizi bir daha kabûl etmeyecektir diye onlara nasıl ve ne gibi bir vesâit ile bildireceksiniz?

Kâzım Paşa (devamla): Yemen'e kadar muhtelif vesâitle biz bunun oraya tebliğini temin edeceğiz.

Ali Surûrî Bey (Karahisârışarkî): Ne sûretle tebliğ edeceksiniz efendim? Yemen ile şimdiye kadar muhabere olmuyor mu idi? Vesâitinizin nev'i nedir?

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, Yemen ile şimdiye kadar muhabere oluyordu ve bundan sonra da muhabere mümkündür. Eğer arzu olunursa, 'Oraya tebliğ edildiği târihten itibâren' diyebilirsiniz. Fakat eğer daha iyi isterseniz, oraya târihi tebliğinden falan kadar sonra bir kayıt konabilir.

Ali Surûrî Bey (Karahisârışarkî): Hükûmet bunların avdeti için mâlen bir fedâkârlıkta bulunacak mıdır? Nakden bir fedâkârlık yapılacak mıdır? Yoksa kendi kudreti mâliyeleri ile mi gelecekler? Buradan İstanbul'a gitmek bile müşküldür. Onlar nasıl gelirler efendim? Bu kadar müşkülâtla bir zâbit parasız nasıl gelebilir?

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, gerçi buyurduğunuz nazarı dikkate alınmaya lâyık bir şeydir. Fakat bunlara biz şimdi buradan para gönderelim, buraya gelin dersek, bunu yapamayız. Parayı alır yine gelmez...

Ali Surûrî Bey (Karahisârışarkî): Vesâit göndermeli...

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, evvelce de böyle oldu... Geldikten sonra harcırah veririz. Yüz Lira para gönderdik, aldı cebine koydu, gelmedi. Sonra ne yaparız? Tesirimiz altında değildir ki? Hepsi ister, hepsi geleceğiz der, istedikleri parayı veririz, gelmezler. Müsaade buyurursanız, şunu da arz edeyim ki, orada, Yemen'de birçok zâbitlerimiz vardır. Harcırah göndermedik, hizmetçilik ettiler. Vapurlarda muhtelif hizmetler yaptılar. Binâenaleyh vatanına, memleketine hizmet emek isteyen çâre bulur, gelebilir. Bendeniz öyle zannederim.

Mustafa Bey (Çorum): Yemen'in vaziyeti husûsîyesinden dolayı Türkiyeli erkân, ümerâ diyorsunuz... Bu Türkiyeli olmayı tahdit ettik mi? Kime Türkiyeli diyoruz? Onu anlayalım...

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, fırkanın programlarında ve kânunlarımızda Türkiyeli tâbiri konulmuştur.

Mustafa Bey (Çorum): Henüz bizde kânunen izah edilmemiştir. Bunu anlamak isterim.

Kâzım Paşa (devamla): Türkiyeli kelimesi fırka nizamnâmelerinde ve kânunlarımızda mevcuttur. Bunu burada nasıl izah edeyim ben? Türkiyeli bizim hudûdu millimiz dâhilinde tavattun etmiş Türk zâbitleridir. Benim fikrime göre böyledir. Bunu herkes nasıl tefsir ediyor bilmem...

Vehbi Bey (Karesi): Yemen'e memuru mahsus gönderip de, orada kalan bunca vatandaşımızı, ırkdaşlarımızı getirmek mümkün değil mi?

Kâzım Paşa (devamla): Bu da mümkündür...

Vehbi Bey (Karesi): Bu şekilde onları hizmetçilikle izzeti nefisleri rencide edilerek orada bırakılmaktansa, doğrudan doğruya kimseye muhtâç olmadan şerefi askeriyeleri muhafaza edilerek getirilmesi doğru değil mi?

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, zâten bunlardan muhtâç olanlara harcırah vermek esâsını kabûl etmişizdir. Bu harcırahı gelmelerini temin etmek sûretiyle sarf edebiliriz. Harcırahım gelmedi, ben bu müddet zarfında gelmedim. Çünkü harcırahım gelmedi derlerse, şey olmaz.. Herhâlde biz mümkün olan teslihâtı göstermeye ve mümkün olan tedâbiri ittihaz etmeye çalışıyoruz ve çalışacağız.

Hacim Muhittin Bey (Giresun): Paşa Hazretleri, Türkiye'de erkân, ümerâ ve zâbitan kaç oldukları mâlûm mudur?

Kâzım Paşa (devamla): Mâlûmdur... Bendeniz miktârını bilmiyorum. Fakat arzu buyurulursa miktârını Meclisi âilinize getirip arz ederim.

Hacim Muhittin Bey (Giresun): Takriben ne kadardır?

Kâzım Paşa (devamla): 100 ile 150 arasındadır.

Mustafa Bey (Çorum): Efendiler, burada en mühim bir meseleye temâs ediyoruz. O da Türkiyeli meselesidir. Benim fikrimce hiçbir zaman Türkiye hudûdunu tâyin etmemişizdir. Efendiler, zâbitan içerisinde öyle insanlar bulunacak ki, kendisi Şam'da doğmuş, Halep'de doğmuş, fakat ırken kendisi Türk kanıyla yoğrulmuştur ve oradaki Arap cereyanlarına karşı bütün rûhu ile Türklüğü müdâfaa etmiş ve onlarla mütemâdiyen çarpışmıştır. Şimdi biz bu adamın memlekette, hudûdu millî dâhilinde selâmeti nâmına memur olan pederinin tesâdüfen Şam'da, Bağdat'ta dünyâya gelmiş bir adama, biz Türk ve Türkiyeli demeyecek miyiz? Bu memleketin Türk evlâdı kanı ile yoğrulmuştur. Binâenaleyh Türk kanı olan bir kimse isterse Türkiye'nin bugünkü hudûdu kenarında bulunsun, bu Türkiyelidir benim için... Onun için çok ricâ ederim... Bizim memlekette doğmuş, ne ahlâkı ile, ne rûhiyâtı ile memleketimizle kat'iyen alâkası olmayan adamları, memleketin dâhilindekileri, memleketin evlâdıdır diye, Türkiyeli diye, bunu kabûl edip, memleketi için dâimâ zihnî, rûhî, bütün maddiyatı ile memleket hizmetinde eskimiş bir adama, biz nasıl olur da, Türkiyeli demiyeceğiz? Ricâ ederim... Bu tashih edilmedikten sonra bu madde kabûl edilemez ve gâyet yanlış bir şeye gitmiş oluruz ve memlekete bütün rûhiyâtı ile merbut olan evlâdı çıkarmış oluruz. Hiç doğru değildir...

Recep Bey (Kütahya): Teklif buyurunuz...

Mustafa Bey (Çorum): Neyi teklif edeyim?

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, Mustafa Beyefendinin endişesini izâle edecek bir mâruzatta bulunayım. Şimdi farz edelim, Şam'da doğmuş ve Yemen'e gitmiş, orada hizmet etmiş bir zâbit... Bunun Türkiyeli tâbirini bir istimâl ederken, bu eğer mââile Türkiye'de mutavattın ise, bu Türkiyeli olur. Yâni bizim hudûdu millimiz dâhilinde mutavattın ise... Fakat âilesi Şam'da, Beyrut'ta, Sûriye'de, kendisi oraya gitmiyor, buraya geliyor... Belki çok fedâkârlık etmiştir, yâni her türlü hidemâtı sebketmiştir. Olabilir... Fakat âilesini buraya getirmiş, bizim memleketimiz dâhilinde iskân etmişse, Türkiyeli olur. Yok, eğer âilesini orada bırakmış, gelip burada ben vatanıma hizmet edeceğim... Biz buna Türkiyeli demeyeceğiz. Behemehâl mââile hudûdu millî dâhilinde iskân etmesi lâzımdır.

Vehbi Bey (Karesi): Muahedede ahkâmı kâfiye vardır.

Kâzım Paşa (devamla): Türkiyeli tâbiri böyledir zannediyorum ve böyledir.

Reis: Efendim, üçüncü madde hakkında başka söz isteyen var mı? ("Hayır" sesleri)... O hâlde müsaade ederseniz takrirleri okuyalım...

Riyâseti celileye
Üçüncü maddenin dördüncü satırındaki 'veyâhut' kelimesinden sonra 'Türkiyeli olup' cümlesinin ilâvesini teklif ederim.
22 Eylül 1339 [1923]

Van mebusu
Hakkı

Riyâseti celileye
Üçüncü maddenin birinci fıkrasında tasrih edildiği gibi, ikinci fıkrasında dahi ihtiyat zâbitânının tashihini talep ve teklif ederim. Binâenaleyh fıkrai sâniye şöyle olmalıdır: 'Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan muvazzaf ve ihtiyat bilumum Türkiyeli ... ilâ'

Karesi mebusu
Ahmet Süreyyâ

Riyâseti celileye
Maddenin ikinci cümlesinin son satırı müphemdir. Binâenaleyh 'zarfında' kelimesinden sonra 'avdet ve mürâcaat edenler' fıkrasının ilâve ve 'imzâ' yerine de 'tasdik' kelimesi yazılarak mezkûr cümlenin berveçhiati tâdilini teklif ederim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiyeli erkân, ümerâ, zâbitan ve mensûbini askeriye Lozan Muahedenâmesi'nin [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nce tasdikin-

den itibâren altı ay zarfında avdet veyâ mürâcaat edenler, bu madde hükmünden müstesnâ addolunur.

Riyâseti celileye

Üçüncü madde fıkrai âhiresinin berveçhiâti tâdilini teklif eylerim:

Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiyeli erkân, ümerâ ve zâbitan ve mensûbini askeriye Lozan Muahedesi'nin imzâsından itibâren altı ay zarfında mürâcaat ve beyânı mâzeret edebilip bu madde hükmünden müstesnâ tutulur.

Gâziayıntap [Gâziantep]
Ahmet Remzi

Riyâseti celileye

Üçüncü maddenin beşinci satırındaki fıkranın berveçhizir tâdilini teklif ederim.

'Mezunen veyâ tebdîli hava sûretiyle gidip de, müddeti tebdîli hava ve mezuniyetlerini tecâvüz ettiren...'

Canik
Talât

Riyâseti celileye

Üçüncü maddenin fıkrai âhirindeki 'Lozan Muahedesi'nin imzâsından' yerine 'Lozan Muahedesi'nin [Türkiye] Büyük Millet Meclisi tarafından tasdikinden itibâren' kaydının kabûlünü teklif ve rîcâ ederim.

Sivas mebusu
Hâlis Turgut

Riyâseti celileye

Üçüncü maddedeki 'Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı Lozan Muahedesi'nin imzâsından itibâren altı ay zarfında gelmeyenler' fıkrasının 'Yemen'deki erkân, ümerâ ve zâbitan hükûmetçe avdeti temin edildikten sonra Lozan Muahedesi'nin akdinden itibâren altı ay zarfında... ilâ' tâdilini teklif eylerim.

İstanbul mebusu
Ali Rızâ

Riyâseti celileye

Üçüncü maddenin ikinci fıkrasının şu şekilde tâdilen kabûlünü teklif eyleriz:

'Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiyeli muvazzaf ve mütekâid ve ihtiyat erkân, ümerâ ve zâbitan ve mensûbini askeriyeden Türkiye'ye avdetleri hükûmetçe temin ve kendilerine tebligat icrâ edildikten sonra dört mah zarfında avdet edenler bu madde hükmünden müstesnâdırlar.'

İzmit
İbrâhim

Reis: Efendim, buraya gelen takrirlerin heyeti umûmîyesinden yalnız bir takrir vardır ki, o da İbrâhim Bey (Ertuğrul)'dur ki, bu da birinci madde ile müzâkere edilmek üzere diğer maddeler gibi encümene havâlesidir. Binâenaleyh diğeri de hep tâdil mâhiyetindedir. Müsaade ederseniz, evvelen bu maddeyi reyinize arz edeyim. Üçüncü maddenin de encümene havâlesiyle birinci madde ile müzâkeresini kabûl edenler lütfen el kaldırsınlar...

Süleyman Sırrı Bey (Yozgat): Müsaade buyurunuz Paşa Hazretleri... Bu tâdil takrirleri nazarı mütâlaaya alınırsa, okunmasına da hacet kalmaz.

Reis: Hayır efendim, müsaade buyurursanız, diğer maddeler gibi doğrudan doğruya müzâkere edilmek üzere encümene, yâni Feridun Fikri Bey'in ikinci madde hakkındaki teklifi gibi doğrudan doğruya encümene havâlesini teklif ediyor. Kabûl edilmezse, o vakit tâdil takrirlerini reye koyarak doğrudan doğruya gider ve nazarı tasvibinize arz edilir.

Süleyman Sırrı Bey (Yozgat): Efendim, hangi maddelerle bunun tâdili tasrih edilmeli... Esas mesele bendenizin anladığım budur...

Reis: Birinci madde müzâkere edildikten sonra tesbit edilir zannederim... Binâenaleyh evvelâ onu alalım... Feridun Fikri Bey'in bir takriri var. Eğer encümene doğrudan doğruya iâdesini kabûl etmezseniz, o vakit nazarı dikkate alınmasını teklif ediyor. Yâni 'Bütün bu takrirlerle berâber maddenin encümene havâlesini teklif ediyoruz 'diyor. ("Doğru" sesleri)...

Riyâseti celileye
Madde dördün berveçhiâti tâdilini teklif eylerim.
Gayritürk mensûbini askeriye memuriyetlerinden affedilmiştir. Ancak fevkâlâde hizmeti mesbuk olanlar ismen ve bir maddesi münferide ile tekrar hizmeti devlete alınabilir.

Çorum
Mustafa

Reis: Zannediyorum ki bunun kânunla münâsebeti yoktur.

Mustafa Bey (Çorum): Bunda Türkiye kelimesi var ki, izah edilsin...

Reis: Kânunu Esâsîye taallük eden bir meseledir. Âdetâ şu süretle telâkki ediyorum ki, bu maddenin tayyını teklif ediyorsunuz.

Mustafa Bey (Çorum): Hayır, tay değil, teehhürdur.

Reis: Doğrudan doğruya bundan başlıyor. Tehir değil, tay demek istiyor.

Mustafa Bey (Çorum): Hayır, öyle değildir efendim... Ayrıca bir madde kânûniye ile tavzih edilsin...

Reis: Yâni ne yapacağız? Bu maddeyi ne istiyorsunuz?

Mustafa Bey (Çorum): Türkiye takriri bir kânunla tesbit ediliyor. Ondan sonra yazılır.

Feridun Fikri Bey (Dersim): O ayrıca tesbit edilebilir efendim...

Reis: Tehir ediliyor... Evet, şimdilik tehir mâhiyetindedir.

Yusuf Akçura (İstanbul): Türkiye tâbirinin takriri mâhiyeti hakkında...

Reis: Türkiyeli tâbiri değil... Takririn mâhiyeti hakkında...

Yusuf Akçura Bey (İstanbul): Efendim, bir kânun lâyihâsı müzâkere ediyoruz ki, onun içinde bir istılah bâzı arkadaşlar sarih bir fikre desteres olamıyor. Sarih fikir gayri mevcuttur. O hâlde müzâkere edilen kânunun bir fıkrası müphem kalacaktır. Belki şimdiye kadar tedvin edilen kavâninde Türkiye tâbiri belki ifâde edilmemiştir. Binâenaleyh ortada bir meselei müstehire zuhur etmiş zannediyorum. Bu münâsebetle Türkiyeli tâbirinin izahı hakkında Kânûnî Esâsî Encümeni'ne havâle edilerek, bu işin içinden çıkılabilir. (~Doğru~ sesleri)...

Reis: Efendim, Türkiye tâbirine dâir bir şey müzâkere edecek miyiz? Bu, ayrı meseledir. Eğer Türkiye tâbirine dâir bir mesele varsa, onu ayrıca bir kânunla teklif edersiniz. Her vakit Kânûnî Esâsî Encümeni hâlleder.

Vehbi Bey (Karesi): Vârid değildir efendim...

Reis: Arkadaşımızın birisi bendenizce Türkiyeli tâbiri anlaşılmamıştır; bunun için bu maddenin tehirini talep ediyor. Binâenaleyh üçüncü maddenin tehiri, yâni âdetâ tay mâhiyetinde olduğundan dolayı evvelen reyi âlilerine vâz edeceğim.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok) (Yozgat): O başka bir kânunla yapılır.

Reis: Mustafa Bey'in takririni kabûl edenler ki âdetâ tay demektir. Kabûl edenler lütfen ellerini kaldırsınlar... Kabûl edilmiştir...

Ertuğrul mebusu İbrâhim Bey'in takriri vardır. Tekrar okuyorum... (Takrir aynen tekrar okundu).

Reis: Bu üçüncü maddeyi tekrar encümene gönderelim. Birinci maddeden sonra bunu üçüncü maddenin de diyor, teklif edelim, encümene gitsin...

Ali Bey (Afyonkarahisar): Hiç münâbeti yoktur. O birinci, ikinci madde ayrıdır. İstanbul'da cidâli milliye iştirâk etmeyenler hakkındadır ki, ayrı bir meseledir efendim.

Reis: Mamaafih reyi âlinize koyacağım. Kabûl edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Kabûl edilmemiştir efendim...

Karahisârışarkî mebusu Mehmet Emin Bey, bir takrir veriyor ki, o da 'Üçüncü maddenin Kânunu Esâsî Encümeni'ne havâlesini teklif ederim' diyor. Kabûl edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Kabûl edilmemiştir...

Şimdi efendim, üçüncü şıkka geliyorum. Yâni diğer takrirlerin cümlesi tâdil mâhiyetindedir. Dersim mebusu Feridun Fikri Bey, bütün takrirlerle berâber maddenin encümene havâlesi hakkında bir teklif veriyor. ("Doğru" sesleri)... Binâenaleyh nazarı dikkate alınmak üzere bu takrirleri ayrı ayrı reyi âlilerine vâz ediyorum. Nazarı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırsınlar. Nazarı dikkate alınmamıştır.

Efendim, şimdi Kânunu Esâsî Encümeni'ne maddelerin havâlesi hakkında Emin Bey'in bir takriri vardır. Heyeti celile kabûl etmedi. Binâenaleyh tâdil tekliflerini birer birer reyi âlinize vâz ediyorum:

(Karesi mebusu İbrâhim Süreyyâ Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: İbrâhim Süreyyâ Bey'in teklifi veçhile tâdili kabûl edenler lütfen ellerini kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır efendim... Bozok mebusu Süleyman Sırkrı Bey'in de bir takriri vardır, tekrar okutuyorum. (Takrir tekrar okundu).

Reis: Bu tâdili nazarı dikkate vâz ediyorum. Kabûl edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabûl edilmemiştir efendim.

(Van mebusu Hakkı Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Bu tâdili nazarı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırsınlar. Nazarı dikkate alınmamıştır.

(İzmit mebusu Süreyyâ Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırsınlar. Nazarı dikkate alınmamıştır efendim. Efendim, İstanbul mebusu Ali Rızâ Bey'in takriri vardır.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Paşa Hazretleri, benim takririm İbrâhim Bey'in takririnin aynıdır. Binâenaleyh hacet kalmamıştır.

Reis: Yâni reye vâz etmeyeyim mi?

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Evet...

(Sivas mebusu Hâlis Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Hâlis Bey'in takririni nazarı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırsınlar. Nazarı dikkate alınmıştır efendim.

Mehmet Bey (Karesi): Beşinci maddede sarahat vardır Paşa... Burada ise 'Lozan Muahedesi'nden itibâren' deniliyor. Nasıl olur?

Reis: Efendim, müsaade ederseniz, bir de Çorum mebusu Mustafa Bey'in takrirleri vardır.

(Çorum mebusu Mustafa Bey'in takriri tekrar okundu)

(Canik mebusu Talât Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Nazarı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırsınlar. Nazarı dikkate alınmamıştır efendim.

(Gâziantep mebusu Ahmet Hamdi Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Üçüncü maddenin fıkrai âhiresinde nazarı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırsın. Nazarı dikkate alınmamıştır efendim.

(Karahisârışarkî mebusu Emin Bey'in takriri var... Okutuyorum...)

Riyâseti celileye
Üçüncü maddenin son fıkrasının 'Lozan Muahedesi'nin [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nce tasdikinden ve alâkadânna tebliğinden ve avdetleri esbâbının hükümetçe temininden itibâren iki ay zarfında mâzur ve bu madde hükmünden müstesnâ addolunur' süretinde tâdilini teklif ederim.

Karahisârışarkî
Mehmet Emin

Reis: Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırsınlar. Nazarı dikkate alınmamıştır.

Efendim, müsaade ederseniz, encümenden ricâ ederiz, bu nazarı dikkate alınan takrirlerle berâber maddeyi tesbit etsin, gelecek müzâkerede bize tevdi etsin...

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Şimdi verebilirler efendim...

Reis: Dördüncü maddeye geçiyorum efendim...

Madde 4) Memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan ve hâlen orduyu millîde istihdam edilmekte olan berrî, bahrî, havaî, jandarma sınıflarına mensup erkân, ümerâ, zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden memleketlerine gitmek arzu ve talebinde bulunanlar, istifâ, tekâüd ve tahdidi sin gibi müddetli muayyenei nizâmiyelerinin ikmâline bakılmaksızın ve ileride hiçbir hak talebinde bulunmamak şartı ile memleketlerine terhis olunurlar.

Reis: Efendim, bu madde hakkında söz isteyen var mı? ("Hayır" sesleri)...

İsmâil Canbulet Bey (İstanbul): Efendim, bu madde ne zamâna kadardır? Anlamak istiyorum.

Reis: Suâl mi sormak istiyorsunuz efendim?

İsmâil Canbulat Bey (İstanbul): Evet efendim... Bu maddeye göre hiçbir müddet yoktur. Elli sene sonra da bir adam bu maddeyi hakkında tatbik ettirebilir. Yâni o zamâna kadar tabiî artık usûlen bir zâbit nasıl terfi eder, ne sûretle cezâya çarpılır?

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili): (Karesi): Efendim, biz bu maddeyi koyarken müddetin tahdidini kânun ile zâten verdiğimiz bir emirle, faraza iki ay zarfında mezunen gitmek isteyenler gitsin, ondan sonra izin isteyenlere izin verilmeyecektir diyeceğiz. Belki bir müddet *idârî* bir mesele diye itaat edeceğiz. Bu karârı böyle nâmütenâhi bırakamayız. Fakat hâlâ ordunun içerisinde müstahdem olan çok zâbit vardır. Kânunla mânâsını vermek diye yazmadık. Bir emirle mürâcaat edenlere vereceğiz. Yâni emirle tahdit edeceğiz. Yâni iki ay zarfında mürâcaat edenlere izin vereceğiz. Ondan sonra mürâcaat edenlere izin verilmeyecektir diye tahdit edeceğiz. Bunu zâten tebligatla yapacağız.

İsmâil Canbulat Bey (İstanbul): İki aydan sonra herhangi bir zâbit sizin aleyhinizde bu maddeye istinâden şikâyet eder ve sizden hakkını ister. O hâlde mâdem ki iki ay diyorsunuz, buraya iki ay kaldını, Müdâfaai Milliye'nin tebligâtından iki ay sonra mürâcaat etmeyenler tarzında bir kayıt koymak lâzımdır.

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, buraya o iki ay kaydını koyacak olursak, hepsinin kıtasına kânunun ne zaman tebliğ edildiğini nazarı itibâra almalıdır. Velhâsıl çok sıkı ve idâresi güç olur. Böyle kânunun içerisinde tahdit edersek ve kısa bir zaman olarak bunu tâdil edersek, iki ay zarfında giden gitsin, gitmeyeni ondan sonra bırakamayız dersek ve bu adamın memleketinde gözü varsa, bir gün durmaz gider.

Reis: Başka suâl sormak isteyen var mı efendim?

Mustafa Bey (Çorum): Şimdi asıl bu kânunun sâhibi zâbitandan dolayı, sonra hudûdu millî hâricinde kalan zâbitânın ihtiyârına terke bırakıyoruz. Onların ihtiyârına bıraktığımız zaman asil olanlar da kadro hârici çıkmak icâb eder. Bunun hakkında ne düşünüldü? Bunu anlamak istiyorum.

Kâzım Paşa (devamla): Suâlinizi anlamadım...

Dr. Mustafa Bey (Çorum): Efendim, dördüncü madde mücibince hudûdu millî hâricinde kalanlar ihtiyârî bir terhise tâbi olacaklar. Kendileri arzu ederlerse ihtiyârî bir terke mecbur kalıyorlar. Kendileri arzu ettikleri vakit, terk edip memleketlerine gideceklerdir. İhtiyârî bıraktığımız zaman bizim asıl kendimizden mecbûren kadro hâricî çıkmaları icâb eder. Niçin bu maddeyi böyle yapıyorsunuz?

Kâzım Paşa (devamla): Kadro hâricine çıkmaya mecbur olmazlar...

Dr. Mustafa Bey (devamla): Dörtbin içerisinde bunlar da girdikleri zaman, o vakit bunlar hâriç kalacaklardır.

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, bizim hudûdumuz dâhilinde olanlar, bizim memleketimiz ahâlisinden olanlar, mecburdur orduda muayyen müddet hizmet etmeye... Eğer kadrolar taşar da, bu kânuna göre istifâ ve tekâüd müddetini tenzil etmek icâb ederse, o ayrı bir meseledir. Surîyeli'dir, gözü Sûriye'dedir. Bunu biz zorla tutmak istemiyoruz. Gitsin Sûriye'ye...

Dr. Mustafa Bey (Çorum): Anlaşılmadı ifâdem... Bendeniz demek istiyorum ki, ihtiyârî değil, gayri ihtiyârî olarak, bir kânunla, hakları ne ise verilip çıkarmalıdır. Diğerlerini almalıdır...

Kâzım Paşa (devamla): Yâni orduda müstahdem Sûriye'li hudûdu millî hâricindeki ahâliden... ("Biz anladık" sesleri)... olanları kendi arzularına bırakmayalım, cebren çıkaralım... ("Evet" sesleri)... Yâni böyle söylemek istiyorlar. Bugünün işi değildir bu...

Dr. Mustafa Bey (Çorum): Bu, Vekâlet meselesi değildir.

Kâzım Paşa (devamla): Bugünün işi değildir.

Dr. Mustafa Bey (Çorum): Bugünün işi değilse, siz niçin yapıyorsunuz? Memlekette bu kadar memur vardır açıkta...

Reis: Suâl tarzından çıktı, söz oldu...

Hâlit Bey (Kastamonu): Efendim, mâlûmuz âliniz, orduda hizmet etmiş ve mevki işgâl etmiş zevaat bulunabilir. Erkân vardır. Ordunun bütün esrârına vâkıftır. İhtimâl ki, hâlen memnun olmayanlar da bulunur. Bunlar bu sırada gidecek olurlarsa, bu az bir müddet zarfında ordunun esrârını hârice ifşâ etmez mi?

Kâzım Paşa (devamla): Eğer ordumuz içerisinde böyle suiniyet sâhibi adam varsa, bu oraya bu sûretle gitmek değil, istediği gibi gidebilir. Başka vâsıta ile bunu terk edebilir, yâni iltihak edebilir. 'İsteyen gitsin' diyoruz. Fakat Mustafa Bey'in buyurduğu gibi, zorla kovarsak, o vakit bu tazyik belki câsusluk değil, bâzı tesirâta da sebep olabilir. Onun için 'Arzu edenler gitsin' diyoruz ve bunların içerisinde, bunu arzu edip gitmek isteyenlerin içerisinde bizim ordumuzun esrârından düşmanları haberdâr edecek kadar adî hisli olanlar varsa, zâten onlar buradan da yapar. Mektup yazar, hâfiyelik eder, câsusluk eder, ihbâr eder... İzinli giderse bu sûretle istediğini yapar. Buna mâni olmak mümkün değildir.

Talât Bey (Ardahan): Öyle adamın durmaması daha iyidir...

Kâzım Paşa (devamla): Evet efendim, durmaması daha iyidir...

Hâlis Turgut Bey (Sivas): Efendiler, bu kânunun heyeti umûmîyesine bakacak olursanız, bunda açık bir ruh vardır. O ruh da, millî ruhtur ve bu ruhla yapılmıştır. Fakat maddeler tertip edilirken bu ruh hâkim olamamış tamâmen... Oradan göçürülmüş, kaçmış, diğer bir yere gitmişler... Orada başka bir mahzur görmüşler, diğer bir noktadan yürümüşler. Fakat bir taraftan mahzur gösterilmiş, oradan kaçmışlar...

Bunun heyeti umûmîyesi müteredditi bir vaziyete girmiştir. Dördüncü madde de böyledir.

Efendim, burada bir ruhu millî vardır, yaşaması lâzımdır. Meselâ, hudûdu millî dâhilinde yaşayan bir takım mensûbini askeriye var. Efendiler, bendeniz açık söyleyeyim, çünkü bende riyâ yoktur. Arap vardır, Arnavut vardır... Bunların hâriçte gözleri vardır. Bunların hâriçte hükûmetleri vardır. Evvelâ hâriçte hükûmetleri olması dolayısıyla ve bu hissî dinî ile bu adamların artık bizim içimizde durmamaları lâzımdır. Lüzum yoktur... Gitsinler memleketlerinde çalışsınlar... Çünkü, açık söylüyorum, bizim memleketemiz Türkiye'dir. Artık bizim memleketimizde ve bizim ordumuzda Türk yaşamalıdır. Binâenaleyh niçin böyle memleketin içerisinde açık olanları bırakalım? Bunların hâricinde açık, sarih olarak diyelim ki, bunların içinde memlekete hizmet etmiş ve memlekete pek büyük yararlılık yapmış olanlar vardır. Bunlar şâzdır. Kâidei esâsîyeyi ihlâl etmez. Onlar için makâmı âidi mükâfat ile vesâire ile, onları memnun eder, fakat bunların hâricinde olan aksam, denir ki, bir takım kuyut ve şuruta hacet kalmadan, bugünden veyâhut bir müddeti muayyeneden sonra şu, şunlar hudûdu millî hâricine çıkacaklar ve kendi memleketlerine gideceklerdir. Bu maddenin bu şekilde tâdilini teklif ediyorum ve bir takrir vereceğim.

Dr. Mustafa Bey (Çorum): Efendiler, bu madde yine deminki madde ile alâkadardır ve ben yalnız Müdâfaai Milliye Vekili'nin değil, bütün Heyeti Vekile'nin, bilhassa Sıhhiye Vekili Rıza Nur Beyefendinin de böyle bir kânun teklif etmesini beklerdim. Memlekette yalnız zâbitan meselesi yoktur. Bütün memurin meselesi vardır. Efendiler, memlekette bulunan memurin meselesi o kadar mühim, o kadar had bir şekle gelmiştir ki, bunun için çok ziyâde acımamak, bütün kalbiyle, bütün hissiyle buna iştirâk etmek neyin mahsûlüdür? Bunu anlamak istiyorum. Memlekette bulunan memurin meselesi memleketin kudreti tahammüliyesi meselesi olsaydı, ben de buna iştirâk ederdim. Fakat hayır, öyle değildir... Memleketin kudreti daha fazladır. Yâni kuvvetler tanzim edilirse, bu iş daha iyi yapılacaktır. Fakat ortada bir endişe var... Memurinimizin kısmî azamî daha ziyâde terfih edileceğinden şüphem yoktur. Biz kimlerden korkuyoruz, neden korkuyoruz anlamıyorum. Biz ki, bu kadar ihtilâl yapmışız, bütün cihâna ilânı harb etmişiz. Üç zâtın, beş zâtın yüzüne karşı hakâret edemiyoruz. Yüzüne karşı söyleyemiyoruz. Kudretli olunca zâta karşı bir çekinme hissediyoruz. Ne ise, müsaade buyurursanız bu maddenin burada yeri yoktur. Vekâletlerin heyeti umûmîyesine âid bir meseledir. Bunu o süretle, demin arz ettiğim gibi, Türkiyeli olarak tesbit etmelidir. Demin de arz ettiğim gibi, Türkiyeli olarak tesbit ettikten sonra, bütün Türkiyelilier alınırlar. Türkiyeli olmayan memurin bundan sonra Türkiye'de ifâyı hizmet edemez. Hak budur...

Fuat Bey (Lâzistan): Arkadaşlar, bu madde encümence tanzim edilirken, bâzı mebus arkadaşların söylediği fikirle yapılmış bir madde değildir. Yâni yabancı unsurların ordudan ihrâcı maksadıyla yapılmış bir madde değildir. Bu bütün mücâdelei milliye esâsında ordumuzla en müşkül ve en buhranlı zamanlarında bu memlekete, bu millete karşı mevcûdiyet göstermiş olan hakikaten bâzı yabancı arkadaşlarımız vardır ki, bugün ordu ve memleket bunlarla ne kadar iftihar etse sezâdır. Biz bu maddeyi bu kıymetli arkadaşlarımızı buradan uzaklaştırmak değil, bilâkis bu kıymetli arkadaşlarımızın ordumuza irtibatlarını daha fazla temin maksadıyla koyduk. Görüyorsunuz ki, burada mezuniyet talep eden arkadaşların nisbeti askeriyeleri kat edilecektir. Bu kadar mücâdeleye iştirâk etmiş ve bu kadar fedâkârlık göstermiş olan bir asker diğer bir me-

murla kâbili kıyas değildir. Aşk ile yapılacak bir iştir. Neticesi ölümle karşılaşmak demektir ve ölümle mücâdeledir. En tehlikeli anlarda hayâtını tehlikeye atmak kolay bir mesele değildir. Bunun yine bu kıymetli arkadaşları orduda ibkâ etmek için bunların böyle hâriçle olan irtibatlarını kat etmek maksadıyla bu madde konulmuştur. Eğer âileleri dışarıda ise bunlar âdilelerini getirecekler, bu süretle tavattun edeceklerdir ve ordu bunlardan azamî bir sûrette istifâde etmiş olacaktır. Zirâ yanlış telâkki edilmesin, bu yabancı telâkki ettiğimiz arkadaşlar, belki bizim kadar bu millete ve bu memlekete karşı sadâkat göstermişlerdir. Yâni Arap, Arnavut unsurlarını sırf ihraç için...

Mustafa Bey (Çorum): Yanlış anlaşılmasın efendim...

Fuat Bey (devamla): Arapla yabancı unsurları çıkarmak maksadıyla değildir. Zirâ bâzı tekâlif yapılmıştır. 'Siz bize hizmet etmişsinizdir, hizmetinize teşekkür ediyoruz. Bu hizmetinize karşı, alınız şu mükâfâtınızı... Alınız da defolun gidin...' demek, bu küfrânı nimettir. Zirâ en müşkül zamânlarımızda, en buhranlı zamanlarımızda öyle arkadaşlar tanıyorum ki, bizimle omuz omuza gitmiş ve ifnâyı hayat etmiştir. Bunların pek çoklarının âileleri şurada burada, belki yabancı memleketlerde sürünüyor. Yâni biz kadirşinas olmalıyız ve bu kıymetli arkadaşları Türklüğe daha ziyâde rabt ederek, onlardan azamî istifâde etmeliyiz efendiler.

Reis: Rızâ Nur Bey...

Samih Rıfat Bey (Biga): Milliyet için şimdiye kadar kan tahlil edilmemiştir. Milliyet revâbıtı kandan ibâret değildir, harstır, dindir.

Rızâ Nur Bey (Sıhhiye Vekili) (Sinop): Efendim, Çorum mebusu Mustafa Bey bendenizden bahsettiler. Vekâlete taallük eder bir sûrette idârei kelâm ettikleri için ufak bir şey arz etmek isterim. Bendeniz Sıhhiye Vekâleti'nde bulunduğumdan beri, hattâ daha harekâtı milliyenin iptidâsında Maarif Vekâleti'nde bulunduğumdan beri dâimâ kendim için prensip ittihaz etmişimdir. Maarif Vekâleti'nde bulunduğumdan beri dâimâ prensip olarak bunu tâkip ettim ve dâimâ bu memleketin evlâdından memur tâyin etmişimdir ve ederim. Hâriçten hiç tâyin etmemişimdir. Böyle bir günâh işlemişimdir. (Alkışlar)... ve böyle bir memur varsa, tedricen çıkarmışımdır. Çünkü bu memleketin evlâdı bendenizce hepsine müreccahtır. Aç kalamaz ve onlar bu memleketin, bu milletin mukadderâtını idâre ederler ve dünyânın her tarafında olan da böyledir. Fakat bilmiyorum ciheti askeriye meselesini... Sırf Sıhhiye Vekâleti'ne âid olmak üzere bu mâruzatta bulundum.

Feridun Fikri Bey (Dersim): Efendiler, mevzu bahis olan mesele, hakikaten yeni Türkiye'nin en ziyâde ehemmiyetle tetkik etmesi ve hâlletmesi lâzım gelen meselelerdendir. Biliyorsunuz ki bu devlet, yâni bugünkü devlet değil, bundan evvelki devlet, altı asır birçok kıtalarda yaşamıştır ve bu münâsebetle aynı zamanda İslâm olmaklığımız itibâriyle anâsır ve akvâmı muhtelife ile kız alıp kız vermişizdir. Bu adamlar muhtelif adamların hayâtıyla temâs etmişlerdir. Bugün memleketimizde hâkim olan bir esas vardır. O da milliyettir. Binâenaleyh bugün vâhidi kıyâsî olarak milliyeti alacağız. Alacağız ama mâziyi de nazarı itibara alacağız ve bugün milliyet nedir, milliyetin hudûdu nereden başlıyor, nereye kadar gidiyor, bunu da test edeceğiz ve tesbit ederken ak-

vam ve milleti muhtelifenin, akvâmı hazıranın, terakkiyâtı hazıranın, fikri cedidin milliyete nasıl bir mânâ verdiğini de nazarı itibara alacağız. Böyle bir mütâlaayı nazarı itibara aldığımız takdirde, esâsı demin Semih Rıfat Bey'in buyurduklarıdır. Yâni milliyet mefhumunda Türk milliyetperverliğine, kanla, harsla, anane itibâriyle hâtırâtı müştereke ile, hulâsa mâzi ile merbut bütün evlâdı vatan dâhildir. Bunlar Türktür ve Türkten başka bir şey değildir. Bir adamın babası Arnavut olabilir, filân adamın annesi veyâ büyük vâlidesi Arnavut olabilir... Fakat dünyânın hiçbir memleketinde, bilhassa Fransa ki, dünyâda vatanperverlikte en çılgın derecesine vâsıl olan bir memlekettir, orada uruku muhtelife diye bir milliyet vücûda getirmişlerdir ve son zamanda vücûda getirdikleri nazariye, milliyetin mânâsını berâber yaşamak duygusudur. Kollektif vouloir viure cellectüvment (vuluvar vivr kollektif), yâni hep berâber yaşamak duygusudur. Ernest Renan nazariyesi bugün dünyânın bütün tâbiiyet kânunlarının vâhidi kıyasisi olarak kabûl edilmiştir. Lâkin bu maddeye ben taraftârım ve bunun kabûl edilmesi fikrindeyim. Çünkü, son bir defâ daha memleket, geçende Fâtih Bey'in dediği gibi, dönüm noktasındadır. İçimizde bâzılarımız bu vatanı sevmiş olmakla berâber, kendi vatanına karşı, meselâ Arnavutluklarına karşı bir milliye duyabilirler, bir varlık duyabilirler. İşte o adamlara son bir fırsat veriyoruz. Çünkü, efendiler, bu kaydı koymakla, memleketimizin en kıymetli kânunlarından olan tâbiiyet kânunumuzu da değiştiriyoruz. Çünkü, mâlûmu âliniz, tâbiiyet kânunu bu memleketin en serbest bir kânunudur. O kânun mûcibince bir adam tâbiiyetimizi terk edecek olursa, her türlü hukûku tasarrufiyeden ve sâireden mahrum kalıyor. Binâenaleyh biz bu maddeyi farkında olarak kânunumuzu az çok icâbâtına menâfi bir vaziyette ve onları tenhis etmekte ve onları tâbiiyet kânunu ile telif olmayacak bir şekle getiriyoruz. Binâenaleyh efendiler, bizim yapacağımız bu şekli tereddüdü kalbimizden silelim, son bir fırsat verelim. Arnavut olan Arnavutluğa, Arap olan Arap memleketlerine gitsin... Herhangi bir milliyete mensup olan gitsin ve son bir imkâna nâil olsun... Fakat bundan sonra memlekette kalan evlâdı vatan içerisinde ecnâsı muhtelife vardır. Yâni Çerkes, Boşnak vesâire vardır. Bunlar ne olacaktır? Bunlara ne diyeceğiz? Bunları ya memleketten kovacağız veyâhut bir hayâtı siyâsîyeye karıştıracağız. Çünkü, kendilerine Çerkes diyeceğiz. Halbuki Çerkeslik yoktur. Memleketimizde tek bir milliyet vardır. Belki muhtelif ırklara mensup olanlar vardır. Fakat harsı birdir. O da Türk milletindendir.

Biz kanla, fikirle, herhangi bir duygu ile bu harsın etrâfında herkesi toplamak mecbûriyetindeyiz. Şimdi biz Türk harsını kabûl ettik. Şimdi evlâdı vatandan birisi Türk harsını kabûl etmiş ve Türküm demiş ve Türk milliyetperverliğinin bütün icâbâtını kabûl etmişimdir derse, siz; yok arkadaş, sen Türk değilsin, Çerkessin, bana arkadaş olamazsın demek doğru olmaz ve kimsenin de kalbini kırmak doğru değildir. Yâni memlekete hizmet etmiş ve memlekete gayret etmiş evlâdı arasında bir esas kabûl etmeliyiz. O esâsı da hars birliği, yâni bu vatanda ve bu millet içerisinde erimek harsıdır. Erimek istemeyenlerin bizim vatanımızda yeri yoktur. Onların yeri bizim memleketimizin hâricidir. Türklük içerisinde erimek istemeyen yoktur. Fakat Türklük içerisinde erimek isteyen ve bize karşı biz olmak isteyenlere karşı ben vatanın selâmet ve saadeti nâmına her türlü harekâtımızda seyyânen adâletle muamele yapılmasını elzem görüyorum. ("Bravo" sesleri)...

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Efendim, bevndenizin bu maddeden anladığım, memleketten hudûdu millî hâricinde kalan ve orduda istihdam edilen ümerâ ve zâbitânı memleketlerine gidip gitmemekte muhtar bırakıyoruz. Mâdem ki vatanın en felâketli

devirlerinde de harekâtı milliyeye iştirâk etmiş, memlekete kanı ile, canı ile iştirâk etmiş bir zâbiti serbest bıraktırmayıp da, bu Arnavuttur, Araptır diye kapı dışarı atmak doğru değildir. Bu memlekette şimdiye kadar Türk oğlu Türk olarak tanınmış olduğu hâlde, memleketi felâkete sürüklemiş, kana boğmuş olan Çapanoğullarını tecziye eden ve onları ıslâh eden, şimdiki dışarı atmak istediğimiz kimselerdir. Binâenaleyh bunların hizmetini takdir etmek ve kendilerine gitmek istemediği hâlde gitmeye icbâr etmek, Meclisi âlinin şiarı merhametiyle kâbili telif değildir. Bendeniz geçen gün bir mektup aldım. Tanımadığım bir ihtiyat zâbiti... Şahsını da, ismini de bilmiyorum. Diyor ki, Basralıyım, memleketim işgâle mâruz kaldığından orada kalmak zilletini kabûl etmedim, geldim. İhtiyat Zâbit Mektebi'ne girdim, zâbit olarak çıktım. Bütün safahatı harbe iştirâk ettim. Para almadım. Hizmetim takdir edildi, terfi ettim, takdirnâme aldım. Bugün ihtiyat zâbiti olmaklığım dolayısıyla ordunun terhisiyle ben de terhis edildim. En âdi bir memuriyet kabûl etmek istedim. Nereye mürâcaat etmek istedimse kovdular. Kanımla, canımla, bu memleketin selâmetine ve zaferin istihsâline gayret ettiğim hâlde, benim böyle sürünmekliğim muvafık değildir zannındayım. Beni kemâfissâbık orduya alınmaklığım ne ise, onu temin etmek için delâlet ediniz. Çünkü benim kanım ordu ile berâber akar diyor. Binâeneleyh böyle zaferi milliye hizmet etmiş olanlar ve memlekete kanı ile, canı ile, burada kalmak isteyenleri, çıkarmak doğru değildir. Binâenaleyh maddenin şekli hazırı muvafıktır. Aynen kabûlünü bendeniz de istirhâm ediyorum.

Mustefa Bey (Çorum): Efendiler, bendenizin sözüm gâlibâ yanlış anlaşıldı. Evvelâ bendeniz şunu arz edeyim ki, ben de bu memleketin... veyâ husûsî mesâil umûmîyesini anlamış bir adamım... Takdime hacet yok, ama söylemiş oldum. Ben Şam'da bulunuyordum. 1319 [1903/1904] senesinde neffedilmiştim. Orada pek muhterem ve pek yüksek diye tanınan erkânı harblerden bir Arap cemiyeti vardı. Bunlar altı zat idi. Bu altı zâtın cemiyet teşkil ettiğini... Beyler ne ise... Bunların içerisinde... Bunlar altı zattı. Bunların cemiyet teşkil ettiklerini ben sezdim ve kendilerine dedim ki, 'Siz bir cemiyet teşkil ediyorsunuz ve bunu da bir cemiyeti hayriye diye herkese ilân ediyorsunuz. Acaba bu cemiyeti hayriyenin istilzam ettiği evsaf ne ise, ben de o cemiyete girmek arzusundayım. O evsafı ben de hâiz değil miyim? Lütfen beni de o cemiyete dâhil etmez misiniz' deyince, tabiî dâhil etmediler. Sonra yine 1319 [1903/1904] senesinde ismini söylerim, kendisi 1319 [1903/1904] senesi mezunlarından tıbbiyelidir, Mektebi Tıbbiyei Askeriye'dendir. Elbitanlıdır. İsmini söylemiyorum. Kendisine samimiyetle teklif ediyorum. Bana kendisi diyor ki, 'Maalesef Mustafa, çünkü Mektebi Tıbbiyei Askeriye'de samimilik meselesi gâyet büyük bir rûhî meseledir.' Diyor ki, 'Maalesef ben Arnavut İstiklâl Cemiyeti âzâsındanım. Binâenaleyh bu cemiyete iştirâk etmek mecbûriyetindeyim.' Efendiler, Balkan Harbi'nde bizi idâm ediyorlardı. Altı Türk zâbitinin isimlerini size söyleyeyim. Bendeniz Şam'da bulunuyordum. Hürriyet ilân ediliyor, bütün Arap zâbitânı geliyor. Diyorlar ki, 'Burası Arap memleketidir. Polis Müdürü Türktür, çıkacaktır.' diyor. Sonra efendim İttihat Terakki Cemiyeti'nden diyerek değil ya, bunlar Türktür dtiyerek, hepsi Türktür, bunları ihraç ederek, yerlerine Araplar girecektir. Bizim arkadaşlardan Şam'da bulunanlar belki haberdardır. ("Sadede geliniz" sesleri)... Müsaade buyurunuz, biz derken bir kulübe şey ettik. Dediler ki, 'Bir cemiyetten ne isterseniz, yâhut biz heyeti merkeziyeye girmek istiyoruz' dedim. 'Hepsini bize sahşen yer yer söyleyeyim' dedim. Sokmadılar. Hem girmek isteyen efendiler kimlerdir bilir misiniz? Şam Bank Osmani Müdürü Mösyö Şavil, yâni Hıristiyan... Araplıkta Hıristiyanlık şeysi yokmuş... Efendiler, o Hıristiyanı kabûl ediyorlar da, bendenizi kabûl etmi-

yorlar. Ha sonra Fuat Beyefendi bir şey söylediler, bendeniz memleketin içinde hizmet etmiş, en çok kan dökmüş olanları kasd etmiyorum. Kânun onlar için yapılamaz, onlar müstesnâdır. Kânunlar umum için yapılır. Binâenaleyh onlara ben şey tahsis etmiyorum. Tabiî efendiler ayrıdır, onlar her zaman içimizde dâhildir. Fakat böyle bir kânun ile ekseriyeti Türk olan ve Türk unsuru ile memleketin en felâketli zamânında Türklükten başka Türk olmayanların dâhil kalması, ben bunu anlamadım. Efendiler, Mütâreke zamânında gözümle gördüm ve şâhitlerim de vardır. Efendiler, öyle şey olmuştur ki, o zavallı Türkten başkası, hepsi de birer tarafa gitmişlerdir. 'Ben şuyum, ben falanım' demiş, çekilmiştir. 'Çünkü ben Türküm, el'an Türkün içerisinde öleceğim' demiştir. Şahsım için demiyorum. Türklük nâmına söylüyorum. Binâenaleyh çok ricâ ederim. Bu mesele yalnız müdâfaai milliye meselesi değildir. Heyeti Vekile meselesidir. Memlekette umûmî bir tasfiye yapınız. Yâni umûmî bir tasfiye yaparken bunu hiçbir zaman nazarı itibâra almayalım ve umûmî tasfiyeye tâbi tutarken, bizim kendimizden olanım, yâni mağduriyetleri mesbuk olan kimseleri düşünelim. Nazarı dikkatinizi celb ederim. Bu maddei kânûnîyeyi kabûl etmeyelim. Bence bu maddei kânûnîye doğru değildir. Bunu tay etmek lâzımdır. Efendiler, başka bir kânun gelmek lâzımdır.

Hâlit Bey (Kastamonu): Muhterem arkadaşlar, bendeniz de ordu mensûbini bulunduğum için, tecrübe geçirdiğim için, arzu ederim ki, orduda bulunan bütün zâbitan ve asker Türk olsun ve Türkiyeli olsun... Fakat bu maddenin tevlid edeceği mahzurlara nazarı dikkati celb ederim. Son harekâtta bendeniz fırka kumandanı idim. İzmir'in işgâlinden sonra bir terfi, taltif listesi yapıldı. Bence fırkanın dört batarya kumandanı Manastırlı vesâire idi. Yâni bu maddeye temâs eden yerlerden ve bu arkadaşlara derim ki, tekmil fedâkârlıklarıyla son derece büyük bir hissî fedâkârlıyle çalıştılar ve cidden hizmetleri şâyânı takdirdir. Haklarında hiçbir sui zan götürülemez. Efendiler, batarya kumandanına olan ihtiyaç pek fazla olduğu için, bu arkadaşların hizmetleri fedâkârlıkları Binbaşılığa terfileri iktizâ ettiği hâlde, biz 'Ümerâ çoktur, batarya kumandanına ihtiyaç daha fazladır' diyerek, bunları takdirnâme ile taltifini iltizam ettik ve Binbaşı bile yapmadık. Yâni bataryaların başından ayrılmasını iltizam etmedik. Binâenaleyh orduda eski vaziyetimizi düşünerek böyle kıymetli birçok arkadaşlarımızın infikâkına mahzur olabilir. Mâlûmu âliniz, Osmanlı Hükûmeti zamânında askerî idâdîler var idi. Zâbitânın menşei hep orası idi. Meselâ, Şam'da, Erzurum'da, Bağdat'ta, Manastır'da, Edirne'de, İstanbul'da idâdîlerimiz var idi ki ve bu idâdî askerilere giren talebelerin çoğu da asker evlâdı veyâhut asker mıntıkasından olan yerler ahâlisi idi. Mâlûmu âliniz, eski zamanda ordumuzun büyük bir kitlesi Rumeli'de Şark cephesinde idi. Bu Anadolu içerisinde hiç kıtaatı nizâmiye yok idi. Binâenaleyh zâbitânımız, hudûdu millî hâricinde olan yerler, Şarkı, bir de İstanbul'u ihraç edersek, başka yerler ahâlisindendir. Bugün biz bu maddeyi kabûl eder ve bunu da neşredersek, orduda birçok kılû kâli teşkil eder ve bundan dolayı pek çok kıymetli arkadaşları da kaybetmiş olabiliriz. Bu istiskâl mâhiyetindedir. Ben misâl olarak arz ettim. Dört batarya kumandanını bilfiil mağdur bıraktık. Binbaşı bile yapmadık.

Sonra, bu millet bir sürü para sarf etmiştir. Bunları yetiştirmiştir. Ne zaman biz hudûdu millî dâhilinde zâbit yetiştiririz, işbaşına getiririz, ondan sonra onlara buyurun diyebiliriz. Yoksa bunu kabûl etmek bizim zarârımızadır. Sonra birçok doktorlar var. Tıbbiye Mektebi'nde bedava okumuş, orduda ve idârei mülkiyenin bir sürü doktora ihtiyâcı vardır ve onları biz birçok masraflarla yetiştirdik. Bunlardan tam istifâde edeceğimiz zaman, buyurun diyoruz. Sonra ihtiyâra terk ediyoruz. Bâri bunu kabûl edecek-

sek, ihtiyâra terk etmeyelim. Müdâfaai Milliyenin istifâ... hâsıl edeceğim zaman öyle... Öyle değil mi ya... Millet bu kadar masraf etmiş... Ben ufak bir misâl arz ettim. Bir fikir verdim. Binâenaleyh maddenin esâsı iyice düşünülerek ona göre şümûllü bir sûrette yapılması için encümene havâlesini teklif ediyorum.

Mehmet Emin Bey (Ergâni): Biz Müslüman kardeşliği, Osmanlı kardeşliği nâmları altında memleket ve millet mukadderâtını idâre ettiğimiz zamanlarda, dâimâ kardeşlere kollarımızı uzatıyorduk. Rumlar Silevuş cemiyetleriyle eski Bizans'ın tekrar vücûda getirilmesi için kiliselerinde ve mekteplerinde çalışıyorlardı. Arnavutlar Mahmut Hayrileriyle, Nâim Kraşeleriyle, Arnavutluk rüyâsı görüyorlar. Ermeniler Âlişanları, Kahikatalarıyla, Kırımyalariyle, Ararat dağlarına bakarak büyük Ermenistan tesisi için ne yapmak lâzım geliyorsa, herşeye teşebbüs ediyorlardı. Araplar cehâlet devrinde Mekke duvarlarında asılmış olan muallakalarında vermek istedikleri hissî millilerini, son şairleriyle kabileden kabileye, çölden çöle götürüyorlardı. Bu târihin mukadderâtından başka bir şey değildi. Kezâ ecdâdını tanıyan, târihi öğrenen, millî şiir ve edebiyâtına sâhip olan bir millet, millî rüyâsına vücut vermek için kendinde hak ve salâhiyet görüyordu. Bu yeni başlayan dünyânın bir kânunu idi. Târihin mukadderâtı bizim eski sınırlarımızın içerisinde bulunan ülkeleri ayırdığı gibi, bittabi, o ülkelerin dillerini konuşan, târihlerini hâfızalarında yaşatan milletleri de bizden ayırmıştır. Yalnız geçenlerde arz ettiğim gibi, milliyet tahlil edilecek olursa, ondan lisân çıkıyor, din çıkıyor, târih çıkıyor, hissiyat çıkıyor, hâtırâtı ecdat çıkıyor, an'anât çıkıyor. Bu noktai nazardan dilimizi, kendisinin dili yapmış, terbiyesi Türk terbiyesi olmak üzere kendisinin terbiyesi olmuş birçok kardeşlerimizi kendi hudûdumuz dâhilinde bulunan kardeşler gibi telâkki ediyoruz ki, orduda kahramanlık gösterdikleri bahis olunan zatlar da bu cümledendirler. Fakat bunun hâricinde olmak üzere taazzuu siyâsîyeye sâhip olmuş olan memleketlerin kendi evlâtlarını kendileri beslemeleri, kendi mukadderatlarına kendilerinin hâkim olması lâzım gelir. Türk bundan sonra yabancı dişler için ot olmayacaktır. ("Bravo" sesleri)...

Ahmet Mâhir Bey (Kastamonu): Bendenizin evvelemirde Paşa Hazretlerinden bir suâlim vardır. O da, orduyu millîde istihdam edilmekte olan berrî, bahrî, havâi ve jandarma sınıflarına mensup erkân, ümerâ, zâbitan, memurin ve mensûbini askeriyeden memleketlerine gitmek arzu ve talebinde bulunanlar diyorsunuz. Bu memlekete gitmek arzu ve talebi bilistifâ mı, yoksa sizden mezuniyet alarak mı? Yâni ne sûretle gidecek?

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): 'Memleketime gideceğim, artık burada hizmet etmeyeceğim' diyenler... 'Pekâlâ git' diyeceğiz.

Ahmet Mâhir Efendi: İstemem diyor, pekâlâ git diyeceğiz ve hakkı istifâ vermiyoruz. Çünkü hakkı istifâ, hakkı tekâüd, başka şeylerdir. Memleketine gitmek istiyor, memleketi hudûdu millî hâricindedir. Biz de pekâlâ uğurlar olsun, git diyoruz. Bundan ibârettir... Böyle memleketlerine bilistifâ gitmek arzu ve talebinde bulunanlar için kânun muvafıktır. Yoksa memleketlerine bilistifâ gitmek arzusunda bulunmayanları, bu kânun ile terkin kayıt ederek, askerlikten çıkartmak ve onları senelerce bu devlete, bu memlekete ettiği hizmeti ayaklar altına almak doğru değildir. Bendenizin söyleyeceğim şey bundan ibârettir. Memleketine gitmek arzu ve talebinde bulunursa febiha...

Öyle olmadığı hâlde kendilerini terkini kayıt ederek göndermek doğru değildir. Bunlar bizimle berâber kanıyla, canıyla hizmet etmişlerdir. Yıllarca bizimle berâber yaşamış, dini, lisânı bizimle hemhâl olmuş, meskenleri burada bulunmuş... Bunlar bizim aynı vatandaşımızdır. Bunları terkin kayıt ile bırakmak kat'iyen câiz değildir.

Fuat Bey (Lâzistan): Buraya çıkan arkadaşlar maddenin lehinde idârei kelâm ettikleri hâlde, encümene iâdesini talep ediyorlar ki, anlayamıyorum. Halil Bey benim söylediklerimi aynen tekrar buyurdular ve dediler ki, bu zâbitânın vücûduna ihtiyaç vardır. Orduda kalsınlar buyurdular. Lâkin bu madde ile bunun aleyhinde bulundular. Sözde bu madde bizim fikrimizin aleyhinde imiş gibi encümene havâlesini teklif ettiler. Evvelce arz ettiğim gibi, bu madde hakikaten değerli olan bu zâbitânın orduda temini ibkâsına âid idi. O hâlde Hâlit Bey'in bu maddenin tekrar encümene havâlesi talebinden bir şey anlayamadım. Sonra Emin Beyefendi Türkiye dâhilinde yalnız Türkler kalsın, diğerlerini süpürge ile kovalım buyurdular.

Mehmet Emin Bey (Karahisârışarkî): Hayır mukayyettir efendim...

Fuat Bey (devamla): Bizim bahsettiğimiz bu zâbitan içeriesinde yalnız Arap ve Arnavut yoktur. Belki bir kısmı Türktür.

Mehmet Emin Bey (Karahisârışarkî): Onları ben Türk farz ediyorum.

Fuat Bey (devamla): Bunlar buhran dolayısıyla memleketleri düşman işgâli altında kalmış birçok arkadaşlarımız vardır ki, tâ Balkan ve Trablusgarb harbinden beri ordunun içerisine karışmıştır ve bir sel gibi çoluğunu ve çocuğunu bırakarak buraya kadar sürüklenmişler ve bugüne kadar da ordu içerisinde ifâyı vazife etmiştir. İşte bu madde odur efendim ve bu madde başka bir maksadı istihdaf etmiyor. Diyor ki, ordu dâhilinde hizmet etmiş olan zâbitandan, bu ordu dâhilinde ifâyı vazife etmek isteyen zâbitandan hudûdu millî hâricinde kalan zâbitan, şâyet buradan irtibâtı kat edip de hudûdu millî hâricinde kalmış âileleri nezdine istiyorlarsa, biz de kayıtlarını, haklarını, hizmeti askeriyelerini nez ediyoruz. Yâni kendilerini nez ediyoruz ve tehdit ediyoruz. Kendileri gideceğine, memleketin bu gibilere ihtiyâcı vardır, âilelerini de getirsinler de bu memlekette tavattun etsinler. Gâye bundan ibârettir. Yâni maddenin şekli sarihi budur. Belki bunlardan yüzde doksanı Türk unsurlardır. Belki bunların yüzde onu Arap, Arnavuttur. Fakat o Arnavut ve Araplar içerisinde bu memlekete, birçok tecârib ile öğrendik ki, sadâkâtını ibrâz etmiş şahıslar vardır. Âileleri hâriçte kalmış olursa mahzuru vardır. Ordu mensûbini maddeten; mânen, bu memlekete merbut olması lâzımdır. Eğer yalnız kendileri burada, âileleri hâriçte bulunursa, belki bu memlekete maddeten merbut bulunurlar. Fakat mânen merbut olmazlar, olamazlar. Biz tecrübesini yaptık. Derne harbinde, Bingâzi harbinde, birçok Türk zâbitânı orada idi. Arap olmakla berâber, orası bir İslâm yurdu idi. Fakat Balkan Harbi meydana çıkınca, oradaki şeyi unuttuk. Kendi evlâd, âilemizi hatırladık. Orasını bırakıp buraya koştuk geldik. Bugün de vaziyet aynıdır. Kendisi Türk ordusu içerisinde, âilesi hâriçte olan birçok arkadaş vardır. Bunların bir kısmı Arap ve Arnavuttur. Orasını bilmiyorum.

Abdullah Bey (Trabzon): Şimdi bunları rızâlarına bırakıyoruz. Orduda büyük hizmeti görülmüş, yararlığı görülmüş zâbitandan gidenler de olabilir. Mâdem ki onların rızâsı-

na bırakıyoruz, maksat kısmen fevt oluyor. İkincisi, mâdem ki hizmet etmişler, cezâen gitmiyorlar. Bunların içerisinde istifâ hakkını hâiz olanlar, tekâüd hakkını ihraz edenler vardır. Bunları da vermek lâzımdır. Halbuki burada yalnız hiçbir talebe hakkı olmamak üzere gidenler diyoruz.

Fuat Bey (Lâzistan): Efendim, bu son bir tecrübedir. Eğer onlar cidden bu memlekete bizim tanıdığımız gibi merbut iseler, çoluğunu çocuğunu da buraya getirriler ve buranın mutavattını olurlar. Yok, herşeye rağmen biz oraya gideceğiz derlerse, bu memleket onları tekâüd etmek vesâire gibi bir şey yapamaz ve onlara para vermek doğru değildir. Arzularına bırakıyoruz.

Tâlât Bey (Kângırı): Âceze kalacak...

Fuat Bey (devamla): Âceze değil, kıymetleri kalacaktır. Âceze kalmaz. Evvelce de arz ettim, en kıymettar olanlar kalacaktır. Askerliği iyi bilenler takdir ederler ki, bu iş maddeten bir fâide görmekten ziyâde bir aşk neticesidir. Âşık olanlar kalacak, olmayanlar gidecektir. Fakat bunlar ordudaki zâbitânın zayıf noktasını teşkil etmektedir. Biz o zayıf noktayı kırmak istiyoruz. Bütün âilesini, çoluğu çocuğunu merbut olduğu neleri varsa, bu Türkiye hudûdu dâhilinde kalacaktır. Bu hudut içerisine girecektir. Ondan sonra bu zâbitan hakikaten Türk ordusunun en mühim bir unsuru olacaktır. Binâenaleyh biz bu madde ile bu zâbitânı teşvik ediyoruz ve zannediyorum o kadar da müstağni değiliz. Böyle yetişmiş fazla insanımız yoktur. Bilhassa bu fevkâlâde bir meslektir. Muharebelerde tecâribi görülmüş zâbitânı böyle hiçbir zaman elimizden çıkarmak istemeyiz. Bunu bir tehdit mâhiyetinde kullanmışızdır. Encümenin rühu budur ve bunu talep ediyoruz. Burada beyânı mütâlaa eden bütün arkadaşların hepsi de bunu istiyorlar. Fakat neticede maddenin encümene sevkini ileri sürüyorlar. Bunu anlamıyoruz.

Abdullah Bey (Trabzon): Bunlar cezâen gönderilmiyor, öyle mi efendim?

Fuat Bey (devamla): Hayır...

Abdullah Bey (Trabzon): O hâlde niçin hakları verilmiyor? Bunlara dâimâ müşkül taraf, suubetli taraf gösteriliyor. Yâni Osmanlı ordusunun zâbitânı bütün heyetiyle bütün merbut olduğu mukadesâtı ile bunu hudûdu millî hâricinde tutmayacaklardır.

Samih Rıfat Bey (Biga): Efendiler, bu kânun münâsebetiyle cereyân eden münâkâşat, bugün memleketin hayâtî mesâilinden birine temâs ediyor. Geçen senedenve daha evvelki senelerden beri cereyân eden birçok menâkaşat arasında, öyle fikir cereyanları husüle gelmişti ki, memlekette Türk nâmını Türk vasfı mütemâyizini ihrâz edebilecek olanların, ancak Türkiye'de doğmuş olanlara inhisar etmesi âdetâ bir Kânunu Medenî ve kânunu ilmî hâlini almış oluyordu. Efendiler, Türk, asâleti ırkiyesi kablettârih zamanlara dokunan vâsi bir millettir. Türk, aksâyı Şarktan Baltık'a kadar asırlarca hâkim olmuş bir millettir. Efendiler, hudûdu millimiz dediğimiz zaman, Anadolu'nun şu veyâ bu noktasını değil, kablelmilât üçüncü asra kadar bütün Asya üzerine yayılmış olan Türklerin hudûdunu gözönüne getirmek lâzımdır. Bundan emin olmalısınız ki efendiler, bugün gayri Türk addettiğimiz Avrupa'yı merkezi akvâmından birçoğunun damarlarında cevalan eden kan, Türk kanıdır. Osmanlılar oralara gittikleri zaman, Av-

rupa'yı merkeziye gittikleri zaman yalnız din siyâsetini ele almakla bir hatâ ettiler. Eğer onlar 18. asrın doğurduğu milliyet cereyânını, 20. asrın anladığı ve hissettiği Türk rûhu o zaman anlaşılmış olsa idi, bugün Macarlar, Finler, Boşnaklar hepsi biz Türküz diye bağıracaklardı. Bunlar filhakika Türktür ve damarlarının içinde bizim babalarımızın kanı cereyân etmektedir. ("Doğru" sesleri)...

Efendiler, biz bu adamları ancak Türkiye'nin mahdut hudutları içinde doğmamış oldukları için gayri Türk addedersek, yalnız bugün için değil, istikbâl için de pek çok şey gaip [kayıp] etmiş olacağız. Biz Türk lisânı söyleyen, Türklüğü ve Türk şiirini terennüm eden, Türklük rûhunu gösteren, Türk olan ve 'Ben Türküm' diyen insanları da içimize almalıyız. Diğer milletler kendi mahdûdiyetleri içinde böyle yaparak yabancı milletleri bile içlerine almaktadırlar. Biz öyle değil... Zâten gaip [kayıp] ettiğimiz olduğumuz anâsırı içimize almak için göstereceğimiz teşebbüsatta böyle mahdut fikirlere inkıyâd ederek kendimizi daraltırsak, âtide, istikbâlde çok zararlar ve zâyiâta uğradığımızı göreceğiz.

Efendiler, bilmeliyiz ki, Türk birçok akvâmın babasıdır. Türk, Avrupa'ya yayılmıştır. Türk, asırlarca Asya'ya hâkim olmuştur. Heryerde Türk vardır. Bir an için bir hatâ yapmış ise, sûreti kat'iyede Türklükten ihrâç etmek doğru değildir. Dünyânın her tarafında doğan Türk vardır. Dünyânın her tarafında Türk olduğunu iddiâ edenler Türktürler. Boşnaklar, Macarlar Türktür. Arnavutların içerisinde Türk vardır. Bulgaristan'da da Türk vardır. Araplar içinde dahi Türkler vardır. Irak'ta Bayatiler vardır. Oğuz kabileleri vardır. Onlar oralarda yaşamaktadırlar. Hulâsa heryerde vardır. Târihi gözümüzün önüne getirecek olursak, Oğuzların yâni Türklerin kablelmilât zamanlarda birçok temevvüçlerle Asya'dan gelip Avrupa'yı istilâ ettiklerini görürüz. Bu adamlar ne oldular? Mahvu perişan mı oldular? Yakın zamâna kadar Litvanya'da yüzbinlerce Türk vardı. Bugün ne oldular? Niçin onların isimleri bile anılmıyor? Onları temsil etmeye çalışan yabancı düşmanlarımız vardır. Biz kendi mallarımızı, kendi evlâtlarımızı yabancı ellere verecek değiliz. Biz tetkikâtı ilmiyemizde, lisân tetkikâtında, milliyet tetkikâtında, din tetkikâtında, ırk tetkikâtında, Meclisi Millîmizde Türkleri arayacağız. Bunları Türk hâricine çıkarmayacağız ve Türk diye kabûl edeceğiz. Çünkü Türklük çok vâsidir efendiler.

Ali Bey (Müdâfaai Milliye Encümeni Reisi) (Karahisârısâhip): Efendim, bu madde arkadaşların düşündüğü derecede öyle bir maksadı mahsusa ile buraya konulmamıştır.

Ali Bey (Karasi): Mâlûmu âliniz, orduda maddî, mânevî alâka sûretiyle hizmet daha ziyâde tahtı temine alınmış olabilir. Bâzı zâbitan maddî cihet dolayısıyla anavatandan ayrılan mahâlde alâkası olduğunu söylüyor. Meselâ, âilesini Sûriye'de bırakmış, tabiîdir ki aklı dâimâ orada kalıyor ve orada emlâk ve arâzisi varsa, oraya gitmek ve orada yaşamak istiyor. Buna mümâsil daha birçok şeyler vardır. İşte böyle vatanımızdan hâriç kalan memâlikte alâka ve râbıtaları olanlar bu gibi birçok mürâcaat bulunuyorlar. Şimdi akıl ve fikir orada olan bir zâbiti burada hizmette istihdam etmek ve ondan istifâde etmek fikrini besliyorsak doğru yapmış olmayız. Bunlar arzularıyla mürâcaat ettikleri zaman bu sûretle bir kabûl kapısı açıyoruz. Memlekete merbûtiyet ve hizmeti olanlar için istiskal gibi bir şey kat'iyen vâr olmamıştır. Bu mürâcaatlara karşı bir tedbir olarak kabûl edilmiş ve teslihât göstermekten ibâret bulunmuştur. Madde basittir. Eğer müzâkeresi kâfi görülürse, reye konulmasını teklif ediyoruz.

Reis: Efendim, müzâkerenin kifâyeti hakkında takrir vardır. Evvelâ müzâkerenin kifâyetini reyi âlinize vaz ediyorum.

Hâlis Turgut Bey (Sivas): Efendim, maddede şahsıma taallûk eden husûsat vardır. Cevap vereceğim. Esâsen maddenin mahallî tatbiki yoktur.

Reis: Şahsınıza âidiyeti varsa buyurunuz.

Hâlis Turgut Bey (Sivas): Efendiler, bir defâ dördüncü maddede 'memleketleri hudûdu millî hâricinde kalanlar' deniliyor. Bu madde çok müphem ve yanlıştır. Hudûdu millî hâricinde kalan birçok Türkler var. Bu madde ile Türkler kendi memleketlerine, yâni İşkodra'ya, Üsküp'e gidecek diye bir fiilin vûkû bile imkân dâhilinde değildir. Bunu tasavvur etmek bile imkânsızdır. Burada 'hudûdu millî hâricinde kalan' denilince, Türkler değil, gayri Türklerin maksut olduğu tamâmiyle meydana çıkar. Bundan başka orduda hizmet etmiş olan aksam ve bilhassa bunların içinde müstesnâ olarak söyleyeceğimiz zevat kendi memleketlerinde alâkası...

Reis: Şahsınıza âid bir şey göremiyorum.

Hâlis Turgut Bey (Sivas): Netice itibârıyla ortaya çıkar.

Reis: Madde hakkında söylüyorsunuz. ("Devam" sesleri)...

Necâti Bey (İzmir): Madde herhâlde basittir. Umûma şâmil bir mânâda degilse de, müzâkerenin aldığı cereyân memlekette tutacağımız istikâmetin ne cihetten olacağını gösterecek mâhiyettedir. Binâenaleyh umûmî mesâile taallûk etmiştir. Şu hâlde memleketin umûmî mesâiline taallûk eden ve hakikaten her yerde mevzuu bahis olan ve memleketimizin her tarafında bir mesele teşkil eden bu mesele etrâfında daha birçok şöyler söylenmek, daha biraz tetkikat yapılmak lâzımdır. Millî hayâta âid olan bu mesâilin müzâkeresini tâcil etmeyelim. Memlekette en canlı hayâtî mesele budur. Binâenaleyh böyle mühim bir mesele üzerinde biraz daha müzâkere yapalım ve kat'i bir karar ittihaz edelim.

(Eskişehir mebusu, Mehmet Ârif Bey'in kifâyeti müzâkere hakkındaki takriri okundu)...

Reis: Efendim, müzâkereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... ("Ekseriyet yoktur" sesleri)... Müzâkerenin kifâyetini kabûl edenler lütfen ayağa kalksınlar... Müzâkerenin kifâyeti kabûl edilmiştir.

Efendim, takrirler vardır. Okuyacağız...

Riyâseti celileye

Yararlıklan görülen zâbitânın memleketlerine gitmeleri arzu ve taleplerine bırakılıyor ve bu gibilerine müsaade olunduğu hâlde, cezâen gönderilmiş oluyor. Halbuki maksadın bu olmadığı anlaşılıyor. Bu maksada göre maddenin tâdili için encümene gönderilmesini teklif ederim.

Trabzon
Abdullah

("Encümene" sesleri)...

Riyâseti celileye

Memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan ve hâlen orada istihdam edilmekte bulunan zâbitan ve mensûbini askeriyenin vakti seferde hakkı terhisinden istifâdeye kıyam etmemelerini teminen 'memurin ve mensûbini askeriyeden' kelimelerinden sonra 'vakti hazarda' kelimesinin zikrini teklif ederim.

İzmit
İbrâhim

Riyâseti celileye

Dördüncü maddeyi de ihtiyat zâbitânı kaydının ilâvesini talep ve teklif ederim. Buna nazaran madde kısmen şöyle olmalıdır: 'Memleketi hudûdu millî hâricinde kalan ve hâlen orduyu millide istihdam edilmekte olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma ve ihtiyat sınıflarına mensup erkân, ümerâ, ilâh...'

Karesi
Ahmet Süreyyâ

Riyâseti celileye

Orduda hudûdu millî hâricinde kalan yerlerden bâzı zâbitan vardır ki, ihtisaslan hasebiyle hemen infikâklarında mahzur olabilir. Bu gibilerin büsbütün ihtiyarlarına tâdil edilmek üzere encümene iâdesini teklif ederim.

22.9.1339 [1923]

Kastamonu
Hâlit

Riyâseti celileye

Dördüncü maddenin fıkrai âhiresinin şu tarzda; 'hâriçte müstakil hükûmeti olan ırka 'Zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden mensup zâbitânın arzularına bakılmaksızın memleketlerine terhis olunurlar. Yalnız fevkâlâde hizmeti görülen ve Türklüğü kabûl edenler bu maddeden müstesnâdır.' tâdilini teklif eylerim.

Sivas mebusu
Hâlis Turgut

Riyâseti celileye

Dördüncü maddeye 'Memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan' kelimelerinden sonra ve 'Türk olmayan' kelimelerinin ilâvesini teklif ederim.

Afyonkarahisar
İzzet Ulvi

Reis: Efendim, takrirler heyeti umûmîyesi itibâriyle ikiye taksim ediliyor. Bir takrir müstesnâ olmak üzere, diğer takrirler maddenin tâdili hakkındadır. Diğer bir takrir de

maddenin aynen kabûlü hakkındadır. Binâenaleyh tâdil teklifleri nazarı dikkatindedir. Birer birer reyi âlinize arz edeceğim.

(Afyonkarahisar mebusu İzzet Ulvi Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Efendim bu takrirde 'Memleketleri hudûdu milli hâricinde kalan' kelimesinden sonra 'Türk olmayan' kelimesinin ilâvesini teklif ediyor. Bunu reyi âlinize vaz ediyorum. Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın.. Nazarı dikkate alınmamıştır.

(Sivas mebusu Hâlis Turgut'un takriri tekrar okundu)

Reis: Efendim, bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

(Kastamonu mebusu Hâlit Bey'in takriri terar okundu)

Reis: Hâlit Bey'in takririni nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

(Trabzon mebusu Abdullah Bey'in takriri tekrar okundu)... ("Kâbul" sesleri)...

Reis: Daha reye koymadım. Bu takrir bir tâdil mâhiyetindedir. Fakat ne yolda tâdil teklifediyor, bu müphemdir.

Râif Efendi (Erzurum): Efendim, ahvâli rühiyelerinden anlaşılır.

Abdullah Bey (Trabzon): İzahat tamâmen taayyün ediyor. Onun için tezat iki, üç yerde görünüyor. Hattâ bunu kendileri de itiraf buyurdular. Yeniden o rûhu okşayacak yeni bir tarzı beyan vâki olursa daha iyi olacak. (Gürültüler)...

Necâti Bey (İzmir): Bir takrir vermiştir; artık bu geri alınmaz.

Reis: Efendim, encümen ne diye nazarı dikkate alacak? Zannediyorum ki, teklifi daha sarih yazsanız daha iyi olur. Yâni encümenin düşünmesi ile tarzı tahrir arasında mübâyenet ne ise lütfen onu tahrir etsinler de, bunu öyle reye koyalım... Çünkü anlaşılmıyor.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Maksatlarını izah etsinler... Daha iyi olur...

(Karesi mebusu Ahmet Süreyyâ Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Efendim, Karesi mebusu Ahmet Süreyyâ Bey'in bu yoldaki tâdil teklifini nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazırı dikkate alınmamıştır.

(İzmit mebusu İbrâhim Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Yâni 'Vakti hazar' kelimesini ilâve ediyorlar. Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

(Çorum mebusu Mustafa Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

Şimdi Trabzon mebusu Abdullah Bey takrirlerini sarahaten yazmışlardır. Okuyacağım...

Riyâseti celileye

Yararlıkları görülen zâbitânın memleketlerine gitmeleri arzu ve taleplerine bırakılıyor ve bu gibilere müsaade olunduğu hâlde cezâen gönderilmiş oluyor. Halbuki maksadın bu olmadığı anlaşılıyor. Bu maksada göre maddenin tâdili için encümene gönderilmesini teklif ederim.

Trabzon
Abdullah

Reis: Efendim, bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

Efendim, encümen bu takrire göre tâdil etsin... Şimdi efendim, kânunun beşinci ve altıncı maddeleri kânunun neşrine ve icrâsına dâirdir. Ondan evvel iki madde daha teklif ediyorlar.

Riyâseti celileye

Beşinci madde olarark berveçhizir maddenin müzâkeresini teklif eylerim.

'Matrut ve mütekâid zâbitandan İstanbul Hükûmeti'nce hizmeti muvazzafaya nakledilenler vaziyeti sâbıkasına ircâ olunur.'

İstanbul
Ali Rızâ

("Encümen" sadâları)...

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Efendim, müsaade ederseniz, izah edeyim... Efendim, Mütârekeyi müteakip İstanbul Hükûmeti zâilesi, bir takım matrut ve mütekâid zâbitânı tahtı silâha dâvet ettiği gibi, aynı zamanda da hizmeti muvazzafaya naklettirmiştir. Bugün elimizdeki kavânini mevcûde gerek matrut ve gerek mütekâid zâbitânın sınıfı muvazzafaya nakline sûreti kat'iyede müsaade etmiyor. Yâni yapılan bu muamele gayri muvafıktır. İkincisi, bundan sarfı nazar, hâli hazırda bunlardan bir kısmı mühimmi, terfi de etmişlerdir. Şimdi bu tertip etmekte olduğumuz kânunun ikinci maddesi mûcibince, bunları tekâüde sevk etmek lâzım gelirse, rütbelerini ve hattâ müddeti hizmeti askeriyelerini nazarı dikkate alarak, tekâüd etmek mecbûriyetindeyiz. Bunlara biz fuzûli olarak bir hayli maaş vereceğiz. Buna mahâll kalmamak için bu sûretle gayri kânûnî olarak hizmeti muvazzafaya naklettirilmiş olanları vaziyeti sâbıkalarına ircâ etmek sûretiyle işi tavzih etmiş oluyoruz. Bundan dolayı bu maddeyi teklif ediyorum.

Reis: Bu madde hakkında mütâlaa var mı? ("Lâyihâ Encümeni" sesleri)...

Lâyihâyı encümene teklif ediyorlar. Yâni Müdâfaai Milliye Encümeni'ne de havâlesini teklif ediyorsunuz.

Ali Rızâ (İstanbul): Bu kânuna ilâve edilmek üzere encümene havâlesini teklif ediyorum.

Reis: Efendim, Ali Rızâ Bey beşinci maddenin nazarı dikkate alınarak, encümene havâlesini teklif ediyor. İkinci bir şık daha vardır ki, tetkik edilmek meselesi...

Dr. Fikret Bey (Ertuğrul): Tetkik edilmek üzere; lüzum var mı, yok mu?

Reis: Şimdi ikinci şıkkı arz ediyorum. Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır. Şimdi tetkiki sûretiyle havâlesini kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl edilmiştir efendim...

Beşinci madde olarak bir takrir daha var. Okuyalım...

Riyâseti celileye

Zirdeki maddenin mûzâkere edilmekte olan kânuna altıncı madde olarak ilâvesini teklif eylerim.

Madde: Harekâtı milliyenin mebdei fiilisi İzmir'in târihi işgâli olan 15 Mayıs 1335 [1919] ve müntehai fiilisi Mudanya Mütârekenâmesi'nin târihi imzâsı olup, mezkûr târihler arasında Anadolu'ya iltihak ederek, millî orduda hizmet eden sınıfı muhtelifi erkân, ümerâ ve zâbitan ve memurini ve mensûbini askeriyesine Askerî Tekâüd ve İstifâ Kânunu'nun beşinci maddesi mûcibince yapılacak zamâim bu esas dâiresinde hesap olunur.

İstanbul
Ali Rızâ

Feridun Fikri Bey (Dersim): Kavânini Mâliye Encümeni'ne...

Recep Bey (Kütahya): Efendim, refiki muhteremimiz Ali Rızâ Bey'in teklif buyurdukları bu maddenin hakikaten bu kânunla ehemmiyetli bir noktai temâsı vardır. Hakikaten teklif edilmesi lâzım gelen bir madde idi. Mâlûmu âliniz, müzâkere edilmekte olan bu lâyihânın şimdiye kadar mevzu bahis olan mevâdında herhangi bir sûretle cidâli milliyeye iştirâk etmemiş veyâhut bigâne kalmakla iktifâ etmeyerek, bu cidâle muhalif kalmış zevâtın mukadderâtı hakkında bir takım ahkâm vâz ediyoruz. Eğer şimdi teklif edilen madde kânuna ilâve edilirse, o vakit kânun hakikaten zül tarafeyn olur. Bir taraftan mücâdeleye iştirâk etmemiş, bigâne kalmış olanların mukadderâtı, diğer taraftan fiilen mücâdeleye iştirâk etmiş olanların hakkının temini mânâsını ifâde etmektedir. Bu maddenin hükmü bendenizce şu sûretle anlaşılıyor. Mâlûmu âliniz, Balkan Harbi'nde olduğu gibi ve bütün muharebelerde olduğu gibi, askerî tekâüd ve istifâ kânununun beşinci maddesinde harbde geçen müddetler yalnız tekâüde mahsup olunmak üzere iki misli olarak kabûl ediyor zannediyorum. Bunu düşünüp de vaz eden vâzıı kânun, bu müddetin böyle muvazzaf olarak kabûl edilmesinde harbde geçen müddetin meşakkatinden ve yıpratıcı bir vazife olmasından mülhem olmuş ve bu müddeti tekâüd hesâbında iki misli olarak kabûl etmiştir. Bu asıldır. Bu kânunun

esnâyı tatbikinde Balkan Harbi'nde ve Harbi Umûmî'de dahi bu mesele gâyet muvafık hareket edilmiş ve gâyet muvafık hesap edilmiştir. Halbuki bendeniz bâzı muamelât hesâbıyla Müdâfaai Milliye'de temâs ettiğim bâzi mesâilde, ciddî [cidâli] millîde hizmet edip de tekâüd edilmesi icâb edenlere âid muamelenin safhai tatbikâtında bâzı muhtelif Vekâletlerin mütâlaalarının haylûletiyle bu meselenin sâbit ve sâlim bir şekilde hâlledilmediğini gördüm. Bilhassa Müdâfaai Milliye Vekâleti'nce tavazzuh etmemiş olan esâsı, cidâli millinin mebdei ve müntehâsı târihlerinin sarahaten tâyin edilmemiş olmasıdır. Bir tezkere gördüm ki, cidâli millinin mebdei bunda 16 Mart gösteriliyordu. Halbuki Ali Rızâ Bey teklif buyurdukları aynı maddede İzmir'in işgâl târihi olan 15 Mayıs olarak kabûl etmiştir ki, gâyet doğrudur. ("Doğru, doğru" sesleri)... İzmir'in işgâl târihi ki, hakikaten milleti heyecâna getirecek, bütün milleti cidâli milliye sevk ve tahrik edecek hâdisattandır. Fiilen vûkû bulmuştur. Vâkâ bundan evvel Girit'te de bâzı hâdiseler olmuş ise de, zâbitan seferber olup, harbe gitmemiştir. Münteha olarak da yine Ali Rızâ Beyefendi, Mudanya Mütarekenâmesi'ni göstermiştir. Hakikaten bu mütarekenin imzâsından sonra, ben kahrâmânım diye Anadolu'ya gelmiş olanların arz ettiğim gibi, iki misli zamaimden istifâdeleri hiç de muvafık değildir. Bunda Mudanya Müterekanâmesi târihinin kabûlü pek bâriz ve becâdır. Eğer bu şekil kânunda tesbit edilmemiş olursa, cidâli millide harbe iştirak etmiş olan arkadaşlarımızın tekâüdlüklerinde bu sınıf muamelenin esnâi hesâbında bâzı hatâvlar olur ve hakikaten fiilen olmuştur ve bendeniz bunu tamâmiyle anladım. Erkânı Harbiyei Umûmîye, husûsî bir telâkkide bulunmuştur. Vekâlet bunda mütehayyirdir. Ezcümle cidâli milliye iştirâk etmiş olan birçok mâlûl zâbitânın tekaüt hesâbı sınıf üzerinden yapılamıyor. Bu arz ettiğim sınıf hesâbı birçok yanlışlıklara sebep oluyor. Binâenaleyh bu gibi şeyler gayri kânûnî olarak yapılamıyor. Bütün bu ademi vuzuhu tavzihe sevk etmek üzere, esâsen mevcut bir kânunla mevzu bahis olan bu kânunu sarih bir metin ile tesbit etmiş oluruz ve bu sûretle kelimeler üzerinde müzâkere cereyân etmiş olur.

Feridun Fikri Bey (Dersim): Efendim, bendeniz bunu Müdâfaai Milliye Encümeni'ne gitmesiyle berâber, Kavânini Mâliye Encümeni'ne de gitmesini teklif ediyorum. Çünkü bu kavânini Mâliyeye âiddir. Tekâüd meselesidir. Herhâlde Kavânini Mâliye Encümeni bir kere görsün efendim...

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Efendim, Müdâfaai Milliye Encümeni'ne gitsin ve kânuna ithâl edilsin... Kânuna bir madde olarak ithâlini istiyorum.

Mustafa Necâti Bey (İzmir): Efendim, yalnız bir cihet vardır. Onu arz edeceğim. Târihi intiha hakkında... Efendim, mâdem ki Müdâfaai Milliye Encümeni'ne gidecektir, mücâdelenin târihi ibtidâsiyle târihi intihâsının heyeti celilede tâyin ve tebellür etmesi lâzımdır. İzmir'in işgâli târihi, millî hayat cidâlimizin mebdeidir. Bu itibarla mebde hakkında gösterilen târih pek doğrudur. Yalnız bana münteha târihi biraz vâsidir gibi geliyor. Çünkü, mâlûmu âliniz, 26 Ağustos'ta İzmir'i kurtarmak için, memâliki meşgûleyi kurtarmak için, Afyonkarahisar'ında muharebe başlamış ve o târihten sonra da hiçkimsenin orduya girmemesi emir olunmuştur. Şu hâlde 26 Ağustos târihinin münteha târihi olması lâzım gelir. İzmir kurtulduktan sonra gelenleri, Kuvâyı Milliye ile berâber çalışmış, millî ordu ile birlikte çalışmış addederseniz, o zaman onlara da hak vermiş oluruz. Binâenaleyh taarruz târihi münteha târihi addedilmelidir. Mesele bu sûretle

hâl olunacak olursa, millete hizmet etmiş olanların hakkını vermiş oluruz. Aksi takdirde, Mudanya Mütârekesi'ni münteha târihi kabûl edecek olursak, zaferi kazandıktan sonra gelmiş olan zâbitâna da bu hakkı vermiş oluruz. Onun için müsaade buyurursanız münteha târihinin 26 Ağustos olmasını teklif ederim.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Müsaade buyurun, bu münteha hakkında söyleyeceğim.

Râif Bey (Erzurum): Müsaade buyurursanız, bu mücâdelei milliye târihini daha evvele götürmek istiyorum. Çünkü, İngilizler mütâreke ahkâmının hilâfında, Mondros Mütârekesi'nin hilâfında, milletin varlığına bütün mevcûdiyetine suikast ederek, memleketlerimizi işgâle başlamış olması üzerine, mücâdelei milliye başladı ve mücâdelei milliye esnâsında Sivas kongrelerinde, Erzurum kongrelerinde asker kardaşlarımızdan birçoklarının İstanbul'da yaptıkları mücâdelât vardır. Binâenaleyh o târihlerin de nazarı dikkate alınması icâb eder.

Ali Bey (Afyonkaürahisar): Kongreler İzmir'in işgâlinden sonradır.

Râif Efendi (devamla): İzmir'in işgâli Erzurum kongresinden sonradır. Hattâ bizim Erzuirum kongresini yaptığımız esnâda...

Ali Bey (Afyonkarahisar): Hayır...

Râif Efendi (devamla): Öyledir, öyle...

Ali Bey (Afyonkarahisar): Yunanlıların İzmir'in işgâl târihi 15 Mayıs 1335 [1919]'dur. Erzurum Kongresi 10 yâhut 14 Temmuz'da akdedilmiştir.

Râif Efendi (devamla): Müsaade buyurun... Erzurum'un ondan evvel bir vilâyet kongresi vardır. Bu, ondan daha evveldir. Ondan sonra Vilâyeti Şarkiye Kongresi vardır. Erzurum'da mücâdelei milliye daha evvel başlamıştır. Erzurum kongresi, mahallî bir kongredir. Mahallî bir kongre mâhiyetinde olarak her tarafta kongreler yapılmıştır ve o zaman bunlar, doğrudan doğruya memleketin bir hayat memat meselesi olmuştur. Doğrudan doğruya memleketin umûmuna şâmil bir vaziyet tahaddüs etmiştir. Sivas Kongresi de Eylül dörttedir.

Mustafa Necâti Bey (İzmir): Efendim, müsaade buyurunuz, kongreler mebde olamaz. Kongrelerin mebde olması lâzım gelirse, İzmir'de bütün Anadolu garbının iştirâkiyle müdâfaai hukuk kongresi yapılmıştır ve bu Erzurum Kongresi'nden üç ay evvel olmuştur. Bunun da mebde olması lâzım gelir. Onun için bu doğru değildir. Binâenaleyh taarruz târihini mebde yapmak daha doğrudur.

Reis: Efendim, müsaade ederseniz, bendeniz uzun uzadıya müzâkere edecek bir mesele görüyorum. Mesele, mebde meselesidir. Zâten bir takrir daha vardır ki, kânuna bir madde olarak ilâve teklif olunan bu maddenin nazarı dikkate alınarak encümene havâlesini teklif ediyoruz. Bize getireceği şekil üzerine mübâhise ederiz. Binâenaleyh teklif nazarı dikkate alınmak üzeredir. ("Berâyı tetkik" sesleri)... Müsaade buyurun efendim, şimdi elimde takrir var. Takrirde 'Mevzu bahis kânuna bir madde olarak

ilâvesi nazarı dikkate alınmak üzere teklif edilen altıncı maddenin Müdâfaai Milliye Encümeni'ne havâlesini teklif eylerim' diyor. Binâenaleyh evvelâ bunu reyi âlinize vâz ediyorum.

Recep Bey (Kütahya): Efendim, encümence icâb eden şekle konur. Bu zültarafeyndir.

Reis: Efendim, müsaade ederseniz, şu sûretle reye vâz ediyorum. Bir nazarı tetkike almak, bir de nazarı dikkate almak sûretiyle binâenaleyh...

Recep Bey (Kütahya): Ben de tetkike râzıyım.

Reis: Efendim, Rızâ Bey'in takririni nazarı tetkike almak üzere encümene havâlesini nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır.

Efendim, müzâkere etmekte olduğumuz kânunun başka maddeleri kalmamıştır. Asıl kânundaki beşinci ve altıncı maddeler, kânun neşrine ve icrâsına âiddir. Müdâfaai Milliye Encümeni'nden geldikten sonra müzâkere edilir. Binâenaleyh kânunun müzâkere edilecek bir yeri kalmamıştır.

Şimdi müsaade buyurursanız, celsei hâfiyeden celsei aleniye geçelim... Celsei hâfiyeden aleniye geçilmesini kabûl edenler el kaldırsın... Celsei aleniyeye geçilmiştir efendim...

Riyâseti celileye

Madde birinci fıkrasının 'hâricinde' kelimesini müteakip ibâresinin berveçhiâti tâdilini teklif eylerim. 'Kalacağı olanlardan asgarî onbeş seneyi ikmâl edenler müddeti hizmetlerine göre tekâüde sevk olunur. Diğerleri müstafi addolunur.'

Çorum
Mustafa

Riyâseti celileye

'İstanbul' kelimesinin tayyı ile 'Türkiye vesâir memâlikde kalarak' cümlesinin ikâmesini teklif eylerim.

Erzurum
Mahmut Celâl

Erzurum
Hâlit

Riyâseti celileye

Müzâkere kâfidir. Encümence tâdil edilen şeklin aynen reye vâzını teklif eylerim.

Kayseri mebusu
Dr. Hâlit

Riyâseti celileye

Bugünkü ruznâmenin üçüncü maddesindeki idârei örfiyeye müteallik mazbata ile dördüncü maddesindeki izâlei şekâvet lâyihâsı hakkındaki mazbataların müstâceliyetle müzâkeresini teklif eylerim.

23 Eylül 1339 [1923]

Karesi
Mehmet Vehbi

Riyâseti celileye

Birinci maddenin mensûbini askeriye ile memûrini mülkiye ve ilmiye kaydının ilâvesini teklif eylerim.

Hüseyin

* * *

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI
24 EYLÜL 1339 (1923)

Devre: 1, İçtimâ Senesi: 3, 24. İnikat, 2. Celse, Cild: 2

Reis: Reisi Sâni Ali Fuat Paşa Hazretleri

Reis: Efendim, kânunun birinci maddesini okuyoruz...

Madde 1) İstanbul veyâ diğer memâliki müstahlâsada kalarak millî mücâdeleye iştirâk etmeyen berr, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarından muvazzaf, mütekâid ve ihtiyat bilumum erkân, ümerâ ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden herhangi bir sûrette harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta dâhil olduklan veyâ münferiden çalıştıklan bir Heyeti Mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesinde sâbit olanlann bir daha hidâmâtı devlette istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat olunur.

Reis: Madde hakkında söz isteyen var mı?

Hakkı Târık Bey (Giresun): Efendim, maddede 'İstanbul veyâ diğer memâliki müstahlâsada' denilmekle iktifâ edilmiştir. Halbuki memâliki müstahlâsanın hâricinde kalmış memleketler de bulunabilir. Binâenaleyh onlar hakkında nazarı dikkati celb ediyorum. Meselâ Basra'da bulunabilir. Yunanistan'da bulunabilir. Onlar bu kaydın hâricinde kalıyorlar. Binâenaleyh bu kaydı ihtivâ etmek üzere maddenin bir sûrete ifrâğını teklif ediyorum.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Takrirle teklif etsinler, kabûl edeceğiz...

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak): 'Memâliki müstahlâsa' tâbirini lehülhamd vel minne, epeyce yerlerde ve hattâ kânun metinlerinde de geçen Mecliste dahi bu kelime 'kurtulan yerler' diye kullanılmış idi. Diğerlerine ilişmiyorum. Diğer bir yanlış daha vardır. Herhangi denilemez. Efendim, doğrusu 'hankibir'dir.

Hâlit Bey (Kastamonu): Efendim, bendeniz Müdâfaai Milliye Encümeni'ndeyim. Ancak bu maddede bendeniz muhalif kaldım ve noktai nazarım da şudur: Esâsen böyle bir teşkilâta dâhil olan zâbitânın esas itibâriyle ordunun harimi ismetine girmesi taraftârı değilim. Fakat bunların bir heyeti hâkime tarafından bilmuhakeme sübût bulmasına taraftârım. İdârî kararlara muarızım. Biz kânunu hâkim kılmayı kâinâta ilân ettik. Heyeti Vekile Reisi geldi, burada programını okudu ve programında idâreten azillere idârî muamelelere nihâyet vereceğini vait [vaad] etti. Bütün matbuat ilân etti. Şimdi burada mütâlaa buyurulursa, 'harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta dâhil oldukları veyâ münferiden çalıştıkları bir Heyeti Mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesinde' deniyor. Halbuki geçen celsede Müdâfaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri buyurdular ki, 'Ben bu zâbitânı Divânı Harbe verdim; Divânı Harbde bu zâbitlerin bir kısmı cezâ gördü, birçokları da cezâdan müstağni kaldı. Fakat bunlar bir takım eşkâl dolayısıyla beraat etmişlerse de, benim bunların mücrim olduklarına kanaati vicdâniyem vardır. Binâenaleyh bunların idâreten tardını istilzâl ediyorum.' dedi. Bu maddede o gâye ve esâsa göre yazılıyor ve teklif ediliyor. Binâenaleyh bu sûretle bir Heyeti Mahsusa tarafından yeniden tahkik neticesinde, yâni bundan evvel, ben mücrimim, bu madde mûcibince evvelce mahkûm olmuşum, Divânı Harbe verilmişim, Divânı Harblik olmuşum, Divânı Harbçe beraat etmişim, benim hakkımda yeniden tetkikat yapılacak, ondan sonra idârî bir karar verilecektir. Eğer heyeti celileniz tekrar hepimiz idârî kararların aleyhinde olduğumuzu fiilen ispat ve ilân ettiğimiz hâlde bu maddeye taraftarsınız... Pekâlâ... Bu cezâya dâir bir meseledir ve memleketin hukûku esâsîyesine taallûk eder bir meseledir. Bu maddenin pek esaslı sûrette tetkikine taraftârım. Ben hukukçu değilim. Hukukşinas arkadaşlar bu madde üzerinde daha fazla vazıh beyanatta bulunabilirler.

Feridun Fikri Bey (Dersim): Muhterem efendiler, benden evvel nazarı dikkati âlinizi celb eden muhterem arkadaşım Hâlit Beyefendinin mütâlaatını dinlemezden evvel söz almıştım. Çünkü hakikaten milletin huzûrunda üç günden beri devâm etmekte olan bu hâfi celseler, yâni bu kânunun müzâkeresine mütedâir hâfi celseler, herhâlde vicdânı ammei milleti yakından alâkadar eden gâyet mühim bir noktaya temâs ettiğimizi idrâk etmişiz ki, bu meseleyi hâfi sûrette müzâkeresine bizi icbâr etmiştir. Mesele gâyet nâzik ve hassastır. Çünkü, Müdâfaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, Divânı Harbe verilmiş bir takım zâbitan vardır. Bu Divânı Harbler, bizim Divânı Harblerimizdir. Damad Ferid Paşa'nın veyâhut herhangi bir hükûmeti sâkıta ve âtılanın Divânı Harbleri değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin milleti nâmına icrâyı adâlet eden Divânı Harblerin kararlarıdır. Binâenaleyh efendiler, evvel be evvel bu kararların mâhiyetinin vicdânınız huzûrunda taayyün etmesi lâzım gelir. Bendeniz istitrâden şunu arz edeyim ki, şu cebimde bulunan ve bâzılarınızın okuduğu Tanin gazetesinin baş makâlesi, mücâdelei milliyeye iştirâk etmeyenler diyerek yazılmış olan şu makâleye, memleket daha ziyâde yakından alâkadardır. Çünkü, 3.000 zâbitin, belki daha az miktarda 2.000 zâbitin birçok kimseleri, yakınları olan âileleri, onları alâkadar eden insanların miktârı mevzu bahistir. Binâenaleyh bunun karşısında ittihaz edeceğimiz karar heyecanla, velvele ile, teessür ile, feveranla verilebilir.

Fakat efendiler, İsmet Paşa Hazretlerinin sözünü hatırlayınız. Harekâtı milliyenin hiçbir safhasında eseri feveran yoktur ve yine efendiler geçen gün burada vermiş olduğumuz karârı hatırlayınız. O karar, Nâfia Vekâleti esnâi harbde mugâyiri hukuk olarak isdâr edilmiş olan şimendifer kumpanyasının mugâyir hukuk olarak yapılmış olan

kânunu muvakkatın feshi hakkında vermiş olduğumuz karârı hatırlayınız. Şimdi dünyâda yalnız kânun yoktur. Bir kâidei hukuk vardır. Kavâninin, kâidei hukûkuna müpteni olması lâzım gelir. Şimdi efendiler, bahse avdet ediyorum.

Ricâ ederim, nasıl olur ki, bizim Divânı Harblerin vermiş oldukları kararların mâhiyeti taayyün etmeden nisbeti askeriyenin kat'ı cihetine gidebiliriz? Nisbeti askeriyenin kat'ı ne demektir? Yine bunun mânâsını anlamak isterim. Benim nisbeti askeriyenin kat'ından anladığım bir mânâ vardır. O da mânâyı cezâidir. Efendiler, *bu* gâyet *dakik* bir meseledir. Göreceksiniz, memlekette bu meselenin inikâsadı duradurunu, nispeti askeriyenin kat'ı ne demektir? Bunu anlamıyorum ve zannediyorum ki, bir cezâdır. Mâdem ki cezâdır, bir cezâ makabline şâmil olabilir mi? Hıyâneti Vataniye Kânunu vardır. Hıyâneti Vataniye Kânunu mûcibince veyâhut hangi kânunu askeriyemiz mûcibince Divânı Harbe sevk olunmuş birçok *kimseler vardır*. Şimdi Divânı Harbimizden beraat karârı almış olan bu adamların bu beraatlerinin hükmü olmadığını, yeni baştan bir istinâfa ve temyize tâbi olacağını ilân ediyoruz. Evet ben de ihtilâl ve inkılâp *târihi okumuştum*. İnkılâp devrinde, kânunun, kâidei hukûkîyenin hükmü olmaz... Fakat sarahaten burayı tetkik edelim. Selâmeti memleket kusvaî bir kânundur. Fakat ricâ ederim, şimdi memlekete dikkat ediniz... Bugün *memleket*, devri ihtilâl mi yaşıyor? Yoksa müsâlâhâyı imzâlamakla bir devri intizam, bir devri sükûn mu yaşıyor? Yoksa bir devri intizâma, bir devri kânununa mı tâbi olmuştur? Eğer memleket bir devri kânuna dâhil oldu ise, ortada efendiler, İstanbul'da, bilmem nerede kalmış zâbitan meselesi yoktur. Evvel emirde Divânı Harbler meselesi vardır. Evvel emirde bu adamları mugâyiri kânun olarak veyâhut onları teşriki cinâyet ederek ithâm, Divânı Harbler meselesi vardır. Ben bu kânunu kat'iyen kabûl etmeyeceğim. Benim vicdânım bu kânunu kabûl etmiyor. Ne zamanki karşımda o Divânı Harbleri mahkûm ederseniz, Divânı Harblerden çıkmış o kararların kat'iyen cürüm olduğunu ispât edersiniz, o zaman vicdânımın huzûrunda yırtarım ve ondan sonra bu kânunu kabûl ederim.

Efendiler, Hâlit Bey'in mütâlaatı mâkûlesine daha gelmeden söyleyeceğim. Neden bir tetkike tâbi tutuyoruz? Efendiler, Divânı Harbe emniyetlerimiz yok mu? Yoksa, ilk evvel bunu hâlletmek lâzımdır. Birinci mesele budur. Divânı Harblere neden emniyet yoktur. Bunu anlamak lâzımdır. ("Yok" sesleri)... Divânı Harblere emniyet yoksa vaziyet etmelidir. ("Onu da yapacağız; telâş etme" sesleri)... Telâş etmiyorum efendim... Size nâmusum ile temin ederim. Birçok meselede mektup aldığım hâlde, bu meseleye dâir kat'iyen hiçbir kimseden mektup almamışımdır. Bu mesele ile alâkadar ne kardeşim, ne arkadaşım, ne de hiçbir tanıdığım vardır. Vicdânımın ilhâmâtından başka bir şeye tebâiyet etmiyorum. Arkadaşlar, bu Meclisten sâdır olan karar dâimâ bir kâidei hukûkîyeye ibtinâ etsin, havada kalmasın... Kâidei hikemiyeye ibtinâ etmeyen kânunların hükmü yoktur.

Efendiler, bugün el kaldırarak kabûl ettiğiniz kânunun mâhiyeti kânûnîyesi ancak ve ancak onun adli hakka mutâbâkatı mutlakasiyle olabilir. Binâenaleyh siz bu karârı verirken, yâni şu 3.000 âilenin mukaderâtı hakkında karar verirken, sizi derin derin teemmüllere ve vicdânı millîmiz üzerinde etraflı in'ikâsat yapacak bu meselede vicdânınızın emri mûcibince bütün etrâfıyla düşünmenizi istirhâm ediyorum.

Talât Bey (Ardahan): Az kaldı on milyon nüfus da mahvolacaktı...

Feridun Fikri Bey (devamla): Onu bilmem... Etraflı düşününüz...

Hasan Fehmi Efendi (Sinop): Rüfekâi muhtereme geçen celsede şu madde encümene havâle olunacağı bir sırada, bu babda bir iki cümle arz etmiştim. Bu kânunu neden hidemâtı devlette bulunan sınıftan bir sınıfa hasrediyorsunuz? Yine o noktayı kısaca arz etmek istiyorum. Şu lâyihâyı kânûnîye, memâliki müstahlâsada ve İstanbul'da orduya mensup olup da, kalmış olan ümerâ, erkân, vesâireden herhangi birisi, harekâtı milliye aleyhinde müştereken veyâhut münferiden çalışmış olanlar hakkında Heyeti Mahsusa'nın yapacağı tahkikat derecei sübûta vâsıl olursa, fimâbat hidâmâtı devlette istihdam olunmamak şartı ile nispeti askeriyeleri kat olunacaktır. Vatanda, vatâni mesâilde her sınıf müşterektir. Eğer Millî Mücâdele aleyhinde bir teşkilâta dâhil olmuş askerlerin bu sûretle tecziye edildiğini kabûl edersek, Millî Mücâdele aleyhinde bir teşkilâta dâhil olmuş askerlerin bu sûretle tecziye edildiğini kabûl edersek, *Millî Mücâdele aleyhinde teşkilâta dâhil* olan diğer sınıftan olan vatandaşlarımızın bu hükümden neden istisnâ ediyoruz? Çünkü sebep birdir. Bunu yalnız bir cihete teşmil etmekte bir nispeti âdile olmadığını enzârı dikkatinize arz etmekle berâber, bendeniz bu noktaları daha ziyâde kurcalamak taraftârı değilim. Hakikaten fazlaca kurcalamak taraftârı değilim.

Efendiler, mâlûmu âlileri olduğu üzere, Meşrûtiyet ilânından bilmem kaç ay sonra idi. Bütün devâiri devletin tensiki için bir tensikâtı kânûnî vücûda getirildi. Fakat maalesef o kânun hükmünü bir sene muhafaza edemedi. Yaşayamadı... Her hücum karşısında bir maddesi tâdil edildi. Neticesi ortadan kalktı. Geçen gün Müdâfaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinden bir nokta sormuştum. Şu maddenin hudûdu dâhiline girecek ve girmesi memul bulunan erkân, ümerâ ve mensûbini askeriyenin, alettahmin olsun, adedi ne kadardır? Bunu da bu kânunu müzâkere ettiğimiz ve bu maddeyi tanzim edeceğimiz sırada berveçhi peşin öğrenmemiz lâzım gelir.

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Efendim, Kuvâi İnzibâtiyeye girmiş olanların adedi 1.060 kişidir. İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne, Hançerci ve falan, velhâsıl bunların heyeti umûmîyesi 1.200 ilâ 1.300 kadardır. Bunlardan birine dâhil olanlar bâzen ikisine de mukayyet olabiliyor.

Hasan Fehmi Efendi (Sinop): Efendiler, şimdi beyan buyurulduğu üzere, bu 1.200, 1.300 kişi hiçbir zaman tek adam değildir. Bunlar bir âile sâhibidir. Bir âile ocağının başında bulunurlar. Âile ocağı teşkilâtının mâhiyet ve mânâsı, karakteri, nisbiye ve sıhriye itibârıyle ne derece dal budak saldığını bir kere nazarı dikkatte tutmalısınız. Binâenaleyh bir defâ devletin kânunlarıyla müeyyed ve müesses olan mahkemelerin herhangi bir mahkemenin hükmüne, karârına iktirân ettikten sonra, bu zevâtı tekrar bir Heyeti Mahsusa tarafından böyle zan ve şüphede bulundurarak, haklarında tahkikat *icrâsı* ve hükmi bir sıfatı *hâiz* olmayan kimseler tarafından böyle hükmü kat'i itâsına bendeniz taraftar değilim. Arkadaşlar gibi, bendeniz onu muvafık bulmuyorum. Ben onu devlet mefhumunun selâmeti nâmına muvafık bulmuyorum.

Bir mebus: Eyi ama bunlar Ferid Paşa'nın yarânıdır...

Hasan Fahmi Efendi (devamla): Beyefendi, bendeniz bu hususta kanaati zâtiye ve şahsiyemi arz ediyorum. Binâenaleyh bu meselelerde daha ziyâde düşünmek lâzımdır. Çünkü, bu hem içtimâî, hem siyâsî bir meseledir. Memleketimiz her zaman olduğu gibi bugün de, yarın da sükûnete ihtiyâcı vardır. Binâenaleyh bunlar eğer 1.200 kişi-

den ibâret ise, ya bunun dâiresinin hudûdunu teşmil etmek sûretiyle veyâ herhang ibir sûretle yapmak lâzımsa teşmil edelim... Yâhut bunlara müsâmaha edelim... ("Olmaz" sesleri)... Herbirinizin arânızı izhâr etmek kudretini alacak hiçbir kuvvet yoktur. Benim şahsî kanaatim bu merkezdedir. Binâenaleyh eğer böyle Divânı Harbin karârına iktirân etmiş beraatve mahkûmiyet kararları varsa, ondan başka yapılacak bir mesele yok olduğunu söylemekle berâber, eğer zarûrî görülüyorsa, ne derece doğru olduğunu bilmemekle berâber, bir mesele teklif ediyorum. Paşa Hazretleri, 1.000, 1.200'den ibâret olduğunu beyan buyurdukları şu zevat hakkında ve şu zevâta karşı isnâd olunan delâil ve emârat nelerden ibâret ise, bunların herbiri hakkında bir, iki celse yapalım... Âdetâ heyeti âdil mâhiyetinde ferden ferde rey verelim diyorum bendeniz... Bilmem ne dereceye kadar muvafıktır? Yoksa bir Heyeti Mahsusa'ya işin tevdiini devletin müessesâtı ile, müdevvenâtiyle kâbili telif görmüyorum. Binâenaleyh hiç olmazsa bunun iyice tetkiki için bir kere de encümeni adliyeye bu maddenin havâlesini teklif ederim. ("Hayır" sesleri)...

Dr. Fikret Bey (Ertuğrul): Efendim, geçen gün de aynı şeyden bahsederek, bendeniz hemen hemen encümenin tespit ettiği şekil gâyet muvafıktır. Şimdi biliyoruz ki, memlekette düşmanla berâber bizi boğmak için İngilizlerle, Yunanlılarla birleşmişler ve bize silâh çekmişler... Efendiler, ne çabuk zayıfladık? Bunları af mı edelim? Yâni o adamlar geldiler, burada birçok insanları öldürdüler ve ölenlerin âileleri onları beslesin mi? Bunlar hıyâneti *bilfiil* tahakkuk edenlerdir. Kânun da, bunlara en büyük lütuf olmak üzere, 'Nispeti askeriyeleri kat olunur' diyor. Biz burada bu gibi hareketlerde bulunanların hepsini ve daha zayıfları bile astıktı.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): O sırada ellerimize geçseydiler, bir tânesi kalmazdı...

Dr. Fikret Bey (devamla): Evet, onlar tâlihlerine gülsünler ki, o sırada ellerimize geçmediler. Bunları af etmek ve devletin kânunundan, demin hoca efendi hazretleri bahis buyurdular. Zâten bunlar da, 'O kânunlara istinâden geldik' diyorlar. 'Bir pâdişah vardı. Hurucu alessultan vardı. Onun emri üzerine âsileri tedip ettik.' diyorlar. O böyle olsa idi, hoca efendi hazretleri buraya çıkıp nutuk söylemek şeysine de mazhâr olamayacaktı. Kendileri Malta'da daha kaç yüz sene kalacaklardı ve zannederim bütün milletin istiklâlini, hürriyetini kazandıran bir mücâdeleye *mâni olmak istemek*, bütün bir milletin hayâtına kasd etmek için uğraşanlar kânun idi, madde idi, yok bilmem rûhu madde idi, filân gibi, insanların icat etikleri şeylerle ona mâni olmak, bilmem ki menâfii memlekete ne dereceye kadar muvafık olur. 'Bunlar gayri memnun olacaklar' diyor. Efendiler, zâten bu adamlar hiçbir şeyden memnun olmaz. ("Fırsat düştü mü yine yaparlar" sâdâları)... İstihdam etseniz zâten aleyhinizde olacaklar. Zâten onlar sizi tufeyli biliyorlar. Zâten sizi gasıp olarak biliyorlar. Onların nazarında bir gün gelecek ki, yine o mevkiileri alacaklardır. Hayallerinde hep bu vardır ve buyuruyorlar ki, tekâüd edip para verin... Tekâüdlük de bir cezâdır. Onlar yine gayri memnundurlar. Tefrik etmek lâzımdır. Sonra diğer bir teklif daha vardır ki, bendenizce gâyet muvafıktır. Bu cemiyetlere iştirâk edenler yalnız zâbitan değildir. Birçok sınıf da vardır. Bu sınıftan da meselâ İngiliz Muhibler Cemiyeti'ne, Kızıl Hançercilere ve Kuvâyı İnzibâtiye gibi cemiyetlere dâhil olmuş asker ve bilumum memurini devlet... ("Daha var" sesleri)... Bilmiyorum daha ne kadar varsa, kaç cemiyet varsa, bunların hepsi olur ve ben herhâlde encümenin teklifinin aynen kabûlünü istirhâm ediyorum. Bu, onlar için bir

lütfi mahsus olacaktır. Çünkü, hiçbir zaman da cürümleri ile mütenâsip bir cezâ değildir. Yine lütuftur. Memleketin zaferine medyun olsunlar... Yoksa evvelce elimize geçse idi, herhâlde asardık. Zâten ötekileri asmasa idik, bugün hiçbirimizin vücûdu kalmazdı.

Mehmet Emin Bey (Karahisârışarkî): Efendiler, devletimizi yıkmak, milletimizi zincire vurmak, târihimizi, bayrağımızı parçalamak isteyen hâinlere her ne sûretle olursa olsun muin, zâhir olanların bu milletin huzûrunda melûn oldukları gibi târihin huzûrunda da melûndurlar. Lâkin efendiler, memlekette keyfî idâre vardı, kânun olsun diyorduk. Zulüm vardı, adâlet olsun diyorduk. Pâdişahların istibdat ve kâhirlerini yıkarak, onların istibdat ve kâhirlerinin yerine milletin hak ve adâletini ikâme etmek istiyorduk. Binâenaleyh [Türkiye] B[üyük] M[illet] M[eclisi] Hükûmeti'nin memlekete kânunu hâkim kılmak şiarına göre adâlet en büyük bir gâyedir. Mukaddes bir mâbedin ufak bir taşının düşmesine bu millet râzı olmayacağı gibi, bu mukaddes çatının altında adle ve hakkâniyete uygun olmayan hiçbir karar verilemez, hiçbir tenkilât yapılamaz. (Alkışlar)... Binâenaleyh bu günâhkârlar, bu mücrimler, kim olursa olsunlar, teşkil edilecek olan adâlet ve hakkâniyet mahkemesi huzûrunda cürümleri sâbit olmalı ve ona göre memleket adâlet ve siyâsetini icrâ etmelidir. Binâenaleyh bendeniz de diğer mebusların, diğer arkadaşların fikri içtihatlarına iştirâk ediyorum.

Hacim Muhittin Bey (Giresun): Arkadaşlar, kânundan, hukûku esâsîyeden ve hukûku esâsîye levâzımâtı zarûriyâtının bu zâbitan hakkında da tatbikinden bahsediyorlar. Fakat arkadaşlar, bundan birkaç sene evvel düşününüz ki, ordunun en ziyâde muhtâç olduğu zamanda bu efendilerin hiçbirisi orduda kendilerine intizâr edilen makamlara koşmuyorlardı. Salâhiyettar olan arkadaşlarımız şimdi ifâde ediyorlardı. Fırkaları binbaşı arkadaşlarımız, taburları yüzbaşı arkadaşlarımız idâre ediyorlardı. Bu efendiler o zaman bizi boğmaya çalışan, gâyemizin önüne geçmeye çalışan cemiyetlere iştirâk ediyorlar, çalışıyorlar ve bizi gâyemize muvasalâttan mahrum bırakmaya çalışıyorlardı. Arkadaşlar, binâenaleyh şimdi biz bunları nasıl oluyor da af ediyoruz? Nasıl oluyor da tekâüd ediyoruz?

Mehmet Emin Bey (Karahisârışarkî): Affa temâyül ihânettir.

Hacim Muhittin Bey (devamla): Efendiler, tekâüdlük maatteessüf bizde yanlış telâkki ediliyor. Yalnız bizde değil, başka memleketlerde de yanlış telâkki ediliyor. Fakat benim noktai nazarıma göre, tekâüdlük en büyük şereftir. Mütekâid bir arkadaşımız o memleketin şerefini hizmetlerindeki kıdemini ifâde eder, omuzlarında büyük senelerin tecrübelerini taşımaya nâil olur. Binâenaleyh biz bu efendileri tekâüd edersek, kendilerine en büyük lütfu vermiş oluyoruz. Tekâüdlük cezâ olarak değil, bunlara şeref olarak, hıyânetlerinin mükâfâtı olarak verilmek isteniliyor.

Sonra arkadaşlar, 'Bunlara merhamet edelim' deniliyor. 'Birkaç bin âile aç kalacak, sefil kalacak, binâenaleyh kendimize aleyhtar hâsıl edeceğiz' deniyor. Efendiler, bu vaziyetlerde aleyhtarlardan korkar isek, ciddî ve kat'î hatvelerden atmazsak dâimâ önümüze bu gibi engeller çıkar, bizi gâyemize muvasalattan men etmeye çalışır. Arkadaşlar, unutmayalım ki, birkaç bin âileye merhamet edelim derken, ötede bütün bir millete merhametsizlik ediyoruz. Bütün bir milletin hakkını tamâmiyle temin etmemiş ve vatanın hakkını alıp bunlara vermiş oluyoruz. Efendiler, daha çolak Mehmet'in ko-

lunu tâmir edemedik. Bize öküzle cephâne taşıyan Fatma kardeşlerimizin öküzleri aç... Onlardan alıp da, biz bunlar tekâüdiye mi vereceğiz?

Sonra efendiler, biz burada onbin, yüzbin Lira için saatlerce münâkaşalar yapıyoruz, uğraşıyoruz. Fakir milletin kesesinden çıkan paraları birbirimizden kıskanıyoruz. Efendiler, bu 3-4.000 zâbite vereceğimiz para asgarî iki milyon Liradır. Nazarı dikkatinizi celb ederim arkadaşlar...Binâenaleyh encümenin şu tâdili gâyet muvafıktır. Kabûlünü ricâ ederim.

Ârif Bey (Eskişehir): Efendiler, bendeniz encümen nâmına idârei kelâm edeceğim. Geçen celsede Meclisi âlinizce kabül edilmiş takrirler vardı. Bunları esas ittihaz ederek encümeniniz bu maddeyi tesbit etmiştir. Esâsen encümen maddeyi tesbit ederken bu zâbitânı üç sınıfa ayırmıştır. Bunlardan birincisi doğrudan doğruya teşkilâta girmiş vesâire harekâtta bulunmuş olanlardır ki, bunları mücrim addederek tesbit eylemiş ve birinci maddeyi bunlara tatbik etmiştir. Diğer maddelere geldiği zaman, onları da izah ve arz ederim. Encümen hiçbir vakitte bunların zayıf bir sûrette teczive edilmeleri taraftârı değildir. En ağır sûrette teczıyeyi arzu eder. Ancak geçen defâ da Meclisi âlilerinde müzâkere edildiği veçhüzere Lozan Konferansı daha bir cezâ tatbikine imkân bırakmıyor. Binâenaleyh encümenimiz de bunu nazarı dikkate almıştır ve bunlar için hem en ağır cezâ olan nispeti askeriyelerini kat etmek, hem de bir daha hidemâtı devlette istihdam olunmamak üzere kaydını ilâve ederek, en büyük cezâyı vermiştir efendim...

Hâlit Bey 'Bir mahkemede bunlar tetkik edilsin' buyurdular... Zannederim ki, Lozan Konferansı mukarrerâtı bir mahkeme teşkiline ve bu gibi mücrimlerin orada muhakemesine müsâit değildir. *Encümenimiz bu noktaları düşünerek, bunu bir heyeti tahkikiyeye* tevdie karar vermiştir. Bu Heyeti Mahsusa'nın vazifesi de gerek Müdâfaai Milliye Vekâleti'nce, gerek Erkânı Harbiyei Umümîyece şimdiye kadar cürümleri tesbit edilmiş olanları yeniden tetkik olunacaktır. Çünkü içlerinde belki haksız bir şey olur. Meclisi âliyi yanlış bir yola sevk etmemek için böyle bir Heyeti Mahsusa teşkilini düşünmüş ve bu heyet tarafından da ayrıca tetkikine lüzum göstermiş ve bu esas dâhilinde de birinci maddeyi tesbit eylemiş ve Meclisi âliye arz etmiştir.

Feridun Fikri Bey (Dersim): Heyet kimlerden teşekkül edecek?

Ârif Bey (devamla): Heyet Müdâfaai Milliye Vekâleti ve adliyenin şâyânı itimat beş, on zâtından mürekkep olur. Belki içlerine adliye memurları vesâire de konur.

Feridun Fikri Bey (Dersim): Yâni heyetin mâhiyeti tashihi karar süretiyle bir istinaf mahkemesi mâhiyeti midir? Mâhiyeti hukûkîyesi nedir?

Ârif Bey (devamla): Gerek inzibâta, Kızıl Hançerciye ve gerek İngiliz Muhibler Cemiyeti'ne dâhil olan ve münferiden İngilizlere câsusluk etmiş, şöyle böyle yapmış olanların isimleri tesbit edilmiş... Müdâfaai Milliye Vekâleti'nde, Erkânı Harbiyei Umümîye'de vardır. Ancak bunların içerisinde ligarezin oraya ithâl edilmiş olanlar da bulunabilir. Bunları tetkik ve tesbit etmeden doğrudan doğruya muamele yapmak zannedersem muvafık olmaz... Yoksa buralarda Divânı Harbler mevzu bahis değildir ve bu heyet evvelce tesbit edilmiş olanları tekrar tetkik edip, Meclisi âlinin kararları mücibince tecrim etmekten ibârettir.

Feridun Fikri Bey (Dersim): Efendim, bir şey soracağım... Encümen bu babdaki Divânı Harb ilâmâtı hakkındaki noktai nazarını tesbit etmiş midir ve Divânı Harb ilâmâtının mugâyiri kânun ve hukuk olarak veyâhut menâfii vataniyeye mugâyir olarak ittihazı hakkında noktai nazarın tebellüründen sonra bu bapta neler düşünmüştür ve o kararlar ne olacaktır?

Ârif Bey (devamla): Efendim, Divânı Harb meselesinde itirâfa mecburum ki, bugün Divânı Harbler yalnız bir karar verebilirler. O da idâm... Başka bir madde yoktur ki, ona teşmil edebilsinler. Kızıl Hançer'e dâhil olmuş bir adamın cezâsı nedir? Kânunda yoktur ki, bir cezâ versin... Veyâhut Kuvâyı İnzibâtiye'ye dâhil olmuş... Bunun cezâsı yoktur. Ne cezâ vereceğini bilsin?

Vehbi Bey (Karesi): Efendim, bu Divânı Harblerde İstanbul'da bulunanların da bulunması mehtemeldir. Eğer polis sarhoşluk yaparsa sarhoşa dokunmaz... Binâenaleyh bu maddeyi tasrih etsek ve bidâyetten beri müdâfaai milliyeye iştirâk etmişlerden mürekkep bir heyet desek daha iyi olur.

Ârif Bey (devamla): Efendiler, bu tabiî bir şeydir... Müdâfaai Milliye Vekâleti İstanbul'da bizim aleyhimize çalışmış olan adamlar bu heyetin içine tabiî koyacak değildir. Birinci İnönü, İkinci İnönü ve sonra gelenlerin hepsinin hâleti rûhiyeleri başka başkadır ve olabilir. Binâenaleyh bidâyetten beri diye buraya tasrih etsek, bilmem ne derecede doğru olur?

Kâzım Paşa (*Müdâfaai Milliye Vekili*) (Karesi): Efendim, Vehbi beyefendinin suâline cevap vereceğim. İstanbul'u biz işgâl eder etmez, İstanbul'daki zâbitânın vaziyetlerini tesbit için orada bir heyet teşkil ettik ve bunların bütün zâbitânı yekdiğerlerine iltimas yapmasınlar düşüncesi ile Anadolu'ya gönderdik. Heyeti tahkikiye hep Anadolu'dan gönderilen zâbitandan müteşekkildir ve bunların İstanbul'da muhakemeleri belki bâzı tesirler tahtında iyi olmaz diye Divânı Harbleri Adapazarı'na ve İzmir'e naklettik. Yâni İzmir'de erkân, Adapazarı'nda ümerâ Divânı Harbleri tesis ettik. Bu Divânı Harbler Anadolu'da bulunan zâbitandan teşkil olunmuştur. İstanbul'da bulunan zâbitânın hiçbirisi bu Divânı Harblere dâhil olmamıştır. Divânı Harbler ve İstanbul'a göndermiş olduğumuz heyet bunları tasnif etti ve Divânı Harbe tevdii lâzım gelenleri tevdii lâzımdır denildi. Tahkikat neticesinde Divânı Harbe tevdiine lüzum görülenler Adapazarı'na geldiler. Orada muhakeme oldular. Divânı Harb bir kısmını teczıye etti, bir kısmını tebrie etti. Tutmuş olduğumuz esas ve Müdâfaai Milliyenin de Divânı Harblere vermiş olduğu tâlimatta, İngiliz Muhibleri, Negâhban gibi cemiyetlere giren ve Kuvâyı Milliye aleyhinde münferiden veyâhut müştereken harekette bulunanlar âsi addolunur ve âsiler hakkında cezâ kânunnâmesi hangi cezâyı gösteriyorsa, o cezâyı veriniz dedik. Divânı Harbler bu esas üzerine, yâni âsi addederek bu cezâyı tesbit etti. Bunlara tatbik etmek istediği cezâyı, meselâ bâzılarına on sene verdi. Fakat bâzılarına da isyânın sâbit olması için lâzım gelen vesâik vardır. Belki bunlara derteres olunamadı. Böyleleri mahkûm etmedi. Cezâ kânunumuzda bunları Kuvâyı İnzibâtiye'ye giren, isyân eden, verilen emre itaat etmeyen denildi. Divânı Harblerce bâzı mâzeretler mûteber olur ve cezâ görmez. İşte böyle cezâ görmeyenler vardır. Fakat bunlar Kuvâyı İnzibâtiye'ye girmiş olduğu için âsi derecesindedir. Bunlar vakti seferde asılır. Şimdi bunlar cezâ görmemiştir. Fakat Kuvâyı İnzibâtiye'ye girmişlerdir. Tabiî böyle ordu ve Kuvâyı Milliye

aleyhinde bulunmuş olanlar tabiî orduya da giremezler. Bunları ne yapalım? Tekâüd mü edelim? Nisbeti askeriyelerini mi kat edelim? Yoksa ne sûretle tecziye edelim? Meclisi âli evvelki içtimâında bunların tekâüdlüklerini zayıf gördü. Yâni Divânı Harblerde cezâ görmeyenlerin tekâüdlüğünü zayıf gördü ve nisbeti askeriyelerinin kat edilmesi fikrini izhâr eyledi. Nazarı dikkate alınması teklif edilen takrirler de bunu müeyyiddir. Encümen bu nazarı dikkate alınan takrirlerdeki esas üzerine yeni bir tâdil yaparak Meclisi âliye getirdi. Bundaki esas şimdi bu gibi cemiyetlere girmiş olan zevat Divânı Harblerde gerek mahkûm edilmiş ve gerek beraat etmiş olsun, bunların hepsinin isimlerini alacağız ve bir heyet teşkil edeceğiz. Bu Heyeti Mahsusa'ya vekâlet şüphesiz ki daha şiddetli hareket etsin diye değil, şüphesiz daha müddetkik zevattan mürekkep olsun diye bir heyet teşkil edecektir. Bu heyet tetkikâtını yapacaktır ve bunların içerisinde bu gibi cemiyetlere girmiş olanları tesbit edecektir. Eğer Meclisi âli şimdi bunların nisbeti askeriyelerinin kat'ını kabûl edecek olursa, o heyetin vermiş olduğu karar mûcibince, Müdâfaai Milliye Vekâleti bunların nisbeti askeriyelerini kat edecektir. Yok, Meclisi âli, bunların Divânı Harbde muhakeme olsunlar da, bu muhakeme neticesinde nisbeti askeriyeleri kat olunsun derse, zâten Divânı Harb olunmuşlardır. Daha ağır cezâlarla tecziye olunmak, idâm edilmek üzere, Divânı Harbde muhakeme olunmuşlardır. Bendenizce bu nisbeti askeriyelerinin kat'ı cezâsı kâfidir. Hattâ ağırdır. Bu cezâ... ("Hayır" sesleri)...

Reis: Râgıp Bey'in bir suâli vardır.

Râgıp Bey (Kütahya): Efendim, acaba İzmit ve Adapazarı'ndaki Divânı Harbler kaç kişiyi maznun telâkki etmiştir? Aşağı yukarı bunun adedi hatırı âlinizde midir?

Kâzım Paşa (devamla): Müsaade buyurunuz efendim... 1.600 kişi dedim. Bu 1.600 kişinin hepsi Divânı Harbe verilmiştir. Kuvâyı İnzibâtiye'ye girmek bir cürümdür. Bu itibarla bunların hepsi Divânı Harbe verilmiştir. Bunlardan mahkûm olanlar 20-40 kişi kadar vardır. Muhakemeleri hitam bulan epeycedir, hemen nısfından fazladır. Muhakemesi hitam bulmayanlar da vardır. Bu Divânı Harbler, bunları kânûnî olarak muhakeme etmiştir. Bendeniz bidâyette şüphe ettim. 'Bunlar niçin cezâ görmüyorlar?' dedim. Müdâfaai Milliye'nin Hukuk Müşâviri'ni, Muhakemât Dâiresi Muavini'ni oraya gönderdim. 'Divânı Harblerin kararlarını tetkik edin' dedim. Tabiî onların kararlarına tesir yaparak, şöyle yapın, böyle yapın, şöyle muhakeme edin' diyemezdik. Onların kararlarını tetkik etmek üzere hukuk mektebinden mezun ve iyi bir hukukçuyu gönderdim. Gitti, hepsini tetkik ettik. 'Kânun hilâfına bir şey göremedim. Hilâfı kânun hüküm yoktur. Hükümlerin hepsi kânuna istinâd edilerek verilmiştir.' dedi.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Paşa Hazretleri, şimdi buyurdunuz ki, harekâtı milliyeye iştirâk etmeyen ve millî harekât aleyhinde bulunan bu 1.200-1.600 ümerâ ve zâbitânın hepsini Divânı Harbe verdik. Bunlardan bir kısmı mahkûm oldu. Diğer kısmın haklarında delâil ve emârâtı kâfiye bulunmadığı için mahkûm edilemedi. Şimdi Heyeti Mahsusa'nın yapacağı tahkikatta, evvelce mahkûm olanların mahkûmiyetlerini keenlemyekûn addederek yeniden tahkikat yapacak mı, yoksa mahkûm olanları bir tarafa bırakarak, Divânı Harblerin beraat ettirdikleri adamlara keenne hiçbir muamele görmemiş gibi doğrudan doğruya vaziyet mi edecektir? Böyle mahkûm olanlar bir tarafa bırakıldığ takdirde, beraat edenler demeyecekler midir ki, 'eğer biz dâimî şüphe isek,

Divânı Harbin hükmünü keenlemyekûn addederek bizi tekrar muhakeme edecekseniz, mahkûm olanların da tekrar muhakemesi icâb eder. Yok, Divânı Harbin vermiş olduğu hüküm âdil bir hüküm ise, işte o âdil hükmü veren mahkeme bizi beraat ettirmiştir. Bize bunu yapmanız muvafıkı adâlet midir?' demeyecekler midir? 'Heyeti Mahsusa tarafından yapılacak tahkikat üzerine nispeti askeriyeleri kat'olunacaktır' deniyor. Bu heyet, bir heyeti hâkime değildir, bir tahkikat heyetidir. Böyle bir tahkikat heyetinin verdiği kararla nispeti askeriye kat olunamaz. Yoksa Meclisi âliye gelip tasdik mi edilecektir? Yoksa bu heyetin karârı üzerine makâmı âliniz mi bunu doğrudan doğruya infâz edecektir? Buna dâir bir sarahat yoktur. Tenvir ediniz...

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Evvelce cezâ görmüş olanlar, faraza on sene cezâya mahkûm edilmiş ise, bunun yeniden cezâsının tahkiki için bir şey yapılamaz. Yalnız umûmî olarak bunların nispeti askeriyeleri kat edilmiş olur. Yalnız bunların mücrim addedilip de Divânı Harbe verilmesi lâzım gelenleri, Divânı Harbe verilebilir. Olabilir ki, sülh muahedenâmesinin uzun uzadıya tetkik etmek... Bunlar Divânı Harbçe mahkûm edilirse, affettirebilecek midir? Affettirsin, ettirmesin, bunlar affolunursa, yine hiç olmazsa nispeti askeriyeleri kat edilmiş olur. Yâni bunların bir kere seyyânen nispeti askeriyeleri kat olunacaktır. Sonra cürümlerine göre aledderecat cezâ görürler.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Bu heyetin vereceği hüküm Meclise gelecek midir?

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Eğer verilen hüküm Meclise gelirse, Meclis onu bir mahkeme addetmesi lâzım gelir. Arkadaşlarımızdan birisinin buyurduğu gibi Meclise gelecek olursa...

Reis: Feridun Fikri Bey'in bir suâli vardır...

Kâzım Paşa (devamla): Henüz Süleyman Sırrı Bey'in suâline cevap vermedim. Onu bitireyim; ondan sonra...

Şimdi efendim, Meclise gelsin buyuruyorsunuz... Hangi mahkemelerin verdiği cezâların tasdiki Meclise geliyorsa, yalnız onların Meclise gelmesi lâzımdır. Yâni Meclis bu meselede kendisini bir mahkeme vaziyetine sokmak istemez. Yâni Meclis her işin nikübedinden mesûl bir makam görmek ister. Bunun mesûliyetini Meclis deruhte edip de mahkeme vaziyetine girmeyi zannederim Meclisi âli kabûl etmez. Eğer bunu Meclisi âli deruhte ederse, çok teferruat içerisine girmiş olur.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Hak Meclisindir. Bendeniz onun için teklif ettim.

Feridun Fikri Bey (Dersim): Paşa Hazretleri, bu ilâmlar derecattan geçmiş midir? Divânı Temyizi Askeriye'ye gitmiş midir? Kesbi kat'iyet etmiş midir?

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, bunların Divânı Temyize gitmesi icâb edenler, tabiî gidiyor... Kesbi kat'iyet ediyor. Divânı Temyiz bâzısını red ediyor. Meselâ, geçen gün, Divânı Harbin verdiği mahkeme karârını Divânı Temyizi Askeriye red etmiştir. Bütün mahkeme kararları Divânı Temyize kadar gidiyor. Divânı Temyiz bâzısını tasdik ediyor, bâzısını da red ediyor. Divânı Temyiz'de kesbi kat'iyet etmiş olan ilâmat tatbik olunuyor.

Feridun Fikri Bey (Dersim): Kaziyei muhkeme hâlini almış, Divânı Temyiz'den geçmiş olan ilâmat, kesbi kat'iyet etmiş olan ilâmat, bu kânunun şümûlüne dâhil olacak mı, olmayacak mı? Eğer bunlar kânunun şümûlüne dâhil olacaksa, Divânı Temyiz hakkında ne düşünüyorsunuz? Çünkü, Divânı Temyizi Askerî, en yüksek makâmâtı askeriyemizdendir. Mâdem ki, onun dahi tasdikleri keenlemyeküdur. Çünkü, ben eminim ki, kavânini askeriyemizde Divânı Harblerce medârı ihtiyaç olacak ahkâm mevcuttur. Binâenaleyh Divânı Temyiz'de bunları tasdik ederek, bu kararlar kaziyei mahkeme hâline getirilmiştir. O hâlde şu şekle nazaran o da bunları nazara itibâra almıyor demektir. O hâlde fikri âliniz nedir?

Kâzım Paşa (devamla): Olsun... Hangi kânunu çiğneyerek iltizamkârâne bir muamele yapıldığını söylüyoruz. Divânı Harbler kânun dâiresinde gördüğü cürümlere cezâ vermiştir. Onlar Divânı Temyiz'e gitmiş, Divânı Temyiz onu ya tasdik etmiş veyâ red etmiştir. Bizim şimdi yapacağımız muamele ki, öyle olsa idi, hiç Meclise âliye gelmezdi. Evvelce emsâli sebk etmemiş olduğu için bunların içinden bâzılarına idârî bir muamele yapmaktı. Yâni Meclisi âli, bu maddeyi kabûl edecek olursa, idârî muamele yapmış olacaktır.

Feridun Fikri Bey (Dersim): Efendim, bir suâl daha soracağım. Paşa Hazretleri teklif buyurduğunuz lâyihâi kânûnîye ile tekâüd esâsını kabûl buyurmuşsunuz. Memlekete ettiğiniz hizmetler mâziden beri gelen ahvaller mâlûmdur. Orduyu bilirsiniz... Memleketin noktai nazarını da bilirsiniz... Tekâüd hakkındaki bir noktai nazarı tesbit ettikten sonra, bu noktai nazarda idârei âliyei askeriyemiz tarafından tetkik edildikten sonra, tebellür eden esâsât müdâfaa husûsunda encümendeki verilen izahatınız nelerdir, ne gibi esbaptan ibâretse, onları burada da ifâde buyurmanızı ricâ ederim.

Kâzım Paşa (devamla): Arz edeyim efendim... Ben buradan izahat verirken, encümenin mazbatası hakkında arkadaşlardan birisi suâl sordular ve sonra 'Bu madde nasıl tatbik olunabiliyor?' dediler. Bu maddenin nasıl tatbik olunabileceğini arz ediyorum efendim... Evvelsi gün Meclis âlide nazarı dikkate alınıp encümene verilen takrirleri encümen nazarı dikkate aldı ve ona göre bir tâdil vücûda getirdi. Bu encümen teklifidir ve ben de encümende sabahleyin bulundum. Fakat burada kabûl olunursa, ne süretle tatbik olunur diye arz ettim.

Feridun Fikri Bey (Dersim): Bu maddeyi zâtı âliniz kabûl buyuruyor musunuz Paşa Hazretleri? (Gürültüler)...

Kâzım Paşa (devamla): Müsaade buyurun... (Gürültüler)... ("Muhavere oluyor" sesleri)... Müsaade buyurun efendim... Bunu da arz edeyim... O, Meclisi âlinin takdirine âiddir. Meclisi âli karar verirse, ona itiraz etmem... Müddeti askeriyelerini ikmâl edenler hakkında hazır değilim. Meclisi âlinin karârına şey ediyorum. Yâni 'Behemehâl böyle olacaktır, böyle olmazsa itimatsızlık gibi telâkki edeceğim' demiyorum. Meclisi Âli hangi karârı verirse, onun tatbiki taraftârıyım, yâni musirr değilim.

Reis: Efendim, birinci maddenin müzâkeresinin kifâyetini reyi âlilerine vâz edeceğim. Takrirler var. Mazbata Muharriri de izahat vermek istiyor.

Ârif Bey (Eskişehir): Evvelen söyleyeyim... Mesele tenevvür etmemiştir.

Reis: Efendim, Mazbata Muharriridir. Encümenin her vakit bir hakkı vardır. Müsaade buyurunuz.

Ârif Bey (Eskişehir): Efendiler, bunda mevzu bahis olan birinci madde, hiçbir zaman Cezâ Kânununun veyâ bir kânunun tatbikini men etmiyor. Bilâkis o kânunlara zamimeten bir tefsirdir. Cezâ Kânunnâmesinde yalnız bir madde vardır. Böyle ordu aleyhinde bilfiil hareket edenlerin cezâsı idâmdır. Başka bir maddei mahsusa yoktur. Halbuki bunların içerisinde teşkilâta dâhil olmuş ve birçok hıyâneti tebeyyün etmiş insanlar vardır. Bunları ne ile hükmedip, tecrim edip, cezâ vereceğiz? Yoksa bu Divânı Harblerin hükümlerini taksir edecek veyâhut onların verecekleri kararları tâdil edecek mâhiyette değildir.

Reis: Efendim, birinci maddenin müzâkeresinin kifâyeti takririni reyi âlilerine vâz edeceğim. ("Kâfi" sesleri)...

Riyâseti celileye
Maddenin müzâkeresi kâfidir. Reye vâzını teklif ederim.
24 Eylül 1339 [1923]

Ordu mebusu
Fâik

Reis: Müzâkerenin kifâyetini kabûl edenler... Kabûl edilmiştir...
Diğer takrirleri okutuyorum...

Riyâseti celileye
1) Müzâkere kâfidir.
2) Müzâkeresi cereyân eden maddenin 'münferiden çalıştıklan' kelimesinden sonra 'bir Heyeti Mahsusa' kelimelerinin lağvı ile, yerine 'B[üyük] M[illet] M[eclisi] Heyeti Umûmiyesi'nden bilintihap tefrik edilecek onbeş kişilik bir heyet tarafından' cümlesinin ilâvesini ve şu süretle herhangi bir icrânın salâhiyettar merciden çıkmasının temin edilmesini teklif ve ricâ eylerim.
25 Eylül 1339 [1923]

Konya
Tevfik Fikret

Riyâseti Celileye
Madde Lozan Muahedesi'ne mutâbık ve geçen günkü Meclisin mutâlebâtını câmi bulunduğundan, müzâkere kâfidir. Maddenin aynen kabûlünü teklif ederim.

İstanbul
Süleyman Sırrı

Riyâseti celileye

Birinci maddedeki 'İstanbul veyâ diğer memâliki müstahlâsa' tâbirine 'veyâ memâliki sâire' terkibinin ilâvesiyle kayıt hükmünün teşmil ve teminini teklif ederim.

Giresun
Hakkı Târık

Reis: Efendim, tâdil takrirleri, yâni diğer takrirler de maddenin aynen reye vâzından ibârettir. Bir takrir vardır ki, maddeyi şu sûretle tâdil ediyor. Binâenaleyh birinci olan tâdil teklifi İstanbul veyâ memâliki sâire tâbirinin vâzını teklif ediyor. Kâfi görenler... Kâfi görülmüştür. Encümen, 'memâliki sâire' tarzında kabûl ediyor. Reyi âlinize vâz ediyorum. Kabûl edenler lütfen ellerini kaldırsınlar... ("Kabûl" sesleri)... Kabûl edilmiştir efendim... ("Hem diğer, hem sâire nasıl olur" sesleri)... Efendim, müsaade buyurunuz... İstanbul veyâ memâliki sâiredir. 'Diğer' yoktur... Bu sûretle reye koydum... Madde şu sûretle oluyor: 'İstanbul veyâ memâliki sâirede kalarak, millî mücâdelelere iştirâk'...

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): 'Memâliki sâirede kalarak' tâbiri var...

Reis: 'İstanbul ve memâliki sâirede Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen'... Takrir bu şekildedir efendim... ("Muvafık" sesleri)... Veyâ 'diğer memâliki müstahlâsada kalarak'...

Bir Mebus: 'İstanbul veyâ memâliki sâirede kalarak'...

Reis: Veyâ 'memâliki sâirede kalarak Millî Mücâdele'ye'...

Genç Mebusu: 'İstanbul veyâ memâliki müstahlâsada' denilirse daha iyi olur...

Kâzım Bey (Ergâni): Efendim, İstanbul veyâ memâliki müstahlasâda veyâ ecnebiyede bulunan denilmesi daha iyi değil midir?

Hakkı Târık Bey (Giresun): Paşam, her nerede bulunursa bulunsun denilse daha muvafık değil mi?

Reis: Encümen de tasvip etti... Şu hâlde şekil şöyle oldu: 'İstanbul veyâ memâliki müstahlasâda Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen'...

Mustafa Bey (Çorum): Efendim, bunun hakkında söz isterim...

Reis: Fakat kabûl edilmiştir efendim... Bir teklifiniz varsa söyleyiniz...

Mustafa Bey (Çorum): Müsaade buyurunuz Paşam... İstanbul veyâ memâliki sâire denildiği zaman maksat eğer dâhilî memleket ise denilemez. Eğer memâliki ecnebiyede ise denilebilir.

Reis: Efendim, sizin de bir tâdil teklifieniz varsa söyleyiniz...

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Şu fıkra kaldırılsa daha muvafık olur zannederim. 'İstanbul veyâ memâliki müstahlâsada kalan' yerine, buraya aşağıdan başlanılarak, 'Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen berrî, bahrî, havaî, jandarma muvazzaf sınıflarına mensup bulumum'... Yukarısı kaldırılsa... Aşağıda vardır... ("Doğru" sesleri)...

Reis: Efendim, tâdil teklifleri üç tâne geldi. Binâenaleyh diğerlerini de nazarı itibâra almak mecbûriyetindeyiz. Binâenaleyh onları okuyoruz.

Riyâseti celileye

'Milli Mücâdele'ye iştirâk etmeyen' kaydından sonra 've bu ana kadar T[ürkiye] B[üyük] M[illet] M[eclisi] Hükûmeti mehâkim veyâ Divânı Harblerince haklarında tahkikat ve muhakemât icrâ edilerek, beraati zimmetleri kaziyei muhkeme hâlini iktisâp etmiş bir hüküm ve ilâm ile sâbit olmayan' cümlesinin ilâvesini teklif ederiz.

24.9.1339 [1923]

Karesi
Ahmet Süreyyâ

Dersim
Feridun Fikri

Mersin
Ahmet Besim

Dr. Fikri Bey (Ertuğrul): Zâten biz Divânı Harbden geçirmek istiyoruz.

Reis: Nazarı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

Riyâseti celileye

Birinci maddenin berveçhiâti olmasını bu bapta evvelki nazan dikkate alınan takririm veçhile tekiden tekrar encûmene havâlesini teklif eylerim.

Madde 1) Gerek İstanbul'da ve gerek memâliki müstahlâsada veyâ her nerede olursa olsun ve her nerede bulunursa bulunsun, Müdâfaai Milliyeye iştirâk etmeyen berrî, bahrî, havaî, jandarma muvazzaf, mütekâid, ihtiyat bilumum erkân, ümerâ, zâbitan, memurin, mensûbini askeriyeden herhangi bir süretle harekâtı milliye aleyhinde bulunduklan muhtelit bir heyet tarafından indelmuhakeme tahakkuk ve tebeyyün ettikte, bir daha hidemâtı millette istihdam olunmamak üzere hakkı tekâüdden mahrum ve nispeti askeriyesi kat edilir.

[Madde] 2: Evvelce Divânı Harblere verilip beraat etmiş bulunanlara da bu mahkeme şâmildir.

Giresun
Tâhir

Reis: Bu takriri nazarı itibâra alanlar lütfen ellerini kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır...

Riyâseti celileye

Mücâdelei Milliye'ye iştirâk etmeyen ve hudûdu millî hâricinde kalan ümerâ, zâbitan hakkında yapılacak muamelei kânûnîyenin umum memurine tatbiki için bir madde ilâvesini yâhut ayrıca bir kânun yapılmasını ricâ ederim.

24.9.1339 [1923]

Ertuğrul
İbrâhim

Reis: Nazarı itibâra alınmak üzere ve ayrıca bir kânun olmak üzere reyi âlilerinize vâz ediyorum. ("Anlaşılmadı" sesleri)...

(İbrâhim Bey'in takriri tekrar okundu)

Rais: Efendim, müsaade buyurursanız, bunu nazarı dikkate alarak, encümene gönderelim... Kabûl buyuranlar lütfen ellerini kaldırsınlar... Kabûl edilmiştir.

Feridun Fikri Bey (Dersim): Ekseriyet yok... ("Var, var" sesleri)...

Reis: Efendim, bitmiştir... Dr. Fikret Bey'in bir takriri var... Maddenin bu yolda tâdilini teklif ediyor. Takriri bir daha okuyorum.

(Ertuğrul mebusu Fikret Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Efendim, bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmadı efendim...

Çorum mebusu Mustafa Bey'in takririni tekrar okuyoruz efendim...

(Mustafa Bey'in takriri tekrar okundu)

Mustafa Bey (Çorum): Efendim, İstanbul ve memâliki sâire denince vatanın hudûdu hâricinde kalan kısımlara âid olur. İstanbul ve bilâdi selâse dersek, memleketin dâhilî...

Rais: Müsaade buyurunuz efendim... İlk tâdil teklifi yapan yapan arkadaşımız dediler ki, 'Harekâtı milliyeye muhalif kalan zâbitan vesâir adamlar memleket hâricinde de bulunabilirler; onun için şâmil değildir' diye teklif yapmıştı.

Mustafa Bay (Çorum): O hâlde 'İstanbul' yerine 'Türkiye' deyiniz efendim...

Fikret Bey (Ertuğrul): Efendim, 'İstanbul' kelimesi kalksın, 'Türkiye' densin...

Mustafa Bay (Çorum): 'Memâliki sâirede' densin...

Nacâti Bey *(İzmir)*: *Reis Bey, böyle müzâkere olmaz efendim... Herkes bir lâkırdı* söylüyor...

Reis: Mustafa Bey'in takririni tekrar okuduk.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Red... Red...

Mustafa Bey (Çorum): Anlamadan 'Red' diye bağırırsın, yâni ne diye bağırıyorsun bilmem ki? (Handeler)...

Reis: Efendim, ricâ ederim, gürültü yapmayınız... Müsaade ediniz... Süleyman Sırrı Bey'in takririni okuyacağız.

Riyâseti celileye
Maddenin başında kelimelerden 'İstanbul veyâ memâliki müstahlâsada kalan' fıkrasının tayyını teklif eylerim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Müsaade buyurunuz, izah edeyim... İzah edersem daha iyi anlaşılır. Efendim, heyeti celilenin maksatları, zannedersem, böyle harekâtı milliyeye muhalif kalan, aleyhtar olan zâbitan yalnız İstanbul'da ve müstahlas memâlikde demek, Meclisi âliyi tenzih ederim, bir nevi garez olur. Değil yalnız böyle her nerede olursa olsun, hepsinin teczıyesi lâzımdır ve böyle bir kânun da yapılacak olursa, daha âdilâne olur. Binâenaleyh İstanbul'u müstahlas memâlike hasretmek garez mânâsı çıkar. Onun için bendeniz diyorum ki, maddenin başındaki terkip çıktıktan sonra, maksat hâsıl olur. 'Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen' berrî, bahrî, havaî, jandarma sınıflarından muvazzaf, mütekâid, ihtiyat erkân, ümerâ ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden herhangi bir sûretle harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta dâhil oldukları veyâ münferiden çalıştıkları yeniden tahkik ve tetkik neticesinde sâbit olanların bir daha hizmette bilmem nede istihdam edilmemek üzere nisbetleri kat olunur. Binâenaleyh şu baştaki fıkra kalktı mı, maksat hâsıl olur. ("Çok doğru" sesleri)...

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Efendim, bunda Anadolu'da her yer dâhil olur. Yozgat isyânına iştirâk etmiş veyâ başka taraf isyanlarına iştirâk etmiş birçokları vardır. Târihi hiç tahdit edilmediği için, o isyanlarda Kuvâyı Milliye aleyhinde iken, o sırada isyan bastırılmış, orduya alınmış, orduda tavzif edilmiş ve bugüne kadar vazife görmüş olanlar vardır. ("İştirâk etmeyenler kaydı var" sesleri)... İştirâk etmemiş olabilir. Fakat o cürmünden dolayı tekâüd edilmiş veyâ hizmete alınmamış olanlar Divânı Harb karârı ile, o vakit o cezâ kâfi görülmüştü. Şimdi onları yeniden komisyondan geçirmek... Bu şeydir... Yâni Anadolu'da bulunanlar cezâlarını görmüşlerdir.

Sırrı Bey (Bozok): Müsaade buyurunuz Paşa Hazretleri... Kuvâyi Seyyâre Kumandanı olduğu hâlde bilâhare usata iltihak etmiş olan Yüzbaşı Abdullah isminde bir adam vardır. Bu adam hâlen nerededir? Cezâ da görmemiştir. Böyle İstanbul'a hasredersek, işte bu adam ilelebet yaşayacaktır. İşte bunun gibi misâl çoktur.

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, müsaade buyurunuz, bu gibiler, yâni bu adam, şunu yapmış, şu adam bunu yapmış diye her adamın vaziyeti düşünülerek kânun ya-

pılmaz. O adam isyân etmiş, Kuvâyı Seyyâre'ye iştirâk etmiş ise, Divânı Harbe verilmiştir.

Reis: Efendim, müsaade buyurunuz... Dikkat ediyorum, bu tâdil takrirleri hep 'İstanbul vesâir memâlikte' kelimesi üzerinde tekâsüf ediyor. İki takrir daha geldi. 'İstanbul' kelimesinin tayyı ile 'Türkiye ve vilâyâtı sâirede kalarak' cümlesinin ikâmesini teklif eylerim' deniyor. Son bir takrir daha var efendim... Bunda da 'İstanbul'da ve vilâyâtı sâirede veyâ ecnebi memleketlerde kalarak' diye bir tâdil teklifi var efendim...

Bir de Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen memurini askeriye ve mülkiye kaydının ilâvesi için bir takrir vardır. Bundan sonra da bunu nazarı dikkate aldınız. Heyeti Vekile'ye havâle ettik. Müsaade ederseniz, bunlar birinci cümleye âid şeylerdir. Yalnız Sırrı Bey'in takriri tay mâhiyetindedir. Evvelâ onu reyi âlinize koyalım... Ondan sonra diğer takrirleri reyi âlinize koyalım... Sonra encümenden ricâ ederiz... Bunu tesbit ederiz. Reyi âlilerine vâz ederiz. 'İstanbul'da veyâ memâliki sâirede olan' cümlesinin tayyını teklif ediyor. Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın...

Ali Rızâ Efendi (Amasya): O encümene gitsin canım...

Reis: Nazarı dikkate alınmıştır. ("Alınmamıştır" sesleri)... Müsaade buyurunuz... Ziyânı yok... Yanlışlık yapmayalım... Bir daha reyi âlinize koyuyorum. Onu nazarı dikkate almak isteyenler lütfen el kaldırsın... ("Ekseriyet var" sesleri)... Nazarı dikkate alınmamıştır.

S[üleyman] Sırrı Bey (Bozok): Aksini koysanız el yine bu kadar kalkar Paşa...

Reis: Efendim, uzun uzadıya saydım. Tereddüt kalmadı. Müsaade ederseniz, bu takriri nazarı dikkatinize arz edeceğim.

Hâlit Bey (Erzurum): Paşam, bir teklif daha var... 'İstanbul' kelimesinin tayyı ile yerine 'Türkiye' kelimesinin konması...

Reis: O tâdil mâhiyetindedir. Çünkü, asıl mevzu bahis olan şey, umûmunu birden tay ettik.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Efendim, 'Türkiye vesâir memâlik' diye bir takrir var...

Reis: Evet, bir takrir var... Bir de İzzet Ulvi Bey'in bir takriri var... Okuyorum...

Riyâseti celileye
Birinci maddenin baş tarafının şu süretle tâdil ve tashih edilmesini teklif ederim. 'İstanbul'da veyâ memâliki müstahlâsa ve vilâyâtı sâirede veyâhut ecnebi memleketlerde kalarak Millî Mücâdele'ye iştirâk etmemiş olanlar...'

Afyonkarahisar mebusu
İzzet Ulvi

Reis: Efendim, bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen ellerini kaldırsın...

İsmâil Kemâl Bey (Çorum): Meâlini anlayamadık...

Reis: Efendim, şimdi okudum. Tekrar bir daha okuyorum...

(İzzet Ulvi Bey'in takriri tekrar okundu).

Reis: Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır. Efendim, diğer bir takrir de, 'Türkiye vesâir memâlikte kalarak' cümlesinin ilâvesini teklif ediyor. Bunu nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Alınmamıştır...

Efendim, bir de Abdullah Azmi Efendinin bir takriri var. Okuyorum...

Riyâseti celileye
Birinci maddenin berveçhiâti tâdilini teklif ederiz.
Birinci maddenin son fıkrasındaki 'nisbeti askeriyenin kat'ı' yerine 'müddeti hizmetlerine göre tekâüd veyâ istifâya sevk olunurlar'

Eskişehir
Abdullah Azmi

Antalya
Murat

Reis: Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

Şimdi efendim, madde şöyle olmuştur:

'İstanbul ve memâliki sâirede Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen... ("Memâliki sâirede kalarak" sesleri)... Encümenden ricâ edelim... Bu birinci maddede bendeniz de bir düşkünlük görüyorum. Efendim, 'İstanbul veyâ memâliki müstahlâsa ile Türkiye hâricindeki memâlikte kalarak'... (Gürültüler)...

Ali Bey (Afyonkarahisar): 'İstanbul Türkiye hâricindeki memâlikte kalarak' tarzında olması daha münâsiptir efendim...

Reis: Bir kere okuyayım efendim... 'İstanbul ve memâliki müstahlâsa ile Türkiye hâricinde kalarak Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen...'

Fâik Bey (Tekirdağ): Paşa, müsaade buyurunuz, ricâ ederim... 'Memâliki müstahlâsa' yerine 'vilâyâtı müstahlâsa' tâbirini koyalım... Paşam, memâliki müstahlâsa mânâ ifâde etmez...

Reis: Efendim, bu meselede encümen de ittifak ediyor. O hâlde şekil şu olur: 'İstanbul ve vilâyâtı müstahlâsa ile Türkiye hâricinde kalarak'... Bunu kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl edilmiştir efendim...

Hüseyin Bey (Elâziz): Efendim, müsaade buyurunuz, bendenizin tâdil teklifim vardır.

Reis: Zâtı âlinizin tâdil teklifini diğer teklifler gibi Heyeti Vekile'ye havâle ettik efendim...

Hüseyin Bey (devamla): Okumadınız...

Reis: Şimdi söyledim... Okudum ve Heyeti Vekile'ye havâle edildi.

Hüseyin Bey (devamla): Okumadınız...

Reis: Şimdi okudum... Zabıtta var...

Hüseyin Bey (devamla): Yok efendim, okumadınız...

Reis: Bakınız zabıtta 'Hüseyin Bey'in takriri' dedim.

Hüseyin Bey (Elâziz): 'Bunu yalnız askerlere tahsis etmeyelim' dedim. Biraz da onlar cezâ görsünler...

Reis: Efendim, sizden evvel bu mealde diğer bir refikiniz takrir vermişti ve Heyeti Vekile'ye havâle edilmişti.

Şimdi maddei asliye bu sûretle teayyün ettikten sonra tâyini esâmi ile reye vâz edilmesini isteyen Feridun Fikri Bey ile 15 refikinin teklifi vardır.

Riyâseti celileye
Maddenin tâyini esâmi ile reye konulmasını teklif ederiz.

Dersim
Feridun Fikri

Dersim
Ahmet

Malatya
Hacı Bekir

Malatya
Mahmut Nedim

Kayseri
Nâci

Eskişehir
Abdullah Azmi

Sivas
Hâlis

İzmir
Mustafa Rahmi

Maraş
Tahsin

Ergâni
Kâzım

Antalya
Murat

Konya
Eyüp Sabri

Karahisân Şarkî
Mehmet Emin

Biga
Samih Rıfat

Karahisân Şarkî
İsmâil

Biga
Mehmet

Reis: Binâenaleyh buraya kutuları koyacağım. Lütfen reylerinizi istimâl ediniz...

Dr. Fikret Bey (Kozan): Yoklama tarzında olsun...

Hüseyin Bey (Elâziz): Paşam evvelden bir takrir vardı. Onu geri alıyoruz. 15 imzâlı tâyini esâmi takririni geri alıyoruz.

Reis: Efendim, lütfen reyinizi istimâl buyurunuz. Kabûl edenler beyaz, etmeyenler kırmızı... Ricâ ederim yerlerinize oturunuz... Herkesin fikri burada hâkim olamaz efendim... Tâyini esâmi ile reyinize vâz edeceğim. Tekrar okuyorum...

(Takrir tekrar okundu)

Reis: *'İstanbul ve vilâyâtı mûstahlâsa ile Türkiye hâricinde kalarak Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyen bern, bahrî, jandarma, havaî sınıflarından muvazzaf, ihtiyat, mütekâid bilumum erkân, ümerâ ve zâbitan ve mensûbini askeriye herhangi bir sûretle harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta dâhil oldukları veyâ münferiden çalıştıkları bir Heyeti Mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesinde sâbit olanların bir daha hizmeti askeriyede istihdam edilmemek üzere nisbeti askeriyeleri kat olunur.'* (**"Çok güzel" sesleri**)... *Bu maddeyi böyle aynen kabûl edenler beyaz, etmeyenler kırmızı istimâl etsinler...* (**"Yokla-**

ma tarzında" sesleri)... *Efendim yoklama yaptık... Doğrudan doğruya reylerinizi istimâl edin...*

(Reyler istimâl edildi).

Reis: Efendim, reylerini istimâl etmeyen zevat reylerini istimâl etsinler efendim... İstihsâli ârâ hitam buldu.

Efendim, birinci madde tâyini esâmi ile reye konmuştu. Bunun neticesini arz edeceğim. Reye iştirâk eden 187'dir. Muamele tamam... 145 kabûl, 27 red, 15 müstenkif... Binâenaleyh madde 145 reyle kabûl edilmiştir.

İkinci maddeye geçiyoruz...

Dr. Fikret Bey (Kozan): Paşam, usûlü müzâkere hakkında bir şey söyleyeyim... Zannederim bu kânunun celsei hâfiyede müzâkere olunması birinci maddede gerçek hâfiyeye lüzum var mı? ("Var" sesleri)... Zâten celsei aleniyede nasıl olursa olsun bir kere bunlar geçecektir.

Reis: Müsaade buyurulursa, teklifi kânûnînin birinci ve yedinci maddeleri hakkında idi. Teklif Meclisi âlide o yolda kabûl edilmiştir.

Mehmet Vehbi Bey (Karesi): Neticede okuyacağız heyeti umûmîyesini...

Madde 2) Millî orduya resmen dâvet edilip de icâbet etmemiş olan ordu mensûbininin dahi nispeti askeriyeleri kat olunur.

Reis: Efendim, ikinci madde hakkında söz isteyen var mı? ("Hayır, hayır" sesleri)... İkinci maddeyi reyi âlilerine vâz ediyorum... İkinci maddeyi kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Aynen kabûl edilmiştir.

Madde 3) Mudanya Mütârekenâmesi'ne kadar İstanbul'da ve memâliki müstahlâsada kalmış olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup erkândan müddeti muayyenei kânûnîyesi olan 30 seneyi ve ümerâ ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden 25 seneyi ikmâl edenlerin bir defâya mahsus olmak üzere rızâlarına bakılmaksızın tekâüdlükleri icrâ edilir. Âtideki fıkralarda gösterilenler işbu madde ahkâmından müstesnâdırlar:

a) Türkiye bahriye kadrosunu teşkil etmek üzere 1340 [1924] bütçesine dâhil olacaklardır [olacaklar],

b) Erkânı Harbiyei Umûmîye ve Müdâfaai Milliye Vekâletleri'nce ve jandarma mensuplarından Dâhiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığı'nca herhangi bir müessesede tavzif veyâ herhangi bir mahâlde hidemâtı milliyede istihdam edildikleri sâbit olanlar,

c) 1338 [1922] senesi Marttan sonra esâretten Dersaadet'e veyâ memâliki müstahlâsaya avdet edenler,

d) Câizülistihdam olduklan hâlde kadrolann ademi müsaadesinden dolayı vücutlanna lüzum olmadığından Anadolu'ya gelmemeleri hakkında kendilerine tebligat ifâ olunanlar.

Reis: Efendim, müsaadenizi talep edeceğim. Birinci madde hakkında eseri zühûl olmuş... Kâtip beyler verirken, 145 kabûl... Esâsen reye iştirâk eden 145 kişi idi. Muamele tamamlandı yine... Fakat tebliğ ederken kabûl ve ademi kabûl kısımlarında,

esaslarında bir eseri zühûl vardır. Maamafih muamele tamamdır. Yalnız tebliğde sehiv olmuştur. Müsaade ederseniz, onu tashih edeyim... Reye iştirâk eden zat 145'tir. 103 kabûl, 27 red, 15 müstenkiftir. Halbuki bendeniz 145 kabûl demiştim ki, o vakit reye iştirâk eden 187 olur. 187 değil, 145 zattır reye iştirâk eden ve 103 kişi kabûl etmiştir. Onun için affını istirhâm ederim. O yolda tashih buyurunuz... Söz Fikret Bey'in... Buyurun...

Dr. Fikret Bey (Ertuğrul): Efendim, üçüncü maddede deniliyor ki, Mudanya Mütârekesi'ne kadardır. Halbuki bu müntehâ doğru değildir. Mudanya Mütârekesi ile zaferin tahakkuku arasında geçmiş bir zaman vardır. Düşman denize döküldükten sonra bunlar vapurlarla İzmir limanına gelip ve oradan iâde olunanlar da vardır. Fakat bence 26 Ağustos 1338 [1922] senesinin müntehâ olması doğrudur ve bu şekilde tâdilini telif ediyorum. Çünkü o vakit daha zafer tahakkuk etmemişti. Bize iltihak edenlerin hüsnüniyetini o vakte kadar kabûl edebiliriz. Binâenaleyh Mudanya Mütarekesi'nin tasdiki demek de artık şakkı şefe kalmadı. Bunda ümidi olsaydı Vahdettin bile buraya gelirdi. ("Doğru" sesleri)... Ferid'in falan ümidi olsaydı, hepsi gelirlerdi. Binâenaleyh 1338 [1922] senesi 26 Ağustos târihinin kabûlünü teklif ediyorum. Bendeniz, 'İstanbul ve memâliki müstahlâsa' yerine 'vilâyâtı müstahlâsa' tâdilini kabûl etmiştik, bu şekil için onun aynen tekrârını ricâ ederim.

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Efendim, doktor beyin buyurduğu mesele hakkında arz edeceğim. Bir [Biz] taarruzdan evvel İstanbul'dan ufak rütbeli zâbit istemiştik. Bunların harcırahlarını buradan gönderiyorduk. Bu gelecekler orada hazırlanmış ve tesbit edilmişti. Fakat bu paraları biraz geç kaldığı için taarruz hazırlığı başlamadan evvel onları oradan hareket ettiremedim ve taarruz hazırlığına başladığımız zaman bütün limanları kapadık ve onlara 'Hareket etmeyiniz' dedik. Sonra İzmir istirdat edildi. Bunlar İzmir istirdat edildikten sonra oraya geldiler. Bunlar Mülâzım ve Yüzbaşı rütbelerindedirler. Biz Yüzbaşı noksanını ikmâl ettik ve Yüzbaşı vazifesinde olanları da diğer vazifelere verdik. Yâni bunlar küçük rütbeli zâbitan idiler. Zâten büyük rütbeli istememiştik. Bu gelenler Garb cephesindeki zâbitan zâyiâtına mukâbil kıtaata verildi ve müteakip harekâtı tâkip ettiler. Yüzbaşı rütbesinde olanlarla da, arz ettiğim gibi, cephenin Yüzbaşı noksanını ikmâl ettik ve Yüzbaşı rütbesinde olanlar varsa, onları da diğer vazifelere tâyin ettik. Bu süretle eğer taarruzun mebde târih itibâr ediliyorsa, evvelce buraya gelmeye hazırlanmış ve getirilmiş ve kıtaata verilmiş olanlar ve hâlen kıtaatta bulunan ve harekâtı müteâkibede işgörmüş olanlar hâriç kalırlar. İzmir'den sonra Mudanya Mütârekesi'ne kadar geçen zamanda zâten biraz vakit geçmiştir. Bu zaman çok bir şey değildir ve o müddet zarfında mürâcaat edenleri zâten kabûl etmemişizdir. Getirdiğimiz insanlar da zâten Anadolu ordusunda istihdam etmeye mecbur olduğumuz küçük rütbeli zâbitan idi ve tavzif etmişizdir.

İsmâil Kemâl Bey (Çorum): Miktârı ne kadardır?

Kâzım Paşa (devamla): 100-120 kadar ufak rütbeli zâbittir. Bendenizce Mudanya Mütârekesi'ni târihî müntehâ addetmek daha âdilâne olur.

Dr. Fikret Bey (Ertuğrul): Efendim, Kâzım Paşa Hazretleri'nin buyurduklarına bendenizinki temâs etmez... Çünkü, bir defâ Mülâzım, Yüzbaşı rütbesindedirler ki, vaktiyle biz bunları Meclis karârıyla seferberliğe dâvet etmiştik. Binbaşıya kadar olanları... Âdemi icâbet olanların hepsi dâhildir. İkinci şıktan da bunlar nazarı itibâra alınabilir. Aşağıda bir fıkra vardır ki, bunlar nazarı dikkate alınabilir. 'İstanbul'da tavzif edilir' diye aşağıda bir fıkra vardır. Yâni onlar o târihe girebilirler. 'İstanbul erkânı umûmîyesinde tavzif olunmuşlar' diye bir fıkra vardır. Mâdem ki bunlar da tavzif olunmuşlardır, hükûmet makbûl bir işten dolayı gelmemişlerdir. Bu hükûmetçe yazılan târih, onların kendilerine yazıldığı târih mûteberdir. O hâlde bu taarruzdan evvel olur. Binâenaleyh takririmin kabûlünü teklif ediyorum.

Hâlit Bey (Kastamonu): Efendim, bendeniz Mudanya Mütârekesi'ne kadar değil, 1338 [1922] senesi 26 Ağustos taarruzu târihine kadar kabûlünü teklif ediyorum. Çünkü, Mudanya Mütârekesi'nde memleketin vaziyeti muzafferiyeti inkişâf etmişti. Fakat muzafferiyet imansızları da imâna getirdi. Gelenlerin imânı zâten sahte imandır. Onun için târihi müntehâ olarar 26 Ağustos târihi kabûl etmek lâzımdır. Hattâ efendiler biz İzmir'i işgâl ettik, Soma civârına vardır. Orada birisini gördüm. İsmi hatırımda kalmadı. Bu zat Halep'te bulundu. Birçok suistimâl yaptı. Sonra zaferin akabinde İzmir'in istirdâdının *ikinci günü* koşa koşa gelmiş ve bir de *iltimas* aramış ve *fırka* kumandanı arkadaşlarımızdan birisinin koltuğu altına sığınmak istiyordu. Böyleleri de pek çoktur. Onun için ricâ ederim, 26 Ağustos târihini kabûl edelim...

Sonra efendiler, hükûmetin esas teklifinde ümerâ ve erkândır. Bu encümenin teklifinde zâbitan da dâhildir. Zâbitan başka, erkân başkadır, ümerâ başkadır. Mâlûmu âliniz, Binbaşılardan itibâren Livaya kadar ümerâ sınıfıdır. Kaymakam, Miralay, ümerâ sınıfındandır. Paşalar erkân sınıfıdır. Diğer zâbitan Mülâzımı Evvel ve Yüzbaşılardır. Sonra Müdâfaai Milliye Vekâleti'nin esbâbı mûcibe mazbatasında diyor ki, ordunun ümerâ ve erkân kadrosu pek taşkındır. Ordunun ümerâ ve erkân kadrosunun pek taşkın bulunması, encümen mazbatasında zâbitânı da ilâve etmiştir. Ben bundaki tezada şaştım... Hükûmetin esas gelen tezkeresinde diyor ki, 'ümerâ ve erkân kadrosu pek taşkın bulunduğundan' bahisledir ki, hükûmet teklifinde erkân ve ümerâyı dâhil etmiştir.

Efendiler, bendeniz zâbitânın çıkarılmasına taraftârım. Bunlar birinci maddedeki zâbitan, eşkıya sütlüye karışmayanlardır. Bunlar mücrim değildir. Gerçi İstanbul'da kalmış, fakat hiçbir şeye karışmamışlardır. Cidâle iştirâk etmedikleri için, Müdâfaai Milliye bir cezâ yapabilir. Müdâfaai Milliye Vekâleti, meselâ der ki, 'İstanbul'da cidâle ne kadar iştirâk etmemişler varsa, bunlar iştirâk etmedikleri müddetçe 2-3 sene kıdemlerinden mahsup edilir. Kezâ üç sene gelmemiş... Bunlar terfilerinden mahsup edilir. Bu kadar onlar için kâfidir. Sonra arkadaşlar, bendeniz bu iki, üç senedir millî cidaldeyim. Gerçi geçen gün Müdâfaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri, kadro miktârını fazla gösterdiler. İki, üç bin kadar hatırımda kaldığına göre, fazla miktar gösterdiler. Evet dâirenin bir kuyudu vardır ve ona itimat ederim. Fakat mâlûmu âliniz İstanbul'un işgâlinden sonra bütün kuyudat İstanbul'da kaldı ve burada Müdâfaai Milliye Vekâleti teşekkül ederken pek büyük müşkülâta mâruz kaldı ve gelen zâbitânın künyeleri alınamadı. Uzun müddet sonra peyderpey onları elde etmeye çalıştı. İhtimâl bunda iyice tetkik edilecek ve belki bu miktârı hakikî üzerinde Müdâfaai Milliye Vekâleti de tam bir kanaate mâlik değildir ve âdetlerde çok yanlışlık olduğunu görebilir.

Sonra arkadaşlar, zâbitanda kemmiyet değil keyfiyet aranır. Bugünkü muharebeler pek fennidir ve çok tecrübeye muhtaçtır. Bana derseniz ki, muallim, tecrübe görmüş

on zâbit mi vereyim, yoksa mektepten henüz çıkmış, mâlûmâtı mükemmel yüz zâbit mi vereyim... Efendiler, ben on zâbiti tercih ederim. Evet, bu arkadaşlar İstanbul'da kalmışlardır. Fakat Harbi Umûmî'de, ilânı Meşrûtiyetten beri dâhilî ve hâricî muharebâta iştirâk etmiş, birçok tecrübeler görmüş, kimisi esir olmuş, hâriçten gelmiş ve Harbi Umûmî'de birçok yaralar almış ve ihtimâl ki, esbâbı mücibesi âile tesirâtıdır. Geçen gün İbrâhim Bey birâderimizin söylediği gibi, biz zâbitânın hâlini nazarı itibâra almıyoruz. Zâbitandan bir Mülâzıma verdiğimiz 35 Liradır. Ricâ ederim, İstanbul'da olan bir zâbit nasıl olur da 35 Lira ile geçinir. Bunu bir kere düşünelim. Buna harcırah gönderdik de, gelmedi mi? Bunlar Ankara'da olsa geçinebilirlerdi. Ankara'da aynı zamanda âilesi gözünün önünde demektir. Fakat İstanbul'da kalırsa, İstanbul ecnebi işgâli altındadır. Âilesini ecnebi ellere teslim edecek... Nâmus mühim bir meseledir. Efendiler siz kendi nefsinizi koyun oraya bakalım yapabilecek misiniz? Değil mi ya? Bu zâbit nasıl gelebilir? Bu noktayı da muhakeme etmelidir. Bu Mülâzım nasıl gelecektir? Âilesini kime emânet edecektir? Maamafih yüksek vatanperver olan, âilesini, hiçbir şeyini düşünmez, hiçbir ihtiyâcı nazarı itibâra almaz. Fakat bu gibi şahsiyetler pek azdır. Biz de insanız, insanca düşüneceğiz.

Sonra arkadaşlar, bendeniz Müdâfaai Milliye Vekili'nden bir şey anlamak isterim. Bendeniz cephede fırka kumandanı idim. İzmir'in işgâli sırasında Balıkesir hattında iken, makâmâta bir rapor takdim ettim. Fırkamın vaziyeti hakkında bir istatistik yaptım. Mâdem ki celse hâfidir, alenen söyleyebilirim ve bunu istâtistiki makâmâta arz ettim. Mâlûmu âliniz ordudaki zâbit makâmâtı takım kumandanı, bölük kumandanı, tabur kumandanı, alay kumandanı, liva kumandanı diye gider... En ziyâde takım kumandanına, yâni Mülâzımı Sâni, Mülâzımı Evvellere ihtiyaç vardır. Takım zâbitânım içerisinde muvazzaf olarak hiçbir zâbit yoktu. Kâmilen ihtiyat zâbiti idi. Evet, muvazzafu zâbitan vardı. Fakat bunlar idâdî askerî, yâni mektep talebesi idi ve Ankara tâlimgâhının çıkardığı zâbitandı. Bunlara muvazzaf zâbitan deniyor. Fakat bunlar talebe idi. İkmâli tahsile mecburdur. Şu hâlde, benim fırkam böyle olduğu hâlde, diğer fırka kumandanı arkadaşlarım da aynı dert içerisinde idiler. İhtiyat zâbitânı harbden sonra memleketlerine gittiler. Şu hâlde ben öyle zannediyorum ki, muvazzafları da ikmâli tahsile mecbur ettikten sonra, orduda hiçbir takım zâbiti kalmamıştır. Müdâfaai Milliye Vekili, orduda kadrodan fazla zâbit bulunduğundan bahsettiler. Evet, bu zâbit fazlası şu süretle olabilir. Mâlum ordu hazara giriyor. Geri teşkilâtı, menzil teşkilâtı lağvediliyor. Bunlardan birçok zâbitan artıyor ve kezâ seferî teşkilât ile hazarî teşkilât arasında büyük fark vardır. Hazarî teşkilâtta gerek cüzü tamların adedi, gerek efrad vesâirenin adedi daha azdır. Bundan dolayı Müdâfaai Milliye Vekâleti, bâzı cüzü tamları lağvetmek mecbûriyetindedir. Alayları, fırkaları vesâire... Çünkü bu bütçe meselesidir. Bundan dolayı bâzı zâbitan da fazla kalabilir ve dediğim fırkaların takım zâbitânı da buradan ikmâl edilebilir.

Fakat arkadaşlar, şu noktayı da nazarı dikkatinize arz edeyim: Biz Bursa civârında, İnegöl vesâire, oralarda iken, gerilerde kalan bâzı zâbitânı, Yüzbaşı vesâireyi cepheye sevk ettiler. Çünkü zafer kazanıldı. Yalnız İstanbul'da kalmış zâbitâna kabahat atfetmeyelim... Dâhilî memlekette, büyük karargâhlarda büyüklerin koltuğuna sığınmış kat'iyen kurşundan kaçan, menzilde kalan ("Bravo" sesleri; şiddetli alkışlar) fâre gibi çuvalları yemek isteyen ve oturduğu yerde terfi etmek isteyen pek çok arkadaşlarımız vardır. İşte bunun gibi birkaç Yüzbaşıyı bana gönderdiler. Bir tânesi Ankaralı, hattâ 315 neşetlidir. Başkumandanımız Gâzi Paşa Hazretleri'nden de iki sene evveldir. Kendisi Yüzbaşıdır. Binbaşı olmak istiyor. Staj için bana gönderdiler. Aldım, bir bölük gösterdim. Liva Kumandanı, Erkânı Harbim de yanımda... Bir kere tercümei hâlini anla-

mak istedim. Baktım ki, bütün hayâtı askeriyesi amele bölüğünde, menzil noktasında, levâzımda, şurada, burada geçmiş... Şimdi tabiî zafer kazanıldı, vaziyet inkişâf etti. Bir şey koparabilir miyim diye cepheye geliyor. Tuttum buna bir bölük verdim ve buna en basit şeylerden 5-6 suâl sordum. Bir bölüğün teşkilini yap, filân kola geçir, filân şekilde aç... Tayyâre hücûmuna mâruz kaldın, şunu yap... Bir bölüğün basit bir tabiye vaziyeti... Efendiler, temin ederim ki, hiçbirisine cevap veremedi. Bölüğün Başçavuşunu çağırdım ve Başçavuş pekâlâ cevap verdi. Bunu şunun için arz ediyorum: Bu arkadaş ayrıca bir makam işgâl edecek; diğer bir arkadaşını mağdur edecek... Zannetmeyiniz ki, bütün zâbitan böyledir. Çok kıymetli ve çok tecrübelidir. Yalnız demek istiyorum ki, ordunun geri hidemâtında devâirde, şurada burada bulunmuş ve adedi fazla gösteren böyle kıymetsiz zâbitlerimiz vardır. Bunlarla kadromuzu dolduracağımıza, İstanbul'da kalmış, Çanakkale muharebesini görmüş, yara almış; Filistin muharebesini görmüş tecrübeli arkadaşları getirelim... Bunların yerine koyalım ve tercih edelim. Fakat demem ki, ön safta hizmet edenlerin yerine, geriden gelen ve bilâhare yer dolduran arkadaşların yerine koyalım... Çünkü Harbi Umûmî'de bir vazife yapmıştır. Onlar da bir tecrübe kazanmışlardır. Arkadaşlar bu noktaya çok ehemmiyet verin... Bugün köylerimize gidin; nüfûsun % 80'i kadındır, nihâyet % 20'si erkektir. Bunun içerisinde beş, on tâne eli silâh tutan adam vardır. Câhil bir bölük kumandanına, câhil bir alay kumandanına böyle bir tabur, böyle bir bölük, böyle bir alay teslim edilirse, emin olunuz ki, bir beldeyi, köyleri harâbeye çevirir. Binâenaleyh Müdâfaai Milliye Vekâleti'nden istirhâm ederim... Böyle kıymetsiz zâbitanla kadroyu dolduracağına kıymetli zâbitânın ufak tefek kusurlarına iğmâzı aynedelim. Mücrim değildirler. Yalnız gelmemişlerdir. Yalnız bunların kıdemlerinden mahsup etmemek şartıyla tecziye edilebilir. Onun için hükûmetin esas teklifinde olduğu gibi, 'zâbitan' kaydının maddeden çıkarılmasını teklif ediyorum.

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Efendim, zemini münâkaşa değişmiştir. Maamafih biraz Meclisi âliyi tenvir etmek için Hâlit Beyefendinin buyurduğu mesâil hakkında Meclisi âliye arzı mâlûmat edeceğim.

Tabiî Vekâlet elindeki kuyûdâta istinâd eder ve o kuyûdâta istinâden Meclisi âlinize arzı mâlûmat ediyorum. Diyorlar ki, 'Bilmem ne dereceye kadar doğrudur'. Bendeniz diyorum ki, elimizdeki kuyûdâta nazaran 3.200 kadar zâbit ve 1.600 kadar kâtip, müşâvir vesâire vesâire fazladır ve bunların elimizde esâmisi vardır. Filân efendi, filân efendi fazladır. Lâlettayin keyfi atılmış bir rakam değildir ve bunlar İstanbul işgâl edildikten sonra fazladır. Neye nazaran fazladır? 1340 [1924] senesindeki hazarî kadroya nazaran fazladır. Seferber kadroya nazaran fazla olmayabilir. Kadrolar geniştir, oradan doldurulabilir. 1340 [1922] kadrosu, Beyefendinin buyurdukları gibi, şey değildir. Yâni bu zâbitânı aldıktan sonra münhâl kalacak derecede geniş değildir. Fırkaların hemen nısfını kadrosuz bırakıyoruz. Mevcut fırkalardan hemen nısfının zâbiti, kalacak fırkalara gidecektir. Diğer teşkilât kâmilen lağvolunuyor. Daha birçok teşkilât lağvolunacaktır. Bu sûretle ordumuzun miktârından fazla olarak arz ettiğim gibi bâzı fırkaları lağvediyoruz ve bu sûretle ordumuzun kadrosunun muhtâç olduğu zâbitandan arz ettiğim miktarda zâbit kalıyor. Bunun 800 kadarı Binbaşıdır. Büyük rütbelerde, erkânda fazla yoktur, noksan vardır. Miralaylar da fazladır. Fakat çoğu erkân makâmında olduğu için, o da telâfi ediliyor, fazla değildir. Mecmuu 2.300 kadar fazla vardı. Bunların 1.200 kadarını eldeki kânunlarımız üzere tekâüde sevk ettim. Sicillât vesâire vesâire esâsâtı dâiresinde tekâüd ettik. Yüzbaşılardan epeyce fazla vardır. Mülâzımı Evveller-

den çok fazlamız yoktur. Mülâzımı Sânilerden de çok fazlamız yoktur. Maamafih kadromuza kâfi gelir. İstanbul'daki zâbitânın Anadolu'daki zâbitâna tercihi noktasını ifâde buyurdular. Anadolu'daki zâbitâna ehliyet cihetiyle tercihini beyan buyurdular. Anadolu'daki zâbitânın hepsine bir vazife vermişiz. Kimisine geride vazife, kimisine ileride vazife vermişizdir. Harb zamânında kıta başında kıtasını sevk ve idâreye kaabiliyetli olduğuna kıta kumandanları tarafından sicil gönderilmeyenleri geride tavzif etmemişizdir, tekâüd etmişizdir. Geride müstahdem olanlardan harbin devâmı esnâsında terfi sırası gelip de sicilleri müsâit olmayanları, yâni kıtada kumanda ehli olduğuna dâir sicil almayanları hiçbir zaman terfi ettirmemişizdir ve bunlar terfi sırası geldiği zaman kıtaya gönderilir ve kıtada staj gördükten sonra muvafık sicil alırsa, o vakit terfi eder. Aynı zamanda terfi sırası gelen ve bu şeyden sonra, yâni taarruzdan sonra kıtaata gönderilen zâbitan terfi için değil, staj için gönderilmiştir. Yerini kapamak için değil, terfi senesi gelmiştir, terfi edilecektir. Ehliyeti varsa terfi edilecektir ve mâlûmunuz olduğu veçhile, bir zâbitin terfi edebilmesi için geride bulunması terfine mânidir. Bir zâbitin geride terfi lâzım gelirse, cepheye gider, cephe kumandanından müselsel bir sicil alır, terfiye lâyık görülür, ondan sonra kadro müsâit ise o zaman terfi edebilir. Biz ehliyetsiz zâbiti, yâni tabur yapacak ve sicilinde sarahat olmayan bir zâbiti tabur kumandanı yapamayız ve tabur kumandanlığı yapmasına imkân yoktur ve şimdiki kadromuza göre, 340'ı düşündüğümüze göre, tabur kumandanlığı yapamayacak olanları değil terfi ettirmek ve ona kıta vermek, tekâüd dahi edeceğiz. Binâenaleyh Anadolu'da bulunan zâbitânın kıta sevk ve idâresine kaabiliyetsiz olanlarına vazife vermek gayri kâbildir. Binâenaleyh Hâlit Beyefendinin endişesi vârid değildir. Burada İstanbul'da olanların ordumuzun kadrosu dâhiline alınacak olanlar, Kuvâyı İnzibâtiye vesâire gibi şâibeden âzâde olanları kadromuz dâhilinde, ihtiyaç nisbetinde alınanlar için burada bir madde vardır ve teklif edilmiştir. Onların hiçbir kusûru yoktur. Onları müsâit kadromuz dâhiline alabileceğiz. Onların da kıdemlerinden tenzil etmek süretiyle Anadolu'da mücâdeleye iştirâk etmiş olanlarla bir fark koymaktayız. O madde gelecektir. Fakat hiçbir zaman Anadolu'daki ehliyetsiz zâbitânı kıta başına koymak fikri vârid değildir ve hiçbir zaman bu muamele cereyân etmemiştir.

Reis: Buyurun Ârif Bey...

Ârif Bey (Eskişehir): Efendim, bendeniz Hâlit Beyefendiye cevap vereceğim... Burada zâbitan kelimesinin kaldırılmasını teklif buyurdular. Eğer bunu başka bir arkadaşım teklif etseydi, mütehayyir olmazdım. Fakat böyle senelerce cephelerde, kıtalarda bulunmuş bir kumandanın ağzından işittiğim için cevap vermek mecbüriyetindeyim. Bilirler ki, 25 sene hizmet eden zâbit yok... Biz burada bir kayıt koymuşuz... 25 seneyi ikmâl eden erkân, ümerâ, zâbitan demişiz... 25 seneyi ikmâl etmiş bir zâbit ümerâ sınıfına girmiştir. Eğer o sırasına girmemişse, o kendilerinin târif buyurdukları veçhile amelimanda sınıfındandır ki, bunların istihdâmı gayri câizdir ve bunları çıkarmak lâzım gelir. Bunları bir vesile ile ortadan atmış oluyoruz. Dördüncü madde okunduğu zaman kendilerine gâyet sarih bir cevap verecektir.

Hâlit Bey (Kastamonu): Efendim, Ârif Beyefendi Hazretleri, 'Bir fırka kumandanı böyle söylediği için mütehayyir oldum' buyurdular. Ona cevap vereceğim. Bu sözü istihdaf mâhiyetindedir. ("Hayır" sesleri)... Hayır, af buyurursunuz... Buna cevap vereceğim. Lütfen dinleyiniz.

Efendiler, iki senelik hayâtı askeriyem bellidir. Anadolu'da, Oiyarbekir'de [Diyarbakır'da] yaptığım ve harekâtı milliyede yaptığım hizmete Oiyarbekir'in [Oiyarbakır'ın], Bitlis'in, Harput'un mebuslarını işhâd ederim, bir... İkincisi, burada, Sakarya Muharebesi'nde fırka kumandanı idim. 25 Ağustos'ta düşman cepheyi yardığı zaman, Salâhaddin Âdil Paşa'yı da işhâd ederim, kendi kumandanım idi, teşebbüsü şahsim ile taarruza geçerek, Haymana istikâmetindeki düşmanın yarma hareketini tevkif ettim. Sorulabilir... Harb cerideleri de oradadır. Sonra Afyon taarruzuna 4. Kolordu ile 1. Kolordu iştirâk etti. 4. Kolordu'nun emrine üç fırkasına zamimeten 8. Fırka da verildi. Afyon civârında Sivrikale vardır. Afyon mebusları bilir. Doğrudan doğruya oraya taarruz eden, 310'a taarruz eden abdi âcizdir. Alamadığı yeri bir saatte alan abdi âcizdir. Sonra 30 Eylül'de Başkumandanlık Muharebesi'nde Başkumandan Paşa Hazretleri fırka 11 karargâhında idi. Gece hücûmuna emir verdiler. Gece hücûmuna kalkan yine abdi âcizin fırkası idi. Adatepe'ye ilk evvel çıkan kıtaat abdi âcizin kıtasıdır. ("Bravo" sesleri)... Bravo değil... Teşekküre de hâcet yok... Yalnız hakikati söylüyorum. İstihdâf ettiler. Hayır, söylemek mecbûriyetindeyim. Reis Paşa Hazretleri, müsaade ediniz... Bendeniz hiç böyle şeylere tenezzül etmezdim. Fakat icâb etti. İki Eylül'de, o da benim belki hüsnü niyetimin delilidir, hedefimi tebdil ederek, kendi teşebbüsümle Uşak'ı hedef aldım. Bu bendenizi daha büyük kan dökmeye sevk edebilirdi. Köylülerin verdiği mâlûmâtı şey ederek, düşmanın başkumandanını esir alan bendenizim ve sonra bütün cephe arkadaşlarımı işhâd ederim.

Efendiler, ben köylüyüm ve köylü çocuğuyum. Ârif Beyefendi emin olsunlar ki, ben Ârif Beyefendiden çok iyi takdir ederim. Bu câhil arkadaşımız yüzünden verdiğimiz efrad zâiyâtı köyleri virâneye çevirdi ve öyle arkadaşlarımız vardır ki, şan ve şöhret için... Çünkü Enver Paşa öyle bir siyâset koydu ki, kim çok kan dökerse, onu teâli ettiriyordu. Tâlimatnâmenin maddelerini anlamayanlar kumandan tâyin edilmişti. Girneli Bekir Bey, misâl olarak söylüyorum, kahraman bir arkadaştır. Nihâyet alay idâre edebilir, fakat fırka kumandanlığı yaptı, birçok fırkalar gördü.

Ali Bey (Afyonkarahisar): Onlar vatan için şehit olmuştur. Onlar için söyleyemezsiniz.

Hâlit Bey (devamla): Fakat fırka kumandanlığı yapamaz. Bu hakikattir. Bugün köylüye, efrâda acıyalım... O kadar... Ben bunu bilirim. Binâenaleyh bütün hissîyâtım bu nokta üzerindedir. Bugün 25 senelik değil, 30 senelik zâbitlerimiz vardır. Pekâlâ Girneli Bekir Beyi söylüyorum... İyi bir zâbittir, fedâkârdır, vatanseverdir, komitecidir, fakat hiçbir zaman fırka kumandanı olamaz. Hissîyâta kapılmayalım... Ricâ ederim, iyi muhakeme edelim... Benim sözüm budur. Kıymetli arkadaşlarımıza mevki verelim... Bugün öyle alay kumandanları gördük ki, ihtiyaç üzerine onları mevkiye koymaya mecbur kaldık. Bugün efrad hangi mesâfede açılır, hangi mesâfede yayılır bilmiyorlar. Bugün efrâdı yanaşık nizamda makinalı tüfek ateşine sokuyor. Yüzlerce efrâdı öldürüyor, mezbahaya çeviriyor. Onun için istirhâm ederim, hissîyâta kapılmayalım...

Reis: Efendim, mesele uzadı... Encümen Mazbata Muharriri Ârif Bey, 'Hâlit Bey gibi muktedir fırka kumandanının nazarı dikkatini celbetmeyi fazla görürüm' buyurdular. Beyefendi arkadaşımız da fazla üzerlerine aldılar ve izahatta bulundular. Zannederim ortada bir mesele yoktur. ("Yoktur" sadâları)...

Hacim Muhittin Bey (Giresun): Efendim, bu maddede *iptidâ Dr.* Fikret Bey'in teklif ettiği tâdilin kabûlü gâyet lâzımdır. Çünkü, Mudanya Mütârekesi olduğu zaman artık herşey bitmişti. Mesele hâlledilmişti. Binâenaleyh buraya gelmelerinde hiçbir mahzur kalmamıştı. Fakat taarruzun başladığı zamâna kadar kısmen meçhüldü. Onun için Fikret Bey birâderimizin takririnin aynen kabûlünü ricâ ederim.

Sâniyen, bu maddeye dâhil olan ve İstanbul'da kalmış bulunan zâbitan ve mensûbini askeriyenin vaziyeti bir cürüm telâkki edilmese bile, herhâlde bir kabahat telâkki edilir ve kabahat telâkki edildiğinden dolayı *tekâüde* sevk ediliyor. Fakat ben bunu anlayamıyorum. 25 yâhut 30 seneyi ikmâl edenler tekâüde sevk ediliyor da, 24 seneyi ikmâl edenler niçin sevk edilmiyor ve buna da deniliyor ki, 'Bir kısım zâbitâna ordunun ihtiyâcı vardır, onları kullanacağız, onları tekâüde sevk etmek lâzım gelmez ve en ziyâde küçük zâbitan lâzımdır' deniyor. Bunu kabûl ediyorum ve mâdem ki bize en ziyâde lâzım olan küçük zâbitlerdir, bunun için on seneye kadar olanları kabûl edelim... On seneden yukarı olanları tekâüde sevk edelim... Çünkü bugün bu mesele etrâfında birçok kîylü kâl oluyor. Dün orada aleyhimizde bulunan birçok zevâtın ve bizi cinâyetle *ittihâm* eden efendilerin bugün burada mevkii iktidarda bulunduklarını söylüyorlar. Arkadaşlar, onun için on seneden yukarı olanların tekâüde sevk edilmelerini teklif ederim. Sonra, kalacak olanların da kıdemlerinden tenzili dâirdir ve ufak bir cezâ görmeleri lâzımdır. Bu müddeti de, İzmir'in işgâl târihiyle 26 Ağustos, yâni taarruza geçildiği târihin arasında geçen zamânın kıdemlerinden tenzilini teklif ediyorum ve tâdilnâme de veriyorum.

Ârif Bey (Eskişehir): Dördüncü maddede buna dâir sarahat vardır.

Reis: Başka söz isteyen var mı? Üçüncü maddenin müzâkeresinin kifâyetini reyi âlinize vâz ediyorum. Üçüncü madde hakkında müzâkerenin kifâyetini kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl edilmiştir.

Abdurrahman Şeref Bey (İstanbul): Reis Bey, söz istiyorum...

Reis: Efendim, müzâkerenin kifâyeti kabûl edilmiştir... ("Dinleyeceğiz" sesleri)...

Abdurrahman Şeref Bey (İstanbul): Efendim, söz istedim, duyulmadı...

Reis: Söz vermedim, müsaade buyurursanız söylesinler... ("Söylesin" sesleri)...

Abdurrahman Şeref Bey (İstanbul): Efendim, esas hakkında bir şey söylemeyeceğim. Umûmî birkaç söz söyleyeceğim. Belki bir fâide olur.

Meclisi âlinizin adâlete meyelânı tammını görüyorum. Ondan dolayı çok teşekkür ederim. Ama biz adâlete varır mıyız? İnnemel âmâli binniyat... Biz niyet edelim, ona ne kadar tekarrüb edersek, o kadar iyi olur. Hulûsu niyetle çalışalım... Bakalım adâlet neyi istilzâm eder. Kabahatsizi tecrim etmek münâfii adâlettir. Kabahatli adamı cürmüne göre mücâzat etmemek, o kadar muvâfıkı adâlet değildir. Kabahatli adamları tecziye ettik. Bizim maksadı millîmiz aleyhinde bulunmuşları, şuraya girmişler, buraya girmişler... Bunların kiminin hizmeti askeriyesini kat ettik, kimisini şöyle yaptık, böyle yaptık... Şimdi İstanbul'da kalmış zâbitan vardır. Bunları İstanbul'da kalmış olmaları dolayısıyla tekâüde sevk ediyoruz. Ben öyle anlıyorum. Bendeniz diyorum ki, İstanbul'da kalmış

zâbitânın içerisinde Harbi Umûmî'de yaralanmış ve nice yararlıklar göstermiş ve meziyet ve fazlı ile temeyyüz etmiş nice zâbitlerimiz vardır. Sicilinde iyi kayıtlar görülen zâbitler olduğu gibi, işe yaramaz zâbitler de vardır. Olabilir... Şimdi sırf İstanbul'da kalmış diyoruz. Acaba niye gelmediniz diye bunu da sormuyoruz. Bir esbâbı sıhhiyeden dolayı gelmeyenler vardı, onu da kaldırmışlar. Şimdi sırf gelmemek... Bilmem ne kadar muvâfıkı adâlettir. Tabiî gelmemenin türlü türlü esbâbı olabilir. Arkadaşım söyledi. Bir zâbit gelmeye can atıyor, fakat çoluk çocuğuna 40-50 Lira para lâzım... Bunu nereden bulacak? Bir kıtai askeriye var. Orası işgâl altında... Ama orası pâyitaht idi. Bütün bütün boş mu kalacak? Bir kıtai askeriye vardı. Harbiye Nezâreti vardı. Zâbitler vardı. Orası büsbütün boş bırakılmamıştı. Bu zâbitan gelmedi diye bunları kapı dışarı mı atalım? Adâlet noktasından bendeniz de diyorum ki, Müdâfaai Milliye Vekili kadromuzun taşkınlığı buyurdular, kadromuzun taşkınlığı, ordumuzun taşkınlığı yüzünden, işe yaramazları şöyle bir tarafa alarak, işe yarayanları kullanmakla bulunan çâre mi daha iyidir, yâhut kendi mâzeretleri vesâireleri dolayısıyla İstanbsul'da kalınışlara mı hasretmek daha iyidir? Bu noktalara da nazarı dikkatinizi celb ederim.

İkinci bir madde daha vardır... Mâlûmu âliniz, İstanbul'da kalan zâbitandan bendeniz bir, iki kişi tanırım. Bilmem buna dâir bir mâlûmat var mıdır? Celsemiz hâfi olduğu için söyleyebilirim. Meclisi Mebusan'da Yüzbaşı bir kumandan vardı. İne ine o 20 kişiye, 15 kişiye indi. Meclisi Mebusan'ın rıhtımından bu adam Anadolu'ya cephâne kaçırırken, denize düşmüş boğulmuştur. Efendiler, Tophâne ambarından kazan çalan zâbit vardır. Bilmiyorum, burada kayıtları var mı? Tersâne İngiliz neferâtının karakolu altında bulunduğu hâlde, tersâne ambarından kazan kaçıran zâbit vardır, düşündü... Bunları da çıkarırsanız... Onu kaçıran adam canını tehlikeye atmıştır. Bunları da çıkaracak mısınız? İstanbul'da kalmışsa, boş durmamış, çalışmıştır.

Bir şey daha niyâz ederim. Birinci maddede mekâtibi askeriye hocaları vardır. Hoca geldiği zaman dayanamadım. Onlar talebe yetiştirirler ve yine yetiştireceklerdir. Mektebi Harbiye'nin ilk sınıfından koşup gelenler vardır. Bunları da hocaları teşvik etti. Buraya sevk ettiler. Haydi gidin dediler... Hocalar da orada hizmetle mükelleftirler. Mekâtibi askeriye muallimlerinin de buraya dâhil olmalarını ricâ ederim. Söyleyeceğim bu kadardır. Merâk etmeniyiz... Cenâbı Hak, bizi dâimâ adâlete doğru sevk etsin ve adâlet rehberimiz olsun... ("Âmin" sesleri)...

Reis: Efendim, takrirleri okuyacağım...

Riyâseti celileye
Üçüncü maddenin C fıkrasındaki 'Dersaadet' kelimesi yerine 'İstanbul' kelimesinin vâzını teklif ederim.

Ertuğrul
Dr. Fikret

Riyâseti celileye
Üçüncü maddenin berveçhiâti tâdilini teklif ederim.

Giresun mebusu
Hacim Muhittin

Madde 3) 26 Ağustos 1338 [1922] târihine kadar İstanbul ve vilâyâtı müstahlâsa ile Türkiye hâricinde kalmış olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup erkân, ümerâ ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden on seneyi ikmâl edenlerin bir defâya mahsus olarak rızâlarına bakılmaksızın tekâüdleri icrâ edilir.

On seneyi ikmâl etmemiş olanların da İzmir işgâli olan 15 Mayıs 1335 [1919] târihinden 26 Ağustos 1338 [1922] târihine kadar geçen müddet kademinden tenzil edilir.

Riyâseti celileye

Üçüncü maddenin müzâkeresi kâfidir. 'Mudanya Mütârekesi' fıkrasının yerine '26 Ağustos 1338' [1922] târihinin kabûlü maddenin reye vâzını teklif ederim.

24 Eylûl 1339 [1923]

Ordu mebusu
Fâik

Riyâseti celileye

Üçüncü maddenin B fıkrasının nihâyetine berveçhizir fıkrasının ilâvesini teklif eylerim.

'Berrî ve bahrî mekâtibi askeriye muallimleri...'

İstanbul
Ali Rızâ

Riyâseti celileye

B fıkrasının son kısmının berveçhiâti tâdilini teklif ederim.

'Herhangi bir müessesede 26 Ağustos 1338 [1922] târihinden evvel tavzif veyâ herhangi bir mahâlde hidemâtı milliyede aynı târihten evvel istihdam edildikleri sâbit olanlar'

Trabzon
Ahmet Muhtar

Riyâseti celileye

Üçüncü maddenin birinci fıkrasının '26 Ağustos 1338 [1922] târihine kadar İstanbul ve vilâyâtı müstahlâsada kalmış olan' ilh. şeklinde tâdilini teklif ederim.

Ertuğrul
Dr. Fikret

Riyâseti celileye

Kânun ikinci maddesindeki 'Mudanya Mütârekesi'ne kadar' yerine '26 Ağustos 1338 [1922]' târihinin kabûlünü ve maddenin şümûlünün erkân ve ümerâya teşmiliyle zâbitânın ihrâcını teklif ederim.

Kastamonu mebusu
Hâlit

Riyâseti celileye
B fıkrasının nihâyetine berveçhizir fıkranın ilâvesini teklif ederim.
'Berrî ve bahrî askerî mekteplerde idâre ve tedrisat vazifesinde bulunanlar.'

Giresun
Hakkı Târık

Rlyâseti celileye
D fıkrasının süreti âtiyede yazılmasını teklif edirim.

Aydın
Tahsin

'26 Ağustos 1338 [1922] târihine kadar makâmâtı askeriyeye veyâhut Dersaadetin istihlâsından evvel ümerâ ve zâbitânın tahkik ve sevki için hükûmeti milliyenin Dersaadette istihdâm ettiği memurini mahsusaya mürâcaat ederek câizülistihdam olduklan hâlde kadrolarının ademi müsaadesinden dolayı vücutlarına lüzum olmadığından Anadolu'ya gelmeleri hakkında kendilerine tebligat ifâ olunmayanlar.'

Reis: Efendim, takrirleri sıra ile nazarı dikkati âlinize arz edeceğim.

(Dr. Fikret Bey'in takriri tekrar okundu).

Reis: Bunun tashihini teklif ediyorlar. Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır efendim...

(Giresun mebusu Hacim Muhittin Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır efendim...

(Ordu mebusu Fâik Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Efendim, bu teklifi reyi âlinize vâz edeceğim.

Ârif Bey (Eskişehir): Encümen de kabûl eder efendim...

Reis: O hâlde bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır efendim...

(İstanbul mebusu Ali Rızâ Bey'in takriri tekrar okundu)

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Müsaade ederseniz izah edeyim... ("Anladık" sesleri)...

Hakkı Târık Bey (Giresun): Bendenizin takririm de aynı şekildedir.

Reis: Efendim, bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır efendim...

(Trabzon mebusu Ahmet Muhtar Bey'in takriri tekrar okundu)

Ahmet Muhtar Bay (Trabzon): İzahat vereyim efendim... Yâni evvelce madde 'istihdam edilenler' şeklinde idi. Bunu encümen tâdil etmişti. İstihdam edildikleri sâbit olanlar, bâdema istihdam olunanlar cümlesini kaldırmıştır. Binâenaleyh bu istihdam edildikleri sâbit olanların ne vakit istihdam edilmiş oldukları sâbit olacaktır. Binâenaleyh 'son taarruzdan evvel istihdam edilenler' denilmeli... ("1338 [1922] senesidir" sesleri)... Evet, 1338 [1922]'dir.

Reis: Ahmet Muhtar Bey'in takririni tekrar okuyorum.... (Takrir tekrar okundu).

Reis: Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır...

(Ertuğrul mebusu Dr. Fikret Bey'in takriri tekrar okundu)

("O kabûl edildi" sesleri)...

Reis: Peki efendim...

(Kastamonu mebusu Hâlit Bey'in takriri tekrar okundu)

("Bu da kabûl edildi" sesleri)...

Reis: Kabül edildi efendim... Fakat müsaade buyurursanız, diğer bir şey arz edeceğim. 'Maddenin erkân ve ümerâ ile teşmiliyle zâbitânın ihrâcını teklif ederim' diyor. Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır...

Efendim, Hakkı Târık Bey'in takriri var... Hakkı Târık bey, zannederim sizin takririniz de hususatta nazarı dikkate alındı?

Hakkı Târık Bey (Giresun): Evet efendim, aynı şey idi.

Nâim Hâzim Efendi (Konya): Hakkı Târık Bey'in takririnde mekteplerdeki idâre memurları da vardır.

Reis: Evet efendim...

(Hakkı Târık Bey'in takriri tekrar okundu)

Hakkı Târık Bey (Giresun): Efendim, bendenizin takririm...

Reis: Efendim, müsaade buyurunuz... Zâten nazarı dikkate alınan diğer takrirlerle berâber encümenlere vereceğiz ki, bunlar tesbit edilsin... Yanlışlık olmasın... Çünkü birçok tâdiller var... Onları toptan nazarı dikkate arz ediyorum. Encümen hâlledecek...

Bunlara göre maddenin aslını çıkartacaktır. Sonra okuyacağız... Binâenaleyh Hakkı Târık Bey'in takririni nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır efendim...

(Aydın mebusu Tahsin Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Efendim, takrirdeki târih 26 Ağustos 1339 [1923] yazılmış, zannederim 1338 [1922] olacak değil mi?

Tahsin Bey (Aydın): Evet efendim...

Reis: Bu takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır efendim...

Encümen reisinden ricâ ederiz... Nazarı dikkate alınan takrirlerle maddenin tâdilini yapıp şimdi bendenize versinler efendim...

Müsaade ederseniz şimdi dördüncü maddeye geçiyoruz...

Madde 4) Üçüncü madde[de] zikrolunan müddetleri ikmâl etmemiş olanlardan hazarî kadro hâricinde kalacak olanlar dahi müddeti hizmetlerine göre tekâüde sevk olunurlar. Bunlardan kadro dâhilinde kalacakların son rütbelerine mahsus terfi kıdemlerinden bir sene tenzil olunacağı gibi, orduda bir sene hizmet etmedikçe terfi dahi edemezler.

Reis: Efendim, dördüncü madde hakkında söz isteyen var mı? ("İzah etsinler" sesleri)... Encümen Mazbata Muharriri Bey izahat versin...

Ârif Bey (Eskişehir): Efendim, erkândan, yâni Liva ve yukarı rütbe eshâbından 30 sene hizmet edenlerin ve ümerâdan 25 sene hizmet edenlerin hakkı tekâüdü vardır. Onlardan daha az hizmet edenleri tekâüde sevk edemeyiz. Halbuki içlerinde 24, 23, 22 sene hizmet etmiş kimseler bulunabilir. Bunları müstâfi addedecek olursak, bir sene veyâ altı ay için gadretmiş oluruz. Bunun için bu maddeyi tasrih ettik. Bu sûretle 25 seneyi ikmâl etmemiş olanlardan hazarî kadro hâricinde kalacak olanlar müddeti hizmetlerine göre tekâüd edilebilsin...

Sonra maddenin ikinci fıkrasında, 'Bunlardan kadro dâhilinde kalacakların son rütbelerine mahsus terfi kıdemlerinden birer sene tenzil olunacağı gibi bir sene hizmet etmedikçe terfi dahi edemezler' kaydını koyarak, kendilerine az çok bir cezâ vermiş olduk. Kadro dâhilinde gireceklere bu cezâyı vermekle mutlaka kadro dâhiline girecekleri gibi bir mânâ çıkmamak için... Müddeti hizmetlerini ikmâl etmemiş olanları orduya alacağız. Fakat bunlardan kadro hârici kalacaklar olursa, bunları doğrudan doğruya tekâüde sevk edeceğiz.

Reis: (Feridun Fikri Bey'e hitâben) Söz mü istiyorsunuz?

Feridun Fikri Bey (Dersim): Evet, suâl soracağım... Efendim, bir takım alaylı zâbitan vardır. Bunun şümûlüne tâbi oluyor mu?

Ârif Bey (devamla): Hayır efendim... Alaylı, mektepli diye bir tefrik yoktur. Bu müddeti muayyeneye tâbidir. Müddeti muayyeneyi ikmâl etmişse tekâüde sevk olunur. İk-

mâl etmemişse, kadroya dâhil olanlar kalır. Fakat kendilerine cezâ olmak üzere kıdemlerinden bir sene kesilir ve bir sene hizmet etmedikçe terfi edemez.

Dr. Mustafa Bey (Çorum): Efendim, orduda istifâ müddeti vardır.

Ârif Bey (devamla): Onbeş senedir...

Mustafa Bey (Çorum): Meselâ, etibba için 15 senedir. Bunu ikmâl etmeyenler de tekâüd mü edilecek, yoksa müstâfi mi addolunacaktır?

Ârif Bey (devamla): Müddeti hizmetlerine göre tekâüde sevk edilir.

Dr. Mustafa Bey (Çorum): Bendenizce istifâ müddetini tecâvüz ettirenler, şu kadar sene dahi hizmet edenler tekâüde sevk olunur. İstifâ müddetini bile ikmâl etmeyenlerin tekâüdü nasıl olur efendim?

Ârif Bey (devamla): Şimdi efendim, bunlar asıl 1 [ve] 2. maddelerde cezâya çarpılmayıp da büsbütün cezâsız kalmış olanlardır. Bunların içinde câizülistihdam olanları kadroya alınarak istihdam olunacaktır. Fakat diğer arkadaşlarından farkı olmak için birer sene kıdemlerinden tenzil edilecek, diğerleri kadro dâhilinde yer olmadığı için müddeti hizmetlerine göre tekâüde sevk edilecektir. Bittabi içlerinde 20 sene hizmet etmiş olanlar var. Bunları müstâfi addedemeyiz. 14 sene, 13 sene, ne ise müddeti hizmet, ona göre tekâüd olacaktır.

Dr. Mustafa Bey (Çorum): Meselâ, '15 sene hizmet etmiş olanlar tekâüd, maadası müstâfi addedilir' desek daha muvâfık değil mi?

Ârif Bey (devamla): Bu müddeti hizmetlerine göre olunca, esâsen 15 seneden fazla hizmet etmiş olanlara âid olur.

Dr. Mustafa Bey (Çorum): Böyle bir kânun var mı? Yoktur...

Ârif Bey (devamla): '15 seneden daha az hizmet etmiş olanlar istifâ eder.' Böyle bir kayıt koymak doğrudur efendim...

Ali Cenâni Bey (Gâziayıntap) Efendim, elde mevcut olan bir asker tekâüd kânunu var. O kânunda müddeti tekâüd muayyendir. O muayyen olan müddeti, bu madde tebdil ediyor. Meselâ, 16 sene hizmet etmiş olan bir adamı tekâüde sevk edeceğiz. Fakat buna ne nisbette maaş tahsis edeceğiz? Bu şekil, tekâüd kânununun şekli sâbıkına muhaliftir. Bunun maaş meselesi de ayrıca tezekkür olunmak icâb eder. Binâenaleyh bu madde üzerinde iyice tetkikatta bulunmak lâzımdır. Eğer heyeti celileniz muvâfık görürse bunu Muvâzene Encümeni'ne veriniz... Bunlar tekâüd olursa, tekâüd maaşını nasıl bağlayacaklar, tekâüd maaşını nasıl vereceğiz, maaşat ne sûretle hesap edilecekttir? Bunun hakkında ciddî bir tetkikâtta bulunmak lâzımdır. Çünkü, eski nisbeti bozuyoruz. 25 seneden evvel tekâüd olunamaz. 25 senede vermiş olduğu âidâtı tekâüdiye nisbetinde maaş tahsis olunur. Hizmeti 18 sene ise, ne nisbette maaş vereceğiz?

Ali Bey (Karahisârısahip) Ona dâir de ahkâm vardır.

Ali Cenâni Bey (devamla): Yoktur... Yukarısı için bir nisbet yoktur. ("Vardır" sesleri)... Nerede vardır efendim? Müddeti hizmet 25 senedir. 25 seneyi ikmâl etmeyenler için maaş tahsis olunamaz.

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Kozan): Mâlûlin için mevcut kânunda bu vardır.

Ali Cenâni Bey (Gâziayıntap [Gâziantep]): O mâlûlin içindir...

Ali Bey (Karahisârısahip): Aynı kânunun ahkâmı bunda da tatbik olunacaktır.

Ali Cenâni Bey (Gâziayıntap [Gâziantep]): Herhâlde bunu encümene verseniz muvâfık olur.

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, bu tensik kânunu gibi bir şeydir. Yâni bâzı zâbitan müddeti gelmeden tekâüd olunacaktır. Yalnız bu sûretle değil, ahvâli sıhhiyesinden dolayı bir zâbit, müddeti gelmeden evvel tekâüd edilebilir. Mahkeme karârı ile tekâüd edilebilir. Sicili gayri muvâfık olduğundan dolayı tekâüd müddeti gelmeden tekâüde sevk olunur. Tekâüd Kânunnâmesi'nde bunların müddeti hizmetlerine göre ne kadar tekâüdiye alacakları bir düstur ile tâyin edilmiştir. Bendenizce kânunda bu husus musarrah olduğu için beyhûde yere encümene gidip gelmekle vakit geçmesin... Ne kadar hizmet etmişse, ona mukâbil tekâüd maaşı alacağına dâir kânunda yeri vardır. İsterse bir sene bile olsun... Bunun da kânunda bir nisbeti vardır ve tekâüd edilir. Düstura göre, kırka taksim ediliyor ve bir şey çıkıyor ve bu sûretle miktar tâyin ediliyor.

Gâlip Bey (Niğde): Efendim, müddeti hizmetleri on seneye bâliğ olan zâbitan idâreten tekâüd edilirse, bunlar ilelebet tekâüd maaşı alırlar. On seneden dün olursa, müddeti hizmetleri kadar maaş alırlar. Ondan sonra kesilir. Kânunnâmede sarahat vardır.

İbrâhim Süreyyâ Bey (İzmit): On sene olur, öyle mi efendim?

Gâlip Bey (devamla): Öyledir efendim... Beş sene hizmet ederse, beş sene alır... Fazla alamaz...

Reis: Dördüncü madde hakkında başka söz isteyen var mı? Dördüncü madde hakkındaki müzâkere kâfi görülmüştür. ("Kâfi" sesleri)...

Şimdi efendim, bir takrir vardır... Müsaadenizle okuyayım...

Riyâseti celileye

Maddenin birinci fıkrasının berveçhiâti tâdilini teklif ederim. 'İstanbul ve vilâyâtı sâirede kalmış olan...'

Çorum
Mustafa

Reis: Efendim, bu takriri nazarı dikkati âlinize vâz ediyorum. Kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Efendim, nazarı dikkate alınmamıştır.

Şimdi dördüncü maddeyi aynen reyi âlinize vâz ediyorum. Dördüncü maddeyi aynen kabûl edenler el kaldırsın... Dördüncü madde aynen kâbul edilmiş ve beşinci maddeye geçilmiştir.

Efendim, üçüncü madde, nazarı dikkate alınan takrirlere göre tashih edilerek encümenden gelmiştir. Müsaade ederseniz, üçüncü maddenin muaddel olan şeklini okuyalım...

Madde 3) 26 Ağustos 1338 [1922] târihine kadar İstanbul'da ve vilâyâtı müstahlâsada kalmış olan berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup erkândan müddeti muayyenei kânûniyesi olan otuz seneyi ve ümerâ ve zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden 25 seneyi ikmâl edenlerin bir defâya mahsus olmak üzere rızâlarına bakılmaksızın tekâüdlükleri icrâ edilir.

Âtideki fıkralarda gösterilenler işbu madde ahkâmından müstesnâdırlar:

a) Türkiye bahriye kadrosunu teşkil etmek üzere 340 [1924] bütçesine dâhil olacaklar.

b) Erkânı Harbiyei Umûmiye ve Müdâfaai Milliye Vekâleti'nce ve jandarma mensuplarından Dâhiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığı'nca herhangi bir müessesede tavzif veyâ herhangi bir mahâlde hidemâtı milliyede istihdam edildikleri sâbit olanlar ve berrî ve bahrî mektebi askeriye muallimleriyle idâre memurları.

c) 1338 [1922] senesi Martından sonra esâretten İstanbul'a veyâ memâliki müstahlâsaya avdet edenler.

d) Câizülistihdam olduklan hâlde kadroların âdemi müsaadesinden dolayı vücutlarına lüzum olmadığından Anadolu'ya gelmemeleri hakkında kendilerine tebligat itâ olunanlar.

Reis: Efendim, üçüncü maddeyi tashih edildikten sonraki şekliyle reyi âlinize vâz ediyorum. Üçüncü maddeyi kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl edilmiştir.

Efendim, beşinci maddeye geçiyoruz. Onu da okuyoruz efendim...

Madde 5) Türkiye hudutları hâricinde kalmış olan bilumum memâlikte hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek bilihtiyar kalan veyâhut memâliki mezküreye bilâmezuniyet giden veyâ mezunen veyâ tebdili hava sûretiyle gidip de müddeti mezûniyetlerini tecâvüz ettiren berrî, bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup muvazzaf, mütekâid ve ihtiyat erkân, ümerâ, zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyenin mezûniyet veyâ tebdili hava müddetlerinin hitâmından itibâren nisbeti askeriyeleri kat olunur.

Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türkiyeli muvazzaf ve mütekâid ve ihtiyat erkân, ümerâ, zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden Türkiye'ye avdetleri hükümetçe temin ve kendilerine tebligat icrâ edildikten sonra dört mah zarfında iltihak edenler bu madde hükmünden müstesnâdırlar. Bu kâbil zâbitan işbu müddet zarfında esir zâbitan hakkındaki ahkâmı kânûniyeye tâbi tutulacaktır.

Reis: Efendim, beşinci madde hakkında söz isteyen var mı? ("Hayır" sesleri)... Müsaade ederseniz, Encümen Mazbata Muharriri Bey madde hakkında izahat versin... ("Hacet yok" sesleri)... O hâlde beşinci maddeyi aynen reyi âlinize vâz ediyorum. Beşinci maddeyi kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Beşinci madde aynen kabûl edilmiştir ve altıncı maddeye geçilmiştir.

Madde 6) Memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan ve hâlen orduyu millîde istihdam edilmekte olan berrî, bahrî ve jandarma sınıflarına mensup erlerin, ümerâ, zâbitan ve memurin ve mensûbini askeriyeden memleketlerine iltihak etmek arzu ve talebinde bulunanlar, istifâ ve tekâüd ve tahdidi sin gibi müddeti muayyenei nizâmiyelerinin ikmâline bakılmaksızın ve ileride hiçbir hak talebinde bulunmamak şartı ile 1339 [1924] senei mâliyesi nihâyetine kadar memleketlerine terhis olunurlar.

Reis: Efendim, altıncı madde hakkında söz isteyen var mı? ("Hayır" sesleri)... Altıncı maddeyi aynen reyi âlinize vâz ediyorum. Altıncı maddeyi kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Altıncı madde kabûl edilmiş ve yedinci maddeye geçilmiştir.

Madde 7) Harekâtı milliyenin mebdei fiiliyesi İzmir'in târihi işgâli olan 15 Mayıs 1335 [1919] ve mûntehâyı fiiliyesi olan Lozan Muahedesi'nin Meclisi Millî tarafından târihi tasdiki olup mezkûr târihler arasında Anadolu'ya iltihak ederek millî orduda hizmet eden sunufu muhtelife erlerin, ümerâ, zâbitan ve memurîn ve mensûbini askeriyesine askerî tekâüd ve istifâ kânununun beşinci maddesi mûcibince muamele yapılır.

Reis: Yedinci madde hakkında söz isteyen var mı? ("İzahat versinler" sesleri)...

Hacim Muhittin Bay (Giresun): Yedinci madde hakkında izahat versinler...

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Efendim, mâlûm olduğu veçhile, askerî kânunlarında harb senelerinden her bir sene iki sene addedilir ve bu hesap üzerine tekâüde sevk muamelesi icrâ edilir. Millî Mücâdele'nin mebdei meşkuk kalmıştır. Acaba 27 [23] Nisan mıdır, yoksa İzmir'in târihi işgâli midir? Geçen sene Meclisi âlide müzâkere edilirken bir arkadaş bir takrir vermişti. Eski arkadaşlarımız bilirler zannederim... Meclisi âli, bunun nazarı dikkate alınması için encümene vermişti. Encümen İzmir'in târihi işgâlini mebde ve Lozan Muahedesi'nin Meclisce tasdiki târihini müntehâ olmak üzere kabûl etmişti. Seferberlik müddeti olarak bu iki târih arasında geçen zaman itibâr etmiştir. Bu budur efendim.

Rüştü Paşa (Erzurum): Harekâtı milliyenin mebde târihi orduya âid kalsın... ("Niçin umûmî değil?" sesleri)... Ordu zâbitânına münhasır kalsın efendim...

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, verilen takrir bu mealde idi ve bu takrir nazarı dikkate alınarak yapılmıştır.

Rais: Efendim, arzu ederseniz, bendeniz de izahat vereyim... Bu zâbitânın tekâüdlükleri hakkındadır. Yâni seferberlikte her sene iki sene addedilir. Bunun mebde ve intihâsı tesbit edilir. Başka bir şey yoktur.

Hasan Fehmi Bey (Mâliye Vekili) (Gümüşhâne): Efendim İzmir'in işgâli harb için bir mebde addediliyor. Fakat kimler için? İzmir'de mücâhede ve mücâdeleye başlayan zâbitan için... İstanbul'da oturan veyâhut 23 Nisan târihine kadar geçen müddet zarfında ordu yoktu. Hiçbir vazife ile muvazzaf olmayıp hâli istirahatte bulunan zâbitâna İzmir işgâline kadar olan müddeti de ilâve edecek olursak, açıktan bunların kıdemlerine, tekâüd müddetlerine bir, birbuçuk sene ilâve edilmiş oluyor. Bunda adâlet yoktur.

Şimdi İzmir işgâlinde orduda cephe teşkil edip doğrudan doğruya silâha sarılan ve teşkilâtı milliyeye dâhil olan zâbitan, İzmir işgâlinden itibârendir. Fakat seneler geçtikten sonra İzmir işgâli neden mebde olsun? Bunda haksızlık vardır. Niçin o gün mücâdelei milliyeye iştirâk edenler, iki sene sonra iştirâk eden arasında bir fark gözetilmiyor? Bu lâzım gelmez mi? ("Hay hay" sesleri)... Çünkü bir sene iki sene addolunuyor. Binâenaleyh maddenin tashihi lâzımdır.

Hakkı Bey (Van): Hizmete girdiği târih esastır.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Efendim, Mâliye Vekili Beyefendi bilâ lüzum telâş buyurmuşlardır. Bu maddei kânûnîye ile ifâde etmek istenilen maksat şudur ki, tekâüd ve istifâ kânununun beşinci maddesinde münderiç ahkâma istinâd ediyor. Mücâdelei milliye esnâsında cephede bulunan zâbitâna verilecek harb zamâimi meselesinin mebde ve müntehâsı nedir? Askerî Tekâüd ve İstifâ Kânunu bundaki mebde ve intihâyı tâyin edemez. Onun ahkâmı sarihası şudur ki, cephei harbde bilfiil bulunmuş zâbitânın orada bulunmuş olan zâbitânın orada bulunmuş olduğu müddete kadar bir misli zammedilerek tekâüdlükleri o sûretle icrâ edilir denmiştir. Mâliye Vekili *zan* buyurdular ki, 1338 [1922] senesi Mayısının üçüncü günü cephei harbe dâhil olmuş bir zâbite de İzmir'in işgâl târihi olan 15 Mayıs 1335 [1919]'den itibâren zam tatbik edilecek... Hayır, öyle değildir... Bu zammın şeklini tâyin eden askerî kânunun beşinci maddesidir. Demek ki, o kânunun bütün ahkâmı bâkidir. Bunun için vekil Beyefendinin endişelerine kat'iyen ihtiyaç ve mahâl yoktur. Zâbit cephei harbde ne kadar kalırsa o kadar kalacak ve kaç ay kalacak olursa o nispette zaman yapılır. 15 Mayıs 1335 [1919]'den itibârenz mütemâdiyen cephede bulunan bir zâbit o müddetten itibâren alacaktır. İki ay kalan iki ay üzerine, bir sene kalan bir sene üzerine zam alabilecektir. Bunu beşinci madde tamâmen tasrih ediyor. Şimdi yalnız mebde ve müntehâ meselesi vardır. Mebde târihine itiraz edilemez. Düşmana karşı ilk defâ 15 Mayıs 1335 [1919]'de cephe alınmıştır ve bu da İzmir'in işgâli üzerine olmuştur. Müntehâsı da tabiatıyla Lozan Muahedei sülhiyesinin Meclisce târihi tasdikidir. Bu müddet arasında harb cephesinde bulunan zâbitânın hukûkunu muhafaza etmek ve beşinci madde ahkâmını muhafaza ettirmek için bu maddeyi koyduk.

Hakkı Bey (Van): Ali Rızâ Bey'in izahatı nâmına ise bir şey suâl edeyim...

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Şahsım nâmınâdır...

Hasan Fehmi Bey (Mâliye Vekili) (Gümüşhâne): Efendim, maddeyi tekrar okudum. Ali Rızâ Beyefendinin verdikleri izâhâtı ihtivâ etmiyor. 'Bulundukları müddetçe' cümlesi ilâve edilirse, o vakit tamâmen ihtivâ ve ifâde etmiş olur. Bendenizin endişem de temelsiz ve mahâlsiz olmaz... Encümen böyle düşünmüş, fakat bu madde bunu böyle ifâde etmiyor. 'Bulundukları müddetçe' cümlesi ilâve edilirse maksat hâsıl olur.

Recep Bey (Kütahya): Efendim, o yolda bir tâdilnâme takdim ettim.

Hakkı Bey (Van): Paşa Hazretleri, bendeniz encümenden bir suâl sormak istiyorum. Târihi tavzif mi, yoksa kıtasında ise başladığı târih mi itibar olunacak?

Ârif Bey (Eskişehir): Târihi tavzif ile onun arasında hiçbir fark yoktur.

Hakkı Bey (Van): İşe başladığı târih arasında fark vardır.

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Bizim askerlikte târihi tavzif esastır. İşe başlamak değil...

Reis: Efendim, Recep Beyefendinin bir teklifi vardır.

Riyâseti celileye
Mâliye Vekili Beyefendinin ifâdeleri vâridir. Bu mahzuru izâle için 've mensûbini askeriyesine' ibâresinden sonra, 'hizmette bulundukları müddet nazarı dikkate alınarak' ifâdesinin ilâvesini teklif eylerim.

Kütahya
Recep Peker

Reis: Efendim, tâdil veçhile maddeyi kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Madde tâdil veçhile kabûl edilmiştir efendim...

Madde 8) İşbu kânun târihi neşrinden mûteberdir.

Reis: Efendim, bu maddeden evvel sekizinci madde olmak üzere Ali Cenâni Bey'in bir teklifi vardır. Okuyalım...

Riyâseti celileye
Zirde muharrer maddenin kabûlünü teklif ederim:

Madde 8) Memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan mahaller ahâlii asliyesinden olup da mûcâdelei milliye esnâsında cephelerde istihdam edilmemiş olan bilumum berrî ve bahrî, havaî ve jandarma sınıflarına mensup erkân ve ümerâ ve zâbitânı askeriyenin nispetleri kat olunur.

Gâziayıntap [Gâziantep]
Ali Cenâni

Ali Rızâ Bey (İstanbul): Efendim, sâhibi takrir fikrini izah etsinler de, biz de ona göre fikrimizi söyleyelim...

Ali Cenâni Bey (Gâziayıntap [Gâziantep]): Efendim, madde gâyet sarihtir. Hudûdu millî hâricinde kalmış olan mahaller ahâlisinden olup da cephelerde bilfiil hizmet edenleri ibkâ ediyorum. Fakat bunlardan geri hidematta istihdam edilenlerden elyvem orduda hizmet edenler de vardır. Bunların da devâmı hizmetine bendenizce lüzum yoktur. Zâten bunlar memleketten fâide görmedikten sonra kendiliklerinden çekilip giderler. Binâenaleyh bunların hâlen istihdamlarına lüzum yoktur. Onun için böyle bir madde ile nispeti askeriyeleri kat edilsin diyorum.

Kâzım Paşa (Millî Müdâfaa Vekili) (Karesi): Efendim, mâlûmu âlileri olduğu veçhile bu muharebede memleketleri hudûdu millî hâricinde bulunan zâbitandan bir kısmına kıtalarda, bir kısmına da kıta hâricinde hizmet vermişizdir. Tabiî bunların hem kıtada, hem de kıta hâricindeki bu hizmeti bir hizmeti vataniyedir. Yâni kendisi gönderilmiş de cebren gitmemiş, şurada kalmış değildir. Kendisine orada vazifesi vermişiz, orada kalmıştır. Yine geride vazife verilmiş, onu da yapmıştır. Geri hidemâtta istihdam edilenler hakkında geçen gün arkadaşların beyân ettikleri veçhile, ordu nâmına, harekâtı milliye nâmına ifâyı vazife etmiş olan bu zevâtı böyle bilâ istisnâ ihrâç etmek doğru bir muamele değildir. Bu mesele bugünün işi değildir. Kıtaatın içinde de vardır ve bunlar muharebe zamânında da geride ifâyı vazife etmişlerdir. Kıtada bulunmuş, beş, altı ay hasta olmuş, geride istihdam edilmiş olanlar da vardır. Binâenaleyh ileri ve geriyi harb esnâsında tefrik etmek mümkün değildir. Böyle bir muamele yapılırsa, umûmî olarak yapılır. Binâenaleyh memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan zâbitânı memleketlerine göndermenin *ne* zamânıdır ve *ne* de *ben* bunun doğru ve *âdilâne* bir muamele olduğunu zannediyorum. Bunlar bir takım tasfiyez muâmelâtıdır ki, mürûru zamanla ve tedricî bir sûrette yapılabilir.

Dr. Mustafa Bey (Çorum): Paşa Hazretleri'nden bir şey anlamak isterim. Memleketleri hudûdu millî hâricinde kalmış zâbitan dedikleri zaman mı olarak yapılır. Binâenaleyh memleketleri hudûdu millî hâricinde kalanlardan zâbitânın bir kısmını mı, yoksa heyeti umûmîyesini mi anlıyorlar? İfâdenizden yanlış telâkki ettim.

Kâzım Paşa (devamla): Bendenizin Ali Cenâni Bey'in takririnden anladığım şudur: Meselâ, bir Şamlı bugün bizim ordumuzda geride hizmet ediyor. ("Hayır, öyle değil" sesleri)... Ben öyle anladım...

Mustafa Bey (Çorum): Efendiler, bu takrir, memleketleri hudûdu millî hâricinde kalan zâbitânın heyeti umûmîyesine âid değil... Zâten bendeniz bugünkü hudûdu millî diye kabûl etmiyorum. O bence hudûdu siyâsîdir. Onu bir kere açık söyleyeyim. Hudûdu siyâsîyemizin hâricinde kalan memleketler ahâlisi muhteliftir. Bunların hâricinde kalmış olan Türkler dâhildir. Bunları çıkarmayacağız. Fakat bunlardan memleketleri hudûdu millî hâricinde kalmış kendi unsuru bir ukubeti siyâsîye teşkil etmiş olanlar çıksın demek istiyor. Yâni Araptan, Arnavuttan olanlar çıksın demek istiyor. Açıkçası budur...

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, müsaade buyurunuz... Kânun yazılınca bir şeyi tasrih etmek lâzımdır. Bu maksadımıza göre buraya demek lâzımdır ki, millî mücâhede esnâsında kıtaatta bulunmayıp da geri vezâifte bulunan Arnavut, daha ne vardır bilmem, bu gibi zâbitan ihrâç olunur demeli... Fakat demin arz etiğim, bunlar tedricî bir sûrette yapılır ve bugün bunun zamânı değildir. Bir zâbit mütemâdiyen cephe gerisinde kalmamıştır. Hem cephede hizmet etmiş, hem geride hizmet etmiştir. Bugün bu mevzu bahis olmamak lâzımdır.

Hacim Muhittin Bey (Giresun): Paşa Hazretleri buyurdular ki, zâbit hem ileride, hem geride hizmet etmiştir. Onları tefrik etmek kâbil değildir. Terfi esnâsında nasıl tefrik buyuruluyor? Sözleriniz birbirine tevâfuk etmiyor.

Kâzım Paşa (devamla): Efendim, bu geride ve ilerdeki terfi meselesi uzundur. Burada izaha imkân yoktur. Geride de bir zâbit terfi eder. Fakat sicil almak lâzım gelir. Meselâ, muharebe esnâsında altı ay ileride, üç ay da geride bulunmuştur. Bunu nerede hesap edeceğiz? Tabiî sicile mürâcaat edeceğiz. Sicilleri müsâit olmayan denilirse, o başkadır. Yâni 'kıtada ifâyı vazife edenlerden sicilleri müsâit olmayanlar' denilirse, bunda yalnız Arnavut ve Arap değil, Türk zâbitan da vardır ve bunların hepsini tekâüde sevk edeceğiz. ("Kâfi" sesleri)...

Hâlis Turgut Bey (Sivas): Efendiler, geçenlerde de bu madde münâsebetiyle arz etmiştim. O vakit nazarı dikkate alınacak bir şey söylenmişti. Bu, mâkûl idi. Meselâ, sarih olarak ismini bildiğimiz Araplar, Arnavutlar cephede bulundular. Kan vergisi verdiler. Bunlar affedildi dediler. Fakat bir de menzil vesâirede hizmet etmiş olanları bu madde ile dışarıya çıkaracak olursak, anâsırı asliyeyi muhafaza etmiş oluruz. Dünyâda hangi millet bu kadar semahat göstermiştir? Ben anlamıyorum. Onun için sizden istirhâm ederim, temenni ederim, bunu bu sûretle kabûl edelim... Cephede bulunanları fevkâlâde ve bir ülüvvü cenap olarak hizmetlerine karşılık olarak yine istihdam edelim. Nimet, külfet mukâbilidir diyelim. Bırakılım... Fakat affınıza mağruren arz edeyim... Şûbelerde şunu bunu soyan ve hırsızlık ederek Türk evlâdını mahveden ve kanını emen herifleri himâye ederekten, onun yerine kanını, canını, velhâsıl herşeyini fedâ etmiş olan Türkleri açıkta mı bırakılım? Bunu hangi cemiyet, hangi vicdan ve hangi Meclis kabûl eder? Binâenaleyh bu teklifin bu maddenin nazarı dikkate alınmasını ricâ ederim.

Reis: Efendim, Antep mebusu Ali Cenâni Bey'in teklifini reyi âlinize vâz ediyorum.

Muhtar Bey (Trabzon): Söz isterim efendim... Ali Cenâni Bey'in istediği şudur: Hudûdu millî hâricinde kalan memleketin unsuru aslîsinden olur ve hiç de hidemâtı milliyede bulunmamış olur ve İstanbul'da otursa, bu adama ne yapacağız? ("Onun maddesi geçti" sesleri)... Yâni hidemâtı milliyede bulunmamız ve hidemâtı milliye hâricinde bulunan Türkleri ("Geçti, geçti" sâdâları)... Ali Cenâni Bey onların tekâüdünü kabûl etmiyor. Nisbeti askeriyelerinin katolunmalarını istiyor.

Ali Cenâni Bey (Gâziayıntap [Gâziantep]): Efendim, mesele pek çok münâkaşayı mûcip oldu. Bir meselenin tetkiki zamânında yalnız hissîyat nazarı dikkate alınmaz. Nazarı dikkate alınacak en büyük meseleyi muhtememin burada söylediler. Bu memleketimizin iktisâdiyâtı meselesidir. Sûriye, Beyrut, Şam ve Halep'de bir tek Türk memuru bırakmamışlardır. Hepsini sopa ile dışarı çıkarmışlardır. Biz hâlâ himâyeye kalkıyoruz. Bunların maaşını kestiğiniz gün, göreceksiniz ki, buradan çıkıp hemen memleketlerine gideceklerdir ve orada iş bulup çalışacaklardır. Ben ahâli asliye dendiği zaman, babası Türk olup Şam'a gitmiş ve orada doğmuş, orduya girmiş hizmet etmiş bir takım adamlar vardır ki, bendeniz bunu kasd etmiyorum. Ahâlii asliye yerine anâsırı asliye desek daha doğru olur ve mesele hâllolunur. Binâenaleyh meselenin asıl rûhu iktisâdîdir. Ufak bir memleket, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun bırakmış olduğu enkâzı artık besleyemez.

Kâzım Paşa (Müdâfaai Milliye Vekili) (Karesi): Efendim, arkadaşlarımın beyânâtından anlıyorum ki, biz asıl Türk olan zâbitânı çıkarıp, onların yerinde Arap vesâire gibi

hırsız olan zâbitânı kullanacağımızı zannediyorlar. Eğer böyle bir Vekilinizin bulunduğuna sâhip iseniz, ricâ ederim, itimat etmeyiniz... ("Hâşâ" sesleri)... Bize herşeyden evvel lâzım olan orduya ve memlekete nâfi bulunan adamlardır. Hattâ bu seciyede olmayanlar kendi unsurlarımızdan, kendi ahâlimizden bulunsalar dahi, onları bir gün orduda tutmak istemeyiz. Hırsızlık ve fenâlık edenleri bir gün ordumuzda tutmayız. Bize herşeyden evvel lâzım olan, memlekete nâfi olan adamlardır. Yapacağımız tasfiye muâmelâtı her devlette ve her millette olduğu gibi fetricen yapılmalıdır. Yeni ve eskilerden elimizde ne kadar vardır? Bunların hangisi Türk olacak ve Türkiyeliliği kabûl etmiş olacaktır? Bunu tetkik ederiz... Yapılmakta olan şu tasfiye yalnız İstanbul'da kalan zâbitâna münhasır kalıyor. Umûma şâmil olmalı... Emin olunuz ki, o zaman ordumuz az bir zaman zarfında böyle meşkûk unsurlardan kurtular. Fakat böyle alelacele bir karar verirsek muvaffak olunamaz. ("Doğru" sesleri)...

Reis: Efendim, Ali Cenâni Bey'in takririni kabûl buyuranlar lütfen el kaldırsın... ("Anlaşılmadı" sesleri)... Efendim. Ali Cenâni Bey'in takririni nazarı dikkate alanlar lütfen ayağa kalksın... Efendim, Ali Cenâni Bey'in takririni reye vâz ediyorum. Müsaade ederseniz bir daha okuyalım... (Takrir tekrar okundu)...

Reis: Efendim, reyi âlinize vâz ediyorum... Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

Bir Mebus: Sayıyorum... Ekseriyet yoktur efendim...

Madde 8) İşbu kânun târihi neşrinden mûteberdir.

Reis: Efendim, sekizinci madde hakkında mütâlaa var mı? Sekizinci madeyi reye vâz ediyorum... Kabûl buyuranlar lütfen el kaldırsın... Sekizinci madde aynen kabûl edilmiştir.

Efendim dokuzuncu maddeye geçiyoruz...

Madde 9) İşbu kânunun icrâsına Müdâfaai Milliye ve Dâhiliye Vekâletleri memurdur.

Reis: Efendim, bu maddeyi kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Dokuzuncu madde aynen kabûl edilmiştir.

Efendim, kânunun heyeti umûmîyesini reye vâz ediyorum. Kabûl buyuranlar lütfen el kaldırsın... Kânunun heyeti umûmîyesi kabûl edilmiştir efendim... Celsei aleniye geçilmiştir.

EK B
TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI
29 ARALIK 1340 (1924)

Devre: 2, İçtimâ Senesi: 2, 26. İnikat, Cild: 1

Reis: Kâzım Paşa

MÜCÂHEDEİ MİLLİYEYE İŞTİRÂK ETMEYEN VE MİLLÎ HUDUT HÂRİCİNDE KALAN MEMURİNİ MÜLKİYE HAKLARINDA YAPILACAK MUAMELEYE DÂİR BAŞVEKÂLETTEN GELEN 1/488 NUMARALI KÂNUN LÂYİHÂSI VE DÂHİLİYE ENCÜMENİ MAZBATASI

Türkiye Cumhuriyeti
Başvekâlet
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/1586
4/1340

[Türkiye] Büyük Millet Meclisi Riyâseti Celilesine

Mücâhedei Milliyeye iştirâk etmeyen ve millî hudut hâricinde kalan memurini mülkiye haklarında yapılacak muameleye dâir Dâhiliye Vekâleti celilesince tanzim olunup, İcrâ Vekilleri Heyeti'nin 3 Nisan 1340 [1924] târihli içtimâında Meclisi âliye arzı takarrur eden lâyihâyı kânûniye leffen takdim kılınmıştır. Muktezâsının ifâsına müsaadei riyâsetpenâhilerini arz ve istihrâl eylerim efendim.

Başvekil
İsmet

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Dâhiliye Encümeni
Adet
19/1/488

Dâhiliye Encümeni Mazbatası

Mücâhedei Milliyeye iştirâk etmeyen ve bugünkü Türkiye hudûdu hâricinde kalan memurların vaziyetini tâyin etmek üzere Başvekâletten mevrut ve Heyeti Umûmiye'den muhavvel 3

Nisan 1340 [1924] târihli ve 407 numaralı lâyihâi kânûniye Dâhiliye Encümeni'nde üç noktai nazardan mütâlaa ve tetkik olunmuştur.

Evvelâ, herhangi bir süretle millî hareket aleyhindeki teşkilâta dâhil olanlar veyâ bu teşkilâtı tertip ve icrâ edenler,

Sâniyen, ilânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılan ve bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalan memurin,

Sâlisen, düşman tarafından ilhâkı ilân edilen mıntıkalarda mahallî ecnebi hükümeti nâmına icrâyı vazife eyleyen memurlar.

Encümen bu üç esaslı noktayı ayrı ayrı tetkik ve müzâkere ederek, her birerleri için yekdiğerinden farklı netâyici istihdâf eden mevaddı tesbit etmiştir. Şöyle ki, Türkiye câmiâsı dâhilinde veyâ muvakkaten olsun işgâle uğrayan manâtıktaki memurlardan ecnebi âmâl ve maksadına temâyül ederek, millî hareket aleyhine münferiden veyâ müçtemian çalışan memur ve mâzullerin bir daha hizmeti devlette istihdâmını gayri câiz görmüş ve bu gâyeye vusul için birinci maddeyi kabûl etmiştir. Bu gibi memurlar hizmeti devlette istihdam olunmayacaklar ve mâzuliyet hakkından da mahrum kalacaklardır. Ancak bu gibilerin sâlim ve bitaraf tatbikatla tevsik ve tesbiti lâzım eden addeden encümen, ikinci maddeyi bu maksatla vusul için tedvin ve bir Heyeti Mahsusa'nın teşekkülünü kabûl etmiştir. Buna mukâbil 23 Nisan 1336 [1920] târihi ile 23 Ağustos 1339 [1923] târihleri arasında birçok mahrûmiyetler içinde nâmus ve vatanperverliği şiar edinerek vazife ifâ eden memurlan da mükâfâtlandırmak maksadı ile, o müddet zarfındaki hizmetlerinin Mülkiye Tekâüd Kânunu'nun ikinci maddesi mücibince iki kat hesâp edilmesi ve millî orduya ihtiyat zâbitliği veyâ neferlikle dâhil olup, bâdema memur olan veyâ memur iken vazifesine avdet eyleyenlerin de bu hükümden istifâdesi esâsını muvafık görmüştür.

İlânı Meşrûtiyet'ten itibâren anavatandan ayrılan ve bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalan ve işgâle uğrayan menâtıkta işgâlden sonra resen idâre memurluğunu kabûl ederek vazife ifâ eden memurlann da tensik ve bir hükmü sâlime iktirânı müzâkere olunarak beşinci madde tahassul etmiştir. Yemen'in vaziyeti mahsusası hasebiyle orada kalmış olan Türk memurlann avdetleri temin ve kendilerine tebligat ifâsından sonra dört ay zarfında iltihak edenlerin vaziyeti mahsusalanna nazaran bu maddeye bir fıkra ilâvesi lüzumlu görülmüştür.

Düşman tarafından fuzûli olarak ilhâkı ilân olunan mıntıkalarda kalarak ecnebi hükümet nam ve hesâbına icrâyı kaza ve ifâyı vazife eden bilumum memurlann da mâzuliyet ve tekâüd haklarından mahrum kalmak şartıyla bir daha devlet hizmetinde istihdam olunmamalan tabiî görülmüştür.

Bu esâsata tevfikan tanzim ve tesbit olunan mevâdı kânûniye Heyeti Umûmiye'ce lieceli-arz riyâseti celileye takdim kılındı.

Dâhiliye Encümeni Reisi
Sivas
Ahmet Muammer

Mazbata Muharriri
Kayseri

Ahmet Hilmi
Âzâ

Kâtip
Gâziayıntap [Gâziantep]

Hattızâtında memur olmayanların mücâhedei milliyeye iştirâklerinden dolayı bilâhare intisap edecekleri devlet memuriyetinde açıktan sâhibi kıdem olmalarına taraftar değilim.

İzmit
İbrâhim
Âzâ

İzmit
İbrâhim Süreyyâ
Âzâ

Ordu
Fâik
Âzâ

Çorum
İsmâil Kemâl
Âzâ

Mücâhedei Milliyeye İştirâk Eden ve Etmeyen Memurin Hakkında Kânun

Hükûmetin Teklifi

Madde 1) İstanbul ve vilâyâtı müstahlâsa ile Türkiye hâricinde kalan memurin ve mâzulini mülkiyeden herhangi bir sûretle harekâtı milliye aleyhindeki teşkilâta dâhil oldukları veyâ münferiden çalıştıkları indettahkik sâbit olanlar bir daha hizmeti devlette istihdam olunmazlar ve mâzuliyet hakkından da mahrum kalırlar.

2) Harekâtı milliyenin mebdei 23 Nisan 1336 [1920] ve müntehâsı Lozan Muahedesi'nin Meclisi Millî tarafından tasdiki târihidir.

3) İkinci maddede muharrer müddet zarfında hidemâtı milliye ve mülkiyede müstahdem olanların müddeti hizmetleri iki kat itibar olunur.

3 Nisan 1340 [1924]

Başvekil ve Hâriciye Vekili
İsmet

Müdâfaai Milliye Vekili
Kâzım

Adliye Vekili
Mustafa Necâti

Dâhiliye Vekili
Ferit

Mâliye Vekili
Mustafa Abdülhâlik

Maarif Vekili
Vâsıf

Nâfiâ Vekili
Hasta

Ticâret Vekili
Hasan Hüsnü

Ziraat Vekili
Zekâi

Sıhhıye ve Muaveneti İçtimâiye Vekili
Doktor Refik

Mübâdele, İmâr ve İskân Vekili
Mahmut Celâl

Encümenin Teklifi

Birinci Madde) 14 Sefer 1342 [1923] ve 26 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun hâricinde kalan memur ve mâzullerden herhangi bir sûrette millî hareket aleyhindeki teşkilâta dâhil olduklarına veyâ bu teşkilâtı tertip ve icrâ ettiklerine ve bu yolda münferiden veyâ müçtemian çalıştıklarına ikinci maddede zikrolunun Heyeti Mahsusa'ca karar verilenler bir daha devlet hizmetinde istihdam olunmazlar.

İkinci Madde) Birinci maddede mezkür Heyeti Mahsusa Müdâfaai Milliye Vekâleti'nden maada diğer Vekâletlerden millî hareketin başlangıcı olan 15 Mayıs 1335 [1919] târihinden itibâren millî hudutlar dâhilinde millet vekâleti veyâhut hükümet hizmetinde bulunmuş olan zevattan tâyin olunacak birer âzâdan terekküp eder. Bu heyette Dâhiliye Vekâleti'nce mezkür evsâfa hâiz ayrıca bir de reis tâyin olunur. Heyetin bamazbata vereceği kararlar kat'idir.

Üçüncü Madde) 23 Nisan 1336 [1920] ve 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında devletçe bir vazifeye tâyin edildikleri hâlde terki vazife ile memâliki meşgûle ve ecnebiyeye bilâmezuniyet giden memurlar bir daha hizmeti devlette istihdam olunmazlar.

Dördüncü Madde) 23 Nisan 1336 [1920] târihiyle 23 [26] Ağustos 1339 [1922] târihleri arasında millî hükümet emrinde bilfiil vazife ifâ eden memurinin hizmette bulundukları müddet tekâüd ve mâzuliyetlerinde iki kat hesap edilir. Mesleki memuriyet olup da bu müddet zarfında [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nde âzâ olanlar dahi aynı sûretle istifâde ederler.

Evvelce memur olduğu veyâhut olmadığı hâlde millî orduya dâhil olup da ihtiyat zâbitliği edenlerle neferlikle hizmet edip bilâhare memuriyete avdet edenler, memur veyâ mâzul olsun olmasın gönüllü olarak millî orduya dâhil olup da bilâhare memur olanlar dahi bu madde hükmünden istifâde ederler.

Beşinci Madde) Meşrûtiyet ilânından itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan memleketlerde kalıp da bugüne kadar avdet etmeyen Türk memurin veyâ 15 Mayıs 1335 [1919] ve 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında herhangi

bir ecnebi memlekette hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek ihtiyârî ile kalan veyâ mekûr memleketlere mezuniyetsiz giden veyâ mezunen ve tebdîl hava sûretiyle gidip müddetlerini ihtiyarlan ile tecâvüz ettiren bilumum memurin ve istilâya mâruz menâtıkta işgâli vükûndan sonra tâyin edilerek vazife kabûl eden Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam ve mahallin zâbıta âmirleri ile işgâl mıntıkasında düşman tarafında veyâ düşman nüfûzu ile tâyin ve intihap edilmiş olduklan ikinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa tarafından tevsik ve tesbit edilecek olan her sınıftan bilumum memurlar devlet hizmetinde istihdam olunmazlar ve bunlara mâzuliyet maaşı verilmez.

Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türk memurininden Türkiye'ye avdetleri hükûmetçe temin ve kendilerine tebligat icrâ edildikten sonra dört mah zarfında iltihak edenler bu madde hükmünden müstesnâdırlar.

Altıncı Madde) Düşman tarafından ilhâkı ilân edilen mıntıkalarda kalarak mahallî ecnebi hükûmeti nâmına ilhaktan sonra icrâyı memuriyet eden veyâ hizmet kabûl eden bilumum memurlar mâzuliyet ve tekâüd haklarından mahrum kalmak şartı ile bir daha hizmeti devlette istihdam edilmezler. İntihap ile vazife ifâ edenler birinci ve beşinci maddelerin hükümlerine dâhil olmadıklan takdirde bu madde hükmünden müstesnâdırlar.

Yedinci Madde) İşbu kânun neşri târihinden müteberdir.

Sekizinci Madde) İşbu kânunun icrâsına İcrâ Vekilleri Heyeti memurdur.

Zeki Bey (Gümüşhâne): Efendim, ruznâmemizde müzâkere edilecek iki lâyihâi kânûnîye vardır. Halbuki bu kânun lâyihâsı bize bugün verilmiştir. Müsaade buyurulursa bunun müzâkeresini tehir edelim... Lâyihâi kânûnîyi tetkik ettikten sonra kanaatlerimizi arz ederiz. Bu dakikada tevzi edilen bir kânun lâyihâsı bugün müzâkere edilirse, korkarım ki, çok yanlış ve çok sakat çıkmış olur. Zâten bu babda nizamnâme sarihtir.

Reis: Efendim, bu kânunun tab ve tevzii henüz yirmidört saati bulmamıştır. Bu böyle olmakla berâber, Meclisi âli arzu buyurursa, müzâkere edebilir. Arzu buyurmazsa...

Zeki Bey (Gümüşhâne): Nizamnâmemizi kendimiz ihlâl etmeyelim...

Mezhar Müfit Bey (Denizli): Ben okumadan, tetkik etmeden müzâkere çığırını bu sene de açmayalım...

Süleymen Sırrı Bey (Bozok): Efendim, nizamnâmede bu usûl de vardır. Eğer Meclisi âli kabûl ederse müzâkere edilebilir.

Mezhar Müfit Bey (Denizli): Okumadan müzâkere edilir mi efendim?

Yusuf Kemâl Bey (Sinop): Birkaç defâdır böyle oluyor... Ricâ ederiz... Lâyihâlar hiç olmazsa 24 saat evvel bize verilsin... Bunun önü de alınsın... Bendeniz yalnız bu lâyihâ hakkında söylemiyorum. Umum hakkında söylüyorum.

Reis: Efendim, on dakika teneffüs etmeküzere celseyi tâtil ediyorum.

* * *

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI
27 ARALIK 1340 (1924)

Devre: 2, İçtimâ Senesi: 2, 27. İnikat, Cild: 2

İkinci Celse

Bed'i Müzâkerât

Reis: Kâzım Paşa

Hakkı Târık Bey: Efendim, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi şimdi nazarı müzâkerenize arz edilen ve bu kânuna benzeyen bir kânunu geçen sene müzâkere ve kabûl etmişti. Bu kabûl edilen kânun, askerî mâhiyette olan cerâimi ihtivâ ediyordu. Şimdi mülkî memurlar hakkında da böyle bir lâyihâ hazırlanmış ve Dâhiliye Encümeni'nden geçmiştir. Dâhiliye Encümeni'nden geçtiği vakit, bilmiyorum, bir affı umûmî kânunu olup olmadığı nazarı itibâre alınmış mıdır, alınmamış mıdır? Bu lâyihâ, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'ne 3 Nisan 1340 [1924] târihinde havâle edilmiştir. 16 Nisan 1340 [1924] târihinde ise [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nden bir affı umûmî kânunu kabûl ve ilân edilmiştir. Bu noktai nazardan teklif edilen lâyihânın rûhu, esâsı bu affı umûmî kânunun rûhuna tamâmen zıddır.

Affı umûmî kânununun birinci maddesi şudur: 1 Ağustos 1914 târihinden 20 Teşrini Sânî 1922 târihine kadar geçen müddet zarfında askerî veyâ siyâsî mâhiyeti hâiz cerâimden ve Lozan Sûlh Muahedenâmesi'ne vâzıûlimzâ ecnebi bir devlete veyâ tebaasına herhangi bir muavenet veyâhut bu fiili cerâime bedihi bir sûrette mürtebit bilcümle cinâyet ve cünhâ efâlinden maznun ve mahkûm olup da Türkiye'de ikâmet eden veyâ ikâmet etmiş olan veyâhut Lozan Muahedesi mûcibince Türkiye'den ayrılan arâzi ahâlisinden bulunan kâffei eşhas ile mezkûr 20 Teşrini Sânî 1912 târihinden mukaddem Türkiye'de ikâ edilen aynı mâhiyeti hâiz cürümlerden maznun ve mahkûm bulunan düveli mezkûre tebaası haklarında affı umûmî ilân edilmiştir.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Affedilen cezâdır.

Hakkı Târık Bey (devamla): Demek ki, 16 Nisan 1340 [1924] târihinde ilân edilmiş bir kânun o târihe kadar irtikâp edilmiş bütün siyâsî cürümlerin hepsini affetmiştir. Acaba bir adamı memuriyetten mahrum etmek bir cezâ değil midir? Bu cezâyı hangi cürüm için tertip ediyorsunuz? Siyâsî bir cürüm için ve affı umûmînin dâirei şümûlünde olan zaman dâhilinde irtikâp edilmiş bir cürüm için tertip ediyorsunuz. Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun dokuzuncu maddesini nazarı dikkatinize arz ederim. 'Hukûku siyâsîyeyi hâiz her Türk, ehliyet ve istihkâkına göre devlet memuriyetlerinde istihdam olunmak hakkını hâizdir' deniliyor. Sizki, 16 Nisan 1340 [1924] târihinde Türkiye'de yaşayan ve Türk evsâfını hâiz herkes için bir hakkı siyâsî tanımışsınız, affetmişsiniz... O takdirde tarafınızdan tamam olmuş olan bir şeyi nakza sağ etmek herhâlde mevdut olmak lâzım gelir. Mecelle maddesi mücibince kâidei umûmîyedir. Binâenaleyh bendeniz affı umûmî kânununun hükmüyle bu lâyihâyı tamâmiyle arz ettiğim gibi tezat hâlinde buluyorum ve esâsen bu lâyihânın Meclisi âliye tevdi târihini nazarı dikkate alacak olursak görürüz ki, affı umûmî ilânından evvel verilmiştir ve askerler hakkında teklif

edilen kânuna mümâsil bir şekilde çıkarılması için verilmiştir. Fakat ne yapalım ki, [Türkiye] Büyük *Millet Meclisi affı* umûmînin *ilânından evvel* bu kânunun kânuniyetini temin edememiştir. Daha evvel çıkarılmış olsaydı, ki elbette çıkarılabilirdi, o vakit bu itiraz vâki olmazdı. Fakat bir kere de affı umûmîyi ilân ettikten sonra bu hakkı siyâsîyi, bu memuriyet hakkını kendisinden nez eder sûrette bir yeni hüküm vâz etmek herhâlde doğru olmaz, âdilâne olmaz... Bundan başka, bu kânun lâyihâsı diğer bir noktai nazardan da nazarı mütâlaaya alınmalıdır. Acaba herhangi bir memur mesleği, bir memur asker gibi telâkki edebilir mi? Askerlerin tâbi tutulması iktizâ eden ahkâma tâbi tutulması iktizâ eder mi? Birisi müdâfaai memleket ile mükelleftir... Dâvet olunmuş, gelmemiş, kaçmış... Elbette hakkında bu cezâyı tatbik etmek lâzım gelir. Acaba memurini mülkiyeyi de aynı sûrette mütâlaa etmek kaabil midir?

İbrâhim Bey (Ertuğrul): Vatan müşterektir...

Kadri Ahmet Bey (Siverek): Onlar müdâfaai memleketle alâkadar değil midir?

Hakkı Târık Bey (devamla): Buna âid hiçbir şey söylemedim ve bilhassa bunun üzerinde ben de ısrâr ederim ki, vatan hiçbir sûrette şu veyâ bu sınıfın değildir, müşterektir. Arz etmek istediğim, herkesin vazifesi tevdi edilmiştir. O vazife dâhilinde çalışır ve neticeleriyle muhatap olurlar veyâhut mükâfat görürler. Bu büsbütün ayrıdır.

Kadri Ahmet Bey (Siverek): Kânun devrindeyiz...

Hakkı Târık Bey (devamla): Evet, kânun devrindeyiz... Eğer biz dün yaptığımız kânunu bugün bozacak olursak, eğer [Türkiye] Büyük Millet Meclisi dün yaptığı affı, mütâlaaya almaksızın, bugün geri alacak ve yarın yeniden yeni bir cezâ açacak olursa, herhâlde kânun devrinde olmadığımızı kendimiz ilân etmiş oluruz. Onun için herhâlde vâz ettiğimiz kânuna herkesten evvel kendimizin riâyet etmemiz lâzım gelir. Bu ruh ve bu esas noktasından bu lâyihânın tamâmiyle kabûle şâyân olmadığını iddiâ etmek isterim. Esâsen maddeler heyeti umûmîyesiyle nazarı mütâlaaya alınacak olursa, memurlara bir hakkı müdâfaa verilmeyecektir. Bir heyet teşkil edeceğiz. O heyet, filân şu işi yapmıştır diyecek ve hükmünü verecek... O kimse müebbeden memuriyette bulunmak hakkından mahrum kalacak... Bu hükmün ne temyizi var, ne istinâfı var... Ne Meclisi âliye hakkı mürâcaatı var... Binâenaleyh Muhamat Kânunu'na benzer bir lâyihâdır. Bu lâyihâyı kabûl etmek imkânı yoktur. Lâyihânın nazarı mütâlaaya ve nazarı iltifâta değer tarafları olabilir. Mücâhedei milliye zamânında çalışmış memurlar için kıdemlerine zam icrâsı mevzu bahis olabilir. Fakat bunlar büsbütün ayrı bir meseledir. Yâni affı umûmî kânunu ile tezat olmayan cihetlerdir. Binâenaley bendenize öyle geliyor ki, bu affı umûmî kânunu varken, bu lâyihânın Meclisten çıkması kat'iyen câiz değildir. Ancak mâdem ki orta yerde bir memurin kânunu vardır ve müzâkere edilmektedir, encümenlerde tetkik edilmektedir... Evet, memurin kânununa girebilecek bâzı ahkâm vardır. Orada onların müzâkeresi sırasında nazarı mütâlaaya alabiliriz. Yoksa bu kânunun heyeti umûmîyesiyle reddini teklif ederim. ("Çok doğru" sesleri)...

Dâhiliye Vekili Recep Bey (Kütahya): Muhterem arkadaşlar, geçirdiğimiz büyük cidâl devrinin muhtelif teşkilâtı, hükûmete ve safahatı memuriyete, tabakatı askeriyeye âid olan hesapları Meclisin bulunduğu zamanlarda mütenâsiben ve peyderpey tasfiye

ediliyor. Bu işin ciheti askeriyeye âid olan aksâmı geçen devrei içtimâiyede Meclisi âlice kabûl edilen bir kânunla temin edilmişti. Hesâbâta âid olan diğer husûsâtı dahi diğer müteferrik mâlî kânunlarla temin ve tasfiye edildi. Mücâdele esnâsında bu cidâl vaziyetinin hayâtı memuriyete tesiri noktai nazarından hâsıl olduğu vaziyetin tasfiyesini dahi şimdi huzûru âlinize takdim edilen lâyihâ temin ediyor.

Hakkı Târık Bey (Giresun): Geç kaldı...

Dâhiliye Vekili Recep Bey (devamla): Muhterem arkadaşlar, mâlûmu âliniz bu meselenin ordu mensûbinine âid olan kısmı müzâkere edilirken, Meclisi âli gâyet kuvvetli bir temâyül gösterdi ve hükümet derhâl memurini mülkiyeye âid olan aksâmı hakkında Meclise âliye teklifatta bulunmasını teklif etti. Bunun üzerine başka bir Vekil tarafından idâre edilmekte olan Vekâlet, hükümetçe tanzim edilmiş lâyihâyı Meclisi Âli'ye takdim etti. Yalnız Meclisi Âli'nin gösterdiği lüzum üzerine değil, hakikatı hâlin dahi cebr ve iltizâmının tahtı tesirinde olarak böyle bir kânunun çıkmasının tesiri vardır. Çünkü hakikaten mâlûmu âliniz vakayiden tamâmen uzaklaşmış olmaklığımıza rağmen, geçirdiğimiz mücâdele esnâsında memlekete hizmet edenlerle etmeyenleri, bilhassa hizmet etmemekle kalmayıp, memlekete zarar verecek herhangi bir faaliyete sâlik olanları bugün ve bugünden fazla cumhuriyet memurini arasında görmek elbet doğru değildir. Hiç şüphesiz bu kânunun maddelerini mütâlaa etmiş olan rüfekâyı kiram görmüşlerdir ki, birinci maddede, cidâli millî esnâsında düşman cemiyetleri veyâhut onlara izâfeten ifâyı vazife etmekte bulunan, sarfı mesâî eden Kuvâyi İnzibâtiye ve İngiliz Muhibler Cemiyeti vesâire gibi teşkilâtın içerisine girerek ve o müessesâtın içerisinde bir unsuru faaliyet olarak, memleket aleyhine icrâyı faaliyet eden memurinin bademâ hakkı mâzuliyetten mahrum olarak Türk tabakatı memurini içerisine girmekten men edilmesi esâsı konulmuştur. Eğer böyle bir esas vâz edilmeyecek olursa, hâdisâttan daha birkaç sene gibi kısa bir zaman zarfında uzaklaşmış olduğumuz hâlde, bugün o hakikî tesirâtın altından kendimiz uzak bulunduğumuz zaman biraz daha ilerlerse, bu muhtelif mesavili ahlâkiye ve vataniyeyi irtikâp etmiş olanlar daha suhûletle mâsum ve memleketleri için çalışan memurin arasında bulunmak, tabakatı memurin arasına girmek ve nüfûz etmek fırsatını bulacaklardır. Bundan başka şimdiye kadar Vekâleti âciziye izâfeten arz ediyorum, zannederim diğer Vekâletlerde de böyledir... Bu sûretle memleketin büyük mücâdelesi esnâsında muzır cemiyetlere iltihak eden veyâhut memleketin aleyhinde bulunan veyâhut kendilerine vatan içerisinde bir vazife verildiği hâlde vaziyetin verdiği korku tesirâtı altında vatan için hissî fedâkâri ile çalışması icâb ederken, mevki ve vazifesini terk edip, o zamanki hudûdu millî hâricine savuşan memurin için bu vâz edilmezse, aradan zaman geçip uzadıktan sonra, eğrilerle doğrular, memleket için çalışanlarla memlekete zarar ikâ edenler bir safta bulunurlar ve bir saf dâhilinde hizmet etmek fırsatını bulurlar. İşte buna mâni olmak üzere, Dâhiliye Vekâleti bir takım tetkikat yapmıştır ve yaptığı tetkikâta nazaran bu ve buna müsâbih vaziyette bulunanlar için bir takım idârî hükümlerle encümeni mahsus karârı ile ademi cevâzi istihdam karârı verilmiştir ve kendi memurin sınıfı arasına bu gibileri almamaktadır. Tabiîdir ki, diğer Vekâletler de böyle hareket etmektedir. Bu bapta hangilerinin yâni hangi memurların câizülistihdam olduğu ve hangilerinin olmadığı hakkında Heyeti Vekile'den mütevâfit ve muhtelif noktai nazarı irâe eder bir takım kararlar çıkmıştır. Bu kararlara göre bu memurlar hakkında bir takım muameleler yapılmıştır.

Fakat yapılmış olan muameleleri, muayyen bir esas ve üslûp dâiresinde ve muayyen bir heyetin nazarı tetkikinden geçtikten sonra muameleye tâbi olanları aynı sûretle muayene etmek târikini ihtiyar etmek üzere bir kânuna ihtiyaç vardır. Olmadığı takdirde her Vekâletin kendi encümeninin bildiği sürette ve mikyâsı zâtisine muâllak bir mikyas ile bu memurin hakkında muamele yapılmış olacaktır ki, bu tabiî doğru değildir. Bundan başka memlekete hizmet etmiş ve memleketin muhtaç zamânında çocuğunu, evlâdını, herşeyi bırakıp işbaşına koşmuş olan bir memurla, İngiliz Muhibler Cemiyeti'ne dâhil olan diğer bir memur, bir Vâliliğe, bir Kaymakamlığa tâyin edildiği sûrette vaziyetin ilhâmı dolayısıyla korku ve tesir altında vazifesini bırakıp memleketten savuşmuş olanlar aradan birkaç gün geçtikten sonra hepsi yan yana bir memurin safı içerisinde bulunmaya nâil olacaklardır. Memlekette bilhassa hüsnü hizmet edenler bu gibi fenâ hizmet edenlerle aynı safta icrâyı vazife etmelerinden mütevellid bir nefret ve bir teessürle müteessir olacaklardır.

Af bahsine gelince... Mâlûmu âliniz, bu af kânunu, Lozan Muahedesi'nde kabûl edilmiş olan umûmî bir affı istihdâf etmektedir ve doğrudan doğruya cerâimi siyâsîyenin, hattâ cürüm mâhiyetinde ciheti adliyeden veyâ İstiklâl Mahkemeleri'nden verilmiş olan cezâların, yâni hükme iktirân eden cezâların affı mâhiyetindedir. Bizim teklif ettiğimiz lâyihâda hiçbir vakit böyle bir cezâ mevzu bahis değildir. Af kelimesi, mâlûmu âliniz, karşısında bir cezâ tasavvuru ile kâbili ifâde olur. Cezâyı adlî ve hukûkî olmayınca bir af dahi tasavvur edilemez. Bu husûsu hukuk müntesibi olan arkadaşlar, ayrıca tenvir edeceklerdir. Binâenaleyh arz ettiğim gibi, memlekete hizmet etmekten kaçan, bilâkis memlekete suitsir eden adamların memurin safları arasındaki mevkiini tâyin eden bir kânuna, bu sûretle mevcut olan bir af kânununun şümûlü ve tesiri olamaz.

Hattâ Hakkı Târık Bey'in buyurdukları gibi, eğer o af, bu gibi kânunlara şâmil olsaydı, bu gibi idârî tedâbiri hâiz olan kânunlara şâmil olsaydı, bilâkis o kânun çıktığı zaman, mevcut olan ve askerî ahkâmı ihtivâ eden kânun mücibince bâzı askerlerin mesleğinden çıkarılmış olmalarına karşı bir mukâbele teşkil ederdi ve o kânun mûcibince meslekten çıkarılmış olanların mesleğe iâdelerini temin ederdi. Elbette kânunun hükmü doğrudan doğruya bir cezâyı hükmiye mukâbil olmadığı için, ne askerler hakkındaki kânunun netâyicine şümûlü olur, ne de bu kânundan vücûda getirilecek olan memurin vaziyetlerine şümûlü olur.

Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun her Türkün memur olabileceği maddesi ise hiç şüphesiz bütün şümûlüyle memleketin her tarafında câridir. Yalnız bir tarafta Teşkilâtı Esâsîye câri iken, diğer tarafta kavânin ve nizâmat işe şu, şu ve şu hareketi yapanların bir daha memuriyette istihdam edilmemeleri hakkında karar vermek yolu açıktır. Bu karar ehliyetlerin bulunmadığından dolayı herhangi bir memuriyette câizülistihdam olmadıklarını muhtevi olabilir. Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun maddesindeki ehliyet kelimesi ise, ehliyeti hâiz olan, muayyen şerâite müstenid bulunan muamelât ile mevkii meriyetten sâkıt addedilemez. Binâenaleyh bu teklif ile Teşkilâtı Esâsîye'nin maddesi arasında hiçbir tearuz kâbili tasavvur değildir. Encümence tâdil edilerek teklif edilen lâyihânın birinci maddesinde arz ettiğim gibi, memlekete ikâi zarar eden ve mücâdelei milliyenin muvafık olmaması için sarfı mesâî eden cemiyetlere göre, ferden veyâ bir cemiyet hâlinde çalışan adamlara âidir ki, onlar bir daha Türk memurin sınıfı içerisinde bulunmayacaklardır.

Diğer bir maddede, kendileri cidâli millî esnâsında memleketin içinde bulundukları hâlde ve uhdelerine bir vazife verilmiş iken, o vazifeyi kabûl etmeyip de, memleketi terk ederek, hudut hâricine çıkanlar hakkındaki hükmü hâvidir. Diğer bir maddesinde,

Türkiye'nin şimdiki hudutları hâricinde herhang ibir sûretle, meselâ, Balkan Muharebesi veyâ diğer muharebelerden sonra, Türkiye'nin şimdiki hudutları hâricinde kalan, yâni Türkiye'den *iftirâk* ederek yeni vaziyeti siyâsîye arz eden memleket ahâlisinden olan memurlara âiddir. Bunların dahi vaziyetlerini tesbit etmek lâzım ve zarûrîdir. Eğer Hakkı Târık Bey'in bendenizce şâyânı kabûl olmayan ve zaaf noktalarını arz etmiş olduğum esbâbı mûcibesine istinâden bu lâyihânın heyeti umûmîyesi red edilecek olursa, memurin içinde iyi ve fenâyı ve bilhassa memleketin, vatanın imtihan geçirdiği bir devirde memlekete hizmet edenlerle vatan aleyhinde çalışanları tefrik için ortaya bir mikyas konulmamıştır. Bundan tevellüd edecek büyük zarar hepiniz tarafından kâbili tasavvurdur. Diğer taraftan, eğer bu kânun yapılmazsa, arz ettiğim gibi, muhtelif takdiri şahsîlere müstenid olmak üzere verilmiş olan bir takım kararlara binâen, birçok zevat hakkında ihtimâl ki, tevsik edilmemiş bir takım muamele câri bulunmuş olacaktır ve bu muamele olduğu gibi kalacaktır. Halbuki bu doğru değildir. Umum memurine şâmil bir kânunla temin edilecek esaslara istinâd etmelidir. Daha bundan başka bir mahzur da isim telâffuzundan tahazzür ediyorum.

Muhterem arkadaşlar, Yunan işgâli esnâsında, Yunan mıntıkâi işgâlinde Vâli veyâ Mutasarrıf olarak veyâ herhangi bir sûretle çalışmış adamlar vardır ki, arz ettiğim gibi, Heyeti Vekile karârı ile bunlar hakkında ademi cevaz kararları verilmiş ve memurin arasına sokulmamak istenilmiştir. Hâdisâttan uzaklaştığımızda bilistifâde bütün zihinlerin hâdisâtın icâbâtından tegâfül etmesi esâsından mülhem olarak Vekâlete müracaatta bulunmuşlardır. Hattâ ismini söylemekten ihtirâz ediyorum. Birisi Vekâlete yazdığı bir istidâ mütecâvizâne ve küstâhâne bir ifâde kullanmıştır. 'Siz bizden müstağni değilsiniz, olamazsınız... Bir gün gelecek herhâlde bizi istihdam edeceksiniz.' diyor. Bu adam Yunan işgâlinde Yunan âmâline hizmet etmiş ve herhâlde bir cüz'ü tâmı idâremizin başında bulunduğu mıntıkaya belâ kesilmiştir. Binâenaleyh zaman geçer, hâdisâttan uzaklaşırsak, temiz ve fedâkâr anâsırı melûn ve memleket için fenâlık yapmış olan anâsırdan tefrik edecek bir mikyas vâz etmezsek, o zaman memleketin temiz anâsırını tahrip edecek bir noktaya vâsıl oluruz. Onun için heyeti muhteremenize bu kânunun heyeti umûmîyesini tasvip ederek maddelere geçilmesini teklif ve ricâ ederim.

Vehbi Bey (Karesi): Reis Bey, lehte, aleyhte söyleyenler tefrik edilsin...

Reis: Zeki Bey, lehte mi, aleyhte mi?

Zeki Bey (Gümüşhâne): Aleyhte... Bendenizin bu kânun müzâkere edilirken heyeti celîleye arz etmek istediğim bir mesele vardır ki, bu kânunu adâlete menâfi görüyorum. Esbâbı? Evet, Recep Beyefendinin izah buyurdukları veçhile düşmana hizmet edenler, memlekete ihânet edenler ki, bunlar doğrudan doğruya hükûmetin vâz etmiş olduğu cezâya müstahaktırlar ve hükûmet de tatbik etmelidir. Eğer şimdiye kadar bunlar tahakkuk ve tebeyyün etmemişse ve ettiği takdirde bunların cezâsı verilmemiş ise, bu kabahat doğrudan doğruya hükûmete âiddir.

Şimdi ikinci mesele, bendeniz, herşeyden evvel istikrârın temini taraftârıyım. Yâni Türkiye Cumhuriyeti idâresi dâhilinde bulunan bilumum memurine ilkâyı emniyet etmeliyiz. Her memurumuz böyle bir takım affı umûmî kânunlarından sonra, herhangi bir sûrette şâibe altında kalırsa, zannediyorum ki, bizim idârî makinamızda ve bu makinayı idâre eden eller tahtında istediğimiz ve arzu ettiğimiz şekilde memur bulamayacağız ve istihdam edemeyeceğiz.

Kadri Ahmet Bey (Siverek): Evvelâ millete emniyet ilkâ etmeliyiz...

Zeki Bey ((Gümüşhâne): Dördüncü maddeyi okuduğum zaman açık ve sarih bir ikilik görüyorum. Bu ikilik nedir? Çanakkale Boğazı'ndan İstanbul da dâhil olduğu hâlde, bütün Marmara havzasını teşkil eden bu muhiti dâire düşman istilâsına mâruz kalmıştır. Orada bulunan memurin kendi arzularıyla yâni düşman istilâsından sonra orada kalıp Yunan veyâhut herhangi bir ecnebi hükümetin memuriyetini kabûl etmiş ve ifâyı vazife eylemiş ise, herhâlde bunlar müstehakkı cezâdır. Yalnız o müddet zarfında hasbel icâb orada bulunmuş ifâyı memuriyet eylediği bir sırada düşman gelmiş, orasını istilâ etmiş, memuriyetten çekilmiş, ifâyı vazife etmemiş, lâkin o muhitte bulunduğundan dolayı, hattâ bir çok ezâ ve cefâ ve hakâretlere mâruz kalmış...

Kemâl Bey (Adana): Onlara âid değil...

Zeki Bey (Gümüşhâne): Çok ricâ ederim... Müsaade buyurunuz.. Kaçamamış... Evlâd ve iyâlini alıp çıkamamışsa, bu adamların hakkı ne olacaktır? Bunların hakkında bir muamele yapmıyoruz. Lâkin beri tarafta, tâlih iktizâsı bizimle berâber teşriki mesâî ederek çalışanların hizmetlerine, memuriyetlerine kıdemlerine zam ediyoruz. Fakat orada oturanlara düşman ezâ ve cefâsı altında bulunanlara biz ne veriyoruz? Yâni düşman işgâli altında ifâyı vazife etmemişler, fakat düşmanın ezâ, cefâ ve zulmü altında inlemişler... Bunların kabahati nedir?

Kâzım Vehbi Bey (Ergâni): Maddelere geçelim... Orada söylersiniz...

Zeki Bey (Gümüşhâne): Heyeti umûmîyesi maddelerden terekküp eder.

Mazhar Müfit Bey (Denizli): Dâvet edilmemiş de gelmemiş ise...

Zeki Bey (Gümüşhâne): Onları tefrik ettik efendim...

Sonra bendeniz Recep Bey'in ifâdelerinden anlıyorum ki, heyeti umûmîyesini tetkik esnâsında, evet askerler, kendilerine has olan bir idâre ile diyeceğim, mevzi olarak Divânı Harbler teşkil ettirdiler. Bu Divânı Harblerde o mıntıka dâhilinde bulunan zâbitânın kötülük veyâ iyiliğini uzun uzadıya tetkik ettiler. Neticei tetkikâtlarında, neticei tahkikâtlarında hükümlerini verdiler. Acaba bizim ikinci madde ile istihdâf ettiğimiz bir heyet, bunların bulundukları yerlere giderek, o memurların acaba düşman âmâline hizmet edip etmediklerini tahkik ederek, o şekilde mi hüküm verecek?

Kadri Ahmet Bey (Siverek): D tatbikat meselesi...

Zeki Bey (devamla): Eğer bunu kabûl ettiğimiz takdirde, kabûl edersek, vaktiyle 150 kişilik bir liste çıkarmıştık... Ona müteferri bir kara listenin daha neşrini de o zaman Recep Beyefendi arzu buyurmuşlardı. Şimdi bir kara liste daha çıkaralım... Lâkin efendiler, bununla berâber memlekette sükûn ve âşâyişin istikrârı keyfiyetini de unutmayalım... Binâenaleyh bence bu sûretle gelen kânunun reddini teklif ederim. Yâhut bu lâyihâ tekrar encümene gitsin... Encümen bu iki meseleyi, bu iki şıkkı yekdiğerinden ayırarak buraya getirsin...

Kemâl Bey (Adana): Beşinci maddeyi ricâ ederim iyi okuyunuz...

Zeki Bey (Gümüşhâne): Okudum... Hem çok iyi okudum...

Vehbi Bey (Karesi): Efendim, bendeniz bu kânunun heyeti umûmîyesiyle tamâmiyle lehdârıyım. ("Bravo" sesleri)... Biz memlekette büyük bir inkılâp yaptık. Bu inkılâbın neticesinde bir tasfiyeye giriştik. Bu süretle evvelâ işe ordunun tasfiyesiyle başladık. O sırada Meclisi âiliniz büyük bir heyecanla, nasıl ki Vekil Beyefendi de beyan buyurdular, bilumum memurinin tasfiyesini temenni ettik ve hükümet de bu temenni üzerine bu teklifi yaptı.

Buna karşı bir arkadaşımız ahitnâmeyi ve affı umûmî kânununu ileri sürdü. Efendiler, bu, kat'iyen vârid değildir. Biz bir affı umûmî üzerine bir de bu adamlara mükâfat verecek değiliz ya... Affı umûmî ilân ettik... Tâkibattan vazgeçtik...Bunları hapsetmeyeceğiz... Cezâya yapmayacağız... Tarassut etmeyeceğiz... Tazyik etmeyeceğiz... Fakat bir de bunların üzerine bu adamları mükâfatlandıracağız diye bir aht altına girmedik.

Affı umûmî kânununu okumayacağım. Çünkü, affı umûmîden maksat, tâkibattan sarfınazar etmektir. İstinâd ettikleri Teşkilâtı Esâsîye Kânunu, ki onu da okuyacağım, aleyhlerinde delildir. 92. maddede, 'hukûku siyâsîyeyi hâiz her Türk ehliyet ve istihkâkına göre devlet memuriyetlerinde istihdam olunmak hakkını hâizdir'. 93. madde: 'Bilumum memurların evsafı, hukûku, maaş ve muhassesâtı ve süreti nasb ve azilleri ve terfi ve terakkileri, kânunu mahsusla muayyendir.'

Efendiler, biz idâremizde istihdam edeceğimiz memurlara, vaktiyle vatanına hıyânet etmiş olan adamın af edilmiş olsa dahi, bunların devlet memuriyetinde istihdam edilmeyeceklerini dermeyân ettik ve bunlar hakkında sıfat vâz ediyoruz, sınıf vâz ediyoruz. Bu sınıfı hâiz olanlar, vatanına ihânet etmiş olan adamlardır ki, bunlar devlet hizmetinde istihdam edilmezler. Bunu Teşkilâtı Esâsîye ile nasıl muarız buluyoruz? Bilâkis Teşkilâtı Esâsîye'nin esâsından olmak iktizâ eder. Sonra hükümet bu kararları ittihaz etmiştir. Bu kararlar da tasvip olunmuştur. Eğer hükümete bu salâhiyeti, bu Meclisi âli vermiş ise,bendeniz bunu vermeyenlerdenim. Bu salâhiyetin verilmesine kat'iyen ve ebediyen râzı olmayanlardan birisiyim. Hükümetin filân veyâ filânı herhangi bir idârî kararla veyâhut herhangi bir Vekilin tasvibi zâtisiyle memuriyetten mahrum etmesine bendeniz taraftar değilim. Farz ediniz ki, bugünkü Vekil, Cumhuriyetçidir. Fark [farz] ile değil kanaatle biliyoruz ki, bu gâyeye doğru yürüyenlerdendir. Yarın herhangi bir sâikle Cumhuriyet hayâtında, intihap neticesi, o mevkiye gelecek başka bir zat, başka bir kanaatle bugün istihdam edilmeyenleri istihdam etmesi pek vâridir. Çünkü o zat, bir kânunla mukayyet değildir. Binâenaleyh memleketine silâh atmış, memleketin izmihlâline çalışmış bir adamı yarın istihdam etmek ve hattâ bugün istihdam edildiğini görmek, bendenizce doğru bir şey değildir. Ricâ ederim... Bundan üç sene evvele rücü edin... Eğer her ferdin aynı gâye etrâfında, aynı kanaatta olduğunu düşünürsek, o vakit bu memleket izmihlâli tam içinde idi. Hepimiz esâret altında idik. Bugün bu kürsüye hiçbirimiz çıkamayacak olduğumuz gibi, bu sancağa âşık olarak ölüp gidecektik. ("Bravo" sesleri)... Binâenaleyh üç sene evvele rücû edin... Ve o günkü hâli bir kere düşününüz... Hıyânet ettiğine kâni oluyorsunuz da, yâni kânunen, yine bu adamın istihdâmına muvafakat ediyorsunuz... Efendiler, buna nasıl cevaz verebiliriz? Nasıl kâni oluruz? Çok ricâ ederim... Bu, ne affı umûmî ile tearuz teşkil eder ve ne de başka bir mâni vardır. Teşkilâtı Esâsîye bunu âmirdir. Biz bunu vâz etmeye salâhiyattârız. Onun için heyeti umûmîyesi hakkındaki müzâkereyi kâfi görüp maddelere ge-

çelim... Maddelerde söyleyeceklerimizi söyleriz. Maddelerde istediğimiz gibi oynayabiliriz. ("Kâfi" sesleri)...

Hakkı Târık Bey (Giresun): Reis Paşa Hazretleri... Noktai nazarım yanlış anlaşılmıştır. Hakkım var, izah edeceğim...

Efendim, bendenize mukâbelede buyuran muhterem arkadaşlar herhâlde beni fenâ adamların müdâfii vaziyette bulunduramazlar zannederim. ("Tabiî" sesleri)... Ben de hiç şüphesiz memleket aleyhinde çalışanların taltifi taraftârı bulunamam ve bunların memlekette mevkileri olmayacağını bile iddiâ etmek isterdim. Bendenizin iddiâm basittir: Baştan aşağıya kadar bütün söylediklerine iştirâk edebilirim. Fakat diyorum ki, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi bu karârı, bilhassa maznun mevkiinde bulunanlar için ancak 15 Nisan 1340 [1924] târihinde ittihaz edebilirdi. 15 Nisan 1340 [1924]'da bu karârı ittihaz etmekle ve onları mahkûm bir mevkie koymakta haklı olabilirdi. Fakat 15 Nisan 1340 [1924]'da çıkan affı umûmî kânunu, Recep Bey'in zannettiği gibi, yalnız mahkûm olanları değil, maznun olanları da affetmiştir.

Dâhiliye Vekili Recep Bey (Kütahya): Bu kânunda mevzu bahis olan maznun ve mahkûm değildir... Kânunu lütfen okuyunuz...

İbrâhim Bey (Ertuğrul): Nâmuslularla nâmussuzları ayırmak için...

Hakkı Târık Bey (devamla): Af kânununda bilcümle hıyânet efâlinden maznun ve mahkûm olup da şöyle şöyle olanlar hakkında af ilân edilmiştir deniyor. Mahkûm olanlar varsa, memuriyette hiç şüphesiz kullanılmazlar. Fakat bugüne kadar haklarında hiçbir cezâ tertip etmediğimiz kimselere, bu mâhiyette cezâ tertip etmenin imkânı yoktur.

Vehbi Beyefendi buyurdular ki, biz o evsafta arıyoruz. Çok güzel... Berâberiz... Mahkûm olanlar hakkında hakikaten bu kaydı koyabilirler. Evvelce söz aldığımız zaman demiştim ki, memurin için bir takım evsaf konulabilir. Esâsen memurin için bir kânun vardır. Yakında Meclisi âlide müzâkere edilecektir. Bu kânuna istenildiği gibi dakik evsaf konulabilir. İstediğiniz gibi tâkyidat vâz edilebilir. Salâhiyetimiz vardır. Yine affı umûmî kânunun dâirei şümûlünde kalmak şartı ile... Fakat yeniden yeniye bir cezâ tertip eder mâhiyette olmamak üzere ittihaz ettiğimiz cihet şu noktadadır: Birinci madde mûcibince bir heyet teşekkül ediyor. Bu heyet, şimdiye kadar mahkûm olmayanları memuriyetten mahrum etmek salâhiyetini kendi üzerine alıyor. Ricâ ederim... 92. maddeye nasıl istinâd edebilirler ve bu maddeyi nasıl benim aleyhimde kullanabilirler?

Teşkilâtı Esâsîye'de 'Hukûku siyâsîyeyi hâiz her Türk ehliyet ve iktidârına göre devlet memuriyetlerinde istihdam olunmak hakkını hâizdir' deniliyor. Bu adamların, İngiliz Muhibler Cemiyeti'ne dâhil olmuş insanların hissen düşmanıyım. Bunlarla berâber bulunamam, yaşamayam... Fakat biz kânun nazarında bunları Türk sayıyor muyuz? Eğer sayıyorsak...

Dâhiliye Vekili Recep Bey (Kütahya): İşte bu kânunu bunun için yapıyoruz...

Hakkı Târık Bey (devamla): Eğer sayıyorsak, sayacaksak, ki 16 Nisan 1340 [1924] târihinden sonra Türk saymaya mecbur ve mükellef bulunuyoruz, çünkü ondan evvel-

ki effâli için bir cezâ vermemişiz ve bir kayıt koymamışız ve bugünkü şekle göre hukûku siyâsîyeyi hâiz her Türkün ehliyet ve iktidârına göre devlet memuriyetinde istihdâmını bir hak diye kabûl ederken, bugün kendisine nasıl böyle bir cezâ tertip edebiliriz? Memuriyette tâyin edemeyiz' diyemeyiz... Bu bir... İkincisi, müktesep bir takım haklar vardır.

Vehbi Beyefendinin buyurdukları gibi bâzı evsaf tâyin ederek, haydi bunları bundan sonra yeni memuriyete almayacağız. Fakat ricâ ederim... Bundan evvel kendilerinin mâzûliyet, tekâüdiye maaşları vardı. Bunlar ne olacaktır? Bir hak iddiâ ediyoruz.

İsmâil Kemâl Bey (Çorum): Mütekâbisi veriliyor...

Hakkı Târık Bey (devamla): Güzel efendim... Diyorum ki, sorduğum gâyet basit bir şeydir... Vicdânî bir ukdenin hâllini istiyorum. Eldeki Teşkilâtı Esâsîye Kânunu, böyle adamlara Türk demek mecbûriyetini tahmil ediyor ve hukûku siyâsîyeyi hâiz bir Türk demek mecbûriyetini yükletiyor.

Ağaoğlu Ahmet Bey (Kars): Lekeli bir Türk...

Hakkı Târık Bey (devamla): Efendim, lekeli... Bu, şu, vesâire... Bir mahkemeniz şimdiye kadar ve [Türkiye] Büyük Millet Meclisi, 15 Nisan 1340 [1924] târihine kadar böyle bir hüküm vermemiştir.

Talât Bey (Ardahan): Vicdânı millet de bir mahkemedir...

Hakkı Târık Bey (devamla): Ricâ ederim, efendim... Kânun devrindeyiz. Kânun Meclisindesiniz. 15 Nisan 1340 [1924] târihinde bu karârı verebilirdiniz. Bendeniz de bu babda söz söyleyemezdim ve belki Recep Beyefendi ve Vehbi Beyefendiye tekaddüm etmek için isticâl ederdim. Böyle olacaktı... 15 Nisan 1340 [1924] târihine kadar böyle olabilirdi. Fakat 16 Nisan 1340 [1924] târihinde affı umûmî ilân etmişsinizdir.

Recep Beyefendi, Vehbi Beyefendi hissîyâne hitâp ettiler. İngiliz Muhibler Cemiyeti, Mücâdelei Milliye, vatan kelimeleri hepsi heyecan veren kelimelerdir. Evet, ben de müteheyyiç oluyorum. Fakat bütün bu hissîyat dalgalarının, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nden çıkan affı umûmî kânunu, kaya gibi bir kânunu kapatacağına kat'iyen zâhip olmuyorum. Onun için tekrâr ediyorum ve diyorum ki, bir affı umûmî kânunu karşısındayız. Bu af kânununyla affedilmiş olan mahkûmlar hakkında buraya vasıf eksikliği diye bir kayıt koymaya salâhiyattarsınız. Berâberim... Kezâ mücâhedei milliye devrinde düşmana yardım etmiş olanlara bir misli değil, iki misli, üç misli, heyeti celile ne kadar tensip ederse, kıdem zammı vermekte de berâberim... Yâni ayırmak husûsunda tamâmen iştirâk ediyorum. Fakat böyle affı umûmî kânununun târihi ilânında hiçbir cürüm ve cezâ kendilerine tertip edilmemiş kimseleri, böyle affı umûmî kânunu ilân edildikten sonra yeni bir cezâ tertibi karşısında bırakmayı kânûnî bulmuyorum. Vicdânî akidem bundan ibârettir...

Şimdi Recep Beyefendi buyurdular ki, 'affı umûmî kânunu bir dereceye kadar takyid eder'... Bu mâhiyette söz söylemek istediler. Evvelki kânun çıkarken [Türkiye] Büyük Millet Meclisi tâyin etmiştir. Memurini mülkiye hakkında böyle bir kânun lâzımdır'... Olabilir... Bendeniz belki hatırlayamıyorum, Vehbi Beyefendi teyid buyurdular... Fakat bir kânun evvelki memurlar hakkında çıkacak olan bir kânun, muhakkak 15 Nisan'a ka-

dar çıkmak lâzımdı. Nitekim bu kânun 3 Nisan'da, yâni affı umûmî kânununun ilânından onüç gün evvel buraya tevdi edilmiştir. Eğer biz o zaman istical göstersе idik, bu kânun o zaman çıkardı ve bittabi bu itirazlara ve bu gibi tedâhüllere mahâl kalmazdı.

Ahmet Hamdi Bey (Bozok): O vakte kadar affı umûmîye kânunu çıkardı.

Hakkı Târık Bey (devamla): Hayır, ricâ ederim Hamdi Bey... Öyle değildir... Arz ediyorum... 3 Nisan'da memurin hakkındaki lâyihâ buraya tevdi edilmişti. Onüç gün vaktimiz vardı. Onüç gün zarfında bunu çıkarmış olsaydık veyâhut affı umûmî kânununun ilânı sırasında böyle bir meselenin mevzu bahis olacağı ortaya konmuş olsaydı, bunun hakkında da elbette bir istisnâiyeti temin edecek bir madde konurdu ve bu mülâhâzâta, bu ukteye mahâl kalmazdı. Bunun için bir kere kânûnî mâhiyette ortada bir karar olmadığına göre, affı umûmî meselesiyle bu noktanın sâbit olduğunu görüyorum.

Sonra askerlerle memurlar arasında yine bir fark görmek zarûreti vardır diye düşünüyorum. Arz edeceğim efendim... Biz bugün bile bu affı umûmî kânununun ilânından sonra dahi asker yapmak için, zâbit yapmak için belki bir takım takyidat koyabiliriz. Bu, büsbütün başka mâhiyettedir. Düşünüyorum... Faraza, Askerî Cezâ Kânunu mûcibince cezâ görmüş veyâhut askerlikten çıkarılmış olanlar, bugünkü günde hiçbir memuriyet alamazlar mı? („Alamazlar" sesleri)... Müsaade buyurunuz efendim... Nisbeti askeriyeleri kat olunmuştur diye bir tâbir vardır. Bundan sonra da olabilir. Herhangi bir zaman bir zâbitin nisbeti askeriyesi kat edilebilir. Nisbeti askeriyesi kat edilen bir zâbit gelip memuriyet alamaz mı? ("Alamaz" sesleri)... Nerede? Ne ile bunu men ediyoruz? Yeni bir kânun ile veyâ çıkacak olan memurin kânununa koyacağınız bir madde ile bunu men etmek mümkündür. Fakat herhâlde bana öyle geliyor ki, orduda zâbitlik etmekle, düyunu umûmîye'de veyâhut herhangi bir dâirede bir vazife deruhte etmek arasında büyük bir fark vardır. Mâruzâtım bundan ibârettir. Bendeniz affı umûmî kânunu mevcut iken, bu kânunun rûhunu teşkil eden iki maddenin kabûlüne imkân görmüyorum. Esâsen kânun, bu iki madde üzerinde istinâd ediyor. Rûhu, cezâ verilmemiş hareketler için cezâ tertip etmek ve bu gibi kimseleri bugün memuriyetinden mahrum etmektir. O günkü affa mazhâr olmuş efâlinden dolayı bugün memuriyetinden mahrum etmek ve cezâ tertip etmek mâhiyetinmdedir. Bu noktai nazardan yine evvelki teklifi tekrâr ediyorum. Bu kânunun heyeti umûmîyesi, bu ruh bâki kaldıkça, kabûl edilemez ve bilhassa Adliye Encümeni'nin ne için bu mesele ile alâkadar olmadığını vârid bir suâl noktası olmak üzere kaydediyorum. („Müzâkere kâfidir" sesleri)...

Dâhiliye Vekili Recep Bey (devamla): Efendim, Zeki Bey, „Mâdem ki böyle cidâli millî esnâsında milletin halâs dâvâsını tağvik eden adamlar varmış; bunlar niçin tecziye edilmemiş; hükûmetten sorarım' diyorlar. Bunun cevâbını Hakkı Târık Bey'in af hakkındaki mülâhazasıyla verilmiş addediyorum. Çünkü, mâlûmu âliniz olduğu veçhile, liste tanzim edildiği vakit, biz listeye dâhil olan 150 kişiden gayrisinin cürüm noktai nazarından mevcut olan mahkûmiyet ve maznuniyetlerini affedeceğimizi mütekâbilen taahhüt ve tekeffül etmiştik. Eğer böyle bir tekeffül ahdi bulunmamış olsaydı, hakikaten buyurdukları gibi, böyle iki sene sonra memurini tasfiye etmek tarzında buraya gelmek değil, memur ve gayri memur şâibedâr olan ve memleketin mevcûdiyet ve hayâtı aleyhinde bulunan bütün anâsırı Türkiye mahkemelerine sevk eder ve orada cezâlarını verdiririrdik. Hakkı Târık Bey'in buyurdukları kânunun istinâd ettiği Lozan mukarrerâtı sebebiyledir ki, memurinden olsun, sâir tabâkatı ahâliden olsun, bu vaziyette

olanlar hakkında cezâya yapmamak mevkii ahdisindeyiz. Ve bu cezâyı yapamamaktan dolayı onlar da memlekette müsâvi hak ve müsâvi mevkii ihtiramda bulunan vatandaşlar meyânına gelmişlerdir.

Fakat bu vaziyeti, memuriyetler gibi umûmî müsâvat mertebesine getirmemizi icâb ettiren ve bu bapda bizi, Meclis ve hükümeti icbarla takyid eden ne bir kânun ve ne de bir vaziyeti ahdiye mevcut olmadığı için, mertebe ve ehliyetlerini tespitle, bunları bir daha Türkiye memurları arasında istihdam etmemeyi temin edecek olan bu lâyihâyı tertip ettik.

Sonra Zeki Bey buyurdu ki, memur bulamayız'... Bendeniz liyâkatli ve ehliyetli memurlara en çok muhtâç olan bir Vekâletin mesûl Vekili sıfatıyla temin ederim ki, bu süretle memleketin ihtiyaç ve mücâdelesi ânında onun karşısına geçip vaziyet almış olanların hepsinden bilâ istisnâ Dâhiliye Vekâleti müstağnidir. Bu gibi adamları, ,adamınız yoktur' diye istihdam etmektense, bunları tamâmiyle gayri mevcut addederek, yeni, temiz ve genç anâsırdan memurlar yetiştirmek târiki elbette buna müreccahtır.

Üçüncü bir noktayı itirâz olarak dermeyan buyurdular ki, ,Yunan Hükümeti zamânında ve Yunan Hükümeti'nin sahai işgâlinde tâyin edilip ve vazife kabûl edenler, şâmil bir kânun teklif edilseydi, râzı olurdum.' Fakat o memur orada otururken işgâl vükû bulmuş ve işgâlin tesiri altında o memur orada ifâyı vazife etmek mecbûriyetinde kalmış... Hakikaten buyurduklarını teslim ederdim. Fakat ellerine matbu olarak verilmiş olan ve bugüne müzâkeresi tehir edildiği için herhâlde okumuş bulunmaları lâzım gelen teklifi, metni, ya tamâmen okumamış veyâhut anlamamışlardır. Birkaç satırını okuyacağım... Beşinci madde ki itirâz ettikleri maddedir. Aynen okuyorum...

İstilâya mâruz menâtıkta işgâlin vükûndan sonra tâyin edilerek vazife kabûl eden Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam ve mahallin zâbıta âmirleri ile işgâl mıntıkasında düşman tarafından veyâ düşman nüfûzu ile tâyin ve intihap edilmiş oldukları ikinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa tarafından tevsik ve tesbit edilecek olan her sınıftan bilumum memurlar, devlet hizmetinde istihdam olunmazlar ve bunlar mâzuliyet maaşı verilmez.

Bundan maksat şudur: İdârei mahalliye üzerinde hükûmet nüfûzunu tesis ve infâz edecek olan herhangi bir zat işgâl vâki olduktan sonra tâyin edilerek, yine işgâlin vükûu fiilisinden sonra bilâ ihtiyar oraya gitmişse ve şurûesâyı memurinden ise, şu vaziyete ifrağ olunur.

Zeki Bey (Gümüşhâne): Ona sözüm yok... Maddenin nihâyetindeki kısmı sormuştum...

Dâhiliye Vekili Recep Bey (devamla): Efendim, onları maddede konuşuruz... Onlar hakkında tamâmen hemfikiriz. Madde müzâkere edildiği zaman konuşuruz. Maamafih mâdem ki arzu ediyorsunuz, izah edeyim... Burada diyoruz ki, „işgâl mıntıkasında düşman tarafından veyâ düşman nüfûzu ile tâyin ve intihap edilmiş oldukları ikinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa tarafından tevsik ve tesbit edilecek olan her sınıftan bilumum memurlar'... Buradaki bilumum memurlar kaydı, aletıtlak değildir ve ,gel seni buraya Vâli yaptım" diye düşman tarafından tâyin edilmiş memurinin nisbeti memuriyetini ifâde edecek olan tâbir, elbette bilumum memurin tâbiridir. Binâenaleyh bu bilumum tâbiri, bu sûretle düşman tarafından tâyin edilip, düşman nüfûzu ile ifâyı vazife ettiği taayyün etmiş olan memurlara âiddir.

Hakkı Târık Bey'in ifâdâtını icmâl edince, yine deminki noktai nazara avdet lâzım geliyor. Teşkilâtı Esâsîye tearuz noktasında yeni bir şey söylemeye lüzum görmüyo-

rum. Vehbi Beyefendi güzel cevap verdiler. Hiçbir tearuz yoktur. Ehliyet ve istihkâkı olan her Türk memur olabilir. Bu kânunla tâyini ehliyet ediyoruz. Tâyini ehliyet için merci ve mürâcaat edecek makamsa Meclisi âlidir. Meclisi âli, şu ve bu mâhiyette, şu, şu, şu evsafı umûmîyede bulunanlar, Türk memuriyeti ehliyetini hâiz değildir der. Teşkilâtı Esâsîye Kânunu ile hiçbir vakit tearuz olmaz.

Hakkı Târık Bay (Giresun): Bir cezâ olur mu, olmaz mı?

Dâhiliya Vakili Recep Bey (devamla): Onu şimdi arz edeceğim... Şimdi aftan bahsettiler. Muhterem arkadaşlar, af kânunu ile bunun alâkası yoktur. Yalnız sınıfı memurin içerisinde bir daha bulunmamalarını temin edecek bir kânun ikâme ediyoruz. Eğer affı umûmî kânunu olmasaydı, böyle bir teklifle iktifâ etmezdik. Onları mahkemelere verirdik... Bu sûretle avakibi cezâiyeleri tecelli ederdi. Sonra buyurdukları 15 Nisan, 16 Nisan gibi târihlerin bu kânunla hiç alâkası yoktur. Affı umûmî, mücrim ve maznunlara âiddir. Biz bunları mücrimiyet veyâ maznûniyetlerinden dolayı şu veyâ bu cezâya çarptırmak için Meclise getirmiyoruz. Mahkûmiyet, mükrümiyet, maznûniyet, bu kânunda aslâ mevzu bahis değildir. Yalnız memleketin felâketli günlerinde düşman içinde bulunan ve affı umûmî kânunu ile cezâdan muaf kalanların yalnız liyâkat ve ehliyet târikiyle bir daha hizmeti devlette bulunmamasını istiyoruz. Sonra hakkı müktesep noktasından bahis buyurdular. Refekâyı kiram hatırlarlar ki, askerler hakkında tasfiye kânunu müzâkere edilirken, dâvet edildikleri hâlde mevkii vazfeye gelmeyenlerin nisbeti askeriyelerini kat've kendilerini hakkı tekâüdlerinden mahrum ettik. O zaman bendeniz Müdâfaai Milliye Encümeni Mazbata Muharrirliği idim ve bu meseleden dolayı Mazbata Muharrirliği'nden istifâ da etmiştim. Bendeniz o zaman hakkı tekâüdden mahrûmiyeti, bu kadar ağır bir noktaya götürmeyelim, çünkü bu hak yalnız bir zâbitin değil, onun evlâdının, familyasının hakkına taallûk eden bir şeydir; binâenaleyh bu kadar ileri götürmeyelim demiştim. Heyeti celileniz bu teklifimi kabûl etmedi ve hakkı tekâüde şâmil olmak üzere bir daha hizmet edilmemeleri esâsı kabûl edildi. Burada ise encümen daha sâkinâne düşünmüştür. Hakkı tekâüdden mahrûmiyet teklif etmiyor. Yalnız bundan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin asil ve fedâkâr memurin sınıfları arasında böyle şerirler, o şerirler ki, cezâlarını af kânununundan dolayı veremiyoruz, fakat hiç olmazsa, erbâbı nâmus arasında bulunmasınlar diyoruz. Teklif bundan ibârettir. Af ve Teşkilâtı Esâsîye Kânunları ile hiçbir tearuz noktası yoktur. Çok ricâ ederim... Hukuk müntesibi bulunan bir arkadaş buraya çıkarak, daha büyük bir ehliyeti ilmiye ile bu noktayı izah etsin... Bendenizce aslâ bir tearuz yoktur. Bu, lâzımei idârîdir. Meclisi âli bunu kabûl ettiği takdirde, hiçbir hak çiğnenmiş olmayacaktır. Bilâkis memurların temizleri ve kirlileri muayyen ve mahdut bir mikyasla ayrılmış bulunacaklardır.

Hakkı Târık Bey (Giresun): Bir şey soracağım... Affı umûmînin ilânından sonra Türk tâbiyetinde bulunanlar hukûku siyâsîlerini ihrâz etmiş olurlar mı, olmazlar mı?

Dâhiliye Vekili Recep Bey (devamla): Efendim, affı umûmî kânunu ile Türk tâbiyeti arasında bendeniz bir münâsebet göremiyorum. Şu cezâ ve şu mahkûmiyetle alâkası yoktur. Yalnız memleketten tard edilmek vesâire gibi muayyen bir takım ahkâmı kânûnîye vardır. Türklük, o ahkâm dâiresinde sâkıt olur veyâhut iktisap olunur. Af ile mücrimiyetle bunun alâkasını anlamam...

Hakkı Târık Bey (Giresun): Efendim, memuriyetten mahrumdur demek bir cezâ mıdır, değil midir? Bir hakkı siyâsîyi hâiz olanlara karşı sen memur olamazsın demek bir cezâ mıdır, değil midir? Ehliyet meselesi başkadır... Bu, bütün Türklere şâmil olmak üzere tesbit edilmek lâzım gelen bir meseledir.

Dâhiliye Vekili Recep Bey (devamla): Efendim, Hakkı Târık Bey arkadaşımızla aramızdaki tefâvüt noktası, tarzı telâkki elfazdan ibârettir. Sen memur olamazsın demek bir cezâ mıdır, değil midir? Evvelce de arz ettiğim gibi, ehliyeti hukûkiyem yoktur. Etraflı cevap arz edemeyeceğim... Yalnız bir babanın oğluna aferin demesi mükâfat, şu hareketi beğenmedim demesi bir cezâdır. Cezâ neye derler, neye demezler? Lâfzî mânâsı, her beğenilmeyen muameleye karşı yapılan hitâbe denilebilir. Fakat kânunu cezâ mevzu bahis olursa, yâni cezâ kânunumuzun şu maddesinde şu fiile cezâ denir ve bu fiilden dolayı yapılan herhangi bir muamele cezâ olur... Bunlar arz etiğim gibi, lâfzî telâkki noktai nazardandır. Fark ebediyen bâki kalabilir. Fakat çâre yoktur. Lâfzî noktai nazardan cezâdır denebilir. Fakat arz etiğim gibi, affı umûmî kânununda mevzu bahis olan mahkûmiyet, maznûniyet tâbirlerinin dâirei şümûlü dâhilinde bir muamele aslâ değildir. Bu affı umûmî kânunu, haklarında tâkibâtı kânûnîye yapılması icâb edenlere tâkibâtı kânûnîye ve adliye yapılmamasını zamin bir kânundur. Fakat bu kânun, doğrudan doğruya temini ehliyet ve tasfiye esnâsında tesbit, ehliyet noktai nazarından hudut tâyin etmek noktai nazarından ibâret bir kânun lâyihâsıdır ve bu yalmazsa Türk tabâkatı memurini dâimâ mütefâvit iki tabaka hâlinde girift olarak çalışacak ve memleketin hayâtı memuriyeti müeessir olacaktır. („Müzâkere kâfi" sesleri)...

Ebubekir Hâzım Bey (Niğde): Bir suâl soracağım, müsaade buyurun... Bundan anlaşılıyor ki, mâzûl memurların istihdâmı meselesidir. Halbuki her Nezâretin mâzûl memurları vardır ve bunların kânûnen bir hakkı vardır. Cevâzı istihdam ademi cevaz karârıdır ve bu kararlar zâten Nezâretin salâhiyeti dâhilindedir. Niçin bu salâhiyeti husûsî heyetlere tevdi etmiyoruz? Bunda bendeniz bir mânâ göremiyorum. Ademi cevaz karârı verirsiniz...

Recep Bey (devamla): Ademi onay karârı verirsiniz diyorlar. Her Vekâletin ademi cevaz karârı vermeye hakkı vardır buyuruyorsunuz... Ademi cevaz karârı nasıl verilir? Ricâ ederim beyefendi... Hazretleri, zâtıâlileri, Dâhiliye Nâzırlığı ve Vâlilik yapmış bir zatsınız... Farz buyurun, azlolunmuş bir zat bir müddet sonra, bir hafta sonra cevâzı istihdam karârı almış, mâzul Vâlilerden öyle zevat var ki, ben Vekil oldukça o zâtı Vâli olarak istihdam etmem... Fakat mâzuliyet maaşı karârını almak için evrâkını Heyeti Vekile'ye götürürüm ve cevâzı istihdam karârı verdirdim. Bu bir muamelei idârîyeden ibârettir. Sonra efendim, keyfemayeşa, bir heyet tarafından tetkik ve tefrik edilmeksizin bir Vekil tarafından ademi cevaz karârı vermek... Buna imkân yoktur. Ehvenişer olarak her Vekâletten bir zat olmak üzere Dâhiliye'den bir zat bunlara reis olur. Ciheti askeriyede olduğu gibi, bir Heyeti Mahsusa teşkil edilir. Vesâik ile muamele yapılır ve bu sûretle bir karâra vâsıl olunur. Bundan eslem târik yoktur. Maddelerde icâb ederse cevap veririm...

Yusuf Kemâl Bey (Sinop): Bendeniz bir suâl soracaktım... Ama Adliye Vekili Beyefendiden... Eğer onlar izah ederlerse... Çünkü efendim, bu hususta bizim aramızda ihtilâf var... Bendeniz kendi telâkkime göre, her iki taraf sözlerinde haklı... Nasıl olur? Çünkü bu adamları biz kat'iyen kullanmayacağız ve kullanmak da istemeyiz.

Dâhiliye Vekili Recep Bey (devamla): Yusuf Kemâl Bey... Bu, suâl değildir. („Kürsüye" sesleri)...

Yusuf Kemâl Bey (Sinop): Efendim, bir taraftan afı umûmî kânununda affı umûmî ilân olunmuştur, sarihtir. Böyle... Affı umûmî ilân olunmuştur. Bu zamâna kadar teşrii târihimizde affı umûmînin ilânı ne gibi netâyiç tevlid eder mâlûmu âlinizdir. Yâni af, efâli cürümlükten çıkarır, hiçbir neticesi olamaz. Bir Türk kalbiyle, bir Türk hissiyle, hepimiz buna isyân ediyoruz. Müdâfaai Milliye aleyhindeki teşkilâta dâhil olan adamların yaptığı şey, nasıl cürüm olamaz? Bu, cürmün ne büyüğüdür. Hakikaten öyledir... Fakat mâlûmu âliniz, affı umûmî kânunu bir mecbûriyeti ahdiye neticesi ilân edilmiştir. Türk Meclisi onu kendi kendine ilân etmemiştir. Bizim de onlardan istihsâl edeceğimiz mütekâbil menâfi neticesinde heyeti murahhasamızın kabûl ettiği bir esastır. Yoksa biz kendi kendimize kalsaydık, bilmiyorum, böyle bir affı umûmî kânunu ilân eder mi idik?

Dâhiliye Vekili Recep Bey (Kütahya): Etmezdik...

Yusuf Kamâl Bey (devamla): Binâenaleyh mesele hukûkî bir raddededir. Şimdi eğer hükûmet bu kânunu kabûl etmekle, affı umûmî kânunu ile hiçbir tezat teşkil etmez; öteden beri ahitlerine harfiyen riâyet eden Türkleri Lozan Muahedesi'ni imzâ eden devletlere karşı ahdine muhalefet eder sûretinde göstermez derse, o zaman bu kânunu yapalım... Bu, birinci nokta... İkinci noktası, cezâ kânunumuzda vâkıâ hatırımda tamâmiyle yok, müstakil cezâ olarak hüküm olunamazsa da, fakat fer'i cezâ olarak hükmolunur. Muvakkaten rütbe ve memuriyetten mahrûmiyet, müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrûmiyet, cezâ kânunumuzda vardır, değil mi efendim? („Evet, vardır" sesleri)... Bu böyle olmakla berâber, bu affı umûmî kânunu veyâhut benim noktai nazarıma göre, asıl affı umûmî kânununun zımnındaki taahhüt, bizim memuriyette arayacağımız evsâfı takyid ediyor mu? İlelebet? Hayır, tahkik etmiyor...

Dâhiliye Vekili Recep Bey (Kütahya): Aslâ etmez...

Yusuf Kemâl Bey (devamla): Asıl mesele buradadır. Bu kânunun Memurin Kânunu ile iştigâl eden encümene götürülerek, kânunun memurinde evsaf aramak itibârile tetkiki ve ondan sonra Recep Beyefendinin buyurdukları gibi, bugün saf ve pak memurların yanında öbür kirli memurların bulundurulması zannederim mümkün olabilir ve ahte de hiç veçhile muhalif olmaz zannederim.

Mustafa Fevzi Efendi (Konya): Müzâkerenin kifâyetini teklif ediyorum.

Râif Efendi (Erzurum): Bu bapda bir takririm vardır.Lütfen reye koyunuz. Af tâbiriyle düşünülen mesâilde hatıra bir takım şeyler geliyor. Binâenaleyh bu cihetlerin tetkiki için lâyihâyı encümene gönderelim...

Dâhiliye Vekili Recep Bey (Kütahya): Arkadaşlar, Yusuf Kemâl Beyfendinin gâyet veciz ifâde ile meseleyi gâyet güzel teşrih ettiler ve dediler ki, bu mesele buyurdukları gibi, memuriyetin hudut ve ehliyeti, şu son hâdisattan mütevellid vaziyetten dolayı ise ortada mesele yoktur. Evet efendiler, mesele bundan ibârettir. Af kânunu ile hiç alâkası yoktur. Bir noktaya ehemmiyetle temâs edeceğim. Affı Umûmî Kânunu ile mütehâ-

bilen tahmil edilmiş olan şeriat meyânında bize tahmil edilen veyâhut bizim tahmil ettiğimiz mecbûriyeti ahdiye, doğrudan doğruya memleketimizin içerisinde düşmanların kendi vâsıtası olarak, câsus olarak kendileri tarafından istihdâm edilen adamların, bu düşmanları gittikten sonra, bu memleketin kânunları ile tâzip edilmemelerini temin için bir kayıttan ibârettir. Böyle büyük bir muahede neticesinde 150 kişilik bir kitlei melâini istisnâ etmek üzere, bu hudut dâhilinde kalmış olanlar bunlardan tefrik edilmiştir. Mukâbil taraf da aynı sûretle hareket edecektir.

Diğer taraftan adamlarını tâkibâtı kânûnîyeden kurtarmak yolunu aramışlardır. Fakat bu hiç vakit o demek midir ki, yalnız tâkibâtı kânûnîyeden istishâsı lâzım gelen bu af, bizim memurlarımızın evsâfını tâyin etmek için yapacağımız kânuna dahi tesir etsin ve şâyânı kabûl olabilir mi? Yalnız Yusuf Kemâl Beyefendi bir hukuk üstâdıdır.

Her ne de olsa biz bir devlet müessesesi olarak, bir hükûmet ve bir Meclis olarak böyle inceliklere riâyetle bütün dünyâ vaziyetinde temâyüz etmek isteyen bir milletiz. Binâenaleyh mâdem ki, Yusuf Kemâl Bey gibi bir hukuk üstâdımız, bunun böyle olmasında bir hukûkî nokta görmüşlerdir ve bunu tetkikâtı ilmiyeye müstenid bir tetkik noktasından geçirilmesini dermeyan buyurmuşlardır. Fikirlerine iltihak ediyorum. Fakat ricâ ederim, memurin kânunu müzâkere eden encümenin mevkii ilmisi, mevkii resmîsi ile bunun bir münâsebeti yoktur. İlmî, meslekî tetkike mâruz kalmasını istemiyorlarsa, bunun mercii Adliye Encümeni'dir. Bendeniz bu noktai nazardan Adliye Encümeni'ne gitmesine taraftârım. Memurin Encümeni bununla alâkası olmayan müstakil bir takım şeriat dâiresinde Türk memurlarının umûmî ve husûsî vaziyetlerini tetkik eden bir encümeni mahsustur. Oraya gitmemelidir. Adliye Encümeni'ne gitmelidir. Zannederim kendileri de o encümendedir. Binâenaleyh Adliye Encümeni'ne verilsin... Fakat bu vaziyet bu sûretle kalamaz. Muayyen ve meselâ bir hafta müddetle Adliye Encümeni'ne gider ve yalnız bu noktai hukûkî Adliye Encümeni'nde tesbit edilerek iâde edilirse, maksat hâsıl olur. Bu noktaya bendeniz de muvafakat ederim.

Reis: Efendim, kifâyeti müzâkere takrirleri vardır. Okunacaktır...

Riyâseti celileye
Müzâkere kâfidir. Maddelere geçilmesini teklif ederim.

Antep [Gâziantep]
Şâhin

Riyâseti celileye
Heyeti umûmîye hakkındaki müzâkere kâfidir. Maddelere geçilmesini teklif ederim.

Ertuğrul
İbrâhim

Riyâseti celileye
Mesele tenevvür etmiştir. Müzâkere kâfidir. Maddelere geçilmesini teklif ederim.

Çorum
İsmâil Kemâl

Riyâseti celileye
Müzâkere kâfidir. Maddelere geçilmesini teklif eylerim.

Elâziz [Elâzığ]
Hüseyin

(„Hükûmetin teklifi var" sesleri)...

Riyâseti celileye
Lâyihâi kânûniyenin şifâhen arz ettiğim nokta dâiresinde tekrar tetkiki için Dâhiliye ve Adliye Encümenlerine iâdesini teklif ederim.

Giresun
Hakkı Târık

Riyâseti celileye
Memurin Kânunu'nu ihzâr etmekte bulunan encümeni mahsusa, işbu lâyihânın nazan dikkate alınmak üzere havâlesiyle Affı Umûmî Kânunu'na mugâyir bir hâle meydan verilmemesini ve heyeti umûmîye hakkındaki müzâkerenin kifâyesini teklif eylerim.

Konya
Musâ Kâzım

Riyâseti celileye
İşbu kânunun memurin hakkındaki kânunla berâber ve tevhiden müzâkere edilmek üzere olbabda müteşekkil encümeni mahsusa havâlesini teklif eylerim.

Erzurum
Râif

Dâhiliye Vekili Recep Bey (Kütahya): Orada bir takrir vardır. Dâhiliye ve Adliye Encümenleri'ne havâlesini teklif ediyor. Hükûmet, bu takriri kabûl ediyor. Dâhiliye ve Adliye Encümenleri müştereken tetkik edecek olurlarsa, meslekî ve hukûkî tarafları berâber müzâkere edilir. O noktai nazardan muvafakat ediyorum.

Reis: Efendim, evvelâ kifâyeti müzâkereye dâir takrirleri reyinize arz ediyorum. Evvelâ müzâkerenin kifâyetini kabûl edenler lûtfen el kaldırsın... Kabûl etmeyenler lütfen el kaldırsın... Müzâkerenin kifâyeti kabûl edilmiştir.

Efendim, takrirler aynı mâhiyette değildir. Takrirlerin bir kısmı lâyihânın encümeni mahsusa tevdiini teklif ediyor. Birisi de Dâhiliye ve Adliye Encümenleri'ne havâlesine âid olan takriri tercih ediyor. Evvelâ encümeni mahsusa („Hayır" sesleri) („Hükûmetin teklifi" sesleri)...

Zemir Bey (Adana): Evvelâ hükümetin teklifini reye koymak icâb eder.

Reis: Bu, rey istihsâline dâir değildir.

Vehbi Bey (Karesi): Efendim, Bu itimat takriri değildir ki, evvel okunsun...

Reis: Efendim, evvelâ encümeni mahsusa tevdi hakkındaki teklifi reyi âlinize vâz ediyorum. Kabül edenler lütfen el kaldırsın... Kabül etmeyenler lütfen el kaldırsın... Kabül edilmemiştir. Dâhiliye ve Adliye Encümenlerine tevdii hakkındaki takriri reye vâz ediyorum. Kabül edenler lütfen el kaldırsın... Kabül etmeyenler lütfen el kaldırsın... Kabül edilmiştir. Efendim, kânun Dâhiliye ve Adliye Encümenlerine tevdi edilmiştir.

* * *

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI
26 MAYIS 1926

Devre: 2, İçtimâ Senesi: 3, 108. İnikat, Cild: 25

Reis: Kâzım Paşa

MÜCÂHEDEİ MİLLİYEYE İŞTİRÂK ETMEYEN VE MİLLÎ HUDUT HÂRİCİNDE KALAN MEMURİNİ MÜLKİYE HAKLARINDA YAPILACAK MUAMELEYE DÂİR 1/488 NUMARALI KÂNUN LÂYİHÂSI VE DÂHİLİYE ENCÜMENİ MAZBATASI (SIRA NO: 191)

Reis: Mücâhedei Milliyeye İştirâk Eden ve Etmeyen Memurin Hakkında Kânun...

Birinci Madde) 14 Sefer 1342 [1923] ve 26 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun hâricinde kalan memur ve mâzullerden herhangi bir süretle millî hareket aleyhindeki teşkilâta dâhil olduklarına veyâ bu teşkilâtı tertip ve icrâ ettiklerine veyâ bu yolda münferiden veyâ meçtemian çalıştıklarına ikinci maddede zikrolunan Heyeti Mahsusaca karar verilenler bir daha devlet hizmetinde istihdam olunmazlar.

Hakkı Târık Bey (Giresun): Efendim, maddede ,Heyeti Mahsusaca karar verilenler' denilmiş ve bununla iktifâ edilmiştir. Gerçi karar vermek için mutlaka tefrik ve tahkik etmek lâzımdır. Fakat buraya bir kayıt ilâvesi ile bu noktanın teyidine lüzum görürüm. Onun için bir takrir takdim edeceğim. Heyeti Mahsusaca lâzım gelen tahkikat icrâ ve talep vûkûnda müdâfaaları istimâ olunduktan sonra fıkrasının ilâvesini ricâ edeceğim. ("O" sesleri)...

Efendim, zannediyorum ki, müdâfaa gibi en kutsî bir hakkı istimâl ettirmemek için bir sebep yoktur. Heyeti Mahsusa karar vermekte serbesttir. Tahkikâtını icrâ edecektir. Fakat hiç dinlemeden, doğrudan doğruya kendi hükümlerini kendileri verecek olurlarsa, pek mümkündür ki, ileride muhtemel haksızlıklar olabilir ve yine Meclisi âliye gelir. Nitekim daha geçen gün Müdâfaai Milliye Encümeni'nin burada mevzu bahis ettiği bir mazbata vardır. Bursa'daki Heyeti Mahsusa evvelâ beraat ettiriyor, sonra mahkûm ediyor veyâ evvelâ mahkûm ediyor, sonra beraat ettiriyordu.

Müdâfaai Milliye Encümeni Mazbata Muharriri İbrâhim Bey (Kocaeli): Ademi mesûliyet?...

Hakkı Târık Bey (devamla): Veyâhut ademi mesûliyet karârı veriyordu. Binâenaleyh böyle birbirini tutmayan neticeler tevlid edebilir. Onun için alâkadarlar kim ise, onların talebi vûkû bulmasına muallak olarak müdâfaalarını istimâ etmek zarûrî olur. Bunu kabûlden başka bir tarzı hâl yoktur kanaatindeyim.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Efendim, bu maddede ,kânunun hâricinde kalan memur ve mâzullerden teşkilâta dâhil olanlar bâdemâ devlet memuriyetinde kullanılmayacak' diyor; ya memur ve mâzul değil de, bir şahıs ise, bundan sonhra devlet hizmetine girebilecek mi? Yâni o fert bu gibi teşkilâta girmiş de hiçbir memuriyet kabûl etmemiş ise, bu şahıs memur olabilecek mi? Şüphesiz olamayacaktır. Binâenaleyh bendenizce burada bir noksan vardır. Yalnız memur ve mâzule hasretmemelidir. Şahıs da ithâl edilmelidir.

Reşit Bey (Malatya): Efendiler, bendenizin kanaatince Hakkı Târık Bey'in teklifleri muvafık değildir. Çünkü, evvelce bir kânun mevcuttur. Kânun ise mutlaktır. Bursa'da teşekkül eden heyet tarafından tahkikat yapılıp, onların verdiği karar mûcibince hizmeti askeriyeden çıkarılmışlardır. Askeriye hakkında başka muamele yapılsın ve şimdiye kadar bilumum zâbitânın bu sûretle vazifelerine nihâyet verilsin... Sonra teşkilât aleyhinde bulunanlar ve Kuvâyı Milliye'ye iştirâk etmeyen memurlar hakkında başka türlü muamele yapılsın... Bu, muvafık olamaz... O kânunu tâdil edip, makabline de teşmil edersek, muvafık olabilir. Yoksa askerlerin hizmeti askeriyelerine başka türlü hitam verilsin, çıkarılsın, memurlardan Kuvâyı Milliye aleyhine çalışanların müdâfaaları istimâ edilsin... Bu, kat'iyen muvafık değildir. Eski kânun tâdil ve makabline teşmil edilirse, olabilir... Yoksa askeriye hakkında ayrı, mülkiye hakkında ayrı muamele yapılmak doğru değildir. Binâenaleyh Hakkı Târık Bey'in teklifleri bendenizce gayri vâridir.

Recep Zühtü Bey (Sinop): Efendim, encümen ne gibi efâl ve harekâtı, harekâtı milliye aleyhinde bir cürüm telâkki etmiştir? Sonra ne gibi teşekküller harekâtı milliyenin aleyhinde itibar ve kabûl edilmiştir? Maddedeki bu umûmî tâbirler zannediyorum ki birçok karışıklıklara meydan verecektir. Bunları tâyin ve takdir için de gâyet müsâit şerâit vardır. Mâlûmu âliniz, büyük zaferi müteakip evvelki Meclis, İstanbul'da kalan ve sonra bizim idâremize intikâl eden memurine verilmek üzere, 3,5 milyon Liralık bir tahsisat kabûl etmişti. O kânunda 'câizülistihdam' tâbirini kullanmıştı.

Bunun üzerine o vakitki Heyeti Vekile bir kararnâme kabûl etti. Bunlar da câizülistihdam olanları tesbit etti. Bunda takriben şu kayıtlar vardı: (1) Kuvâyı İnzibâtiye'ye iştirâk edenler, (2) Kızıl Hançerciler, (3) Nigâhbancılar, (4) Hürriyet ve İtilâf Merkezi Umûmîyesi'ne İstanbul işgâlinden sonra iştirâk edenler, (5) İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne dâhil olanlar, (6) Anzavur çetesine dâhil olanlar, (7) Ethem'in isyânından, ki bu isyan târihi resmen muayyendir, isyânından sonra o teşkilâta dâhil olanlar, (8) Ferid Paşa Kabinesi'nde bilfiil Nâzırlık etmiş olanlar... Bunlar umûmîyet itibâriyle o zaman kabûl edilen Heyeti Vekile kararnâmeleri meyânında mevcuttur. Sonra isim üzerinde tasrih ettiği bir kayıt daha vardır ki, o da hafiyelik, câsusluk, Anadolu hareketine bâriz bir sûrette aleyhtar vaziyet alanlar, Vilâyetin tahkik ve tetkikinden sonra vereceği kararla câizülistihdam olmayanlar meyânında idi. Sonra bunları tesbit ederken, birkaç noktayı daha nazarı dikkate almak lâzım gelir. Anadolu'da bilfiil vazife başında iken, vazifesini terk ve firar edip giden memurlar, sonra Anadolu harekâtı aleyhindeki fetvalara, Anadolu mücâhedesini bâgi addeden fetvalara imzâ atanlar var. Bunlar ne ola-

cak? Sonra ihtisaslarından istifâde için Anadolu'ya dâvet edilmiş, kabûl etmemiş, gelmemişler var... Sonradan kabûl edilmişler, edilmemişler; o başka... Bunlar ne olacak? Dâhilî isyanlara iştirâk edenler var. Bundan sonra bu gibi mahzurları hâiz olan bâzı kimseler memur olabilecek midir? ("Olamaz" sesleri)... Halbuki bu gibilerin memuriyete alınmaması için memur olabilmek şerâiti meyânında mevcut kayıtlarda böyle bir şey yoktur. Böyle bir kaydın tesbiti lâzımdır. Sonra efendim, belediye vezâifinde müstahdem kimseler Memurin Kânunu'na tâbi olduklarına göre, memurini devlet meyânında mıdır, değil midir? ("Tabiî" sesleri)... Encümen bunları tasrih ederse iyi olur.

Musâ Kâzım Bey (Konya): Efendim, Recep Zühtü Beyefendi'nin ifâdelerinden anlaşıldığı veçhile mevzu çok mühimdir. Kânun, birçok kimselerin hukûku tabiiyesi ile hâl ve istikbâliyle alâkadar bir kânundur. Lâyihâ Dâhiliye Encümeni'nden müşterek bir Encümene havâle edilmişti. Müşterek Encümen lâyikiyle tetkikat yaparak, muhtemâlâtı ve ne gibi zevâtın bu kânunun çerçevesi dâhilinde gireceği tesbit edecekti. Halbuki Müşterek Encümen henüz lâyiki veçhile tetkikat yapmadan, işlenmiş bir lâyihâ ihzâr etmeden, bir takrirle, bu lâyihâi kânûnîye Meclisten resen ruznâmeye alınmıştır. Öyle zannederim ki, bu sûretle bir kânun ısdâr etmek herhâlde çok tehlikeli ve çok mühim vaziyetler ihdâs edebilecektir.

Recep Zühtü Bey (Sinop): Ordudakiler çok süründü... Onlar hakkında yapıldı...

Musâ Kâzım Bey (Konya): Recep Zühtü Bey'in beyânâtından da anlaşıldığı veçhile, birçok muhtemelât mevzu bahistir. Bu ihtimâlâtı Mecliste resen hâlletmeye ve bunu tesbite imkân yoktur. Bu kânun mutlaka encümene gitmeli, encümenin kısa müddet zarfında bu tetkikâtını ikmâl ederek, asgarî hatâya meydan vermeyecek sûrette bir kânun getirmesi lâzımdır. Filhakika askerler hakkında bir kânun kabûl edildi ve o kânun üzerine muamele yapıldı. Fakat o kânunun karârı da kat'i ve lâyetegayyer olduğu hâlde ve halka ref'i hüküm şeklinde buraya kadar mürâcaatlar vâki oldu. Yalnız komisyonun karârı kat'i ve lâyetegayyer bulunduğu için muamele yapılamadı. Ancak müzâkere esnâsında mağdur olduğu ve müştekinin haklı olduğu bu kürsüden söylenmiştir. Böyle acıklı vaziyetlere mahâl kalmamak için, bunun encümence tetkiki lâzımdır. Demiyorum ki, böyle kânuna lüzum yoktur. Bu kânuna lüzum vardır. Fakat herhâlde müstahaklara tatbik edilmek üzere bu kânunun encümence âriz ve amik düşünülmesi, tetkik edilmesi ve hazırlanması, izhâr edilmiş bir lâyihâ olması lâzım gelir. Bu şekilde çıkacak kânun pek faydalı olmayacaktır. Encümene iâdesini teklif ediyorum.

Hakkı Târık Bey (Giresun): Efendim, Reşit Beyefendinin ne için hâli mâruzatta bulunduğuna akıl erdiremedim. Mensûbini Askeriye Kânunu'nun birinci maddesinde bile bendenizin teklif ettiğim madde, mevcuttur. Orada bir Heyeti Mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesinde sâbit olanlar deniliyor. Bendeniz oradaki kaydı bu yeni maddeye ilâve teklifinde bulunuyorum. Fazla bir şey teklif etmiyorum. Sonra Recep Beyefendinin teklifleri câbili nazardır. Câlibi dikkattir. Onun için madde üzerinden işlenmek lâzım geldiğine kâniim. Doğrudan doğruya millî hareket aleyhindeki teşkilâta dâhil olmak esas tutulmuştur. Halbuki birçok noktai nazardan bugün memur diye devlet hizmetine almayacağımız kimseler bulunabilir. Bunun evsâfı, bu mânii hizmet evsaf tesbit olunmak lâzımdır.

Bundan başka, maddenin diğer bir noksanı vardır. Onu da Süleyman Sırrı Bey ar-

kadaşımız hatırlattılar. Millî teşkilât, Millî Mücâdele aleyhindeki harekâta dâhil olmuştur. Böyle bir hareketi iltizam etmiştir. Fakat iltizam ettiği anda memur değildir. Serbesttir. Alelâde bir şahıstır. Onlardan bugün memuriyet talebinde bulunanların memuriyet talebie infâz edilecek mi? Memurin Kânunu'nu tetkik ettik. Bunun içinde doğrudan doğruya bir siyâsî vaziyet nazarı dikkate alınmıştır. Eğer hukuk siyâsîyesine sâhip ise, o adam memur olabilecektir. Eğer bu madde kabûl olunursa, yine bugünden itibâren bir tasfiye icrâsına başlıyoruz demektir. Hâriçte kalanlar vazife talebinde bulunurlarsa, onların bu taleplerini is'af etmemek için elimizde hiçbir kaydı kânûnî yok demektir. Bu, hâizi ehemmiyettir. Binâenaleyh encümen bu hususta tekrar izahat vermelidir. Ve noksanları ikmâl için ne düşündüğünü söylemelidir.

Adliye Encümeni Nâmına Nazmi Bey (Kastamonu): Efendim, bu kânun, Müşterek Encümen'e gelmişti. Dâhiliye, Adliye Encümenleri, bu kânunu harâretle müzâkereye başlamış ve birinci, ikinci maddelerini intâç etmişti. Hükûmetin vücûduna lüzum görüldü ve dâvet edildi. Hükûmet kendi teklifiyle encümenin tâdili arasında ve âhiren vâki olan teklif arasında mühim fark gördü ve on gün zarfında bunu izhâr ederek, encümene tevdi edelim diye aldı, bir daha da getirmedi. Binâberin kânunun gecikmesinde encümenlerin bir taksiri yoktur. Ondan sonra biz kânuna, zannederim, hepimiz taraftârız. Çok lüzumlu bir kânundur. Fakat çok mühim bir kânundur. Sonra sâhibi teklif de maddeyi tevsi eder. Birçok ahkâm teklifinde bulunmuştur. Onun için müsaade buyurursanız, birkaç gün zarfında intâç edilmek üzere bu lâyihâyı encümene tevdi buyurunuz...

Akçuraoğlu Yusuf Bey (İstanbul): Reis Paşa Hazretleri, Mazbata Muharriri'nden suâl soracağım...

Reis: Müzâkere ettiğimiz maddenin Mazbata Muharriri Kayseri mebusu Ahmet Hilmi Bey'dir.

Ahmet Remzi Bey (Gâziantep): Heyeti âliniz hatırlarsınız ki, askerî heyetin verdiği karar dolayısıyla buraya bir şikâyet gelmişti. Bu müzâkere vesilesiyle, diğer bir meseleyi mevzu bahis ettik. Askerler bir taraftan tasfiye edilip dururken, millî harekâta muhalif, millî teessüse mâni fenâ adamların mülkî memuriyetlere devâm etmesi, bu kâbil adamların mülkî memuriyetlere alınması nasıl tecviz edileceğini bendeniz hatırlatmıştım. Şimdi arkadaşlardan bâzıları şüphesiz esâsa itiraz etmiyorlar. Diyorlar ki, bu kânun bu yolda gelmemeli idi, tetkik edilmeli idi... Şöyle olmalı idi; noksan ciheti vardır diyorlar. Bu kânun Dâhiliye Encümeni'nde âriz ve âmik tetkik olunmuştur. Hükûmetin teklifi ile gelen ve Dâhiliye Encümeni'nce tetkik olunarak çıkan bu kânun müzâkeresi esnâsında Memurin Kânunu müzâkere edilmektedir, yakında Meclise verilecektir. O kânunla berâber müzâkere edilsin diye Memurin Kânunu müzâkere eden Müşterek Encümen'e havâle olunmuştu. Müşterek Encümen bu kânunu Memurin Kânunu ile doğrudan doğruya alâka ve merbutiyetini görmemiş olsa gerektir. Çünkü Memurin Kânunu, memurların mukadderâtını, âtisini tesbit eden usûl ve ahkâmdan bahsetmişti. Halbuki bu kânun, mâhiyeti muvakkateyi hâiz bir tasfiye kânunudur. Memurin Kânunu'na bunun ilâvesi ve bununla berâber Memurin Kânunu'nun çıkması tabiî doğru değildi. Onun için Müşterek Encümen Memurin Kânunu'nu çıkarmış ve bunu çıkarmamıştır. Recep Zühtü Bey arkadaşımız, kânun müddetini geçirmiştir. Heyeti Umûmîyede müzâkeresi lâzımdır diye bir takrir verdiler. Bu lâyihâyı kânûnîye, onun üzerine gelmiştir. Şu hâlde kânunun buraya gelişi yolundadır.

Müzâkeresine gelince... Meclisin tâtil zamânı yaklaşmıştır. Bunu eğer altı ay daha ileriye atacak olursanız, bu tasfiyeyi, devlet işinde çalışan iki sınıfın tasfiyesini, böyle uzun mesâfelerle ayırmak gibi bir mahzuru dâidir. Bir taraftan, bunların emsâline, ehemmiyet itibâriyle aynı derecede vazife alan mülkiye memurinine biraz daha bekleyiniz, sizin işlerinize zaman bir perde çeksin, yaptığınız fenâlıkları unutabilelim demek ve bunu bir şekilde tehir etmek bendenizce mahzurludur. Eğer kânun eksik ise, bendenizin mütâlaam şudur: Buna herhangi bir fıkra ilâvesiyle bunun tashihi ve takviyesi mümkündür. Heyeti celile tetkike behemehâl lüzum görüyorsa, hiç olmazsa bu içtimâımızda bitirmek üzere bir vakit tâyin edelim. Hangi encümen istiyorsa, hangi encümene havâlesi lâzım geliyorsa, verilsin, bu müddet zarfında bunu ikmâl etsin...

Recep Zühtü arkadaşımızın bahsettiği ihtimâllerin zikredilmesi bizi hiçbir vakit telâşa düşürmez... Bunlar mâlûm ve muayyen şeylerdir. Bu ihtimâller dolayısıyla bu vaziyetlerin zikrinden, acaba bütün millet alâkadar olur mu? Milletin büyük bir kitlesi lekelenir mi? („Aslâ" sesleri)... Bu sahada acaba bir suistimâle, bir haksızlığa meydan verilir mi gibi endişeleri aslâ vârid görmüyorum. Binâenaleyh tasfiye işinde devlet memurininin böyle mâzisi sâbit, muayyen, tamâmen milletin mukadderâtı ile alâkadar ve kendisini, hayâtını milletin mukadderâtına merbut bilen adamların memuriyette kalmalarını temin buyurdunuz... Diğer adamlar mağdur dahi olsalar, onları bırakınız, hâriçte çalışsınlar... Mâişet, hayat, yalnız memuriyetle münhasır mıdır? Bendeniz bu sahada çok kıskanç, çok kayıtlı, ahkâmın çok ağır olması taraftârıyım. Tâ ki, gerek âtide, gelecek neslimiz, gerekse hâli hazırdaki millet emniyet hissetsin... İyice kâni olsun ki, milletin mukadderâtı ile alâkadar olmayanlar, hattâ aksine, menfî harekâtta bulunanlar unutulmazlar ve bunların yaptıkları işler her an için fenâlıktır. Her an için düşünülür ve göz önüne konulur. Neticede istihsâl edilir. Onun için hakikaten bir noksan görüyorsanız, bir encümene havâle buyurunuz...

Mazbata Muharriri Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Efendim, aşağı yukarı birbuçuk sene evvel Dâhiliye Encümeni'ne tevdi olunan bu lâyihâ, o zaman Dâhiliye Encümeni'nde tetkik ve müzâkere olundu. Heyeti Umûmîye'ye sevk edilmişti. Heyeti Umûmîye'de tetkiki esnâsında kazâî ve cezâî bâzı maddeleri ihtivâ ettiği için, bir defâ da Adliye Encümeni'ne gitmesi münâsip olur denildi. Onun üzerine Adliye Encümeni'ne gitti.

Ali Nazmi Bey (Kastamonu): Müşterek Encümen'e...

Ahmet Hilmi Bey (devamla): Evet, fakat zâten vakit vardı ve her nasılsa Dâhiliye ve Adliye Encümenleri müştereken içtimâ edemedi. Lâyihâ kaldı... Bu sene Recep Zühtü Bey arkadaşımızın bir teklifi üzerine Müşterek Encümen içtimâ etti. Müzâkeresi sırasında hükûmet âzâsı hemen tamâmiyle mevcut idi. Bâzı maddeleri tetkik ve müzâkere edildi.

Meselenin ehemmiyeti vardı ve aynı zamanda istirdâdı müteâkip olan vaziyet de aradan geçen iki sene, ikibuçuk sene sonraki vaziyet büsbütün başka idi. O zamanki hâleti rûhiye, o zamanki vaziyet, ihtimâl derhâl bu kânunu şu şekilde veyâ bu şekilde çıkmasını istilzâl ederdi. Hattâ bâzılarını tasfiye etmiş idi. Fakat kânûnî değildi. O zamanki komisyon, o zamânın icâbâtına nazaran tetkikâtını yapmış, bâzı memurları tensik etmişti. Fakat kânûnî olmadığı cihetle, bâzı memurlar hükûmete mürâcaat etmişti. Beni şu veyâ bu memuriyete tâyin edeceksiniz, herhangi bir vesâiki kânûnîyemiz yoktur, müstenidi ileyhi bir kânun yoktur. Onun için bu benim hakkımdır demişti ve o zarû-

ret dolayısıyladır ki, bu lâyihâyı hükûmet teklif etmiş, encümeninize gelmişti.

Arz ettiğim en son Müşterek Encümen'in içtimâi sırasında ve hükûmet âzâsının da mevcut olduğu bir zamanda, onların da gösterdiği bâzı lüzum vardır. Filvâki bu, ehemmiyeti fevkâlâdeyi hâiz olan bir kânundur. Velev ki, vatandaşlarımızdan, memurlarımızdan pek azları bundan müteessir olsa bile, vaziyeti düşününüz... Birçokları tedehhüş edecektir. Âdetâ bu bir tedhiş kânunu olacaktır. Nasıl ki, hükûmet de, bu ince noktayı derpiş ederek kânunu geri istedi. On gün içerisinde tekrar encümene verecekti. Fakat zannediyorum ki, çok meşgûldü, veremedi... Yine tensip buyurursanız, çok mühim olmak dolayısıyla hükûmete teklif edelim... Yalnız bir müddet tâyin edilsin... Ki bu mümkündür zannederim... Bu devrei içtimâiye zarfında intâç edilsin... Bu şekilde olmadığı takdirde birçok noktai nazarın herhâlde nazarı itibâra alınması lâzım gelir ve zarûrîdir. Bu kadar zaman geçirildikten sonra ihtimâl ki, nâkıs bir kânun olur.

Akçuraoğlu Yusuf Bey (İstanbul): Zâtı âliniz Mazbata Muharriri değil misiniz efendim?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Arz edeyim efendim... Bendeniz o zaman Mazbata Muharriri idim. Bu sene de Müşterek Encümen yine bendenizi Mazbata Muharriri olarak göstermişlerdir.

Akçuraoğlu Yusuf Bey (İstanbul): Lâyihâ 3 Nisan 1924'de gelmiş... Yâni iki sene evvel... Sizin encümeninizin târihi nedir? Kaç ayda encümenden çıkmıştır?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Hatırımda kaldığına göre, encümen bununla takriben bir ay kadar meşgûl olmuştur. O zaman Dâhiliye Vekili Recep Beyefendi idi. Recep Beyefendinin huzûrunda birçok münâkaşalarla çıkmıştır.

Akçuraoğlu Yusuf Bey (İstanbul): Sizin encümeninizde kaç ay kalmıştır?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Tahminen bir, iki ay...

Akçuraoğlu Yusuf Bey (İstanbul): Demek ki, diğer teehhürler bilâhare vâkidir...

Hakkı Târık Bey (Giresun): Ahmet Bey, zâtı âliniz Memurin Kânunu'nda da Müşterek Encümen Mazbata Muharriri mi idiniz?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Hayır efendim, değildim...

Reis: Ahmet Hilmi Bey, bu kânun lâyihâsını müzâkere eden encümenin Mazbata Muharriridir. Binâenaleyh buna cevap verebilir. Çünkü bu mazbatanın Mazbata Muharriridir.

Ahmet Remzi Bey (Gâziantep): Efendim, Ahmet Hilmi Bey arkadaşımız vaziyeti izah ettiler. Yalnız memurların endişesinden bahsettiler. Kânun çıkmazsa bu endişe daha ehemmiyetli ve daha çok vâridir. Çünkü memurlar muhtelif vesileler mevzu bahis olduğu üzere, böyle bir tasfiye kânununun çıkacağını tabiî biliyorlar... Tabiî böyle bir tasfiye kânununa lüzum vardır. O takdirde biz bir an evvel bu tasfiye işini yapmazsak,

hem memurlar endişe içinde kalacak, hem de devletin memurlar üzerindeki karârı gayri muayyen kalacaktır. Bu cihetle meselenin bir an evvel intâcı lâzımdır. Son efendim, mazbata nereden gelmiştir? Mazbatayı salâhiyettar encümeniniz tetkik etmiş, altına imzâ vâz etmiştir. Binâenaleyh vakti muayyende çıksa idi, o vakit bu mazbatayı müdâfaa eedcek arkadaşımız Ahmet Hilmi Bey idi. Bugün çıkarsa, müdâfaa edecek kimse bulunmaz demek doğru değildir. Eğer bu şekilde bir itiraz vârid ise, bendeniz diyorum ki, lâyihâ Heyeti Umûmîye'nin malıdır. Lehinde, aleyhinde herkes söyler... Binâenaleyh matlûp netice ne ise, ona vâsıl olmanın imkânı vardır.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Efendim, bu elimizdeki lâyihâ geçen seneki Dâhiliye Encümeni'nindir. Mâlûmu âliniz, şûbeler, encümenler bir sene içindir. Meclisi âli, bunu müzâkere etmiş olsa, geçen senenin Dâhiliye Encümeni'nin Mazbata Muharriri sıfatıyla Ahmet Hilmi Bey müdâfaa edemez. Çünkü Müşterek Encümen'e havâle edilmişti. Müşterek Encümen henüz müştereken bir Mazbata Muharriri intihap etmiş değildir ki, müdâfaa edecek bir zat bulunsun... Bendenizce zâten takrir de vermişimdir, cumartesi getirilmek şartı ile Adliye ve Dâhiliye Encümenleri'ne havâle edilse daha iyi olur. Havâlesini ricâ ederim... Cumartesi günü gelmek şartı ile...

Râsih Bey (Antalya): Efendim, aynı esas dâhilinde tasfiyeye orduda üç sene evvel başlandı ve intâç edildi, bitti. Memurini mülkiyeye âid olan lâyihânın böyle üç seneye yakın bir zaman encümende kalmasını hakikaten memurin arasında bir sınıfı bir an evvel tecziye etmek, diğer sınıf hakkında müsamahalı davranmak istenildiği fikri hâsıl olmuştur. Bu lâyihânın encümende şimdiye kadar kalmasıyla... Muhterem arkadaşlar, mâlûmu âliniz, af ve safh iyi bir şeydir, iyi bir haslettir. Fakat umûmî işlerde, bilhassa devlet işlerinde af o kadar iyi bir şey değildir. Bilhassa milletin hayat ve memat mücâdelesinde, milletle âdetâ harb edercesine, istihzâ edercesine vaziyet almış olanlar, âdetâ dişleri dökülerek ter yerine kan akıtan bir milletle alay edercesine rezâlet yapanlardan bugün devlet teşkilâtının âdetâ köşe başlarını tutanlar vardır. Efendiler, o gün bu adamlar neredelerdi? O gün niçin bu milletle alay ediyorlardı? Niçin gülüyorlardı beyefendiler? 'Ankara'nın kedileri gelmiştir' diyenleri vardı. Vaktiyle bizlerden birisini İstanbul'da yâhut Avrupa'ya giden bir heyet meyânında görürlerse, 'Ankara'nın kedileri geçiyor' diye alay ederlerdi. İşte bunlardan devâirde köşe taşı olacak mevkileri işgâl edenler vardır. Bunlar bize kim temin eder ki, bizim teşkilâtımızı akâmete uğratmak için çalışmıyor? („Çok doğru" sesleri)... Onun için bir an evvel bu lâyihânın müzâkere edilmesi ve bu tasfiyenin bir an evvel yapılması zarûrîdir. Müzâkere edilim... Müzâkere ederken, gerek Dâhiliye Encümeni'nin, gerek Adliye Encümeni'nin mütâlaalarını dinleriz, lâzım gelen şeyleri yaparız yâhut elde bir kânun vardır... Askerler hakkında o kânunu tatbik etmişizdir. Aynı kânunu bunlar hakkında da tatbik ederiz. Tasfiyeyi yaparız...

Riyâseti celileye
Müzâkere kâfidir. Maddenin reye konulmasını teklif ederim.

Elâziz
Hüseyin

Riyâseti celileye

Müzâkere kâfidir. Mevzu bahis kânun mühimdir. Mühim olduğu kadar şümullü mânâ ifâde etmiyor. Cumartesi celsesine yetişmek üzere Dâhiliye ve Adliye Encümeni'ne iâdesini teklif eylerim.

Bolu mebusu
Nuhzade Mehmet Vasfi

Riyâseti celileye

Heyeti Mahsusaca' tâbirinden sonra, ,lâzım gelen tetkikat ve tahkikat icrâ ve talep vukûnda müdâfaalan istimâ olunduktan sonra' kaydının ilâvesini teklif ve ricâ ederim.

Giresun
Hakkı Târık

Riyâseti celileye

Lâyihânın esbâbı teahhürünü Nazmi Bey izah ettiler. Binâenaleyh cumartesi Meclis ruznâmesinde müzâkere edilmek şartı ile süratle tetkik ve müzâkeresi için Adliye ve Dâhiliye Encümenleri'ne iâdesini teklif eylerim. 26 Mayıs 1926

Yozgat
Süleyman Sırrı

Riyâseti celileye

Mevzuu müzâkere lâyihâ mühim ve birçok zevâtın hukûku siyâsîyesiyle alâkadardır. Henüz ihtisas encümeni lâyihâ hakkında bir noktai nazar dermeyan etmemiş olduğu cihetle, Heyeti Umûmîye'den bu vaziyette müzâkeresi bâriz hatâlara bais olması ihtimâli mevcuttur. Binâenaleyh lâyihânın esaslı tetkik edilmek üzere encümene havâlesini teklif ederim.

Konya
Musâ Kâzım

Reis: Evvelâ kifâyeti müzâkereyi reyinize arz edeceğim.

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak): Müsaade buyurunuz efendim... Tam altı takrir okundu: Celile, celile, celile...

Reis: Müzâkereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Müzâkereyi kâfi görmeyenler lütfen el kaldırsın... Müzâkere kâfi görülmüştür...

Efendim, bu lâyihâ mâlûmunuzdur ki, Meclis karârı ile ruznâmeye alınmıştır. Doğrudan doğruya müzâkere edilmek üzere ruznâmeye alınmıştır. Heyeti Umûmîyesi üzerindeki müzâkere de kâfi görülerek, maddelerin müzâkeresine geçilmiştir. Şimdi birinci maddesi üzerindeyiz. Binâenaleyh lâyihânın heyeti umûmîyesinin encümene tevdii mevzu bahis olamaz. Şimdi birinci maddenin müzâkeresindeyiz. Bir maddenin ya burada intâcı veyâ encümene havâlesi Meclisin karârına mütevakkıftır. Şimdi bunu görüşeceğiz.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Şu hâlde Mazbata Muharriri sıfatıyla kimden suâl soracağız?

Reis: Arz edeyim efendim... Herhangi bir teklif iki ay encümende kalırsa, onu teklif eden zat yâhut diğer bir zat, onun esâsını, yâni bir mebus teklif etmiş ise o, hükûmet teklif etmiş ise hükûmet veyâhut kendisi teklif ederek getirir. Encümen mevzu bahis olmaz. Meclis arzu ederse, sonra encümene gönderir.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Bu, Müşterek Encümen'e verilmişken, hükûmet almıştır. Meclisi âli tekrar hükûmetten celb etmiştir.

Reis: Meclis ruznâmesine aldı ve müzâkere ediyor. Şimdi birinci madde mevzu bahistir. Birinci maddenin ilânihâyet veyâhut muvakkat bir zaman için encümene gitmesi veyâ burada intâcı mevzu bahis olabilir. Hakkı Târık Bey'in takriri maddenin tâdili hakkındadır. Süleyman Sırrı Bey, zâtıâliniz de ihtimâl ki, buraya birinci maddenin diyeceksiniz... Lâyihânın demişsiniz...

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Evet efendim...

Reis: Süleyman Sırrı Bey'in takriri de şudur... (Takrir tekrar okundu)... („Hayır" sesleri; „Olamaz" sesleri)... Mehmet Vasfi Bey'in takriri kânunun heyeti umûmîyesine âiddir. („Geçmiştir" sesleri)... (Musâ Kâzım Bey'in takriri tekrar okundu)... Bu da lâyihânın heyeti umûmîyesi hakkındadır. Şimdi efendim, iki takrir vardır. Aynı meâldedir. Süleyman Sırrı Bey'in ve Mehmet Vasfi Bey'in takrirleri Lâyihâ Encümeni'ne giderse, cumartesi günü gelmesi içindir.

Zülfü Bey (Diyarbakır): Madde niçin encümene gidiyor? Sebep nedir?

Reis: Öyle teklif ediyorlar... Kabûl ve ademi kabûlü heyeti âliyenize âiddir. Süleyman Sırrı ve Mehmet Vasfi Beylerin takrirleri cumartesi günü getirmek üzere encümene tevdii hakkındadır. Kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Encümene tevdii kabûl edilmiştir.

Riyâseti celileye
Maddenin aşağıdaki şekilde kabûlünü teklif eylerim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

Birinci Madde) 14 Sefer 342 [1923] ve 25 Eylûl 1339 [1923] târihli kânunun hâricinde kalan eşhas veyâ müstahdem mâzul memurlardan herhangi bir sûretle...

Riyâsete

Birinci maddedeki ,veyâ bu yolda münferiden ve müçtemian çalıştıklarına' ibâresi yerine, veyâ millî hareket aleyhinde kavlen veyâ fiilen münferiden veyâ müçtemian çalıştıklarına' ibâresinin vâzını teklif eylerim.

Gâziantep
Remzi

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak): Ahmet Remzi Beyi tebrik ederim. Riyâsete dediğinden dolayı...

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Efendim, bendeniz memur veyâhut mâzul olmayıp da, şahsî olarak millî hareketler aleyhinde bulunanların da bu kânun dâiresi şümûlüne girebilmesi için bir tâdil takdim ettim. Bir de, burada herhangi bir sûretle millî harekât aleyhindeki teşkilâta, yânî burada herhangi bir sûretle kelimesi, benim anladığıma göre, şahsa mâtuf oluyor. Teşkilâtın da herhangisi olduğunu anlayabilmek için aleyhindeki kelimesinden sonra herhangi kelimesinin de yazılması muvafık olur kanaatindeyim. Çünkü teşkilât müteaddittir. Bunun için bu kelimenin ilâvesini ricâ ederim.

Reis: Evvelâ Süleyman Sırrı Bey'in teklifini reye vâz edeceğim. Memur değil iken bu işleri yapmış olanlara taallûk ediyor. Nazarı dikkate alanlar el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

(Gâziantep mebusu Remzi Bey'in takriri tekrar okundu)... Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır...

Süleyman Sırrı Bey'in bir takriri daha vardır.

Riyâsete

,Aleyhindeki' kelimesinden sonra bir ,herhangi' ibâresinin ilâvesini teklif eylerim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

Reis: Takriri nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır...

(Giresun mebusu Hakkı Târık Bey'in takriri tekrar okundu)

Hakkı Târık Bey (Giresun): Efendim, bâzı arkadaşlar işi uzatacaklardır diye bir mütâlaa irâd etmeseydiler, bendeniz söz almayacaktım. Daha evvel izah ettim. Mensûbini askeriye hakkındaki kânunu aynen buraya nakletmekten başka hiçbir şey yapmıyorum ve müdâfaa hakkı gibi kutsî bir hakkın ihmâl olunacağını da zannetmiyorum. Basittir ve kat'idir. Tahkikat ve tetkikat icrâ olunacaktır. Esâsen karar vermek için bunu yapmak tabiî ve zarûrî bir şeydir. Fakat bundan sonra kânunun metni içine koymak noktai nazarından kabûlünü tekrar ricâ ediyorum. Tetkikat ve tahkikat yapmaya mec-

burdur. Aleyhinde karar verilen birisi, ‚beni istimâ ediniz, hak tezâhür etsin' derse, bu istimâ edilmelidir. („Tabiî" sesleri)...

(Hakkı Târık Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Nazarı dikkate alanlar el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır.

Sinop mebusu Recep Zühtü Bey'in takriri...

Riyâseti celileye

Maddenin nihâyetine ‚ve devlet müessesâtında istihdam olunmazlar' ibâresinin ilâvesini teklif eylerim.

Sinop
Recep Zühtü

Reis: Recep Zühtü Bey'in takririni nazarı dikkatinize arz ediyorum... Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alındı...

Nazarı dikkate alınan takrirlere göre madde tashih olunacaktır. Madde şöyle oldu:

Birinci Madde) 14 Sefer 1342 [1923] ve 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun hâricinde kalan eşhas veyâ müstahdem ve mâzul memurlardan herhangi bir süretle millî hareket aleyhindeki herhangi teşkilâta dâhil olduklanna veyâ bu teşkilâtı tertip ve icrâ ettiklerine veyâ millî hareket aleyhinde kavlen veyâ fiilen münferiden veyâ müçtemian çalıştıklanna ikinci maddede zikrolunan Heyeti Mahsusaca lâzım gelen tetkikat, tahkikat icrâ ve talep vukûnda müdâfaalan istimâ olunduktan sonra karar verilenler bir daha devlet hizmetinde ve müessesâtında istihdam olunmazlar.

Reis: Maddeyi kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl etmeyenler el kaldırsın... Madde kabûl edilmiştir. On dakika teneffüs etmek üzere celseyi tâtil ediyorum.

* * *

İkinci Celse

(Bed'i Müzâkerat)

Reis: Kâzım Paşa

Reis: Celseyi açıyorum... Kânunlara henüz reylerini vermeyenler varsa, lütfen reylerini versinler.

İkinci Madde) Birinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa Müdâfaai Milliye Vekâleti'nden maada diğer Vekâletlerden millî hareketin başlangıcı olan 15 Mayıs 1335 [1919] târihinden itibâren millî hudutlar dâhilinde millet vekâleti veyâhut hükûmet hizmetinde bulunmuş olan

zevattan tâyin olunacak birer âzâdan terekkûp eder. Bu heyete Dâhiliye Vekâleti'nce mezkûr evsâfı hâiz ayrıca bir de Reis tâyin olunur. Heyetin bamazbata vereceği kararlar kat'idir.

Zülfü Bey (Diyarbekir [Diyarbakır]): Müdâfaai Milliye Vekâleti'nden bahsediyorlar. Buna Bahriye de dâhil midir?

Reis: Müdâfaai Milliye ve Bahriye'ye âid kânun ayrıdır.

Zülfü Bey (Diyarbekir [Diyarbakır]): Şu hâlde Müdâfaai Milliye ve Bahriye demek lâzımdır.

Abdülhâk Bey (Erzincan): Muhterem efendiler, bu kânunun ikinci maddesi diyor ki, memurinden bir Heyeti Mahsusa teşekkül eder. Acaba Vekâletler Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurinin sâmisini şimdiye kadar tesbit etmişler midir? Onu bilmiyorum... Fakat herhâlde bu Heyeti Mahsusa'nın vezâifini tesri ve teshil için Müdâfaai Milliye Vekâleti'nde olduğu gibi aynen Vekâleti âidesinde ihzârî bir komisyon teşkil etmek lâzımdır. Nitekim muhterem Reis Paşa Hazretleri, Müdâfaai Milliye Vekâleti'nde iken bu heyetin teşkiline karar verildiği zaman, İstanbul'da İstitlâat Heyeti diye bir komisyon teşkil ettiler. Bu komisyon, Müdâfaai Milliyeye iştirâk etmeyen zâbitânın esâmisini ve dosyalarını ihzâr etti. Ondan sonra Heyeti Mahsusa'nın vezâifi teshil edilmiş oldu. Eğer Vekâletler bu kânunun neşriyle berâber böyle iptidâi bir komisyonu teşkil edip de, bu esâmiyi tesbit edecek olurlarsa, bittabi o Heyeti Mahsusa'nın vezâifi hem tesri ve hem de teshil ve tevsik edilmiş olur. Bunun için bir de takrir takdim ediyorum. Kabûl edilmesini ricâ ederim.

Fâik Bey (Tekirdağ): Efendim, Abdülhak Beyefendi arkadaşımızın beyânâtı tatbikata âiddir. Bendenize kalırsa, kânunu böyle takyitlerle bağlamak iyi olmaz. Bir heyet teşekkül edecektir. O heyetin salâhiyeti gayri mahduttur. İstediği gibi tetkikat ve tahkikat yapar. Bir de hükûmet vardır. O hükûmetin de tetkikat yapıp, evrâkı komisyona sevk etmekte kimse elini bağlamaz. Hükûmet de serbesttir. Hükûmet, bir taraftan tetkikâtını yapar, ona verir. Diğer taraftan, heyet, hükûmetin vermesini beklemez. İhbar ile veyâ herhangi bir ittılâ ile herhangi bir zat hakkında tetkikâtını yapsın... Onun için maddenin olduğu gibi kalması daha iyidir.

Reis: Takrirler okunacaktır...

Riyâseti celileye
İkinci maddenin dördüncü satırındaki 'millet vekâleti' kelimesinin 'millet vekâletinde' sûretinde tashihini teklif eylerim.
26 Mayıs 1926

Sinop
Recep Zühtü

Erzincan mebusu Abdülhak Bey'in Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen memurin hakkındaki kânunun tatbikâtını teshil ve tesri için her Vekâletin iptidâî bir komisyon teşkil etmesine dâir takriri...

Riyâseti celileye

Bu kânunun neşri ile ikinci madde mûcibince teşekkül edecek Heyeti Mahsusa'nın vezâifi mühimmesini tesri ve teshil için her Vekâletin de Mücâdelei Milliyeye iştirâk etmeyen kendine âid memurinin esâmisini tesbit ve şahsî dosyalarını ihzâr için bu kânunun münderecâtı ile alâkadar olmadığı meczum olan münâsip zevattan derhâl iptidâi ve ihzâri bir komisyonu mahsus teşkil etmesini arz ve teklif ederim.

Erzincan mebusu
Abdülhak

Abdülhek Bey (Erzincan): Paşa Hazretleri, takririmi zapta geçmesi için vermiştim. Maksat hâsıl olmuştur.

Reis: Zâten reye koymayacağız. Temenni mâhiyetindedir. Hükümete tevdi ederiz.
Recep Zühtü Bey'in takririni reye vâz edeceğim. (Recep Zühtü Bey'in takriri tekrar okundu)

Süleymen Sırrı Bey (Bozok): Teşkilâtı Esâsîye ile mebusluk ünvânı kabül edilmiştir. Milletvekilliği denmektense, mebusluk demek daha doğrudur. ("Doğru" sesleri)...

Reis: Mebuslukta diye tashih edilecektir.

Riyâseti celileye

İkinci maddeye şu fıkranın ilâvesini teklif ederim: İşbu heyetin bir sene içinde ikmâli vazife etmesi şarttır.

Kocaeli
İbrâhim

("Bir sene azdır" sesleri)... ("Kâfi" sesleri)...

Reis: Vekil Beyefendi, bu heyetin bir sene zarfında işini bitirmesi hakkında sözünüz var mı?

Dâhiliye Vekili Cemil Bey (Tekirdağ): Bir sene kâfidir efendim... ("Azdır" sesleri)...

Reis: Az ise teklif yaparsınız efendim... Gâziantep mebusu Remzi Bey'in takriri vardır... Okunacak...

Riyâsete
İki sene müddet teklif eylerim.

Gâziantep
Remzi

Reis: Evvelâ iki seneyi reyinize vâz edeceğim... Kabûl etmezseniz bir seneyi reye vâz edeceğim... İki seneyi nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır. Bir seneye âid takriri nazarı dikkate alanlar lûtfen ellerini kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır.

İkinci maddenin muaddel şekli okunacak efendim...

İkinci Madde) Birinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa Müdâfaai Milliye ve Bahriye Vekâletleri'nden maada diğer Vekâletlerden, millî hareketin başlangıcı olan 15 Mayıs 1335 [1919] târihinden itibâren millî hudutlar dâhilinde mebuslukta veyâhut hükûmet hizmetinde bulunmuş olan zevattan tâyin olunacak birer âzâdan terekküp eder. Bu heyete Dâhiliye Vekâleti'nden mezkûr evsâfı hâiz ayrıca bir de Reis tâyin olunur. Heyetin bamazbata vereceği kararlar kat'idir. İşbu heyetin bir sene içinde ikmâli vazife etmesi şarttır.

Reis: Efendim, maddeyi reyinize vâz ediyorum...

Refik Bey (Konya): Mebuslukta bulunmuş olanlar mı, yoksa elyevm mebus olanlar mı?

Reis: Mebuslukta bulunmuş olan...

Ahmet Remzi Bey (Gâziantep): O iki târif arasında mebuslukta bulunmuş olan...

Reis: Efendim, maddeyi reyinize arz ediyorum... Kabûl edenler lûtfen ellerini kaldırsın... Kabûl etmeyenler ellerini kaldırsın... Kabûl edilmiştir...

Üçüncü Madde) 23 Nisan 1336 [1920] ve 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında devletçe bir vazifeye tâyin edildikleri hâlde, terki vazife ile memâliki meşgûle veyâ ecnebiyeye bilâ mezûniyet giden memurlar, bir daha hizmeti devlette istihdam olunmazlar.

Ahmet Remzi Bey (Gâziantep): Bu maddede teklif olunduğu hâlde kabûl etmeyenler hakkında teklif vardır. Halbuki vazifesi icâbı vazifesinde devâmı lâzım olduğu hâlde terk edenlerk daha evleviyetle dâhil olmalıdır. Bendeniz bu münâsebetle bir takrir takdim ediyorum. Aynı zamanda takririme bir şey daha ilâve ettim. O da mebdei târih 15 Mayıs 1335 [1919] senesi olsun... Sebebi de harekâtı milliye bilhassa 15 Mayıs 1335 [1919] târihinden başlar. Onun için iki târih arasında takriben bir sene kadar fark vardır. O zamanda fenâlıklar yapanları niçin bu kânundan çıkaralım, hâriç bırakalım? Mâdem ki maksat harekâtı milliyeye iştirâk ve ademi iştirâk meselesidir. Bu iki târih arasında bir fark kalmamalıdır.

Reis: Madde hakkında başka söz isteyen var mı?

Abdülhak Bey (Erzincan): Paşam, burada bir kayıt vardır. 'Bilâ mezûniyet giden memurlar bir daha hizmeti devlette istihdam olunmazlar' diyor. Encûmenden soruyorum... Bununla hakkı tekâûd de selb edilmiş midir? Yoksa yalnız memuriyet midir? ("Hayır" sesleri)...

Hüseyin Bey (Elâziz): Reis Paşa Hazretleri... Bir suâl soruilacak olursa kime sorulacaktır?

Reis: Efendim, Dâhiliye Encümeni bir mazbata yapmıştır. Onun Mazbata Muharriri de vardır. Binâenaleyh bir şey sorulacak olursa, o zevattan sorulabilir. Esâsen onu müzâkere ediyoruz. Ahmet Hilmi Bey Mazbata Muharriridir.

İsmâil Kemâl Bey (Çorum): Tekâüdlükte çoluğunun çocuğunun da hakkı vardır. Tekâüdiyesine ilişmek doğru değildir.

Ahmet Remzi Bey (Gâziantep): Paşam, maddede hakkı tekâüd zikredilmemiştir. Binâenaleyh dâhil değildir.

Hüseyin Bey (Elâziz): Paşa Hazretleri, memâliki meşgüle deniliyor. Anadolu'da bir vazife verilmiş, o vazifeyi almamış, terk edip İstanbul'a gitmiş... Bu da dâhil midir?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Tabiî dâhildir...

Muhtar Bey (Trabzon): Arkadaşlar, bendenizin söz aldığımın sebebi, rüfekâyı muhteremeden Remzi Bey târihi değiştirmek istiyorlar. Eğer şâmil olarak bu târihi değiştirirsek, çok tehlikeli bir şey olur. Çünkü 23 Nisan'dan evvel hükûmeti milliye yoktu ki, 23 Nisan'dan evvel terki vazife edenlerdir ki, Millî Mücâdeleyi teşkil ettiler. Binâenaleyh onların vaziyetlerini işkâl etmiş oluruz. 23 Nisan'dan evveline biz rücû edemeyiz.

Riyâsete
Üçüncü maddenin berveçhiâti tâdilini teklif eylerim.
15 Mayıs 1335 [1919] ve 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında devletçe bir vazifeye tâyin edildikleri hâlde veyâ vazifede iken bir özrü makbûle müstenid olmaksızın terki vazife ile... ilâh...

Gâziantep
Remzi

Remzi Bey (Gâziantep): Târih hakkındaki teklifimi geri alıyorum. Diğer fıkra müsaade buyurulursa reye konulsun...

Hüseyin Bey (Elâziz): Paşa Hazretleri, Sevr Muahedesi'ne gidenler de dâhil midir? Onu soracağım...

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Maddede mebde ve müntehâ tâyin edildi.

Muhtar Bey (Trabzon): Hüseyin Bey şahsımı mevzu bahis etmiştir. Söz isterim...

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Kânunun maddesinde sarahaten müddet tâyin ediyor. 23 Nisan 1336 [1920] ile 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında devletçe vazifeye tâyin edildiği hâlde... Tabiî Sevr Muahedesi ondan evveldir. Buradaki mebde târihi başkadır. Bu târih arasında değildir.

Reis: Hüseyin Bey, zâtı âliniz şahıs kasd ettiniz mi?

Muhtar Bey (Trabzon): Bendeniz bilirim... Müsaade ederseniz söyleyeyim... Paşa Hazretleri, ben her vakit kürsüye çıkarken, bir şey söylerken, Hüseyin Bey ya oradan ya buradan mutlaka şahsımı mevzu bahis eder. Acaba Sevr Muahedesi'ne gidenler de buna dâhil midir, değil midir diye mutlaka şahsımı mevzu bahis ettiler. Bu muhakkaktır... (Gürültüler)... Efendim, ben biliyorum... ("Şahıs mevzu bahis değildir" sesleri)... Bu mesele çok mevzu bahistir. Esbâbını izah edeyim: Arkadaşlar, Sevr Muahedesi'ne gitmek üzere Tevfik Paşa Heyeti'nin teşekkül ettiği zamanda, Tevfik Paşa kendi Müşâvirleri için intihâbat yapmıştır. O meyanda bugün Berlin Sefiri Münir Beyi, Cemâl Beyi intihap ederek, bendenizi de intihap etmiştir. Ferid Paşa bunlar olmaz, bizimle hemfikir değillerdir dedi ve ismimizi sildi. Tekrar Tevfik Paşa ismimizi yazdı... O sildi... Tamam dört defâ ismimizi Tevfik Paşa yazmış ve Ferid Paşa silmiştir ki, bu adamlar bizimle hemfikir değillerdir diye... Nihâyet Tevfik Paşa diyor ki, ben fennen, ilmen, kendime muavin almak istiyorum, bunlar gidecektir diye... Bizim hiç haberimiz yoktu. Dördüncü defâ Tevfik Paşa diyor ki, ben Müşâvirlerimi kendim intihap edemezsem, yanıma almazsam, gitmem diyor. Ondan sonra geldiler, benden ricâ ettiler. Tevfik Paşa'nın oğlu vesâire... Bu millî bir vazifedir, sizin orada yapacağınız şey, nâfia meselesinin memleketin menâfiine muvafık olarak tetkiktir. Çok ricâ ederiz... Ferid Paşa'nın istemediğine rağmen buraya gitmeniz lâzımdır dediler. Ben de memlekete hizmet etmek emeliyle gittim. İlk defâ Anadolu'ya, işte bize teklif olunan şey budur diye gönderen benim... Oradan da Anadolu ile muhabere ettim ve o heyette ne veçhile iş yaptığımızı herkes biliyor. Hamiyet, vatanperverlik, vatana hizmet inhisârını kimse üzerine almasın... Çok istirhâm ederim...

Hüseyin Bey (Elâziz [Elâzığ]): Bendeniz Muhtar Bey'in Sevr Muahedesi'ne gittiğini bilmiyordum. Maahaza şimdi kendisinden burada öğrendim.

Rahmi Bey (Trabzon): Tekrar memuriyete intihâbı câiz olmayan bu misullu zevâtın mebusluğa intihâbı câiz olur mu, olmaz mı?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Bu sırf memurlar hakkında bir kânundur. Mebusluğun vaziyetleri Teşkilâtı Esâsîye Kânunu mûcibince başkadır.

Rahmi Bey (Trabzon): Anlayamadım...

Reis: Efendim, biz memurlar hakkında bir kânun yapıyoruz dediler. Mebusların vaziyeti Teşkilâtı Esâsîye'de musarrahtır.

Riyâseti celileye

Üçüncü maddenin dördüncü satırında 'bilâ mezûniyet giden memurlar' fıkrasından sonra 've 14 Mart 1336 [1920] târihinde İstanbul işgâlini müteâkip fesh edilen Meclisi Mebusan âzâsından bir mâzerete müstenid olmaksızın Anadolu'ya iltihak etmeyenler' ibâresinin ilâvesini teklif eylerim.

Sinop
Recep Zühtü

Hasan Fehmi Bey (Gümüşhâne): Efendim, sorulan bir suâle Dâhiliye Encümeni nâmına verilen cevap bendenizi tatmin etmedi. Onun için müsaadenizle söz aldım. Kânun diyor ki, hizmeti devlette istihdam olunamazlar. Binâenaleyh mebusluk hizmeti devletten mâdut değil midir? Sonra meselenin esâsı, şu veyâ bu sûretle memleket aleyhine vücûde gelen teşkilâta dâhil olanlar, şu veyâ bu sebeplerle memlekette vatanî, târihî bir günde terki vazife etmiş olanlar, memur olamaz, mebus olabilir! Böyle bir telâkkiyi anlayamadım. ("Ve ebediyen olamaz" sesleri)... Binâenaleyh bu heyete salâhiyeti kâmile veriliyor. Tetkikâtını yapar, tahkikâtını yapar, bu kânunun tarifâtı dâhilinde, bu kânunun dâirei şümûlüne almış olduğu insanlar kimler ise, memur olamadığı gibi mebus dahi olamaz, ebediyen olamaz. Telâkki budur... ("Olamaz" sesleri; alkışlar)...

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Bendeniz olur diye bir cevap vermedim...

Hasan Fehmi Bey (Gümüşhâne): İltibas oldu da, onun için söyledim...

Ahmet Hilmi Bey (devamla): Mebusların Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nda ne gibi evsâfı hâiz olmaları lâzım geldiği musarrah olması hasebiyle bendeniz ayrıca cevap vermedim. Şimdi burada memurların vaziyetini tâyin eden bir kânunla mebusların da vaziyetini tâyin etmeyi muvafık görmüyorum. Bu doğrudan doğruya Teşkilâtı Esâsîye'nin bir maddesini tâdil demektir. Binâenaleyh şâyet bunu hâlletmek istiyorsanız, o vakit Teşkilâtı Esâsîye'nin bir maddesini tâdil etmek demek olur. Bunun Teşkilâtı Esâsîye Encümeni'ne gitmesi lâzıam gelir. Yok, böyle bir kısım kânunlar çıkarken, devletin esaslı olan bir kânununu şu sûretle tâdil etmek muvafıak değildir zannederim.

Fâik Bey (Tekirdağ): Efendim, milletin en muhtaç ve en elim zamânında onun hizmetinden kaçan ve bununla da iktifâ etmeyerek, hiyânette bulunan bir kimsenin milletin en yüksek müessesesi olan Meclisi âlide ahzı mevki etmesini arzu edecek kimse yoktur. Devlet teşkilâtı arasında en büyüğünden en küçüğüne varıncaya kadar herhangi bir vazifeyi kendilerinden esirgediğimiz adamlara en yüksek hukûku umûmîyeyi vermek hiçkimsenin tecviz edeceği bir vaziyet değildir. Fakat önümüzdeki kânun yalnız memurlara taallûk edecek olan bir kânundur. Mebuslar için buraya bir kayıt konacak olursa, mâsuniyeti teşriiyeyi alâkadar edecek bir vaziyet ihdâs etmiş oluruz. Bunun neticesinin de iyi olacağını biz zannetmedik. Diğer taraftan, arkadaşlarımızın izah ettiği veçhile, mebusluğa âid ahkâmın tesbiti mahalli burası değildir. Yâni bu kânun değildir.

Teşkilâtı Esâsîye ve İntihâbı Mebusan Kânunu'na buna müteallik bir şart ilâve etmek icâb ediyorsa, ayrı bir teklif ile ilâve olunabilir. ("Doğru" sesleri)... Esasta hep berâberiz... Usûlde ayrılıyoruz...

Reis: Efendim, takrirleri reyinize arz ediyorum... Evvelâ Ahmet Remzi Bey'in takriri vardı. (Tekrar okundu)... Bunu reyinize arz edeceğim... Nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır.

(Recep Zühtü Bey'in takriri tekrar okundu)

Recep Zühtü Bey (Sinop): Efendim, Malta'ya gidenler hâriç olmak üzere kaydını ilâve buyurun...

Talât Bey (Ardahan): Malta'ya gitmediler, götürüldüler...

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak): Malta'ya gidenler bilâkis dâhil olmalıdır.

Reis: Efendim, İstanbul'un işgâlini müteakip fesh edilen Meclisi Mebusan âzâlarından bir mâzerete müstenid olmaksızın Anadolu'ya iltihak etmeyen âzâ...

Refik Bey (Konya): Paşa Hazretleri, müsaade buyurursanız, birkaç kelime arz edeceğim. Bu takrirle alâkadar olmak üzere, birinci [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nde İstanbul'dan buraya intihap edilen arkadaşların iltihâkı mevzu bahis olmuş ve haklarında bir karar ittihaz edilerek mesele hâllolunmuştur. Binâenaleyh bunun tekrar mevzu bahis olmasına lüzum yoktur zannediyorum.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Efendim, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nin 18 Teşrini Evvel târihli bir karârı vardır ve 18 Teşrini Evvel'e kadar gelecek mebusları kabûl etmiştir. Ondan sonra gelecekleri kabûl etmemiştir ve mesele bu sûretle hâllolunmuştur.

İlyas Sâmi Bey (Muş): Efendim, Refik Bey birâderimizin söylediği karar hakikaten bu meseleyi hâlletmişti. Aynı zamanda [...] Beyin teklifi de zapta geçti. Buna artık lüzum yoktur. O zaman Malta'ya gitmiş olanlar kabûl olunmuştu. Malta'ya gidenler Malta'ya gittiği için mâzurdur. Binâenaleyh bu defâ da zapta geçmekle maksat hâsıl olmuştur.

Reis: Efendim, o mebusluğa âiddir. Beyin söylediği ise memurine müteallıktir. Meclisi âli red ederse, o vakit kanaat hâsıl olur.

(Recep Zühtü Bey'in takriri tekrar okundu)

Reis: Efendim, takriri dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar lütfen el kaldırsın... Takrir nazarı dikkate alınmamıştır.

Efendim, evvelce nazarı dikkate alınan takrir veçhile tashih edilen madde şu şekli alıyor:

Üçüncü Madde) 23 Nisan 1336 [1920] ve 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında devletçe bir vazifeye tâyin edildikleri hâlde veyâ vazifede iken bir özrü makbule müstenid olmaksızın terki vazife ile memâliki meşgûle ve ecnebiyeye bilâ mezüniyet giden memurlar bir daha hizmeti devlette istihdam olunmazlar.

Reis: Maddeyi kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl etmeyenler el kaldırsın... Kabûl edilmiştir...

Dördüncü Madde) 23 Nisan 1336 [1920] târih ile 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında millî hükümet emrinde bilfiil vazife ifâ eden memurinin hizmette bulundukları müddet tekâüd ve mâzuliyetlerinde iki kat hesap edilir. Mesleği memuriyet olup da, bu müddet zarfında [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nde âzâ olanlar dahi aynı sûretle istifâde ederler.

Evvelce memur olduğu veyâ olmadığı hâlde millî orduya dâhil olup da ihtiyat zâbitliği edenlerle neferlikde hizmet edip bilâhare memuriyete avdet edenler, memur veyâ mâzul olsun

olmasın gönüllü olarak millî orduya dâhil olup da bilâhare memur olanlar dahi bu madde hükmünden istifâde ederler.

İsmâil Kemâl Bey (Çorum): Efendim Memurin Kânunu'nda bu mesele tesbit edilmiştir.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Efendim, bu madde aynen Memurin Kânunu'na girmiştir. Buna lüzum kalmamıştır.

Ali Nazmi Bey (Kastamonu): Bendenizin bir takririm vardı, Paşa Hazretleri...

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak): Ben Remzi Bey'in yerinde olsam derim ki, ,bu maddenin adı "bilâhare' maddesidir.

Ahmet Remzi Bey (Gâziantep): Efendim, burada ikinci fıkra var ki, bu Memurin Kânunu ile çıkmamıştır. Eğer heyeti celileniz ikinci fıkrayı kabûl ederse, o takdirde madde ikinci fıkranın hükmüne imtisâl etmiş olacaktır. Onun için bendeniz ricâ ediyorum... İkinci fıkranın hükmüne dâhil olmak üzere ihtiyat zâbitleri ile neferler ve gönüllü olarak harekâtı milliyede vazife ifâ edenler vardır. Bundaki maksadı arz edeyim... Bundan maksat şudur: Mektepten çıkmış, ihtiyat zâbiti olmuş... Sonra vatanını kurtarmak için mücâdeleye iştirâk etmiş... Ondan sonra tabiî hangi mektepten çıkmış ise, ona göre bir memur olacaktı. İşte bu mülâhazaya binâen Dâhiliye Encümeni'nde vaktiyle bu ikinci fıkra konulmuştu. Bendenizce bu ikinci fıkraya lüzum vardır. Kabûlünü ricâ ederim.

Hüseyin Hüsnü Bey (Isparta): Hepsi kabûl olunsun, zarârı yok...

Ali Nazmi Bey (Kastamonu): Efendim, hattâ Memurin Kânunu'nda 39'dur. Bunda 38'dir. Ondan daha vâsidir.

Riyâseti celileye

Esâsen memur değil iken, gerek silâh altına alınmak, gerek gönüllü olmak süretiyle millî orduda vazifei askeriye veyâ vataniyesini ifâ eden bir zâta, bilâhare devlet memuriyetine intisâp ettiğinde, müddeti tekâüd ve mâzuliyeti için açıktan kıdem zammı verilmesi musip olamaz.

Bu münâsebetle dördüncü maddenin ikinci fıkrasının şu süretle tâdilen kabûlünü teklif ederim:

Evvelce memur olduğu hâlde millî orduya dâhil olup da ihtiyat zâbitliği edenlerle neferlikle hizmet edip bilâhare memuriyete avdet edenler, memur veyâ mâzul olsun, bu madde hükmünden istifâde ederler.

Kocaeli
İbrâhim

Riyâsete
Dördüncü madde Memurin Kânunu'na müzeyyel maddede tamamiyle kabûl edilmiş olmasına mebni tayyını arz ve teklif eylerim.

Kastamonu
Ali Nazmi

Reis: Efendim, evvelâ tay tekliflerini reye arz edeceğim...

Nâim Hâzım Bey (Konya): Paşam, Memurin Kânunu'nun ciheti askeriyeye teşmili hakkında bir lâyihâ vardır. Bu ikinci fıkra o lâyihâda vardır.

Reis: Böyle bir kânun Meclisten çıkmamıştır efendim...

Nâim Hâzım Bey (Konya): Bir lâyihâ vardır... Hükûmetten gelmiştir...

Reis: Efendim, o encümendedir. Meclis henüz kabûl etmiş değildir. Binâenaleyh mevzu bahis olamaz. Dördüncü maddenin tayyı teklifini reyinize arz ediyorum. Kabûl buyuranlar lütfen el kaldırsın... Kabûl etmeyenler el kaldırsın... Tay teklifi kabûl olunmuştur.

Dördüncü Madde) Meşrûtiyet ilânından itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan memleketlerde kalıp da, bugüne kadar avdet etmeyen Türk memurin veyâ 15 Mayıs 1335 [1919] ve 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında herhangi bir ecnebi memlekette hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek ihtiyâriyle kalan veyâ mezkûr memleketlere mezuniyetsiz giden veyâ mezunen ve tebdili hava süretiyle gidip müddetlerini ihtiyarlariyle tecâvüz ettiren bilumum memurin ve istilâya mâruz manâtıkta işgâlin vûkûnda sonra tâyin edilerek vazife kabûl eden Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam ve mahallin zâbıta âmirleri ile işgâl mıntıkasında düşman tarafından veyâ düşman nüfûzuyla tâyin ve intihap edilmiş olduklan ikinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa tarafından tevsik ve tesbit edilecek olan her sınıftan bilumum memurlar devlet hizmetinde istihdam olunmazlar. Bunlara mâzuliyet maaşı verilmez.

Yemen'in vaziyeti mahsusasından dolayı orada kalmış olan Türk memurininden Türkiye'ye avdetleri hükûmetçe temin ve kendilerine tebligat icrâ edildikten sonra dört mah zarfında iltihak edenler bu madde hükmünden müstesnâdırlar.

Hakkı Târık Bey (Giresun): Efendim, madde çok uzundur. Mâruzâtım yalnız bir fıkrasına taallûk ediyor. '... istilâya mâruz menâtıkta işgâlin vûkûndan sonra tâyin edilerek vazife kabûl eden Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam ve mahallin zâbıta âmirleri'... Bunlar hizmeti devlette istihdam olunmayacaklardır ve kendilerine mâzuliyet maaşı verilmeyecektir. Bu doğrudur.

Yalnız bir ibâre var ki, küçük bir kaydı istilzâm eder. 'işgâl mıntıkasında düşman tarafından veyâ düşman nüfûzuyla tâyin ve intihap edilmiş oldukları ikinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa tarafından tevsik ve tesbit edilecek olan her sınıftan bilumum memurlar'... Bu şekilde düşman tarafından ve düşman nüfûzu ile intihap edilmiş olduğu hâlde, kezâ bunlar da hükûmet hizmetinde istihdam olunmayacaklar ve kendilerine mâzuliyet maaşı verilmeyecektir. Bu da doğru... Yalnız küçük bir istisnâyı temin ede-

cek küçük bir kayda ihtiyaç vardır. İşgâl mıntıkalarını gözümün önüne getiriyorum. Faraza İzmir, Trakya... Burada birçok Türk memurlar işgâlden sonra vazife deruhte etmişlerdir. Bunların Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam veyâ zâbıta âmiri olanlarını mâzur görmek kimsenin hayâlinden geçmez... Fakat bir takım muallimler vardır ki, bunlar Türk için orada ümitgâh olmuşlardır. Onun için muallimler hakkında bir başka kayıt ilâve etmek lâzım geldiğine kâniim. Muallimlerin içinde millî âmâle hıyânet edenler olmamış mıdır? Maalesef olmuştur... İşgâl altında geçen yerlerde bu sûretle düşman âmâline maalesef hizmet ederek, memlekete ve millete ihânet edenmler görülmüştür. Bunların da kezâ bu kaydın dâhilinde bulunmasına kâniim. Küçük bir kayıt ilâvesi ile iştirâk ettiğimiz maksadın husul bulacağına kâniim. Onun için diyorum ki, düşman tarafından veyâ düşman nüfûzu ile iltizâmen tâyin ve intihap edilmiş oldukları (buraya bir iltizam kelimesi konduktan sonra) ("Hayır" sesleri)... mâlum olan heyet tarafından teyid ve tevsik edilecek olan her sınıftan bilumum memurlar istihdam olunmayacaklardır. Efendim, zannediyorum ki, buraya koyacağımız bu kelime, orada düşman tarafından kendi âmâline hizmet edeceği mülâhazası ile istihdâmı iltizam olunanlarını bu kaydın dâhilinde bırakacaktır. Yâni onlar istihdam olunmayacaklardır ve mâzuliyet maaşı alamayacaklardır. Fakat bu sûretle yalnız şekil itibârî ile bu sûretle tâyin edilmiş bir muallim varsa, o bu kaydın hâricinde kalacaktır. Arzetmek istediğim budur...

Fâik Bey (Tekirdağ): Bunlar altıncı maddede mevzu bahis olabilir...

Hakkı Târık Bey (Giresun/devamla): Altıncı madde yalnız ilhak olunan yerler içindir. Halbuki işgâl olunan yerler de vardır. İlhak muamelesi görmemiştir. İşgâl olunmuştur. İşgâl gören yerde bir mektep muallimi vazife görmüştür. Pek iyi... Düşman tarafından bunun bu vazifeye tâyini icrâ olunmuştur. Fakat iltizâm olunmamıştır. Hattâ belki kerhen vâki olmuştur. Orada bu mektebin kapalı kalması elbette terviç edilmezdi. Oradaki Türkler mektebin kapalı kalmasını istemezlerdi. Orada bir muallim istihdam etmek isterlerdi. Herhâlde ne olursa olsun bir muallim istihdam edeceklerdi. Binâenaleyh herhangi bir sûretle olursa olsun, bir muallimin tâyinini iltizâm edeceklerdi. Eğer o günkü vaziyet, o muallimi istihdam etmek için Yunanlılar yâhut işgâl eden devletten tâyin ettirmek şekli resmisinde gitmek mecbûriyetini tevlid etmiş ise, bu gibi muallimleri mâzur görmek icâb eder.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Aynı mütâlaa memur hakkında da vâriddir.

Hakkı Târık Bey (Giresun): O hâlde bendeniz bu mütâlaaya göre bir takrir hazırlayarak takdim edeyim.

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Efendim, madde tahlil edilecek olursa, Hakkı Târık Bey arkadaşımızın endişelerine mahâl kalmaz zannediyorum. Burada iki, daha doğrusu üç hüküm vardır. Evvelâ Meşrûtiyet ilânından evvel anavatandan ayrılıp Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan memleketlerde kalıp, bugüne kadar avdet etmeyen Türk memurin 15 Mayıs 1335 [1919] târihi ile 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında herhangi bir ecnebi memlekette hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek orada kalan memurlar... Bunlar için söz yok... Bunu kabûl ediyorlar. Sonra işgâle uğrayan menâtıktaki memurlar... Bu memurları iki kısma ayırmak lâzımdır. Doğrudan doğruya icrâ vaziyetinde, âmir vaziyeti salâhiyetinde bulunan memurlar... O da tasrih ediliyor. Vâli, Muta-

sarrıf, Kaymakam ve zâbıta âmirleri... Bunlar işgâl mıntıkasında vazife ifâ etmiş ise, her aklı selim kabûl eder ki, bunların tekrar burada memuriyet yapması doğru olamaz. Çünkü doğrudan doğruya icrâ salâhiyetindedir. Aldığı vazife bilfarz Yunan işgâli altındaki yerde, onların emri altında, onların nam ve hesâbına bir salâhiyetle vazife ifâ etmiştir. Herhâlde Türk câmiâsı içinde vazife ifâ edecek makbûl bir adam değildir. Bu madde doğrudur. Bu şekil zannediyorum ki, Hakkı Târık Bey'in de kabûl edecekleri şekildir. Ona da sözleri yoktur. Ancak muallimleri misâl getirdiler. Muallimler gibi bilfarz nüfus kâtibi, muhasebei husûsîye kâtipleri gibi memurlar da hatıra gelir. Fakat madde bu gibiler için sarahatı ihtivâ ediyor. Burada deniliyor ki, işgâl mıntıkasında düşman tarafından veyâ düşman nüfûzu ile tâyin ve intihap edilmiş oldukları ikinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa tarafından tesbit ve tevsik edilecek bilumum memurlar deyince, bir defâ doğrudan doğruya bir komisyon teşekkül ediyor, o komisyon bunlar hakkında tetkikâtı lâzimesini ifâ ediyor.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Muallim de kânunu muahher mücibince memur demektir.

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Filvâki vazifesi dolayısıyla memuriyettir. Fakat mektepteki tedrisat dolayısıyla... Memleketin, vatanın aleyhinde tedrisat yapmıştır. Vazife ifâ etmiştir. Buna komisyonu mahsus kanaat getirmiştir. Vukuf hâsıl etmiştir. Elbette bunu istihdam etmemek lâzım gelir. Fakat alelıtlak bir muallim orada tedris vazifesinden başka bir işe karışmamış ise mâzur görülmesi lâzım gelir.

Recep Zühtü Bey (Sinop): Encümenin izahatı kâfi efendim...

Abdülhak Bey (Erzincan): Bir suâl soracağım efendim... Bu maddede deniyor ki, işgâl menâtıkında vazife kabûl eden Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam, zâbıta âmirleri... Halbuki teşkilâtta bir de Nâhiye Müdürleri vardı. İstirdâdı müteâkip bu Nâhiye Müdürleri'nden Oivânı Harblerce hıyâneti vataniyeden dolayı mesûl edilmiş olanlar vardır. Niçin onlar burada tâyin ve tasrih edilmiyor? Yalnız Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam, mahallin zâbıta âmirleri deniyor...

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Encümen, Nâhiye Müdürleri'ni ikinci derecede görmüştür. Maamafih noktai nazarı âlileriyle mutâbakat edebiliriz. Filvâki Nâhiye Müdürleri de aldıkları vazife itibârî ile düşman âmâline sarfı mesâi edebilirler.

Kâzım Vehbi Bey (Ergâni): Efendim, mebdei târih olarak hükûmeti milliyenin teessüs târihi olan 23 Nisan kabûl edildi. Şimdi burada 15 Mayıs yazılıdır. Bir de istilâya mâruz menâtıkta işgâlin vûkûndan sonra tâyin edilerek vazife kabûl eden Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam ve mahallin zâbıta âmirleri ile işgâl mıntıkasında düşman tarafından veyâ düşman nüfûzu ile tâyin ve intihap edilmiş oldukları ikinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa tarafından tevsik ve tesbit edilecek her sınıftan bilumum memurlar, devlet hizmetinde istihdam olunmazlar deniyor. Memurini zâbıta ve mülkiyeden gayri olan memurlar, düşman nüfûzuyla ve düşman tesiriyle tâyin edildikleri kaydını ihtivâ ediyor. Bu kayıt, Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam, mahallin zâbıta âmirleri gibi kabûl olunmuyor gibi geliyor. Esbâbı nedir?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Pek bellidir... Bir Vâli ile, bir Mutasarrıf ile, bir Kaymakam ile, nüfus kâtibi, tahrirat kâtibi elbette kâbili kıyas değildir. O doğrudan doğruya icrâ âmiridir, kânunun tatbikine memurdur. Bütün devâir üzerinde bir nüfüzu vardır. Halbuki tahrirat kâtibi öyle değildir. Bunun için Kaymakam ve diğer tasrih olunan memurlar elbette bir daha memuriyeti devlette istihdam edilmezler. Çünkü onların kabûl ettiği vazife, daha ziyâde işgâl eden devlet nâmınâdır. Fakat bir nâhiye kâtibi, bir tahrirat kâtibi öyle değildir.

Kâzım Vehbi Bey (Ergâni): Şu hâlde o târih arasında İstanbul tarafından tâyin edilmiş olan memurlar hizmeti devlette istihdam edilmeyecek değil mi efendim?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Sonra târihe gelince... Bir maddedeki, ki üçüncü madde olmuştur, 23 Ağustos 1342 târihi burada 15 Ağustos, hükümeti milliye teşekkül ettikten, Ankara'da Birinci [Türkiye] Büyük Millet Meclisi teşekkül ettikten sonraki vaziyet olmuştur. İzmir'in işgâlinden, 15 Mayıs târihinden itibâren mâlûmu âliniz bir vazifei vataniye tahaddüs etmişti. O vazifei vataniyede bütün memurların bir iş yapması lâzım idi. Her memurun onu müdrik olması lâzımdı. Onu müdrik olmayan insanlar kabûl olunmuyor.

Râsih Bey (Antalya): Efendim, burada bir fıkra var... Fakat vazıh değil... Mâlûmu âliniz İstanbul'un Şehreminleri doğrudan doğruya Dâhiliye Nezâreti tarafından tâyin edilirdi.

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Suâliniz altıncı maddeye âiddir.

Râsih Bey (devamla): Altıncı maddede bir fıkra var... Fakat 'müntehap olanlar' diyor. İstanbul Şehremâneti müntehap değildir. Doğrudan doğruya Dâhiliye Nezâreti tarafından tâyin olunur. Bunlar Vâliler meyânına dâhil midir, yoksa kânunun ona hiç şümülü yok mudur?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Altıncı madde gelince arz edeyim... 'Müntehap memurlar' tâbirinden maksut olan, memurlar, müftüler, belediye âzâsı vesâiredir. Şehremini o vakit müntehap ise, bu madde ahkamâmına tâbidir. Tâyin ediliyor ise, tâyin edilen memurlar ahkâmına tâbidir.

Şükrü Bey (Biga): Burada istilâ ile işgâl kelimesi kullanılıyor ve ikisine de ayrı ayrı ahkâm vâz ediliyor. Şimdi işgâl ile istilâ ne süretle anlaşılıyor? Ayrı ayrı mı?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Efendim, aşağı yukarı bir mânâdadır.

Şükrü Bey (Biga): Şu hâlde İstanbul Hükümeti Yunan işgâli altında bir yere veyâhut bilfarz Bakırköyü'ne bir Kaymakam tâyin ediyor. O Kaymakamın da istihdam edilmemesi icâb eder.

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Elbette... İstanbul da işgâl edilmiş bir memleket hükmündedir. İzmir nasıl ise, İstanbul da öyledir...

Şükrü Bey (Biga): Düşmanın değil, İstanbul Hükûmeti'nin Bakırköyü'ne tâyin ettiği bir Kaymakam hakkında da bu tatbik edilecek midir?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Nasıl ki, İzmir'in münhâl kazâsı, Bursa'nın İnegöl kazâsı dâhilse, İstanbul'un Bakırköy kazâsı aynıdır. Hiçbir farkı yoktur.

Hakkı Târık Bey (Giresun): Ahmet Beyefendinin mütâlaalarını maddenin sarih olan metni ile telif etmek kâbil değildir kanaatindeyim.

'Düşman tarafından veyâ düşman nüfûzu ile tâyin ve intihap edilmiş oldukları Heyeti Mahsusaca tevsik ve tesbit edilecek her sınıftan bilumum memurlar' deniyor. Binâenaleyh bu madde bu kadar sarih olduktan sonra, bir yerde bir muallim vardır ki, emri tâyini o yeri işgâl eden hükûmet tarafından icrâ edilmiştir. Bu, bu madde hükmüne girer ve bir daha istihdam olunmayacaklar arasında yazılabilir. Buna mâni olmak içindir ki, böyle bir kaydalüzum gördüm. Kendileri lüzum görmüyorlar mı?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Efendim, madde sarihtir... Muallimleri memur farz ediyor musunuz, etmiyor musunuz? Bittabi muallimler de memurdur.

Hakkı Târık Bey (Giresun): Tahrirat kâtiplerini vesâireyi bu maddeye dâhil değildir gibi gösterdiniz.

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Efendim, bendeniz öyle göstermedim... Vâli, Kaymakam, Mutasarrıf, zâbıta âmirleri, bunlar ayrıldıktan sonra tahrirat kâtibi, nüfus kâtibi, muallim vesâire... Müdâfaai Milliye ve Hâriciye Vekâletleri emrinde bulunanlar ayrıldıktan sonra, bu maddenin ahkâmına tâbidir.

Reis: Hakkı Târık Bey, maddeyi ikiye ayıracaksınız... Baştaki fıkra, Vâli, Kaymakam, vesâire, sonradan tâyin edilmiş olanlar... Bu bitti... Ondan sonra düşman tarafından iltizâmen tâyin edilmiş olan her memur...

Hakkı Târık Bey (Giresun): İltizâmen diye bendeniz teklif ediyorum... Kabûl ediyorlarsa mesele yoktur...

Reis: Tunalı Hilmi Bey...

Fâik Bey (Tekirdağ): Paşam, bendenizin sözünü unuttunuz gâliba... Bendeniz çok evvel söz istemiştim...

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak): Belki söylemeyecektim... Gâyet kısa olmakla berâber, bence çok kıymetlidir. Fakat belki sizce kıymetli değildir. Yalnız şunu hatırlatırım ki, *Ulu Gâzimiz* Kastamonu'ya geldiği vakit kışlayı ziyâretinde bir levha görüyor... 'Bir Türk On Düşmana Bedeldir' diye yazılmış... Bir zâbite soruyor... 'Doğru mudur?' Zâbit 'Doğrudur' diyor. Gâzi, 'Hayır, doğru değildir' diyor, 'Bir Türk Cihana Bedeldir'... Bir Türk kâinâta bedeldir. Kabadayılığımdan dolayı bilmem biraz böbürlenebilir miyim? Bu başlangıçtan sonra şu iki kelimeyi söylemeye mecbûrum: Kendimi bildiğim günden beri demek doğru değildir, çünkü çocukluktan beri insan kendisini bilmez, kemâle erdiği zamandan beri, ben, arkadaşlar, onbir yaşından beri iki dertle dertliyim: Biri Türk-

çenin Türkçe olmasından dolayı... İkincisi, memleketin boşluğundan dolayı dertliyim... Şimdi bu maddeye göre filân memur ehliyet sâhibi ve döl yetiştirmek kuvvetine hâiz... ("Nasıl, nasıl?" sesleri)... Anlamadınız mı efendim? Nasıl yetiştirecek?

Reis: Hilmi Bey, mevzu dâhilinde söyleyiniz...

Tunalı Hilmi Bey (devamla): Mevzu dâhilinde Paşam... Döl yetiştirecek... Bu boş Anadolu'yu şenlendirecek... Burada birtakım kayıtlar, şartlar var ki, bu memleketin tamâmiyle aleyhinedir. ("Hayır" sesleri)... Ben arkadaşlardan ricâ ederim... Şu maddeye baksınlar: Hiçbir kusûru olmayan bir memur yalnız falan yerde kalmış, şimdiye kadar gelmemiş, ondan dolayı burada kendisine memuriyet verilmeyecek...

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): D dölünü başka yerde yetiştirsin...

Tunalı Hilmi Bey (devamla): O belki benden daha temiz, benden daha hamiyetli, ehliyetli... Neden gelmesin? Binâenaleyh Yemen'e verdiğimiz müsaadeyi diğer memleketlere de vermeliyiz. Diğer memleketlerde kalan memurlarımıza, vatandaşlarımıza da vermeliyiz.

Son sözüm arkadaşlar, Sudan'da bir Türk mü kalmış, milyonlarca para sarf edin, onu buraya getirin... Binâenaleyh maddenin encümene iâdesini teklif ediyorum.

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Efendim, madde, 'Meşrûtiyet ilânından itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış olan ve bugüne kadar avdet etmeyen Türk memurin... ilâh hizmeti devlette kullanılmazlar' diyor. Türk nedir ve kimdir? Onu Kânunu Esâsî târif etmiştir. Maksat o ise, Kânunu Esâsî'de vardır. Sırf Türk diye düşündüğümüz zaman, netice, meselâ Arap olmayan memurin de var, sonra Arap olan memurin kabûl edilir mânâsına çıkar. Binâenaleyh bendeniz buradaki 'Türk' kelimesinin çıkarılmasını ve 'memurin' yerine de 'memurlar' denilmesini teklif ederim.

Fâik Bey (Tekirdağ): Hayır, hayır... Onu hiç istihdam etmeyeceğiz...

Süleyman Sırrı Bey (Bozok): Fakat netice aksi çıkar...

Tâhir Bey (Giresun): Muhterem arkadaşlar, bendeniz de kanaatimi âcizâne söyleyeceğim... Bu kânunu yapıyoruz. Mâlûmu âliniz, ehemiyetli bir kânundur. Bu dünyâ mâişet dünyâsıdır. Dünyâda herşeyimiz geçinmek için ve istikbâlimizi, çoluk çocuğumuzun mâişetini temin için çalışıyoruz. Her türlü vazife, her türlü ticâret yapıyoruz ve hattâ ticâretteki bâzı dalavereleri de meşrû addediyoruz. Meşrû değildir ya... (Handeler)... Çünkü zaman öyle bir hâle geldi ki, birbirinin külâhını çalmak icâb ediyor. Geçinmek için bütün bütün hırsızlık, nâmussuzluk etmektense, dalavre yapmayı artık ticâret ve şu zaman biraz meşrû gibi görünüyor ("Bravo" sesleri)... Şimdi arkadaşlar, biraz vicdânınıza mürâcaat edin ve bu kânuna hedef olacak bir kere kendinizi addediniz... Düşmanın bir kere felâketine uğranıldı... Onun bulunduğu mahâl istilâya uğradı. Onun orada âilesi var. Kendisinin oradan çıkmasını, kaçmasını teklif ediyorsunuz. Acaba elinde mi idi, çıkabilir mi idi, kaçabilir mi idi? Yâhut diyelim ki, düşman ona müsaade verdi ise de, acaba kaç kuruş ile çıkabilirdi? Bunu da düşünüyor musunuz? Düşman cebine parasını da koyuyor mu idi? 'Al sana 100 Lira, 200 Lira, buradan çık git, var, va-

tanında öteki tarafta hizmet et' demiş mi idi? Onun için dünyâ geçim dünyâsı idi. Orada âilesi vardı, çocukları vardı, kendisi de kaçmak fırsatını bulsa bile, acaba çocuklarını, âilesini bırakıp kaçabilecek mi idi? Orada hizmet etmezse, orada ona parayı kim verecekti ve kimden alırdı? Belki hâriçten anasından, babasından, akrâbâsından para getirmek imkânını da bulamazdı. Tabiî ne yapacaktı? Orada bir hizmet bulacaktı. Oradaki de vatanı idi, milleti idi. Onun bir vazifesini ifâ için bulunmuştu. Şu memuriyet, bu memuriyetle orada bulunuyordu. Ondan sonra ne dersin? 'Arkadaş, sen burayı işgâl ettin, ben artık bu vazifeyi yapmam derse, düşman buna yapmazsan yapma' demiştir. Fakat parayı nereden alıp geçinecektir?

Düşmana gidip de, 'Beni burada alıkoydun, binâenaleyh benim mâişetimi temin eyle' mi diyecekti? O vakitki vaziyetimiz icâbı onlara para göndermek ve maaşlarını temin etmek imkânı acaba var mı idi? Muntazam harblerde, beyneddüvel kâidelerde belki böyle bir şey olur. Fakat Yunan gibi bir hâin düşman, sen burada bana hizmet etmiyorsun, fakat al çocuğun çoluğun mâişetini temin et diye para verir mi idi? Binâenaleyh dilenmekten ise, başka bir rezâlet irtikâp etmektense, ister istemez o vazifeyi ifâ ile mâişetini temin edecekti. Bunları şimdi sen filân vakit çıkmadın, kaçmadın, çoluğunu çocuğunu fedâ etmedin diye cezâlandırmak mı lâzımdır?

Hüseyin Hüsnü Bey (Isparta): Eğer zâtâlinizin fikrinde umum millet böyle olsaydı, hükûmeti milliye böyle teşekkül edemezdi.

Tâhir Bey (devamla): Şimdi hükümetimiz sağlamdır. Elhamdürallah böyle düşünmeye hacet yoktur. Çok kabahatları af etdik. Ricâ ederim, bendeniz müsaade buyurun, kanaatimi söyleyeyim... Meclisi âliniz hâkimdir, isterse kabûl etsin, isterse kabûl etmesin...

Hüseyin Hüsnü Bey (Isparta): Efendim, Mehmet'in kanı fışkırıyordu... Sen de çoluk çocuk mu arıyorsun?

Tâhir Bey (devamla): Ricâ ederim, müsaade buyurun... Bendeniz bunların hepsini tebriye edemem... Bunların içerisinde öyleleri vardır ki, hakikaten milletine hıyânet derecesinde düşmanla berâber teşriki mesâî etmişlerdir. Bunlar tahakkuk etmiştir. Bunlar tetkik olunur. Bu madde bunlara âid değildir. Bunlar şimdiye kadar tetkik edilmiş, tahkik edilmiş, hıyânetleri anlaşılmıştır. Bu madde, orada kalıp buraya gelmeyenler ve düşmana hizmet etmiş olanlar hakkındadır.

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak):İştirâk etmeyenler doludur.

Tâhir Bey (Giresun): Devamla Meclisi âlinizin burada vakitlerini işgâl ediyorum. Ama söylemek mecbüriyetindeyim. Hilmi Bey birâderimizin söyledikleri gibi, böyleleri de vardır. Hâşâ... Ben bunları kabûl edemem... Elimden gelse ben boğarım... Fakat bir takım zavallıları buralarda kalmıştır diyerekten tefrik edip de...

İbrâhim Bey (Kocaeli): Zavallılık yoktur... Burada devletin menâfii âliyesi herşeyin fevkindedir.

Tâhir Bey (devamla): Efendim, şimdi bunların içinde ufak memurları da bırakalım... Siz bunların içerisinde Kaymakam, Vâli ve olsa olsa zâbıta memurlarını alacaksınız ve diyeceksiniz ki, bunlar kuvvei zâbıtadandır. Diğer memurların ifâyı vazife etmesine benzemez... Peki o adam da ne yapsın? O da mecburdur, mâişetini temin etmek zarûrîdir. Bir insan açlıktan ölemez. Ölünceye kadar herşeyi kabûl eder. Sonra efendim, burada aşağıdaki fıkrada 'Yemen'in vaziyetinden dolayı' buyuruyorsunuz veyâhut ecnebi memleketlerine gitmiş de...

Kâzım Vehbi Bey (Ergâni): Reis Paşa Hzaretleri, sözleri sadet hâricidir. Bu madde hakkında değildir. Makâmı âli riyâset bu hatibi muhtereme lütfen ihtar buyursun... Bu mütâlaatı kânunun heyeti umûmîyesinde söylemeli idi.

Tâhir Bey (devamla): Maddeye dâir söylüyorum. Eğer hatâ ediyorsam vazgeçeyim... ("Devam" sesleri)... Söylediğim şeyi bilmiyor değilim... Bu kadarcık bir şeyi ricâ ederim dinleyin... Şimdi burada memâliki ecnebiyeye gitmiş ve bunu Meşrûtiyet'in ilânından beriye de teşmil ediyorsunuz. Canım biz milletimizin hepsinin Türkiye'nin içerisinde çalışmasını mecbûr edersek, o kadar iyi bir şey değildir. Başka milletler memâliki hâriciyede mâişetini temin etmek için iş arıyorlar. Bir Türk de varsın gitsin, hâriçte temini mâişet etsin... Yalnız bizim zarârımıza hareket etmesin... ("Niye gitsin?" sesleri)... Varsın çalışsın efendim... Bendenizce bu bir kabahat değildir.

Üçüncüsü, burada deniyor ki, Yemen'de bulunup da hükûmet tarafından avdetleri temin edildiği hâlde, henüz gelmemiş olanlar... Temin edilmiş ama ne şekilde temin edilmiş...

Recep Zühtü Bey (Sinop): Vapur göndermişler... Kırkbin Lira masraf edilmiş...

Tâhir Bey (devamla): Hükûmet siyâseten Yemen Hükûmeti ile meselesini hâlletmiş, o zaman onları göndermiyorlardı. Şimdi gelmelerine müsaade edildi. Bu sûretle ise, onlar buraya kadar para ile gelecektir. Parası var mıdır? Tâ Yemen'den kalkıp İstanbul'a gelmek kaç kuruşla kâbildir? Belki bu dört ay zarfında gelemedi de, on ay sonra gelebilmek imkânını temin etti. Şimdi siz buna sen dört ay içinde gelecektin, mâdem ki gelmedin, şimdi Türkiye'ye gelmeyeceksin demek zannedersem doğru olmaz... Onlar da bizim milletimizin efrâdındandır. Demin bir arkadaşımızın söylediği gibi, Türk milletini şöyle şuraya buraya atıp da, herşeyi yalnız memleketin içerisinde kalanlara hasretmeği bendeniz muvafık görmüyorum. Binâenaleyh bu mâddenin kâmilen tayyını ricâ ederim. Ama siz teklifimi ister kabûl eder, ister kabûl etmezsiniz...

Riyâseti celileye
Müzâkere kâfidir. Meseleye tâmâmiyle tenevvûr etmiştir. Maddenin reye vâzını teklif ederim.

Çorum
İsmâil Kemâl

Hakkı Târık Bey (Giresun): Efendim, bu çok mühim bir maddedir. Söylenilen sözlerin kâfi olmadığına kâniim... Evvelâ Tâhir Bey arkadaşımızdan sonra söz söylerken, aramızda bir farkı hissîyat görülecek gibidir. Bu farkı hissîyat üzerine küçük bir endi-

şeye düşmüş olduğumu da hatırdan çıkaramıyorum. Görüyorum ki, burada maddenin şu veyâ bu fıkrası üzerine söz söylerken benim de şu veyâ bu süretle zaafı hissîyâtıma hükmedeceksiniz.

Muhterem efendiler, bendeniz Tâhir Bey arkadaşım gibi maddenin heyeti umûmîyesinin tayyı taraftârı değilim. Bilâkis birer birer arz edeceğim...

Meşrûtiyet ilânından itibâren anavatandan ayrılarak bugünkü Türkiye hudutları hâricinde kalmış bulunan memleketlerde kalıp da, bugüne kadar avdet etmeyen Türk memurunun bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemesini kabûl ediyorum.

15 Mayıs 1335 [1919] ve 26 Ağustos 1338 [1922] târihleri arasında herhangi bir ecnebi memlekette hizmet kabûl ederek veyâ etmeyerek ihtiyâriyle kalan veyâ mezkûr memleketlere mezûniyetsiz giden veyâ mezunen ve tebdili hava sûretiyle gidip müddetlerini ihtiyarlariyle tecâvüz ettiren bilumum memurinin bir daha hizmeti devlette istihdam edilmemesini kabûl ediyorum.

İstilâya mâruz menâtıkta işgâlin vûkûndan sonra tâyin edilerek vazife kabûl eden Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam ve mahallin zâbıta âmirlerinin de bir daha hizmeti devlette kullanılmamasını kabûl ediyorum ve istiyorum.

Yalnız maddenin bir fıkrası üzerinde küçük bir işârete, bir kayda ihtiyaç olduğuna şiddetle kâniim ve şimdiye kadar bu kürsüden bu kadar kuvvetle bir kanaati müdâfaa etmediğime kâniim. 'İşgâl mıntıkasında düşman tarafından veyâ düşman nüfûzu ile tâyin ve intihap edilmiş oldukları ikinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa tarafından tevsik ve tesbit edilecek olan her sınıftan bilumum memurlar' tâbiri var. Mazbata Muharriri Bey izah buyurdular. Tamâmiyle maddenin mefâdını söylemiş oluyorlar. Yâni şu vaziyet hâdis olacaktır: İşgâl nerelerde vâki olmuştur? Acı günler, elim günler, bu elim günlerin ne kadar geniş sahaları kasıp kavurduğunu mâziye bakarak düşününüz... Uşak'tasınız, Kütahya'dasınız... İşgâl vâki olmuşkur. Acı bir hâdise... Herşey bir ecnebinin tasallûtu elindedir. Burada bir mektep var. Arz ettiğim gibi, bizim için bir ümitgâhtır. Herşey kaybolsa idi, belki yalnız o ümide bağlanarak, yalnız o ümide dayanarak orayı kurtarmak, yine geri almak ümidini besleyebilirdik. Herşeyden sarfınazar ediniz... Burada bir mektep var... Bir, iki muallimi vardır...

Yunus Nâdi Bey (Menteşe): Misâl fenâ... Burada muallimler mevzu bahis değildir efendim...

Hakkı Târık Bey (devamla): Nâdi Beyefendi demin sordum... Dediler ki, 'dâhildir', çünkü muallimler de memurdurlar, muallimler de memur olduğu için aynı vaziyet, aynı madde haklarında tatbik edilecek... Tatbike memur olan bu heyete dâhil olan bir zat, tabiî muallimler hakkında da tatbik edecek... Ben de o heyete dâhil olsam, öyle tatbik ederim... Çünkü madde bu şekilde yazılmıştır. Madde diyor ki, Kütahya'da, Uşak'da, Sâlihli'de, Alaşehir'de, Soma'da, Akhisar'da, Balıkesir'de herhangi bir muallim düşman tarafından tâyin olunmuş ve memurdur. O hâlde düşman tarafından tâyin olunmuş bir memur olduğu için, bunu şimdi azletmeye ve bir daha hidemâtı devlette kullanmamaya mecbursunuz... İşte bunun için, bu vazifeyi nefyetmek, Heyeti Mahsusa'nın vazifesini teshil etmek, haklıyı haksızı ayırd etmek içindir ki, buraya küçük bir kaydın ilâvesini ricâ ediyorum. Her sınıftan tâbirinden sonra şu kaydı ilân edersek haksızlık zâil olacak, bizim orada çalışmalarını istediğimiz muallimlere karşı zuhûr edecek haksızlığı da izâle edecektir.

O kayıt şudur: 'Her sınıftan tâyinleri iltizâmî ve vaziyetleri diğer madeler hükmüne

dâhil almayan muallimlerden maada bilumum memurlar...' ("Hayır" sesleri)... Niçin hayır? Esbâbı mûcibesini arz ederken heyeti celileyi görüyorum ki, hissîyâtıma müşâriktir. O hissîyâtı, bir kelime ile, bir cümle ile ifâde etmek istediğim zaman derhâl 'hayır' seslerini işitiyorum. Anlamıyorum... Eğer teşmil buyurmak istiyorsanız, her sınıf memurlara teşmil buyurmak istiyorsanız, güzel, berâberiz... Fakat ben hiç olmazsa yalnız bu sınıf muallimleri kurtarmak istiyorum.

Yunus Nâdi Bey (Menteşe): Bilumum memurlar...

Hakkı Târık Bey (devamla): Güzel, o hâlde 'dâhil olmayan muallimlerden maadası' kelimesini ko[ya]rsak maksat hâsıl olur. Bu şekil kabûl buyurulduğu takdirde, bendeniz takririmi yazar, takdim ederim ve benim de maksadım tabiatiyle hâsıl olmuş olur. O hâlde fıkra şu şekli almış oluyor: Her sınıftan tâyinleri iltizâmî ve vaziyetleri diğer maddeler hükmüne dâhil olmayan muallimlerden bilumum memurlar... Tâyinleri iltizâmî olmayanlardan maksat da şudur: Düşman tarafından 'Bu adam benim âmâlime hâdimdir. Şu vazifeyi ifâ için burada bulunsun ve çalışsın...' denmemiş...

Fâik Bey (Tekirdağ): İşgâl eden devletin hakkı tâyini yoktur.

Hakkı Târık Bey (devamla): İzâh ediyorum efendim... Küçük bir misâl arzına ihtiyaç hissedildi. Faraza İzmir'deyiz... Ben Maarif Müdürüyüm... İşgâl vardır. Filân lisenin bir hocalığı inhilâl etmiş... Rastgelen bir arkadaşı o vazifeyi yapmak için, o dersi tedris etmek için tâyin etmişim. Şimdi İzmir işgâl altında idi ve Yunan Hükûmeti'nin emri altında idi. Fakat bu tâyin Yunan Hükûmeti tarafından, yâni düşman tarafından iltizâm olunmuş değildir. İşte bunun için oraya bu kaydın konulmasını istiyorum. Madde mukayyed değildir. Okuyorum... Bakınız...

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak): Ya siz Yunan tarafından tâyin edilmiş iseniz...

Hakkı Târık Bey (devamla): Ricâ ederim efendim... 'Düşman tarafından tâyin olundukları Heyeti Mahsusa tarafından tevsik ve tesbit edilecek her sınıftan memurlar'... Böyle okuyunuz... Misâlim tamâmiyle mahallî tatbikini bulmuş oluyor mu? Oluyor... Yâni onu düşman tâyin etmiştir. Fakat düşmanın tâyini iltizâmî olmamak lâzım gelir. Sonra diğer bir tâbir var. Düşman nüfûzu ile, hem düşman tarafından tâyin olunmak kâfi geliyor, hem de düşman nüfûzu ile tâyin kâfi geliyor.

Devlet hizmetinde istihdam edilmemesi için bir misâl arz edeyim: Alaşehir'de muallim, Soma'da bir muallim, bu sûretle Yunan Hükûmeti tarafından tâyin edilmiş ise, orada bu millî vazifesini ifâ etmiştir. Bu oradaki millî vazifesini ifâ etmiştir. Şimdi nasıl vazifeden çıkarabiliriz ve nasıl onu hizmetten istisnâ ediyoruz?

Akçuraoğlu Yusuf Bey (İstanbul): Tahkikat gösterecektir...

Hakkı Târık Bey (devamla): Yusuf Beyefendi 'tahkikat gösterecektir' buyuruyorlar. Halbuki bendeniz heyet âzâsı olduğu zaman bu maddeyi ancak bu şekilde tatbik ederim, yâni maddeyi okuduğum vakit ne görüyorum? 'Düşman tarafından veyâ düşman nüfûzu ile tâyin ve intihap edilmiş oldukları ikinci maddede mezkûr Heyeti Mahsusa tarafından tevsik ve tesbit edilecek...'

Efendim, benim o zaman düşman tarafından tâyinim emri muhakkaktır. O hâlde Heyeti Mahsusa âzâsı zârûrî sûrette maddenin hükmünü tatbik etmek istediğinde, beni devlet hizmetinden çıkarmak istemeyecek mi? Böyle bir kayda ihtiyâcı kat'i vardır.

Fâik Bey (Tekirdağ): İşgâl eden devlet zâten memur tâyin edemez... Hakkı yoktur...

Reis: Efendim, müzâkereyi kâfi görenler el kaldırsın... Kâfi görmeyenler el kaldırsın... Kâfi görülmüştür...

Riyâseti celileye
Müzâkere kâfidir. Maddenin aynen reye vâzını teklif ederim.

Kocaeli
İbrâhim

Riyâsete
Her milletin lisan ve harsında haykıran târih ve haykıran ecdad vardır. Lisan ve harsı koruyan istihkâmlar, mektepler ve muhafızlar, muallimlerdir. Binâenaleyh istilâya mâruz memleketlerimizde mekteplerde muallimlerin mevcûdiyeti ecnebi istilâsı ile bunlann imhâ siyâsetine karşı en büyük müdâfi kuvveti olduğundan, muallimlerin bu maddeden istisnâsını teklif ederim.

Şarkikarahisar
Mehmet Emin

Riyâseti celileye
Beşinci maddede 'her sınıftan' ibâresinden sonra 'tâyinleri iltizâmî ve vaziyetleri diğer maddeler hükmüne dâhil olmayan' kaydının ilâvesini teklif ederim.

Giresun
Hakkı Târık

Riyâseti celileye
Beşinci maddenin nihâyetinde 'devlet hizmetinde' fıkrasından sonra 've müessesâtında' kelimesinin de ilâvesini teklif eylerim.

Sinop
Recep Zühtü

Riyâsete
Bu maddenin söylediğim mecbûriyetler dolayısıyla tâdil edilmek üzere encümene iâdesini teklif ederim.

Zonguldak
Tunalı Hilmi

Riyâseti celileye
Maddeden Türk kelimesinin tayyını teklif ederim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

Riyâseti celileye
Maddenin 'veyâ düşman nüfûzu ile tâyin ve intihap' ibâresinden sonra 'edilerek vücutları ve faaliyetleri ile vatan aleyhine düşmana hizmet edenler ikinci maddede... ilâh' şeklinde tâdilini teklif eylerim.

Sinop
Recep Zühtü

Riyâseti celileye
Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam ibâresinden sonra Nâhiye Müdürlerinin de derç ve ithâlini arz ve teklif ederim.

Erzincan
Abdülhak

Riyâseti celileye
Müzâkere kâfidir. Maddenin aynen reye vâzını teklif eylerim.

Isparta
Hüseyin Hüsnü

Riyâseti celileye
4. maddenin tayyını teklif eylerim.

Giresun
Tâhir

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Bendeniz muallimler için kısaca bir şey arz edeceğim... Muallimlerin istisnâsı doğru olmaz... Çünkü ecnebi işgâli altında bulunan bir mektepte olabilir ki, sırf kendi propagandasını yaptırmak için, meselâ bir târih muallimi tâyin ettirir. Buna da Heyeti Mahsusa muttali olursa, bu muallim cezâ görmesin mi?

Reis: Efendim, o hâlde takrirleri tasnif edelim... Evvelâ bir kere tay teklifi vardır. Bunu reyinize arz edeceğim... Maddenin tayyını kabûl edenler el kaldırsın... Kabûl etmeyenler el kaldırsın... Kabûl edilmemiştir...

Bir de maddenin encümene iâdesi hakkında Tunalı Hilmi Bey'in takriri vardır. Maddenin encümene iâdesini kabûl edenler el kaldırsın... Kabûl etmeyenler el kaldırsın... Kabûl edilmemiştir...

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak): Yâni Anadolu'nun nüfûsunu artırmak istemiyorsunuz.

Recep Zühtü Bey (Sinop): Senden başka düşünen yok mu?

Reis: Efendim, Abdülhak Bey'in takriri, Nâhiye Müdürlerinin de ilâvesini teklif ediyor. Bunu encümen kabûl etti. Reye koymaya hacet yoktur. Onu da ilâve ediyoruz.

Recep Zühtü Bey'in bir takriri var. Devlet hizmetinden sonra, yâni birinci maddeye yaptığımız ilâve... Bunu nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmıştır...

Süleyman Sırrı Bey'in bir takriri vardır. 'Türk' kelimesine hacet yoktur diyorlar... (Gürültüler)...

Tahsin Bey (Aydın): Bu kelime hakkında Mazbata Muharriri'nin mütâlaatını dinlesek...

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Efendim, zâten Türkün gayrısı kalkıp buraya gelmez... Selânik'te memuriyet yapmış Rum elbette buraya gelemez... Bu doğrudan doğruya milliyeti itibâriyle Türktür.

Reis: Yâni bizim Teşkilâtı Esâsîye Kânunumuzun tasrih ettiği Türkten başka buraya başka kimse gelemez mi?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Evet efendim...

İsmâil **Kemâl Bey** (Çorum): Zapta geçmiştir efendim...

Reis: Şimdi Süleyman Sırrı Bey'in 'Türk kelimesi zâittir' şeklindeki teklifini reye koyacağım... Bu teklifi nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır...

Efendim, iki takrir vardır: Biri muallimlerin istisnâsı hakkında... Diğeri de...

Mehmet Emin Bey (Şarkîkarahisar): Müsaade buyurulursa, takririmi iki kelime ile izah edeyim...

Reis: Daha reye koymadık efendim... Hakkı Târık Bey'in teklifi vardır. Eğer o kabûl edilirse, onun şümûlüne girmiş olur. O red edilirse, yalnız muallimler mevzu bahis olacak... O zaman söylersiniz... Hakkı Târık Bey'in takriri bir daha okunacaktır. (Hakkı Târık Bey'in takriri tekrar okundu)...

Reis: 'Diğer maddeler hükmüne dâhil olmayan' kaydının ilâvesini teklif ediyorlar.

Mehmet Nûri Bey (Kütahya): Mehmet Emin Bey'in takriri daha âm ve şâmildir. Mehmet Emin Bey, bütün muallimlerin bu maddeden ihrâcını istiyor.

Reis: Efendim, Hakkı Târık Bey'in teklifi bütün memurlar, Mehmet Emin Bey'in takriri yalnız muallimler hakkındadır. Hakkı Târık Bey, bütün memurlardan bililtizam tâyin edilmiş olanlar varsa, bunları istiyor. Bunlar hakkında tatbikini istiyor.

Refik Bey (Konya): Ne hâcet var efendim? Bunlar zâten komisyona âiddir.

Reis: Hakkı Târık Bey'in takririni nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar lütfen el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır...

Efendim, şimdi Mehmet Emin Bey'in muallimler için takriri vardır. Buyrun takririnizi izah edin efendim...

Mehmet Emin Bey (Şarkîkarahisar): Arkadaşlar, Çarizmin ateş ve demir tedhişine karşı Türk ellerinde Türklüğü koruyan, Türk mektepleri, Türk muallimleri, Türk harsının kahramanları idi. Antalya'ya gittiğim zaman İtalyanların kılınç kuvvetiyle fetih ve râm edemedikleri Türk rûha karşı, hars kuvvetini istimâl etmek ve ona karşı İtalyan mekteplerini bir istihkâm gibi kullanmak siyâsetine şâhit oldum. Eğer istilâ edilmiş olan memleketlerimizde muallimler, mektepleri kapatmış olsalardı, o meteplerin yerine Yunan mektepleri açılacaktı. (Gürültüler)... ("Kapayalım demedik" sesleri)... Yanlış anlaşıldı efendim... Mektapler Yunanlılar tarafından kapatılmış olsaydı, bunların yerine Yunan mektepleri kâim olacaktı ve bizim muallimlerimizin yerine Yunan muallimleri kâim olacaktı ve bizim muallimlerimizin yerine Yunan muallimleri Pan Elinizm'i oraya ithâl edeceklerdi. Binâenaleyh istilâ görmüş mahallerdeki mekteplerde her türlü fedâkârlığı ihtiyâr etmek sûretiyle, Türk harsını neşretmek yolunda vâki mücâhadeler, mübecceldir. ("Onlara şâmil değildir" sesleri)...

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Efendim, muhterem Emin Beyefendinin endişelerine mahâl yoktur. Muallimler orada vazifelerini ifâ ederken, maalesef işgâle uğruyorlar ve orada vazifelerini ifâ ederek tabiî millî benliklerini muhafaza ediyorlar. Onlar için hiçbir kayıt yoktur ve hiçbir endişeye mahâl dahi yoktur. Ancak işgâlden sonra bâzı mekteplerin çok güzide, çok milliyetperver muallimini sırf bu gâye ile değiştirilmiş, yerine falan getireceksiniz denmiş... Düşman, bir târih, bir Fransızca, bir coğrafya hocası getirmiş... İşte bunlardır ki, tetkik edildiği zaman bunlar hizmeti devlette, muallimlikte istihdam edilmeyeceklerdir. Madde sarihtir; endişelerine mahâl yoktur. Şüphesiz o endişe olsaydı, encümen ona iştirâk ederdi. Encümenin noktai nazarı budur.

Hakkı Târık Bey (Giresun): Efendim, çok güzel... Bu zapta geçen ifâde üzerine madde tatbik edilirse, kânuna iştirâk ederiz. Yalnız oradaki mektep müdürü, oradaki mektep muallimi işgâl esnâsında ölmüşse, orada yine düşman tarafından birisi tâyin edilmişse, ne olacaktır?

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Efendim, sarahaten arz ediyorum... İşgâl altında iken düşmanlar tarafından memur tâyin edilmez. İşgâl edilen yerlerde düşmanın memur tâyinine hakkı yoktur. Yalnız sırf bir noktai nazardan nâşi, kendi menfaati noktai nazarından oraya bir muallim tâyin edilmişse, maddedeki kayıt onlar hakkındadır. ("Müzâkere kâfi" sesleri)...

Hakkı Târık Bey (Giresun): O hâlde mâdem ki işgâl ettiği yerde düşman memur tâyin edemezmiş, düşman tarafından tâbiri tamâmen lağvdır.

Ahmet Hilmi Bay (Kayseri): Düşman tarafından tâbiri gayri vârid değildir. Kasten tâyin ettiriyor.

Hakkı Târık Bey (Giresun): Düşman tarafından tâyin vâki ve doğrudur.

Zülfü Bey (Diyarbakır): Efendim, 'Vâli, Mutasarrıf, Kaymakam ve mahallin zâbıta âmiri' dendikten sonra, bir de Nâhiye Müdürü ilâve edildi. Nâhiye Müdürü mâlûmu devletiniz, memurini tâliyedendir. Defterdarlarla mektupçular da irâdei seniye ile tâyin olunurlardı. Böyle olduğu hâlde onlar hakkında tahkikat yapılıyor. Hıyânetleri sâbit olursa memuriyetten çıkarılıyor. Nâhiye Müdürleri öyle değildir. Bunlar hakkında da tetkikat icrâ edilsin, ikinci sınıfta kalsınlar...

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Filvâki Nâhiye Müdürü, vazifesi itibâriyle tâli memur gibi gözüküyorsa da, haddi zâtında Nâhiye Müdürü bir mümessildir. Binâenaleyh onun vaziyeti ile Defterdarın, Mektupçunun, Nüfus Müdürünün vaziyetleri büsbütün başkadır. Nâhiye Müdürü idâre memurudur ve orada hükûmetin mümessili olmak itibâriyle, nasıl ki Kaymakam tâbiri kânuna girmiştir, Nâhiye Müdürünün de girmesi lâzımdır. ("Kabûl edilmiştir" sesleri)...

Reis: Efendim, söz bitmiştir... Takrirleri reye koyuyoruz...

Saffet Bey (Urfa): Efendim, bir suâl soracağım... Nâhiye Müdürlerinin... ("O mesele hâlledildi" sesleri)...

Reis: Efendim, Nâhiye Müdürlerini kabûl etmiyorsanız, tayyı için bir takrir veriniz, reye koyayım...

Saffet Bey (Urfa): Nâhiye Müdürleri Meclise teklif edilmedi. Yalnız encümen teklif etti.

Reis: Efendim, arz ettim işte... Encümen kabûl etti ve ilâve ettik. Zâtı âliniz çıkarılmasını istiyorsanız, bir takrir veriniz, reye koruz... Nâhiye Müdürleri dâhil olsun diye encümen teklif ediyor. Şimdi zâtı âliniz bir takrir verirseniz, maddeyi daha reye koymadım. Vakit vardır. Muallimlerin bu maddenin istisnâsı hakkında Mehmet Emin Bey'in takririni reyinize arz ediyorum... Nazarı dikkate alanlar ellerini kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar ellerini kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır...

Maddeyi nazarı dikkate alınan takrirlere göre, 'Kaymakam'dan sonra 'Nâhiye Müdürleri' kelimesi, bir de 'devlet hizmetinde' kelimesinden sonra ve 'müessesâtında' kelimesi ilâve edilmiştir.

Riyâsete
Nâhiye Müdürlerinin maddeye ithâl edilmemesini teklif ederim.

Tekirdağ
M. Fâik

Fâik Bey (Tekirdağ): Efendim, nâhiyeler mâlûmu âliniz bir cüzü tâmı idâre değildir. Nâhiye Müdürleri, Mutasarrıflar, Kaymakamlar gibi salahiyeti vâsıayı hâiz insanlar değildir. Diğer memurlar derecesinde bir memurdur. Onları da maddenin bu fıkrasına koyarsak doğru bir şey olmaz. Bırakalım diğer memurlar meyânında kalsın... Hıyânet-

leri sâbit olursa, Heyeti Mahsusa karârı ile onlar da cezâlarını görürler. Fakat aleyhte bir şey yapmadıkları sâbit olanları buraya koyup, diğerleriyle hem hâl olmaları doğru değildir.

Reis: Efendim, takriri reyinize arz ediyorum... Nâhiye Müdürlerinin maddeye konmaması hakkındaki takriri nazarı dikkate alanlar el kaldırsın... Nazarı dikkate almayanlar el kaldırsın... Efendim, takrir nazarı dikkate alındı. Nâhiye Müdürlerini maddeye ilâve etmeyeceğiz. ("Doğru değil" sesleri)... Öyle karar verilmiştir. Maddeye 'devlet hizmetinde' kelimesinden sonra 'müessesâtında' kelimesi ilâve edilmiştir. Başka tâdilât yoktur...

İsmâil Kemâl Bey (Çorum): Nâhiye Müdürü fenâlık yaptı ise, onlar bir cezâ görmeyecek mi?

Reis: Her kim olursa olsun bilâ istisnâ birinci madde ahkâmına dâhildir. Bu yalnız tâyin noktai nazarındandır. Maddeyi yapılan tâdilât ile kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl etmeyenler el kaldırsın... Kabûl edilmiştir...

Beşinci Madde) Düşman tarafından ilhâkı ilân edilen mıntıkalarda kalarak mahallî ecnebi hükümet nâmına ilhaktan sonra icrâyı memuriyet eden veyâ hizmet kabûl eden bilumum memurlar, mâzuliyet ve tekâûd hakkından mahrum kalmak şartı ile bir daha hizmeti devlette istihdam edilmezler. İntihap ile vazife ifâ edenler, birinci ve beşinci maddelerin hükümlerine dâhil olmadıklan takdirde, bu madde hükmünden müstesnâdırlar.

Şevket Bey (Kırklareli): 'Düşman tarafından ilhâkı ilân edilen mıntıkalarda' deniliyor. Trakya'nın da ilhâkı ilân edilmiştir. Şimdi Trakya da bu madde hükmüne tâbi midir? ("Anlaşılmadı" sesleri)...

Ahmet Hilmi Bey (Kayseri): Dâhildir...

Şevket Bey (Kırklareli): Efendim, muallimlerin istisnâsı hakkında Mehmet Emin Bey'in teklifleri red edildi. Bendeniz aynı mevzua bu madde dolayısıyla avdet edeceğim. Efendiler, mesele hissîyattan çıkmıştır.

Trakya'da ne kadar mektep varsa, yüzde doksanı aynı şekildedir, aynı maddenin şümûlü dâhilindedir. Geri kalan yüzde onu da yine aynı şekli hâiz olarak idâme ettirilmiş olan Dârülmuallimin mezunlarıdır. Bu madde kabûl edildiği takdirde Trakya'da bir tâne mektep kalmayacaktır, temin ederim... Eğer bir tâne kalırsa, mebusluktan çekilirim... (Handeler)...Şimdi arz ediyorum... Trakya'da âmâli milliyeyi müdâfaa eden ve orada heyecânı idâme ettiren muallimlerdir. Biz orada muallimlerden istifâde ederdik. ("Onlara bir şey yok" sesleri)... Fakat istisnâları red edildi...

Talât Bey (Ardahan): Tahkikâta tâbidir...

Şevket Bey (devamla): Tahkikâta tâbi değildir. Maddeyi iyi okuyunuz... Düşman tarafından tâyin edilmişlerdir. 1337-1338 senelerinde Edirne Dârülmuallimininin yetiştirdiği gençler oraya muallim tâyin olunmuştur. Şimdi bunlar düşman tarafından tâyin olunmuş addolunacaktır. Çünkü düşman işgâli altında idi. Bendeniz alelıtlâk bu madde

hükmünden muallimlerin istisnâsını teklif ediyorum. Şunu da arz edeyim ki, Hilmi Beyefendi alelıtlak Trakya'yı da bu madde hükmüne dâhil addettiler. Bu hususta söz söylemek benim ihtisâsım dâhilinde olmadığı için bir şey söylemeyeceğim. Fakat Trakya ilhâk edilmiş addolunamaz.

Reşit Bey (Malatya): Efendiler, bendenizin kanaatince en ziyâde nazarı dikkate alınacak şey, muallimler meselesidir. Çünkü efendiler bizim çocuklarımızı terbiye ve tâlim eden onlardır. Bir muallim ki vatanını sevmediğinden dolayı düşman işgâli üzerine çıkıp gelmemiş, bir muallim ki, vatanı düşman tarafından istilâ edilmiş, milleti, hanümanı harâp edilmiş iken gelip Kuvâyı Milliye'ye iştirâk etmediği gibi, vatanı düşmana ilhak edildikten sonra, oradan çıkmamıştır. Vatanını sevmeyen, milletini sevmeyen bir muallimden bizim çocuklarımız ne gibi istifâde eder? Bunlar gelecek bizim çocuklarımızı tâlim ve terbiye edeceklerdir. En ziyâde çıkarılacak bunlardır... Bunlardan çocuklarımız terbiye öğrenmediği gibi, bilâkis terbiyesiz olurlar. Bundan dolayı onların kat'iyen çıkarılması muvafıktır.

Râsih Bey (Antalya): Arkadaşlar, umûmî tasfiyeyi beşinci madde ile yapıp, onunla iktifâ etmek kâfidir. Benim kanaatime göre, altıncı madde muvafık değildir. Tayyedelim... Çünkü uzun müddet ilhak vaziyetinde kalmış memleketimiz yoktur. Gerçi Trakya'da bir ilhak vaziyeti vardır. Fakat mücâdele zamânında Yunan orada kendi kendine gelin güvey olmuştur. Yunanlılar orayı ilhak etmişlerdir. Onun bu ilhakla alâkası yoktur. Aynı vaziyeti Yunanlılar İzmir'de bir beynanâme ile ihdâs etmek istemişlerdir. Onun için ilhak tâbiri çok teşettütü ve karışıklığı mûcip olur. Onun için beşinci maddenin tayyını teklif edeceğim. Lütfen kabûlünü ricâ ederim...

Fâik Bey (Tekirdağ): Efendim, ilhâk edilen yerlerde memuriyet kabûl edenlerin memuriyet hakkından iskât edilmeleri keyfiyeti, ecnebi bir devlet hizmetini kabûl etmiş olmak keyfiyetidir. Zannediyorum tâbiiyet kânunumuzda buna dâir bir madde vardır. Ecnebi devlet hizmetini kendi devleti matbuasının mezûniyeti hâricinde kabûl edip, tâbiiyetten sâkıt olanlara, hakkı memuriyet tanımak için bir mânâ yoktur. Yalnız muallimler meselesi bir mâhiyeti husûsîyeyi hâizdir. İlhâkı ilân edilen yerlerdeki muallimler, ecnebi bir devletten çekiliyoruz diye istifâ etselerdi ne olacaktı? Orada bizim çocuklarımız okumayacak veyâhut düşmanın eliyle tutulup getirdiği adamlardan okuyup zehir alacaklardı. Sonra muallimlerle diğer memurları her hususta hemhâl addetmek de doğru değildir. Bunlar icrâ salâhiyetini hâiz değildir. Siyâsî ve idârî ve inzibâtî bir vazifeyi hâiz değildirler. Bendeniz de Şevket Bey'in teklifine iştirâk ederek, onun teklifinin kabûlünü ricâ ederim.

Hakkı Târık Bey (Giresun): Efendim, Reşit Beyefendinin sözlerini cevapsız bırakmamak için söz söylemek istiyorum. Gerek ilhâkı düşman tarafından ilân edilen yerlerde muallimlik vazifesi yapanlar ki, Reşit Beyefendinin sözünü kabûl etmek lâzım gelirse, tamâmiyle vatan aleyhine hareket etmiş kimselerdir, bunu bendeniz bu sûretle kabûl etmeyeceksiniz zannındayım ve bu fikre iştirâk etmeyeceğinize eminim... Orada bir Türk kitlesi vardır. Çocukları vardır... İşgâl fâciâsı vûkû bulmuştur. Bu çocukları okutacak muallim ortadan kalkmıştır. Bunun yerine o cemaatten birisi bir tâlim ve terbiye vazifesini kabûl etmiştir. Efendiler, bu adamların bu vazifeyi kabûl etmesi, millî bir hizmet değil midir? O çocukları o hâlde başıboş bırakmak mı tercih edi-

lirdi? Yoksa kendilerine elifba öğretmek ve elifba târikiyle milliyetini öğretmek, düşmanını tanıtmak ciheti mi ihtiyâr edilirdi? Bunun için orada vazife kabûl edenleri, orada kalanları alelıtlak, bu şekilde bizim düşmanımız telâkki etmeye bendeniz iştirâk etmiyorum. Bunun için demin uzun uzadıya mütâlaat arz ettim. Bu maddede aynı mütâlaat dermeyan edilebilir. Maddenin tayyı mevzu bahistir. Maddenin tayyı lâzım gelir mi? Bendeniz müteredddim... 'Düşman tarafından ilhâkı ilân edilen' tâbiri vardır. Bunun böyle ifâde etmekle emrivâki ifâde ediyoruz. Yoksa hiçbir şey ifâde etmiyoruz. Yalnız dikkat ediyorum; bu maddeyi yazanlar bambaşka bir neticeye vâsıl olmuşlardır. Alelâde işgâl görenlerle ilhâkı ilân olunan yerlerde vazife kabûl edenlerin netâyicini birbirinden ayırmışlardır. Orada, ilhak olunan yerlerde bu vazifeyi kabûl edenler, tekâüd hakkından da mahrum oluyorlar. İlhâkı ilân olunan yerlerle, işgâl olunan yerler, yekdiğerinden farklıdır. Bunun ilkinin vaziyetini birbirinin aynı telâkki etmemişlerdir ve zannediyorum ki, telâkki etmemekte de haklı ve muhik bir sebep göstermişlerdir. Onun için bendeniz de Fâik Bey'in, Şevket Bey'in mütâlaarına iştirâk ediyorum. Zâten esbâbı mûcibesi mâlûmdur... Fakat maddenin bu noktai nazardan ilhâk olunan yerlerle alelâde işgâl olunan mahaller arasındaki farkı gözden kaçırmamak lâzımdır kanaatindeyim.

Ali Nazmi Bey (Kastamonu): Bu maddedeki 'mahallî ecnebi hükûmeti', yâni ilhaktan sonra tâbirini bendeniz, İzmir ve hinterlandı ile berâber, Trakya'ya ve umûmuna şâmil anlıyorum. Yâni ilhaktan sonra bizim nâmımıza orada kalan memurları da ecnebi âmâline hizmet etmiş addedeceğiz. Bu maddeden bendeniz böyle anlıyorum. Bu belki birkaç milyon nüfûsu ihtivâ ediyor ve birkaç bin memuru tazammun ediyor. Maddeniz biraz şümûl ve mâhiyeti mutlaktır. Bendeniz umuru zâtiye işlerinde uzun müddet bulunmaklığım itibâriyle bunların iyi tetkikâtında bulundum. Bu kalan memurlar içerisinde âmâli milliyeye muvafık sûrette iyi hizmet edenler de vardır. Maddeyi mutlak olarak kabûl etmek doğru olmaz zannındayım. Onun için bir fıkranın ilâvesini istirhâm edeceğim ve sebebini izah edeceğim. ("Tay" sesleri)... Eğer bu maddeyi kabûl ederseniz, 'âmâli milliyeye muhalif harekette bulunanlar' desek daha iyi olur... ("Tay" sesleri)...

Reis: Takrir okunsun...

Riyâseti celileye

Müzâkere kâfidir. Maamafih bundan evvelki madde ile maksat temin edilmiş olduğundan, beşinci maddenin tayyını teklif eylerim.

Elâziz
Hüseyin

Riyâseti celileye

Millî Mücâdele devirlerinde memleketin muhtelif yerlerindeki vaziyeti dördüncü maddedeki işgâl fıkrası ile hâlletmek muvafıktır. Beşinci maddenin tayyını arz ve teklif eylerim.

Antalya
Râsih

Riyâseti celileye

Beşinci maddeye 'âmâli mücâdeleye muhalif harekette bulunanlar' cümlesinin ilâvesini arz ve teklif eylerim.

Kırklareli
Şevket

Reis: Evvelâ tay teklifini reyinize arz ediyorum... Tay teklifini kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl etmeyenler el kaldırsın... Tay teklifi kabûl edilmiştir... Madde numarasını tashih edeceğiz. Şimdi yedinci madde beşinci madde oluyor.

Beşinci Madde) İşbu kânun neşri târihinden mûteberdir.

Reis: Efendim, beşinci maddeyi kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl etmeyenler el kaldırsın... Kabûl edilmiştir...

Altıncı Madde) İşbu kânunun icrâsına İcrâ Vekilleri Heyeti Heyeti memurdur.

Reis: Efendim, altıncı, yâni sonuncu maddeyi kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl etmeyenler el kaldırsın... Kabûl edilmiştir...

Efendim, kânun müstâceliyetle müzâkere edildi. Heyeti umûmîyesini reyinize arz ediyorum... Heyeti umûmîyesini kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl etmeyenler el kaldırsın... Kabûl edilmiştir...

Sinop mebusu Recep Zühtü Bey'in Mücâdelei Milliyeye İştirâk Etmeyen Memurin Hakkındaki Kânun mûcibince teşekkül edecek olan heyetin yirmi gün zarfında teşkiline dâir takriri...

Riyâseti celileye

Şimdi kabûl edilen kânuna göre Heyeti Mahsusa'nın târihi neşrinden itibâren azamî yirmi gün zarfında teşkilini tasviben takririmin hükûmete havâlesini teklif eylerim.

Sinop
Recep Zühtü

Reis: Efendim, bu takririn tasviben hükûmete tevdini kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl etmeyenler el kaldırsın... Kabûl edilmiştir...

EK C
İSTANBUL MİLLETVEKİLLİĞİNE SEÇİLEN ZEKİ RIZÂ SPOREL'İN SEÇİM TUTANAĞI HAKKINDA TUTANAKLARI İNCELEME KOMİSYONU RAPORU
(5/48)
(S. Sayısı 19)

Hazırlama Komisyonu Raporu

"Tutanakları İnceleme Komisyonu Başkanlığı'na, 21 Kasım 1946

İstanbul milletvekilliğine seçilen Zeki Rızâ Sporel hakkında [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı'na sunulup, Tutanakları İnceleme Komisyonu'nca Hazırlama Komisyonumuza havâle buyurulan;

1) 1 Ağustos 1946 târih ve emekli Yüzbaşı Zülfikâr Akdal imzâlı dilekçede, Zeki Rızâ Sporel'in Millî Mücâdele'nin başında baytar subayı olarak İstanbul'da bulunurken, vatan müdâfaasına iştirâk etmesi için Anadolu'ya gelmesi kendisine tebliğ edildiği, bu emri alan Zeki Rızâ Sporel'in vazife başına koşacağı yerde, aksine olarak millî kuvvetleri arkadan vurmak üzere [Sadrâzam] Damad Ferid'in teşkil ettiği Kuvâyi İnzibâtiye'ye iltihak ettiği, bu yüzden Harb Divânı'nca nispeti askeriyesinin kat edilmesine karar verildiği, bir vatandaş için askerlik şerefinden mahrum edilmenin cezâların en büyüğü addolunması lâzım geleceği ihbar edilmektedir.

2) 2 Ağustos 1946 târih ve Mazhar Erkan imzâlı dilekçede, Zeki Rızâ Sporel'in baytar Mülâzımı Evvel [Üstteğmen] iken, istiklâl mücâdelesi zamânındaki kabahatlerinden dolayı, 25 Eylül 1335 [1339/1923] târihli kânunun ikinci maddesi mûcibince nispeti askeriyesinin kat edilmiş olduğu bildirilmekte, nispeti askeriye kat'ına mütaallik muamele, milletvekilliği sıfatı ile imtizaç edemeyeceği cihetiyle, seçim mazbatasının tasdik edilmemesi istenmektedir.

3) 4 Ağustos 1946 târih ve Lûtfi Sarı imzâlı telgrafta, Zeki Rızâ Sporel'in kurtuluş hareketimizin önderi olan Kuvâyi Milliye aleyhinde muvazzaf baytar subay olduğu hâlde çalıştığından, [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârı ile ordudan tard edildiği, Zeki Rızâ Sporel'in bu durumu itibâriyle milletin en büyük Meclisinde [Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde] Türk milletini temsil yetkisi olmadığı bildirilmektedir.

Millî Savunma Bakanlığı'ndan bu husûsa âid celb olunan 23 Eylül 1946 târih ve 164381 sayılı yazı ile ek 21 Temmuz 1340 [1924] ve 665 aded işâretli Bursa [Askerî] Heyeti Mahsusası'nca ittihaz olunan kararda, "1338 [1922] senesi Nisanında Millî Orduya iltihak için resmen vâkı olan dâvete mâzereti sıhhiyesine binâen icâbet edemediğini iddiâ etmekte ise de, iddiâsının sahih olmadığına ve binâenaleyh vâki özürler serdiyle dâvete icâbet etmediğine kanaat hâsıl olmakla, 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunun ikinci maddesine tevfikan nispeti askeriyesinin kat'ına müttefikan karar verildi" denilmektedir.

Komisyonumuz huzûrunda müdâfaası alınan ve şifâhen dinlenen Zeki Rızâ Sporel, bu resmî dâvete icâbet etmediğini ve sebep olarak rahatsız olan hemşiresini bırakacak bir kimse bulunmadığını, millî hareketin neticesinin tayyûn etmesi için bir müddet daha beklemeyi muvafık bulduğunu beyân etmiştir.

Komisyonumuz yaptığı inceleme neticesinde, kamu hizmetlerinin en önemli ve şereflisi olan askerlikten nispeti kesilmiş olan bir zâtın, hakkında verilen Heyeti Mahsusa karârında, kamu hizmetlerinden yasaklandığına dâir bir sarahat olmamasının, milletvekilliğine seçilebilmek imkânını bahşedip edemeyeceği takdirini Tutanakları İnceleme Komisyonu'na bırakmıştır.

Gereğinin yapılması hakkında işbu rapor takdim olunmuştur.

Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun
5 Numaralı Hazırlama Komisyonu
Başkan nâmına Kâtip
Bitlis
Muhtar Ertan

Kâtip
M. Ertan

Giresun
A. Ulus

Niğde
İ. R. Soyer"

Tutenekleri İnceleme Komisyonu

"TBMM
Tutanakları İnceleme Komisyonu
Yüksek Başkanlığı'na, 2 Aralık 1946

Esas No: 5/58
Karar No: 66

İstanbul milletvekilliğine seçilen Zeki Rızâ Sporel hakkında 1 Ağustos 1946 târih ve emekli Yüzbaşı Zülfükâr Akdal imzâlı dilekçe ile [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na vâkı mürâcaatta, Zeki Rızâ Sporel'in Millî Mücâdele'nin başında baytar subayı olarak İstanbul'da bulunurken, vatan müdâfaasına iştirâk etmesi için Anadolu'ya gelmesi kendisine tebliğ edildiği, bu emri alan Zeki Rızâ Sporel'in vazifesi başına koşacağı yerde, aksine olarak millî kuvvetleri arkadan vurmak üzere [Sadrâzam] Damad Ferid'in teşkil ettiği Kuvâyi İnzibâtiye'ye iltihâk ettiği, bu yüzden Harb Divânı'nca nispeti askeriyesinin kat edilmesine karar verildiği, bir vatandaş için askerlik şerefinden mahrum edilmenin cezâların en büyüğü olması lâzım geleceğinden ve 2 Ağustos 1946 târih ve Mazhar Erkan imzâlı dilekçe ile Zeki Rızâ Sporel'in baytar Mülâzımı Evveli [Üstteğmen] iken, istiklâl mücâdelesi zamânındaki kabahatlerinden dolayı, 25 Eylül

1335 [1339/1923] târihli kânunun ikinci maddesi mûcibince nispeti askeriyesinin kat edilmiş olduğu ve bu muamelenin milletvekilliği ile imtizaç edemeyeceği ve 4 Ağustos 1946 târih ve Lûtfi Sarı imzâlı telgrafla da, Zeki Rızâ Sporel'in kurtuluş hareketimizin önderi olan Kuvâyi Milliye aleyhine -muvazzaf baytar subayı olduğu hâlde- çalıştığından, [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârı ile Ordudan tard edildiği ve [Zeki] Rızâ Sporel'in bu durumu itibâriyle milletin Büyük Meclisi'nde [Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde] Türk milletini temsile yetkisi olmadığından bahisle, şikâyet ve ihbarda bulunulması üzerine, bu telgraf ve dilekçeler Komisyonumuza havâle edilmiş ve incelenmek üzere, ad çekme ile evrak ve teferruâtı 5 Numaralı Hazırlama Komisyonu'na tevdi edilmişti.

Mezkûr Komisyonca yapılan incelemede, Millî Savunma Bakanlığı'ndan bu husûsa âid celb olunan 23 Eylül 1946 târih ve 164381 sayılı yazı ile ek 21 Temmuz 1940 [1340 (1924)] târih ve 665 aded işâretli Bursa [Askerî] Heyeti Mahsusası'nca ittihaz olunan kararda, "1338 [1922] senesi Nisanında Millî Orduya iltihak için resmen vâki olan dâvete mâzereti sıhhiyesine binâen icâbet etmediğini iddiâ etmekte ise de, iddiâsının sahih olmadığına ve binâenaleyh vâki özürler serdiyle dâvete icâbet etmediğine kanaat hâsıl olmakla, 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunu ikinci maddesine tevfikan nispeti askeriyesinin kat'ına müttefikan karar verildi" denilmektedir.

Hazırlama Komisyonu huzûrunda müdâfaası alınan ve şifâhen dinlenen Zeki Rızâ Sporel, bu resmî dâvete icâbet etmediğini ve sebep olarak rahatsız olan hemşiresini bırakacak bir kimse[si] bulunmadığını, millî hareketin neticesinin taayyün etmesi için bir müddet daha beklemeyi muvafık bulunduğunu [bulduğunu] beyân eylemiştir.

Hazırlama Komisyonu yaptığı inceleme neticesinde, kamu hizmetinin en önemli ve şereflisi olan askerlikten nispeti kesilmiş olan bir zâtın, hakkında verilen [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârında, kamu hizmetlerinden yasaklandığına dâir bir sarahat olmamasının milletvekilliğine seçilebilmek imkânını bahşedip edemeyeceği takdirini Tutanakları İnceleme Komisyonu'na bırakmış ve müsbet bir sonuca varamamıştır.

Komisyonumuzca yapılan incelemeler neticesine gelince:

Bursa [Askerî] Heyeti Mahsusası'nın yukarıda yazılı karârında olduğu üzere, Zeki Rızâ Sporel'in 1338 [1922] senesinin Nisan ayında Millî Orduya iltihak için resmen dâvet edildiği hâlde gitmemiş, mâzereti sıhhiyesine binâen icâbet etmediği yolundaki iddiâsı da, Heyetçe [Bursa Askerî Heyeti Mahsusası'nca] sahih görülmemiş ve 25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 sayılı kânunun ikinci maddesiyle askerlik nispeti kesilmiştir.

24 Mayıs 1928 târih ve 1289 sayılı Âli Karar Heyeti Hakkındaki Kânun'un Zeki Rızâ Sporel['in] durumunda olanlara bir itiraz hakkı verdiği hâlde, kendisi hakkındaki [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] karârının tetkiki yolunda bir itirazda bulunmamıştır. Daha sonra çıkan 2589 sayılı kânun bu gibilerin Danıştay'a başvurabilmeleri imkânını sağladığı hâlde, Zeki Rızâ Sporel, bu yola da gitmemiştir. Muayyen aralıklarla çıkan iki kânun, [Askerî ve Mülkî] Heyeti Mahsusalarca verilen kararların bir daha tetkik edilmesi imkânını verdiği hâlde, Zeki Rızâ Sporel'in bu yola gitmemesi, hakkında verilen 'nispeti askeriyesinin kesilmesi' karârı ile ne dereceye kadar alâkalandığını, böyle bir cezâ ile ve hükümlü kalmayı nasıl karşıladığını gösterir.

Zeki Rızâ Sporel'in 1938 yılında çıkan af kânunundan istifâde edeceği Komisyonumuz üyelerinin bir kısmı tarafından ileri sürülmüştür. Bu konudaki incelemeler sebebiyle karar ancak iki günü bulan konuşmalardan sonra verilebilmiştir.

Komisyonumuz çoğunluğunda tebellür eden kanaat şudur:

16 Temmuz 1938 târihinde neşrolunan 3527 sayılı af kânununun 3. maddesinde; 25

Eylül 1339 [1923] târih ve 347 ve 26 Mayıs 1926 târih ve 854 sayılı kânunlara göre teşekkül etmiş olan [Askerî ve Mülkî] Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilen eşhasın ve 24 Mayıs 1928 târih ve 1289 sayılı kânunla Âli Karar Heyeti ve 26 Teşrini Evvel [Ekim] 1933 târih ve 2330 sayılı kânunun 12. maddesi mûcibince Devlet Şûrâsı [Danıştay] Mülkiye Dâiresi taraflarından tetkik ve tasdik edilenler de dâhil olmak üzere verilmiş olan kararlar ref edilmiştir.

'Ancak bu sûretle haklarındaki kararlar ref edilmiş olanlar, bu kânunun mer'iyetinden itibâren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemezler' demek sûretiyle, 25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 sayılı ve 26 Mayıs 1926 târih ve 857 sayılı kânunlarla teşekkül etmiş [Askerî ve Mülkî] Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha devlet hizmetinde istihdam edilmemelerine karar verilen eşhas hakkındaki hükümler kaldırılmıştır. Maddenin sarahati bütün tereddütleri giderecek kadar açık olup, bu af sâdece 'devlet hizmetinde istihdam edilmemek' kısmına maksur ve münhasırdır.

Kânun[un] 4. maddesi şöyledir: 'Birinci ve ikinci maddeler hükmünden istifâde edenler hakkında hâkimler ve memurin kânunlarıyla, bunlarla müzeyyel kânunlara göre yapılmış ve yapılacak olan bütün inzibâtî muamelelere ve askerlikten tard ve ihraç cezâlarına ve askerî nispetlerinin kesilmesi kararlarına affın ve ref'i hükmünün şümûlü yoktur.' Bu maddede de görülüyor ki, birinci ve üçüncü madde hükmünden istifâde edenlerden 347 ve 854 sayılı kânunlara göre kurulan [Askerî ve Mülkî] Heyeti Mahsusalarca devlet hizmetinde istihdam edilmemek karârına mahkûm olanların –ki bunlar içinde sivil memurlar da vardır- düçâr oldukları inzibâtî cezâlar kaldırılmıyor ve askerlikten tard ve ihraç kararları affa girmiyor. Bu sarahaten ifâde olunmaktadır.

347 sayılı kânunla kurulan [Askerî] Heyeti Mahsusalar, bu kânuna göre hem devlet hizmetinde kullanılmamak cezâsını vermeye ve hem de ayrıca nispeti askeriyesinin kesilmesine karar ittihaz etmeye salâhiyetlidir. 1938 târihinde çıkan kânun, bunlardan sâdece devlet hizmetinde istihdam edilmemek kararlarını affa tâbi tutmuştur. Nispeti askeriye[si]nin kesilmesi bundan istisnâ edilmiştir. Bunda tereddüt ve şüpheye yer yoktur. Bunu iyice açıklamak üzere 347 sayılı kânunun 2. maddesinin aşağıya aynen alınması faydalı görülmüştür: 'Millî Orduya resmen dâvet edilirken icâbet etmemiş olan Ordu mensûbininin dahi nispeti askeriyeleri kat olunur.'

Yukarıda işâret olunduğu veçhile, Zeki Rızâ Sporel, [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı'n]ca verilen nispeti askeriye[si]nin kat'ı cezâsına, sonradan neşrolunan kânunlarla bahşedilen itiraz hakkını kullanmamıştır. 1938 yılında çıkan af kânununundan da istifâde edememektedir. Böylece kendisi Orduda zâbit gediklisi zâbit olarak kullanılamaz ve bunların rütbelerini de taşıyamaz. Bu hâl ise, kısmî de olsa, kamu hizmetlerinden bir memnûiyettir.

[Türk] Cezâ Kânunu'nun 20. maddesi kamu hizmetlerinden memnûiyeti ve bu cezâdan dolayı ne gibi hak ve salâhiyetlerden istifâde edilemeyeceğini sırasıyla saymaktadır. Bu maddenin 2. fıkrasında bir rütbenin taşınmaması da gösterilmiş bulunuyor. Yine bu maddenin son fıkrası ile de hidemâtı ammeden memnûiyet cezâsının, bu hizmetlerden bâzılarına hasredildiği, ahvâli kânunun tâyin edeceği hükmünü kabûl eylemiştir.

Nispeti askeriyesinin kat'ı cezâsı rütbe taşımayı men eden bir cezâ olması dolayısıyla [Türk] Cezâ Kânunu'nun kamu hizmetlerinden yasaklığa âid 20. maddesine dâhil ve kısmî de olsa kamu hizmetlerinden yasaklılık olarak tecelli eder ve bu hâl, hukuk müessesesi içinde ancak bu isimle vasıflandırılır.

Anayasamızın 12. maddesindeki kamu hizmetlerinden yasaklılığın milletvekilliğine seçilmeye mâni olduğu kabûl edilmiştir. Zeki Rızâ Sporel ise, Mücâdelei Millîyede hizmeti vataniyesini ifâya resmen dâvet edildiği ve kendisi de muvazzaf baytar subayı olduğu hâlde, bu dâvete icâbet etmemiş ve bu sebeple 347 sayılı kânun gereğince nispeti askeriyesinin kat'ına karar verilmiştir.

Zeki Rızâ Sporel'in bu hükümlülüğü af kânununun şümûlünden dışarıda kalmış olduğundan, kendisi kamu hizmetlerinin bir kısmından yasaklıdır. Kendisinin bu durumu ise, milletvekili seçilmeye mâni görüldüğünden, tutanağının kabûl edilmemesi husûsunun Kamutayın yüksek tasvibine sunulmasına oyçokluğu ile karar verilmiştir.

Başkan
Isparta
Kemâl Türan

Sözcü
Kırşehir
S. Kurutluoğlu

Kâtip
Urfa
M. E. Tekeli

Afyon Karahisar
H. Dinçer
(muhalifim)

Ankara
A. Çubukçu

Ankara
F. Öymen

Ankara
R. Börekçi

Bitlis
M. Ertan

Gâziantep
Dr. M. Canbolat

Gâziantep
A. Atlı

Giresun
A. Ulus

İçel
R. Koraltan
(muhalifim)

İstanbul
A. M. Berkan
(muhalifim)

Kastamonu
Alpdoğan

Kırşehir
N. Erdem

Konya
Ş. Ergun

Kütahya
Dr. A. İ. Gürsoy
(muhalifim)

Mardin
A. Şatana

Niğde
İ. R. Soyer

Rize
Dr. F. Kurtuluş"

EK D
İSTANBUL MİLLETVEKİLLİĞİNE SEÇİLEN ZEKİ RIZÂ SPOREL'İN SEÇİM TUTANAĞI HAKKINDA TUTANAKLARI İNCELEME KOMİSYONU RAPORU'NA İLİŞKİN TBMM'DEKİ TARTIŞMALAR
(Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi)
(Birleşim: 13/Oturum: 1)
(6 Aralık 1946)

İhsan Yalçın (Bolu): Usûl hakkında söz istiyorum.

Başkan: Asıl yok ki, usûl olsun. Rapor okunsun da, ondan sonra... (Gülüşmeler)... (Rapor okundu)...

İhsan Yalçın (Bolu): Efendim, ben Zeki Rızâ Sporel'in mazbatasının kabûl veyâ ademi kabûlü hakkında bir mütâlaa yürütmeyeceğim. Benim anlamak istediğim bir şey vardı. Sayın Başkan söz vermediler, şimdi lütfettiler.

Seçim yapılalı altı aya yaklaşıyor. Seçim tutanakları Mecliste [hâlâ] tetkik edilmektedir. Bu meyanda İstanbul'dan seçilen bâzı arkadaşların seçim tutanakları da vardır. Şimdi gündeme bakıyorum... O arkadaşların seçim tutanaklarının incelendiğine dâir bir şey göremedim. Seçim yapılalı altı aya yaklaşıyor. Bu arkadaşların seçim tutanakları ne olmuştur, nerede kalmıştır? Müzâkereye geçmeden evvel bunlar hakkında Komisyonun Heyeti Umûmîyeyi aydınlatmasını faydalı buluyorum. Geç kalmıştır. Maksadım budur.

Tutanakları İnceleme Komisyonu Sözcüsü Sâhir Kurutluoğlu (Kırşehir): Efendim, İhsan Yalçın arkadaşımız haklı bir suâl tevcih buyurdular. ("İşitilmiyor" sesleri)... Tutanağına itirâz edilen İstanbul milletvekili Senihi Yürüten ile Burhan Câhit Morkaya arkadaş[lar]ımızın tutanaklarının şimdiye kadar yüksek heyetinizin tetkikine arz edilememesinden dolayı neden geç kalmış olduğunu soruyorlar.

Râsih Kaplan (Antalya): Salamon Adato da var...

Tutanakları İnceleme Komisyonu Sözcüsü Sâhir Kurutluoğlu (devamla): Bu iki arkadaş hakkında tahkikâtın biraz daha derinleştirilmesine ve müsbet vesikaya istinâd ederek, müsbet bir netice ile huzûru âlinize çıkılmasına Komisyonca karar verilmiştir. Bu itibarla tahkikâtın sonuna kadar müsaadelerini komisyon adına ricâ ediyorum. ("Kâfi, kâfi" sesleri)...

Refik Koraltan (İçel): Sayın arkadaşlar, şimdi yüksek huzûrunuzda İstanbul milletvekilliğine seçilen Zeki Rızâ Sporel hakkındaki Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun raporu okundu. Bu komisyondaki arkadaşlardan birisi de ben bulunuyorum ve komisyonun çoğunlukla aldığı karâra muhalifim.

Şimdi komisyonla aramızdaki ihtilâf sebeplerini yüksek huzûrunuzda kânunların metinlerine bağlı kalarak arz etmeye çalışacağım. Bu kânunlar üzerindeki noktai nazarımı arzdan evvel, heyeti umûmîyesinin daha kolaylıkla mütâlaasına imkân vermiş olmak için, huzûrunuzda numaralarını ve metinlerini okuyacağım. Kânunların vâzından evvelki sebepleri ve bu kânunların vâzına âmil olan hususları arz etmeyi faydalı buluyorum.

Anadolu millî mücâdelesi başlamıştır. İstanbul'da bulunan vatandaşlar, tabiatiyle Anadolu'da kalan millet çocukları gibi, kendilerini vazife sahasına atamamışlardır. Bunları üç zümreye ayırmak mümkündür: (1) Askerler, subaylar, (2) Sivil memurlar, (3) Vatandaşlar...

Askerî memurlarla, subaylarla, sivil memurlar hakkında Millî Mücâdele'nin neticelenmesini mütaakip, o zamânın icaplarına uyarak, siyâsî mânâda bir tasfiye karârı vermek için şimdi huzûrunuzda okuyacağım 347 numaralı [sayılı] kânun vâz edilmiştir. Bu kânun doğrudan doğruya askerî subaylar ve asker mensûbini hakkındadır. Bilâhare 854 numaralı [sayılı] bir kânun daha neşredilmiştir. Bu kânun da sivil memurlarla vatandaşlardan millî savaş esnâsında işgâl sahasında kalıp da, düşmanla işbirliği yapan, kavlen ve fiilen Millî Mücâdele aleyhinde bulunanlar hakkında verilmesi gereken kararları tazammun etmektedir.

İşte arkadaşlar, 854 numaralı [sayılı] kânunun ikinci maddesine göre ve sırf dar mânâda bir karar vermek salâhiyetiyle [Mülkî] Heyeti Mahsusalar kurulmuştur. Heyeti Mahsusalardan bir tânesi de Bursa'da faaliyete geçmiştir ve böylece 854 numaralı [sayılı] kânunun kendilerine verdiği salâhiyete dayanarak, bir, Millî Mücâdele'ye iştirâk etmemekle kalmamış, düşmanla işbirliği yapmış, bunlar hakkında karar vermek salâhiyetini hâizdir; iki, sâdece vazifeli görülmüş ve vazifesinden fayda beklenilenler Anadolu'da kurulan millî irâdeye dayanan devlet tarafından gösterilen lüzum üzerine, bilhassa işgâl bölgelerinde bulunan ve daha çok işgâl kuvvetlerinin tazyik ve tehdidine mâruz kalan İstanbul'daki vatandaşlara, hususî teşkilâtımız, o zaman çalışan ve hepimizin bildiği gibi M[im] M[im] Grubu teşkilâtımız vâsıtasıyla Ankara'ya gelmeleri hakkında münâsip şekillerle tebligat yapılmıştır.

Şimdi Komisyonda çoğunluğu teşkil eden arkadaşlarla mutâbık kaldığımız esaslar, ayrıldığımız taraflar vardır. Mutâbık kaldığımız taraf, 347 numaralı [sayılı] kânunun 2. maddesi hükmüne göre, nispeti askeriyenin kat'ı hakkında [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı] tarafından verilen karar, ne şekilde olursa olsun, verilmiş olan mevcut bu karar hakkında komisyonda bulunan arkadaşlarla tamâmen mutâbakat hâlindeyiz. (Soldan "Daha ne kaldı?" sesleri, uğultular)... Müsaade buyurun...

Ancak söze başlarken kânunların metnine bağlı kalarak yüksek heyetinizi mümkün olduğu kadar tenvir edeceğim kanaatiyle mâruzatta bulunmuştum. İşte oraya temâs edeceğim. Nihâyet Zeki Rızâ Sporel hakkında Bursa'daki Heyeti Mahsusa tarafından verilmiş bir karar vardır. Yok mu denecek? Elbette vardır. Fakat şimdi bu karar nasıl verilmiş ve sonucu ne olmuş? Onları söyleyeceğim ve komisyonda[n] ayrıldığımız noktaları da böylece belirtmiş olacağım. Şimdi İnceleme Komisyonu'nun karârında da ifâde edildiği gibi, 347 sayılı ve 1339 [1923] târihinde çıkan kânunun 2. maddesi şu sarahati taşımaktadır: 'Millî Orduya resmen dâvet edilip de, icâbet etmemiş olan Ordu mensûbinin dahi nispeti askeriyesi kat olunur.' Bu 347 numaralı [sayılı] kânundur. 854 sayılı kânun ki, biraz evvel umûmî olarak arz etmeye çalışmıştım, bunun, bu kânunun 1. maddesi şudur: Sivil memurlar ve vatandaşlar hakkında hükümleri taşıyan kânun metni şudur: (...) [347 sayılı yasanın birinci maddesinin metni]. Madde 2: 'Birinci mad-

dede mezkûr Heyeti Mahsusa, Millî Müdâfaa... vesâire diye Heyeti Mahsusa'da bulunacak zevâtın isimlerini ve vasıflarını zikretmektedir. Yâni bir teşkilât maddesidir. Bu itibarla bu madde mevzumuzu yakından alâkalandırmaz.

Şimdi zafer tamam olmuştur. Hepimizin göğsünü kabartan büyük bir muvaffakiyetle Türk millî dâvâsı tahakkuk etmiş ve yeni bir devlet, millî adı ile, târihî adı ile Türk Devleti kurulmuştur. Aradan 15 yıl geçiyor. 15 yıl zaferin ilânının tahakkuku günlerinde, 5, 10, 15, 25 yaşında bulunan nesil bilfiil işbaşında, millî irâde ve hâkimiyete dayanan devlet idâresi, adı Cumhuriyet olan idâresi tekâmül devresindedir. Rejim kuvvetlidir. Böylece ve huzûrunuzda okuduğum 347 numaralı [sayılı] kânunun 1. maddesi hükmü ve 854 numaralı [sayılı] kânunun 1. maddesi hükmüne göre mahkûm olanlarla, idâreten karar verilmiş olanlarla, İstiklâl Mahkemeleri'nde ve doğrudan doğruya bir heyeti hâkimiye hâlinde cezâî hüküm vermek mevkiinde bulunan İstiklâl Mahkemeleri'nce mahkûm olanların affı, içtimâî ve millî bünyemizin tekâmülü, topluluğu ve tesânüdü nâmına, rejimin kuvvetli olmasına da dayanarak affedilmesi, yüksek Meclisin karârına iktirân etmiştir ve böylece 3527 sayılı şu kânun çıkmıştır... 3527 sayılı şu kânun ki, komisyonla aramızdaki [görüş] ayrılığı, şimdi okuyacağım ve tahlil edeceğim kânun anlayışımızdan çıkmıştır.

3527 sayılı kânunun 1. maddesi, İstiklâl Mahkemesi karârı ile mahkûm edilmiş olanlar af edilmiştir. Bu affın infâz edilmemiş cezâlarla mahkûmiyetleri infâz olunanlar hakkında bütün hukûkî ve ferî netâyiç ve tesirâtına şâmildir.

Arkadaşlar, büyük Türk milletinin ulûvvücenâbına ve kendi nefsine ve varlığına ve güvenine bakınız... İstiklâl Mahkemesi'nde hükmen mahkûm olanları affediyor. Tâ ki, onların çocukları, âileleri mütemâdiyen ıstırap ve şüphe altında kalıp inlemesinler... Bu sebeple, hattâ İstiklâl Mahkemeleri mahkûmlarını dahi, bütün hukûkî netâyicine şâmil olmak üzere, affediyor.

(...) [3527 sayılı yasanın 3. maddesinin metni] Yalnız bu kayıt vardır. Bu iki seneden sonra bütün medenî ve siyâsî haklarını kayıtsız ve şartsız kullanmak salâhiyetini hâiz olduklarını açıktan açığa izah ediyor. ("Sonra, sonra" sesleri)... Şimdi geliyorum 4. maddeye... ("Haydi bakalım" sesleri)... Telâş etmeyiniz, sabırlı olunuz, okuyacağım ve zararlı taraflarını söyleyeceğim. 4. madde, yâni 3527 sayılı kânunun [4.] maddesine gelince: '1. ve 3. maddeler hükmünden istifâde edenler hakkında hâkimler ve memurin kânunları ile bunlara müzeyyel kânunlara vesâir husûsî kânunlara göre yapılmış ve yapılacak olan bütün inzibâti meselelere ve askerlikten tard ve ihraç cezâlarına ve askerî nispetlerinin kesilmesi kararlarına affın ve ref'i hükmünün şümûlü yoktur.' 4. madde burada bitiyor.

Arkadaşlar, bu 4. madde çok açık ve kesin hükümleri ihtivâ ediyor. İleride de belirteceğim gibi, 4. madde ile istisnâ edilen husûsat, kânunun sarih ibâresiyle açıklandığı gibi, hâkimler, memurlar ve askerler hakkında husûsî kânunlarına göre verilmiş olan inzibâti kararlar, bu aftan istisnâ edilmiştir. Yoksa komisyon çoğunluğunun anladığı gibi, 347 nolu [sayılı] kânunun 2. maddesi hükmüne göre verilmiş olan karar değildir.

İşte arkadaşlar, böylece Komisyon arkadaşları bu noktada bizimle ihtilâfa düşmüştü. Arkadaşlar, 347 sayılı kânun, doğrudan doğruya idârî mâhiyette bir tasfiye kânunu olarak kalır ve cismânî cezâî bir hüküm vermek salâhiyetini bahşetmez. Bu kânun sırf idârî bir karar vermek salâhiyetini bahşetmektedir. Halbuki 3527 sayılı af kânununun 4. maddesinde gâyet açık olarak şunları söylüyor: Hepinizin bildiğiniz gibi, hâkimler için, memurlar için, askerler için yapılmış olan husûsî kânunlarda, şu fiil ve hareketleri işleyenler, şu disiplin cezâsına uğrarlar diye evvelce tâyin ve tasrih edilmiş memnû fiil ve

hareket hâlinde ifâde edilmiştir. Esâsen herhangi bir fiil ve hareketin müstelzimi cezâ olabilmesi için, daha evvel men edilmiş bulunması, değişmez bir hukuk prensibidir.

Anadolu'ya geçmemesinin şu veyâ bu şekilde cezâlandırılması için bir kânun yoktur. İşte bu sebepledir ki, 347 nolu [sayılı] kânun, bu gibi fiil ve harekette bulunanları idâreten bir muahezeye mâruz bırakmak mülâhazası ile, biraz evvel söylediğim gibi, o günün zarûrî kıldığı ihtiyaçlar üzerine ve sırf siyâsî mânâda yapılmıştır. Vâzı kânun 4. maddede diyor ki, işte daha evvel men edilmiş olup da aksine hareket eden, aksine iş yapan memurlar, hâkimler, askerler, husûsî kânunlarında, 'gel sana vaktiyle şu işi yapma dedim; işte bulundun ve bulunduğundan dolayı disiplini ihlâl ettin, nizamsızlık yaptın, sana şu cezâyı verdim' ve her meslek erbâbı için kendi husûsî kânunlarında böylece ihtar, tevbih, muvakkat ve dâimî ihraç gibi disiplin cezâları vardır.

Necmettin Sâhir Sılan (Tunceli): Nerede? Orduda...

Refik Koraltan (devamla): Vâzı kânunun gâyet açık olarak hazırladığı maddeyi, müsaade buyurun, bir daha okuyacağım: 'Hakkında hâkimler ve memurin kânunlarıyla, bunlara müzeyyel kânunlar vesâir husûsî kânunlar.' Şimdi görüyor musunuz arkadaşlar? Bu husûsî kânunlarla verilmiş olan ve bundan böyle de verilecek olan disiplin cezâları kat'iyen aftan istifâde edemez. İşte aftan istifâde ettirilmesi gereken disiplin cezâları, tard vesâire gibi cezâlar 4. sayılı maddede açıklanan husûsî kânunlara göre verilmiş olan kararlardır. Halbuki 347 numaralı [sayılı] kânunun 2. maddesine göre verilen kararlar, sırf idârî mâhiyette verilmiş olan karardır; herhangi bir mahkemenin verdiği bir hüküm değildir. O zamânın bilinen içtimâî, siyâsî, idârî sebepleri dolayısıyla çıkarılmış olan 347 numaralı [sayılı] kânuna göre, Heyeti Mahsusa bir karar veriyor; [ama] cezâî hüküm değil... 357 numaralı [sayılı] kânun, İstiklâl Mahkemeleri mahkûmlarını affettikten sonra, 347 sayılı kânunun 2. maddesiyle sırf idârî mâhiyette verilen bir karar, hattâ orada hüküm filân de demiyor, bu karar ref edilmiştir, yâni verilmemiş gibidir.

Arkadaşlar, sene 1938; af kânunu [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nin huzûruna gelmiştir. O günkü celsenin heyecanlı konuşmalarına içimizde şâhit olan arkadaşlarımız vardır. Olmayanlar merâk ederlerse, zabıtları tetkik buyursunlar. Orada lehte ve aleyhte birçok sözler söylendikten sonra, bilhassa 150'likler hakkında, bilhassa fiilen ve kavlen Millî Mücâdele aleyhinde bulunanların da affı hakkında lehte birçok mütâlaalar söylendiği sırada, o zaman Adliye Vekili bulunan Sayın [Şükrü] Saraçoğlu arkadaşımız kürsüye gelmiş ve Meclisin hissîyâtına tercüman olduktan sonra, hakikaten Adliye Vekiline yaraşan bir üslûp, görüş ve anlayışla, Türk milletinin duygusuna, vicdânına tercüman olarak, 'artık' demiş, 'bunlarla meşgûl olmaya, millî bünyemizin tahammülü yoktur; bir ferdi fedâ edecek vaziyette değiliz. Mahkûmlardan, bunları affetmek sizin yüksek hissîyâtınıza tercüman olmak bakımından, milletin adâletine tercüman olmak bakımından, yerinde olur.' demişti.

Sonra 2. maddeye gelince, 'arkadaşlar, esâsen bu, doğrudan doğruya inzibâtî ve sırf idârî mâhiyette verilen bir karar olduğu için, bunu bahsetmeye dahi değmez. Bunlar, gâyet tabiî olarak, şimdi huzûrunuza verilmiş olan tasarı projesini kabûl ettiğiniz takdirde, -o celsenin müzâkerâtından bahsetmiyorum- bu vatandaşlar sivil olsun, asker olsun, 347 numaralı [sayılı] kânunun 2. maddesine göre haklarında karar verilmiş olanlar evleviyetle siyâsî haklardan istifâde edeceklerdir' meâlinde mütâlaada bulunmuştur.

Dr. Kamâl Canap Barksoy (Yozgat): General bile olurlar...

Refik Koraltan (devamla): Arkadaşlar, bâzı kânunlarda sâkıt bâzı ifâdeler olduğu için, mahkeme içtihatları ile temyiz kararları ile açıklanır. Bu hepimizce bilinen bir prensiptir. İstidrâden kaydedeyim ki, tefsire muhtâç olmayan bu kânunda komisyon çoğunluğu teşkil eder. Arkadaşlar, okunan mazbatada gördüğünüz gibi, âdetâ tefsire gidiyor ve içtihatta bulunuyor. Kânun çok açıktır ve esâsen komisyon tefsire ve içtihat yoluna gitmeye de salâhiyetli değildir. Eğer gerekirse salâhiyetli komisyondan, bu kânunun şu hükmünü nasıl anlıyorsunuz diye bir tefsir talebinde bulunabilir. Bu hususa lâyihada temâs edildiği için istidrâden arz ediyorum.

Dr. Fahri Kurtuluş (Rize): Koraltan, o günkü kararda siz yoktunuz, nereden biliyorsunuz?

Refik Koraltan (devamla): Siz de söz alır, gelir kürsüye söylersiniz. Niçin acele ediyorsunuz? Orada bulunmayan arkadaşlardan da söz alanlar oldu, gelip söyleyeceklerdir.

Şimdi bu kânunun umûmî ve açık hükümlerine göre, Zeki Rızâ Sporel'in bir defâ gerek af kânununun sarahati ve gerek 347 numaralı [sayılı] kânunun tatbikâtında [Askerî] Heyeti Mahsusa'nın vaziyeti hukûkîyesi itibâriyle verilmiş olan karar da mevcuttur. Hattâ onun üzerinde mütâlaa dermayan etmek için ortada karar yoktur, kaldırılmıştır.

Şimdi arkadaşlar, komisyonun raporunda bir nokta üzerinde durarak, şu sebepleri aleyhte olarak ileri sürmüştür: 'Âli Karar Heyeti teşekkül etmiştir. Bu, Heyeti Mahsusalar tarafından verilmiş olan kararların kaldırılması ve sonra bu şekilde verilmiş olan kararların Devlet Şûrâsı'nca [Danıştay] tetkiki hakkında da bir kânun çıkmıştır. Zeki Rızâ Sporel'in bu haklarını kullanmamış olmasının da ne ile izah edileceğini bilmiyoruz.' diyor.

Bunlar kânunî ve hukûkî şeyler değildir. Yalnız kendi kanaatlerini desteklemek için husûsî bir görüşün ifâdesidir.

Şimdi arkadaşlar, evvelâ çok ağır, tekrar tekrar söylüyorum, kânunların metnine bağlı olarak mâruzatta bulundum şimdiye kadar... Evvelâ Heyeti Mahsusa'nın durumunu tetkik etmek lâzımdır. Mahkeme değildir. Husûsî kânunlar hükmüne göre verilmiş bir karar da değildir. Umûmî kânundur. 347 numaralı [sayılı] kânun umûmî kânundur ki, 3527 numaralı [sayılı] kânunun 3. maddesiyle ref edilmiş bulunan karar, işte 347 sayılı kânunun 2. maddesine göre verilen karardır. Bu, aslâ tereddüt konusu olamaz.

Necmettin Sâhir Sılan (Tunceli): Sizin İstiklâl Mahkemesi'nde bulunduğunuz zaman verdiğiniz karar, karar değil miydi?

Refik Koraltan (devamla): İstiklâl Mahkemesi'nde karar verdiğimiz zaman Necmettin Bey arkadaşımız daha çok gençti.

Necmettin Sâhir Sılan (Tunceli): İstiklâl şehitlerinin ruhlarına hürmet ederim.

Refik Koraltan (devamla): O kararlar kânunların ihlâl edilmiş olması dolayısıyla verilmiştir. Onları belki okumaya vakit bulamamışlardır. Çok gençtirler.

Necmettin Sâhir Sılan (Tunceli): Sizin gibi yaşlanınca tecrübe sâhibi oldum.

Refik Koraltan (devamla): Şimdi arkadaşlar, işin İnceleme Komisyonu'nda tetkik edilen ihbarnâmede deniyor ki, 'Zeki Rızâ Sporel Millî Mücâdele aleyhinde bulunmuştu, çalışmıştı.'

Kamâl Tûran (Isparta): Hayır, hayır... Öyle bir şey yoktur... İhbar değildir.

Refik Koraltan (devamla): Arkadaşlar, bu ihbar mevzuu İnceleme Komisyonu'nda görüşülürken, sayın arkadaşımız Fikret Yüzatlı yerinde bir tehevvürle kalktı ve şunu söyledi. Dedi ki, 'Arkadaşlar, bu ihbârı yapan adam tezvirat yapmıştır. İftirâda bulunmuştur. Ben Zeki Rızâ Sporel'i uzun yıllardan beri tanırım ve nihâyet Zeki Rızâ Sporel'i kendim bu işlerle uğraştığım zaman İngiliz işgâl kuvvetlerinin tazyik ve tehditlerine rağmen beni koruyan ve benim gibi birçok genç, dinç memleket evlâtlarını, Anadolu'ya geçmek isteyen subayları koruyan ve onların Anadolu'ya geçmesine yardım eden M[im] M[im] teşkilâtında çalışan adamdır.' Şimdi burada açık söylenen sözleri de tekrarlayacağım. (Soldan gürültüler)...

Ahmet Ulus (Giresun): Böyle bir şey yok...

Refik Koraltan (devamla): Niçin acele ediyorsunuz? Vaktimiz geniş, gelir söylersiniz. Vesikalar okuyacağım. Niçin sabırsızlık ediyorsunuz? Gelir siz de fikrinizi söylersiniz. Vaktimiz geniştir.

Şimdi arkadaşlar, 'Ben' dedi, 'bu iftirâyı şiddetle red ediyorum. Benim nazarımda Zeki Rızâ Sporel, her memleket çocuğuna yaraşan millî ve medenî vazifesini yapmış bir insandır.'

Sonra arkadaşlar, size bir başka vesika okuyacağım... Bu noktayı nazarım, muhterem Meclisi aydınlatacaktır. M. Sıfır nâmı müstearıyla Miralay [Albay] Esat Bey mâiyetinde gizli istihbârat işlerine memur Râzi Yalkın imzâsı ile bir mektup... Aynı vaziyeti telgrafla [Türkiye] Büyük Millet Meclisi Başkanı Kâzım Karabekir'e gönderdiği gibi, imzâsı altında bize de vaziyeti bir mektupla bildiriyor. 'Mütâreke sırasında İstanbul Merkez Kumandanlığı İstanbul Polis Müdürlüğü'nde bulunan Miralay [Albay] Esat Bey['in] teşkilâtında fahrî olarak gizli hizmetifâ etmiştir. Ben şahsen Zeki Rızâ [Sporel] ve Esat Beyler arasındaki münâsebetlerde mutavassıt bir rol oynadım. Zeki Rızâ [Sporel] Bey tarafından –müsaade ederseniz o ismi şimdi okumayayım, memleketin menfaatine pek uygun olmaz- Moda'daki karargâhından alınıp, Esat Beye verilmek üzere bâzı mühim haberlerin bana verildiği vâriddir. Zeki Rızâ [Sporel] Bey hakkında o sırada Ankara'dan gelen bir tezkere üzerine, Esat Bey tarafından Zeki Rızâ Bey'in kendi teşkilâtında çalışmış ve o sırada çalışmakta olduğunun mümessil Hamdi ve Salâhattin Âdil Paşaya verilmek üzere gönderildiği ve Zeki Rızâ [Sporel] Bey'in Gruba mensûbiyeti hakkındaki mâlûmâtının Grup mensûbiyeti hakkındaki mâlûmâtı, her iki makâma bildirdim. Merhum Esat Beyi Zeki Rızâ [Sporel] Bey'in Anadolu'ya iltihaktan daha fazla İstanbul'da çalışması, millet ve memleket için daha nâfi olacağından, kendisi Anadolu'ya göndermedi ve Grupta çalıştırıldığını bilmünâsebe, gerek bana ve gerekse Aziz Hüdâi Bey'e birkaç defâ söylemiştir.' Vesikanın birisi budur...

Râsim Yurdman (Hatay): Encümendeki ifâdelerden de bahsedin...

Refik Koraltan (devamla): Onları da siz söylersiniz... Şimdi Tasvir'in bir nüshasında açık ve tereddüde mahâl bırakmayan bir vesika neşredilmiştir. Onu da huzurunuzda okuyorum... Bunu yazan Ahmet Atman'dır. 'Ben İzmir'in işgâli üzerine, (bunu yapan Ahmet Atman), ben İzmir'in işgâli üzerine teşekkül eden millî kuvvetlere derhâl iştirâk ile bilfiil mücâdeleye başladım. Millî Mücâdele'ye hakikaten çok değerli hizmetler ifâ etti. 1335 [1919] senesi sonlarına doğru tropik malaryadan ölüm derecesinde hastalanmıştım. O zamanlar yegâne tedâvi merkezi olan İstanbul'a gizlice gönderildim. İstanbul Hükümeti tarafından ölüm cezâsına mahkûm olmama rağmen Zeki [Rızâ Sporel] beni evine kabûl ederek sakladı, tedâvimi yaptırdı, iyi olur olmaz, benim yol paramı temin ederek, derhâl vazifemin başına gönderdi.

Bunun gibi misâller çoktur. Yine arkadaşlardan Remzi Anadrolu'ya kaçmak isterken, işgâl kuvvetlerinin sıkı tâkibâtına mâruz kalmış, kaçacak, sığınacak yeri yoktu. Tek o gece tutulmamak için elinden geleni yapıyordu. Nihâyet sabaha karşı Zeki [Rızâ Sporel]'in Yoğurtçu çayırındaki evinin kapısı önünde düşerek bayılıp kalmıştı. Üzerinde millî kuvvetlere mahsus olduğu hayal meyal anlaşılan bir elbise bulunan genç subayın kapı önünde yıkılıp kaldığını gören Zeki [Rızâ Sporel] ve ihtiyar anası, derhâl kendisini içeri alarak sakladılar, tedâvi ettiler ve iyi olunca yol parası vesâir malzeme vererek, millî kuvvetlere iltihâkını temin ettiler. İstanbul Hükümeti, işgâl kuvvetlerinin en ufak bir şüphesi üzerine hayâtını kaybedeceğini bile bile, düşünmeden yüzlerce vatandaşı Millî Mücâdele'ye sevk etmekten çekinmeyen bu arkadaşı, İstanbul Hükümeti'nin söylediği gibi, Anadolu'ya geçecek olan vatandaşlara, bu arkadaşın evi yatak vazifesi görmüştür. Bütün fedâkârlıklardan başka gizli teşkilât âmirlerinden Esat Paşanın da yanında çalışmış olan bu arkadaşın Millî Mücâdele'ye hizmeti, bizim gibi bu arkadaşın Millî Mücâdele'ye hizmeti, benim gibi daha birçok arkadaşlar bunun canlı ve yaşayan şâhitleri bulunduğu, o günleri hâtırâlarında yaşadıkça, Zeki Rızâ [Sporel]'in yapmış olduğu bu fedâkârlıkları minnetle anmayı bir borç sayarım diyorum.'

Refik Ahmet Sevengil (Tokat): Bu yazı ne zaman neşredilmiştir?

Refik Koraltan (devamla): Bunu iki gün evvel Tasvir'de okudum.

Şimdi arkadaşlar, görülüyor ki, işin içyüzü, iş tarafı, orada merhum Esat Paşa tarafından bu arkadaşa emir verilmiş ve gitmemesi için emir verilmiştir. Eğer rahmetli fânî hayâta gözlerini yummamış olsaydı, hepimizin tanıdığı kıymetli Esat Paşa, bu hakikati elbette yüksek huzurunuzda belirtmekte şüphesiz gecikmeyecekti. ("Öldü, öldü" sesleri)...

İşte arkadaşlar bu vesika gösteriyor ki, Zeki Rızâ [Sporel], M[im] M[im] Grubu emrinde hizmet almış ve bu hizmeti yurdunu, ulusunu seven millet evlâtlarına yaraşan dürüstlük ve hattâ büyük ferâgat ve fedâkârlıkla yapmıştır. Bu hakikatin böylece açığa çıkmasına, şerefli insanlara yaraşan bir ruh asâletine dayanarak hareket eden Fikret Yüzaltı ile Ahmet Atman'a huzurunuzda teşekkür ederken, hepimizin asil duygularına da tercüman olduğuma kâni bulunuyorum.

Arkadaşlar, o zamânın buhrânını bizzat içinde bulunarak yaşayan arkadaşlar düşünürler ve takdir buyururlar ki, durum çok kritik bir hâlde idi ve tâlihsiz vatandaşlarımız yaşadıkları toprakla berâber âni olarak bir baskına uğramış, işgâl altına girmişlerdi. Şimdi düşünelim, herkesi, derhâl fedâkârlığa atılan ve heryerde, her zaman görüldüğü gibi, seri karar sâhibi olarak mütâlaa etmeyelim ve Anadolu'ya geçmemesinin üzerinde durulacak bir kusur diye uzatmayalım. Anadolu'ya geçmemek zâten kânûnen

memnû bir şey değildir. O zaman birçok vatandaşlarımızı zor duruma sokmuş oluruz. Unutmayalım ki, resmen Türkiye Büyük Millet Meclisi karârı ile birçok vatandaş dâvet edilip de, Anadolu'ya geçmeyen ve o zamânın devlet hizmetinde bulunan birçok vatandaşlarımız, seferden sonra toplu olarak yaşama karârı verdiğimiz millî varlığımız içine girmiş, merhâle merhâle her türlü devlet hizmetlerinde vazife almışlardır. Bunlar içinde memur, profesör, doçent ve hattâ Vekiller vardır. Ve hiç şüphesiz bu vatandaşlar üzerine aldıkları vatanî hizmeti de yapmaya devâm ediyorlar. Zeki Rızâ Sporel, tekparti hayâtında vazifeler almış, Kadıköy partisinde [CHP Kadıköy] İdâre Heyeti'nde âzâlık etmiştir. İkinci seçmen olarak medenî ve siyâsî haklarını pekâlâ kullanmış, İstanbul Belediyesi'nde –şimdi elimde bulunan vesikaya dayanarak arz ediyorum- maaşlı baytarlık vazifesini yapmıştır. Bu vazifeye tâyin edildiği zaman Dâhiliye Vekâleti'nden sorulmuş, Dâhiliye Vekâleti de Millî Müdâfaa Vekâleti'nden sormuştur. İsterseniz onu da okuyayım, vesikalar elimdedir. Millî Müdâfaa Vekâleti ve onun ifâdesine dayanarak Dâhiliye Vekâleti, 'Vazifeye tâyininde idârî ve siyâsî hiçbir mâni yoktur' cevâbını vermişlerdir.

Şimdi arkadaşlar, Zeki Rızâ Sporel, Türk spor hayâtına hizmet etmiş ve bu millî vazifesinden dolayı da hükûmet ve devlet başında bulunan mühim şahsiyetlerin yakın iltifat ve takdirlerini elinde tuttuğunu şu fotoğraflarda olduğu gibi bihakkın kazanmış bir memleket evlâdıdır. Bütün bu mâruzâtımı hulâsa edersem, Zeki Rızâ Sporel hakkındaki mazbatının ne hukûken, ne kânunun ve ne de Anayasanın kat'i hükümlerinden olan 12. maddesinin sarahatı bakımından kabûlüne mâni en ufak bir sebep yoktur. Mazbatanın kabûl edilmesini, milletin hukûkî, içtimâî, kânûnî ve siyâsî durumunu en yüksek görüş ile nizamlama mevkiinde bulunan yüksek heyetinizden ricâ ediyorum. Her türlü hissîyâtın üstünde kalması, zâten bu Meclisin, bu şerefli kubbenin altında bulunan insanlar tarafından her vakit dâimâ millet menfatinin selâmetine, kânunların ve hele kendi koyduğu kânun hükümlerinin mahfuz kalmasına hassâsiyetle dikkat etmek, bu yüksek Meclisin şiarıdır. (Sağdan alkışlar)...

Kemâl Tûran (Isparta): Dâimâ mahfuzdur...

Refik Koraltan (devamla): Herhangi bir mesele iyi, kötü, yumuşak, sert, ne şekilde olursa olsun, bu Meclise arz edildi mi, asil Türk milletinin yüksek hissîyâtına tercüman olarak millî irâde ve hâkimiyeti en iyi bir şekilde tecelli ettirecek birçok kararlar almış ve böylece şerefli târihini parlak sayfalarla doldurmuştur. İşte bu varlığına güvenerek kendi yaptığı kânun hükümlerinin mahfuz kalmasını teminat altına almak için ve hele Anayasanın 12. maddesiyle açıklanan prensiplere göre, Zeki Rızâ Sporel'in mazbatası kabûl edilecektir. Ve bu şerefli, târihî kararda, bu yüksek târihine yeni bir misâl olarak geçecektir. (Sağdan şiddetli ve sürekli alkışlar)...

Osman Nûri Köni (İstanbul): Bendeniz, müsaade ederseniz, gâyet kısa söyleyeceğim. ("İşitilmiyor, mikrofona" sesleri)...

Komisyonun verdiği karârın temeli üzerinde dolaşacağım. Ben evvelâ şunu belirtmek isterim ki, evvelemirde hukuk âleminde kabûl edilmiş bir ana kâide vardır. Arkadaşlar, bir kânun makabline şâmil olamaz. Bu esas kâide kabûl edilmiştir, arkadaşlar... Asıl, kânunlarda, bu kat'idir, muhakkaktır ve câridir. Usûl kânunlarında hakkı müktesebi ihlâl etmemek şartı ile, makabline şâmil olabilir.

Bu mazbatada mevzuu bahis, Zeki [Rızâ] Sporel'e isnâd olunan hareket, 1337

[1921], 1338 [1922], 1339 [1923] senelerine âiddir. O zaman mer'i olan kânun, 1274 târihli cezâ kânunu idi. Arkadaşlar, bizim Anayasamızın, daha doğrusu, eski tâbir ile Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun 12. maddesi, 1340 [1924] târihlinde tekemmül etmiştir. Binâenaleyh Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun 12. maddesi tanzim edildiği zaman, 1274 [1858] târihli cezâ kânunu nazarı dikkate alınarak, hüküm vâz edilmiştir. O hüküm şudur: O maddenin, hepsini okumayacağım, başınızı ağrıtırım, esâsa taallûk eden kısmını okuyorum: 'Hukûku medeniyeden sâkıt olanlar mebus seçilmezler.' Şimdi hukûku medeniyeden kimler sâkıt olur arkadaşlar? Mazbataya bakıyorum; gerek 1274 [1858] târihli kânun il[e] Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'ndan sonra 1926 târihinde mevkii mer'iyete girmiş olan Türk Cezâ Kânunu'na istinâd ediyorlar. Türk Cezâ Kânunu'nun 27. maddesine istinâd ediyorlar. Halbuki bu madde, müşeddidi cezâdır arkadaşlar... Müşeddidi hükümler, [Türk] Cezâ Kânunu'nun makabline şâmil olamaz.

1274 [1858] târihli kânunun 31. maddesini okumaları icâb ederdi. Kezâlik 33. maddesini okumaları icâb ederdi gibi geliyor bana... Çünkü, bu kânunun tatbiki lâzımdır, mukâyese o şekilde yapılacaktı. 31. madde diyor ki: 'Hukûku medeniyeden ıskât cezâsı bir küldür, tecezzi kabûl etmez' diyor. Yine o kânunun 33. maddesi hükmünce 'ilâmda bu tasrih edilmelidir, edilmezse yine bundan sâkıt addolunmaz' diyor. Bizim Teşkilâtı Esâsîyemiz, o cezâ kânunu mer'i olduğu zamanda yapılmıştır. Eski tâbiri kullanıyorum, arkadaşlar, yeni tâbir mânâ ifâde etmeyecek, çünkü Anayasa tercüme edildiği zaman, 'kamu hizmeti' diye tercüme edilmiştir. Halbuki 104. maddesi yapıldığı zaman 'Teşkilâtı Esâsîye'nin mânâ ve müfâdı bâkidir' denilmiştir. 12. maddesinde hukûku medeniyeden sâkıt deniliyor. Böyle bir cezâ var mıdır? Bu tecezzi kabûl eder mi? Etmez... O hâlde Zeki Rızâ [Sporel] hakkında bir mahkemeden hukûku medeniyeden ıskâtına dâir bir hükmün sâdır olması icâb eder. Halbuki böyle bir hüküm göremiyoruz. Zeki Rızâ [Sporel]'e isnâd olunan hereket eski kânun zamânında suç değildi. O zaman devlet, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi, bir tasfiye, bir temizlik yaptı ve bunun için de [Askerî ve Mülkî] Heyeti Mahsusaları teşkil etti. [Askerî ve Mülkî] Heyeti Mahsusaların verdikleri kararlar hüküm değildir. O meyanda nispeti askeriyesinin da kat'ına karar vermişler. Farzı mahâl böyle bir karar olsa bile, bu karar hukûku medeniyeden ıskâtına kadar giden bir cezâyı tazammun eder mi? Hayır... Hukûku medeniyeden ıskât, meselâ müntehip olmamak, müntehap olmamak, mebus olamamak, vâsî ve veli olamamak gibi netâyici kânûnîyeyi tazammun eden bir cezâdır. Halbuki yalnız nispeti askeriyenin kat'ı, 1274 [1858] târihli kânuna göre hukûku medeniyeden ıskâtı icâb ettirmez.

Binâenaleyh mazbatanın bu temel noktasını muallel görüyorum. Mâdem ki, mazbatada yeni kânunu cezâ esas ittihaz edilerek mukâyese yapılmıştır; bu mukâyese bâtıldır. Çünkü hukukta, hiçbir kânun makabline teşmil edilemez.

Zeki Rızâ Sporel hakkında Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nda kasd edilen hukûku medeniyeden ıskât hükmü yoktur. O nispeti askeriyenin kat'ı karârı, Anayasanın 12. maddesinin şümûlüne giremez. Bu vaziyet milletvekili olmasına da mâni değildir. Mâruzâtım da bundan ibârettir.

Başkan: Necâti Erdem...

Necâti Erdem (Muğla): Sayın milletvekilleri; İstanbul milletvekili Zekir Rızâ Spor'un... ("Sporel" sesleri)... Ben de öyle söyledim. Çabuk itiraz ettiniz efendim.

Tutanaklar Hakkında İnceleme Komisyonu'nca ittihaz edilen karârın hulâsâsını arz

ediyorum. Karârın hulâsâsı şudur... ("Okuduk" sesleri)... Kısa efendim, kısa... Sıkmam sizi...

Zeki Rızâ Sporel vâki dâvete rağmen Millî Mücâdele'ye iştirâk etmemiştir. Bu sebeple millî kurtuluştan sonra Bursa'da teşekkül eden [Askerî] Heyeti Mahsusaca askerî nispetinin kesilmesine karar verilmiştir. Nispeti askeriyesinin kesilmesi, askerî rütbeyi taşımaktan memnûiyet cezâsını istilzâm eder. Şu hâlde Zeki Rızâ Sporel, rütbei askeriyeyi taşımaktan mahrûmiyet cezâsıyla hükümlüdür. Rütbei askeriyeyi taşımaktan mahrûmiyet cezâsı, kısmî dahi olsa, Türk Cezâ Kânunu'nun 20. maddesinde yazılı hidemâtı ammeden mahrûmiyet cezâsı mâhiyetinde tecelli eder. Âhiren neşredilen af kânununun nispeti askeriyesinin kesilmesi hükmüne şümûlü yoktur. Anayasa ve seçim kânunlarına göre, kamu haklarından mahrum olanlar milletvekilliğine seçilemezler. Binâenaleyh Zeki Rızâ Sporel'in tutanağının reddi lâzım gelir. İşte İnceleme Komisyonu'nca ittihaz edilen karârın hulâsâsı budur.

İnceleme Komisyonu'nca ittihaz edilen karârın isâbetli olup olmadığını anlamak için yapılacak ilk iş, 25 Eylül 1339 [1923] târihli ve 347 sayılı kânunu ve bilhassa hâdiseye taallûku hasebiyle bu kânunun 2. maddesinin cezâ hukûku ile birlikte mütâlaa edilmesi işi olur. İşte buna müteallik mütâlaamı yüksek huzûrunuzda arz ediyorum. Şöyle ki, zikri geçen 347 sayılı kânun, cezâ hukûku ile alâkalı bir kânun değildir. Bu kânun, cezâ hukûkunun kapısından giremez. Bu kânunun 2. maddesinde yazılı nispeti askeriyenin kesilmesi hükmü, kânûnî bir cezâ mâhiyetinde kabûl edilemez.

Abdülhak Fırat (Erzincan): Kânun öyle emrediyor...

Necâti Erdem (devamla): Efendim, ben hukûkî mütâlaamı arz ediyorum. Beğenmeyen çıkar itirâz eder, aksini iddiâ eder, fakat ben bildiğimi şöyle arz ediyorum, lütfen dinleyiniz. ("Dinliyoruz" sesleri)...

347 sayılı kânun, idârî bir tasfiye kânunudur. Bu kânunun 2. maddesinde mevzu bahis nispeti askeriyenin kesilmesi hükmü, bir tasfiye muamelesidir. Çünkü, herhangi bir kânun hükmüne cezâ nâmı verebilmek için ortada bir suçun mevzu bahis olması, bu hükmün o suça mürettip bulunması şart ve lâzımdır. Suç bulunmadıkça cezâ verilemez. Cezâ hukûkunda bir kâide vardır: Suç yoksa cezâ da yoktur. Bir fiile suç denilebilmek için, evvelâ o fiilin mâhiyeti... İkinci derecede, o fiilin tahtı memnûiyete alındığı bir kânunla tasrih edilmesi ve üçüncü derecede, o fiilin karşısına bir cezâ konularak ilân edilmesi ve herkese bildirilmesidir.

Dr. Kemâl Cenap Berksoy: Ah mücâdelei millîye târihi ah!

Necâti Erdem (devamla): Tahtı memnûiyete alınmayan, karşısına bir cezâ konulmayan herhangi bir fiile suç denilemez ve böyle bir fiile cezâ da verilemez. Millî Mücâdeleye iştirâk etmemenin mezmum bir fiil olduğunu bütün varlığımla itirâf ederim. (Soldan "Bravo" sesleri)... Fakat Millî Mücâdele'ye iştirâk etmemek, kânûnî bir suç değildir. ("Vatanî suçtur" sesleri)... Çünkü, İstanbul ve vilâyâtı müstahlâsa hâricinde kalan bütün erkân, ümerâ, zâbitan ve mensûbini askeriye, Millî Mücâdele'ye dâvet edilmezden evvel veyâ dâvet edildikleri sırada, bu dâvete icâbet etmeyenlerin nispeti askeriyelerinin kesileceğine dâir bir kânun mevcut değildir. Eğer böyle bir kânun olsaydı, o kânun tatbik edilirdi. Bilâhare tanzim edilen kânun tatbik edilmezdi. Kânun

varken yeniden kânun yapılır mı? Millî Mücâdele'ye dâvet edilenlerin, dâvet edildikleri sırada, bu dâvete icâbet etmeyenlerin nispeti askeriyelerinin kesileceğinden haber ve mâlûmatları yoktu.

437 sayılı kânun, Millî Mücâdele zaferle hitâma erdikten, dâvete karşı ademi icâbet tahakkuk ettikten ve her şey olup bittikten sonra, 1339 [1923] târihinde tanzim ve ilân edilmiştir. Öyle ise bu kânun makabline şâmil edilemez ve bu kânunun neşri ilânından evvel tahakkuk etmiş olan ademi icâbet fiiline suç denilemez. Ademi icâbet fiili suç değilse, nispeti askeriyenin kesilmesine dâir olan hüküm de kânûnî bir cezâ olarak kabûl edilemez.

Halbuki Türk Cezâ Kânunu'nun 20. maddesinde yazılı hidemâtı ammeden memnûiyet cezâsı, suça ve suçluluğa tertip edilmiş bir cezâdır. Bu sebeple nispeti askeriyenin kesilmesi hükmü, Türk Cezâ Kânunu'nun hâricine ve bu kânunun 20. maddesindeki hükmün dâirei şümûlüne giremez. Nispeti askeriyenin kesilmesi hükmüne hidâmâtı ammeden memnûiyet cezâsı denilemez. Binâenaleyh nispeti askeriyeleri kesilenler ve bunlar arasındaki Zeki Rızâ Sporel, hidemâtı umûmîyeden memnûiyet cezâsı ile hükümlü değildir.

Yukarıda arz ettiğim veçhile, devlet 347 numaralı [sayılı] kânunla Mücâdeleyi Milliye'ye iştirâk etmeyenleri silki askeriden çıkarmış, Orduyu da bu süretle tasfiye etmiştir. Devlet bunda haklıdır. Tasfiye muamelesi milletvekilliğine mâni teşkil etmez. ("Olmadı" sesleri)... Ben kitabı okuyorum...

Bir de beyefendiler, Anayasanın 12. maddesini tetkik edelim. Evvelâ şunu arz edeyim ki, Anayasanın 104. maddesi diyor ki, maddeyi aynen okuyorum: '20 Nisan 1340 [1924] târih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esâsîye Kânunu yerine mânâ ve kavramında bir değişiklik yapmaksızın Türkçeleştirilmiş olan bu kânun konulmuştur' denilmektedir. Bu maddei kânuniyeye göre, Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun ihtivâ ettiği hükümlerden hiçbirisi ilgâ edilmemiştir.

Anayasanın 12. maddesinde 'kamu hizmetlerinden yasaklılar', Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun 12. maddesinde ise 'hukûku medeniyeden ıskât edilmiş olanlar' denilmektedir. Zâten Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nda başka sûretle ifâdeye imkân yoktu. Çünkü, Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun 24 Mayıs 1340 [1924] târihinde mer'iyete girdiği, o târihte 1274 [1858] târihli eski cezâ kânununun mer'i bulunduğu, hepimizin bildiğimiz bir iştir. 1274 [1858] târihli cezâ kânununda hidemâtı ammeden memnûiyet cezâsı yoktur.

Dr. Kemâl Cenap Berksoy (Yozgat): Hocam 1274 [1858] nerede, Atatürk nerede?

Necâti Erdem (Muğla): O zaman hidemâtı ammeden memnûiyet cezâsı mevcut değildi. Mevcut olmadığı cihetle Teşkilâtı Esâsiye Kânunu'na hidemâtı ammeden memnûiyet cezâsının yazılması mümkün değildi.

Adnan Menderes (Kütahya): Bravo...

Dr. Fahri Kurtuluş (Rize): Menderes'in 'Bravo' dediğini de yazın... (Gülüşmeler)...

Necâti Erdem (devamla): Eski cezâ kânununda mevcut olan cezâ, hukûku medeniyeden ıskât cezâsıdır. Hidemâtı ammeden memnûiyet cezâsı, Türk Cezâ Kânunu'nun 20. maddesinde yazılıdır. Türk Cezâ Kânunu, 1926 târihinde mevkii mer'iyete getirilmiştir. Anayasanın 12. maddesinde kamu hizmetlerinden yasaklılar denilmiş ise de, bu tâ-

bir ile, Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun 12. maddesinde yazılı hukûku medeniyeden ıskât arasında metin ve mânâ itibâriyle mutâbakat yoktur.

Kamu hizmetlerinden yasaklılar tâbiri, hidemâtı ammeden mahrûmiyet terkibinin karşılığıdır. Binâenaleyh Anayasanın 12. maddesi hatâlı olarak kaleme alınmıştır. ("Yo.. Yo.." sesleri)... Beşerde hatâ bulunmaz mı efendim? ("Devam, devam" sesleri)...

Yukarıda arz ettiğim veçhile, Teşkilâtı Esâsîye Kânunu ile Anayasa arasında maksat ve hüküm itibâriyle bir farkın mevcut olmadığı, zikri geçen 104. maddede tasrih edilmiş olmasına ve Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun 12. maddesinde hukûku medeniyeden ıskât edilmiş olanlar denilmesine göre, Anayasanın 12. maddesindeki kamu hizmetlerinden yasaklılar tâbirinden, hukûku medeniyeden ıskât cezâsını anlamak mecbûriyetindedir.

Seçim kânununda dahi aynı mânâyı, yâni hukûku medeniyeden ıskât cezâsını almamak zarûreti vardır. Çünkü, seçim kânununun Teşkiâtı Esâsîye Kânunu'nun sarahatına aykırı bir hükmü ihtivâ etmesi kabûl edilmez. 1274 [1858] târihli eski cezâ kânununun 31. maddesinde hukûku medeniyeden müebbeden ıskât cezâsı şu sûretle târif edilmektedir; maddeyi okuyorum...

Adnan Menderes (Kütahya): Bravo, bravo...

Necâti Erdem (devamla): Hukûku medeniyeden müebbeden ıskât cezâsı evvelâ 29. maddede mezkûr olan müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrûmiyet cezâsına müstahak olmak; sâniyen, kâffei hukûku belediyeden, yâni memleketçe, milletçe, esnafça bir memuriyeti resmîyede bulunmaktan mahrum olmak; sâlisen, bir mektep hocalığında bulunmamak; râbian, icrâyı tahkikâtta bulunmamak... Bir dâvâda kendisinden istihzâhı keyfiyet lâzım geldiği takdirde, ifâdesi bayağı mâlûmat hükmünde kabûl olunup, dâvâca hükümsüz tutulmak ve bir dâvâda vekâlet edememek; hâmisen, vâsi olamamak; sâdisen, silâh taşımaya sâlih olmamak hususlarından ibârettir.

Görülüyor ki, eski cezâ kânunu, hukûku medeniyeden ıskât cezâsını 31. maddesine zikrü tâdât edilen altı kısım cezânın heyeti umûmîyesinden teşekkül etmiş bir kül hâlinde mülâhaza etmektedir.

Adnan Menderes (Kütahya): Bravo...

Necâti Erdem (devamla): Zikri geçen 31. maddede, bu maddenin ihtivâ ettiği altı kısım cezâlardan yalnız biri veyâ birkaçı ile mahkûm olan kimsenin bu cezâların heyeti umûmîyesinin adı olan hukûku medeniyeden ıskât cezâsı ile mahkûm edilmiş olacağına dâir bir kayıt ve fıkra mevcut değildir. İnceleme Komisyonu'nun karârında mevzu bahis edilen kısmı hidemâtı ammeden mahrûmiyet Türk Cezâ Kânunu'nun 20. maddesinin son fıkrasından çıkarılmıştır. Eski cezâ kânununun 31. maddesinde böyle bir fıkra mevcut değildir. İnceleme Komisyonu'nun içtihâdına göre, eski cezâ kânunun 31. maddesindeki hükmü hafif, Türk Cezâ Kânunu'nun 20. maddesindeki hükmü şiddetli ve ağırdır. Yâni Türk Cezâ Kânunu'nun 20. maddesinin son fıkrası, İnceleme Komisyonu'nun içtihâdına göre kısmî hidemâtı ammeden mahrûmiyet cezâsını kabûl etmiştir. Bir adam 20. maddede yazılı hidemâtı ammeden mahrûmiyet cezâlarından birisiyle ve meselâ memuriyetten mahrûmiyet cezâsı ile mahkûm olursa, onun ismine, İnceleme Komisyonu'nun raporuna göre, 'kısmî hidemâtı ammeden memnûiyet' deniyor. Eski cezâ kânununun 31. maddesinde bu mânâyı ifâde edecek bir şey yoktur. Öyle ise, eski

cezâ kânunu, huküku medeniyeden ıskât cezâsını bir kül hâlinde mütâlaa etmektedir. Öyle ise, Türk Cezâ Kânunu'nun 20. maddesi, eski cezâ kânununun 31. maddesine nispetle şedit hükümleri ihtivâ etmektedir. Bunu arz etmek istiyorum.

Zeki Rızâ Sporel'e isnâd edilen dâvete ademi icâbet fiili, 1338 [1922] senesinde vâki olmuştur. Eğer bu bir suçsa, suç târihi 1338 [1922]'dir. Fakat yine arz ediyorum, bunu ben suç addetmiyorum. Çünkü, cezâ tehdidi altına girmemiştir. Zeki Rızâ Sporel'in askerî nispetinin kesilmesi hakkındaki karâr, 1340 [1924] târihinde verilmiştir. Türk Cezâ Kânunu 1926 târihinde mer'iyete girmiştir. 1338 [1922] senesinde işlenen bir iş, bu iş târihinden dört sene sonra, 1340 [1924] târihinde verilen karar, bu karar târihinden iki sene sonra mer'iyete giren Türk Cezâ Kânunu'nun 20. maddesinin dâirei şümülüne girebilir mi ve bu kânun makabline teşmil edilebilir mi? Şedit hükümleri ihtivâ eden bir kânun, hiçbir zaman makabline teşmil edilemez. Bu, milletlerarası bir kâidei hukûkîdir. Bütün milletler bu kâideyi kabûl etmişlerdir. Bu kâidenin tenkit ve münâkaşaya tahammülü yoktur. Binâenaleyh Zeki Rızâ Sporel'in mukadderâtı mütâlaa edilirken, muahhar bulunan Türk Cezâ Kânunu'nun 20. maddesi değil, bu vatandaşa isnâd edilen fiilin vûkû bulduğu târihteki mevzuatı hukûkiyenin nazarı dikkate alınması lâzımdır. Yâni fiil târihinde mer'i olan kânun, 1274 sayılı [târihli] cezâ kânunudur. Yukarıda arz ettiğim gibi, bu kânunda hidemâtı ammeden memnûiyet cezâsı yoktur. Binâenaleyh Zeki Rızâ Sporel, kısmî de olsa hidemâtı ammeden memnûiyet cezâsı ile hükümlü değildir. Bu sebeple Zeki Rızâ Sporel'e âid seçim tutanağının kabûl edilmesi lâzımdır. Maamâfih söz ve karar, heyeti celilenindir. (Soldan "En doğrusunu şimdi söyledin" sesleri)...

Binâenaleyh işin tetkikiyle vatandaşın mağduriyetine meydan verilmemesini ve eğer arz ettiğim mütâlaada isâbet varsa, kabûl buyurulmasını, yoksa yine hukûkî sebeplerle, hukûkî kâidelerle, hukûkî metinlerle tenvir edilmekliğimi heyeti celileden ricâ ve hürmetlerimi arz ederim. (Sağdan alkışlar)...

Dr. Fahri Kurtuluş (Rize): Arkadaşlar, bu millî mevzular beni talebeliğimden beri alâkadar eden en mühim mevzulardan biridir ve bu yaştan sonra da, bu Meclisin içinde de olsam, dışında da olsam, dâimâ millî mevzulara bağlı kalacak ve millî mevzular uğrunda icâb ederse seve seve kanını verecek bir karakterdeyim.

Şu gazeteyi görüyorsunuz... Bu gazete Millî Türk Talebe Birliği'nin 1933'de çıkardığı bir gazetedir. Bir adam vardır. Türk edebiyat târihine geçmiştir. Bu adam Millî Mücâdele sırasında bizim ana dâvâmıza silâh çekmiş, mânen arkadan vurmuştur. Cephede kan, ateş, arkada bir bozgunculuk vardı. Bu adam, 1933 senesinde tuttu, Atatürk'ü methetmek için, Cumhuriyet gazetesinde makâleler yazmaya başladı. Şimdi karşınızdaki Fahri Kurtuluş, Birlik gazetesinde şunları yazdı: 'İnanmadığınız bir imânın büyük eseri hakkında söz söylemeye hakkınız yoktur, susunuz' dedim. 'Edebî şöhretiniz ne kadar yüksek olursa olsun, Türk edebiyâtının Serveti Fünûn devrini nâzım ve nesrinizle istedikleri ve istediğiniz kadar liyâkatle idâre etmiş olunuz, şu ve bu eserinizi istedikleri ve istediğiniz kadar Türk edebiyâtının şâhikalarından sayakoyun, sayakoysunlar, bunlarla berâber, siz herşeyden evvel bu milletin kendisini duymaya başladığı günden itibâren onun büyük hamlelerine dâimâ muhalif ve bigâne kalmış bir insansınız. Çok uzak mâziden bahsetmeyeceğiz. Türk, insanca yaşamak için silâha sarılmıştı. Millî hareket, bu büyük hamlenin ilk canlı ifâdesiydi. O vakit siz ve arkadaşlarınız, bu milletin istiklâlini kazanmak için izhâr ettiği heyecâna ve imâna duygusuz ve bigâne kaldınız, bu kuvvete inanmadınız.'

Arkadaşlar, birinci askerliğimi bitirdikten sonmra, Mersin'de bana da bir gazete

çıkarmak nasip oldu. Askere giden bir arkadaşının bu vazifesini üzerime aldım ve yürüttüm ve yine millî dâvâlar gelince, şöyle yazılar yazdım...

Eminittin Çeliköz (Balıkesir): Târihi kaçtır?

Dr. Fahri Kurtuluş (Rize): 24 Haziran 1943'dür; onlarınki gibi üç günlük değildir. 'Memleket teker teker hepimizin ahlâkına ve karakterinin sağlamlığına dayanmaktadır. Bu dünkü şartlar içinde hepimiz millî terbiye çerçevesi dâhilinde hareket etmeye mecbur insanlarız. Türkün halletmeye mecbur olduğu her dâvâ, dâimâ bir şahsiyete ve dâimâ bir âile terbiyesine dayanan bir olgunluk taşır. Biz bugünleri, millî bütünlük, millî âhenk içinde idrâk ettik. Biz büyük dâvâları, millî inanış ve hassâsiyet içinde başardık. Bizim bir avuç Türk varlığı ile ruhlarımızla başbaşa ne kadar ulvî harb sahneleri yarattığımızı, bütün dünyâ çok iyi bilir. Önümüzdeki hakikatı müdâfaa etmekten âciz olanlar, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'ne âzâ seçilemezler.' Bunun târihi 1943 Şubattır.

Yine bir başka yazım... (Sağdan "Devam, devam" sesleri)... Elbette devâm edeceğim. 'Türk milletinin baht yıldızı birçok seneler sönük gitmek insafsızlığını gösterdi. Düşman tâ can evimize kadar yürümüştü. Kararan hava Türkün târih boyunca taşıdığı şerefi tehdit etmek istidâdını göstermişti. Herkes ümitsizliğe, herkes ne olacak demeye başlamıştı.'

G[enera]l Sâdık Aldoğan (Afyon Karahisar): Kendini methediyorsun... Yeter...

Dr. Fahri Kurtuluş (devamla): Sus General... Fazla konuşma... Sana konuşma terbiyesini öğretirim. Karşındaki adam 34 yaşındadır. Sen de buraya gelir konuşursun...

Hasan Fehmi Ataç (Gümüşhâne): İçtüzüğü tatbik edin Reis Bey...

Dr. Fahri Kurtuluş (devamla): 'Kendilerinde vatan için çekecekleri fedâkârlıkların takâtini bulamayanlar, Türkün bu saldırışı karşısında tutanamayacağını az mı iddiâ ettiler? Az mı insan bu mücâdelenin boşluğunu söylemedi? Az mı münevver dâvâmıza silâh çekmedi?'

Şimdi arkadaşlar, bütün bu yazılarımdan anladınız ki, memleketin bir adama, Millî Mücâdele'nin bir insana muhtâç olduğu bir zamanda, Zeki Rızâ Sporel, 'Kardeşim hasta, yanına bırakacağım kimsem yok, Millî Mücâdele'nin ne şekil alacağını bilmiyorum, bunun için cepheye gitmedim' demiştir.

Hukuk meseleleri hukukçuların payı olsun; fakat bir millî vicdan vardır, bir millî âhenk vardır, bir millî inanış vardır. Biz bu inanış içinde, her şeyi her an fedâ ederek, bu dâvâyı müdâfaa etmesini bilmezsek, bu topraklar bizim olamaz. (Soldan "Bravo" sesleri)... Millî Mücâdele yıllarının karakteri, herşeyden üstün olan vatan içindir. Binâenaleyh askerî mesûliyet ve vazifesinin kutsîyetini bilmeyen bu arkadaşımıza şu misâli hatırlatırım: 27 Ağustos 1927 [1922]'de emir alan merhum Albay Reşat, Çiğiltepesi'ni beş dakika geç aldığı için intihar etmiştir. Bu mukaddes vatan evlâdı, Zeki Rızâ Sporel gibi o vazifeye gitmemeyi bilemez miydi? Halbuki beş dakika geç kaldığı için intihar etmiştir. Zeki Rızâ [Sporel]'in bu millî heyet arasında bulunmasının ne dereceye kadar yeri vardır? İstiklâl şehitlerinin rûhu gelip, bunu bizden sormayacak mı?

Size şunu da hatırlatırım: Benden evvel söz söyleyen Refik Koraltan, eğer bitaraf bir münekkit olarak konuşsaydı, şunu söylemesi lâzım gelirdi: Arkadaşlar, biz burada

jüridik bir vaziyetteyiz. Kânun kânundur, ama biz kânunun üstüne de çıkmasını biliriz. Hatırlar mısınız, geçen devrede bir arkadaşımızın da askerlik suçundan dolayı milletvekilliğini geri almıştık... Bitaraf bir münekkidin böyle konuşması lâzımdır. Siyâsî hayatta tenkit ederken, herşeyi açık olarak söylemelidir ve ondan sonra efkârı umûmîyenin notunu istemelidir.

Heyeti Mahsusa mahkeme değilmiş... O zaman Heyeti Mahsusa'ya salâhiyet verilmiş ve kararları karar olarak tanınmamış olsaydı, bu karârın refi için kânun çıkar mıydı? Bu adlî tâbiri de kendilerine bırakıyorum. Sonra Necâti [Erdem] arkadaşım, 'nispeti askeriyesinin kat edileceğine dâir o zaman kânun yoktu' diyorlar. Çok ricâ ederim... Biz memleket evlâtlarını vazifeye sevk için kânun mu çıkaracağız?

Hasan Fahmi Ataç (Gümüşhâne): Askerî Cezâ Kânunu'nu okumamışlardır.

Dr. Fahri Kurtuluş (devamla): Biz memlekette vicdan terbiyesinin ve mefhumunun uyanmasını istiyoruz. Hele mevzu vatan meselesi gibi bir mevzu olunca, bunun kânun fevkinde mütâlaa edilmesi lâzımdır.

Sonra Ahmet Ataman'ın ve Fikret Yüzatlı'nın müdâfaalarından bahsettiler. Bu gibi hâdise fiiliyat sahasına intikâl edince, üç gün zarfında müdâfaa edilemez. Mâdem ki Zeki [Rızâ Sporel] bu kadar mâsummuş, Ahmet Ataman, cezâ verildiği zaman niçin harekete geçip de müdâfaa etmemiş? O vakit nerede idi? Üç gün evvel Tasvir gazetesinde üç beş satır bir yazı yazmış... Ben de bulurum. Bunların kat'iyen kıymeti yoktur arkadaşlar... (Soldan "Bravo" sesleri)...

Bu itibarla, bundan evvel nasıl diğer arkadaş 'memleketin ana temeli olan askerlik vazifesinden dolayı' geri çevrilmişse, Zeki Rızâ [Sporel]'in de geri çevrilmesini jüritik karar olarak yüksek heyetinizden bekliyor ve ricâ ediyorum. (Soldan "Bravo" sesleri, alkışlar)...

İsmâil Hakkı Çevik (Eskişehir): Sayın arkadaşlar, Zeki Rızâ Sporel'in mazbatasının reddi karârına varan komisyon, hukuk bakımından bâzı esaslı hatâlara uğramıştır. Ben bu esaslı hatâların üzerinde durmak ve izâh etmek için söz almış bulunuyorum.

Müzâkere mevzuu olan mazbatadan anladığımız şudur: Zeki Rızâ Sporel, Millî Mücâdele'de Üstteğmen idi. Vûkû bulan dâvete icâbet etmediğinden, Bursa'da teşekkül etmiş olan [Askerî] Heyeti Mahsusa karârı ile nispeti askeriyesi kat edilmiştir.

G[enera]l K. Sevüktekin (Diyarbakır): Askerlik meselesi var.

İsmâil Hakkı Çevik (devamla): Efendim, biz mazbatadaki esaslara göre vaziyeti izah ediyoruz. Askerlik bakımından işi müdâfaa ederseniz, Generalim ona da cevap veririz.

Askerlik nispetinin kat'ı, rütbeden mahrûmiyeti istilzâm eder. Rütbeden mahrûmiyet, kısmen kamu haklarından mahrûmiyettir. Teşkilâtı Esâsîye'nin 12. maddesine göre, kamu haklarından mahrum olan kimse milletvekili olamaz. Şimdi burada bu hâdisenin kânun hükümlerine ve hukuk kâidelerine uygun olup olmadığını hâlletmek lâzım gelir. Dünyânın her tarafında olduğu gibi, bizim memleketimizde de mâhiyetini kaybetmiş bir hukûkî tâbir vardır. 'Her hâdise vûkû zamânında mer'i olan ahkâma göre mütâlaa edilir.'

Şimdi Zeki Rızâ Sporel'in askerlikten nispetinin kesilmesine âid karar 1339 [1923] senesinde mer'i olan cezâ kânunu ile onu mütaakip 1340 [1924] senesinde yapılmış

olan Teşkilâtı Esâsîye Kânunu muvacehesinde... Bu karârın doğru olup olmadığını kısa bir tetkik ile anlamak mümkündür.

Bu noktaya işâret etmeden evvel, Teşkilâtı Esâsîye Kânunu, Anayasa olarak Türkçeye tercüme edilirken yapılmış olan bir ifâde yanlışlığını hatırlatmak isterim. Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun 12. maddesinde milletvekilliğine mâni olan hâlin hukûku medeniyeden ıskât cezâsı olduğu tasrih edilmişti. Halbuki şimdi Anayasada bu tâbir yerine kamu hizmetlerinden mahrûmiyet tâbiri konmuştur. Bunun zamânı geldiğinde tashihi için yüksek Meclise mürâcaat edeceğiz.

1340 [1924] târihli Teşkilâtı Esâsîye Kânunu mer'iyete girdiği vakit, memleketimizde 283 [1858] târihli cezâ kânunu mer'i idi. Nitekim Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nun 12. maddesinde, milletvekilliğine mâni olan hâl, hukûku medeniyeden mahrûmiyet olarak ifâde edilmiştir. Aynı tâbire mütenâzırdır. Şimdi cezâ kânununda, bu kânunda, hukûku medeniyeden mahrûmiyet aslî bir cezâ olarak mütâlaa edilmiştir. Bunun hükmen sübûtu lâzım gelir. Binâenaleyh bir kimse mahkeme karârı ile hukûku medeniyeden sâkıt olunca mebus olmamasında hiçkimsenin şüphesi yoktur. Heyeti Mahsusalar'ın kararlarının hukûkî mâhiyeti nedir? Cezâ mâhiyetinde midir, yoksa inzibâti muamele midir? Bunu tetkik etmek lâzımdır. Bu noktayı aydınlatmak için 3527 numaralı [sayılı] af kânunu müzâkeresi esnâsında Adliye Encümeni'nce tanzim edilen mazbatanın bir fıkrasını okumak kâfidir. Adliye Encümeni mazbatasında deniliyor ki, "İstiklâl Mahkemesi mahkûmları hakkında kabûl edilen affın hâkimler ve memurin kânununa göre yapılan inzibâti muamelelerde, ihrâca, askeri nispetlerin kesilmesi sûretindeki hükme şâmil olmamak üzere' denilmektedir. Demek ki, Adliye Encümeni, bu muameleyi inzibâti bir muamele olarak kabûl etmiş ve lehinde mütâlaasını bildirmiştir. Halbuki Teşkilâtı Esâsîye Kânunu'nda inzibâti bir cezâ ile mahkûm olanların mebus olamayacaklarına dâir bir hüküm yoktur. Bu bakımdan Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun karârı hukûkî kâidelerle telif değildir. İşin his kısmına gelince; onu vicdânınıza terk ediyorum. Millî Mücâdele'ye iştirâk etmemiş bir vatandaşın mebus olup olmaması karârı harkesin vicdânında yer alması gereken bir mevzudur. ("Doğru" sesleri)...

Muhittin Baha Pars (Bursa): Muhterem arkadaşlar, Zeki Rızâ Sporel'in mebusluğuna mâni ve kânûnî bir mesned olmadığı söylendi. Evvelâ bu hususiaki mütâlaamı arz edeyim.

Anayasının 12. maddesinde tesbit edilmiş mebusluğa mâni hâller: 'Yabancı devletin resmî hizmetinde bulunanlar, terhibli cezâları veyâ hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, emniyeti kötüye kullanma, hileli iflâs suçlarından biri ile hükümlü olanlar, yabancı bir devlet tâbiiyetinde olduğunu iddiâ edenler, hukûku medeniyeden ıskât edilenler, milletvekili olamazlar.' Bu demek değildir ki, [TBMM] kendi mukedderâtına, milletin mukadderâtına, kânun ve kitaba girmeyen binbir şeyi mütâlaa ederek karar vermek salâhiyetine mâlik değildir.

[Türkiye] Büyük Millet Meclisi, bir gün vâzı kânunun ihtimâl vermediği, hatıra getirmediği herhangi bir şey huzûruna geldiği vakit, hayır bu mevzu bahis olamaz, gayri mütefekkir, düşünmeyen bir Meclis karşısında değiliz. Hisseder, düşünür ve karar verir. Memleketin menfaati, hakkı ve âdil, vâzı kânunun maksadı neyi icâb ettirirse onu yapar.

Millet Meclisleri, hele Âyansız olursa, hemen de hiçbir kayıtla mukayyed değildir. Müsaadenizle size bir iki satır okuyacağım. Meşhur bir âlimin hukûkî siyâsîye kitabından... Birkaç defâ ismi mevzu bahis oldu: Öjen Piyer...

İntihap mazbatalarını tetkik ederken Meclisi Mebusan tamâmen müstakil bir jüri heyeti rolünü ifâ eder. Klemenso, mebusluğu kânuna uygun olmayan bir adam hakkında söz söylüyor. 'Mebus olması lâzımdır, kânunen mâni değildir, mebus olmasına şu veyâ bu hareketi' diyor ve şunu ilâve ediyor: 'Meclis, ne heyeti adüldür, ne de bir mahkeme... Burası bir Mebusan Meclisi'dir, intihap hakkında ve siyâsî bir mesele üzerinde karar veren bir heyeti siyâsîdir. İntihap husûsunda Meclis müstakil ve vâsi ve fiilî bir salâhiyeti hâizdir.' Adliye Nâzırı cevap veriyor: 'Vâkıâ 1871'de Prens Dorleann, 1848'de Lui Napolyon Bonopart'ın, 1871'de bâzı Vâli ve Mutasarrıfların mebusluklarını Meclisi Millî kânuna rağmen tasdik etti ise de, o zaman ile bugün arasında azîm bir fark olduğunu unutmamalıdır. D vakit kuvvei teşriiye bir Meclisten ibâret idi ve bu Meclis bir kânunu dilediği gibi tâdil edebilirdi. Halbuki bugün Meclisi Mebusan'dan başka bir de Meclisi Âyan vardır. Meclisi Âyan'ın muvaffakatı olmadıkça siz, mebuslar, bir kânun tâdil edemezsiniz' ve kânunu dilediği gibi tâdil edebilirdi. 'Siz Meclisi Âyan tasdik etmeden bir kânunu tâdil edemezsiniz' dedi ve Meclis, Bilâkin'in mebusluğunu red etti.

Şimdi bunu söyledikten sonra, şurada 8-10 satırlık bir kısmı daha okuyacağım. Çok ehemmiyetlidir... Diyor ki, 'Biz o târihî müzâkere ve karardan kendi fikrimizce şu neticeyi esâsîyeyi çıkarıyoruz: Meclis, kendi âzâsının intihap mazbatalarını tetkik ederken, ne kavânini mevcûdenin maddeleriyle, ne de müntehiplerinin kararlarıyla mukayyet değildir. Bilâkis, Meclis bu türlü mazbataların tetkiki husûsunda müstakil ve bu istiklâl her türlü kuyut ve şuruttan âzâdedir. Eğer Meclis kânunlarla mukayyed olmak lâzım gelseydi, bâlâda zikrettiğimiz mebusun mahkümiyeti karârı Adliye Vekili tarafından heyete tebliğ edilince, Meclisçe bilâ müzâkere feshi intihâba karar verilmek icâb ederdi.

Kezâlik Meclis, müntehiplerin karârıyla mukayyed olmak lâzım gelseydi, tetkiki intihâbat emrinde yegâne vazifesi adedi arâyı sâdece cem ve tarhtan ibâret olur ve Mösyö Bilanki, lüzûmu kadar rey kazanmış olduğundan, Meclis adedi kânûnînin kifâyetine bakarak, intihâbı tasdik ederdi.

Tetkiki intihâbat husûsunda Meclislere salâhiyeti mutlaka bahşeden Kânunu Esâsî'nin ne metni, ne de rûhu intihâbâtın tetkikinde Meclisleri kânunlarla, yâhut müntehiplerle takyid etmeye müsâit değildir.'

Refik Koraltan arkadaşımız, 'Lâtakrebussalâte ve entüm sükûra'yı okumasın... Çünkü altında bunu tekzib eden bir şey yoktur.

Şimdi arkadaşlar, fiile geliyoruz... Zeki Rızâ Sporel ile şahsen hiçbirimizin düşmanlığı yoktur. Vatandaş buraya bize arkadaş olarak geldikten sonra ayrılması bizi muzdarib de eder. (Soldan "Doğru" sesleri)...

İnsan olarak, Türk olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi âzâsı olarak, bir arkadaş intihap edilip de, buraya geldikten sonra ayrılırsa, biz ızdırab duyarız. Bu arkadaşın içindeki ıztırâbı ben hissetmiyorum değilim. Fakat herşeyin üstünde Türk Milleti ve herşeyin üstünde Türk milletinin mümessili olan Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır ve onun menfaatini düşünmek mecbûriyeti vardır. Bu menfaati kânuna aykırı olarak değil, kânuna tam[ı]tamına mutâbık olarak düşünüyoruz. Ben şahsen kâniim.

Millî Mücâdele başladığı zaman burada 14 yaşındaki çocukların, kadınların yardımına muhtâç olduğumuz bir devir yaşıyorduk. 14 yaşındaki çocuklar koşup geldikleri zaman kabûl etmezsek, sinnini taşıhe gidiyor, kadınlar bize yardım ediyordu. Böyle bir zamanda, vazifesi vatanı kurtarmaktan ibâret bir askerin dâvete icâbet etmemesi ne demektir? Size sorarım. Gelin memleket tehlikede; hayır memleket değil, bütün va-

tan ve bütün Türk milleti tehlikede... Bu başka harplere de benzemiyor. Lisânı hâl ile Zeki [Rızâ] Sporel'e söylenen bu, 'gel bize yardım et; sana çok ihtiyâcımız var' cümlesi söylendiği zaman, 'Hastayım, gelemem' diyor. Bu arkadaş, şâyânı teessürdür ki, bizim Komisyonda cevap verdiği zaman, 'Ben hasta değildim, hemşirem hastaydı' diyor. Görüyor musunuz tenâkuzu? Orada 'Ben hastayım gelemem' diyor. Burada 'Hemşirem hastaydı' diyor. Demek ki, pek de hakikate taallük eder bir beyânat değil... Pekâla biz mâzereti de kabûl ediyoruz. Gelemiyor... Zafer oluyor, herkes Anadolu'dan İstanbul'a sevinerek koşuyor, memleket kurtulmuş bulunuyor. Askerler terfiye mazhâr olmuşlar. Hepsinin göğüslerinde kırmızı kurdelâlarla birer şeref madalyası vardır. İstanbul'da bir arkadaş var, askerlikten matrut, bir ızdırab duymuyor; 'Keşke ben de gideydim de şu şerefli vazifede bulunaydım' demiyor. Onu da bırakın, 'askerlikten matrut olmak fenâ vaziyetinden kurtulayım, Ankara'da bir heyet teşekkül etmiş... Gideyim, masûmiyetimi ispât edeyim; şu fenâ vaziyetten kurtulayım.' demesi lâzım gelirken, onu da yapmıyor. Eğer bundan menfaat çıkmamış olsa idi, bunu da bir tarafa bırakacaktım. Ondan sonra meslek arkadaşları zaman zaman işlerini, güçlerini, ticâretlerini bırakarak, vazifeye dâvet edilirken, bu arkadaş askerlikten matrut olmak menfaatinden faydalanarak ticâretine devâm ediyor ve Ankara'ya gelip de iâdei haysiyet etmek istemiyor.

Refik Koraltan arkadaşımız milletin şefkâtinden bahsetti. Evet, millet de, onun mümessili olan [Türkiye] Büyük Millet Meclisi de çok şefkâtlidir ve o şefkâtten dolayıdır ki, Heyeti Mahsusa'yı teşkil ederek, onun vâsıtasıyla İstanbul'daki askerlerini çağırdı. Tasavvur ediniz; bu Heyeti Mahsusa o zaman teşekkül etmeseydi, ne olurdu? Ordu doğrudan doğruya subayı çağırırdı. Gelmeseydi ne olurdu? İdâm... ("İdâm" sesleri)... İşte size Türk milletinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şefkâtini gösteren bir delil... Fakat bu şefkât nasıl gösterilir? Vazifeye dâvet ederken cürmü ile cezâ arasındaki nispet düşülür. İstanbul'dan belki şöyle, böyle olur, gelemezse idâm gibi ağır bir cezâ ile karşılaşmasın, tasavvuru şefkâtin izhârına vesile olur. Yoksa onun, [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'ne onun şerefini ihlâl edecek bir arkadaşı almakla değil... ("Bravo" sesleri)...

Biz şefkâti, biz merhameti, biz muhabbeti eğer göstereceksek, Türk milletine ve onun mümessili olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vaziyetine gösteririz.

Zeki [Rızâ] Sporel'ler gelirler, giderler... Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin haysiyetini, şerefini kendisinin içinde, kendisinin haysiyetine dokunur vaziyette bu kürsüden kendisi üzerine şu mütâlaalar beyân edilmiş bir arkadaşı içine alamaz. (Soldan "Bravo" sesleri)...

Arkadaşlar, vâzı kânun nasıl tasavvur edebilirdi. Yeni bir parti teşekkül edecek ve bu parti askerlikten tard edilmiş, Millî Mücâdele'ye iştirâk etmemiş bir arkadaşı namzet gösterecek ve İstanbul'daki seçmenler de bu arkadaşı intihap edecekler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderecekler. Sorarım, bu arkadaşlar bilselerdi, namzet gösterirler miydi? İstanbul'daki seçmenler bilselerdi, reylerini verirler miydi? Ben size onların lisânından söyleyeyim: Kat'iyen vermezlerdi. (Soldan "Bravo" sesleri)...

Efendim, bu arkadaş partide vazife almış... Efendim, bu arkadaş falân zâtın teveccühünü kazanmış, şu zat ile resim çıkartmış... Efendim, bu arkadaş futbolda büyük muvaffakiyetler göstermiş... Bunları birbirine karıştırmak doğru değildir. Elini sıktığınız insanların içini biliyor muyuz? Herkes Zeki [Rızâ] Sporel'in Millî Mücâdele'ye iştirâk etmediği için askerlikten tard edildiğini bilebilir mi? Biliyor mu idi? Biliyor mu idik? Elbette hayır... Binâenaleyh bu işten bu şekilde bahsedilemez.

Gazeteler Zeki [Rızâ] Sporel'i hemen de bir kahraman yaptılar. Bizi Avrupa'da temsil etmiş, İstanbul'da büyük muvaffakiyetler kazanmış, kahraman ve muvaffakiyetli bir

sporcuymuş... Olabilir... İnşallah bu millet sporcu gençler kadar ilim yolunda muvaffakiyet göstermiş gençlerimizi de takdir edecektir. Bunlar Avrupa'dan muvaffakiyetle döndüğü zaman sporcularla nasıl kıyâmet koparıyorsa, Avrupa'da ve Amerika'da dünyâ gençleri arasında en yüksek ilim mertebesini kazanmış olarak gelenleri de, binlerce, onbinlerce vatandaşın istikbâl ettiğini görmeyi temenni ederiz. ("Bravo" sesleri)...

Arkadaşlar, aftan bahsediyorlar. Af, maatteessüf insanların yaptığı herhangi bir kusûru ortadan kaldıracak ve tâlîin bastığı damgayı silecek mâhiyette değildir. Çünkü bir portreyi, yağlıboya ile yapılmış bir resmi, muşamba üzerinden silip, muşambayı eski hâline getirmeye imkân yoktur. Onun üzerinde çizikler kalır. Af kânunu bâzı şeyleri kaldırıyor. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gelmeye lâzım olan vasıflar yazıldı mı, bir daha silinmez. (Soldan "Bravo" sesleri)...

Arkadaşlar, buradaki muhaliflerimizin ve bütün muhaliflerimizin şunu insafla göz önüne almalarını ricâ edeceğim: Dört sene evvel bizim partimizde, arkadaşlardan birçoğunun ahlâkî temizliği ve fazileti hakkında şahadet ettiği bir genci, vaziyeti Zeki Rızâ Sporel'in vaziyetinden çok daha hafif olduğu hâlde, biz bu Meclise kabûl etmedik. Bu gencin mahkûmiyeti üç aylık bir mahkûmiyetti. Asker elbisesini giymiş, vazifesi başında çalışmış, fakat ara sıra orada bulunuyor gibi göstererek İstanbul'a gitmiş... İşte biz o genci Meclise almadık... Bizim partimizdendi... Bunu bir parti işi gibi düşünürlerse insafsızlık ederler.

Bâzı arkadaşların Zeki Rızâ Sporel hakkındaki hüsnü şahadetlerinden bahsettiler. Bu hüsnü şahadet zamânına tesâdüf eden günlerde, Zeki [Rızâ] Sporel'in mâiyetinde çalıştığı itfâiye kumandanı, kendi isminin verilmesine müsaade etmiştir. Necmettin İncesu haber veriyor ve diyor ki, 'Evet, benim maiyetimde idi, fakat böyle bir hizmet görmemişti.'

Arkadaşlar, bâzı gazeteler nedense bizim partimize taallûk eden işlerde mutlaka yanlış gören bir gözlük takıyor ve kırk kalem kullanıyorlar. Genel Sekreter'in bir tâmimini, güyâ bizim aramızda toplanarak, Zeki Rızâ Sporel hakkında verilen bir karârın delili olarak gösterdiler.

Arkadaşlar, şu iki sırayı bırakırsak, buradakiler bizim partimizdendir. Soruyorum: Allah aşkına bir gün Zeki Rızâ Sporel hakkında bir şey konuştuk mu? ("Aslâ" sesleri)... Yalnız iptidâsından beri bu işi mesele yapan arkadaşlarımız oldu. Evet, bu koridora aksetti. 'Zeki [Rızâ] Sporel bu şerâit altında mebus olamaz' dendi. Fakat bütün bunlar şahsî idi. Parti içinde böyle bir şey konuşulmadı. Genel Sekreter, şûbelere denilen tâmimi yapmışsa, çok isâbetli olmuştur. İmkân olsaydı ben bugün bütün Türk milletini buraya çağırırdım. Genel Sekreter ne demiş? 'Bugün yapılacak toplantının zabıtlarını okuyun ve okutun' demiş... Elbette arkadaşlar, elbette okutacaktır. Çünkü haklıyız... Çünkü [Türkiye] B[üyük] M[illet] Meclisi'nin ulviyetinin mahfuz kalmasını istiyoruz. (Soldan "Bravo" sesleri)... Elbette Genel Sekreter böyle bir şey yapacaktı. Ben şahsen bugün yirmi, otuz kişiye buraya gelsinler diye kart verdim. Beni dinlesinler diye değil, hakikati görsünler ve anlasınlar diye... Bu kalabalık da niçin geldi? Elbette onun için geldi. Memleket hayâtına taallûk eden bir iş var, göreyim, anlayayım, kim haklı, kim haksız düşüncesi ile geldi. (Alkışlar)... İşte Genel Sekreterliğin tâmimi yapıldı ise, bunun için yapılmıştır ve pek iyi yapılmıştır.

Arkadaşlar, herkesin kendi hizmetini kendi husûsî sahasında ölçelim ve orada takdir edelim. Zeki Rızâ Sporel, sporda memlekete hizmet etmiş midir? Güzel... Mükâfâtını görmemiş midir? Çok ziyâdesiyle... Avrupa'ya gitmiştir. Himâye görmüştür. Arkadaşları olan veterinerlerin birçoğu bugün mezarda, bir kısmı sefâlet içinde dolaşırken,

kendisi bu sâyede zengin olmuştur. Fakat spor sahasındaki muvaffakiyet insana Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde mevki vermez. Burası futbol sahası değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. (Soldan "Bravo" sesleri, sürekli alkışlar)...

Başkan: General Eyüp Durukan...

G[enera]l Eyüp Durukan (Hatay): Arkadaşlar, Zeki Rızâ Sporel arkadaşımızın milletvekilliği tutanağının kabûl veyâ reddi hakkında yapılan müzâkere esnâsında, kendisinin İstanbul'daki hizmetinden ve İstanbul'daki gizli teşkilâttan bahsedildi. Vereceğiniz kararda isâbeti temin edebilir gâyesi ile İstanbul'daki teşkilâttan ve çalışanlardan ve bunlarda çalışmayıp cezâ görenlerin neden dolayı cezâ gördüklerini izah edip, sizleri bu hususta bir miktar tenvir etmek istiyorum.

Arkadaşlar, mütârekeyi mütaakip İstanbul işgâl edilince İstanbul'da ufak ufak bir takım vatansever grupları teşekkül etti. Bunlardan bilâhare Anadolu'da Millî Mücâdele başlayınca Erkânı Harbiyei Umûmîye Riyâseti'nin ve Millî Müdâfaa Vekâleti'nin emriyle tensik ve tavzif edildi. Nihâyet bu gruplar başlıca ikiye indi. Birisi M[im] M[im] Grubu, yâni Millî Müdâfaa Grubu idi. Diğeri ise Felâh Grubu idi. Binâenaleyh İstanbul'da mesûliyetli ve Anadolu'nun, Erkânı Harbiyei Umûmîye'nin emri altında çalışan bu iki gruptu. Bunların mensupları başlıca ikiye ayrılmıştı. Birisi Anadolu Ordusu kadrosuna dâhil subaylar, diğeri bunlara yardımcı mâhiyette olanlardı. İsmi geçen bugün rahmeti rahmana kavuşmuş bulunan, o vakit Süvâri Miralayı [Albay] olan Esat Paşa, evvelâ Merkez Kumandanı idi. Sonra Polis Müdürü oldu. Kendisi gizli bir teşkilâtın şefi değildi. Fakat bununla berâber gizli teşkilâtlarla dâimâ temasta bulunur ve Anadolu'ya hakikaten çok kıymetli hizmetler yapardı. Bunun emri altındaki subaylardan bir kısmı arz ettiğim bu gruplardan birine mensuptular. Bâzılarının da hiçbir gruba intisâbı yoktu.

Demin Refik Koraltan arkadaşımızın bahsettiği M. O. nâmı müstearı altında yazı yazan ve şimdi bir şefaat telgrafı çeken Râzi isminde birisi vardı. Bu zat muhtelef yerlerle temâs ederek raporlar hazırlar ve bu raporları Merkez Kumandanı'na ve hattâ merhum Ali Rızâ Paşa'nın Sadâreti zamânında ona kadar götürür verirdi. Bunlar döner dolaşır gizli teşkilâta gelirdi. Fakat diyebilirim ki, bu raporlarda hemen isâbetli hiçbir şey görmedim. Binâenaleyh kendisinin bugün bir şefaat yapmasında da bir isâbet yoktur.

Zeki [Rızâ] Sporel'in Merkez Kumandanlığı'nın gizli hizmetlerinde ve Anadolu lehinde çalıştığını söylüyorlar. Millî Mücâdele'nin sonunda Erkânı Harbiyei Umûmîye Riyâseti, Gruplara emir verdi. 'Millî Mücâdele'de, Millî Mücâdele için çalışan subay, askerî memur ve sivillerin isimlerini bildireceksiniz' dedi.

Nâzım Poroy (Tokat): Paşam, siz o vakit ne idiniz?

G[enera]l Eyüp Durukan (devamla): Ben Anadolu Ordusu'na dâhil olarak Felâh Grubu'nun İmâlâtı Harbiye Mümessili idim. İstanbul ve civârındaki esliha ve mühimmâtın ve askerî fabrikalara âid tezgâh, âlet ve edevâtın Anadolu'ya kaçırılması ile muvazzaftım. (Soldan "Allah râzı olsun" sesleri)... Erkânı Harbiyei Umûmîye emir verdi. 'Millî Mücâdele'de Anadolu Ordusu'na dâhil olarak çalışanların ve müzâhir vaziyette bulunanların isimlerini bir cetvel hâlinde bildiriniz' dedi. Bu cetveller yapıldı. Erkânı Harbiyei Umûmîye Riyâseti'ne takdim edildi. Hattâ bugün dahi, tahmin ederim ki, bunlar mahzeni evrakta mevcuttur.

G[enera]l Ali Rızâ Artunkal (Manisa): Millî Savunma Bakanlığı'nda da mevcuttur.

G[enera]l Eyüp Durukan (devamla): Evet, Millî Savunma [Bakanlığı'nda] da mevcuttur.

Eğer bu arkadaş hizmet etmişse, hattâ müzâhir olarak, yâni ikinci veyâ üçüncü derecede hizmet eylemişse, mutlaka bu cetvellere isminin girmesi lâzımdı. Çünkü Esat Paşanın mâiyetinde Millî Mücâdele'de gizli olarak çalışanların hiçbirisinin ismi unutulmamıştır. Farzımuhâl olarak bu gibi hizmette bulunmuş ve ismi de cetvele girmemiş olsun, öyle farz edelim. Nihâyet Bursa [Askerî] Heyeti Mahsusası'na çağrılmış ve gitmiş... Gittiği vakit, 'Ben hastaydım' yâhut 'Hemşirem hastaydı' diyecek yerde, 'Ben İstanbul'da Merkez Kumandanı Esat Bey'in mâiyetinde gizli olarak çalıştım' deseydi. Bunu derhâl Esat Bey'den soracaklardı. O vakit Esat Bey hayatta idi ve bütün teşkilâtta çalışan mesûl arkadaşlardan soracaklardı. Bu sûretle bu adam mahkûm olmayacaktı. Çünkü bunun misâlleri vardır. Bâzı subaylar veyâhut memurlar, Bursa [Askerî] Heyeti Mahsusası'na gittikleri vakit iddiâ ettiler ve 'Filânın mâiyetinde çalıştım, şu hizmetleri gördüm' dediler. Bunlar hakkında Heyeti Mahsusa tahkik etti, tetkik etti ve hepimizden sordu, tahrirî cevap aldı ve bu sûretle mahkûm olmaktan kurtulanlar dahi oldu.

Şu hâlde kendisinin böyle bir hizmeti olacağını zannetmem. Çünkü delil meydandadır. Verilen cetvellerdeki arkadaşlar hizmetlerine göre [Türkiye] B[üyük] M[illet] Meclisi'nce kimi takdirnâme ile, kimi istiklâl madalyası ile, kimisi terfi ile taltif edilmişlerdir. Binâenaleyh bu arkadaşın bunlar arasında ismi kat'iyen yoktur. Olsaydı, böyle mahkûm olmasına imkân yoktu. (Soldan "Bravo" sesleri)... Haydi kendisi bunu söyleyemedi, tâkip edemedi. Bugün kendisi hakkında hüsnü şahadet eden arkadaşlarının o vakit bu şahadetlerini yapmaları lâzım gelirdi. Doğru idiyse ve o vakit bu şahadetlerinini yapmış olsalardı, kendisi o vakit bu mahkümiyete uğramazdı. Vatanın muhtâç olduğu bir zamanda lâzım olan hizmeti yapmamak şerefsizliğine düşmemiş olurdu. Binâenaleyh hizmetleri hakkında söylenen şeylerin bence kat'iyen aslı esâsı yoktur.

Bilâhare affedilmiş olmasını ileriye sürüyorlar. Bilâhare affedilmiş olsa dahi bu belki hidemâtı ammeden dolayı kayıplarını kendisine iâde etmiştir. Fakat memleketin, vatanın kendisinden beklediği vatan borcunu ifâ et dediği vakit de, bu şerefli hizmeti ifâ etmediğinden dolayı kaybettiği şerefi kendisine iâde etmemiştir. (Soldan "Bravo" sesleri, alkışlar)... Şerefi iâde edilmeyen bir adamın burada yeri yoktur. (Alkışlar)...

Başkan: Oaha sekiz arkadaş söz almıştır. ("Kâfi, kâfi" sesleri)... Bir de müzâkerenin yeterliğine dâir bir önerge vardır.

Necmettin Sâhir Sılan (Tunceli): İsmim mevzu bahis olmuştur. Cevap vereceğim.

Refik Koraltan (İçel): Efendim, dört kelime müsaade eder misiniz?

Başkan: Lütfen kürsüye buyurun...

Refik Koraltan (İçel): Efendim, çok heyecanlı konuşmada bulunan Fahri Kurtuluş arkadaşım dedi ki, evvelce de Mecliste böyle bir karar verilmiştir. Zannederim geçen devrede Samsun milletvekili Nâsuhî Erzurumlu hakkında verilen karardan bahsediyorlar. O zaman da İnceleme Komisyonu'nda bulunan bir arkadaşınızım. O arkadaşa isnâd olunan suç mâhiyeti itibâriyle de Anayasanın 12. maddesiyle alâkası bulunma-

dığını ileri süren arkadaşlarla berâber mazbatayı yüksek Meclisin huzûruna takdim edenler arasındayım. O arkadaşın fiil ve hareketi de yine Anayasanın 12. maddesinin sarih hükmü ile alâkadar değildir. Fakat burada konuşuldu, görüşüldü. Meclisin karârını biliyoruz. Bu itibarla Fahri Kurtuluş arkadaşımız o devrede bulunmadılar. Tabiî zaptı da okumadılar. 'Koraltan niçin onu müdâfaa etmedi de, bunu müdâfaa etti' dediler. Binâenaleyh zabıtları tetkik ederlerse, bu kanaatlerini tashih ederler.

Dr. Fahri Kurtuluş (Rize): Ben öyle demedim.

Refik Koraltan (devamla): İkincisi, General Eyüp [Durukan] arkadaşımızın ve Muhittin Baha [Pars] arkadaşımızın sözleri, nihâyet huzûrunuzda belirttiğim hukûkî ve kânûnî durumu değiştirmek için kâfi değildir. Onlar nihâyet kendi bildiklerini söylemişlerdir. (Soldan gürültüler)...

Arkadaşlar, ben burada söz söylerken bilhassa üzerinde durulmasını yüksek dikkatinize arz ettiğim mühim mevzular vardır. O zaman işgâl mıntıkasında bulunup da, buraya hattâ [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nin dâvetine rağmen gelmeyenler vardır ve fakat zaferden sonra şu karar alınmıştır: Türk milleti evlâdının tânesi dahi olsa, bu kat'i zaferden sonra şurada veyâ burada bırakıp ihmâl edemez, onu da bu câmiâ içinde yoğurmak ve millet bütünlüğü içinde yetiştirmek lüzûmuna kâil olmuştur. Asker, sivil diplomat ve nihâyet [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'ne giren ve hattâ Heyeti Vekile'ye giren birçok arkadaşlardan bahsetmiş ve üzerinde durmuş idim. Zâten bu arkadaşlar da vazifelerini yapmaya devâm ediyorlar. Meseleleri bir zâviyeden mütâlaa edip de, bütün hassâsiyeti bir noktada teksif etmek, bir Meclisin târihiyle kâbili telif olmaz. Bu Meclisten çıkacak karar ancak bir hissin ve düşüncenin ifâdesi olur. O da kânun haysiyetinin fazilet ifâde eden Cumhuriyet devrinde kânun hâkimiyeti fikrinin [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nden çıkan kânun hükümlerinin mahfûziyetini yine millet irâde ve hâkimiyetine dayanarak behemâl muhafaza etmek de en mukaddes bir borçtur. Biz eğer bu yola girersek şu arkadaşımız gelmemiştir, şu arkadaş hizmet etmemiştir, şu arkadaşımızın filân devletin filân zamanda himâyesini istemiştir, pasaportunu taşımıştır diye üzerinde durursak, bütün aflara rağmen, çok çirkin ve içinden çıkılmaz bir şekil alır. (Sağdan şiddetli alkışlar; soldan "Hayır, Hayır" sesleri... Gürültüler...)

Necmettin Sâhir Sılan (Tunceli): Refik Koraltan'ın sözlerine karşılık vereceğim.

Başkan: Niçin söz istiyorsun?

Necmettin Sâhir Sılan (Tunceli): Refik Koraltan'ın sözlerine cevap vereceğim.

Başkan: Buyurun söyleyiniz...

Necmettin Sâhir Sılan (Tunceli): Arkadaşlarım, Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun bu rapor[u] üzerinde ilk defâ kürsüye çıkan Koraltan, Heyeti Mahsusa-İstiklâl Mahkemeleri kararlarına dokunulduğu zaman, benim Millî Mücâdele saflarında genç bir insan olduğuma işâret etmek sûretiyle, İstiklâl Mahkemeleri'ne nüfuz edememiş bulunduğumu, o zamâna âid olayları kapsayan kitapları da okuyamamış olduğumu söyledi ve bana gençlik çağının, Millî Mücâdele saflarında geçen heyecanlı günlerini yeniden yaşamak imkânını vermiş oldu. Bu itibarla ben de söz almak zarûretini duydum.

İlk önce şunu söyleyeyim ki, Koraltan'ın, kendisini bu kürsüde sözünü dinletmek isteyen yaşlı bir insan vaziyetine sokmasına hayret etmiyorum. Onun doğum yılı 1889'dur. Ben 1896 olduğuma göre, aradaki yaş farkı yedi yıldan ibârettir. Fakat yaşadığımız günler ve yıllarla olaylar onun sandığı gibi değil...

Onun Büyük Mecliste milletvekili olarak geçirdiği yıllar, benim de gençlik ateşiyle, dâvetsiz, İstanbul'dan kaçtığım ve [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nin ilk kuruluş aylarından itibâren Millî Mücâdele hizmetlerine katıldığım ve bu Meclisin şerefli çatısı altında çalıştığım zamanlara rastlar.

Arkadaşlarım, yaş bakımından olan fark bir yana, gerçekten bugün aramızda büyük bir fark var. Ne hazin bir tecellidir ki, İstiklâl Mahkemeleri'nde yer almış olan Koraltan, Ordudan kaçanları ölüm cezâlarına çarptıran Koraltan, bugün o mücâdele hizmetlerine çağrıldığı hâlde Anadolu'ya gitmeyen, bu sebeple Ordudan çıkarılan ve artık askerî bir rütbe taşımak şerefinden ebediyen mahrum olan bir tâlihsizi bu kürsüde müdâfaaya çalışıyor. Kânun maddelerini kendine göre yorumluyor. Heyeti Mahsusa'nın mahkeme olmadığını söylüyor. Adı geçen tâlihsiz vatandaşı, bir millî kahraman gibi gösteriyor.

Arkadaşlarım, Heyeti Mahsusa'nın hukûkî durumu bellidir. Bunun üzerinde durmaya lüzum yoktur. Vaziyet açıktır. Millî Mücâdele'ye çağrılmış olan Orduya mensup olan bir vatandaş gelmemiştir. Ordudaki askerlik nispetinin kesilmesi demek, Ordudan tard edilmek demektir. Hakkında böyle bir karar verilen vatandaş, bu kararları zamânında kaldırmak, Ordunun şerefli saflarındaki vazifesini görmek için, Ordu makamlarına başvurabilirdi. Bunu yapmamıştır. Böyle şerefli bir vaziyetten neden kaçmıştır? Sonra, İstanbul'daki millî teşkilâtımızda hizmet eden ve bugün aramızdan ayrılan bir zattan bahsetti. Çöl savaşlarında ün alan, İstanbul'da Polis Müdürü olarak çalışan Esat Bey'den şefaat diledi. Esat Bey, Esat Paşa, Heyeti Mahsusa zamânında, bir arkadaşın da dediği gibi, sağ idi. Bu vatandaş o zaman bu kumandanın şahadetine neden mürâcaat etmemiştir?

Arkadaşlarım, İstiklâl Harbi şehitlerinin ruhlarına hürmet etmeliyiz. Memleket çocuklarının askerlik ödevleri için dahi kânun koyan [Türkiye] Büyük Millet Meclisi'nde askerlikten tard edilmiş olanlara yer vermemeliyiz. Çünkü Ordudan kaçmak, çağrıldığı hâlde Ordu hizmetlerine gelmemekle müsâvidir. Bu vasıfta bir insan, milletin hayâtına taallük eden meseleler üzerinde söz sâhibi kılınabilir mi? Hayır, arkadaşlar... Bu vatan için dövüşen, aramızdan ayrılan aziz ruhları tâzib etmemeliyiz. (Soldan alkışlar)...

Suphi Batur (Sinop): Zeki Rızâ Sporel'in müdâfaanâmesini okuyacağım. (Soldan "Olmaz" sesleri)...

Başkan: Müdâfaa için yeterlik aleyhinde söyleyecekler arasında size de söz vereceğim. Söz Komisyon Sözcüsü'nündür. ("Önce müdâfaa okunsun" sesleri)...

Suphi Batur (Sinop): Muhterem arkadaşlar, bendeniz huzûrunuzda şahsen söz almış olarak gelmiyorum. İçtüzüğün 18. maddesi mücibince Zeki Rızâ Sporel'in müdâfaasını okuyacağım. (Soldan "Nasıl olur?" sesleri)... İsterseniz okumayayım... Müdâfaa hakkıdır. İstemezseniz iner giderim... (Soldan "Oku, oku" sesleri)...

(Zeki Rızâ Sporel'in savunmasını okumaya başladı)...

'Muhterem arkadaşlar, karşınıza en ağır bir ithâmın yükü altında geliyorum. Bunun fecaatini tam ölçüsü ile duyabilmek için benim yerimde olmak lâzımdır. ("Allah göstermesin" sesleri)... Kendimi uzun uzadıya müdâfaa edecek değilim. Bunu vefâlı ve dürüst arkadaşlarım kâfi derecede yaptılar. Onlara karşı hem kendi hesâbıma, hem de hakikatnâmına duyduğum şükran sonsuzdur.

Arkadaşlar, benim aleyhime ileri sürülen isnadlar hiçbir vesikaya dayanmıyor. Bu iddiânın aksine canlı şâhitler vardır ve aranızdadır ve hattâ karşı parti safları arasında bulunmaktadır.' (Gürültüler)... Ricâ ederim arkadaşlar, müdâfaa hakkı kesilmez.

Başkan: Devâm edin...

Suphi Batur (Sinop): (Okumaya devamla)... 'Hakikaten benim nâçiz şahsımla ihtilât hâlinde olması ve onu kendimle berâber müdâfaa mecbûriyetinde bulunmaklığım, beni ayrıca derin teessüre sevk ediyor.

Muhterem arkadaşlar, yalnız şu kadarını söylemekle iktifâ edeceğim. Vakur, cesur, târihi kahramanlıklarla dolu bir millete mensup olmak ve onun nâçiz bir ferdi bulunmak sıfatı ile, beni en ziyâde müteessir ve müteellim eden nokta, Millî Mücâdele esnâsında kurtuluş dâvâsına yardım etmemiş bir vatandaş vaziyetine düşürülmek istenilmektedir. Halbuki hakikat böyle değildir. Millî harekâtın bütün devâmı müddetince İstanbul'da elimden gelen bütün kuvvet ve kudretimle bu dâvâya hizmet etmiş bir vatandaşım. Bunun canlı şâhitleri, gerek yüksek heyetiniz arasında ve gerekse hâriçte hazır bulunmaktadır. Ben yüksek Türk milletinin vekili olmak gibi çok kıymetli ve şerefli bir hizmette bulunmaktan iftihar duyarım. Fakat bu mâruzâtımla mutlaka milletvekili olarak kalmak gibi şahsî bir ihtirâsa da kendimi kaptırmış değilim.

Ben bu şerefli kürsüden, beni çok iyi tanıyan milletinin aklıselimine ve millî vicdan ve şuuruna hitâp ederek, hakikati ifâde etmek maksadı ile söz söylüyorum. Ben bu vatanda millî şuurun ve kaabiliyetin spor sahasında tecelli eden faaliyetlerine âcizâne iştirâk etmiş ve karanlık günlerinde teselli kaynağı olmaya vesile olmuş, yabancı memleketlerde millî formayı senelerce şerefle sırtımda taşıyan ve kudretim dâhilinde necip ve asil Türk milletinin yüzünü ak etmeye çalışmış olmakla mübâhi bir vatandaşım. Rûhumda ve kalbimde yegâne yaşayan arzu ve gâye, bu millete faydalı olmak ve onun hayrına çalışmaktır. Genç yaşımdan beri bütün milletin gözleri önünde bütün safhaları apaçık geçmiş bir mâziye ve hayâta sâhip bulunuyorum. Benimle yakından ve uzaktan münâsebette bulunan herkes bilir ki, tek gâyem bu memlekete saham dâhilinde çalışıp faydalı olmaktan ibârettir.

Bütün milletin gözü önünde hayâtını temiz olarak geçiren bir vatandaşa karşı yapılacak en büyük fenâlık, onu bu millete hizmetten kaçmış bir vatandaş vaziyetine düşürmektir. İçimde temiz memleket duygusu taşıyan benim gibi bir vatandaşa karşı en acı olan bu isnad karşısında, hepinizin vicdânınıza mürâcaat ediyorum. Sizden istediğim şey, siyâsî ve fırkacılık duygularının dâimâ üstünde tutulması lâzım gelen millî ve vatânî hislerinizi yoklayarak, âdil ve bitaraf bir karar vermenizdir. Onun için hepinizi vicdânınızla karşı karşıya bırakmakla iktifâ ediyorum.'

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen (Ankara): Arkadaşlar, İstanbul milletvekili Zeki Rızâ Sporel'in hukûkî durumu hakkında mütâlaa dermeyan edecek değilim. Esâsen hükûmetin bir âzâsı sıfatı ile murâkabesi altında bulunduğumuz Büyük Meclisin bir âzâsının milletvekilliği sıfatının yerinde olup olmadığı mütâla-

asında bulunmanın yersiz ve zararlı olduğunu addederim. Beni kürsüye çıkmaya sevk eden husus, muhterem Refik Koraltan arkadaşın, yarı kapalı, yarı açık bir imâsı oldu. 'Millî Mücâdele'ye iştirâk etmeyenler, dâvet edilip de gelmeyenler arasında Vekilliğe kadar irtika etmiş ve hâlâ vazifelerine devâm eden insanlar vardır' dedi. Önce kendilerinin daha sarih ve daha samimî olmalarını ve binâenaleyh daha açık sûrette Meclisi tenvir etmelerini ricâ ederim.

Sonra Zeki Rızâ Sporel arkadaşın dikkatle durumunu mazbatasından tâkip ettim. Durumu Millî Mücâdele'ye herhangi bir vatandaşın iştirâk etmemesi keyfiyetiyle, bu kâbili kıyas değildir. Eski tâbiri kullanıyorum. Kendisinin silki celili askeriden tardına âid salâhiyetli bir makâmın karârı Komisyon raporuna esas olmuştur. Tekrar ediyorum ki, bu raporun isâbetli veyâ isâbetsizliği hakkında aslâ mütâlaa dermeyan edecek değilim. Mütâlaa dermeyanına kendimi mezun görmüyorum. Fakat şunu huzûrunuzda tebârüz ettireyim ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin icrâ makâmına getirdiği ve kendisine vazife emânet ettiği insanlar arasında bu durumda arkadaş yoktur. (Soldan "Bravo" sesleri, alkışlar)...

Tutanakları İnceleme Komisyonu Sözcüsü Sâhir Kurutluoğlu (Kırşehir): Muhterem arkadaşlar, Hazırlama Komisyonu'nun raporunda hukûkî mesned bulunmadığı iddiâsıyla rapor münâkaşa edilmiş ve arkadaşımız, Zeki Rızâ Sporel'in müdâfaasını deruhte buyuran Suphi Batur arkadaşımız da aleyhine hiçbir vesika olmadığı kaydını müdâfaaya ilâve etmiş bulunmaktadır.

Komisyon raporunda açıkça belirtildiği üzere, Bursa [Askerî] Heyeti Mahsusası'nca müttehaz 11 Ağustos 1340 [1924] târih ve 1665 sayılı 9 imzâyı hâvi bir kararla nispeti askeriyesinin kat edildiği Millî Savunma Bakanlığı'ndan gelen sûretten anlaşılmıştır. Raporun hukûkî mesnedi olarak da bu rapor ele alınmış bulunmaktadır.

Raporun hukûkî muhtevâsından gayri hususlar hakkında Muhittin Baha Pars ve General Eyüp Durukan arkadaşımızın verdiği izahata, kuvvetli beyânata ilâve edecek bir tek kelime bulamıyorum. Bu itibarla, ancak işin münâkaşasına mevzu teşkil eden hukûkî cepheden girişmeyi daha uygun görüyorum.

Arkadaşımız [Zeki] Rızâ Sporel Millî Mücâdele senelerinde vatanî vazifesini ifâ zımnında vâki olan dâvete esbâbı sıhhiyesine binâen icâbet etmemiştir. Binâenaleyh Bursa'da teşekkül eden [Askerî] Heyeti Mahsusa kendisinden bu ciheti sormuş, o da sıhhî meseleyi ileri sürerek, bu işe icâbet etmediğinden bahisle, buna cevap vermiş... Fakat [Bursa Askerî] Heyeti Mahsusa[sı], dâvete icâbet etmediği zaman spor sahasında futbol oynamakla meşgûl bulunduğunu tesbit ederek, bu mâzereti vatanî vazifeyi yapmaya mâni bir engel olarak yerinde bulmayarak, nispeti askeriyesinin kat'ına 25 Eylül 1339 [1923] târihli kânunu mahsus mûcibince karar vermiştir.

İşin istinâd ettiği ilk kânun 347 sayılı ve 1339 [1923] târihli kânundur. Sabrınızı suistimâl edersem affınızı istirhâm ederim. Yalnız bu kânunun iki maddesini gözden geçirmek, ileride arz edeceğim illiyetin sebebini tavzih bakımından faydalı görmekteyim.

347 sayılı kânunun birinci maddesinde, tâdat ettikten sonra, şu hâlleri yapanlar için, 'tahkikat neticesinde sâbit olanlar bir daha hidemâtı devlette istihdam edilmeyerek, nispeti askeriyeleri kat edilir' deniliyor. Birinci madde iki hükmü ihtivâ etmektedir.

Birincisi, hidemâtı umûmîyei devlette kullanılmamak ve bununla müterâfık olarak nispeti askeriyesinin kat'ıdır. İkinci maddeye gelince; 'millî orduya resmen dâvet edilip de, gelmemiş olan Ordu mensuplarının nispeti askeriyeleri kat olunur' der. Yâni buna göre sâdece nispeti askeriyelerinin kat'ı cezâsı tâyin edilir. Bu kânundan sonra neşre-

dilen 854 sayılı kânunda bu hareketleri işleyen sivil memurlar hakkında ne gibi muamele yapılacağı kânun çerçevesi dâhilinde tâyin edilmiştir. Bunlardan sonra harb bitmiş ve hakikaten Refik Koraltan arkadaşımızın ifâde buyurdukları şekilde, bu hâllerin tasfiyesi, baba-evlât arasındaki düşünüş farklarının kânun satırları arasında artık devam etmemesi, millî bünye bakımından zarûrî ve lüzumlu görülmüş ve bunun için birinci defâsında Âli Karar Heyeti hakkındaki kânunla, bu gibi kimseler hakkında mürâcaat edip, haklarında verilmiş olan böyle bir karârın kaldırılmasını istemek hakkı tanındığı hâlde, bu arkadaşımız bu vaziyetin devâmından müteessir olmamış olacak ki, hakkında verilen nispeti askeriyenin kesilmesi karârının ref'ini istememiştir.

Bundan sonra neşredilen 2489 sayılı bir kânunla, bu gibilerin Devlet Şûrâsı İkinci Dâiresi'ne [Mülkiye Dâiresi] başvurarak, bu hâllerinin ref'i hakkı tanındığı hâlde, bundan da istifâde etmemiştir. Bundan sonra esas münâkaşayı teşkil eden ve hukûkî anlayışta komisyonumuzun ekseriyetiyle ekalliyeti arasında tefrik husûle getiren ve her bakımdan kendilerince haklı görülen af kânununun, müsaadenizle huzûrunuzda, bu işe âid maddelerini tasrih ederek, ekseriyetin mi, ekalliyetin mi hukûkî anlayışı isâbetlidir, bu ciheti yüksek takdirinize bırakacağım.

3527 numaralı [sayılı] af kânununun esbâbı mûcibesi ve Meclisteki müzâkere zabıtları da tetkik edildiği zamanlar görülür ki, o zaman Adâlet Bakanı bulunan Sayın Şükrü Saraçoğlu, bu kürsüden yaptığı beyânatta, demin arz ettiğim gibi, baba ile evlât arasında, nesiller arasında devâm etmesini artık arzu etmedikleri bâzı hususların ortadan kalkmasının zarûrî olduğunu söylemiş ve bu mukaddemeye ilâve olarak şunları bildirmiştir: Af kânununa mevzu teşkil edenler üç zümreye ayrılır: Birincisi, İstiklâl Mahkemeleri'nde mahkûm olanlar, ikincisi 150'lik listeye dâhil olanlar, üçüncüsü de hidemâtı devlette kullanılmamak üzere nispeti askeriyeleri kesilenler... Yalnız buraya ufak bir kayıt koymuşlar... Zannederim ki, Refik Koraltan arkadaşımızın gözünden kaçmış olacaktır. Saraçoğlu demişlerdir ki, Heyeti Mahsusalarca verilen kararları ufak tefek kayıtlarla kaldırıyoruz. İşte kânunun bünyesinden bu ufak tefek kayıtları çıkarmak lâzımdır. Bu ufak tefek kayıtlar nelerdir? Bunları araştıralım...

Bu kânunun birinci maddesiyle, İstiklâl Mahkemeleri karârıyla mahkûm edilmiş olanları affa tâbi tutmuş... Fakat bir defâ da dördüncü maddeyi bu madde ile birlikte okuyalım... Delâleti oradan alalım... 4. Maddede, birinci madde ile, yâni İstiklâl Mahkemesi'nce mahkûm edilmiş olanlar hakkında 'İstiklâl Mahkemesi'nce sivil ve asker mahkûm edilmiştir'. Hakimler kânunu tâdil ve zeyilleri veyâ husûsî kânunlara göre yapılmış veyâ yapılacak olan bilumum inzibâti cezâlar, askerlikten tard, ihraç cezâsı affın ve ref'in şumûlü hâricinde kalmıştır. O hâlde birinci maddeye istinâden İstiklâl Mahkemesi'nce mahkûm edilmiş bir vatandaş affan istifâde etmiştir. Ancak şu ve şu kayıtlarla... Bunlar hakkında verilmiş olan inzibâti cezâlar bâkidir.

3. maddeyi okuyalım: Bizim mevzuumuz 3. maddeye dâhildir. 3. madde diyor ki; 25 Eylül 1339 [1923] târih ve 347 sayılı Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha devlet hizmetinde istihdam edilmemelerine karar verilen eşhasın bu cezâları af edilmiştir. Yâni 347 sayılı kânuna göre devlet hizmetinde kullanılmamakla berâber nispeti askeriyelerinin kat'ı cezâsına mahkûm olanlardan ancak devlet hizmetinde kullanılmamalarına dâir olan cezâ af edilmiştir. Nispeti askeriyenin kat'ı hakkındaki karar bâkidir. Buna dâir 3. maddede sarahat vardır.

Devlet hizmetinde bulunmamak af edilmiştir. Yoksa buna lâhik olan ikinci bir cezâ mâhiyetinde tecelli eden ve çağırıldığı hâlde milletin en dar ve en sıkışık bir zamânında Orduya intisâp etmeyerek, kaçınanların da bu şerefli meslekte bir daha kullanılma-

masını emreden, nispeti askeriyesinin kat'ı cezâsı devam ve bakasında ensâli âtiye için fayda görmüştür.

Arkadaşlar, onun için nispeti askeriye kat'ı cezâsı bugün de devâm etmektedir. 4. maddeyi birinci madde ile müterâif olarak okuyalım. Tâbir aynen şudur: (... ve askerlikten tard ve ihraç cezâlarına ve askerî nizspetlerinin kesilmesi kararlarına affın ve ref hükmünün şümûlü yoktur). Çünkü bu şereften bunları mahrum bırakmıştır. Bu şerefi iâde etmemiştir. 'Sen memur olabilirsin, fakat Orduda subay olamazsın, rütbe taşıyamazsın, hattâ küçük subay bile olamazsın... Bunların bahşettiği haklardan müstefit olamazsın.' demiştir.

Bunları umûmî ve husûsî kânun çerçevesi içinde de mütâlaa edelim... Refik Koraltan, 347 sayılı Heyeti Mahsusa kararlarının istinâd ettiği kânunu, umûmî kânun diye vasıflandırdı. Ben burada umûmî ve husûsî kânunun târifini yapmaya teeddüp ederim. Fakat zannederim ki, umûmî ve husûsîlik bahsinde muayyen bir câmiâyı ihtivâ eden bir kânun umûmîlik vasfını taşıyamaz. Buna imkânı hukûkî mevcut değildir. ("Bravo" sesleri)...

O hâlde nispeti askeriyenin kat'ı cezâsı devâm etmektedir. İkinci şık gelmiştir. Bu cezâ nasıl bir cezâdır?

Osman Nûri [Köni] ve Necâti [Erdem] arkadaşımız, 'eski cezâ kânununun mer'iyeti zamânında hükümleşmiş ve çerçevelenmiş inzibâti veyâhut ferî mâhiyet arz eden bir cezâ olması itibâriyle, hukûku medeniyeden ıskât cezâsı dâhilinde ve kül hâlinde mütâlaa edilen bir müessesede yeri olamaz, bu itibarla Anayasanın 12. maddesi kıyaslanamaz' buyurdular. Ben bu fikirde değilim. Komisyonun vardığı kanaat şudur: Bu cezâ, inzibâti olarak devâm etse dahi, bugün mevcuttur. Eğer cezâ kânunu yerini yeni cezâ kânuna terk ettiği zamandan sonra dahi ve hâlen onun tatbik mevkiinde bulunduğu zamanda nispeti askeriyenin kat'ı cezâsı devâm edegelmektedir ve devâm edecektir. O hâlde devâm eden şu cezâyı hukuk çerçevesi dâhilinde bir isme bağlamak icâb ettiği zaman ne diyeceğiz? Kısmen de olsa kamu haklarından mahrûmiyet diye târif ve tavsif edilecektir. Başka türlü buna bir isim bulamayız arkadaşlar... Kamu hizmetlerinden memnûiyete dâhil olan nispeti askeriyenin kat'ı cezâsı hangi madde ve hangi kânun gereğince mütâlaa edilebilir? Cezâ kânununun 20. maddesiyle... O madde diyor ki, 'kamu hizmetlerinden memnuiyet, şu, şu hâllerden ve vaziyetlerden istifâde etmemek ve onun tevlid ettiği hukûkî neticelerden de faydalanamamaktadır.' Bir de son fıkra var orada: 'Bunlardan herhangi birisine âid olacağı husûsunu kânun tâyin eder' kaydı vardır. İşte bu ciheti kânun tâyin etmiştir. 347 sayılı kânunun isimlendirildiği nispeti askeriyenin kat'ı cezâsı, Türk Cezâ Kânunu'nun 20. maddesinin son fıkrasında tâyin edilen muayyen ahvâle maksur olarak belirtilen hâllerdendir. İlâve ettiler ve dediler ki, 'eski tâbiriyle hukûku medeniyeden ıskât bir kül teşkil ettiğinden, bugünkü hâli ile şu veyâ bu şekilde mütâlaa olunamaz.'

Vaziyeti hukûkîyeyi arz edeyim: Hukûku medeniyeden ıskât, o çerçeve dâhilinde mütâlaa edilirse, bu mebdei hareket, arkadaşlar, bizi şu neticeye götürür. O günkü hâl içinde siyâsî haklardan ıskât edilmiş bir vatandaşın hukûku medeniyeden ıskât edilmemiş telâkki ederek milletvekili seçilmesine bir mâni yoktur. Görülüyor ki, kıyas yanlıştır. Bu mebdei hareket ancak muayyen bir mantık çerçevesinde, işi kendi hesâbıyla mütâlaa ederek neticeye varmayı doğuruyor. Başka bir mânâyı ifâde etmiyor ki, Osman Nûri [Köni] arkadaşımız da aynı fikre iştirâk etmiş bulunuyorlardı.

Seçim kânununu nazarı itibara almamış bulunuyorlar. Seçim kânunu da milletvekilliği hakkında ne gibi evsaf arandığı tâdad etmiş, kamu hizmetlerinden memnûiyet ce-

zâsını bu meyanda derc etmiştir. Anayasamız da, yeni Türkçe metni ile, bunu 'kamu hizmetlerinden yasaklılık' diye zikretmiştir. 12. maddeyi mutlak metniyle mütâlaa edersek, kısmî de olsa kamu hizmetlerinden memnüiyet vasfı ile tavsif edilerek, bu hâli 12. maddeden başka bir yerde mütâlaa etmeye imkân yoktur.

Binâenaleyh Komisyon, Zeki Rızâ Sporel hakkındaki hükümde kamu hizmetlerinden memnüiyet hâli bulunmadığı için onanmaması lâzım geldiği neticesine varmıştır. Ekalliyet ve ekseriyetin tearuz teşkil eden fikri hukûkîlerini bu vaziyetten takdir yüce heyetinizindir. (Alkışlar)...

Başkan: Yeterlik takriri vardır. Arz ediyorum...

'Yüksek Başkanlığa,
Müzâkere kâfidir. Raporun reye konulmasını teklif ederim.

Maraş
Dr. Kemâlî Bayazıt'

Refik Koraltan (İçel): İki kelime... Sayın Mümtaz Ökmen arkadaşımız bu vesikanın tevsikini arzu buyurdular. Husûsî olarak bu vesikayı Mümtaz Ökmen arkadaşımıza veririz. ("Burada ver" sesleri, "Kürsüye" sesleri)...

Başkan: Müzâkereyi kâfi görenler... Görmeyenler... Müzâkere kâfi görülmüştür.
Şimdi bir önerge daha vardır. Onu arz edeceğim...

'Yüksek Başkanlığa,
Bay Zeki Rızâ Sporel'e âid Hazırlama ve Tutanakları İnceleme Komisyonları raporları ile söylenen sözlerin zabıtlarını her çıkmakta olan gazetenin aynen yazmaya mecbur tutulmasını teklif ederim.

Balıkesir
Eminittin Çelikôz'

Başkan: Efendim, alenen neşir karârı dahi ancak zaptın neşrinden sonra olacağı için bu teklifi oya arz etmiyorum.

Şimdi Komisyonun raporunu oya sunacağım. Mâlûmû âliniz, Komisyonun raporu seçim tutanağının reddi ile milletvekilliğinin ref'i hakkındadır. Raporu kabûl edenler lütfen işâret buyursunlar... Rapor kabûl edilmiştir. Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu kabûl edilmiş olmakla, milletvekilliği ref edilmiştir. Muktezâsı Başkanlıkça yapılacaktır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi Dâire Başkanlığı (BCA)
Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Kataloğu (1924-1951) (BCA BMGMK).

RESMÎ YAYINLAR

Düstur, (3. Tertip).
Resmî Gazete.
TBMM Gizli Celse Zabıtları (20 Eylûl 1339/1923) (Devre: 1, İçtimâ Senesi: 3, 22. İnikat, 2. Celse, (Mebdei Müzâkerat), Cild: 2).
TBMM Gizli Celse Zabıtları (22 Eylûl 1339/1923) (Devre: 1, İçtimâ Senesi: 3, 23. İnikat, 2. Celse, Cild: 2).
TBMM Gizli Celse Zabıtları (24 Eylûl 1339/1923) (Devre: 1, İçtimâ Senesi: 3, 24. İnikat, 2. Celse, Cild: 2).
TBMM Zabıt Ceridesi (24 Aralık 1340/1924) (Devre: 2, İçtimâ Senesi: 2, 26. İnikat, Cild: 1).
TBMM Zabıt Ceridesi (27 Aralık 1340/1924) (Devre: 2, İçtimâ Senesi: 2, 27. İnikat, Cild: 2).
TBMM Zabıt Ceridesi (26 Mayıs 1926) (Devre: 2, İçtimâ Senesi: 3, 108. İnikat, Cild: 25).
İstanbul Milletvekilliğine Seçilen Zeki Rızâ Sporel'in Seçim Tutanağı Hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu (5/48) (S. Sayısı 19)
İstanbul Milletvekilliğine Seçilen Zeki Rızâ Sporel'in Seçim Tutanağı Hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu'na İlişkin TBMM'deki Tartışmalar (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi) (Birleşim: 13/Oturum: 1) (6 Aralık 1946)

KİTAPLAR

Dönmez, Cengiz, Millî Mücâdeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
Jaeschke, Gotthard, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, s. 214-215.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşayak Matbaası, İzmir, 1955. (Anıların yeni basımı için bkz. Bezmi Nusret Kaygusuz, Bir **Roman Gibi**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Kent Kitaplığı Dizisi 33, İzmir, 2002).

Koçak, Cemil, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, (1. Cild), (3. Basım), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Koçak, Cemil, **Abdülhamid'in Mirası**, Arba Yayınları, İstanbul, 1990.

Söylemezoğlu, Gâlip Kemâlî, **Hâriciye Hizmetinde Otuz Sene**, (Mutlakiyet, Meşrûtiyet ve Millî Mücâdele Yıllarında Gördüklerim ve Başıma Gelenler: 1892-1922), (Birinci Cild: 1892-1917), Şaka Matbaası, İstanbul, 1949/1950 (?).

Tansel, Salâhattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, (Cild: 1), Ankara, 1977.

Tevetoğlu, Fethi, **Millî Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar**, (2. basım), Türk Târih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Topuzlu, Dr. Cemil, (Eski Şehremini, İlk Tıp Fakültesi Reisi, Fransa Cerrâhî Akademisi Âzâsından), **İstibdat, Meşrûtiyet, Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hâtırâlarım**, Güven Basın ve Yayınevi, İstanbul, 1951. (Kitabın daha sonraki baskıları için bkz. (İkinci Baskıyı Hazırlayanlar: Hüsrev Hatemi ve Aykut Kazancıgil), İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982 ve (üçüncü baskı) Arma Yayınları, İstanbul, 1994).

MAKÂLELER

Çoker, Fahri, "Heyeti Mahsusa'dan Geçen Bahriyelilerden Yüzbaşı Fahri Efendi", **Târih ve Toplum**, Sayı: 61, (Ocak 1989). (Makâlenin yeni târihli basımı için bkz. Fahri Çoker, "Heyeti Mahsusa'dan Geçen Bahriyeliler ve Vahdettin'in Yâveri Yüzbaşı Fahri Efendi", **Bahriyemizin Yakın Târihinden Kesitler**, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, 1994)

Çoker, Fahri, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönem ve Sonrasında Asker-Siyâset İlişkisi", **Birinci Meclis**, (Editör: Cemil Koçak), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998.

Jaeschke, Gotthard, "Gâlip Kemâlî Söylemezoğlu'nun Eserlerine Toplu Bir Bakış", (Çeviren: Cemil Koçak), **Târih ve Toplum**, Sayı: 3, (Mart 1984).

Koçak, Cemil, "Heyeti Mahsusalar (Bir Soru, Bir Yanıt ve Öykünün Sonu)", **Târih ve Toplum**, Sayı: 52, (Nisan 1988).

Koçak, Cemil, "Bezmi Nusret Kaygusuz'un Hâtıraları", **Târih ve Toplum**, Sayı: 13, (Ocak 1985).

Koçak, Gülayşe, "Gâlip Kemâlî Söylemezoğlu: 'Le Martyre D'un Peuple' [ve] 'L'assassinat D'un Peuple'", **Târih ve Toplum**, Sayı: 29, (Mayıs 1986).

Tunçay, Mete, "Heyeti Mahsusalar (1923-1938): Cumhuriyete Geçişte Osmanlı *Asker ve Sivil Bürokrasinin Ayıklanması*", **Armağan, (*Kânunu Esâsî'nin 100*. Yılı)**, SBF Yayınları, Ankara, 1978. (Makâlenin yeni târihli basımı için bkz. Mete Tunçay, **Bilineceği Bilmek**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1983).

Tunçay, Mete, "Târihyazımının Bâzı Sorunları Üstünde Düşünceler", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 91, (Kış 2001/2002).